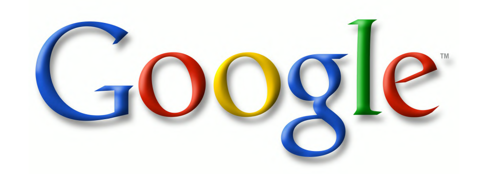
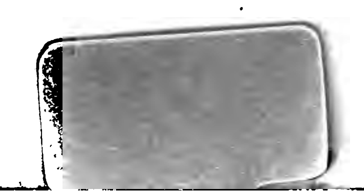

VE RI
TAS

Complet

Historia de Catalunya

HISTORIA CRÍTICA
CIVIL Y ESGLESIASTICA
DE
CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

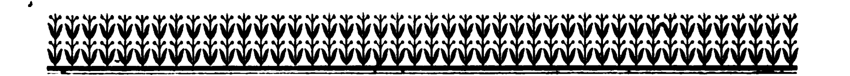
LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACA-
DEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGI-
CA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA
Y·HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA:
OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECA-
RIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PRE-
MIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ
LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE
UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA
LO 1875 PER TRAVALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OB-
GECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CER-
TAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndixs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

COMTES SOBIRANS DE TOTA LA MARCA

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1906

CAPITOL XI

Ramon Borrell.—Berenguer Ramon I

Desde l'any 992 al 1035

Mullers d'En Borrell, y de quína proceheixen llurs fills. Successió d'En Ramon Borrell a Barcelona y d'En Armengol a Urgell. Qualitats d'En Ramon Borrell. Empreses d' Almançor, que 'l distrehuen d'atendre a Catalunya. Batalla d' Hins-Dhervera, mal aplicada a Catalunya per alguns orientalistes. Forces del pahis, suficients per defensarse y fins per ajudar a altres potencies. Batalla dubtosa als voltants de Lleyda o d'Urgell, donada per Abd-el-Melek, fill d'Almançor; infundats rahonaments sobre la meteixa pels cronistes cristians y alarbs. Mort d'Abd-el-Melek, a qui succeheix llur germà Abd-el-Rhaman, y esperit més gran dels catalans. Desordres a Còrdoba y mort del nou hagib. Los alarbs de Catalunya 's mantenen indecisos. Tortosa segueix lo partit de Mohamed-el-Mahady: van en llur ajuda'ls catalans cap a Còrdoba: contra altres alarbs y no contra castellans. Batalla d'Akbat-al-Bakar, en la que hi intervenen los catalans. Batalla de Guadiaro, en la qu' es vençut Mohamed: moren en ella 'ls nostres capdills, entre ells l'Armengol d' Urgell, y queden ferits alguns bisbes catalans. Ahont moriren aquests prelats. Llegenda del cap d'Armengol. Segueixen los catalans a Còrdoba; desprès se retiren ab llur comte Ramon. Mohamed degollat: tornada de Soleiman, a qui aquell havia destronat. Disolució del Califat: partit que seguiren los alarbs de Catalunya. Fuig lo califa Heschaṃ y li dóna refugi 'l walí de Lleyda: mor en un poblet vora d'aquesta ciutat. Aparició de noves dinastias mussulmanes. Dominis diferents acatats pels de Tortosa y Lleyda. Erro d'En Viardot al culpar d' indolents als espanyols per no haver extingit llavores als alarbs. Luxe y riquesa en lo servey dels comtes de la Marca. Fortificació de Barcelona. Font dels noms de familia. Firmes. Infundades calumnies atribuhides pel P. Villanueva contra Catalunya. Falsa irrupció d'alarbs contra la Cerdanya. Casament d'En Ramon Borrell ab N'Ermesindis: provabilitats de llurs disposicions testamentaries. Mort y epitafi del comte. Successió d'En Berenguer Ramon I: vindicació de llur capacitat moral. Propòsits atrevits de la viuda Ermesindis, y actes que du a cap ab llur fill y llur nét. Casament d'En Berenguer Ramon ab Sanxa de Gascunya y no de Castella, y desprès ab Guisla d'Empuries. Faula perpetuada per autors respectables sobre la vinguda de Normands a Catalunya, y casament de llur capdill Rugeri ab una filla d'Ermesindis. Quí podia esser lo rey alarb Mucetó de qui parla un còdex colbertí. Percepció del dret de cogucia. Irrupcions alarbes no justificades. Testament y mort d'En Berenguer Ramon I. Comtes subalterns contemporanis.

AL testament d'En Borrell, ja esmentat, hi veyèm una nova separació dels comtats que aquest havia possehit conjunt, y aclarida per ell meteix la descendencia y successió de personatges que alguns historiayres confongueren.

Lo derrer comte havia tingut dues mullers, la primera Lletgarda o Lleogarda, filla, segons sembla, d'En Ramon Pons y Na Garsinda, comtes d'Auvernia, y la segona Aimerudis o Eimerudis, potser germana o molt prop parenta d'aquella. No consta positivament quina de les dues fou la mare dels fills d'En Borrell, per més que generalment se creu que 'ls coneguts eren senç dubte procehents de Lletgarda, y son, dels mascles, tantsols l'hereu Ramon. y un altre nomenat Ermengaud o Armengol (1). En virtut, donchs, de les disposicions paternals, aquest succehí en lo comtat d' Urgell, poguent dirse que d'allí endevant ja no ofereix com avants grans dubtes l'historia d'aquest territori y senyoriu, que explanà En Monfar; y al comtat de Barcelona y demés restants entrà En Ramon Borrell, primer d'aquest doble nom, y tercer entre 'ls Borrells, comptant desde En Guifre II.

Lo començament de la governació del nou comte s' hauria de comptar, per més claretat cronològica, desde la mort del pare l' any 992, per més que, com ja manifestarem, llur intervenció al govern durava ja d' algún temps enrera, atesa la molta etat del antecessor. Ja exposarem tot lo que 's referia a l' època complerta del pare, y per lo tant podèm començar a descriure la del fill desde que aquest pren realment y ab exclusiu poder les regnes del govern, en quina ocasió observa nostre principal cronologista que 'l comte Ramón Borrell tenia 20 anys.

En aquells segles en que per la meteixa rudesa de les costums, de les que 'n formava una gran part la vida activa y guerrera, era potser més avençat lo desenrotllo físich del cos, y en que 's considerava com a gran qualitat per un príncep l' esser un brau capità (preocupació que per desgracia no s' ha abandonat del tot en nostres temps), devia bastarli a n' En Ramon Borrell l' etat que tenia y l' aprofitat apre-

(1) Desprès d'escrit aquest capitol hem topat ab un document qu' en certa manera aclareix aquest dubte, y es una mena de confessió feta per un tal Radulf Oriol, en la que s'hi llegeixen aquestes paraules: *ad te Raymundo Chomite filium Ermetructe et ad te Ermessende Chomitissa filiam Gilga.* Es un pergamí bastant malparat, sença data, derrer de la colecció d'En Ramon Borrell, ab lo nombre 119, al Arxiu de la Corona d'Aragó.

nentatge qu' en llur joventut devia fer al costat de llur gloriós pare per poder dirigir ab acert lo govern qu' aquest li deixà. Si apart d' aquestes circunstancies reflexionèm que fou lo pare qui sapigué triar un mestre entès per lo futur Sant Pare Silvestre II (Gerbert), ne podrèm deduhir que no degué descuidar l' educaciò del fill que l' havia de succehir al soli comtal barceloní; y aixís, agregant aquestes provables recomenacions morals a les físiques que distingien al nou comte, bé podèm creure que 'l fill d' En Borrell era digne hereu dels Guifres, y que, com tots llurs passats, sabrià dur endevant la gran obra de restauració nacional, que d' allavores ençà s' hauria de desenrotllar més y més.

Per dur a cap aquesta gloriosa empresa, que no 's consegueix tantsols ab batalles, y si més aviat ab l' ordenació de tots los rams d' administració que constituheixen un Estat, li calien a n' En Ramon Borrell uns quants anys de pau y seguretat interior, com los que afavoriren en los primers de la governació de llur pare y durant la de llur avi Sunyer. Logrant aquest ventatja, 'l nou comte podria calcular que l' esperit nacional posaria llavores arrels més fondes, y que després d' alguns anys podrien empunyar los catalans ab més brahó la espasa defensora de la patria, quan hi hagués ocasió d' esgrimirla, no contra grans y potents exèrcits invasors, com en altres temps, donchs no s' havien de presentar d' allí endevant ab aquest caràcter, sinó contra 'ls detentors del territori català que mantenia encara llur antiga frontera, ocupant desde 'l Penadès tot l' angle occidental; y lo que encara es més, y això provaria l'importancia que anava prenent la nació catalana en temps d' En Ramon Borrell, contra 'ls meteixos exèrcits alarbs, anantlos a trobar en altres provincies hont aquests tenien un domini més gran y forces més nombroses.

Ja arribarèm a n' aquests fets per llur ordre; emprò, mentres tant, convenint provar que certament Catalunya fruhí de pau en los primers anys del nou govern, no cal sinó seguir en llurs expedicions al valent Almançor, veritable representant de la força y de l'activitat mussulmana a Espanya,

d' ençà que sortí del nostre territori, burlat per En Borrell que recobrà la ciutat de Barcelona, per convèncens de la favorable situació en que estava 'l nostre pahis a conseqüencia de trobarse 'l gran cabdill alarb dedicat per complert a contrarrestar lo creixent desenrotllo de la nació castellana. Y com que l' experiencia històrica 'ns ensenya que, per més fort que fós lo poder alarb, s' afeblia quan havia de fer cara a dos extrems diferents, d' aquí que, per concentrarse exclusivament contra 'l castellà, dongués temps al català de referse y constituhirse fins a mostrarse ab totes les condicions d' una perfecta nacionalitat.

Efectivament, si de l' època que 'ns ocupa anèm consultant als historiayres alarbs, observarèm absolut silenci sobre 'ls fets d' uns anys, com per exemple sobre les expedicions dels anys 990, 991 y 992, y respecte dels restants, descripcions que absolutament res tenen que veure ab la nostra terra. Les qüestions del Magreb ocuparen igualment al hagib en aquesta temporada, distrayent llur atenció y rebaixant les forces alarbes de la Península, que tingueren d' acudir a l' Africa baix lo comenament de diferents cabdills y en particular d' Abd-el-Melek el Modhafer, fill del meteix Almançor, contra Zeiri-ben-Atyia, qui essent lo rival o antagonista del hagib a Còrdoba y enviat desprès per aquest de walí a l' Africa, s' havia tornat llur mortal enemich, arribant al capdevall a desentendres del califat d' Espanya y a titolarse emir independent.

Aquestes guerres duraren en aquell pahis fins al any 1001, en quina època morí Zeiri, succehintlo llur fill Moez, qui recobrà aviat lo domini de tot lo Magreb que havia perdut llur pare. Aquest destorb fou molt fatal per les empreses que podia haver ideat Almançor, emprò malgrat aytal contrarietat, lo gran cabdill mussulmà no deixà de dur a cap difícils plans a Espanya, durant los anys que sostingué l'extranya lluyta del Magreb, donchs lo 994 havia près Avila, Clunia y Sant Esteve, fortaleses guanyades y perdudes un senç fí de vegades, y dirigia totes llurs forces contra Castella; lo 995 batia en memorable batalla a Garcia Fernandez,

fill d'En Ferràn Gonzalez comte de Castella, aliat ab lo rey de Navarra; lo meteix any, a les terres de Lleó, derrotava al rey Bermud de Galicia; En Romey observa que 'ls documents no diuhen res sobre les *gazwes* del any 996; l'any següent, Almançor guerreja pel territori d'Alava y prepara la gran expedició contra Schant-Yakub, o Sant Jaume de Galicia, segons El-Makkari que la descriu, en oposició a n'En Conde, que la coloca erradament tres anys avants; lo 998, després de la campanya de Sant Jaume, Almançor deixa en pau per algun temps als cristians, enfeynat en la d'Africa, y tot llur interès s'enclou en preparar aquesta empresa, de manera que l'hagib passà alguns mesos a Algecires ab lo fí de suministrar tot lo que fos necessari; a les derreries del 999 y durant tot l'any 1000 se 'l torna a trobar guerrejant ab cristians de Castella, ocorreguent en aquesta anyada la batalla d'Hins-Dhervera, de que parlarèm més endevant; del 1001 res d'important n'esmenten ni 'ls cronistes alarbs ni 'ls espanyols; lo 1002 se troba altra vegada al héroe mussulmà esforsantse per resistir als castellans y navarros aliats; y contra aquests y aquells, units ab lleonesos, ab bascongats y ab hostes ultrapirenenques enviades per senyors més afectes a l'amistat d'En Sanxo de Navarra que a la protecció del rey franch, se donà en aquell meteix any, lo 9 d'agost, la gran batalla de Calatanyaçor, *(Kalaat al Nosur,* la serra o pich de l'àliga), hont morí l'hagib a conseqüencia de les ferides rebudes en la lluyta.

Aquesta ressenya incontestable, per la qual nos ha servit de guia en gran part l'historiayre Romey, confirma la certesa de la pau de que 's gosà a Catalunya en los primers anys de la governació d'En Ramon Borrell, y de no haver aparegut may Almançor en aquestes terres desde la represa de la capital pel pare del nostre comte, y així no es d'extranyar que l'esmentat escriptor, al parlar de la successió al comtat de Barcelona y de la mort de l'Oliva Cabreta, a qui succehí a Besalú llur fill Bernat, conegut per *Tallafer* *(…ndem ferruns),* que regí dit comtat per espay de més de …ta anys, consigni la meteixa opinió que nosaltres, expres-

santse com segueix: «Ni En Ramon, ni En Armengol, com tampoch En Bernat Tallafer, tingueren ocasió de lluytar ab los alarbs fins després de la mort d'Almançor, y Catalunya s'anà refent de tantes penes y maldats com havia patit avants».

Ara toca, donchs, evidenciar quàn arribà aqueixa nova època de lluytes entre alarbs y catalans, ja que a cap se donà lloch en los derrers anys d'Almançor; emprò, recordant lo llegidor que fa poch li hem promès ocuparnos de la batalla d'Hins-Dhervera, no passarèm endevant en lo punt que anunciarem sençaclarir avants una confusióhistòrica que atany a Catalunya, per haverse aplicat a la Cervera del nostre territori aquell fet conegut per un nom geogràfich semblant que l'acompanya, emprò que indubtablement pertany a un' altra regió del interior d'Espanya. En Conde es qui ha contribuhit en part a aquesta falsa aplicació, per suposar que Almançor estigué fent incursions per l'Espanya oriental, dihent sença cap justificació, al parlar de l'esmentada batalla, que 'ls cristians (no diu quins) anaren contra ell ab forces nombroses, emprò que l'hagib los embestí vencent a llurs generals y 'ls hi deixà desventurada memoria ab la batalla d'Hins-Dhervera; que arrasà.'l pahis, destruhí castells, cremà pobles, y aquell territori, avants molt poblat, quedà erm, donchs los alarbs anaven calant foch a les masies a fí de que 'ls nostres no se 'n poguessin servir.

En Romey fa notar qu' En Conde no cita l'escriptor alarb d'hont treu aquesta narració, y per lo tant no se sab si parla algun contemporani o algun autor posterior; afegint que durant lo temps que passà al Escorial no conseguí trobar lo text de dita narració en cap dels manuscrits originals d'aquella biblioteca; per lo que 'n ve a deduir que 'l Dhervera es un Cervera (usant en l'inicial una *sad* per una *dhad*), y que *algun diacrítich d'etzar desencaminà senç dubte a n' En Conde*. Per més que no comprenguèm del tot l'alusió d'En Romey, estèm d'acort ab ell, molt més després que hem examinat los orientalistes citats en aquesta obra; emprò, després de llurs observacions, nos han acabat de convèncer del

tot les cites qu' ell fà de cròniques nacionals, per les que 's veu haver sigut certament l'any 1000 l'incursió o *arrencada* de Cervera (1), en la que foren derrotats las comtes castellans Sanxo Garcia y Garcia Gomez y esser la Cervera a que 's fa referencia la que 's troba a Castella, a la provincia de Soria, a sis hores y mitja d'Agreda, y a unes deu hores de la capital de la provincia. Y no poguent dubtar d'aquests detalls, ¿haurèm de dir, per ventura, que l' *arrencada* de Cervera del any 1000 fou contra comtes castellans a Catalunya?

Aquesta aclaració y la certesa de que les guerres d'Almançor l'any següent foren per la banda de Portugal, y que fins a llur mort l'hagib estigué enfeynat en provincies molt apartades del nostre territori, 'ns convencen més y més, sença que 's puga contradir ab detalls certs, de que no hi hagué lluytes a Catalunya durant l'època qu'hem fixat contra Almançor ni llurs exèrcits, essent pura fantasia tot lo que hagin relatat los cronistes, donchs no hi hà cap document que ho comprovi, y'ls que 's poden aduhir se refereixen a destroces causades per Almançor, però senç esmentar en quina època, més ben dit, se refereixen a les que causà l'exèrcit cordobès les dues vegades que vingué avants ab l'hagib.

Reparat aquest erro històrich, es per demés aclarir les conseqüencies falses que s'hagin pogut treure de suposicions falses, y admetent la situació del pahis tal com lo restaurà En Borrell; es a dir, allunyats los alarbs per una banda a les vores del Segre y partint llur frontera del Penadès seguint la direcció del Llobregat (2). Esperèm ara 'l resultat d'altres

---

(1) Heus aquí les cites incontestables d'En Romey:—*In era MXXXVIII* (1000) diuhen los anals de Compluto, *fuit arrancada de Cervera super conde Sancium Garcia et Garcia Gomez (Anales Complutenses,* pág. 312). Lo que repeteixen los Anals toledans en castellà d'aquesta manera: «Fou *(in era supradicta MXXXVIII)* l'arrencada de Cervera sobre 'l comte En Sanxo Garcia y y Garcia Gomez». *(Anales toledanos,* pág. 383).

(2) En Monfar, parlant del temps del comte Borrell, diu que «lo castell de Solsona y 'ls demés que hi hà desde allí a mar, tirant una ratlla dreta, eren frontera o límit entre 'ls cristians y'ls alarbs»; y En Pujades, corretgint los erros d'En Carbonell, que colocà en temps d'En Ramon Borrell lo succehit en vida de llur

fets generals per acreditar que la nostra creixenta nacionalitat, lluny de veures compromesa y combatuda, y d'haver de reclamar favors y ajudes de cap potencia o sobirà, més aviat se trobà disposada a resistir per ella sola a qualsevulla invasor y fins a enviar reforços a altres reys y pobles.

Mort Almançor, la vella sultana Sobeyah, qu'encara vivia, volgué honorar al fill de llur antich favorit ab lo meteix càrrech que tingué 'l pare, y així fou com l'hereu del hagib Abd-el-Melek, passà totseguit a esser ministre del afemellat Hescham. Los primers actes de govern que feu, provaren que 'l fill d'Almançor no anava desacertat y que potser recordava 'l bon nom de llur pare, en termes que, per de prompte, arribà a mellorar la situació del califat, evitant los disgustos y pèrdues que produhia feya temps la qüestió de l'África, donchs atragué a llur partit al Moez, fill del despossehit Zeiri-ben-Atiya, donantli 'l títol d'emir del Magreb, ab lo que conseguí que Hescham y llur hagib fossin proclamats en tota l'extensió dels antichs dominis.

Gran ventatja era aquesta pel més bon acert dels plans que 'l govern alarb concebís a la Península, y d'aquesta manera, assegurat l'exterior, podia Abd-el-Melek perpetuar lo pensament d'Almançor, qu'era abatre als enemichs del nom mussulmà y conservar l'unitat del domini. Per lo tant no es d'extranyar que de moment resolgui'l nou hagib, seguint la costúm de llur pare, disposar dues incursions al any pel territori cristià, y justament la primera ab que pretén inaugurarse y en que confia revenjarse de Kalaat-al-Nosur, es al nostre pahis y durant l'any 1003.

En Romey manifesta que 'ls autors alarbs diuhen haver sigut derrotats los cristians de l'Espanya oriental pels voltants de Lleyda, empró que tantsols aquells parlen d'aytal triomf, senç que se 'n fassi esment en la crònica dels comtes

pare, al senyalar lo punt hont tot lo més pogueren arribar los suposats invasors guiats pel *rey de Còrdoba*, s'expressa així: «les primeres topades que tingué foren a la Marca que 'n dihèm del Penadès, donchs lo demés de Catalunya cap a Ponent encara estava tot ocupat pels alarbs». Serveixín aquestes dues referencies més aviat de comprovant que d'autoritat.

de Barcelona escrita pel monjo de Ripoll; afegint que a la lluyta, a conseqüencia de la qual los derrotats fugiren senç dubte a llurs montanyes, malgrat lo silenci dels cronistes catalans, hi morí Ayub-ben-Ahmer de Djesirah Schaltis (Salteres), y fou sèpultat en llur meçquita. A axò's reduheix tot lo que 'ns diu l'ilustrat historiayre general d'Espanya, y molts menys detalls hem trobat en los orientalistes citats en aquesta obra; prova certa de que, ab tot y esser la nova procehenta dels alarbs, aquests no li donaren gayre importancia, acontentantse dihent, com sempre, que quedaren vencedors.

En quant als nostres cronistes, com així los nomena En Romey, certament hi hà silenci, sobretot si donèm aquest nom als que aixís hagin d'esser considerats, com lo monjo de Ripoll, donchs los altres més posteriors o inventen o callen la procehencia de la nova, y per lo tant són una autoritat molt dubtosa en coses de segles passats y sobretot referentes a alarbs. Ab tot y axò expliquen lo fet a llur manera; emprò com no sabèm d'hont han tret los detalls, no tenint altres ressenyaments, nos hem d'acontentar ab lo que diguin, per si la procehencia hagués sigut històrica, y de llur comprovació y pels resultats dels fets deduhirne la manera com aquest pogué ocórrer.

Per esser més breus, nos concretarèm als principals: En Monfar, l'historiayre d'Urgell, al capítol que tracta d'En Armengol de Urgell de qui 'l *Gesta Comitum* diu tantsols aquestes significatives paraules: *His plurimum armorum strenuitate fulsit. Multos itaque conflictus cum sarracenis habuit,* s'expressa en aquests termes: «Per més que 'ls cristians reposaven a Catalunya, 'ls alarbs no estaven desvagats, sinó que, al contrari, 's preparaven per fer entrada en terra de cristians y férloshi algun mal de gravetat... vingueren per la banda de Tarragona y entraren al Penadès, y per més que aquells pobles estaven fortificats y previnguts, no ho estaven tant que poguessin defensarse de tan gran força. Tot lo territori sofrí greus mals, y la Sèu de Barcelona, que allí hi tenia casi totes llurs rendes, fou molt perjudicada, y hagué de vendre

les joyes de llur sagristia per adobar una torra que servía de presidi y defensa a totes aquelles fronteres de Vilafranca. Passaren al camp d'Urgell, y'ls cristians los hi anaren al derrera; passaren lo Segre pel pont de Balaguer y's retiraren als camps d'Albesa, poble qu'està situat a la vora del Noguera Ribagorçana, als pobles ilergetes, hont foren vençuts y derrotats. No declaren les memories antigues cap detall important d'aquesta victoria; emprò 's creu que fou molt gran, donchs diuhen que d'allí endevant casi totes les ciutats de Catalunya que ocupaven los alarbs se feren tributaries al comte de Barcelona Ramon Borrell; y dels nostres no llegím que hi morís cap persona d'importancia sinó En Berenguer, bisbe d'Elna».

Y més endevant, en lo meteix capítol, després d'explicar les disputes dels alarbs a Còrdoba, segueix aquesta forma: «Aquestes y altres discordies obriren camí als cristians per fèrloshi guerra. Al meteix temps En Ramon Borrell, comte de Barcelona, vencé al rey de Tortosa; li prengué molts pobles y li matà molta gent, y Sanxo *el Gran*, rey d' Aragó, conseguí contra ells grosses victories.

Això es lo que consigna l' historiayre d' Urgell. En Pujades, després de corretgir a n' En Carbonell per llurs confessions y de tractar ab mals modos a n' En Zurita perque «explica aquesta batalla y victoria sença donar rahó ni compta de la nació d' aquests infidels», se confón de tal manera y comet tals anacronismes, que no hi ha qui 'ls resisteixi al llegirlos, donchs confessant que al verificarse aquesta inscripció feya nou anys qu' En Ramon Borrell era comte de Barcelona, acaba per fixar l' època d' aquella en l' any 994 y fa venir al meteix califa en persona. No obstant, de llur narració, que no 's cuyda de justificar, malgrat volguer esmenar als demés, se comprèn que tant ell com En Monfar, Beuter y Tomic begueren en una meteixa font. Heus aquí lo que diu en concret:

«Arribat lo rey alarb de Còrdoba a Catalunya, entrà per Tortosa a Tarragona, y 'ls primers combats que tingué foren a la Marca que 'n dihèm del Penadès, donchs lo demés de

Catalunya cap a Ponent encara estava ocupat pels alarbs... Sapiguda l' entrada dels alarbs a llurs terres pel comte Ramon Borrell, sortí ab tots llurs nobles y cavallers y ab l' infanteria que pogué aplegar, y animós y esforçat caygué demunt del exèrcit enemich, y l' anà acorralant fins a la vila d' Albera, que es al Urgell, hont los uns y 'ls altres s' acometeren ab tant de brahó y furia, que semblaven ferotges tigres y lleons. Durà aquesta batalla y conflicte més de quatre hores, ja guanyant los uns ja 'ls altres; emprò, al capdevall, per més que 'n moriren molts d' una banda y altra, tant de la noblesa com de la gent del poble, 's cantà victoria pels nostres, essent molts (casi senç nombre) los mussulmans que moriren en aquesta tan celebrada batalla... Quedaren los alarbs d'aquesta feta tan descalabrats y atemordits, que estant en aquella ocasió la major part dels pobles de Catalunya ocupats y ensenyorits pels mussulmans, s' avassallaren, subgectaren y rendiren als nostres, fent presents y pagant tribut al nostre comte de Barcelona. Ab això pogué tota la terra d' aquest Principat respirar un xich dels travalls y infortunis passats, y fruhir d' una alegre y tranquila pau com per aquell temps se le permitia».

De les dues narracions, que al fons venen a esser iguals, podria 'l discret llegidor endevinar lo qu' es de la cullita de cada un dels dos autors, com igualment calcular la significació de les noves que 's donen com a fets positius, tals com, per exemple, lo venciment del rey de Tortosa, que, al nostre entendre, no pot interpretarse sinó per triomfs conseguits pel nostres en combats particulars contra 'ls súbdits del walí tortosí, al empènyels més enllà de les fronteres que fins allavores havien conservat, donchs de no esser així, no s'explicaria còm, victoriosos y prepotents los nostres y derrotant a rey fòra de llur capital, no l'anaren acorralant fins apoarse d'aquesta, y no recobraren tot lo territori qu' enrotva les muralles de Tortosa, es a dir, tot lo que quedava conquerir desde 'l Penadès fins a la ciutat dels vençuts. Respecte de la exageració de que «la major part dels pode Catalunya estaven en aquella ocasió ensenyorits y

ocupats pels alarbs», no val la pena de fer cap observació, donchs se contesta per ella sola, tantsols ab tenir en compte a hont podrien haver viscut los vencedors si 'l pahis hagués estat ocupat per l'enemich en llur major part, Prenguèm, donchs, tantsols de les dues narracions lo qu' estigui d'acort ab lo que 'ns diguin los historiayres enemichs; acceptèm lo fons prescindint de detalls, y ja que aquell, tant en uns com en altres, revela que hi hagué irrupció alarba, que'ls nostres lluytaren ab los irruptors y que la batalla 's donà per la banda de Lleyda o d'Urgell, sia això lo veritablement històrich y fallís del resultat per lo que dicta la rahó natural, com anèm a ferho.

Los escriptors alarbs fan vencedors als de llur raça; los nostres diuhen que triomfaren los catalans fent gran matança del enemich; de manera que 'ls uns o 'ls altres hagueren de mentir, emprò de segur que 'ls mentiders son aquells (per més que 'ls sàpiga greu a alguns orientalistes que no saben trobar la certesa dels fets sinó per lo que diguin los alarbs). Sols cal reflexionar una mica per que quedi justificada la nostra acusació. Al entrar aquesta vegada 'ls serrahins a Catalunya, o arribaren fins al Penadès o no passaren dels extrems del Urgell; si fou la primer, ¿còm s'explica qu'essent vencedors, es a dir, avençant victoriosos desde les fronteres cap al centre, los qu' ells donen per vençuts los hi presentessin batalla als derrers confins del pahis y no al centre, hont sembla més natural, y hont la necessitat hauria fet lluytar als que ja venien empaytats desde lluny? Y si Abd-el-Melek hagués vençut al Penadès, hont hem de suposar que 'l primer vençut havia d'esser lo comte de Barcelona, ¿què 's lo que deturà al nou hagib per no revenjar a llur pare del paper ridícol que va fer la derrera vegada no poguent rependre aquella ciutat? ¿Còm es que aquesta vegada no la r cobrà 'l fill d'Almançor?

Si 'ls alarbs no passaren d'Albesa o d'Urgell, explica l bona disposició dels nostres compatricis lo veure que acontentantse ab esperar al enemich dintre de les fronter van a trobarlo als límits naturals del territori que un jorn l

vien de dominar, penetren y s'extenen per comarques plenes de fortificacions alarbes, per entre les quals han de passar los nostres exèrcits, y presenten batalla en punts que's troben encara més enllà de grans ciutats mussulmanes, com així s'ha de considerar a Albesa, respecte de Balaguer y de Lleyda. Si 'ls alarbs haguessin quedat allí vencedors, no deixant de petja als vençuts, podèm comptar que haurien seguit acorralantlos y anorreantlos, no essent fàcil que 'ls catalans arribessin a llur centre, y en cambi facilitant aquest triomf l' avençament del hagib cordobès, no hauria parat fins a Barcelona, cayent de passada al pes de llurs armes les poblacions secundaries, y acreditant ab aytal gesta la primera incursió progectada per manifestar qu'era digne hereu del càrrech que desempeyà llur pare (1).

Lluny de fixarse en aquestes circonstancies los historiayres alarbs, tantsols nos diuhen, ab exagerat laconisme, que hagueren de combatre als confins de la comarca, no parlen de cap gesta, res significa per ells la primera incursió intentada pel fill d'Almançor, y cenyintse a consignar la batalla donada al extrèm, no 's cuyden d'explicar lo que pogueren fer los séus desprès del combat, y lo que passà desde aquell extrém cap al centre, y acaben confessant que morí en aquell un de llurs grans personatges, al pas que callen sobre la pèrdua dels catalans. Emprò no son aquestes soles les reflexions que hem de fer per convèncens: desprès de la batalla'l pahis en general y llur domini segueixen de la meteixa manera que avants, trobèm als nostres comtes esforçantse pacíficament en l'organisació nacional, complint aixì l'ideal de llurs gloriosos predecèssors, y mentrestant, lluny d'aprofitarse l'hagib dels suposats triomfs, a la tardor següent, es a dir, pochs mesos desprès d'haver vingut (sença comptar los que passà a Còrdoba al tornar de Catalunya), lo veyèm ja oblidarse de les provincies orientals y dedicar tots llurs in-

(1) En Feliu de la Penya, que no té cap coneixement de l'Historia dels alarbs, y s'erra molt al parlar de llurs irrupcions, concilia d'una manera enginyosa o ignoscenta 'ls dos extrems sobre 'l punt hont se donà la batalla d'Albera, donchs, ab un senzill cambi de lletres, logra que sia prop de Barcelona, y aixís diu Aulesa, es a dir, l'Olesa de Montserrat.

tents a altres empreses en extrems oposats, donchs llurs incursions desde llavores cap a Galicia, y al meteix territori y cap a Portugal, les repeteix més endevant, fins que, desfet llur exèrcit en una d'elles, a la primavera del 1008, se 'n torna a Còrdoba, y cayent allí malalt de gravetat, potser emmatzinat, mor al mes de Çafar o octubre del meteix any.

Aviat veurèm los resultats que donà la desaparició de Abd-el-Melek, la complicació que sofrí'l domini mussulmà a la Península, posant als catalans en lo cas de llençarse a expedicions fòra de llur pahis, en lo qual hi descobrirèm un'altra prova, si bé llunyana, de llurs anteriors victories contra 'l nou hagib, donchs si aquest los hagués destruhit en llur primera incursió, ni 'ls hauria deixat en pau per tant temps, ni 'ls nostres s'haurien refet ab tanta facilitat fins al extrém de marxar a expedicions llunyanes, per lo que calia que Catalunya 's veyés poderosa, ben organisada y segura. Vejàm, per lo tant, lo que succeheix a Còrdoba després de la mort d'Abd-el-Melek, mentres los nostres comtes van avençant més y més la gran obra de constitució nacional, que a no trigar gayre s'ha de mostrar ab tota l'exactitut de llur propia y ja immutable fesomia.

Mort lo primer fill d'Almançor, Abd-el-Melek el Modhafer, lo califa Hescham, que sença voluntat propia depenia sempre de la de llurs esclavons y eunuchs, als que 's solie nomenar Abahmerides, nomenà per hagib al germà del que acabava de morir, a Abd-el-Rhaman, que per dur aquest nom, gloriós en altres dies, y esser hereu d'hèroes, feu concebir als mussulmans la més falaguera esperança. Ab tot, eren ben diferentes les qualitats del nou hagib de les que distingien a llurs antecessors: més que talent y veritable esperit mussulmà, tenia manya y desmesurada ambició, aixís es que, per més que de moment conseguí tenir en bona disposició als africans y al emir del Magreb, ab lo que semblava volguer perpetuar la bona política de llur germà, y 's mostrà servil criat del afemellat califa, de tal manera desenrotllà llurs ambiciosos intents, que no parà fins a convèncer a Hescham de que convenia l'elegís per walí-el-ahdy, o successor de la

governació sobirana, posposant axí la nombrosa parentela que aquell tenia.

Aquesta primera infamia donà aviat un resultat fatal, obrint camí a altres infamies més grosses: un cosí del califa, Mohamed-ben-Hescham, renét d'Abd-el-Rhaman III, oposantse a la descabellada pretensió del segón fill d'Almançor a la successió dels Beny-Omiades, aixeca al pahis, y acapdillant gran nombre de gent, marxa contra Còrdoba y contra l'ambiciós emperador. Per més que Abd-el-Rhaman procura sortirli al pas, Mohamed consegueix, avençant d'amagat per altres camins, entrar a la ciutat, hont fa saber la deposició d'aquell, fentse nomenar en lloch seu pel califa; refiantse 'l desposseхit del favor popular, torna enrera y 's dirigeix al meteix punt d'hont havia sortit; s'inicia una horrorosa lluyta al mitg dels carrers, y Abd-el-Rhaman queda vençut y presoner, morint després d'una manera vergonyosa clavat a un pal per ordre de Mohamed, senç haver exercit lo càrrech gayre més de quatre mesos.

Mort lo primer ambiciós, llur rival y successor demostrà instints més pervertits y més ambiciosos qu' ell. Mohamed, després d'atraure a llur partit a tots los concellers que arribada l'ocasió podien nomenarlo l'ahdy d'Hescham, tanca al desventurat califa, donant a compendre qu' està a punt de morir, y fent matar a un qualsevulla, fa passar lo cadàver d'aquest pel d'Hescham, y en conseqüencia, l'hagib de sanch Omiade es declarat califa y regonegut per tal, prenent lo nom de Mahady-Billà (director y pacificador per la gracia de Deu).

Per afalagar Mohamed al vehinat de Còrdoba, que no podia veure a la guarda de zenets, africans y berebers, los fa sortir del alcàçar; empró llurs capitans conserven en llur pit al complir l'ordre un esperit d'horrorosa venjança, desenveynant al carrer les espases contra la gentada; de resultes de la lluyta, llur principal capdill, Soleiman, cau presoner, y'l Mahady'l fa degollar; empró un cosí seu, nomenat també Soleiman-ben-el-Hakem-ben-Soleiman el Nasr, promet venjarlo, y si bé de moment arriba a assetjar la capital, no poguent

sostenirse sença perill, se 'n va ab llur gent a córrer pels camps vehins y al capdevall se proposa avenirse ab lo comte Sanxo, rey dels cristians, qui, rebent en llur territori a Soleiman, pacta ab ell un conveni pel que aquest promet llur amistat y cert nombre de fortaleses situades en aquella frontera; accedeix En Sanxo als oferiments de Soleiman y'ls dos plegats van cap a Còrdoba, capitanejant aquell en persona un selecte còs d'exèrcit de llurs tropes.

Enterat Mohamed de que s'atansen, los hi surt al pas ab llurs cordobesos, y té lloch la gran batalla de Djebal Kantisch (Jebal Quintos), en la que 'l califa queda desfet y fugitiu, a consequëncia de lo cual Soleiman entra a Còrdoba ab los castellans, hont lo 6 de desembre de 1009, un mes y un dia després de la batalla, queda proclamat califa, prenent lo nom de El-Mostain-Billà (l'amparat o afavorit de Deu). Soleiman vivia al palau de Medina Zahra, donchs no 's veya ab prou seguretat a dintre de Còrdoba, ni fins en mitg de llurs meteixos partidaris, hont creya tenir enemichs y competidors, tant que al cap de poch temps s'hagué de resoldre a castigar ab severitat a alguns dels malcontents. Al explicar En Romey aquesta situació 'ns deixa tan confosos respecte al partit dels alarbs del nostre pahis, que no sabèm si potser devien quedar isolats com en temps dels Muces. Heusaquí com s'expressa:

«Ben lluny estava (Soleiman) de quedar per tot arreu regonegut, donchs si 'ls pobles fronteriços de Castella y Guadalajara, desde Tortosa a Llevant fins a Lisboa a Ponent, se declaren per ell, Valencia, Murcia y les tribus de les Alpujarres se manifesten en contra». Precisament lo districte de Valencia es lo qu' està tocant ab Tortosa, y 'ns decantèm a creure que aquesta ciutat devia seguir lo partit de Mohamed, tant per aquesta rahó com, en part, per la seguretat en que 'ls catalans deixaren després lo pahis per traslladarse a Còrdoba en defensa d'aquell. En tal estat es quan tingué lloch a Catalunya aquest fet, es a dir, quan per primera vegada 's decidiren los nostres compatricis a anar en ajuda de mussulmans, com poch avants ho feren los castellans, en fa-

vor d'En Soleiman, exemple eloqüent que, si no explica la marcada decadencia de la força alarba, revela al menys la convicció dels espanyols de que convenia intervenir en aquestes discordies dels mussulmans per acabar més bé ab ells, o, segons una frase tan vulgar com expressiva del P. Marcillo, «per arrossegar als uns ab les tripes dels altres».

Talment així venia a destruhirse la gran obra d'Almançor, l'unitat en lo domini, y per això convé fer aquí una aclaració, donchs sapiguent alguns escriptors, desviats pel P. Mariana, que 'ls catalans anaren en ajuda de Mohamed, deduhiren y fins asseguraren haver tingut de lluytar, a favor dels alarbs, cristians contra cristians, espanyols contra espanyols, es a dir, catalans contra castellans, lo que no es cert ni sabèm com s'atreví a dirho l'historiayre jesuita, ja que les meteixes cròniques castellanes a qu' En Romey fa referencia en llurs notes diuhen que 'l comte Sanxo Garcia, després d'haver colocat a Soleiman al trono cordobès, tornà, després d'haver conseguit moltes ventatjes, a llur territori de Castella; y com l'anada dels nostres fou posterior a la batalla de Jebal Quintos y al retorn dels castellans a llur territori, això fa, com ja veurèm, que no s'hagi de confondre aquesta batalla ab un altra de posterior en la que hi intervenen catalans, y no castellans, y en la que 'ls nostres ajuden a alarbs, emprò tantsols contra altres alarbs. Ara veurèm còm se dugué a cap aquesta perillosa resolució per part dels nostres comtes, que, igual qu' En Sanxo de Castella, anaren en persona al devant de llurs estols en ajuda del príncep mussulmà que la solicitava.

«Mohamed-el-Mahady, a l'ombra, segons diu En Romey, de llur fill Obeidalà, walí de Toledo, havia procurat, valguentse d'alguns xechs y negociants juheus que acostumaven anar y venir de Barcelona, l'auxili dels cristians d'aquella banda de la Península, que 'ls alarbs solen nomenar Elfrank, comprant ab diners la voluntat dels comtes Bermud y Armengaudi, es a dir, en Ramon de Barcelona y l'Armengol d'Urgell, fills y successors d'En Borrell, per-

que 'l socorressin ab llurs armes, y aplegantles ab les tropes derrerament recullides també per les provincies de Toledo, Valencia y Murcia, a favor y a impuls dels alcaides (1)».

Les referencies que fa l'autor esmentat al exposar aquest detall són tantsols a n'En Conde, y no sabèm de quins autors alarbs lo pogué copiar aquest; ab tot, al fons, es a dir, per lo que sols se refereix a l'ajuda, no a la manera de conseguirla, 's troba també a les obres dels orientalistes. Més endevant, o sia per explicar los detalls dels demés fets fins al retorn dels catalans, En Romey segueix apoyantse ab en Conde y en la Crònica d'En Roderich de Toledo, o en una Historia dels alarbs escrita en llatí, conjunt ja de més força, per quan se corroboren mutuament alarbs y cristians. Sença dificultat, donchs, podèm extractar lo text del nostre historiayre general, com lo més segur y rich de tots lo que s'han escrit sobre aquest fet.

Per més que Mohamed havia passat alguns mesos ab llur fill, tot quedà corrent pel juliol del any 1010, composantse l'host de trenta mil mussulmans y nou mil cristians, al devant dels quals emprengué la marxa cap a Còrdoba. Sortí d'aquesta Soleiman (lo Zulema o Zulemna de les cròniques), dirigintse a una campinya coneguda per Akbar-al-Bakar (lo turó dels bous, potser Azebuchar), hont plantà llur campament; avants qu' El-Mahady tinga temps d'organisarse l'embesteixen los berebers y fan gran matança en llur gent, de manera que arriba a donarse per vençut; emprò, aplegant llurs forces, a mida que van arribant los cristians, se refà ab l'ajuda d'aquests y derrota a Soleiman, qui, al ferse fosch, té de fugir a Zahra, no atrevintse a entrar a Còrdoba. Aquesta batalla d'Akbat-al-Bakar fou a derrers d'agost de 1010, y encar qu' en ella hi lluytaren los nostres catalans, no es encara

(1) En Monfar fa promovedor d'aquests tractes a un capità alarb de Medina-Celi, que 's deya Alagib Albahadi, per altre nom Alamés, que diu tenia un gros exèrcit per anar a auxiliar als alarbs de Catalunya, y ressentit de lo succehit al Almohadi (El-Mahady) li aconcellà que a imitació de Zulema (Soleiman) cridés cristians en llur ajuda, lo que dugué a cap Alamés, proposant als nostres comtes grans interessos y beneficis, que acceptaren prometent afavorirlo. En Monfar no fa constar d'hont treu aquests detalls.

aquella en la que hi moriren nostres principals capdills, y sí 'ls més notables del exèrcit vençut (1).

Trobantse Soleiman a Zahra tingué lloch, per tolerancia seva o contra llur voluntat, lo gran saqueig de Còrdoba pels berebers; l'odi que li valgué aquest fet per part dels cordobesos y la nova que tingué de que 'ls vencedors a Akbat-al-Bakar anaven contra aquell punt obligà a retirarse a marxes forçades a Aldjesirah Alhadra, ab intent de passar a l'Africa, y mentrestant Mohamed fou rebut a Còrdoba, hont fou aclamat com a venjador y deslliurador. Aquest conservà en llur càrrech d'hagib al esclavó Wadhah-el-Ahmery, de qui després parlarèm, y senç entretenirse més que dos dies, torna a empaytar als enemichs fugitius, als que trobà acampats a la vora del Guadiaro, a la campinya d'Algecires. Tantost los descobreix, los fa atacar per llur gent; emprò fent Soleiman un suprèm esforç de valor, mana atacar ab brahó a llur cavalleria africana, bastant refeta ab lo descans que havia tingut, y de tal manera enrotlla y derrota l'host del poch avants vencedor Mohamed, que's veu obligada per complert a girar la cara, y a fugir atropelladament cap a Còrdoba, hont entra aquell ab un reduhit nombre de llur guarda, fins que als pochs dies van arribant llurs fugitius y 'ls auxiliars cristians.

En aquesta batalla de Wadiaro o Guadiaro fou, donchs, hont moriren los nostres hèroes, essent prova evident de que en l'atach anaven al devant, per comptarse que foren los més malparats (2) no les embestides dels berebers, sença valguentlos les armadures de ferro que homens y cavalls, portaven, y entre 'ls capdills que mancaren s'hi esmenta en primer lloch a Armengol d'Urgell y als bisbes Eci de Barcelona, Otó de Girona y Arnulf d'Ausona (3), que caygueren en

(1) En Dozy compta que moriren 60 capdills catalans, y que Soleiman perdé la batalla per llur culpa per no haver comprès la tàctica oriental de llurs propis capitans, donchs en realitat fugí quan ells tantsols ho feyen veure, y que 'ls catalans foren los que guanyaren la victoria.

(2) En Dozy assegura que moriren més de tres mil catalans.

(3) En Romey nomena Arnau a Arnulf, successor d'En Godmar, lo que no es cert. Lo del nom tal volta sia erro d'imprempta, y lo de la successió cambi voluntari, per correspondre aquesta circonstancia a Otó de Girona y no a Arnulf de Vich.

los primers rengles. Alguns autors, seguint a n'En Beuter, diuhen que «després de començada la batalla 's toparen lo comte Armengol y 'l rey alarb de Còrdoba, traspassantse 'ls dos ab llurs llances y quedant morts», y altres, que «'l rey alarb buscava un igual seu per combatre y demanava cridant: ¿Quí hi hà per aquí que sia rey o fill de rey per lluytar ab mi?; y que 'l comte que ho sentí, li digué: Jo soch fill de comte, qu' es igual que rey, y l'embestí. Aquesta mutua ardidesa sent un xich a llibre de cavalleria, y la pensada d'entretenirse en cercar un igual per batres quan lo perill es més gros l'hem trobada més d'un cop al llegir descripcions de batalles, essent lo nostre Montaner un dels que l'esmenten al parlar d'un fet de segles posteriors.

Per més que s'han donat per morts a la batalla als personatges esmentats, los esbrinaments moderns dels nostres crítichs han aclarit que no tots moriren al acte, donchs consta que Otó de Girona, ferit gravement, fou trobat per un de llurs soldats, que fou portat a Còrdoba y d'allí a llur diòcesis. Lo meteix diuhen d'Arnulf, qui morí després al castell o Castro Colònich (Calonge), de llur propietat, segons queda acreditat pel testament del meteix prelat y per un altre interessant document que aduhiren los Pares Merino y La Canal (1) per esmenar a n'En Flórez, que havia arribat a assegurar que no sols no havia mort Arnulf a la batalla, sinó que ni tantsols hi havia estat. Com Otó havia sigut avants abat del monestir de Sant Cugat del Vallès, fou sepultat en ell, escrivintse en llur sepulcre un epitafi de que més endevant ne parlarèm. Del comte Armengol d'Urgell no hi hà cap dubte de que morí a la batalla. Un orientalista francès, En Reinaud, ab referencia a un cronista de llur nació (2), diu que 'ls serrahins tallaren lo cap a Armengol, y que llur capdill, després d'haver fet guarnir d'or lo crani, 'l duya com a trofeu en tots llurs combats; emprò nosaltres nos decantèm a creure que això es una confusió, per explicarse lo meteix d'un altre Armengol d'Urgell que no es aquest, y haver sigut lo

(1) Vegis *España Sagrada,* tomo XLIII, pàgs. 152 y 168.
(2) *Recueil des Historiens de France,* tomo X, pàg. 148.

cronicó Malleacench lo qui ho relata, segons farèm veure a llur temps. En cap dels nostres escriptors se troba aquest detall, y 'l monjo de Ripoll se reduheix a dir: *apud Cordubam nimis durum habuit bello, in quo cum Arnulplo Ausonensi episcopo ac Aetio Barchinonensi episcopo et Othone episcopo Gerundensi ac cum pluribus aliis potentibus sub Raimundo Borrelli fratre suo comite Barchinonae mortuus est anno Domini MX.*

Algun escriptor coloca, a més, entre'ls bisbes morts lo d'Urgell, y fins hi ha qui 'ns dóna la llista detallada dels altres, *aliis potentibus*, que moriren, ab llurs noms y cognoms, segons pot veures per En Pujades; emprò això no té altra certesa que la d'altres llistes de magnats d'èpoques anteriors que s'han inventat per afalagar llinatges.

Per no haver sapigut deslindar aquesta batalla de Guadiana de les altres anteriors, y fins per haverla ignorat, al volguerse senyalar lo dia de la mort d'aquests personatges ha resultat grossa desavinença entre alguns autors que, per desenganyarse mutuament, han gastat, com se sol dir, molta pòlvora en salves. Nosaltres, prescindint de sofismes y cavilacions, nos atením als ressenyaments: l'epitafi del bisbe Otó, per més que sia de segles posteriors al que realment existia al antich sepulcre, expressa la data de la mort lo dia primer de setembre (1). L'autor qu' escrigué aquell per haverse esborrat lo primitiu, y per lo tant cregué que Otó havia mort a la batalla, de segur que no devia inventar la data d'aquesta y que la devia pendre d'altres detalls o del antich epitafi; emprò queda confirmada la meteixa data per altre document en que 's parla d'un Guitart que morí lluytant lo dia que moriren los bisbes (2).

La sola contradicció a aquests detalls tantsols seria'l testament d'Arnulf, qu' es d'uns quants dies avants, y havent tornat ja de Còrdoba; emprò com pot ser molt bé que'l bisbe d'Ausona fós ferit, no a la batalla de Guadiaro, sinó en un'altra d'avants, y per altra banda no hem tingut ocasió d'examinar de la vora 'l document, quedi, al menys per ara,

(1) *España Sagrada*, tomo XLIII, pàgs. 157 y 159.
(2) *Marca Hispánica*, pág. 422.

fixada la data que cerquèm en primer d'octubre de 1010, qu' es lo corresponent al 400 dels alarbs, y en lo que 'ls historiayres mussulmans coloquen tant aquesta batalla com l'anterior d'Akbat-al-Bakar, per lo que l'esmenten en llurs histories ab lo nom general d'Al Sené al Frandjiyah (la campanya o l'any dels franchs), ab motiu de l'intervenció dels cristians de Catalunya en aquella jornada. Y a propòsit del nom de franchs: bona ocasió tindrien aquí aquells historiayres francesos que sempre 'ns venen disputant nostres antigues glories y tenen interès en allargar més temps del que correspòn lo nostre vassallatge als reys de França, per negarnos també aquesta intervenció y atribuir la gesta a alguna host franca enviada a Còrdoba pel rey Robert.

Refugiat Mohamed a Còrdoba ab tots los seus y ab los cristians de Catalunya, demostra per complert llur confiança al esclavó Wadhah, qu' era llur privat y seguia desempenyant lo càrrech d'hadjeb o hagib, y 'l gran interès dels dos, per més que tal vegada fos ab variats intents, consisteix en la reparació de les fortificacions de la ciutat, al voltant de la qual feu obrir un fosso ample y fondo, per deslliurarse en certa manera dels intents dels africans que corrien pels vols de Còrdoba y la tenien com assetjada. Dels detalls que ofereix En Conde al parlar d'aquesta temporada se 'n deduheix que 'ls catalans ab llur comte estaven com instalats a la ciutat, si bé no s'expressa quàn temps hi estigueren ni la data precisa de llur tornada, com també que la població estava dividida en quatre partits principals: andalúç, alahmeride, esclavó y africà, dominant més que cap lo primer, per l'influencia del hagib, que anava colocant a tots los seus.

Una situació tan dolenta era prou per fer tremolar a n'En Mahomed, per més resolució o esperança que tingués, y aixís es que tot llur interès era conservar a llur costat als catalans, als que segons sembla deturava més temps del qu' ells volien. Heus aquí còm dóna compte En Romey d'aquest interès del califa y de les causes que pogueren donar motiu a la tornada dels nostres:

«Començà a corre la veu, diu, de que 'l califa tractava de

treure del mitg als cristians salvats de la batalla de Guadiaro... En Ramon, nomenat pels alarbs Arramundi, dóna crèdit a aytals veus, y malgrat les protestes y seguretats del califa, pren comiat y se'n torna a llur Barcelona. En Conde s'erra al nomenar Armengaudi al general dels cristians (Conde, cap. 106), per haver rezelat a n'En Ramon, sença citar a ningú, y així creyèm que no hi ha motiu, com s'ha fet modernament, d'acusar al esclavó Wadhah, dihent que ab intents interessats y encoberts logrà convèncer al comte de Barcelona de que Mahomed tractava de fer matar als cristians llurs auxiliars. En Ramon cregué del cas retirarse, donchs talment podia rezelarse d'algun mal intent, produhit per l'ímpetu relligiós dels fakies; emprò no se n'anà renyit ab Mahomed, sinó que, molt al contrari, fou portador d'una carta per lo fill del califa, Obeidalà, walí de Toledo, a qui llur pare cridava per auxiliar a Còrdoba, assetjada pels africans».

Per més que no sapiguèm del cert quàn sortí 'l comte Ramon ab llur gent de Còrdoba, es de creure que devia esser a últims d'aquell any o al començament del següent (1), tenint en compte la temporada que 's diu estigueren allí com avehinats los catalans y 'l no ferse esment d'ells d'allí endevant. Pels documents d'aquella època no pot endevinarse, donchs son molt escassos, tant als arxius com a les coleccions publicades, los que proceheixen o tracten dels nostres comtes. No sabèm lo camí que feren a llur anada a Còrdoba, encar que creyèm devia esser per les provincies de la costa, com a favorables qu' eren llavores a n'En Mohamed; emprò a la tornada, la circonstancia de portar En Ramon Borrell

(1) En Dozy senyala la data de la tornada en 8 de juliol, afeginthi alguns detalls curiosos respecte d'aquest fet, entre altres que havent entrat los catalans a Còrdoba dos dies després que l'exèrcit mussulmà, furiosos per la desfeta que havien sofert, se portaren ab desmesurada crudeltat, donchs mataren a tots los que'ls hi semblava tenien algun tirat ab los berebers; y que al marxar de Còrdoba, ab ot y 'l mal que hi havien fet, los anyoraren, perque senç ells no's podrien defen-r dels berebers; de manera que (afegeix un autor alarb) «després de la marxa ıls catalans, al trobarse pels carrers los habitants de Còrdoba, 's miraven los ns als altres fent accionats de compassió, com sol ferse ab los que han perdut ır hisenda o la familia».

la carta per Obeidalà de Toledo 'ns dòna a coneixer que devia esser per l'interior, o tal volta dirigintse cap a Navarra.

Aquesta resolució del nostre comte explica llur previsió o la certesa dels fets que havien de succehir a Còrdoba, y que no trigaren a realisarse, en los que 'ls catalans no hi anaven a guanyar res més que la mort, donchs de poch havia de servir llur ajuda a un o altre partit en una ciutat hont tants n'hi havia, imperanthi tantsols la desconfiança o la mala fè y tenint al voltant uns assetjadors famolenchs de revenja. Bé podia coneixer lo nostre comte que aquelles causes que havia estudiat de prop serien tal vegada 'l començament de la disolució que amenaçava al domini alarb, y per lo tant era ventatjós als prínceps cristians esperar, cada un en llur pahis, aquests efectes que tan útils havien d'esser per la gran obra de la reconquesta general. Lo meteix devia pensar lo príncep castellà que ajudà a Soleiman quan, complerts llurs compromisos, restà tranquil a llurs estats, y tant aquest com lo princep català sabien, de segur, que no seria aquella la derrera vegada que, respectivament, solicitessin llur ajuda 'ls partits alarbs en llurs guerres intestines, y en tal situació bé podèm dir que la reconquesta anava a fonamentarse sobre les runes del imperi mussulmà d'Espanya.

Les maldats comeses pels homens que representaven lo principal poder a Còrdoba y l'adaptació de nous sistemes no usats fins llavores pels alarbs en llur govern y administració, portaràn, com anèm a veure, al resultat que indiquèm, y perque 'l llegidor se 'n puga formar una idea, convé presentarli, encar que tantsols sia ab lleugers detalls, lo quadro que va oferint la córt dels califes y l'Espanya mussulmana en general al cap de poch temps d'haver tornat de Còrdoba 'ls cristians auxiliars de Mohamed. Peste, escassetat de queviures y guerra civil estant destruhint lo pahis ocupat pels alarbs, sobretot a Andalusia, y Mohamed no sab ja de quin recurs valdres ni a quin partit decantarse. L'hagib Wadhah, disposa, en tal situació, lo cop de més efecte que 's podia pensar per volcar al califa, que tan generós s'havia mostrat ab ell:

treu de llur presó al desventurat Hescham, y al vèurel lo poble 'l victoreja. A conseqüencia d'això mor afrontosament Mohamed, y llur cap es enviat pel resuscitat califa a Soleiman; aquest, en lloch d'esporuguirse, remet lo cap a Obeidalà, al meteix fill de Mohamed, y juntantse desde llavores los dos capdills contra Hescham, van contra Còrdoba per destronarlo. Wadhah, que torna a esser confirmat en lo càrrech d'hagib del reaparegut monarca, solicita l'ajuda del comte Sanxo de Castella y marxa contra Obeidalà; lo meteix prech acabaven de fer al castellà 'ls de Soleiman, emprò En Sanxo 's decideix per l'hagib. Aquest, després d'haverse apoderat de Toledo, presenta la batalla als contraris, que queden vençuts y Obeidalà presoner, qui reb totseguit mort afrontosa a Còrdoba.

Al tornar Wadhah a aquesta ciutat, y després d'haver despedit als auxiliars cristians, fa que 'l califa concedeixi a llurs esclavons y alahmerides alcaldies y tinencies perpètues per l'Espanya meridional, desde quina època tenen llur procehencia 'ls principats independents que després se van creant. Soleiman, que aprofita 'l mal estat del pahis per fer seguides incursions, a fí d'atraures a diferents walís, se val del meteix recurs, ofereix y dóna títols hereditaris per los governs que aquells exerceixen, de manera que ve a introduhirse 'l feudalisme entre 'ls alarbs, produhint los meteixos efectes que 'ls preceptes dels reys franchs respecte de llurs comtes governadors, y tantost se veu Soleiman ab prous forces avença contra Còrdoba. En aquell cas apurat mana 'l califa a Wadhah qu' escriga cartes ab crides y prometenses, lo que l'hagib no compleix; en tant corre la veu de que aquest, traydor com sempre, s'entén ab los assetjadors, y esbrinat per Hescham lo de les cartes, li fa tallar lo cap. Per més que 'l califa nomena un nou hagib que sab defensarlo, lo descontent de la ciutat va en aument cada dia, y més al veures llurs habitants amenaçats pels soldats de Soleiman, que ja es casi a les portes. Per últim entren los assetjadors: tot se converteix en matança y destroça, sença que 'ls berebers e tinguin prou ab tres dies per assadollar llur sèt de sanch

y de rapinya, y baix llurs punyals y cimitarres cauhen los homens més distingits de Còrdoba, y potser fins lo meteix califa, ja que desde llavores desapareix, en lloch del qual queda proclamat Soleiman ab lo títol d'El-Dhafer-ben-Haul-Ellah, (vencedor per la potestat de Deu), a més del que ja s'havia donat avants, d'El-Mostain-Billà, lo que tingué lloch lo 20 d'abril de 1013, dia de la presa de la ciutat.

Nos hem d'apartar un xich de l'època qu' estèm historiant per perfeccionar ab los resultats successius lo quadro de la nova situació en que's trobava'l domini mussulmà; divuyt anys anèm a recórrer en poques ratlles per presentar la veritable disolució del califat y la decadencia dels alarbs desde 'l nou entronament de Soleiman; emprò en aquest travall ncs atindrèm tantsols o principalment a lo que més de prop puga interessar a la nostra patria o convenir a l'obgecte principal de la present Historia. Podèm dir, donchs, que malgrat los esforços de Soleiman per extingir les diferentes parcialitats o per anorrear a llurs capdills, lo nou califa no consegueix tranquilitat ni repòs, perque aixecantse l'hagib de llur antecessor, que s'havia salvat de la matança de Còrdoba, s'ajunta ab Ali-ben-Hamud-el-Edrisita, qu' era governador de Ceuta, y titolantse venjadors d'Hescham, qu' encara suposen viu, obliguen a Soleiman a presentàrloshi batalla, derroten los sublevats a n'aquest fentlo presoner, s'apoderen de Còrdoba, talla allí Alí per llur propia mà'l cap del il-lustre presoner y d'altres persones de llur familia, y fentse proclamar califa espera 'l regoneixement dels walís, del que 's desentenen los de Sevilla, Mèrida, Toledo y Çaragoça, per lo qual no podèm dir ab tota certesa l'opinió dels alarbs de Catalunya en aquesta època, per no saber si 's decantaren al walí de Çaragoça o al de Denia, que durant aquests fets, de governador qu' era 's declara emir independent, mentres que llur antecessor, lo meteix que li havia donat lo càrrech, Mudjehid-el-Dyr el Ahmery, reunint poderosa esquadra, havia passat a les illes d'Ibiça y Mallorca, de les que s'havia apoderat, fortificantles, per establir allí llur residencia.

Aquell meteix hagib que havia facilitat lo califat a Alí 's

baralla ab ell y acapdilla un altre partit, pretextant colocar al trono a algun individuu del llinatge dels Omiades, per lo que proposen y aclamen a un Abd-el-Rhaman, walí de Jaen, renét d'Abd-el-Rhaman III, a qui decididament regoneixen a Valencia, Tortosa, Tarragona y Çaragoça; emprò en les lluytes que 's promouhen, quedant presoner dit hagib, mor també degollat per mà del meteix Alí, a qui, al cap de poch temps y al plè de llur triomf, troben ofegat al bany per llurs meteixos servidors.

La disolució dels alarbs es llavores complerta; s'observa un seguit cambi d'opinions, les més grosses informalitats y injusticies, maldats sangnantes per tot arreu, y prescindint de dobles aclamacions en diferents indrets, de reaparicions complicades de més o menys importancia y de la varietat de llinatges aclamats, en l'espay de temps que avants hem dit se succeheixen a Còrdoba com a califes, desprès de Soleiman, Alí y Abd-el-Rhaman ja esmentats, Kasem, Yahyah, un altre Abd-el-Rhaman (V d'aquest nom), un Mohamed (III de llur nom), y per últim un altre Hescham (dit lo III) dinovè y derrer califa de Còrdoba, de quina historia hem de senyalar una notable circonstancia per la relació que té ab la nostra terra.

Refusat Hescham pel poble de Còrdoba y potser pel meteix xech que l'havia entronisat y que llavors desitjava succehirlo, Abu-el-Huzam-ben-Djehwar, s'havia retirat a un castell de Serra Morena nomenat Hisn-Aby-Sherif; emprò, vegentse voltat pels cordobesos, pogué fugir y 's dirigí al nostre pahis, hont li concedí refugi 'l walí o més bé sahib de Lleyda, Soleiman-ben-Hud. Alguns autors nacionals y forasters han confós aquest passatge, per dir que Hescham fou acullit al Aragó, o pel rey o walí de Çaragoça, en lloch d'ex-
ressar que ho fou pel walí lleydatà, més endevant sobirà de
aragoça, com veurèm (1). Es cosa fòra de dubte, ab la
' estàn d'acort los orientalistes, que 'l derrer califa habità
s a llur mort en l'assil concedit per Soleiman, y En Rode-

(1) Vegis *Recherches sur l'Histoire d'Espagne,* per En Dozy, tomo I, pà-
a 50.

rich de Toledo, al parlar del lloch o fort que aquest li oferí per víurehi, y dels obsequis que li feya, li dóna 'l nom d'Acvela o Alzuhela, en alarb El-Kuela, que segons interpretació d'En Romey potser fós «Almeçan, poblet pròper a Lleyda, hont visqué després Hescham a llur pler ab la familia y amichs fins a llur mort, ocorreguda lo Safar de 428 (novembre o desembre de 1036)» (1).

Si l'historiayre que acabèm de citar hagués tingut la curiositat de mirar lo mapa de Catalunya, podia completar ab tota perfecció la nova que li devèm, donchs hauria vist que Almeçan o Almaçan no es de territori català, per esser un poble de Terol y estar senç dubte fòra del que llavores dominava Soleiman, al meteix temps que hauria notat la munió de pobles ab nom d'arrel alarba que 's troben al voltant de Lleyda (2), entre 'ls quals n'hi ha un, totjust lo més proper a la ciutat Alcoleya o Alcollatge, que al nostre entendre correspòn més que cap altre al nom alarb, y allí es, senç dubte, hont vingué a morir, potser acompanyat de llur única y desventurada filla, 'l derrer representant de la dinastia dels Omiades d'Espanya, que havia imperat doscents vuytanta quatre anys mussulmans. «Aquest imperi, exclama ab rahó En Viardot, rival en altre temps del de Carlemany, y que havia comprès, a més de tota la Península, una gran provincia de les Galies y moltes de l'Africa, quedava llavores reduhit a una capital senç estat».

Durant aquestes derreres vicissitus del califat de Còrdoba y d'allí endevant surgiren varies dinasties, les que anaren prenent lo nom de llurs respectius fundadors: Djewahrides, Tadjibites, Dzulnunides, Hudites, Ahmerides, Zeyrides, Hamudites. Escampades en diferents indrets del territori espanyol, no 'ns interessa l'historia particular de cada una, com tampoch la dels alarbs en general en llurs cambis de races, per lo que 'ns atindrèm tantsols a les més vehines d'aque

(1) En Dozy fixa la mor d'Hescham lo divendres 24 de safar del any 428 (17 de desembre de 1036).

(2) Alcoleya, Albatarre, Albages, Alcano, Alcarràs, Alfès, Alguayt, Almenar, Algerri, Alfarràs, Alamús, etz.

lles, ab les quals, per rahó de guerra o de territori, hagi de tenir més relació la nostra Historia de Catalunya. Prescindint, donchs, de les que no tenen aquest caràcter, esmentarèm, per major aclariment en los fets futurs, les que ofereixen per nosaltres un especial interès, apuntantles en la llista de regnes que fa En Romey en llur *Historia de España,* y que son:

«I. Lo regne de Çaragoça, fundat lo 1014 per El-Mondhir-Abu-el-Hakem-Almançor el Tadjibita, destronat lo 1039 per Abu-Ayub-Soleiman, walí de Lleyda y cap de la dinastia dels Hudides o Hudites, o Beny-Hudes de Çaragoça, que foren fins a sis reys.

II. Lo regne de Denia y de les Balears, o sia de Mallorca, baix la dinastia de Mudjeid, comprensiu de les quatre illes principals, Mallorca, Menorca, Ibiça y Formentera y de tot lo conjunt d'illots propers.

III. Lo regne de Valencia, fundat baix la dinastia dels Ahmerides per un nét d'Almançor, Abd-el-Aziz, fill d'Abd-el-Rhaman, en lo segon califat d'Hescham II, o més positivament en lo d'Abd-el-Rhaman el Mortadhy».

Segons se deduheix de les observacions d'En Romey, lo walí de Lleyda, Soleiman, al ferse rey de Çaragoça, no deuria compendre en llurs dominis a Tortosa, potser perque ja no s'hi inclogués en temps d'El-Mondhir (qual germà tantsols governava a Osca), encar que no ho podèm assegurar (1), y a més per lo que després veurèm. Lo regne de Denia, que segons hem indicat s'havia format mentres Mudjehid havia anat a la conquesta de les Balears, fou recobrat per aquest al cap de poch, més ben dit, formà un sel regne titolat de les Balears y de Denia, emprò no podèm endevinar

(1) Tantsols En Dozy *(Histoire des musulmans d'Espagne)* dóna un detall senç importancia, com es lo de que al proclamar a Còrdoba a 'Abd-el-Rhaman III, entre 'ls walís que li oferiren llur ajuda hi havia 'l de Çaragoça, Mondhir, qui marxá cap a Mitjorn junt ab llur aliat lo comte Ramon de Barcelona. A aytal expedició 's deu referir tal volta un document que citarèm més endevant, en que 's parla de la comtesa que devia acompanyar a llur marit *contra Ispaniam;* y tinguis en compte que l'any en que tingué lloch es lo meteix de la mort d'En Ramon Borrell.

fins hont podia arribar lo districte d'aquest derrer nom per la banda de les nostres fronteres. Mes, per últim, aquests dubtes queden en part aclarits per un nou detall que ofereix l'autor a qui seguim, per més que no 's cita ab tota certesa l'època, y es que «desde Almeria fins a la ratlla de Catalunya y fins a la meteixa Tortosa tot lo pahis era dels Ahmerides y venia a estar baix lo predomini del rey de Valencia, Abd-el-Aziz, etz».

Emprò, prou d'alarbs per ara y tornèm als nostres comtes.

Desde la tornada dels catalans de Còrdoba no consta a l'Historia cap fet entre aquests y 'ls alarbs, y aquesta inacció s'observa generalment tant a Catalunya com als demés estats cristians. No podien degenerar tan sobtadament les races, y menys en ocasió en que la enemiga estava en complerta decadencia. Aixís es qu' hem de suposar que aquella inacció era política, tant més quan en èpoques posteriors cada nacionalitat sab aprofitar los moments oportuns y s' engrandeix ab los territoris de fronteriços, conseguint d' aquesta manera anar reduhint los regnes y senyorius mussulmans fins a deixar arreconat llur únich domini a Granada.

Algun escriptor foraster, poch coneixedor d' aquella època y del caràcter heterogeni que oferien les nacionalitats d' Espanya, considerant a la Península baix l' aspecte de nació moderna, 'ns tira a la cara la suposada indolencia, dihent que després d' haver empunyat les armes ab invencible constancia durant los regnats dels poderosos Omiades, les deixarem reposar al moment en que la victoria era fàcil y certa, y que a la nació espanyola li calia un home per despertarla y conduhirla, ab lo que hauriem avençat de molts segles la restauració complerta del pahis; emprò qui això diu no 's fa càrrech de les diferencies d' origen que hi ha, per exemple, entre la nacionalitat catalana y la gallega, la varietat de costums y devers entre una y altra, del oblit complert en aquell temps de l' antiga nacionalitat goda, de la justicia ab que fou considerada pels respectius vassalls la transformació de cada capdill en rey y del dret ab que ja arri

bava a creures cada dinastia per rebutjar lo poder extrany que provés de barrejarse en lo que tantsols a ella correspo- nia exercir.

No mancaven, donchs, aptitut, voluntat ni homens als es- panyols; lo que mancaven tantsols eren oportunitats, y quan aquestes arribaren, los nostros hèroes, cada un en llur res- pectiva nacionalitat, feren lo que hauria fet lo mateix Napo- leó si hagués viscut en aquells segles, donchs per fer d' Es- panya una nació y deslliurarla del jou mahometà, havia de començar per promoure guerres per extingir les nacionalitats, y ab això, en lloch d' avençar, hauria donat més força als alarbs, com la donà, a l' inversa, als espanyols, catalans, ga- llegos, castellans, navarros y aragonesos la divisiò que oferí llavores lo domini mussulmà, quina major postració espera- ren los nostres per dur a cap gradualment llur obra (1).

Ja manifestarem que era veritablement escassa de detalls l' època que tractèm, y per això no 's pot fer una gran des- cripció del període que comprèn la governació o regnat d'En Ramon Borrell desde llur tornada de Còrdoba. Si durant ell hi hagué combats o lluytes parcials ab los fronteriços, com es possible; si esperant més bones ocasions visqué 'l nostre comte en pau ab los walís de les ciutats vehines, o si, ab iguals esperances, permanesqué indiferent a les lluytes que l' ambició anava suscitant entre 'ls meteixos walís y altres de més superior domini, com per exemple entre 'l de Lleyda y 'l de Çaragoça, de que ja parlarem, no ho sabèm dir; y així, calculant qui en tal situació, no prou aclarida en l' His-

(1) Aludim a Mr. Lluis Viardot, qui iguala a Sant Ferran ab lo Cid en llurs propòsits; no 's recorda d' En Jaume I y altres hèroes; assegura que en 1038 l'Es- panya cristiana tantsols se componia de tres Estats: Castella, Navarra y Aragó, no esmentant per res a Catalunya y llurs comtes; fa aquest Estat dependent, ja en aquella època, del Aragó, y 'ns dedica, per últim, en una nota, lo compliment més grotesch, dihent que 'ls espanyols han sigut sempre dominats pels extran- gers, y que 'ls sobirans de les dinasties de Navarra, Aragó, Catalunya, Castella y Portugal eren de raça francesa, senç recordarse de que, fins aquells meteixos com- tes d' enllà del Pireneu, que per necessitat hagueren de restar d' allí endevant baix la dependencia dels reys franchs, donaven a n' aquests proves molt clares de que no podien oblidar llur procehencia goda y les lluytes de llurs passats per no subgectarse a les vexacions dels Carlovingis.

toria, dedicaria en Ramon Borrell tot llur interès a vigorisar més y més la organisació del pahis, en lo que ja de algun temps s' hi desenrotllava 'l caràcter d' una veritable nacionalitat, no podèm donar més que alguna que altrà nova deslligada, recullida per incidencia en algun document, per justificar d' aquesta manera l' existencia a la nostra terra de tot lo qu' en la meteixa època devia existir en qualsevulla altra nació.

De la meteixa manera que no veyèm degenerada la pompa judicial goda ni variada la forma governativa, observèm, per algun que altre, signe altament realçat ab servitut de diferentes categories, lo casal dels comtes y mentres que les donacions d' aquests, segons pot veures al apèndix d' En Marca, revelen la força y riquesa de la dinastia prepotent entre les dels demés comtes subalterns, donchs llur munificencia y generositat es inestroncable, lo testament d' Armengol, fet al any XII d' En Robert (es a dir, lo 1007, y no lo 1010 com diu En Marca, provant ab això que 's feu molt avants de que ni tantsols se pensés en anar a Còrdoba), acredita la meteixa riquesa y munificencia de la familia a la que pertanyia 'l comte d' Urgell, al meteix temps que l' existencia d' usos cavallereschs y de certs indicis d' ilustració o civilisació, donchs a més de repartirse en ell a diferentes esglesies y particulars alguns feudes y propietats, y sobre tot nombroses unces d' or, s' esmenten entre les deixes y donatius la millor cadira y 'l millor moç d' argent, que deixa a Santa Maria d' Urgell; llur millor mantell ab gafes d' or, cortinatges, tapiços, copes y altres obgectes de plata; trenta unces d' or a Sant Cugat perque fassin fer un retaule per l' altar; cinch a Santa Maria de Gosal perque comprin llibres; cinchcentes per la redempció de captius; llur espasa ab 'la veyna, selles y tahalí d' or a Santa Maria *in Anicio*, y llurs escachs, *ipsos meos schacos* per l' obra de Sant Gil. Al nostre entendre, aquests detalls equivalen a la mellor consideració que poguessim fer respecte del estat de la nostra terra en aquella fosca y llunyana època.

Després d' aquest testament, es notable llegir la donació

feta pel comte Ramon Borrell y llur muller Ermesinda al monestir Guixalench lo 1016, en la que 'ls dos princeps consignen aquestes paraules: *in cordo nostro tacite recolimus, sanctorum patrum vestigia qui luxum seculi et lenocinia calcaverunt;* de manera que si 's feya ja necessari 'l luxe y ostentació per donar importancia a la dinastia y córt que ab lo temps havia d' esser lo cor de la més forta confederació, anava pariona ab aquesta necessitat característica la moralitat dels princeps que la sostenien, y si aquests dos extrems no son prou per calcular l' importancia de la nostra nacionalitat en temps dels comtes, esperi 'l llegidor lo major desenrotllo en temps dels immediats successors d' En Ramon Borrell y allavores se 'n convencerà.

Alguns autors afirmen que ja en temps d' En Borrell havia calgut refer la fortificació de Barcelona, es a dir, de la ciutat qu' era residencia del poder superior y capital del Estat català. Aquestes circunstancies son prou per donarnos idea de l' importancia que devia tenir la ciutat que sapigué oposarse als intents d' Almançor y per això podriem deduhir tal vegada que llur perímetre no devia esser insignificant, y per consegüent que no seria menys petit lo cèrcol de muralles que 'l guardés. Emprò, fos necessitat o comoditat, lo travall de reedificació que feren los nostres comtes se concretà al antich angle romà que constituhia l' acròpolis de la ciutat romana, posada al mitg dels suburbis (de que ja hem parlat en les ressenyes generals d'èpoques anteriors), y com aquests, després dels passats assetges, tindrien interès en reedificarlos los propietaris particulars, d' aquí que considerèm la ciutat del temps d' En Ramon Borrell de forma y aparença també romana en llur planta, es a dir, ab la fortificació entorn de la part principal y més alta, y extenentse a llur voltant diferents arrabals, en los que igualment hi havia grans temples y altres edificis públichs.

L' existencia d' aquells *suburbis* se troba esmentada en varis documents del temps del nostre comte, y alhora que a la donació d' En Ramon y Ermesinda a l' esglesia de la Santa Creu y Santa Eularia, lo 1007, se parla d' aquesta esglesia y

de la de Sant Miquel *infra muros civitatis* (1), al sagrament d'un tal Christià, que 's trova al Arxiu de la Corona d' Aragó (nombre 107 d' En Ramon Borrell), corresponent al 1013, se parla del *locum venerationis Sancte Dei genitrix Maria cujus Basilica sita est extra muros civitatis Barchinone in locum ubi dicunt ad ipso Pino;* ab lo que queda confirmada la nostra opinió.

Podèm senyalar aquesta època com la veritable ó més justificada en que s' introduhí l' us dels cognoms o noms de casa, a que tantes vegadas hem fet referencia, per provar la falsetat dels autors que 'ns parlen de families catalanes ja desde 'l temps d' En Carlemany. La costum alarba fins a cert punt, de que donarem compte al capítol anterior, cenyintnos als noms dels nostres comtes, se veu extesa igualment a llurs vassalls. Fins ara sols haviem llegit al peu dels documents los noms, a seques, de *Udalardus*, *Geribertus*, *Gaucefredus*, *Adroarius* y altres per l'istil, anant precehits algunes vegadas d' una *S (subscripsi)*, que no sempre indicava haver sigut posada per la persona a qual nom precehia, donchs l' instrucció era molt escassa, y fins grans magnats, que son veritables personatges històrichs, creyèm que no savien llegir ni escriure. N' hi havia prou ab que l' escrivà, o més bé levita, per esser generalment esglesiàstichs los que desempenyaven aquests càrrechs, en los quals residia per regla general l'ilustració de l' època, escrivissin lo nom en presencia del otorgant o testimoni y que aquest aprovés la colocació de la *S* quan se 'l nomenava per llur ordre, per que les escriptures tinguessin l' originalitat y bona fè que llavores podia exigirse; y ajuda a pensarho així la circunstancia poch comú de veures acompanyat alguna vegada lo *subscripsi* ab les paraules *proprio manu*, ès a dir, l' especialitat del firmant que sabia escriure.

A la donació del monestir Guixalench fa poch citada, que correspòn al any 1016, y en altres documents contemporanis s' hi llegeixen ja les firmes d' alguns testimonis ab llur nom acompanyat de la paraula *filio* y 'l nom del pare: *Udalardi fi-*

(1) *Infra* passim pro *intra*, unde Italicum *Fra*. Vegis En Ducange.

lio quondam Gaucefredi—R. filio quondam Olivani; a l' institució del bisbat de Besalú per llur comte Bernat, que correspon al any següent, los testimonis firmen esmentant, després de llur nom, lo del castell d' hont proceheixen: *S. Berengarii ex castro Fenestrensi—S. Ermemiri ex castro de Collo Tortuensi—S. Gauzfredi ex castro Caprerensi;* en una donació pels executors del testament de la comtesa Guisla al monestir del Canigó, del any 1020, firmen ja ab lo nom de les poblacions *Oliba de Foliano—Gualtarius de Rippis*, y per últim, al judici del testament d' En Bernat de Besalú, del meteix any, se troben ja de totes maneres, es a dir, la forma del cognom com després s'ha perpetuat, ja sia procehent del nom de la població, ja del patern o d' un' altra procehencia ignorada, *Guillermus de Clusas—Riculfus Bardina—Ermomirus Duran—Bernad Bonifilius* (1).

Ab tot, cal advertir que, com tota costum al seu començament, no es la dels cognoms constant en los primers temps, donchs tantsols se la veu apareixer y alternar, fins que, al cap d'alguns anys, s'arrela per no desapareixer may més. Així meteix devèm observar que 'ls noms patronímichs no són los més comuns, mentres que a Castella son més abundants, potser per haver près una forma més precisa que 'ls descobreix, la terminació *ez*, que fa 'l meteix que 'l *ben* dels alarbs, donchs lo fill d'En Martí s'anomenà Martínez, lo d'En Roderich, Rodríguez, lo d'En Pelay, Peláez; lo d'En Pere, antigament Pero, Pérez; forma del tot desconeguda a la nostra terra, perque encar que no 's trobin noms de sants com a cognoms, que són pels que més fàcilment podia endevinarse, no 'ns atrevim a fixar ab certesa llur procehencia (2). Després

(1) Per tots los documents aquí citats, vegis los apèndixs de la *Marca Hispánica*.

) Diu lo P. Fr. Jaume Villanueva, de l'Ordre de Sant Domingo, presentat grada Teologia, individuu de l'Academia de l'Historia, en llur *Viaje lite-*
) á las iglesias de España, «que la llengua vulgar catalana may donà a sts cognoms (los patronìmichs) quan ja 's radicaren a les families, la termi-
) que la castellana donà als séus. Que allí del *Sancii* 'n feren *Sánchez;* del *inici, Dominguez;* etc., y que si alguna n'hi hà d'aquestes terminacions es
rna, posterior a la vinguda del rey En Ferràn I, l'elegit a Casp, que dugué

dels variats exemples que hem citat, creyèm, per lo tant, que bé pot cercarse en aquells antichs noms la font dels cognoms Goufre, Oliva, Finestres, Colltort, Cabrera, Fullâ, Ribes, Clusa, Bardina, Duran y Bofill, que s'han perpetuat fins als nostres temps y que de segur ja no s'extingiràn malgrat les influencies de llengües estranyes al català que poden sobrevenir ab lo temps, com ne són un testimoni 'ls noms dels habitants de provincies franceses que avants foren catalanes, més ben conservats que 'ls noms geogràfichs, ja més afrancesats.

Es molt notable que mentres los casals de Barcelona y d'Urgell, que fins a cert punt podèm comptar com un meteix, omplen les planes de la nostra Historia ab fets d'importancia, tantsols apareixen los dels comtes subalterns en funcions piadoses, en que no deixen de distingirse també aquells. No posposèm, per això, los uns als altres en tot lo que podia contribuhir al benestar de la patria general; em-

ab ell moltes families castellanes; o serà efecte del tracte ab los que parlen l'idioma general d'Espanya, ab lo qual se va vencent senç adonarsen la repugnancia (suposa dir a llur interlocutor) que 'ls paisans de vostè han tingut sempre a aquella llengua, repugnancia que ja ve de lluny, y qu' en llur començament m'atreviré a dir qu' era justa.»

No tractèm de rebatre ara les falsetats d'aquesta afirmació, donchs a qualsevulla se li acut que 'ls castellans que vingueren ab En Ferràn no 's quedaren aquí, que 'ls plebeus y 'ls pobres se'n tornaren a Castella, y dels richs cap familia se'n coneix al Principat, perque ja sapigueren ells o llurs successors heretar de lluny, com també que si aquí hi ha Martínez, Sánchez y Domínguez, es perque la casualitat o altres causes los dugué aquí, emprò no que 'ls així nomenats hagin sigut avants Martí, Sans o Domenech, y pel *tracte* hagin transformat llurs cognoms catalans en aquells castellans. Lo nostre propòsit es tantsols aprofitar una ocasió de contestar al que la busca sempre en llurs viatges (com ho farèm observar més d'una vegada) per ridiculisar la nostra terra, essent lo més sensible que llurs burles van endolcides sempre ab alguna alabança, perque així tinguen més caràcter de justicia.

Extenentse, donchs, lo P. Villanueva sobre aqueixa inculpació incidental que fa contra Catalunya ab motiu de la poca simpatía al idioma qu' ell ne diu general d'Espanya, després de confessar que desde 'l segle XVI molts literats de Catalunya han escrit en castellà obres remarcables, ve preguntant per què s'ha de seguir l'ensenyança del catecisme y oracions en lo vulgar català als noys d'estudi; l'admira que les antigues sinodals de Solsona prohibeixen que 's prediqui en castellà, y acaba assegurant, ab manya de femella, que aquesta mania l'han fomentada certs literats de gran opinió en aquesta terra, en confirmació de lo

prò aquesta desigualtat prové, al nostre entendre, de varies causes, entre altres de la meteixa localitat que ocupaven, més apartada de les fronteres enemigues que 'ls territoris de Barcelona y d'Urgell, y en quant als comtats més propers a França, pel major compromís que correrien de participar massa aviat dels ideals generals d'emancipació que ja de molt lluny havien posat fondes arrels al centre y a altres extrems de Catalunya. No dubtèm qu' en lo perill comú o en la gloria tots tenien afany d'intervenirhi, y fins alguns autors asseguren qu' en la expedició a Còrdoba, com es molt possible, hi prengueren part alguns personatges de les diferentes cases comtals; emprò tampoch pot negarse que mol sovint, segons ja vegerem en temps d'En Borrell, se renoven pretensions de drets entre 'l casal de Barcelona y altres comtes subalterns, que quan menys donen motiu a irrupcions. Emprò, més que totes aquestes causes, influheix la falta d'histories veritables que 'ns hagin conservat memoria de fets ab que senç dubte devien distingirse en llurs pacífichs governs,

qual refereix que «un d'ells, que morí no fa gayre, al català que li escrivia en castellà ni li contestava ni tantsols llegia la carta».

No sabèm a quína casta devien pertanyer los literats y amichs ab quins hagué de tractar l'ilustrat viatger al passar per Catalunya, ni tampoch sabèm què es lo que 's proposà explicant càsos especials y ridícols que, d'esser certs, no serien més que excepcions de la generalitat qu' ell meteix regoneix. ¿Tirarèm nosaltres en cara, per ventura, als castellans l'urch perque algun fanfarró hagi vingut a menyspreuhar les nostres costums? ¿Dirèm que tots los inglesos sien borratxos perque no havèm tingut ocasió de tractar més que ab algun mariner desitjós del nostre bon vi? Nos sembla que qui tan obsequiat y més ben servit se vegé a Catalunya bé podia estalviarse aqueixes ridícoles rondalles que per força havien de disgustar fins a aquelles meteixes persones ab quina amistat s'honrés lo P. Villanueva, que d'aquesta manera ha desvirtuat totes les qualitats ab que deu ostentarse un viatger escriptor que intenta ilustrar als demés.

En llurs afirmacions, en llurs admiracions, en llurs concells, y sobretot en llurs anècdotes, faltà dit viatger com a historiayre, perque narrá sença justificar, sobretot quan se tracta d'inculpacions.

Faltá com a erudit, perque descónegué la veritat práctica de que les llengües que no han deixat d'esserho, encar que no sien oficials, y fins los dialectes, no moren may, segons pòden donarnhi una prova la Bretanya y'l Mitgdia de França, l'Italia, 'l pahis de Gales, Flandes y altres mil, y la rahó que tenen los catalans per estimar llur antich llenguatge, comú a tota Catalunya, Rosselló, Cerdanya, Valencia y les Baleass, sença que per això deixi d'estudiarse y practicarse la llengua oficial, com ho han fet tots los nostres més insignes literats.

tant los respectables comtes d'Empuries com los generosos princeps de Cerdanya y Besalú.

A propòsit dels de Cerdanya; per explicar la fundació del monestir de Sant Martí de Canigó, de que parlarèm a la part esglesiàstica, En Pujades manifesta que hi ha varis parers, però que ell vol *dir lo séu*, que al cap y a la fi consisteix en dir ab augments, encar que sença declnararho, una llegenda d'En Tomic, que'l P. Diago no gosà afillarse y que altres historiayres, entre ells En Bosch, seguiren després del exemple del Cronista. Declara, donchs, aquest, en llur especial parer, que havent mort lo comte Guifre de Cerdanya a un nebot seu *sobre acort* dintre d'una esglesia que estava dedicada a Sant Martí, lo Sant Perex li perdonà'l pecat ab tal de que, de llur butxaca particular, edifiqués un monestir de monjos benets baix la meteixa advocació, hont se retiraren lo comte y llur muller durant llur vida, habitant los dos l'espay

Faltá com a esglesiástich, perque, sença ferse cárrech de que 'l catecisme de la doctrina cristiana es la base de tota educació moral y de la bona familia, s'oposá al medi més fácil de conservarlo a la memoria y a la conciencia, com es l'ajuda de la mare que 'l renovi diariament al fill, lo que malament podria conseguirse entre 'ls habitants de les nostres montanyes, per los que la llengua castellana no será may llengua natural y fácil; de manera que al infant cristiá se l'obliga a fer lo paper de lloro per decorar la doctrina, y se 'l exposa a que llurs pares no 'l puguen esmenar quan erra, y lo qu' es pitjor, a que no 's recordi, quan deixi d'anar a estudi, de lo que li ha d'essser més necessari y familiar, segons axís ho regonegué 'l nostre ilustrat bisbe Montserrat en una de llurs pastorals, que recomana l'estudi de la doctrina en català, ab tot y no haver nascut lo nostre prelat a Catalunya.

Faltá com a espanyol, perque en lloch d'esforçarse per l'agermanament de totes les provincies y llurs diferents pobles, participa lleugerament del exclusivisme dels que, creyentse superiors, no sapigueren més que inventar adagis, anècdotes y calificatius per ridicolisar a aquells, per lo *rústech* gallego, per lo *toçut* aragonès, per lo *rebelt* català, sistema ab lo que no 's conseguirà may que la nació sia una, y que 's conegui y s'escampi en un indret lo bò del altre, en lloch de proclamar defectes y fomentar antipatíes.

Y faltà, per últim, com a home, perque dever de tot home es l'esser considerat ab los demés ab quina companyia s'ha viscut y dels que s'ha rebut obsequis, com axís ho practicaren tots los autors de l'*España Sagrada*, y altres escriptors y coleccionistes nacionals y forasters als qui tant deu l'Historia de Catalunya.

L'amor patri, no 'l provincialisme com ne diuhen altres, nos ha dictat aquestes ratlles, en resposta al historiayre dels nostres cognoms, a qui no deixèm de alabar quan s'ho mereix.

buyt de la torre de les campanes, etz.; emprò'ls autors citats expressen que 'l motiu fou per haverse propassat l'esmentat nebot, sortint sobtadament contra'ls alarbs que feren irrupció a Cerdanya, y essent derrotat, se refugià a una esglesia hont s'abraçà ab l'imatge de Jesucrist, en quina actitut lo trobà, matantlo allí meteix llur oncle en càstich de llur excés. Esmentèm aquest fet tantsols pel detall que dóna de l'irrupció d'alarbs a Cerdanya, que no pot correspondre a l'època de que's tracta, mentres no ho justifiquin documents fins ara desconeguts.

Concretantnos, donchs, al casal de Barcelona com a branca principal, breçol de la ratlla mascle dels futurs reys, y expressant tantsols lo que correspòn als derrers temps d'En Ramon Borrell, ja que no tenim altres detalls d'èpoques anteriors, hem de recordar que 'l nostre comte estigué casat ab Ermesendis, filla del noble Roger I, comte de Coserans y Carcasona, y de la comtesa Adalahe, Adalazis o Adelayda, de quin matrimoni nasqué l'únich fill conegut, nomenat Berenguer Ramon I, per sobrenom *lo Corvat*. L'autor dels *Condes vindicados* se queixa ab rahó de les confusions ocasionades per la mala intel-ligencia d'alguns escriptors que atribuhien altra ascendencia a Ermesendis, així com de la distracció d'En Zurita al examinar l'Arxiu reyal, hont sobren documents per l'aclaració necessaria. Los que aduheix en llur obra l'esmentat cronologista, no sols afirmen la vindicació que 's proposa, sinó que a més contribuheixen a presentar ab tota l'importancia d'un personatge històrich, y per altra banda cavalleresch ó romàntich, la figura de nostra noble comtesa, donchs acrediten qu' era dama d'extraordinaria bellesa, *venustisimam uxorem ejus;* que acompanyà o intentà acompanyar a llur marit a la guerra *quia Dominus Raimundus comes et dompna Ermesinda comitissa volunt pergere contra Ispaniam* (1) *cum comitis;* que, encarregada per testament de marit del govern dels estats de Barcelona, lo desempe-

(1) Es la primera vegada que trobèm usada la paraula *Ispania* o Espa- per denotar lo pahis dominat pels alarbs; y ho advertim desde ara per evitar confusió en lo futur quan tornèm a trobarla ab lo meteix sentit.

nyà fins més enllà de la major etat de llur fill Berenguer com alguns pretenen, y que, per últim, se distingí aquesta dama per llur esperit animós y noble resolució, tant en los actes d'administració de justicia com en los demés de llur vida pública y privada.

L'època provable del casament d'En Ramon Borrell ab Ermesendis se creu degué esser pels anys 990 o 991, en vida del pare, Borrell, així com la del naixement d'En Berenguer entre 'l 1005 y 1007, y la data precisa de la mort de llur antecessor, es a dir, del comte Ramon Borrell, lo 25 de febrer de 1017, equivalent al any 21 d'En Robert, qu' es la que li senyalen generalment tots los historiayres. De manera que si algun dubte hi ha d'haver respecte d'ella ha d'esser per ignorarse d'hont han tret aquest detall, però no per llur equivalencia o reducció al compte corrent, atès a qu' En Robert començà a regnar lo 24 d'octubre del 996, y a que altres documents existents al Arxiu reyal, en los que 's troben acumulades a aquest compte altres varies dates, *anno regni Roberti XXIII, et anno Domini XVIII post millessimum Era quoque LVII post millessimam*, corresponen exactament a la reducció que fem.

S'ignoren les disposicions testamentaries que pogué fer lo nostre comte, donchs ningú fa esment del testament «que 'l temps destruhí o la pols dels arxius nos amaga», com assegura l'autor dels *Condes vindicados;* per més que, segons totes les apariencies y per deduccions que ofereixen varis documents relatius a Ermesendis, se comprèn que llur marit li deixà l'usdefruyt o violari universal dels comtats que li pertanyien y la tutela de llur fill Berenguer Ramon, qu' encara no havia fet catorze anys quan la mort del pare, seguint en això la lley dels visigoths que regia llavores plenament a Catalunya.

Tampoch se sab lo lloch hont morí 'l comte Ramon, y encar que alguns opinen que morí en campanya, això no

(2) Vègintse les interessants págs. 201 a 209 dels *Condes de Barcelona vindicados*, tomo I, hont s'hi trobaràn llargament exposades les referencies d'aquets paragrafs que tracten de l'època d'En Ramon Borrell.

passa d'esser una invenció mentres no 's justifiqui; essent notable que ab tants motius com existeixen per perpetuar la memoria d'aquest príncep, no se li arriba a dedicar capítol especial al Necrologi de Ripoll, quan parla d'altres de menys importancia. L'opinió general es que morí a Barcelona, deduhintho potser de veure que 'n ella 's trobava sepultat, segons ho aclareix y determina una escriptura coneguda de tots los historiayres, lo cambi d'uns camps fet pel bisbe Deusdedit ab Gondebalt de Besora (1), en la que's diu que Barcelona guarda les despulles del comte Ramon y ab elles les de llur muller Ermesinda *infra canonicalem claustram Sanctae Crucis sedis,* detall que corroboren los versos dedicats al meteix Conde, que publicà En Baluzi:

Barchinona, tibi quis dolor haesit
Qua defuncta patris membra putrescunt.

Lo Cronista Pujades nos dóna un interessant detall referent a un sepulcre de marbre que hi havia al poble d'Alella, devant de la rectoria, servint de pica a una font que allí brolla. Diu esser molt provable que l'hagués recullit l'ardiaca major de Barcelona En Lluis Desplà, que a llur rectorat unia l'ardiacanat, tal com avants del Concili de Trento 's permetia, per esser «molt curiós y amich de recullir lloses y sepulcres antichs a la casa de llur dignitat de Barcelona»; y que l'esmentat sepulcre tenia aquests versos llatins:

Marchio Raymundus nulli probitate secundus,
Quem lapis iste tegit, Agarenos Marte subjecit,
Ad cujus nutum semper solvere tributum,
Huic reqiues detur, moriturus quisque precetur.

Lo Cronista aplica 'ls versos y 'l sepulcre a n'En Ramon Berenguer I, creyent que al traslladar les cendres d'aquest comte y de llur muller a les sepultures que actualment les guarden, ab motiu de construhirse 'l nou claustre, devia quedar aquell abandonat, y que, anant d'un punt al altre, per últim devia anar a parar a mans del curiós o antiquari. Emprò l'autor dels *Condes vindicados* creu que aquesta inscripció es

(1) Vegis *España Sagrada,* tomo XXIX, pàg. 215, o *Condes vindicados,* tomo I, pàg. 220.

més aplicable a n'En Ramon Borrell que a llur nét Ramon Berenguer. Nosaltres no 'ns decantèm al un ni al altre, limitantnos a dir que 's molt extranya la traslladació del pesat monument a un poble llunyà, perque si l'obgecte havia d'esser pel servey que feya a la font, ab los diners que costés lo trasllat podia ferse una obra de més comoditat, y si era un aficionat o curiós qui se l'endugué, ¿còm no s'endugué també altres obgectes, y còm no sentí ni un sol brí d'amor patri o de just respecte per lo que 'l monument representava històricament? Fins ara la traslladació de dit sepulcre no es més que una suposició, y ningú pot assegurarnos si d'ençà de llur construcció estigué constantment a Alella o a llurs voltants. D'esser axí qu' es molt possible, ¿quí sab si aquella inscripció representa un fet ignorat fins ara en l'historia catalana? ¿quí sab si la rahó d'estar lo sepulcre a Alella 'ns podia aclarir lo dubte del punt hont morí En Ramon Borrell, o 'ns descubriria algun detall desconegut d'un marquès Ramon, ja fos d'aquest comte de Barcelona o d'un altre del meteix nom?

Emprò mentrestant no 'ns aventurèm, y sí admiremnos tantsols de que a les diferentes reedificacions de la catedral de Barcelona, ja que l'actual es la tercera, no's tingués més mirament en conservar los mausoleus de llurs dos principals benefactors, d'En Ramon Borrell, quals despulles han desaparegut, y d' En Ramon Berenguer I, que «fou enterrat ab gran magestat y pompa, y posat en un famós mausoleu o sepulcre de finíssim marbre a la capella major de la catedral de Barcelona, que 'l meteix comte havia reedificat y dotat», segons relata En Pujades, en compensació de qual monument no satisfà prou al patrici ni al artista la senzilla caixa de fusta coberta de vellut ab claus daurats que hi ha actualment vora la porta de la sagristia.

La menor etat en que quedà En Berenguer Ramon I la mort de llur pare, lo caràcter mascle y fins potser l' exce siva intervenció de Na Ermesinda en los afers públichs, y p fi 'ls drets, justos o injustos, que creya tenir aquesta dan en virtut del testament de llur marit, qui li deixà'ls comt

que ell possehia per mentres visqués, *dimisit mihi moriens praedictos comitatus et episcopatus per scripturam testamenti vivolaro tenore donec viverem* (1), disposició que obrí camí a queixes y convenis de que més endevant parlarèm, donaren motiu, senç cap dubte, a varis escriptors per arribar a creure que 'l fill d'Ermesinda, Berenguer Ramon, era un idiota y fins apartat en certa manera del govern per llur pare.

Ja hem vist més d'una vegada 'l vici de que pateixen molts dels nostres historiayres, que, per fer historia, senç pesar ni mesurar, no's cuyden més que de repetir lo que digué 'l primer, fos sentencia o falsetat: aixís n' hi hagué prou ab que l' anònim del *Gesta Comitum* digués que En Berenguer no feu res de bò y que fou inferior als de llur familia, *nihil ibi boni gessit, immo in omni vita sua parentelae probitatae fuit inferior*, per que l' autor de la genealogia posada per capsal deles *Constitucions de Catalunya* (senç dubte jurisconsult d' aquell temps, que com a tal precisament havia de tenir ínfules d'historiayre), se propassés fins a tractarlo de *ximple:* suposant esser aquesta la causa perque En Ramon havia encarregat l'administració general dels béns a Ermesinda.

Creyèm exagerades aquestes afirmacions y les de tots los que les han seguides, perque, si En Berenguer Ramon hagués sigut ximple, es a dir, a no poder governar per incapacitat, ni s' hauria titolat comte y marquès al figurar *in simul* ab la mare en certs actes y escriptures, donchs seria comte y marquès sença comtat ni marquesat; ni hauria tingut després resolució per disputar ab aquella respecte de llurs drets y per obligarla a certes tranzaccions; ni hauria figurat sol o junt ab llur muller Sanxa en altres actes públichs y de govern, ni tal vegada, si tanta hagués sigut llur ximplesa y incapacitat, l' hauriam vist casat ab aquesta dama, a qui certament llurs pares haurien perjudicat fentla muller d'un imbècil que tantsols hauria tingut de sobirà les apariencies. Les proves que existeixen d' haver sigut En Berenguer Ramon un bon marit y bon pare durant llur vida no deixen

(1) Vegis *Marca Hispànica*, apèndix CCXLV.

d'esserho també a favor de l'opinió que assentèm. Empró, a dir la veritat, qui llegeixi 'ls dos principals documents que tenen relació ab Na Ermesinda y llur drets, per més que s'admiri de les conseqüencies a que's presten, per més que tinga en compte lo capritxós de l'època a que pertanyen y l'ilimitada facultat dels que exercien lo poder, no podrà per menys que regonèixer per una banda la veritable exclusió del fill en l'administració dels béns que foren del pare, y per l'altra la convicció de la mare de correspondre a ella sola dita administració y usdefruyt en tant que visqués, convicció de la que Na Ermesinda no desisteix may, ni tantsols al cercar los medis de que dits béns passin a llurs successors.

Lo primer dels esmentats documents es una prometensa *sacramentale*, per la que Na Ermesinda, en l'any 1023, prop de set anys després de la mort de llur marit, o sia 'l setè del regnat de llur fill, dóna a n'aquest en penyora varis castells (1), entre 'ls que s'hí troba 'l de Barcelona y'l de Cardona, senç expressar altra rahó de ferho que la de sostenirli la pau que li havia jurat, *sic mitto tibi pignos ut ego de isto die in antea bene tibi teneam et attendam ipsam finem et pacem quam tibi juravi*, reservantse al metaix temps la facultat de recobrarho si En Berenguer no complís, *ut si ipsas pignoras quas Berengarius filius meus mihi misit de ista omnia suprascripta priores incurre-*

(1) Castrum de Cabrera, de Besora, Curiel, Duo-castella, Orís, Lucani, Aterles, Velltregat, Balceren, Sorisa, Castell-Tallat, Calders, Granaria, Murede, Odena, Castellvell, Vacharices, Tagamanent, Taradel, Barchinona, Montecathano, Sancti Vincenti, Resubio, Arapruniano, Vilademaier, Montagud, Cherol, Pinnaria et Cardona.

A més d'esser interessant aquesta nova per lo que 's refereix a l'existencia dels castells d'aquell temps, ho es també per dur ja alguns lo nom en lo llenguatge vulgar, lo que prova l'antiguetat d'aquest. Aixís meteix es notable 'l document de que 's tracta per trobarshi certes fòrmules, també en lo llenguatge vulgar, barrejades ab lo llatí, fòrmules que 'l notari no s'atrevia a traduir senç dubte perque fessin més força y que d'aquesta manera 's conservaren en segles posteriors. Tals son: *prefata sic* TENRE ET ATTENRE... *et exinde* NO TEN FORÇARE... QUE TU MEN CONVENRAS PER NOM DE SACRAMENT SI TO DRECARE O TO EMENDARE *si tu hoc recipere volueris,.. ipsam farisfacturam aut forisfacturas* NO LA T DRECAVA O NO LAT EMENDAVA *incurram*, etz.

(*Arxiu de la Corona d'Aragó*, núm. 41 d'En Berenguer Ramon. *Marca Hispánica*, apèndix CXCVI).

rint potestatem ipsas meas pignoras absolutas sint ab omni vinculo, et ego faciam ex illas quodcumque voluero.

L'altre document confirma en major grau la convicció de la comtesa respecte a llurs drets, y prova clarament que no abdicà dels meteixos ab tot y 'l pacte que havia fet ab llur fill al empenyarli 'ls castells (en lo que 'l P. Diago y En Pujades hi volen veure un conveni de govern simultani per intenvenció d'un bisbe nomenat Pere, que nosaltres no hem sapigut trobar), donchs lo 1056, o sia vintiun anys després de la mort d'En Berenguer Ramon I, y per consegüent d'altres tants de regnat del successor, qu' era En Ramon Berenguer I, conegut per *lo Vell*, l'avia d'aquest, Ermesinda, que havia sobreviscut al fill, celebra ab lo nét un conveni en virtut del qual, a títol de venda, cedeix a dit Ramon Berenguer I y a llur muller la comtesa Almodis los comtats de Barcelona, Girona, Ausona, Manresa y llurs bisbats que llur marit Ramon li havia deixat al morir, y l'expectaven a n'ella *per testationem viri mei Raimundi, sive per meum decimum, sive sponsalitium nuptialiter mihi datum, et per quandum definitiones quas feci cum filio meo Berengario et per quascumque voces,* y aquesta venda la fa pel preu de mil unces d'or, per saber, regoneixer y confessar que 'ls referits comtats y bisbats que li venia li corresponien més a ell, com a hereu de llur pare y avi, que a ella, *et propinquitate paterna et aviali ac linea consanguineali magis debentur tibi praedicto Raimundo Comiti ejusdem Raimundo nepoti quam mihi,* essent de notar qu' entre 'ls varis castells que nomena n'hi ha algun, com lo de Cardona, dels que havia empenyat ja al fill, lo que prova que després de la mort d'aquest los tornaria a recobrar la comtesa, malgrat d'haver heretat lo nét al pare y que a més del comtat Ausonench y Manresà, s'esmenta també a l'escriptura la ciutat de Manresa, llavores enrunada, *cum civitate diruta quae dicitur Minorisa.*

Tant per lo que acabèm, d'exposar de fàcil comprovació, com per nomenarse seguidament Ermesinda en aquesta escriptura *venditrix, evacuatrix et definitrix*, de manera que ven y extingeix, pel preu de les mil unces, llurs veus y drets, a

fí de que desde aquell dia En Ramon Berenguer y N'Almodis y llur posteritat posseheixin los referits comtats segura y pacíficament, pot regoneixer lo més llech fins a quin punt dugué llur toçuderia la viuda d'En Ramon Borrell, y que l'hereu immediat, per més que no deixà d'esserho en la governació, per acatament y amor de llur poble, en quan a l'administració de llurs Estats tantsols ho fou de nom o de la manera tradicional que pactà ab la mare en lo sagrament ja referit. Al veure tan extranyes combinacions entre una avia que, malgrat de regoneixer los drets de llur nét no 'l posa en possessió de llurs béns sinó baix lo pretext de venda, cobrant mil unces d'or, y un nét que, essent llegítim comte de Barcelona, desprès de molts anys de regnat accedeíx a pagar aquesta cantitat per adquirir una propietat que de dret ja tenia y que adquiriria senç cap obstacle després que morís l'inconciliable avia, se 'ns presenta, senç cap esforç, lo que devia esser Ermesinda en vida de llur marit, quan era hermosa y 's disposava a acompanyar als nostres guerrers en les expedicions militars, de manera que, al nostre entendre, més aviat que 'l gipó y les faldilles li devien escaure a aquella dóna mascle la cota de malla y la impenetrable coraça (1).

Ab aquests detalls, per més que algun autor vulgui riure del nostre modo de pensar, no hem d'extranyar lo caràcter bondadós y fins encongit del comte Berenguer Ramon I,

(1) Lo cronista Pujades, referintse en part a n'En Diago, al parlar del testament ordenat per Na Ermesinda, 'ns dona detalls molt curiosos que confirmen més y més l'opinió que acabèm de formar respecte del caràcter de dita dama. Diu que, fet lo conveni ab llur nét, Na Ermesinda 's retirà del palau y córt, y passà a un castell que possehia al comtat de Vich, vora l'esglesia de Sant Quirse, al territori del castell de Besora, que 'n llur concepte es Montesquí. sobre 'l riu Ter, lloch alegre, tranquil y deleytós; que, si bé al testament havia nomenat marmessor a llur nét, per medi d'un codicil revocà 'l nomenament, designant en lloch d'aquell un clergue nomenat Guillèm Guifre, y que, després de morta, llur còs fou dut a la ciutat de Girona ab molts honors y pompa, sença que se sàpiga ni's trobi recort de que assistís a llur sepultura y funerals cap de llurs néts, *que al capdevall fan fortor los morts als vius per més que sien altissims princeps.*

Entre les deixes de Na Ermesinda n'hi ha també una de *suos eschacos cristalinos ad tabulam Sancto Egidio Neumasensi,* nova prova de lo molt en us que estava llavores lo joch d'escachs al nostre pahis.

donchs de tals mares solen sortir tals fills. Aixís es que per aquest motiu no 'ns sorprèn ja que ab tanta facilitat accedís En Berenguer a la protesta de cert canonge acusat d'assessí, que no volgué respondre al comte, assegut en llur tribunal y voltat de llurs magnats y del jutge de córt, per no esser lo tribunal civil competent per judicarlo; que a l'esmena y restitució de certes propietats a un tal Dodó y a llur muller, de la vila de Preses a Ausona, diga ab molt desembraç que llur avi Borrell les havia usurpades injustament, *injusto ordine Borrellus avus meus usurpavit de jure Guitardi*, y llur pare Ramon Borrell may havia volgut restituhir al hereu del que les havia comprat malament; no 'ns extranya que, durant alguns anys, En Berenguér Ramon firmi y otorgui junt ab llur mare varis documents y escriptures, sença que per això n'haguèm de deduhir que governessin plegats o que s'hagin de confondre les atribucions de govern ab les d'administració dels béns, donchs en varis actes lo veyèm figurar sol o junt ab llur muller Sanxa; ni, per últim, hem de dubtar ja sobre la significació que pogué tenir la confirmació que abdós esposos feren als barcelonins de llurs franquicies y heretats lliurement y sença cap cens, ab tal de que 'ls hi guardessin la fidelitat deguda y promesa, y'ls auxiliessin contra llurs enemichs, juràntloshi després llur puntual observancia sobre l'altar de Sant Joan de l'esglesia de Santa Creu y Santa Eularia de Barcelona (1), per revelar aquest acte la necessitat que tenien los prínceps esposos de viure bé ab llurs vassalls, per contrarrestar en certa manera les capritxades de la mare y sogra respectives.

La comtesa Sanxa que acabèm d'esmentar fou donada en matrimoni a n'En Berenguer Ramon per allà l'any 1020 o 21, a calcular per les escriptures d'aquest derrer any, primeres en que firmen los dos esposos units, y era filla del comte Sanxo Guillèm, comte y duch de Gascunya, no del Sanxo Garcia de Castella, com donaren a entendre En Diago y En Pujades, enganyats senç dubte pel sinònim de Garcia ab que

(1) Per tots aquests documents vegis *Condes de Barcelona vindicados*, t. I, pàgs. 232 a 238.

Sanxa era també coneguda, averiguació que 's deu a Oihenar en llur *Historia de les Basconies*. D'aquest matrimoni nasqueren lo ja esmentat Ramon Berenguer, conegut a l'Historia pel *Vell, puere egregiae indolis*, com l'anomenen en una escriptura del any 1038 de l'Encarnació, relativa a la consagració de l'esglesia de Vich, lo que prova 'ls pochs anys de matrimoni que duyen llurs pares, y al meteix temps l'avençament del nét d'Ermesinda, prou justificat al esser major d'etat, y En Sanxo Berenguer, que fou monjo de Sant Pons de Tomieres, a la Galia Narbonesa, y desprès prior del monestir de Sant Benet de Bages, al comtat de Manresa.

Lo nostre principal cronologista, en llurs *Comtes vindicats*, fixa la mort de la comtesa Sanxa sobre 'l 1026, deduhintse d'aquí 'ls pochs anys de durada d'aquest matrimoni, y a les derreries del següent 1027 En Berenguer Ramon estava ja casat ab un' altra muller nomenada Guisla, qu' era filla de Gaufret, quint comte d'Empuries, Rosselló y Perelada, segons En Marcillo, de la que 'n nasqueren altres dos fills, En Guillèm Ramon, a qui 'l pare concedí 'l comtat d'Ausona, y no de Manresa, que ab lo temps renuncià En Guillèm a favor del hereu, y un altre nomenat Bernat Berenguer, que alguns autors han confós creyentlo nét; havent sobreviscut a n'En Berenguer aquesta segona muller, casantse després, en segones nupcies, ab un vescomte de Barcelona, Udalant o Adalart Bernat, qu' era del meteix llinatge dels comtes.

No hem d'acabar la ressenya corresponent a l'època del nostre comte Berenguer Ramon sença donar compte d'una gran falsetat històrica sobre un fet que de cap manera pogué tenir lloch en lo temps de que tractèm. Diu Ademar Cabanense, ab referencia a un còdich (còdex?) antich de la Biblioteca Colbertina, que «'ls normands, a instancies de Na Ermesindis, viuda del comte de Barcelona Ramon Borrell y tutora de llur fill Berenguer, vingueren a la Marca espanyola y guerrejaren contra 'ls serrahins que molestaven en gran manera a llurs habitants; acapdillats per En Roger invadiren l'Espanya, mataren innombrables estols d'alarbs y s'apoderaren de moltes ciutats y castells. En Roger feya esquarte-

rar cada dia un de llurs presoners, y cuyt en calderes, com si fós un tocino, 'l donava per menjar als altres, fent veure qu' ell y llurs soldats també menjaven d'aquell plat, deixant després en llibertat a algun d'aquells desditxats perque anés a explicarho a llurs compatriotes. Aterroritzats los alarbs fronteriços de la Marca espanyola, demanaren ab llur rey Muzetó la pau a Na Ermesindis, prometent pagarli tribut; aquesta comtesa era viuda y havia casat llur filla ab En Roger».

Baluzi es qui 'ns dóna aquesta nova a la *Marca Hispànica*, ampliada ab interpretacions qu' ell fa per fixar la data y donarnos una idea dels personatges. Aquella suposa esser lo 1018, per colocar lo fet al meteix any de l'invenció del cap del Batista; la filla de Na Ermesinda casada ab lo capdill normand diu esser Papia, per haverhi un autor, En Guillèm Gemnetich, que dóna a n'En Ricart II una muller d'aquell nom, y per lo tant, tractant d'ajustar, l'intèrpret vol que 'l nom de Roger s'hagi usat erradament pel d'aquell duch, donchs no fentho aixís ho havia de negar tot, per no existir cap Roger en l'any en que suposa 'l fet.

Los autors de l'*Historia del Llenguadoc*, valguentse casi de les meteixes referencies y acatant en certa manera la dita d'En Baluzi, expliquen lo fet, encar que al engròs, afegint que desembarcà En Roger, ab qui anava un bisbe de Tolosa, que prengué part en llurs victories, y que havent derrotat als alarbs, los normands se tornaren a embarcar y se n'anaren a un altre indret d'Espanya, hont, en un nou desembarch que feren quaranta o cinquanta soldats d'En Roger, mataren més de quatrecents enemichs. Ab tot, dits autors no admeten la substitució d'En Roger, al que nomenen *príncep*, per En Ricart. Ab la confiança o respecte que inspiren tals autoritats n'hi hagué prou perque altres de tan respectables descuydessin l' investigació, y així veyèm perpetuada la nova per En Capmany, y consignada després per l'historiayre Romey, qui 's refereix a més a un fragment, diu, d'una historia d'Aquitania.

Sembla que aquesta serie de noms ilustres seria prou per

fer ajupir lo cap al novell escriptor que tingués dubtes y sospites al examinar la narració de les gestes dutes a cap pels normands a Catalunya, emprò quan lo meteix sistema fins aquí empleat no 'ns dongués prou impuls per aclarir l'Historia, malgrat les opinions dels sabis, nos animaria y serviria de guia y llum l'observació del autor dels *Comtes vindicats*, que començà a negar lo fet per les fonamentades rahons de que ni hi hagué guerra contra alarbs a Catalunya durant la viudetat de Na Ermesinda, ni hi ha cap document que justifiqui ni tantsols esmenti la filiació de Papia y d'un'altra germana que se li suposa, de nom Estefania y casada ab un Rey de Navarra. Aquesta observació es prou forta, per lo certa, y més desde'l moment en que 's prova esser aquesta germana de Papia, o sia l'Estefania de Navarra, - no filla d'En Ramon y Na Ermesinda de Barcelona, sinó d'En Bernat, comte de Coserans, Foix y Carcasona, germà d'aquesta comtesa. No havent de reduhirse aquí 'l nostre obgecte, convé buscar la falsetat en tots los extrems per ferla patent, y descobrir per lo tant lo fals conjunt.

L' any 1017 hem vist al comte Ramon Borrell, marit d'Ermesinda, anar, aliat ab El-Monhir de Çaragoça, contra altres alarbs d'Andalusia, y aixís es de creure que l'any següent, 1018, lo casal de Barcelona devia seguir en pau ab aquest walí o rey çaragoçà. Los altres prínceps o capdills alarbs fronteriços eren lo de Tortosa, independent alguna temporada y després dependent del de Valencia, y Soleiman-Ben-Hud de Lleyda, quals forces no havien de temer, per lo reduhides, aquells que poch avants, deixant prou guarda al pahis, sapigueren arribar fins a Còrdoba a lluytar ab berebers y altres alarbs destres en la guerra y en nombrós estol.

Lo rey Muzetó, donchs, de que parla 'l *còdex colbertí* tantsols podia esser lo Mudjehid de Denia, que ni era fronteriç de Catalunya ni es provable que fes aquí cap gesta, quan no l' esmenta cap historia alarba, hont no escassegen les noves referents al meteix personatge, ja al parlar de llur conquesta de les Balears, ja de la represa de Denia; a més de que, si

tan ardits foren los normands, ab l'ajuda per altre part dels catalans, per deturar als irruptors, fou ben inútil fer la feyna a mitges, donchs valia la pena d' aprofitar l'ocasió y treure als alarbs de tot lo territori, ab lo que hi haurien guanyat molt més Na Ermesinda y llur fill, y aquests haurien estalviat a un altre de llurs successors la feyna de ferho. Los meteixos dominis alarbs, les meteixes fronteres y la meteixa situació general del pahis veyèm en temps d'En Ramon Borrell qu' en lo de llur fill y nét, fins que més endevant s'emprèn la conquesta de Tarragona y de les altres ciutats derrerament esmentades; y si en res varià la situació del pahis, ¿quines gestes profitoses foren aqueixes dels normands, ja que per ells no guanyà ni més ni menys lo casal o la dama que 'ls pagà per servirla?

Passèm ara a examinar la data y' ls noms dels capdills normands als que s'atribuheix la gesta. L'any 1018 no existia ni es conegut a l'Historia cap príncep normand ab lo nom de Roger; si hagués sigut un parent del duch dominant al pahis de Normandia, gran feude llavores de França, 's fa extranya l'admissió de l'ajuda que dit capdill y llurs soldats podien prestar als nostres, tan enemichs de tota intervenció ultrapirenenca, y a haver sigut tan victoriós guerrer en Roger y manant un nombrós exèrcit o esquadra, encara es més extrany que no 's parli d'ell en cap recó d'Historia. Emprò tinguis en compte que l'esmentat any l'esperit emprenedor dels normands encara no s'havia desenrotllat, ni llurs ardits alhora que llegendaris hèroes s' havien allunyat de llurs fronteres, per més que no per això havien degenerat llurs qualitats de l' anomenada que havia valgut a llurs antichs progenitors. Si prenguessim per En Roger al Ricart, que no podia esser sinó 'l segón, es a dir, al meteix duch, ab més rahó no hauría callat l'Historia aqueixes gestes séves per aquest indret del Mediterrà. Suposant, donchs, que sia un Roger de la familia dels Hauteville, lo primer y més antich que axí se deya restava encara en llur patria lo 1047, y fins molt més endevant no marxà cap a Italia ab altres companys. Los veritables Rogers, los

hèroes d'Italia y Sicilia, tampoch apareixen fins molts anys després: lo Roger d'Hauteville, fill petit d'En Tancret, quan dugué a cap llur primera gesta era molt jove, casi noy, y corria llavores l'any 1057, haventse casat lo 1062 ab Judita, germana d'En Robert de Grentemesnil (1).

Observis que aquella data en que 'l primer Roger dugué a cap llur primera gesta es un any posterior al conveni avants esmentat en que Na Ermesinda, valguentse d' una venda simulada, se desprengué de tots llurs drets y dominis en los comtats de Catalunya, per traspassarlos a llur nét Ramon Berenguer I *lo Vell;* per lo tant, no podèm admetre de cap manera aquest Roger y menys als posteriors d'igual nom com a hèroes de les gestes de Catalunya en temps de Na Ermesinda. Empròpresentèm lo derrer detall pel que s'acabarà d'esquinçar lo vel que tapa aquest misteriós fet, y apareixerà la falsetat manifesta: los autors de l'*Historia del Llenguadoc* no admeten al Ricart per En Roger, y ab rahó; l'Historia 'ns prova que no pot esser ningú d'aquest nom; los autors que substituhiren lo nom de Roger pel del duch normand no diuhen en quê ho fonamenten, y 'ls que ho neguen, sença fonamentar tampoch llur opinió, admeten lo casament del príncep Roger ab la filla de Na Ermesinda, es a dir, que admeten la suposada Papia, quina filiació d'aquella hem negat.

Ara bé: examinats los autors de l'*Historia de Normandia* publicats per M. Du Chesne, 's veurà qu'En Ricart II tingué certament una muller nomenada Pavia o Poppa, sençcap dubte la Papia de que 's parla, emprò aquesta dama no era filla d'En Ramon y Na Ermesinda de Barcelona, sinó d'En Suenó, rey de Dinamarca y de Noruega (2). Deixèm per lo llegidor les deduccions y conseqüencies que 's poden treure d'aquests detalls combinats, tant per lo que diu a la lleugeresa dels escriptors com respecte a la nostra opinió, després

(1) Vegis per los anteriors detalls, *Historia des conquêtes des normands en Italie, en Sicile et en Grèce,* per Gautier d'Arc, pàgs. 131, 185 y 236.

(2) Vegis Moreri, *Diccionari Històrich.*

de la qual poden ometres senç cap dificultat a l'Historia de Catalunya les gestes dels normands, en quin esbrinament nos hem entretingut més de lo regular, tantsols per esser autoritats respectables les que haviem de contradir y a les que altres autors donarien naturalment preferencia al compararles ab l'insignificant del autor d'aquesta Historia.

Poch nos resta ja per dir per completar lo període corresponent al fill de Na Ermesinda; emprò, desitjosos de no ometre res que puga contribuhir a caracterisar una època o a explicar una costum, esmentarèm de passada una escriptura per la que 's deduheix l'existencia d'un dret feudal dels compresos entre 'ls nomenats mals usos, qual procehencia y desenrotllo fins a llur extinció anèm estudiant en lo transcurs del nostre travall. Los dos esposos Berenguer y Sanxa, senç intervenció de llur mare Ermesinda, lo 29 d'agost del 1025 vengueren a n'En Ramon fill d'En Guifre unes cases y torres situades a la ciutat de Barcelona *prope castrum Regomirum*, y a més un alou situat *ad radicem montis Iudaici*, que 'ls hi pertanyia *per principalem vocem*, es a dir, com a príncepss, *quia accidit uni hebreorum cui nomen Isaac filio genito hebreae adulterium exercerem cum quodam christiana habente viro superstite, pro quo advenit ad nos* (1). Clar es, donchs, en aquest document lo mal ús de *cogucia*, y percebut, no per un senzill baró, sinó pel meteix comte de Barcelona, essent de remarcar, segons sembla, que 'ls béns adquirits no eren de la cristiana adúltera, sinó del adúlter hebreu.

Escassos són los detalls referents als derrers anys d'En Berenguer, com són injustificades, segons ja indicarem, totes les noves relatives a l'incapacitat d'aquest comte y a les suposades irrupcions d'alarbs a Catalunya durant llur regnat (2). En general, los nostres historiayres fixen la mort d'En Be-

(1) *Marca Hispànica*, apèndix CXCVII.

(2) En Víctor Balaguer admet una entrada d'alarbs a Catalunya, creyent que pógué esser en 1027, y no en 1028 com asseguren los cronistes, per esser en aquell any quan «troba en los historiayres alarbs que 'l rey de Còrdoba vingué cap a les nostres fronteres acapdillant una host nombrosa»; afegint que «a aquesta expedició deu senç dubte aplicarse lo que ab referencia a un altre any relata 'l nostre analista Feliu de la Penya ab sobrada bona fè respecte a que, al arribar

renguer Ramon en l'any 1035, emprò sença dir ahont y com fou y fins ometent lo lloch de llur sepultura. Tantsols En Baluzi, referintse a una antiga escriptura del monestir Pinnatench, diu que morí en camp de batalla al lloch de Baltarga de la Cerdanya, y que fou enterrat a Ripoll, segons consta de les antigues memories d'aquest monestir. Lo derrer ja provà l'autor dels *Condes vindicados* que no era cert, malgrat d'haver dit En Pujades lo meteix qu' En Baluzi respecte de la sepultura; emprò tocant a lo primer no hi hà més remey que acatar la bona fè d'aquest, que cap interès tindria en qu' En Berenguer hagués mort a la Cerdanya o a Barcelona. ¿Serà, donchs, certa la fí gloriosa del nostre comte? Quelcòm ajudarien a crèureho 'l meteix silenci dels escriptors, que no obstant estàn d'acort en l'any de llur mort; l'ignorancia que's té del sepulcre d'aquest comte, quan se coneixen les de llurs predecessors; lo document citat per En Baluzi, y per últim, com a detall molt important, les lluytes sostingudes posteriorment pels comtes de Barcelona ab los de Cerdanya, lluytes que podien haver començat ja desde 'l temps d'En Berenguer Ramon, tant més existint lo precehent de que ja en temps d'En Borrell hi hagué desavinences entre 'l casal de Barcelona y 'l de Cerdanya y Besalú.

Si axí fou, aquest es un altre justificatiu a favor de les bones qualitats del nostre comte y en contra de les exageracions ab que 'l calumniaren En Marineo Sículo, l'anònim de Ripoll, lo genealogista de les Constitucions de Catalunya y algun altre autor; y si no es cert, no per axò sofreix cap perjudici 'l personatge històrich, donchs quan menys resulta l'acort de tots los escriptors sobre l'any de llur mort y comprovada l'anterioritat d'aquesta al 1036, per esser en març d'aquest meteix any quan la comtesa Ermesinda feu una donació a l'esglesia de Barcelona en sufragi de llur marit Ra-

los alarbs al monestir de Ripoll, los cadávers dels comtes que allí geyen s'estremiren en llurs sepulcres, etz.» Prescindint ara de si té la meteixa significació *venir a les nostres fronteres* que *traspassar les fronteres,* ¿què li costava al Cronista de Barcelona citar aquí 'ls autors alarbs o orientalistes a que 's refereix, com també justificar la provabilitat de correspondre a aquesta irrupció lo que lo analista Feliu *ab sobrada bona fè* aplica a un' altra?

mon Borrell y de llur fill Berenguer (1), lo dia 26 de maig (7 cal. junii), segons lo martirologi de l'esglesia de Vich.

Lo comte Berenguer Ramon otorgà testament l'any segon d'En Robert, que a comptar desde que aquest monarca començà a regnar sol correspòn al 1032, y en ell, a més d'algunes deixes y retorns que feu a varies esglesies, concedeix a llur hereu Ramon Berenguer los comtats y bisbats de Girona y de Barcelona, aquest fins al riu Llobregat; al altre fill nomenat Sanxo 'l meteix comtat de Barcelona ab la ciutat d'Olèrdula, desde 'l Llobregat fins a les terres dels alarbs, *paganorum terram*, emprò havent d'estar baix la salvaguarda de llur germà gran; y a llur muller Guisla y a llur fill Guillém lo comtat y bisbat ausonench, ab pacte de reversió al derrer si aquella prengués nou marit, o al hereu en cas d'haver mort En Guillèm.

Aquest testament es notable, tant per les fites que 'n ell se senyalen del comtat barceloní com per esser les propietats deixades pel fill de Na Ermesinda les meteixes que aquesta dama molts anys després suposa possehir y no traspassa a llur nét Ramon Berenguer sinó mitjansant venda y rebent en cambi mil unces d'or. Al preliminar del testament manifesta 'l comte intenció d'anar a Roma, emprò no sabèm si 's feu aytal viatge en los pochs anys que hi ha entre'l testament y la mort. Aquest important document lo donà a llum En Ripoll, canonge de Vich, y per més que tantsols sia una copia de copia, insertada en lo Martirologi d'aquesta ciutat, l'original de que 's prengué expressa esser contemporania a l'època de que 's tracta, donchs en llur començament declara que 's tragué en presencia de la comtesa Ermesinda y dels nobles del pahis, quin noms son: *Eriballi Episcopi*, *Eneae Mironis*, *Berengarii Attonis*, *Ermengaudi Bernardi*, *Amati Eldrici*. *Guillelmi Archidiaconi*, *Adalberti Praepositi*, *aliorumque multorum* (2). Esmentèm aquesta derrera circonstancia per nou desengany dels moderns que busquen la font de llurs cognoms y de llur llinatge en èpoques llunyanes.

1) *Marca Hispànica,* apèndix CLIX.

(2) *Condes de Barcelona vindicados*, tomo I, pág. 252.

Entre 'ls comtes contemporanis a n'En Berenguer Ramon s'hi nota l'Armengol d'Urgell, fill del altre del meteix nom que morí a Còrdoba. En llur temps se té coneixement del primer vescomte d'Ager, Arnau Miró de Tost, que segons En Monfar feu grans destroces als alarbs, logrant trèurels del vescomtat y riberes de les dues Nogueres Pallaresa y Ribagorçana. Aquest autor diu que Armengol «logrant pau en llurs terres, tingué ocasió de passar a servir als reys de França, Lotari (1) y Eurich, parents séus», afirmació que no sabèm en què la fonamenta l'historiayre urgellès, y que judiquèm difícil d'esser creguda, tant per l'intimitat que llavors hi havia entre 'l casal d'Urgell y 'l de Barcelona, oposat sempre a aytals capritxades, com perque no estava tan desembaraçat aquell príncep per anar a socórrer l'hisenda d'altri quan la seva corria perill de perdres en ausencia de llur amo. Afegeix dit autor que N'Armengol fou apel-lat *lo Peregrí*, perque anà en peregrinació a la ciutat santa de Jerusalem, y que allí morí y fou sepultat. En aquells temps era moda l'empunyar tan aviat l'espasa com adoptar lo bordó de peregrí, y axís es possible lo que 's compta, no haventhi proves en contra (2).

En la part eglesiàstica ja veurèm cóm contribuhí sant Armengol al engrandiment dels dominis d'Urgell.

D'aquesta època mereix notarse la consignació del comtat de Berga, que fa 'l comte Guifre de Cerdanya lo 1035, a llur fill Bernat, de qui havia de passar al altre germà Berenguer en cas de morir aquell sença fills, y si ni un ni altre 'ls tingués, havia de passar al hereu, o sia al que governés lo comtat principal.

---

(1) Lo derrer Lotari rey de França que hi hagué als segles X y XI havia mort ja lo 986. Això prova 'l poch fonament de la nova d'En Monfar.

(2) Ja hem vist que al testament d'En Berenguer Ramon s'hi consigna també 'l progecte de passar a Roma: lo meteix se nota al de la comtesa Ermesinda, ab tot y 'ls molts anys que tenia l'ardida comtesa; y en una enfeudació que renovaren En Berenguer y Na Almodis al vescomte Udalard en 1063, li prohibiren que sença llur llicencia pogués l' esmentat vescomte anar en romiatge a Jerusalem, a Roma o a Sant Jaume de Galicia.

†

Profusió de donatius a les esglesies. Fundació del monestir del Canigó per En Guifre, y honrosos privilegis que 'l distingeixen. L'abat Oliva, després bisbe de Vich. Construccions del monestir de la Portella y quarta construcció y dedicació del de Ripoll. Torna a esser dependent d'aquest lo de Montserrat. Exemples de dependencies de monestirs y dels drets qu' exercíen los nostres prínceps a les esglesies, y interès d'aquestes en conservar los privilegis carlovingis. Confirmacions notables dels Sants Pares. Privilegis d'aquests a les esglesies de Ripoll y Girona. Viatges dels nostres prínceps y bisbes a Roma. Reedificació de la catedral de Girona y restabliment especial de la vida canònica. Mèrits del bisbe de Girona en buscar recursos per resistir als corsaris y redimir als captius: lo Sant Pare 'l recompensa ab l'us del tàlem en determinades festes. Intervenció dels bisbes en los judicis públichs: modificació de certes reminiscencies bàrbares. Gran junta a Vich sobre la *Pau y Treva de Deu* y l'immunitat de les esglesies. Provisió de vacants de bisbats pels comtes, y obsequis als provehits. Intent de metropolitans ultrapirenenchs d'exercir jurisdicció a Catalunya, nomenant bisbes intrusos en vida dels llegítims. Guadalt, intrús ausonench, fa matar a Froiá, emprò 'l pahis elegeix successor, afavorit pels comtes de Barcelona y d'Urgell. L'electe y l'intrús acudeixen al Sant Pare, y aquest deposa al derrer. Nou bisbat al territori de Besalú, y esvalots y injusticies a que dóna lloch. Extinció injusta de les monges de Sant Joan de les Abadeses, substituhides per una canònica d'aquisgranenses: confusió d'aquest fet ab la llegenda del *Comte l'Arnau* y cèlebre butlla d'En Benet VIII ab aytal motiu. Justos retorns dels comtes als prelats. Consagració de la esglesia de Sant Pere de Roda, queixes de llur abat contra 'ls poderosos que menyspreuhaven los privilegis del monestir y comportament dels bisbes en aquesta qüestió. Juntes bisbals, confoses ab los concilis per En Masdeu Concilis de Vich y Cuxá y general narbonench. Carta del monjo Floriacench al bisbe d'Ausona, donantli compte d'alguns preludis inquisitorials a França. Restabliment general de la vida canònica y introducció de la regla aquisgranense. Canòniques barcelonina y urgellesa. Vida de sant Armengol, no canonisat: capritxo d'En Villanueva en dirli Ermengol.

Al punt que hem arribat, l'estat civil nos indica quin pogué esser l'estat esglesiàstich. Un pahis que sabia governarse y defensarse per ell sol; que fins enviava expedicions a altres provincies ab un interès polítich essencialment nacional; que veya entre 'ls rengles de llurs exèrcits, en

aquests suprems casos, als meteixos bisbes de llurs diòcesis empunyant la llança al costat de llurs comtes y senyors; que en la serie directa y no interrompuda de llurs prínceps superiors y fins en les dels secondaris veya sostingut lo més gloriós segell que pot ostentar una nació en llurs origens constitutius, segell format pel més viu amor patri, per l'esperit de justicia y pel sosteniment de la religió catòlica, donchs a tan noble ajuda y protecció 's deu ja en gran part lo fonament d'aquesta base indispensable a tota societat civil, bé podèm dir, sença 'l més petit escrúpol, que ja mereix dirse nació, y que si absolutament l'estat esglesiàstich no està del tot refós en la societat general catalana, no obstant li pertany ja per vincles de mutuu interès, per agrahiment y natural tendencia.

¿Què hi fa que de tant en tant una corporació relligiosa ostenti llurs antichs privilegis de protecció carlovingia, que les diòcesis depenguin mentrestant de la metròpoli narbonesa, mentres no 's recobra Tarragona, y en los altres territoris vehins espanyols hi impera la lley mahometana, si per cada un d' aquells antichs beneficis reben les cases santes a mans plenes altres més positius dels prínceps nacionals y dels habitants de totes menes del pahis, y si, tan aviat com se resolgui l' oportunitat d' aquella conquesta, l' únich lligàm que subgectava per necessitat als nostres diocesans a una jurisdicció superior ultrapirenenca, ha de quedar trencat per ell sol, funcionant desde llavores l' estat esglesiàstich català dintre dels límits de llur veritable patria catalana?

Per explicar la marxa que desde temps llunyans seguien aquestes dues corrents fins a fondres en una sola, per anar descobrint lo desenrotllo de la societat esglesiàstica y la gran ajuda que gradualment va rebent del pahis, hem tingut interès, com diferentes vegades hem fet notar al llegidor, en consignar ja les primitives fundacions, ja les construccions materials dels edificis relligiosos, ja la generositat dels naturals que, tant en donacions com en deixes testamentaries, deixen acreditat l'esperit que'ls anima a favor de la relligió catòlica purificador de llurs costums, bàlsam de llurs penes, guia de

llurs accions y esperança de llurs adversitats. Les obres a que ferem referencia en aquesta part, les coleccions y dipòsits diplomàtichs coneguts abunden en escriptures que justifiquen aquesta important veritat: per elles se veu qu' en tots los extrems de l' antiga Marca, lo meteix a Barcelona que a la Cerdanya, prínceps y vassalls se desprenen de llurs hisendes per aumentar les de l' Esglesia, y en aquesta ocasió es ja tan pujat lo nombre d'aqueixos sants exemples, que llur meteixa abundor arriba a esser obstacle per l' exposició històrica, en termes que ja's fa indispensable la reducció de detalls, essent aquesta reducció la mellor prova de que n'existeixen molts més.

Com a punt interessant en una historia crítica d'un pahis que l' ha tinguda tan falsejada, hà arribat a pecar d' alegat la justificació d' aquell; axís es que, d' aquí endevant, les nostres narracions se reduhiràn a donar compte tantsols de lo més culminant y notable, respecte a donatius y fundacions, senç descuydar per axò l' exposició de tots los fets que interessen a l' Esglesia, a la relació d' aquesta ab l' Estat, a l' importancia de llurs ministres quan se distingeixen per llur caràcter particular o pel càrrech que tenen, al culte, a la dependencia bisbal y demés que correspongui a l' historia esglesiàstica, com part de la civil general de Catalunya.

Avants de tot esmentarèm com a fundació notable la del monestir del Canigó en la diòcesis d' Elna, no sols per considerarla ab prou motiu digna de esser exceptuada de la omisió general que 'ns veyèm obligats a fer, sinó per circonstancias especials, que corroboren en part nostres opinions anteriors y revelen potser los propòsits particulars del casal de la Cerdanya. Fou l' any 1001 quan lo comte Guifre manà fer los primers fonaments a la nova obra, y al idearla potser intentà aquell príncep, lo més simpàtich per la França de tots los de la Marca, establir una casa relligiosa que servís al meteix temps de mausòleu als de llur llinatge, ab independencia de Ripoll, donchs en ell, ab lo temps, arribà 'l comte a vestir l' hàbit monacal, y allí morí y fou sepultat.

Lo 1007, En Guifre y llur muller Guisla dotaren ja 'l nou

establiment, cedintli varis alous, a fi de que hi visqués una congregació regular benedictina, segons la voluntat y privilegi del Romà Pontífex y del bisbe d' Elna, y com a institució del rey de França, *ac institutionem Francigeni Regis in futurum Deo omnipotenti perenniter serviatur.* A n' En Baluzi li sembla que eren de gran trascendencia aquestes paraules *valde notatu digna*, encara que no desenrotlla 'ls arguments que mentalment ne devia deduhir; emprò nosaltres, que acabèm de veure y exposar los odis que existien entre el casal prepotent de Barcelona y 'l de la Cerdanya, y 'ls propòsits d' aquell respecte de França, no veyèm en aquestes paraules (que poden esser molt bé pura fòrmula), més que expressió inevitable d' aparenta fidelitat al monarca vehí, per part del comte més proper a llurs estats, no defecció del esperit nacional, no traició a la patria comú catalana, y en prova de això, al confirmarse la consagració de dit monestir, dos anys més tart, per Oliva, al meteix temps comte y abat del monestir de Ripoll, en presencia dels meteixos fundadors y altres personatges expressa tantsols lo consagrant que la congregació monacal que allí visqués segueixi perpètuament *sub regimine santae matris Ecclesiae Eulaliae et meo meorumque successorum*, senç esmentar ja per res al rey *Francigeno* o francès; després de lo qual, en 1011, lo papa Sergi IV dirigí a n' En Guifre sol, y no a cap altre príncep superior, lo privilegi pel que's concedia als monjos del Canigó la lliure elecció de llurs abats, segons la regla de San Benet, en seguretat de lo qual, al anatematisar lo Sant Pare als que contrariessin lo privilegi, no 's limita a una fòrmula general, sinó que expressa circonstancialment: *ut nullus Rex, nullus Princeps, nullus Marchio, nullus Comes, nullus judex, nullus Episcopus, nullus Abbas aliquam vim vel invasionem ac subiugationem iu eodem coenobio aut in suis omnibus pertinentiis facere praesumat,* ordenada gradació que tal vegada consignà 'l redactor de la butlla tenint a la vista alguna nota del comte interessat, veritable institutor.

L'abat Oliva que fa poch hem esmentat era germà del comte Guifre de la Cerdanya y també d' En Bernat, comte

de Besalú, que morí ofegat lo 1021 al passar lo Rhose, segons ho proven les cartes de condol que per aquest motiu li foren dirigides, publicades pels autors de l'*España Sagrada* (tomo XXVIII) y desconegudes d'En Diago, qui negà 'l fet. Grans eren les condicions personals y heretades que distingien al abat Oliva, per lo que se 'l pot colocar entre 'ls nostres sacerdots més notables, y a elles se deuria que 'l triessin per bisbe de Vich, qu' era ja en 1018, segons se desprèn d'un document en que 's diu que 'l bisbe Oliva envià dos monjos de llur monestir de Ripoll per estrenar lo de la Portella, edificat per En Guifre, senyor d'aquell castell al comtat de Berga, vall de Frontana. L'estimació que tenia 'l bisbe Oliva per llur monestir la veurèm acreditada en diferents actes, y encara que no tinguessim coneixement d'aquests, n'hi hauria prou ab saber que, després d'arribar a bisbe, no volgué deixar lo títol d'abat, y's mantingué administrant lo monestir «com a penyora excelsa de llur diòcesis y propia dels comtes llurs progenitors».

Hem apuntat tots aquests detalls com a precehents, per venir a parar a la nova que correspòn a aquest lloch, es a dir, la dedicació del famós temple de Ripoll, que l'Oliva feu destruhir, ab l'intent d'edificarne un altre més insigne, lo meteix que ha existit fins als nostres dies, y quina destrucció y descuyt planyen en aquest segle 'ls aymants de les arts y de les glories patries. Conseguint, donchs, lo sabi prelat veure acabada la construcció del sumptuós temple, procurà solemnisar la dedicació (que ja era laquarta) ab tota la pompa possible, convidant a la festa als comtes de Cerdanya Guifre y llur fill Guillèm, als bisbes comarcans y als més notables personatges esglesiàstichs y seglars, havent tingut lloch aquest memorable fet lo 15 de janer de l'any de l'Encarnació 1032.

De la meteixa manera que 'l bisbe Oliva fomentà la riquesa material de llur estimat monestir, reivindicà 'ls drets qu' en altres temps li havien correspost. Ja hem vist en les ressenyes anteriors qui era En Cesari, *que s'intitolava arquebisbe de Tarragona*, lo qual conseguí de la comtesa Rachilde, muller del comte Sunyer, la segregació de l'abadia de Santa

Cecilia de Montserrat del monestir de Ripoll, al que havia pertenescut desde 'ls primers temps; no desconeixent l'injusticia que s'havia comès, l'abat, qu' era alhora bisbe y comte, aprofità la favorable situació en que 's trobava, y ja alguns anys avants de ferse la nova construcció, lo 1023, d'acort ab lo comte de Barcelona Berenguer Ramon I, representant del llinatge fundador, conseguí recobrar l'antich dret y fer valedora la primitiva donació; de manera que desde llavores tornà a esser Montserrat dependencia de Ripoll.

Aquestes dependencies d'uns monestirs respecte d'altres han sigut comuns en tots temps, y aixís en l'any 1000 pot citarse com a exemple la donació que feu lo comte Bernat, de Besalú, del monestir *Monisatem situ in comitatu Feniolatense* al de Cuxà, y sapigut es que 'l meteix qu' hem citat de la Portella depenia del de Sant Pau d'aquesta ciutat. Aquesta mena de donacions acrediten bé 'ls drets qu' exercien los nostres prínceps respecte de l'Esglesia; així veyèm que l'any 1006, lo meteix comte Bernat intervé fins en l' elecció d'abat de Sant Genís, donchs a aquest fí 'l clero y 'l poble solicitaren d'ell que senyalés successor a Adalbert, primer d'aquest nom que havia desempenyat aquell càrrech en dit monestir, a lo que accedí 'l comte, ab assentiment de llurs magnats y del bisbe Otó de Girona, triant a un ilustre varó del meteix nom que l'antecessor.

Acabarà de refermar la nostra opinió la permuta que Deusdedit, bisbe de Barcelona, y 'ls canonges de llur esglesia feren l'any 1014 ab En Geribert y llur muller Eiga, ab assentiment del comte Ramon Borrell, *Dei cultor, scopans qui est de universarum Ecclesiarum episcopiis ditioni suae pertinentibus*, qui firma 'l document ab aquestes notables paraules: *Raimundus gratia Dei Comes Marchisus et inspector episcopiis dante Deo nostrae ditioni pertinentibus.*

Les corporacions relligioses no descuydaven la conservació de llurs privilegis carlovingis, de manera que, lo 1032, veyèm al monestir de Sant Cugat una informació de testimonis per la renovació de les concessions fetes per En Lluis *lo Transmarí* y llur fill Lotari, quals escriptures havien sigut

cremades y destruhides *per infestationem paganorum;* emprò 'ls drets d'intervenció dels nostres prínceps provenien de més lluny, donchs al confirmar Armengol lo 1030 les donacions fetes per ell y llurs antecessors a l'església d'Urgell, ho feu en força de les paraules del rey Recaret, que consten al còdich de les lleys godes, y voltat de llurs magnats, es a dir, Armengol, comte de Pallars; Guillèm, vescomte, y altres, lo que provaria la dependencia d'aquest comte del primer, segons observa oportunament En Baluzi.

Apart d'aquestes intervencions y confirmacions dels prínceps, sovintegen en aquesta època les confirmacions dels Sants Pares, solicitades senç cap dubte per les meteixes corporacions relligioses, a fí de tenir assegurades llurs propietats per tots estils; emprò nosaltres prescindirèm de les que duhen un caràcter general y que més abunden, per donar preferencia a les que van acompanyades d'algun especial privilegi relatiu al culte, o tenen algun incident històrich notable, com per exemple la que conseguí l'abat Oliva de Ripoll lo 1012 d'En Benet VIII, perque al monestir s' hi cantés l'aleluya y l'himne angèlich de la diada de la Purificació de Maria, si s'escaygués aquesta després de la Septuagèsima, y la que feu En Silvestre II de les possessions de l'esglesia de Girona lo 1002, hont s'esmenta la de Sant Feliu màrtir y de Sant Narcís, fixant lo lloch que ocupava la ciutat, *juxta portam civitatis.*

Per conseguir aquestes seguretats y favors dels Sants Pares, apart de la moda regnant en aquella època d'anar a Roma 'ls prínceps y prelats, alguns viatges podriem també apuntar d'aquests en lo període que 'ns ocupa. Los de més trascendencia en benefici de la relligió són lo qu' emprengué Armengol, comte d'Urgell, l'any 998, ab intent de reparar una injusticia comesa en l'elecció d'un bisbe, de que després parlarèm, reparació que conseguí en un sínode públich al que hi assistí l'emperador Otó III, a quins peus estigué assegut lo príncep urgellès; y'l que va fer lo bisbe de Girona Pere Rodgari, germà de la comtesa Ermesendis de Barcelona, l'any 1030, ja perque colocà 'ls fonaments a una saluda-

ble institució que més endevant havia de parar en ordre relligiosa-militar, ja per l'honra especial que correspongué al prelat gironí.

Apart dels mèrits personals y 'ls de llinatge que afavorien a n'En Pere, aquest ne contragué altres de més grans, reedificant la catedral de llur diòcesis, que consagrà ab gran pompa lo 1038, restablint la vida canònica y assistint a diferentes congregacions sinodals y actes que tingueren lloch a varies esglesies de tota la metròpoli narbonesa.

Sembla que 'n aquell temps devien esser los pobles marítims de Catalunya víctimes algunes vegades de les invasions de corsaris, y especialment entre Calonico o Calonge y Sant Feliu de Guixols; per posarhi remey, lo bisbe Pere s'aplegà ab llur germana Ermesinda, En Guifre Vita ab llur muller Xixols y l'abat Laudrich ab llurs monjos, y units determinaren posar un destacament al castell de Benedormiens, que 's cedí al abat, donantli delmes, primicies y altres coses, que la comtesa y llur germà 'l bisbe tenien a la parroquia de Santa Cristina de Vallarat, ab la condició de guardar la terra desde Piñell fins a Castellar (1).

Aquest acte o les causes generals que'l motivaren potser inspiraren a n'En Pere l'idea que després manifestà al Sant Pare, es a dir, de redimir als cristians qu' estaven captius entre 'ls alarbs, ab tal que li permetés l'us del tàlem al menys dotze vegades al any. Lo Sant Pare, que s'interessava molt per la sòrt d'aquells desventurats, li preguntà quànts hispans se proposava redimir (y es ben extrany que encare no surti algun altre nom en los documents per designar als nostres compatricis), y havent ofert lo bisbe Pere que 'n redimiria trenta, accedí a llur demanda, concedintli l'us del tàlem les dotze vegades, y no més, es a dir, lo dia de Nadal, Reys, Dijous sant, Resurrecció, 'l dilluns següent, Ascensió, Pentecostès, sant Pere, Totsants, Assumpció, sant Sadurní y en un Concili de llur diòcesis.

Gran era l'importancia social que s'atribuhia als bisbes en l'època que descrivim, donchs agermanats ab los prín-

(1) *España Sagrada*, tomo XLIII, apèndix XXX.

ceps, intervenen en diferents actes públichs y fins ajuden ab llur presencia a resoldre en justicia les qüestions que s'havien de fallar en judicis públichs. Axís veyèm que'n lo plet sostingut per En Huch, comte d'Empuries, lo 1019, contra Na Ermesinda, comtesa de Barcelona, sobre l'alou d'Ullastrest, que 'l comte Ramon havia comprat d'aquell essent lo venedor de menor etat, per lo que aquest pretenia que's rescindís la venda, anà 'l bisbe Oliva de Vich, junt ab llur germà 'l comte Bernat de Besalú, elegit per fallar ab altres jutges per Na Ermesinda, resolentse la causa a favor d'aquesta. Val la pena d'esser relatat aquest fet, encar que no sia més que per acreditar com s'anaven substituhint certes costums barbres per altres més suaus, per les que senç dubte anava influhint la bona moral cristiana; per buscar la rahó de llur dret, no volgué En Huch atenirse a un judici, volguent tantsols que 's resolgués per un desafio o batalla entre un cavaller de llur banda y un altre per part de Na Ermesinda; emprò, ab tot y esser la comtesa d'esperit tan mascle, s'hi negà, y llavores l'Emporità, contra lo prescrit a les lleys godes, *sine ulla auctoritate legis gothicae*, invadí l'alou que possehien la mare y 'l fill y 'ls expulsà del territori, emprò al capdevall s'hagué d'avenir al judici de que hem fet esment, en lo que 's donà la rahó a la comtesa y a llur fill, d'acort també ab les lleys godes.

Així meteix pot recordarse, en corroboració de lo avants dit, la gran junta que hi hagué a Vich l'any 1033, composta de bisbes, abats, comtes, vescomtes y magnats, sobre la *Pau y Treva de Deu*, y l'immunitat de les esglesies, en que s'establiren decrets molt importants contra'ls desordres del temps, junta que 's repetí més tart, com veurèm quan sia ocasió. Aquest agermanament entre 'ls prínceps civils y esglesiàstichs no implicava confusió de furs, avants al contrari, donchs se cita 'l fet d'un canonge barceloní, acusat d'homicidi l'any 1021, per lo que havia de compareixer devant del comte Berenguer y de llur muller Sanxa, y com lo culpat alegués que no devia subgectarse a un judici seglar, manà 'l

comte que fos judicat pel bisbe y jutges esglesiàstichs, los quals l'absolgueren.

Un' altra prova de lo molt important que 's regoneixía per la societat civil l' autoritat episcopal es lo molt sovint que 'ls nostres comtes provehien les vacants totseguit que ocorrien, segons aixís s'observà al retorn de Còrdoba, poguent citarse en especial, per apoyarse en un notable document, l'elecció d'En Borrell, en substitució d'En Arnulf de Vich, l'any 1011, per la que 'l comte Ramon ab tota llur córt se traslladà a aquesta ciutat, y com l'elegit era diaca, varó ilustre y provehit de totes les qualitats qu' eren de desitjar, després d'aclamat pel clero y 'l poble, fou acompanyat personalment pel meteix comte y pel bisbe d'Urgell, Salla, a asseures a la cadira episcopal, per lo que 'ls canonges, plens de goig, donaren mercès a Deu que 'ls proporcionava un prelat tan corresponent a llurs desitgs.

Malgrat aquesta bona armonia, l'ambició, que sol esser mare de moltes maldats, produhí crims algunes vegades en los nostres bisbats, y no sempre per culpa dels fills de la terra. Qu' en l'estat d'avenç en que 's trobava la constitució general de la nostra patria s'aspirés a l'emancipació de la metropolitana narbonesa, no arribaria a esser estrany; emprò que altres metropolitans ultrapirenenchs tractessin de usurpar la jurisdicció d'aquell per exercirla a Catalunya, es cosa que no s'explica, per més que sospitèm que devia existir alguna causa suposada que no 'ns es permès a nosaltres endevinar en aquests temps. Ató o Otó, metropolità ausciench (d'Auch, a la Gascunya, a ponent de Tolosa), s'atreví a consagrar a un tal Guadald ab títol d'ausonench, y lo qu'es més, vivint encara lo llegítim bisbe Froià. Ab tot y les queixes del metropolità narbonès, de qui depenia Vich, que may pertanyé al ausciench, y dels esforços de Roma per evitar aquelles violencies, insistí l'intrús, y promovent un esvalot, fins feu perdre la vida al bisbe llegítim, a un germà y a un parent séu y a molta altra gent. Misteriós es en vritat que un sol ambiciós sença ajudà o favor del pahis, al qu' era ben

foraster, s'atrevís a tant, emprò aquesta es la veritat, històricament justificada.

No obstant los recursos de que 's valgué En Guadald, mort En Froià elegiren per llegítim successor a Arnulf, protegit del comte de Barcelona Ramon Borrell y de llur germà En Armengol d'Urgell; lo consagrà'l metropolità de Narbona y tragué al intrús; emprò 'l toçut Guadald recorregué a Roma en ocasió en que s'hi celebrava 'l sínode romà que acabà lo 9 de maig de 998. Hi assistiren Arnulf, lo comte Armengol, com avants indicarem, y molts senyors catalans y clergues del nostre pahis. Aduhides allí per les dues parts les rabons convenients, lo Sant Pare Gregori V amonestà a tots a que declaressin la veritat, y presa confessió d'En Guadald, que declarà haver sigut ordenat per qui no era propi metropolità vivint lo bisbe Froià, y qu' ell havia promogut l'esvalot referit, lo Sant Pare decretà que fós deposat totseguit, prenentli l'anell, trencant la crossa, casulla y dalmàtica, y fentlo seure a terra (1). A la sentencia d'En Gregori, hont s'expressen los detalls de l' assistencia de N'Armengol y dels nostres, s'anomena a n'aquest *Ermengaudo Comite filio Borrelli Aquitanorium sive Gothorum nobilissimo Marchione.* ¿Quí sab si en lo llenguatge vulgar se devia ja traduhir llavores lo *Gothorum* per *gotolans?*

L'any 1017, volguent lo comte Bernat de Besalú instituhir un nou bisbat al territori de llur jurisdicció, sembla que conseguí llicencia per ferho del papa Benet VIII, a qui visità, resultant elegit un llur company de viatge, En Guifre, abat de Sant Joan de les Abadesses; emprò aquest bisbat quedà després extingit, més aviat per queixes del bisbe de Girona, fonamentat en los cànons que prohibeixen l'institució d'un nou bisbe sença consentiment del propi, que per la suposició d'haver sigut ascendit dit Guifre a metropolità, lo que no es cert en concepte d'En Baluzi (2).

(1) Vegis *España Sagrada*, tomo XXVIII, apèndix VII.

(2) De gran valiment devia esser lo tal Bernat, o més ben dit, home de gran manya per enganyar a qui podia afavorirlo, donchs desitjant tenir lo senyoriu jurisdiccional que llur germana Ingilberga, derrera abadessa de Sant Joan de les

L'interès dels bisbes en la conservació de llurs drets s'extenia fins a les petites possessions corresponentes a llur bisbat, conseguintse algunes vegades la vindicació d'aquells pel poder civil, com s'observà en lo solemne judici qu' en lo 1024 s'obrí a la vila de Ponts, devant del comte Armengol y altres jutges, hont l'abat de Santa Cecilia, de la vall d'Elins, En Duràn, manifestà que possehia l'esglesia de *Curticita* (ignorèm llur equivalencia) y les dècimes de Castelló, de més de cent anys, en virtut de donació del comte Borrell, y com los jutges regoneguessin que aquest títol era ilegal y contrari a les primitives donacions que de tot allò havien fet los reys de França a l'esglesia d'Urgell y a llurs bisbes Sisebut, Possidoni y Wisat *lo Vell*, fallaren a favor del successor d'aquests, qu' era sant Armengol.

Lloable es l'esperit de justicia dels nostres comtes, donchs lo principal jutge d'aquesta declaració d'ilegalitat es lo meteix successor d'En Borrell; d'això 'n podriem citar altres exemples, com al reclamar lo bisbe Otó de Girona devant d'En Bernat, comte de Besalú, y demés jutges lo 1004, les parroquies de Sant Pere de Montagut y de Sant Feliu de Beuda, que 'l dit comte possehia injustament, qui, enterat de llur poch dret, abdicà totseguit, y en públich, la possessió;

Abadesses, exercia als territoris possehits pel monestir, com a successora d'Emmon, filla del *Pilós*, y no podent conseguir per medis legals l'ambició que sentia, acudí a Roma, y alegant l'impúdica y escandalosa disipació de les monges, y en especial de l'abadessa llur propia germana, arrencà d'En Benet VIII la cèlebre butlla d'extinció d'aquella casa relligiosa, sobre la que informaren testimonis proporcionats pel meteix comte, y, en consequencia, les monges foren repartides entre 'ls monestirs de Sant Pere de Barcelona y de Sant Daniel de Girona, acabant Ingilberga llurs dies a casa de llur nebot Guillèm, bisbe de Vich, conseguint En Bernat lo que desitjava, y a més l'erecció del nou bisbat a Besalú per llur fill Gaufret, y establintse a Sant Joan una canònica de regulars aquisgranenchs. Una vegada consumat lo fet no tingué reparació, per més que, ab lo temps, lo meteix Benet VIII feu una alabança complerta de les monges suprimides, que equivalia a declarar llur ignoscencia. La fantasia popular, conservant la memoria confosa d'aquest fet, barrejà la tradició d'Ingilberga, derrera abadessa, ab la d'Adalaysis o Bonafilla, l'heroína del *Comte l'Arnau*, molt més anterior, y'l resultat fou una monstruositat històrich-literaria. La butlla, prou per ella sola per haver inspirat una interessant novela a n' En Dumas, pot llegirla 'l curiós en l'escriptor Villanueva, pàg. 237. Vegis a més la *Reseña histórica de San Juan de las Abadesas*, d'En Parassols, pàg. 51.

com també retornà, lo 1012, al monestir de Santa Grata 'l bosch pertanyent a aquest, que li havia venut sença facultat un tal Miró, acte que realisà al presidir com a jutge un judici al que havien acudit l'abat de l'esmentada casa y 'l bisbe d'Urgell per reclamar contra un tal Beleram per haver edificat una esglesia nova sença 'l consentiment del prelat, essent lo més notable que 'l referit Miró era també un dels jutges.

Després de meditar sobre aquests actes, succehits en diferents anys del período que descrivim, n'ofereix un altre la nostra historia quina causa y obgecte es difícil d'aclarir, y qu' en certa manera està en contradicció ab aquells. Parlèm de la consagració de l'esglesia de Sant Pere de *Roda* (sobre Roses), feta per l'arquebisbe de Narbona Guifre, en nom d'En Pere, bisbe de Girona (representació que no deixa d'esser estranya essent aquell lo superior), pel bisbe agatench y per l'atench. En Pere, abat del monestir, qui havia edificat l'esglesia, escrigué ab aquest motiu una carta al Sant Pare Benet VIII (1), recordantli les queixes que li havia fet presents l'any avants contra 'ls poderosos que, menyspreuant los privilegis del monestir, invadien llurs béns y atropellaven llurs drets; participantli 'l cap cas que feren los bisbes de les ordres del Sant Pare, que 'ls hi havia manat que s reunissin en concili per aytal obgecte, en termes que ni s'havien aplegat per la consagració més que 'ls esmentats y l'Oliva d'Ausona, quins feren l'acte ab consentiment dels comtes Huch, Guifre, Guillèm y de la comtesa Ermesinda; que 'l poble menyspreuava les excomunions dels bisbes, y En Guillèm, qu'era 'l comte de Besalú, fins arribava a dir en públich que no li feya res la del Papa; y per últim, pregantli privés dels alous usurpats a dit Guillèm, y a Huch, qu' era 'l d'Empuries, se limités a amonestarlo perque 's comportés més bé.

L'acort dels bisbes fou que 'ls béns del monestir quedessin salvats, y *aquest, segons los decrets dels Romans Pontífexs, y dels sants cànons, fós súbdit de la Santa Mare Esglesia Romana.* En aquestes paraules hi devia haver lo motiu de la discor-

(1) *Marca Hispànica*, apèndix CXCVI.

dia, perque, com observa En Baluzi, los cànons no estableixen que 'ls monestirs estiguin baix la potestat del Romà Pontífex, y no sabien distingirse prou en aquells temps los drets d'aquests dels decrets canònichs. Nosaltres respectèm la possible suposició del intèrpret que 'ns podria servir de mestre en lo que toca a la llegislació esglesiàstica; emprò creyèm que manca una altra interpretació per fer, y es la de la causa perque al acte de consagració, en lo que 'ls consagrants, contra la costúm, havien de fer decrets ab condicions poch usades, hi assistiren més bé bisbes ultrapirenenchs que d'aquí, perque foren tan oposats los nostres prelats, tan mirats en tots los demés actes de llur ministeri, en complir lo manat per Roma, com hi foren indiferents los nostres comtes, essent axí que 's mostren fervents catòlichs en tots los demés actes de llur vida, y perque ni a la carta escrita per l'abat ni en cap altre document, s'hi detallen ni tantsols si hi indiquen, com s'observa sempre en cassos semblants, quines eren les propietats invadides o usurpades pels anatematisats. Podria molt ben esser que llavores se confongués fàcilment la llegislació esglesiàstica; emprò creyèm que 'ls nostres princeps y llurs concellers tenien prou coneixement de la llegislació civil que senyalava 'ls drets competents al suprèm poder del Estat y sols per la temensa d'introduhir vicis que 'ls perjudiquessin s'oposarien llavores als innovadors, los quals donarien lo nom d'usurpació a lo que no era més que oposició personal.

Si hi hagués hagut motiu de discordancia entre 'ls nostres prelats, no observariem, en general, l'assiduitat que aquests manifesten en assistir a les juntes que per diferents motius se celebren en varis punts del nostre territori. Usèm la paraula *juntes*, per no confondre aquestes congregacions bisbals ab los veritables concilis, com fa En Masdeu, qui en los trenta vuyt primers anys del segle IX cita vuyt concilis celebrats a Catalunya, per nomenar axís a qualsevulla reuniò de bisbes ab l'obgecte de consagrar o dedicar alguna esglesia, no per tractar del dogma o de la disciplina, qu' es a lo que 's dediquen los concilis propiament dits, ja sien generals

o provincials. Los únichs que 'n tal cas mereixerien aquest nom serien los celebrats per lo restabliment de la vida canònica, de que després parlarèm.

Al llibre quart de la *Marca Hispànica* 's fa esment de dos concilis, un a Vich lo 1027 y un altre a Cuxà lo 1035; emprò creyèm que poden incloures axís meteix entre 'ls apuntats per aquell crítich. Ja s'entén que no comprenèm dintre del nostre sistema 'ls concilis que podien celebrarse al districte metropolità, emprò no en territori català, com per exemple 'l de Narbona, en lo que s'escrigué una Sinòdica contra 'ls injusts usurpadors y en lo que 's donà al bisbe ausonench Oliva, que hi havia assistit, autoritat per *fer o desfer* en aquella qüestio. Podèm, donchs, afirmar que la relligió catòlica estava fondament arrelada a la nostra terra en l'època de que tractèm, y que si alguna discordancia s'observa, tantsols es filla d'ambicions personals d'atrevits o efecte de causes polítiques difícils d'esbrinar en aquests temps, may resultats d'idees disolvents o d'heretgies com en passades èpoques, sença que hi hagi cap testimoni que provi haver tingut ressò a Catalunya 'l mal exemple que s'escampava per alguns Estats francesos, com axís ho declarava la carta que 'l monjo floriacench Joan dirigia al nostre abat y bisbe d'Ausona, Oliva, lo 1022, preludi admirable d'actes inquisitorials a França, més antichs que 'ls de l'inquisició espanyola, per lo que, potser ab rahó, tant nos han criticat los francesos. En ella 's dona compte de que 'l rey Robert havia fet cremar vives a Orleans catorze persones, clergues y seglars dels més ilustres, *fecit Rex Robertus vivos ardere de melioribus clericis, sive de nobilioribus, prope quatordecim ejusdem civitatis,* los quals negaven la gracia del baptisme, 'l misteri del altar, perdó dels pecats per la penitencia, condemnant los matrimonis y abstenintse de molts menjars com a immonds (1.) Al llegir aquest escrit no podèm per menys de regoneixer que'n tots temps y a tots los pahisos hi ha hagut homens fanàtichs y homens inhumans, més ben dit, que sempre hi ha hagut

(1) *España Sagrada*, tomo XXVIII, pág. 124.

folls per ferse mal a ells meteixos y folls per fer mal als altres.

Acabarèm aquesta ressenya ocupantnos d'un fet molt notable, com es lo restabliment de la vida canònica, de la que'n donarèm una lleugera idea extractant ab tal obgecte lo detall històrich que respecte de la meteixa escrigueren los pares Merino y La Canal al tomo XLIII de l'*España Sagrada.* No es la vida canònica sinó 'l mètodo senyalat als clergues per que visquin ab més perfecció y aquesta serveixi d'exemple als fidels. Tal fou l'esperit dels apòstols; emprò 'ls seguits viatges y les persecucions d'aquests feren impossible aquella vida en llur temps y en los segles següents. Existiren més endevant reunions de monjos y de verges al Occident, emprò nó congregacions de clergues fins a sant Eusebi Vercelench, o més ben dit, fins a sant Agustí, qui intentà reunir en aquesta la vida activa que duyen ab la virtut dels monjos; aixís es que 'ls que vivien ab lo Sant, no solzament abraçaven la vida comú, sinó que venien llurs hisendes o repartien llur valor, essent veritables canonges, es a dir, clergues subgectes a una regla.

La vida canònica s'extengué, subgecta a regles més o menys estretes en segles posteriors, introduhintse també a Espanya, y 'l llegidor deu recordar un cànon d'un concili de Lleyda en l'any 546, relatiu als béns dels bisbes que moren, en lo que 's mana que aquells se conservin per la manutenció del clergues que vivien a la casa bisbal. Un altre cànon del concili de Toledo del 527 presenta les cases dels bisbes o l' esglesia com altres tants seminaris: ab tot y això, aquesta manera de viure no era per tothom ni 'ls obligava, per més que 'n altres concilis se recomanés l'allunyament de dones, com no fossin mares o germanes, y l'isolament per conservarse en tota puresa. Tal vegada en temps dels goths no fou coneguda la paraula *canònich*, emprò ho era la paraula *regular*, que volia dir lo meteix, de manera que pot admetres com a existent en aquella época la vida canònica, que desaparegué després de l'invasió dels serrahins fins als reys carlovingis Pepí, Carlemany, Lluis *lo Piadós* y Carles *lo Pe-*

lat, los quals reedificaren certament lo temple de Déu, aplegant per això als homens de més coneixements.

En temps del primer d'aquests reys, En Crodegand, bisbe de Metz, imitant a sant Eusebi, donà regla a llurs canonges, y desde llavores data la distinció entre *canonges* o clergues que vivien *sub ordine Canonico*, y *regulars* o monjos que vivien *sub ordine Regulari*, distinció que 's nota ja al concili d'Aquisgran. Aquells dormien tots en una meteixa casa, poguent sortir d'ella durant lo dia, distingintse ademés dels monjos per certes particularitats que quedaren més marcades encara en l'esmentat concili manat celebrar per Lluis *lo Piadós*, y així la Regla aquisgranesa vingué a esser una moderació de sant Crodegand, y a introduhirse a Catalunya, per lo que n'hi haurà prou ab recordar la subgecció a Narbona de les nostres esglesies en aquells temps. Seria molt entretingut y difícil especificar còm s'anà establint la vida canònica a les esglesies catalanes de diferents indrets, així com anar endevinant los motius per què s'anà extingint, entre 'ls quals En Dorca, parlant de la Canònica de Girona, que adoptà En Theotari, senyala com a pretext l'enrunament de la casa; empròl nostre obgecte es en aquesta part més general, es a dir, saber qu' existí y 's practicà a Catalunya y que després arribà a desapareixer, o al menys a desvirtuarse, per justificar així més bé la reaparició en l'època a que 's fa referencia en aquest capítol.

Podèm, donchs, en realitat, senyalar aquesta època com la de la veritable restauració o reaparició de la vida canònica a Catalunya. Ja vegerem a la ressenya anterior qu' En Miró, lo comte-bisbe, va fer l'any 977 varies concessions a les esglesies de Sant Genís y Sant Miquel de Besalú, baix la condició de que s'hi havien d'establir canonges regulars; si això no prova que l'institució existia a altres bandes y a llur exemple s'introduhia a la nova esglesia, prova al menys que hi havia 'l desitg de restablirla, y això 's veu prou demostrat alguns anys més tart, durant los que comprèn lo període que 'ns ocupa, segons anèm á demostrar.

Lo primer exemple de restauració 's donà a Barcelona,

baix lo meteix pretext que a Girona, es a dir, per reedificar la casa Canònica o la *Canonja*, que havia destruhit lo temps y l'incuria ab les maldats y sobressalts dels alarbs, ab motiu d'haver arribat un rich mercader de nom Robert, qui, al morir deixà per testament al canonge Bonuci, prevenint disposés de llurs béns per la salvació de llur ànima. Llavores aquest, unit ab los demés canonge, (es a dir, qu' existien), aplicaren los béns a l'obra pia de la Canònica per restablirla, conseguint l'aprovació del comte Ramon Borrell y de la comtesa Ermesinda, los que afegiren donacions al obgecte, junt ab lo bisbe Aeci. Aquells donaren una quantitat d'or y decretaren que 'ls canonges elegissin entre ells l'abat y 'l prepòsit que 's cuydés de tot; y 'l bisbe cedí l'esglesia de Santa Maria del Mar, y 'ls terços dels llochs de l'altra banda del Llobregat, ab altres donatius (1), aprovant l'acte ab llur presencia y firma 'ls bisbes de Barcelona, Vich, Girona, Urgell y Elna, l'any 1009.

Entre aquests bisbes que assistiren a la restauració de la Canònica barcelonina hi havia l'antecessor de sant Armengol, lo bisbe Salla d'Urgell, lo qual, mogut per llur zel, ab lo bon exemple que li donava la capital, intentà, segons sembla, fer lo meteix a llur diócesis. En Villanueva, a qui censurèm quan no té 'l degut respecte ab los demés, emprò que no per això deixèm d'esmentar quan ab llurs investigacions y estudis ajuda a l'esclariment de l'historia patria, s'ocupà molt detingudament en la particular d'Urgell, y ab referencia a l'institució o restauració de la canònica que ja havia existit també en temps antich en aquest bisbat, es d'opinió que l'idea del bisbe Salla, com a obra, devia estar reservada al successor, per esser casi impossible que aquest pogués bastir tan gran edifici, sença trobarlo ja preparat o construit per aquell, donchs en los primers dies del pontificat d'En Armengol, o sia dos mesos després de la mort d'En Salla, lo novembre de 1010, se du ja a cap la gran obra, poguent creures així que l'antecessor la tenia al menys molt aven-

(1) *Marca Hispànica*, apèndix CLIX.

çada quan morí, segons se desprèn del acta ab la confirmació del papa Sergi IV (1).

L'any 1019, reunits en concili a l'esglesia de Girona llur bisbe y'ls d'Urgell, Barcelona, Elna, Carcasona, Coserans, vuyt abats de diferents monestirs y molts altres sacerdots, ardiaques y canonges d'aquella, decretaren de comú acort que, a exemple de Barcelona, se constituhís la vida canònica, lo que 's verificà ab tota solemnitat, ab consentiment de Na Ermesinda, comtesa de Barcelona, y de llur fill Berenguer Ramon, los quals feren alguns donatius, com los feren també 'l bisbe de la diòcesis, Huch, comte d'Empuries, y altres personatges que assistiren al acte. Aquesta acta fou enviada al papa Benet VIII, qui la suscrigué, com igualment a altres bisbes ultrapirenenchs de la metròpoli narbonesa, circonstancia que remarquèm per corroborar l'opinió avants emesa que de algunes juntes per lo restabliment de la Canònica són les que poden citarse, en aquest període, ab lo caràcter de concilis (2).

Al testament d' En Armengol, bisbe d'Urgell, fet lo 1033, s'hi nota una prevenció que revela clarament lo desitg que 's tenia de que 's conservés la vida canònica, es a dir, que no elegeixin ni aclamin nou bisbe, ni tinguen cap tracte ab ell, *fins que juri, ab les mans demunt del altar de Santa Maria, que conservarà ab fidelitat la canònica segons se li prevé.*

Y ja que tan gelós se mostra 'l bisbe urgellès en aquesta nova institució, y 'l recort de llur nom es venerat generalment a tot Catalunya, per esser l'Armengol un gran personatge de molta entitat y dels que més honren llur època y llur pahis, no serà per demés oferir aquí en resúm la biografia que d'ell ne fà l'ilustrat viatger a qui fa poch nos hem referit.

Era ja En Armengol ardiaca de l'esglesia d'Urgell quan morí llur pare Bernat, vescomte del Conflent, germà del bisbe Salla, antecessor en lo bisbat, per allà al any 1001.

(1) *Marca Hispànica,* apèndix CLXIII.
(2) *Marca Hispànica,* apèndix CLXXXII.

Llur mare 's digué Guisla o Wisla, filla d'En Seniofret de Llusà. Segons sembla fou auxiliar de son oncle Salla, y ab la futura del govern de llur esglesia. Existeix jurament del comte Armengol *Cordobés*, pel que promet sia tingut per bisbe d'Urgell lo nebot d'En Salla, y si aquest lo volgués ordenar de bisbe durant llur vida, ofereix que l'ajudarà, si l'oncle o llur germà 'l vescomte Bernat o 'ls altres parents y amichs li donen, al cap de seixanta dies, cent peces d'òr, o penyora per valor de duescentes; o en altre cas, jura tenir y guardar a EnArmengol tot lo que li pertanyi, si ell y llur pare, 'l vescomte Bernat y llur mare la vescomtesa Guisla li donen fiances y li juren fidelitat demunt d'un altar consagrat o sobre les reliquies dels sants; lo qu' en opinió del biògraf, no pot infundir sospita de simonia, ja per constar qu'En Salla no rebé cap diner, ja per esser aquella cantitat per redimir la vexació o resistencia que 'l comte podia oposar per mires polítiques y temporals, tement que, ab la successió de dos bisbes, oncle y nebot, abdós d'una familia extranya, com ho era la del vescomte del Conflent, ne resultés algun perjudici pels interessos de llur senyoriu (1), reflexió que no va tan desencaminada, per més que sia quelcòm exagerada al suposar feble 'l comtat d'Urgell per esser independent del de Barcelona.

Per allà al any 1006 pogué esser nomenat bisbe, vivint l'oncle, y lo 1010 exercia ja com a tal, segons hem vist en la restauració de la Canònica. Lo 1017 se presentà a En Armengol En Borrell, bisbe electe de l'esglesia de Roda, acompanyat del comte Guillèm de Ribagorça, demanantli fós confirmada llur elecció, com així se va fer, essent després proclamat y consagrat lo nou bisbe, ab l'assistencia d'altres tres, de manera que així l'urgellès suplí en això la falta de

(1) Al Arxiu de la Corona d'Aragó hi existia un document que confirma en part aquesta sospita, y es la fiança que donà l'Armengol d'Urgell a n'En Ramon y Na Isabel de Barcelona, per seguretat de la prometença que 'ls hi tenia feta de que faria apartar al comte de Cerdanya del homenatge que havia prestat a En Armengol, bisbe d'Urgell, y altres. (Núm. 68 antich d'En Ramon Berenguer I).

metropolità (llavores vacant per haver mort lo de Narbona,) indicant al meteix temps una subgecció particular de l'esglesia de Roda a la d'Urgell, qu' era 'l cap de totes les esglesies del comtat de Ribagorça. L'Armengol reclamà ab gran zel certs drets y propietats de llur bisbat, sostenint aquestes en judici quán fou ocasió, y d'un celebrat contra un tal Guillèm respecte al castell de Llor, se 'n deduheix l'important detall de que Sant Armengol havia repartit varies terres incloses en los límits de Guisona quan conquistà aquesta ciutat, dels alarbs.

Se diu que havent emprès la construcció del pont que 'n diuhen del Bar, sobre 'l Segre, volguent enllestir l'obra, estimulant ab llur exemple als trevalladors, s'estimbà, esberlantse 'l cap contra les roques, lo dia 3 de novembre de 1035.

«Fou dut ab gran solemnitat a la catedral y depositat a la banda esquerra de llur temple, hont quedà per espay de sis mesos, fins que, ab motiu d'un gran aixut, lo clero y 'l poble determinaren colocarlo a la banda esquerra del temple, confiats en conseguir per l'intercesió de llur difunt pastor lo benefici de la pluja, com axís ho conseguiren. Al cap de set anys fou aixecat llur còs y colocat vora l'altar de la Mare de Deu, en mitg dels prodigis y coses que refereixen los sobredits documents» (1). L'historiayre afegeix que no respòn de totes les circonstancies portentoses que s'expliquen en los esmentats documents, emprò que per ells se pot fixar l'època del culte d'aquest sant, que després s'extengué a tot lo Principat de Catalunya, y que així se l'anomena ja en un document del 1043, malgrat de no trobarse cap decret de llur elevació o diguemne canonisació.

En Villanueva escriu lo nom del sant ab *e*, *Ermengol*, y no Armengol, com s'ha escrit sempre en català en tots los segles, fonamentat en que alguns creuen qu' es derivat del d'*Hermenegildo*, y en haver dit En Morales que havia vist firmes dels Ermengols, comtes d'Urgell, existents a Vallado-

(1) *Viaje literario á las iglesias de España,* per En Villanueva, tomo X, pàgs. 129 y següents.

lid, d'aquesta manera: *S. Hermenegildi comitis;* emprò ni En Morales es autoritat que mereixi gran crèdit, ni deixa d'esser estrany que, firmant en llatí, es a dir, no traduhint la paraula d'un llenguatge al altre, en una banda firmi d'una manera y en un altra d'altre modo. Sant Joseph lo meteix es un Giuseppe italià com un Joseph francès, y no obstant en los documents llatins de l'Etat Mitja de segur que uns y altres firmen *Josephus.*

CAPITOL XII

RAMON BERENGUER I

Desde l'any 1035 al 1076

Aberracions de la filosofia de l'Historia. Doble carácter d'En Ramon Berenguer I. Consideracions d'aquest respecte de llur mare. Lo Sant Pare excomunica a la familia comtal per llurs desavinences y escàndols. Assessinat de la comtesa Almodis per llur fillastre Pere Ramon, lo qual fuig a terra d'alarbs. Lluytes de la casa comtal ab lo bisbe, y aquella es insultada pel poble. Qualitats d'En Ramon Berenguer com a polítich y governant. Omissions y erros d'En Romey respecte a aquest regnat, Primera muller del comte, y llurs fills. Blanca y Almodis: observacions curioses respecte d'aquestes dues dames. Còm adquirí 'l domini 'l casal de Barcelona en molts Estats ultrapirenenchs. Aliances d'En Ramon Berenguer y guerra contra 'l comte de Cerdanya. Lo de Besalú regoneix la superioritat del de Barcelona. Seguretats consignades pel bisbe Guislabert. Donació anulada de Tarragona al vescomte de Narbona, realisada més endevant a favor d'En Amat de Claramunt. Propòsit de conquesta. Feude de Cubells, donat pel comte de Barcelona al d'Urgell, qui promet ajudarlo en les guerres. Altres feudes que proven dilatació de fronteres. Expedició contra Mora. Intervenció de catalans en les conquestes d'En Ramir I d'Aragó. Transformacions dels noms alarbs pels cronistes. Guerra contra 'ls Beni-Hudes. Conquesta de Barbastre per En Ramir y llur gendre Armengol d'Urgell. Mort d'aquest y lo que 's compta de llur cap. Guerra entre 'ls emirs de Sevilla y Toledo: los catalans van ab llur comte a Murcia en auxili d'un dels dos partits y reben desengany. Conquesta de Cervera d'Urgell. Succeheix a En Armengol de Barbastre En Armengol de Gerp. Los Usatges: detingut estudi respecte d'aquest còdich. Paries cobrades dels règuls o reyetons de Çaragoça, Lleyda, Tortosa y Ispania. Represa de poblacions y territoris per l'Armengol de Gerp, y conquesta de Balaguer. Lleyda tributaria del comte d'Urgell. Amistat del de Barcelona ab lo reyetó de Denia y les Balears. Fets notables d'En Ramon Berenguer. Faula grotesca, inventada per En Pujades, de la conquesta del Rosselló. Disgustos de familia al palau comtal. Mor En Ramon Berenguer després de regoneixer a Blanca. Sepultures d'aquest y de N'Almodis: observacions sobre llurs epitafis.

Com a resultat de la filosofia general, qu' es lo camí per esbrinar la veritat y al meteix temps lo camp hont han germinat les més disbaratats errors, la filosofia de l'Historia es moltes vegades impenetrable laberint hont s'hi perden les

inteligencies que 's tenen per més escrutadores. Hi hà períodes en que tantsols pels efectes se pretén endevinar les causes, ignorantse 'l nombre y diversitat d'aquestes, que poden obrar en diferents sentits y seguint tal volta errats quan no desconeguts viaranys, y són prova de la dificultat ab que haurà de judicar la rahó del historiayre no contemporani un fet o una època, les dobles y diferentes situacions que s'observen devegades, essent així que les causes generals y originaries són unes meteixes. Que 'l desenrotllo de l'agricultura sia el resultat de la pau, que 'l caràcter fogós de certs pobles indiqui la seguida habitut de la guerra, són veritats que fins mereixen lo nom d'axiomes; emprò ¿quí explica que un poble guerrer y venjatiu sia precisament lo més decidit conreuador de l'agricultura, de les arts y de les ciencies; qu' en èpoques en que sovintegen los testimonis de pietat y de relligió hi abundin també 'ls de la més depravada immoralitat; qu' en diferents pahisos, en oposades situacions y ab causes contraries, s'hi vegin, a un meteix temps, tots los reys sants o tots tirans?

Se pot ben bé citar com a exemple d'aquestes aberracions de l'Historia 'l regnat del príncep de qui anèm a tractar en aquest capítol, del comte de Barcelona Ramon Berenguer I, conegut per *lo Vell*, per llur gran impuls y madura reflexió en tots los actes en que intervingué per l'engrandiment propi y 'l de llur patria. Hi hà una opinió que sembla quelcòm vulgar potser per lo poch que s'ha extès, es a dir, que tots los homens y especialment los personatges públichs tenen en la vida íntima de familia un caràcter diferent del de fòra d'ella, o dit en altres termes, qu'es possible l'existencia de dos caràcters, un de manifest y un altre de reservat, en un meteix personatge; y sols admetent aquesta opinió es com podriem conciliar les extremes y oposades situacions que formen lo quadro del nostre príncep. Si no admetèm la rahó del doble caràcter, ¿còm s'explica que la primera familia de nostra antiga patria dongui un perjudicial exemple d'ingratituts, repudiaments y fins d'assessinats, essent lo principal cap d'aquella 'l príncep quina pietat y relligió queden jus i-

ficades ab tan nombrosos y irrebatibles testimonis? Això semblarà estrany al primer cop d'ull, emprò es lo cert, lo històrich; y com per sòrt aquest període es rich en documents, ab ells presentarèm lo quadro, sença necessitat de filosofar, per poderho fer fàcilment lo meteix llegidor a mida que vagi descobrint la certesa dels actes en que apareixen les virtuts o 's destaquen los vicis del personatge y de l'època a que 'ns dediquém desd' ara.

Per més que, desde l'anònim de Ripoll fins a n'En Diago y En Pujades, varis autors han tractat de presentar la figura històrica d'En Ramon Berenguer I dibuixant alguns de llurs principals fets, l'obra ha resultat sempre imperfecta y massa incomplerta, ja per l'inseguretat ab qu' escrigueren los més antichs imitant al que 'ls precehia a tots, ja per la falta d'investigació dels derrers, culpables de no explotar tots los abundosos detalls qu' existien. Ab tot, mereix una particular excepció 'l mestre Diago, per esser entre tots lo que ab més bona crítica tractà del personatge, obrint un camí que podria haver ampliat En Pujades si, estalviant discursos, hagués tractat de buscar y comparar documents. Emprò aquesta tasca quedà reservada per lo principal dels nostres cronologistes, a qui no podèm per menys d'alabar ab entusiasme en aquesta part. L'autor dels *Condes vindicados*, que, com a guardador del Reyal Arxiu, pogué ab calma y ordenat estudi seguir les riques venes de la grandiosa mina històrica confiada a llur guarda, 'ns ha ofert al segón tomo de l'esmentada obra, no una biografia, literariament parlant, sinó un arsenal magnífich de documents originals y variats, ab los que qualsevulla lletrat pot formar aquella ab tota facilitat. A n'aquest arsenal, donchs, anirèm acudint per la nostra tasca, que no hauriem pogut realisar ni pogué ferla cap autor dels que 'ns han precehit senç aquesta valiosa ajuda, a menys de suplirla ab una seguida y llarga investigació als nostres arxius, com pertoca ferho a tots los que intentin escriure respecte de la nostra Historia.

Ja vegerem al capítol anterior los pochs anys que tenia I Ramon Berenguer quan morí llur pare, y que fins tres

anys després d'aquest fet encara se l'anomena *puer egregiae indolis*, y no pot per menys de considerarse axís al recordar la data del casament de llur mare. De la meteixa manera, a la venda simulada que de llurs drets fa l'avara avia Ermesinda a ell y a llur muller Almodis, vintiún anys després d'haver succehit lo nét a llur pare, lo 1056, nos hem pogut convèncer de l'impropia situació en que 's devia trobar, mal avingut ab una antiga comtesa d'altiu caràcter, a la que, per dever de sanch y potser per la tranquilitat domèstica y pública, havia de guardar cert respecte o consideració tot un comte de Barcelona, lo veritable y únich senyor suprèm del pahis, y aquesta situació havia d'esser més grave de lo que 'ns pensèm, essent cert com ho es que 'l príncep sentia bullir en llur cervell los plans de nobles y altes empreses y aprofitava sempre les ocasions oportunes per durles a la pràctica.

Després de tants segles sença coneixer a fons les veritables causes a que 's degué lo retràs d'aquells plans concebuts pel comte, potser seria fàcil culpar a aquest per llur excessiva prudencia o per llur tardança en destruhir los obstacles que s'oposaven a llurs aspiracions, perque si tenia l'amor de llurs vassalls, si la voluntat del pahis era d'ell, ¿per quê no havia de prescindir de lligams y de consideracions ab qui 'ls oblidava y no les tenia, per fer la felicitat d'aquell, com es dever de tot sobirà? Es molt planer, repetím, fallar desde tant lluny, per no vèurehi en los fets res més que les persones públiques; emprò com que considerats baix lo caràcter particular y de familia, los meteixos que semblen esser víctimes poden en part esser causadors dels obstacles que 'ls hi lliguen les mans, d'aquí que avants de tot haguèm de fer aquesta diferencia estudiant al personatge primer com a home y després com a príncep o hèroe.

Posterior a la data del esmentat conveni o venda feta per Na Ermesinda, que devia esser l'època definitiva de saltar decididament per demunt dels obstacles existents fins llavores, y qu' En Ramon Berenguer tenia ja per muller a N'Almodis, hi hà un jurament y homenatge prestat per l'avia a

llurs néts, y per intervenció de la meteixa s'alça l'excomunió que avants, a llur instancia, havia fulminat lo Sant Pare Víctor II contra aquests a causa de les desavinences que hi havia entre uns y altres, al meteix temps que l'altra excomunió que 'l propi Papa, en benefici o per intervenció de la muller nomenada Blanca, *pro Blancha femina*, llençà *contra te predictum comitem et predictam comitissam Almodem*, essent d'advertir que la primera d'aquestes (qu' en altra escriptura de fidelitat a llurs néts havia promès l'avia fer aixecar avants), expressa que, no sols era contra ells, sinó a més a més contra l'arquebisbe Guifre de Narbona (1).

No sabèm si el Sant Pare devia atendre als drets o a les rahons de l'ardida avia per treure d'aquesta manera del gremi de l'Esglesia als llegitims comtes de Barcelona y a tot un metropolità de Narbona; pels drets tantsols no hauria sigut prou motiu, y si hagués d'atendre, per lo tant, a les rahons, certes o fingides, havien de esser molt fortes y graves contra 'ls excomunicats. La rahó del segon anatema ja es més clara, donchs revela un escàndol patent per figurar alhora dues mullers que han sigut d'un sol marit, Blanca y Almodis. Si les dues se casaren llegítimament ab En Ramon Berenguer, se veu en això un repudiament de la primera, y si Na Blanca fou tantsols amistançada, no s'explica l'anatema del Sant Pare per més inuflencia que tinguessin la repudiada y Na Ermesinda; y es tant més difícil de resoldre aquest dubte per quant al testament sagramental del comte, parlant los testimonis, diuen aquestes paraules: *et de predictis mancusis mandavit dare ad ipsam comitissam* QUAM TUNCH HABEBAT, etz; com donant a entendre, segons expressió del autor a qui seguim, que hi havia algun misteri que 'ls obligava a callar lo nom de la muller que llavores tenia.

No 'ns separèm ara dels escàndols de la familia comtal. Prescindint dels fills que tingué 'l comte Ramon de llur primera muller, morts a l'infantesa (un dels quals, de nom Berenguer, confongueren alguns escriptors ab lo del meteix nom fill de N'Almodis), ne quedà un altre, Pere Ramon, que

(1) *Condes vindicados*, tomo II, pàgs. 6 y 30.

hem vist colocar en lloch preferent en diferents documents als dos bessons que nasqueren d'aquesta comtesa. Lo caràcter ab que 's pogué distingir lo fillastre de N'Almodis, es a dir, En Pere Ramon, no 'ns ha sigut fàcil esbrinarlo pels documents que existeixen; emprò per lo nostre obgecte n'hi ha prou ab recordar que aquest fou un testimoni constant de les desavinences de familia y de les disbauixes del pare, y tan dolents exemples vingueren a donar per resultat un crim horrorós, com fou l'assessinat de la marastra, sença que, per arribar a tal extrém, intentèm nosaltres disculpar en llur comportament a la víctima, que, potser degut a llurs dolentes qualitats, pogué precipitar l'acte o provocar a complirlo al que ja tingués propensió malvada.

L'autor que 'ns serveix de guia ha destriat de mà mestra aquests fets, en los que tant s'havien errat altres historiayres, y apart de les convincentes rahons que aduheix per confirmar lo que ja digueren tots los escriptors desde l'anònim de Ripoll respecte del assessinat en aquest sentit, y per combatre l'errada interpretació dels documents per part d'En Diago, Marineo Sículo, Tarafa y per últim los historiayres del Llenguadoc, los quals cregueren endevinar que l'assessinat havia sigut En Pere Ramon y la matadora la marastra Almodis, es a dir, la versió per passiva, com vulgarment se diu; aduheix, per fí, un document notable, tret d'un cartolari de Ripoll, lo qual es lo decret de penitencia que, per manament del Sant Pare Gregori VII, donà'l Colegi de cardenals contra l'esmentat Pere Ramon (1), hont queda manifestat lo malvat acte comès per aquest, acte que degué tenir lloch l'any 1071, segons resulta de la comparació de ressenyaments, y a més, per observarse que, pels vols d'aquesta època, ja no admet lo pare, en cap de les actes, al successor Pere Ramon, deixant també d'esmentarlo en llur testament.

Aquesta omisió sembla que hauria d'indicar que 'l culpable hagués mort, emprò en aquest cas corresponia a la pietat del pare fer alguna deixa en sufragi del fill, ja que tan generós era en altres deixes, entre elles la de 4,000 mancusos a

(1) *Condes vindicados,* tomo II, págs. 45 a 50.

la comtesa que llavores tenia, *ad ipsam comitissam quam tunch habcbat*, nova omisió sospitosa, perque no poguent esser aquesta N'Almodis, ja que morí lo 1071, y 'l testament es del 1076, havia d'esser justament un'altre que no convingué nomenar. La fí que tingué En Pere Ramon tantsols la indica l'anònim de Ripoll ab aquestes paraules: *Madriastram suam Adalmoym interfectam in Hispania sub penitentia obiit sine prole*, lo que s'ha volgut interpretar que morí en llur desterro de Jerusalem, complint la condemna y penitencia imposada pels cardenals; emprò, no haventhi cap antecedent pel qual se 'n deduheixi que de Jerusalem se 'n digués Hispania en llatí, 'ns hem d'atenir a la significació d'aquesta paraula en aquells segles, y per lo tant creure qu' En Pere Ramon fugí als dominis alarbs y allí morí complint en realitat, o potser en apariencia, la condemna que se li imposà, a pesar de lo qual l'escarment no fou gayre exemplar, quan al cap de poch temps veyèm al pahis horroritzarse ab un fratricidi comès entre 'ls germans no uterins d'En Pere Ramon, es a dir, entre 'ls bessons fills de N'Almodis y llegítims y directes successors d'En Ramon Berenguer I.

Fins ara no hem sortit del casal y familia comtal, y prescindim de la trascendencia qu' entre 'l poble pogué tenir l'escàndol d'aquella, donchs si 'ns fós fàcil esbrinarne 'ls resultats, tal vegada hi descobririem intrigues, bandos y parcialitats que de cap manera podien tenir sossegat y satisfet al comte suprèm, com ja ho experimentà aquest en vida de la comtesa Isabel, en que, renyits los comtes ab lo bisbe Guislabert y llur nebot Udalard Bernat, hi hagué una revolta a la ciutat y foren apedregats la córt y 'l palau comtal per alguns homens desde 'l campanar y casa del vescomte de Barcelona, sença comtarhi altre sdisgustos atribuhits al meteix Guislabert, de que més endevant parlarèm.

Al contemplar aquest quadro que acabèm de traçar, y comparantlo ab l'abundós aplech d'actes piadosos duts a cap pels meteixos qu' escarneixen la moral y les bones costums sensa tenir mirament en llur propia dignitat, un hom no 's pot estar d'exclamar ab justa ironía: «Que vinguin a estu-

diar en tan eloqüents detalls los que somnien en la cavalleria dels segles mitjos, los que creuen trobarhi l'ensalçament de la dòna; que vinguin aquells preceptistes d'art que, filosofant més de lo que 'ls hi pertoca. saben llegir en les ratlles d'un edifici l'esperit relligiós d'una època y judiquen de la bondat d'aquell per la perfecció, en llur concepte, d'aquesta!»

Deixèm ara al nét, marit y pare en les interioritats de familia, y seguim en llurs actes al home públich, al comte, polítich y capità. Si 'ns fem càrrech dels obstacles creats baix la primera situació, nos semblarà més difícil la segona, per quant se necessiten esforços d'inteligencia y d'esperit per part del que intenta reformar o fonamentar un Estat, que no deuen esser contrariats per tristos recorts y sentiments desagradosos. Es de creure que uns y altres amargaren la memoria y 'l cor del comte en llurs empreses, emprò pot citarse com a rara excepció que no per això 's deturà llur braç, y tan atent y actiu estigué En Ramon Berenguer en l'organisació de llur patria, que ningú dirà sinó que per alcançarho hagué de valdres de la previsió més exquisida, y hagué d'obrar ab gran calma y sempre ab esperit assossegat. Perque no es que llur talent, en mitg de grans compromisos, sapigués trobar grans remeys, com observèm devegades d'aquells personatges de vida moguda., de quins lo mon remembra tant llurs vicis com ullrs gestes, sinó que, obrant de lluny y ab anticipació, anava atenent a la gran varietat de mals que havia de curar y combinava 'ls remeys de manera que de la curació d'un d'aquells ne resultava molt sovint la curació dels demés y per últim la salvació general.

Inflexible a la guerra, procura establir la pau al interior de llurs dominis, més ben dit, entre llurs vassalls; ab lo desitg de conseguir aquesta, devegades promou aquella: tranzigeix per augmentar o enfortir llurs drets, ajuda als vehins per engrandir los dominis propis, perdona per guanyarse amichs, se fa respectar y temer dels alarbs fronteriços, ofereix ab això preeminencia al casal de Barcelona y més força a la nacionalitat catalana, promou en bé d'aquesta útils millores en tots los rams, y donant un gran pas en la marxa

que de lluny va traçant la civilisació, perfecciona y unifica les lleys, que han de donar nou y propi caràcter al poble que li està subgecte, realçant la dignitat dels habitants del pahis, y aixecant un monument qu' es la base hont descansen les futures institucions representatives de que Catalunya n'es alhora breçol y model.

Emprò per donar a coneixer aquest conjunt de beneficis que anà experimentant la nostra patria durant lo regnat del comte Ramon Berenguer I, ja que fins ara hem parlat més del home que del personatge, cal tornar un xich enrera, destriant uns actes dels altres desde que aquest comença a figurar en l'escena pública.

De la meteixa manera que 's notà la precocitat del comte en llur infantesa, llur naturalesa física 's degué desenrotllar ab forces prematures; donchs malgrat y qu' en l' acte de la consagració de l'esglesia d'Ausona lo 1038 tantsols mereix que se li dongui 'l nom de *puer egregiae indolis*, l' any següent, 1039, ja 'l veyèm fer vida conjugal, segons se deduheix de llur carta de dot. Alguns dels autors que han parlat de les diferentes mullers que tingué 'l nostre comte han divagat en poch fonamentats parers, dels quals n'hauriem de prescindir devant de la veritable historia justificada, y ab sentiment hem de consignar aquí que entre aquests hi va inclòs un historiayre modern dels que més sovint prenèm per guia en altres casos, y que més respectèm.

En Romey, lo primer que ha donat a l' Historia d'Espanya un caràcter general, per la meteixa rahó de regoneixer la heterogenitat antiga, fixantse ab preferencia en los llavores nomenats regnes, descuyda en part l'estudi del gran conjunt de comtats que, per diferenta procehencia, existien a la part de la Península hont hi ha Catalunya, y en llurs vehinatges ultrapirenenchs, sença tenir prou en compte que aqueixa antiga terra era 'l breçol d'una nacionalitat més difícil de constituir per llur caràcter, emprò no per això menys espanyola, lo cor d'una futura federació a quals esforços li deu molt la Península, y, per últim, lo camp hont rebrotava, ab caràcter mes genuí, l'antiga raça espanyola, ja que llurs

habitants encara 's deyan goths, y en ella 's conservaven més qu' en cap altre indret les costums y les lleys godes. Comprenèm la dificultat que hi ha d' entretenirse en una historia general esplicant la conformació dels diferents comtats y llur refundició successiva; emprò no perdonèm que, en la reesenya abreviada que se'ns piesenta, s' hagi obrat tan a la lleugera, en termes que 'n resultin grossos erros, y a més a més, s'exposin aquets com a ressenyaments trets de fonts històriques tan autorisades com la *Marca Hispánica*, d'En Marca y En Baluzi, y proporcionalment lo *Gesta Comitum*, a quines obres en conjunt se remet als llegidors.

En cap d'aquestes dues historics s' esmenta que una de les dues mullers d' En Ramon Berenguer I se digués Radulnaura, y que 'l meteix, casat ab N'Adala (potser l'Almodis o Adalmodis), fou ja comte de la Cerdanya en temps d' Alfons V fins al any 1068. A la nostra narració s'aniràn aclarint per llur ordre aquets erros, y per de prompte tantsols nos planyèm de que aquesta vegada 'l sabi historiayre que tant censura 'l sistema exclusiu del P. Mariana, hagi sigut tan marianista en perjudici nostre; per lo que, salvant l'escull que hem hagut d'assenyalar, per lo meteix qu' era en lloch de segura apariencia, donarèm començ a la narració per la qual ha de quedar exactament conegut lo comte Ramon Berenguer I de Barcelona.

La primera muller d'aquest fou Na Isabel, qual filiació no queda del tot aclarida ni a la carta dotal, hont tantsols se diu qu' es filla *Ermengardis feminae*, ni en cap altre document, per lo que, mentres no surtin nous detalls, hem de decantarnos per ara a la provable suposició que fa l'autor dels *Condes vindicados*, de que «pogué molt bé esser filla d'En Ramon Bernat *Trencavello*, vescomte de Bitiers, qu'era casat llavors ab Na Ermengarda, filla de la comtesa Raugardis, y hereva, segons los historiayres del Llenguadoc, d'En Róger III de Carcasona llur germà; ab molt més motiu veyent que aquests vescomtes tingueren moltes relacions y tractes ab En Ramon Berenguer *lo Vell* respecte dels comtats de Rasez, Carcasona, Comminges, Narbona, Minerva y Tolosa;

a no esser que per la meteixa rahó y per algunes indicacions de varis documents vulga dirse que la comtesa Isabel fou més aviat filla de cert cavaller principal del comtat de Barcelona, nomenat Guillèm Bernat d'Odena, casat ab un'altra Ermengardis, donchs no seria aquest l'únich cas d'haverse casat un comte de Barcelona ab una dama particular de llurs Estats».

De les dues parts d'aquesta suposió, la segona sembla esser la més provable, y potser ajuda a crèureho així veure que a la mare no se li dóna cap títol, nomenantla *femina* a seques, y que 'l comte contrau aquell matrimoni *per voluntatem Dei atque seniorum* (magnats) *electione*, senç esmentarse per res a l'avia Ermesinda, circonstancia que, si no prova la deferencia del jove comte a la voluntat del pahis, al menys fa creure que devia esser coneguda de tothom la dama que 's triava per digna companya del suprèm senyor. Abunden los documents en que 's justifica que dita senyora visqué y actuà junt ab llur marit fins al any 1050, en que morí aquella (1), per la que 'l comte ja ofereix sufragis lo meteix any, després que 'n llur companyia havia provehit l'any avants l'abadiat de Sant Cugat (2).

Lo nostre comte tingué de Na Isabel tres fills: En Berenguer, l'Arnau y En Pere Ramon, dels que ja hem parlat avants.

No hi ha prou certesa respecte al temps que estigué viudo En Ramon Berenguer, donchs al cap de tres anys, lo 1053, ja 'l trobèm casat ab N'Almodis; emprò com desde aquest matrimoni, en que constantment s'anomena a aquesta muller ab lo dietat de *comitissa*, també 's troba esmentada a Na Blanca per *femina*, com a muller que fou del dit comte (segons així se declara en l'alçament d'excomunió avants citat), y en escriptures otorgades en los tres anys intermitjos o de viudetat se dongui a Na Blanca 'l dictat de *comitissa uxor ejus*, naturalment se 'ns acut un altre dubte sobre quina

---

(1) *Condes vindicados*, tomo II, págs 12. a 15.
(2) Id. id. id. pág. 23.

deu esser considerada com a més intrusa d'aquestes dues donas o mullers (1).

Si per no haverhi documents que 'ns aclareixin la filiació y demés circonstancies de Na Blanca, y per la continuació d'altres en que constantment s'anomena a N'Almodis comtesa y muller hem de calcular que aquella no degué passar d'esser l'amistançada, no comprenèm la força d'aquesta per fer cambiar l'excomunió que 'l Sant Pare havia decretat contra l'altra comtesa y llur marit, y encara molt menys compendriem la rahó que hi havia avants per llençar l'anatema contra uns esposos llegítims; emprò si Na Blanca era llegítima muller, no 's pot admetre l'existencia d'aquesta y de N'Almodis al meteix temps, sença regoneixer que hi hagué un repudiament, vici molt estès en aquella època, segons manifestà en Baluzi, qui diu que «no sols los prínceps, sinó altres particulars, quan se cansaven de llurs mullers, intentaven contra elles l'acció del repudiament ab la més senzilla escusa de consanguinitat o afinitat»; y en aquest cas, encar que no donguèm per absolutament illegítima a N'Almodis, suposant que s'havia unit ab lo comte en matrimoni, en cambi la podèm considerar com a més intrusa que l'altra (suposant també que Na Blanca hagués sigut muller llegítima), y sobre tot més culpable; perque ¿quí 'ns assegura que N'Almodis, quals hermoses dots, gracies y bellesa ensalcen los historiayres, no fós en certa manera un'altra Ermesinda, es a dir, una dòna de gran atractiu y influencia per llur bellesa y per llur caràcter excessivament mascle, ab prou mèrit per fer perdre la gravetat al comte o príncep més serè, ja que avants d'arrivar a esser muller d'En Ramon Berenguer pogué ensinestrarse en los diferents matrimonis que l'Historia li atribueix, y dels que se 'n separà alguna vegada com repudiada?

No fallarèm definitivament respecte d'això; emprò hem d'exposar les consideracions degudes, convençuts de que moltes vegades l'hermosura de la dòna es y ha sigut causa de grans mals, sobre tot en segles passats, y tantsols discu

(1) *Condes vindicados*, tomo II, pàg. 30.

parèm l'abnegació del nostre comte en pendre una muller tan *ensinestrada*, suposant, com es molt possible, qu' en llur casament hi dugués mires polítiques o d'engrandiment, que es la principal rahó que devegades presideix en los matrimonis entre prínceps.

Encar que sia de passada, y perque no 's cregui exageració lo que 's diu respecte dels diferents matrimonis de N'Almodis, copiarèm aquí les referencies dels autors que se n'ocupen, per seguir després los resultats de llur unió ab En Ramon Berenguer, prescindint ja del caràcter y demés circonstancies ab que pogué distingirse com a dòna la comtesa de Barcelona.

Lo cronicó *Malleacench* refereix qu' «En Ponç de Tolosa havia près per muller a N'Almodis, germana d'Aldebert, comte de la Marche, després qu' En Huch Pio de Liziniaco l'havia deixada per causa de parentiu; que d'ella havia tingut cinch fills, y que, per últim, la donà per muller a n'En Ramon, comte de Barcelona». En Guillèm Malmesburiense diu de la meteixa senyora que «primerament fou muller del comte Arelatench, que després se casà ab En Guillèm, comte de Tolosa, del qui tingué dos fills, y per últim passà a unirse en matrimoni ab lo comte de Barcelona».

Si 'ns haguessim d'entretenir en una disertació especial respecte d'aquests detalls, potser hi descobririem contradiccions o anacronismes, com aixís ho han observat parcialment altres autors, fins que, a força d'arguments y justificatius, lo principal cronologista a qui seguim ha destriat per complert lo veritable de lo fals. No pertocant això al nostre obgecte especial, n'hi ha prou ab creure que quelcòm hi hagué de cert quan tant s'arribà a dir, encar que no quedi ben justificat, sobretot haventhi una part que ho està, com es la relativa al casament ab En Ponç de Tolosa, fill d'En Guillèm [illegible]llafer, de qui N'Almodis tingué tres fills coneguts y dues f[illegible]es, una d'elles casada ab un comte de la Cerdanya, y al [illegible]nsegüent repudi, indubtable, per viure encara En Ponç [illegible]n aquella ja era muller d'En Ramon Berenguer. Los fills [illegible] d'aquest tingué foren En Ramon Berenguer y En Be-

renguer Ramon, senyalats a l'Historia com a bessons, y ac-tualment del tot provada l'esmentada qualitat (1). Ja parla-rèm de llur successió quan sia oportú.

La procehencia y filiació de N'Almodis no es menys fosca que llurs casaments y repudis, per la meteixa rahó d'ha-verhi varietat de parers en los autors, donchs uns la fan filla d'un indeterminat comte de Carcasona, altres d'En Otó de Redez, germà d'En Roger I de Carcasona, Cose-rans y Cominges, y altres, per últim, d'En Bernat y N'Ame-lia, comtes de la Marche al Llemosí. A aquesta derrera opi-nió 's decanten los autors més respectables (2), y no dubtèm en admètrela, sença rebutjar per això les altres, que convé tenir presents.

Pels drets corresponents a llur muller, com també pels que pogueren correspondre a altres comteses anteriors de Barcelona, es de creure qu' En Ramon Berenguer consegui la major extensió de llurs dominis fins més enllà de les anti-gues fites de la Marca Hispànica, donant així més notable prepotencia a llur casal y familia, y potser pels meteixos drets arribaren a regoneixer ab lo temps sença dificultat aquest superior domini les demés cases comtals de Cata-lunya. Observant los fets que ab relació als esmentats drets tenen lloch durant lo regnat d' En Ramon Berenguer I, se convencerà 'l llegidor d'aqueixa important dilatació en prò de la nacionalitat catalana, al meteix tsmps que en la forma de realisarse coneixerà lo ilusori de la dependencia de Fran-ça que han ponderat alguns autors francesos al parlar de Catalunya, tant, que al veure les successions y lliures tran-zaccions dels nostres comtes y dels que vivien fòra de la Marca, serien prou per coneixer que aquets no 's creyen en cap manera dependents dels reys franchs, per més que, fins en los nostres temps, hi hagi qui s'entoçudeixi en nomenar franceses a les nostres dinasties y en fer francesos als ascen-dents dels que, després de segles, havien d'ocupar un terri-tori anexionat o adquirit que també se 'n digués França. Ve-

(1) *Condes vindicados*, tomo II, pág. 35.
(2) id. id. id. II, pág. 31.

jam la marxa d'aquests fets, buscant avants la font dels esmentats drets.

Ab referencia a l'*Historia del Llenguadoc*, en quines notes s'hi troba la geneaogia dels comtes de Carcasona, y als apèndix de la *Marca Hispànica*, que enclouen proves tretes en llur gran part del Arxiu Reyal de Barcelona, l'autor dels *Condes vindicados* presenta la xarxa de successions y herencies que proceheixen de la comtesa Ermesinda per anar a parar al casal de Barcelona. Per aquest travall se veu que la soca de l'esmentada genealogia fou En Arnaud o Arnau I, comte de Coserans, y en part de Comminges, y senyor d'altres Estats ultrapirenenchs, que 's casà ab N'Arsinda, hereva presumpta dels de Carcasona y Rasez; que la comtesa Ermesinda, pertanyent a la segona generació dels esmentats Arnau y Arsinda, pogué trasmetre a llur nét l'espectativa de successió, sinó total (donchs devegades se repartia cada un dels Estats entre dos o més germans), al menys parcial d'aquells comtats, per haver mort sença fills los descendents de dit Arnau, Roger II, comte de Carcasona en part, y I de Foix lo 1064, En Ramon II de Rasez lo 1065, y En Roger III, comte de Carcasona y Rasez y vescomte de Beziers y Agda, lo 1067.

Després d'aquestes provabilitats, que bé 'n podèm dir fonamentats antecedents pels resultats que anirèm veyent, l'esmentat autor a qui seguim declara que, desde aquesta derrera data, «comencen a trobarse ja als arxius de Catalunya y de França diferents convenis, vendes, cessions, renuncies y homenatges de varis comtes y comteses descendents tots d'En Arnau y N'Arsinda, en que cada hu traspassa y cedeix, per més que sia ab alguna indemnisació, 'ls drets que té o's creu tenir als comtats, vescomtats, bisbats, ciutats, viles, castells, feudes y possessions de Carcasona, Rasez, Tolosa, Narbona, Minerve, Coserans, Comminges, Conflent, Casiriag, Periag y altres a favor del de Barcelona En Ramon Berenguer *lo Vell*, qui, per últim, després de mil diferencies y escriptures trobades, reuneix totes les voluntats y drets mitjansant algunes cantitats de diner y indemnisacions, pels

anys 1070 y 1071.—*Sicut fuerunt* (diuen les escriptures (1) que seguim) *praedicta omnia de Rodegario comite Vetulo Carcasonensi* (pare de Na Ermesindis de Barcelona), *et Otone fratre ejus comite Redensi* (llur oncle) *et de Bernardo Rodegarii et Raymundo Rodegarii et Petro Episcopo* (llurs tres germans) *filiorum praedicti Rodegarii Vetuli, et sicut fuerunt Petri Raymundi comitis et Rodegarii filii sui* (llurs nebots) *et Raugardis comitissae*, mare d'aquest derrer comte o d'En Roger III de Carcasona y Rasez, que morí sença successió l'any 1067 en que comencen les cessions, vendes y renuncies, no sols del vescomte d'Albi En Ramon Bernat *Trencavello*, com a marit de Na Ermengarda, que 's deya germana y hereva d'En Roger III, sinó també les de Na Raugarda, mare d'aquesta vescomtesa y de Na Adelayda o Adalez, muller del comte de Cerdanya Guillèm, pares del comte Guillèm Ramon llur successor, que també cediren o renunciaren per últim llurs drets ab alguna indemnisació al de Barcelona, no menys que altres descendents dels comtes Arnau I y Arsinda, com se pot veure en l'esmentada *Historia del Llenguadoc*.

Com a exemple de les dificultats que de moment devien presentarse respecte a adquisicions quals drets no serien tal vegada prou clars o destriats, se pot citar un document datat en primer de març del 1068 (2), en lo qu' En Ramon Berenguer I, llur muller Almodis y llurs fills Pere, Ramon y Berenguer suscrigueren l'acta de *guirpició* (3), definició y evacuació que feren plegats a favor d'En Ramon Bernat, vescomte de Carcasona, y de llur muller Ermengarda y fills, de tots los castells, viles, esglesies y alous que 'l comte Pere Ramon y llur fill Roger havien possehit als comtats de Carcasona, Tolosa, Narbona y Minerve, exceptuant lo castell de Conflent y la vila de Cosiliag ab llurs termes.

---

(1) *Historia del Llenguadoc*, desde 'l nombre 233 al 254 de les proves, y *Marca Hispànica*, desde l'apèndix CCLX endevant.

(2) *Marca Hispànica*, apèndix CCLXVII.

(3) *Guerpire; Possessionem rei alicujus dimittere*, etc. Ducange. En francès, *déguerpir*.

Emprò lo 22 d'abril del any 1071, compensa aquesta acta d'evacuació un' altra escriptura per la que la comtesa Raugardis, viuda d'En Pere Ramon de Carcasona y filla de la comtesa Amelia, y per lo tant germana de N'Almodis, ven a aquesta, a llur marit Ramon Berenguer y a llur fill del meteix nom, tots los drets que dita senyora tenia sobre aquell comtat y 'ls de Rasez, Coserans, Comminges, Narbona, Minerve y Tolosa (1).

Lo casal de la Cerdanya feya temps estava renyit ab lo de Barcelona, com ja haurà pogut observar lo llegidor. En Monfar y altres historiayres atribuheixen la causa d'aquesta discordia a la postergació que sofrí l'Oliva Cabreta, de qui descendia En Ramon Guifre, qu' era 'l comte contemporani d'En Ramon Berenguer I de Barcelona. Ja hem manifestat a llur degut temps les creencies antigues mancades de fonament respecte de la successió d'En Oliva, y per altra part creyèm que hi devia haver causes de diferenta mena y odis heretats que mantenien en tan desagradosa situació als dos casals parents y enemichs. Coneixent En Ramon Berenguer que convenia acabar resoludament la vella disputa, potser per rahons polítiques, se decidí per la guerra, y cridà als barons de Catalunya a fí de qu' en tot cas l'ajudessin y s'apartessin del de Cerdanya.

«Lo comte d'Urgell, diu En Monfar, tenia molts vassalls que confinaven ab lo de Cerdanya, lo qual, tant pel vehinatge com pel parentiu, confiava molt en ell. Lo de Barcelona guanyà per mà al de Cerdanya, y 's confederà ab lo d'Urgell y li donà fè y paraula d'ajudarlo tot lo possible contra En Ramon, y de no fer les paus ab ell ni ab N'Adalesa llur muller, ni ab Én Guillèm Ramon y Enrich llurs fills fins que 'l de Barcelona ho consentís, baix pena de duèscentes unces d'or; y per seguretat de llur prometença, li donà en penyora sis cavallers de llur comtat, qu' eren: En Ricart Altemir, En Arnau Miró Çarno, en Ramon de Kabeveç, EnHuch Guilèm, En Dalmau Isarno, y En Bernat Isarno llur germà; y per més seguretat de tot això, 'l comte d'Urgell y llur mu-

(1) *Marca Hispànica*, apèndix CCLXXVII.

ller Adalesa se concertaren ab los germans del comte de Cerdanya, qu' eren En Guillèm, bisbe d'Urgell; En Bernat, comte del Bergadà, y un altre Guillèm.

»Aquests, per més qu' eren germans del de Cerdanya, prometeren al d'Urgell fer guerra a llur germà, y no fer pau ab ell ni ab llur gent, sença llur consentiment y voluntat y de la comtesa Adalesa llur muller, baix pena de pagar cada un del tres cent unces d'or; y 'l comte d'Urgell s'obligà a lo meteix, baix pena d'altres trescentes unces d'or. Molt poca cosa devia esser la justicia del comte de Cerdanya, donchs fins llurs germans li eren contraris, y per això y no arrostrar ningú llur pretensió y veure al de Barcelona poderós y determinat, arribaren a reconciliarse 'ls dos, y'l d'Urgell y llurs penyores quedaren fòra de compromís».

Aquesta relació queda justificada ab varis documents, y descobreixen clarament los resultats de l'empresa intentada per En Ramon Berenguer los diferents juraments y homenatges (1) que 'l comte de Cerdanya Guillèm Ramon, fill de la comtesa Adala o Adaleç y del comte que havia tingut guerra ab lo de Barcelona, descendent per la banda de la mare del casal de Carcasona, prestà *ad seniorem meum* Ramon Berenguer I, prometent ajudarlo a tenir, mantenir y defensar ab les armes, no sols los comtats de Barcelona, Girona y Ausona ab los castells de Pilsà, Puigroig, Estepanà, Castserres, Camarasa, Cubells, Targa, Cervera y Cardona, ab totes llurs pertinencies, sinó també 'ls de Carcasona, Rasez, Redez, castell de Laurag, *et totum ipsum honorem quem accepisti de Rodegario comite de Foix*, pertinencies quina possessió acaba de confirmar al disposar d'elles en llur testament a favor de llurs fills, com també de tots los demés comtats ultrapirenenchs avants esmentats, y especialment en tot lo que havia sigut d'En Roger (II de Carcasona y I de Foix), que morí sença fills lo 1064, y pertanyia llavores al de Barcelona, *aut per compra, aut per genitorem, aut per vocem parentum suorum, tam per donum quam per convenientias*.

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó, nombre 115, y 123 d'En Ramon Berenguer I. *Historia del Llenguadoc,* prova 254.

Per aquests detalls s'arriba a compendre, en primer lloch l'extensió de domini del casal de Barcelona més enllà de la Marca Hispànica, de manera que 'l senyor suprèm del nostre poble neo-goth tornava a realisar en gran part l'ideal dels antichs monarques goths, que procuraren mantenir llur dominació en aquelles parts sença considerar com a fita 'l Pireneu; y en segon lloch, la seguretat d'adhesió y dependencia per part d'un dels comtes més fronteriços, de fidelitat més dubtosa per aquesta circonstancia, seguretat que 's reforçava igualment ab lo decidit favor dels fills del casal de la Cerdanya al de Barcelona, com entre ells lo de Besalú, En Guillèm II, lo qual s'avení ab En Ramon Berenguer en retornarli la carta y escriptura de venda, que 'l pare d'aquest havia otorgat al del primer, dels castells de Finestres y Coll-tort, reconeguent lo senyoriu directe y potestats del de Barcelona, y accedint en l'esdevenidor a totes llurs propostes, fins a ferli les més grans prometenses de fidelitat y ajuda (1).

Pecariem de difusos si, com aquest exemple, ne volguessim apuntar altres que 's troben escampats en diferentes coleccions; emprò, ab lo referit n'hi ha prou, assegurant que a molts actes iguals o semblants al que acabèm d'explicar s'hi troben presents com a testimonis comtes tant d'aquesta banda del Pireneu com de l'altra, lo que no deixa de tenir llur significació política.

La prepotencia del casal de Barcelona, posa, donchs, fondes arrels en temps d'En Ramon Berenguer I, y la reforcen més y més les conquestes y avenços dintre de les fites del natural territori català de que anèm a tractar, pintant los bons resultats que conseguí l'espasa de nostre comte, més bé per lo que ressenyen los documents qu' existeixen, que no pas per lo que fassi suposar l'imaginació d'algun cronista aficionat a detallar lo que no va veure.

Avants indicarem lleugerament les renyines y diferencies que hi hagué entre En Guislabert, bisbe de Barcelona, y 'ls comtes Ramon y Isabel. De segur que aquestes se devien

(1) *Condes vindicados*, tomo II, pàg. 73.

resoldre mitjansant un judici, donchs existeix la sentencia donada pel bisbe Oliva y 'ls magnats, y en ella 's mana, entre altres coses, que dit Guislabert juri no haver procurat de cap manera ni aconcellat a ningú la deserció de l'host o exèrcit de Pertusa sença permís del comte; després de lo qual aquest penyorà al bisbe, en seguretat de que cumpliria llurs prometenses, lo castell bisbal del Llobregat.

Del meteix temps de la comtesa Isabel, anterior al any 1050, se troba 'l conveni celebrat entre 'ls dos comtes esposos y En Berenguer, vescomte de Narbona, prometent donarli la ciutat y comtat de Tarragona baix certs pactes y condicions; y per més que sembli que aquesta donació no tingué efecte, per trobarse repetida més endevant, en temps de la comtesa Almodis, a favor d'En Bernat Amat de Claramunt, ab títol de vescomtat, a qui s'obligà a viure al castell de Tamarit per defensar lo Camp, tantsols la indiquèm per descobrir los intents del comte sobre la represa del territori qu' estava en poder dels alarbs, dels que no 'l podia adquirir sinó era per la guerra. Lo meteix intent revela, y potser ab més extensos plans, la donació feta lo 1050 per En Ramon Berenguer, al monestir de Santa Maria de Ripoll, del alou de Camarasa que possehia 'l moro Muça Avencahet, ab llur delme y teloni, y *una masia a cada una de les ciutats d'Espanya que d'allí endevant conqueris dels alarbs* (1).

Lo meteix any donà en feude 'l de Barcelona al d'Urgell lo castell de Cubells, y ab motiu d'un prèstam que li havia fet, encar que prometentli ajudarlo contra serrahins o cristians que li neguessin los tributs o li fessin guerra, s'obligà En Armengol a esser home fidel, amich y defensor tota llur vida d'En Ramon Berenguer, y ajudarlo igualment contra'ls serrahins que li neguessin los tributs o pretenguessin pèndreli les possessions que tenia a Espanya o llurs Estats, seguintlo sença frau ni engany en totes llurs expedicions contra aquells, emprò reservantse la tercera part de tot lo que guanyessin (2).

(1) *Condes vindicados*, tomo II, pàgs. 17 y 23.
(2) *Condes vindicados*, tomo II, pàg. 27.

Tres anys després, lo Novembre de 1053, lo comte Ramon donava en feude a EnAlemany Huch lo castell de Santa Perpètua, ab reserva de lės potestats, estàtica, etz., sempre que *ab l' ajuda de Deu y auxilis del feudatari pogués pendre aquell castell* (1).

L'any següent, 1054, los comtes Ramon y Almodis, desitjosos de poblar un territori que senç dubte acabaven de conquerir, essent això una gran prova de la manera com s'anava extenent la reconquesta, donaren en franch alou a n'En Guillem Ramon y a llur muller Eizeta, y a onze companys seus ab llurs respectives mullers, que individualisa l'escriptura, lo *podium* o turó d'Agremont (potser Agramuntell) qu'estava dintre 'l terme de Granyena, ab totes llurs terres, pastures, roques, etz., tal com havien acordat ja 'ls meteixos comtes, que tantsols se reservaren en ell la meytat del delme, la tercera part de les primicies y 'l senyoriu, fentlos dependents dels castells de Cervera y Granyena (2).

L'encomenament del castell de Targa, pels meteixos comtes a n'En Ricart Altemir, donantli en feude tots llurs termes y pertinencies lo 1057, y l'aument de fortificació que allí s'hi feu, ab l'obligació de que sempre hi hauria de haver deu bons cavallers per anar a l'host ab llurs comtes quan convingués, es un altre detall que referma l' extensió de la conquesta per aquell indret fronteriç entre 'ls comtats d'Urgell y de Barcelona (3).

Entre les families rebetles o qu'havien comès crim de *bausia* contra En Ramon Berenguer, fou coneguda la d'En Miró Geribert, que 'l comte atragué a llur partit, com moltes altres, perdonantles ab política magnanimitat. Lo comte donà a n' En Miró varis feudes, encomanantli a més los castells d'Olèrdula y Aramprunyà, y 's confirmen los bons resultats del sistema adoptat pel príncep ab les prometenses del meteix afavorit, donchs consta que marxà en servey del comte Ramon Berenguer a l'expedició contra 'l castell de

(1) *Condes vindicados,* tomo II, pag. 28.
(2) » » » » 74.
(3) » » » » 76.

Mora. Aquest detall se troba al testament d'un dels vassalls d'En Miró, fet avants de marxar ab un germà a aquella expedició, hont moriren los dos (en opinió del autor que seguim) com a lleals y bons, segons totes les apariencies (1).

Pels detalls que acabêm de presentar se 'n pot molt bé deduhir la gran activitat del nostre comte y 'l molt interès que possava en valdres de tot los recursos per rebutjar lo domini serrahí de Catalunya, no sols a tot lo llarch de la frontera enemiga, sinó entrant pel territori subgecte als walís o reyetons vehins y ajudant als altres comtes subalterns, com ho va fer ab lo de Cerdanya, per rependre 'l territori comprès desde Uluga o de les Uluges cap a Espanya o *Ispania* (terra d'alarbs).

Si 'l veyèm, donchs, conseguint llur obgecte a la ratlla del comtat de Cerdanya, a les intermitges de Barcelona y Urgell, a la del Penadès cap a Tarragona y aventurantse a una expedició a les meteixes portes de Tortosa, com així pot considerarse la del castell de Mora, ¿què tindrà d'estrany que per fí 's decideixi a una guerra formal contra 'ls esmentats reyetons, y al menys consegueixi d'ells tributs, com veurèm aviat? Nosaltres hem explicat aquesta favorable situació atenintnos tantsols als detalls; emprò ara, conseguit lo nostre obgecte, no rebutjarèm, com a comprovant de la veritat justificada, les referencies dels historiayres que 'ns han precehit, los quals, particularisant més les conquestes, nos diuen qu'En Ramon Berenguer I, guanyà tots los punts indicats y altres al Aragó, segons se pot veure als *Anals* d'En Feliu de la Penya, recapitulador de totes les opinions y detalls de tots los que havien escrit fins al segle passat. Ab tot y això, senç admetre per la nostra banda les suposicions de conquestes que no calien per esser realisadas ja de molt temps, com per exemple la de Manresa, ni les conseqüencies mal deduhides, com la de complerta adquisició del Camp de Tarragona, per més que sia aquest lo constant afany del comte, y fins s'assenyalessin a la primera enfeudació límits al territori (nomenat en aquesta comtat y a la se-

(1) *Condes vindicados*, tomo II, pàg. 88.

gona vescomtat), es a dir, per Ponent, la collada de Llupià; per Llevant, lo riu Gayà; per Mitjorn, lo mar, y per Tramontana, 'l castell de Cabra fins a Barberà.

Aquestes son les conquestes que pertanyen exclusivament a n'En Ramon Berenguer en llurs dominis, o sia als territoris ab que 'ls anà engrandint. Aliat ab llur part l'Armengol d'Urgell, altres se 'n podrien esmentar tant a les terres de la ratlla d'Aragó, com dintre meteix d'aquest regne, hont ab igual afany batallava llavores En Ramir I, germà d'En García, que possehia la Navarra, y d'En Ferran I de Lleó, fills tots tres d'En Sanxo *'l Gran*. En aquells temps era molt reduhit lo territori del regne vehí, que llavores prengüé 'l nom d'Aragó dels noms celtes dels rius que banyaven llurs valls, y l'estava governant En Ramir desde l'any 1035, sença que 's puga justificar ab claretat còm tingué començament (1).

Los principals historiayres aragonesos, En Zurita y Abarca, manifesten qu'En Ramir fou qui donà 'l primer pas per l'engrandiment del regne, donchs auxiliat dels catalans y aragonesos montanyenchs havia conseguit victories, apoderantse de Benavarne, y treyent als alarbs de la banda del Ribagorça y Pallàrs, hont havian tornat a ocupar algunes terres. Per més que no hi ha gran abundor d'antigues memories per poder individualisar aquests triomfs, no hi ha dubte de que, admetenthi als catalans, havien d'esser naturalment los fronteriços, y com que aquests eren los vassalls dels comtes aliats de Barcelona y d'Urgell, bé podèm atribuhir a ells y a llurs senyors lo favor. Abdós comtes eren los que tenien més interès en l'adquisició dels dos territoris esmentats, y potser d'aquest interès ne devia neixer alguna enveja per la banda d'En Ramir, qui, vencedor dels alarbs, y potser aliat o en treva ab los meteixos vençuts, arribà a promoure lluytes contra 'ls comtes de Ribagoça y Pallars, lluytes que, en concepte dels autors esmentats, «havien d'evitarse per no dividirse les forces catòliques y engroixir les dels ene-

(1) Vegis En Romey, *Historia de España*, tomo II, cap. XXV.

michs de l'Esglesia, haventlos ajudat en les guerres aquests invictes catalans», com no havia de pretendre regoneixement per esser aquests Estats dintre de les fites de Catalunya.

Ab tot y dominar En Ramir en una part del Ribagorça, lo 1054 rebé també la ajuda dels catalans de Ribagorça, Urgell, Pallars y Barcelona, ab intent de rependre Barbastre a fí de que les tropes catalanes poguessin passar senç destorb, y «ab elles guanyà dues batalles al d'Osca, prengué Alfaro, Calahorra y altres llochs, y minvà la potencia dels alarbs de dintre l'Aragó y s'asseguraren les fronteres de Catalunya». Al meteix territori del Ribagorça hi tenien també domini 'ls dos comtes Ramon Berenguer y Armengol, y ab motiu de la guerra contra Alcajib, de que més endevant parlarèm, feren varis pactes y convencions, essent un d'aquests, com a prevenció, que 'ls habitants de Pilsà y de Puigroig, quins pobles havien guanyat feya poch temps, se refugiessen, per evitar los perjudicis que sufrien dels alarbs vehins, en un fort o castell que 'ls dos comtes manaren bastir al turó o penyal que 's redreça devant de Puigroig; emprò con no s'arribés a construhir dit fort, al capdevall quedà tot Pilsà y la tercera part de Puigroig per lo comte d'Urgell, y lo demés pel de Barcelona, quina partició 's feu lo 1058.

Les pretensions d'En Ramir d'exercir senyoriu en territori català no devien passar a llur successor, per quant més endevant afavoreix lo d'Urgell quan realment se du a cap la conquesta de Barbastre, que tant li convenia al aragonès per poder realisar ab més facilitat la d'Osca y altres que devia tenir lo progecte de fer. Emprò, avants que'ns ocupèm d'ella, convé donar compte de la guerra acordada per En Ramon Berenguer y En Armengol contra l'esmentat Alcajib, rey de Çaragoça al meteix any derrerament citat. D'aquesta manera escriuen lo nom del monarca çaragoçà diferents autors, o sia ab aquesta lleugera variació que per res influeix en la pronunciació, Alchagib, segons escriu En Pujades; En Monfar, sença donar proves fonamentades, tantsols nomena a Alcajib *capità d'Almugdabar, rey alarb de Çaragoça;* En Blancas, en la serie de reys que dominaren en aquesta ciutat, en

l'època a que 'ns referim, hi coloca a Almuydabir, y l'abat Briz de Sant Joan de la Penya arriba fins a negar la guerra, per la rahó de no haver existit cap rey del primer nom.

Que 'l alarb no fos més que capità no hi ha motiu per créureho, donchs existint príncep y haventse realisat conveni per formalisar la guerra, lo natural y propi sembla que 's fassi referencia a aquell y no al enviat o capità, com s'observa al tractar d'altes guerres intentades contra reys alarbs o cristians, per més que aquests no hagin assistit personalment a la batalla. L'avenç de la ciencia històrica y 'ls coneixements filològichs en aquesta època conduheixen fàcilment a endevinar o interpretar les transformacions de noms, especialment dels alarbs, que 'ls antichs cronistes escrigueren a llur manera, atenent tantsols a la pronunciació vulgar del llenguatge que cada hu parlava, transformacions que devegades acabaven de desfigurarse a les copies manuscrites, en las que sença cap escrúpol lo mecànich y rutinari copista hi marcava de la meteixa manera *c* que *t*, substituhia senç adonarsen *d* a *t*, o suprimia o afegia a llur capritxada quan se tractava d'un nom extranger y d'una llengua tan diferenta com l'arabiga respecte de les nostres neo-llatines.

Fàcilment se pot endevinar ara que Brenda vol dir Brienne, y que 'ls Zulemes de les nostres poesies y cròniques no son altra cosa que 'ls Soleimans de l'Historia. Pel meteix istil creyèm que 'ls Almuydabir y Almugdabar no son més que la transformació de Al-Moctadir (Ahmed *Moctadir),* que es lo veritable príncep que regnà a Çaragoça desde l'any 1046 al 1081. Potser se 'ns dirà que aquest nom no s'assembla en res a Alcajib; empro, partint del principi de que En Moctadir era fill de Mostain I, aquell Beni-Hud de Lleyda de que avants parlarem, que destronà a Mondhir de Çaragoça, posantse al seu lloch, se vindrà fàcilment en coneixement de l'etimologia o transformació del nom, valentse d'una suposició que anèm a exposar. Mondhir-ibu-Jahya fou nomenat lo Todjibta per esser de la tribu de Todjib, y no manquen autors, ab bo o dolent fonament, ja sia per haver perpetuat a la dinastia nova la qualitat de la destronada, ja sia per vo-

ler significar que 'ls Beni-Hud eren Todjibites com a ministres que foren avants d'un Todjibita (1), que ab aytal denominació 'ls hagin apel-lat a l'Historia.

¿Què tindria, donchs, d'estrany que 'ls nostres antichs paisans, ab la manca de coneixement que no podien per menys de tenir de l'Historia y de la llengua alarba, per parlar del rey mussulmà de Çaragoça l'anomenessin senzillament El-Todjib o Al-Todjib, y que, transformat ab la pronunciació vulgar aquest nom en Al-Tadjib (1), vingués a parar al capdevall en Alcajib, prenentlo aixi de boca del poble, y copiantlo potser pitjor de lo que 'l sentiren pronunciar nostres més antichs cronistes, per oferirlo després en llurs cròniques, ab més mirament del fet que de la persona? Ab tot, hem de manifestar (y donèm aquest detalls per provar al menys que lo de la guerra no es invenció) que existeixen dos tractats o convenis entre 'l d'Urgell y 'l de Barcelona, un del any 1058, en lo que s'hi descobreix lo progecte de la campanya, nomenant sempre al enemich *Alchagib de Çaragoça* o *ducem Cesaraugustae*, y un altre tractat del 1064, relatiu als castells de Cubells y de Puigroig, en lo que s'hi veu que la guerra progectada set anys avants encara dura y no s'ha desistit d'ella, y en ell, al parlar del enemich, no se nomena ja a un sol, sino a dos, es a dir, *Alchagib vel Almudafar* (2), aquest potser walí d'alguna de les ciutats d'Aragó o Catalunya, de Balaguer senç dubte, dependents dels Beni-Hudes, y que aquests devien colocar en substitució dels parents d'El-Mond-hir que avants hi havia a Osca y a altres punts.

Aclarida aquesta part, falta determinar en quín punt se devia fer la guerra y en què devia consistir. Lo walí, saheb, reyetó o lo que fos de Lleyda, que després d'haver amparat en llur territoris al derrer califa omeyade d'Espanya havia passat a ocupar lo trono de Çaragoça, no degué minvar en territoris al engrandirçe en força, y per lo tant hem de creure

(1) Dozi, *Recherches sur l'Historie de l'Espagne,* tomo I, pàg. 201.

(1) En Romey escriu sempre Tadjib.

(2) *Marca Hispànica,* apèndix CCXLVII y CCLVII.

que tots los voltants de llur antiga capital fins a trobar les fites del comte d'Urgell y del de Barcelona devien esser, a Catalunya, 'ls territoris hont seguidament degueren batallar aquests prínceps per engrandirse, senç deixar per això de fer correries y incursions als territoris d'Osca y Barbastre, qu'eren les dependencies dels Beni Hudes al Aragó. No comprenèm, donchs en lo territori d'aquesta guerra l'angle extrem que forma 'l mar ab l'Ebre, dependent del walí de Tortosa, perque, si hem de creure a n'En Romey, aquesta ciutat era dels Ahmerides y venia a estar baix lo predomini del rey de Valencia Abd-el-Aziz, que per l'ajuda que donà als de la familia del Mondhir destronats, arribèm a creure que no devia esser gayre amich del nou rey çaragoçà, y per això es just calcular que 'l comte de Barcelona no devia estar llavores renyit del tot ab lo walí tortosí, excepte en cas de millors aclaracions.

La guerra degué tenir lloch, per lo tant, als dominis catalans dependents del nou rey de Çaragoça, y atesa llur duració y que no consta a l'Historia cap empresa particular d'importancia ab determinat obgecte, hem de suposar que 'l plà d'En Ramon Berenguer y d'En Armengol se degué limitar a incursions qual resultat devia esser l'adquisició més o menys gradual de cantitats, vassalls y troços de territori, inclohenthi 'ls poblets, ab lo que 's venien a minvar les rendes dels reys alarbs fronteriços, als que 's tenia enfrenats de aquesta manera, obligantlos, a cambi de la pau conservada a les capitals (hont no anaven los nostres comtes, per prescríureho així tal volta llur sistema de guerra), a donar tributs, dels que més endevant nos ocuparèm.

Aquest sistema usat pels nostres comtes, que podia esser útil al nostre pahis mentres sesperava ocasió més favorable per cambiarlo, no degué esser seguit dintre d'Aragó pel rey Ramir, que 's devia trobar en circonstancies molt diferentes. Alguns anys més endevant, sença deslligarse de cap de llurs compromisos lo casal d'Urgell y'l de Barcelona, veyèm, no obstant, qu' emprenen diferents camins en llurs respectius plans guerrers, y això, respecte d'En Armengol d'Urgell,

pogué esser efecte de compromisos contrets ab lo rey vehí, qual amistat li convenia per cert guanyarse, si es veritat qu' era l'únich envejós dels dominis que l'urgellès pretenia conquerir.

Dos valiosos documents que copià En Monfar en llur Historia d'Urgell del *llibre de Feudes* del nostre Arxiu reyal (tomo I, cap. XLIX), acrediten sènç lloch a dubte qu' En Armengol se casà ab Sànxa, filla del rey Ramir d'Aragó. No sabèm si fou per aquest lligàm, per necessitat o per afició propia qu' En Armengol se llençà a lluytar ab brahó en companyia de llur sogre pels camps d'Aragó; emprò lo cert es que haventse empenyat En Ramir en dur a cap la conquesta de Barbastre; En Armengol hi acudí ab la flor dels cavallers de llur terra, que segons En Monfar eren: En Guillèm d'Anglesola, Ramon o Amorós de Ribelles, Tomàs de Cervera, Berenguer de Spes, Berenguer de Puigvert, Ramon de Peralta, Joan de Pons, Joan d'Ortafà, Guillèm d'Alentorn, que després acompanyà a En Armengol de Gerp a la conquesta de Balaguer, Galceràn d'Alenyà, Pere de Çacosta Galceràn de Çacosta, que més tart se trobà ab lo comte d'Urgell a la batalla d'Ubeda, y molts altres; y posat assetge a la ciutat de Barbastre, acabaren per pèndrela, emprò com aparegués de sobte un important estol d'alarbs per socórrer la plaça, la defensà ab ardidesa En Armengol, y volguent en un dels assalts abatre ab llurs forces al enemich, pagà llur atreviment quedant atravessat y mort al peu de les muralles a la flor de la vida, donchs no passava de trentavuyt any (1). ¡Llàstima que tan noble sacrifici no servís al menys en holocauste de victories més fortes y segures que avencessin l'hora de la reconquesta general!

Diuen qu' En Ramir sentí més que ningú la mort de llur gendre, per haver perdut un dels més bons cavallers que tenia en llur exèrcit. Aquest deplorable y gloriós fet tingué lloch l'any 1065, y la meteixa data senyalen tant l'Anònim

(1) En Romey diu trenta tres. Lo 3 y 'l 8 se semblen en la forma, y es fácil errarlo a l'imprempta.

de Ripoll com un altre cronicó extranger al que aviat farèm referencia, expressant aquell que al Armengol li quedà 'l renom *de Barbastre*, per haver mort en l'assetge de dita ciutat. En Monfar lo suposa enterrat a Ripoll, al sepulcre dels comtes de Barcelona llurs antecessors; emprò, encara que això podria molt ben esser, la vaguetat de la frase ab que dóna la nova aquest historiayre revela poch fonament, perque ni'ls comtes de Barcelona tenien panteó únich o especial, ni, per altra part, l'Anònim declara l'enterrament, y sí tantsols la data y punt de llur mort, com ho fa ab altres que no estàn sepultats allí. Emprò, sia com se vulla, tant los historiayres nacionals com los alarbs estàn d'acort ab les gestes y mort d'En Armengol, y ab tot, ningú expressa una circonstancia notable ocorreguda després de la desgracia, mentres que 'l *Cronicó Malleacench*, al que acabèm d'aludir, diu que l'emir vencedor guardà com a joya de gran valer lo cap del comte, embalsamantlo després y tancantlo en una caixa d'or, o cobrintla d'or, *caput aromatizatum auro cooperuit*, del qual no se'n apartava en totes les batalles, com a testimoni de la victoria.

No tením res que observar respecte de la possibilitat d'aquest fet, que ofereix ample camp a l'imaginació del poeta, emprò cal notar la poca autoritat del cronicó extranger comparada ab la dels escriptors nacionals, cristians o alarbs, que callen lo fet; l'inexactitut del autor, que nomena a En Armengol *comes Hildergensis* en lloch de *comes Urgellensis*, lo que prova qu' estava poch familiarisat ab aquest nom y per conseqüent ab llur historia, y sobretot, que aqueixa meteixa relació 's fa, a poca diferencia, d'un altre Armengol d'Urgell, segons ja hem vist al capítol anterior; de manera que, en resúm, una de les dues narracions ha d'esser falsa, a menys de qu' existís la gran casualitat de que hagués passat una cosa igual ab l'un y l'altre Armengol. Aquest detall era poch conegut a la nostra Historia, donchs En Baluzi fou lo primer que 'l donà: los que l'hagin admès ho deuen més aviat a n'En Romey, que copià com a nota en l'*Historia de España* 'l paràgraf del cronicó que fa referencia a aquest fet.

L'Historia calla 'ls fets que ocorregueren durant lo temps transcorregut desde la derrera data citada a la primera de que anèm a fer esment. Ab tot, creyèm que tant En Ramon Berenguer com l'hereu d'En Armengol de Barbastre devien seguir en llurs respectius comtats lo sistema de guerra practicat desde molt temps, ja fós obrant cada hú pel seu compte o 'ls dos plegats, quan los hi convingués, per empreses comuns. Emprò, ja fós qu' En Ramon Berenguer regonegués la prepotencia y seguretat de llur pahis, y això li dongués prou esperit per llençarse a empreses llunyanes, en una malhaurada expedició s'aventurà a afavorir, com en temps d'En Borrell, a un dels partits alarbs que lluytaven a Espanya contra altres de llur meteixa raça.

Entre les diferentes dinasties alarbes que 's formaren després de la desaparició del califat de Còrdoba, eren llavores enemigues a mort la de Sevilla y la de Toledo. Ebn-Abed, qu' era emir d'aquella ciutat, estava llavores en guerra contra Granada y Màlaga, al meteix temps qu'El-Mamun, que ho era de Toledo, 's veya instigat pel capdill djehwaride Harets-ben-El-Hakèm a fí de que anés a provar un cop de mà contra aquell. Aplegant, donchs, tropes de Valencia y d'Albarrací, entrà pel terme de Murcia y de Tadmir, quals walís, Abu-Bekr-Ebn-Taher y Ahmed-ben-Taher, s'havien colligat ab l'emir de Sevilla contra 'ls de Valencia y Toledo. El-Mamun obtingué a gran preu un important socors de tropes castellanes que li proporcionà Alfons VI, llavores llur poderós aliat, y ab elles se 'n anà a atacar a l'emir de Murcia. Aquest y el de Tadmir demanaren en va socors a llur aliat Ebn-Abed, ja que per sí sols no podien contrarrestar al emir de Toledo, que 'ls atacava ab un nombrós exèrcit.

Ebn-Abed no 's podia desentendre de la guerra de Granada, emprò coneguent tal vegada l'intenció del toledà, y no essent decorós abandonar als amichs que 's veyen en un compromís per llur causa, envià llur capità predilecte, l'astut Ebn-Omar de Schombos, acapdillant nombrosa cavalleria ab doscents camells y moltes altres acèmiles, qui 's dirigí per Bab-Makarena cap a Tadmir, reuníntseli al pas tropes

de tot arreu, y aplegant importants queviures, fins arribar a Murcia, hont s'hostatjà a casa d'Ebn-Taher, de qui alcançà deu mil monedes d'or, ab quin recurs pensava arrodonir l'empresa. Totseguit decidí demanar l'ajuda d'En Ramon Berenguer I (Ebn-Barandjah-El-Barschaluny, com li diu la crònica alarba), y acceptada favorablement per aquest l'empresa, ajustaren abdós lo conveni, assenyalant los auxilis que havien de donar los catalans que acompanyessin al enviat y capdill alarb a Murcia.

Tot lo que poguessim dir per ressenyar aquest aconteixement del any 1074 fins a llur complert desenllaç no sería tan circonstanciat ni precís com lo que 'ns diu l'historiayre Romey en llur Historia d'Espanya; aixís es que adoptarèm la curiosa relació que fa ab aquest motiu, aclarint la fosquetat de les meteixes cròniques alarbes.

«Omar, diu, entrega deu mil monedes d'or lo dia de la marxa de la cavalleria, y n'ofereix altres tantes per quan arribin a llur destí; y en resguart recíproch lo barceloní envia ab Omar un llur cosí, comprometentse 'l mussulmà per llur banda a posar a llur disposició igualment y en lo meteix terme al fill propi del emir de Sevilla, Raschid-ben-Mohamed. Ebn-Omar escriu totseguit a Mohamed pel cosí del comte, a fí de que compleixi 'l conveni d'enviarli llur fill ab les tropes; y Ebn-Barandjah emprèn la marxa ab un cós de genets ostentosament engarlandats; arriba als camps de Murcia, trobanthi la tropa de cavalleria qu' enviava l'emir Mohamed-ben-Abed ab llur fill Raschid, lo qual passa totseguit al campament del comte per servirli de penyora.

»Ebn-Omar pren la direcció d'aquelles forces, no gayre nombroses, y avença cap a Murcia, assetjada per l'host de Toledo comandada per l'emir El-Mamun en persona, y per les de Valencia, Denia y Morvedre, ab los alcaides de Xàtiva y 'ls sahebs de Conca y d'Albarrací, com també ab los auxiliars de Galicia y de Castella, que anaven arrasant los camps y les ufanoses hortes de la Vega. Al veure 'l barceloní l'escassetat de les tropes se queixa d'Ebn-Abed y manifesta a Ebn-Omar que si llur amo no 's presenta no pot em-

pendre res contra 'ls toledans, aventatjats en nombre y situació. Llurs desconfiances encara anaren més lluny, y fins maliciá que hi havia algun complot per anorrearlo ab llurs tropes, y procurà guardar en lloch segur a Raschid-ben-Mohamed que li servia de penyora. Augmenten les queixes y desconfiances entre 'ls capdills y soldats y s'exciten los esperits; El-Mamun ho sab per llurs espíes, com també ho arriben a saber los gallegos y castellans pels catalans desertats. El-Mamun ataca totseguit ab llurs aliats cristians als sevillans y barcelonins, y 'ls derrota y 'ls fa fugir, després de cobrir de cadàvers lo camp de batalla.

»Al moment de la lluyta ja va avençant l'emir Ebn-Abed ab llur cavalleria selecta vinguda de Jaen; a la matinada's troba vora de Segura, emprò apareix totseguit sobre 'l Guadalmena, caudalós y difícil de passar per les pluges, y queda deturat tot lo dia sença pensar la molta falta qu' està fent a llur gent, y sença saber fins a la tarde, per l'arribada dels fugitius derrotats a l'altra banda del riu, lo mal èxit de la batalla. Tan esverats arribaren los fugitius, que molts al intentar atravessar l'aygua, se 'ls endugué la corrent. Llurs soldats s'esveren y no hi hà manera de ferlos anar endevant; tornen enrera, y per més qu' entra a Segura, no s'hi deté més que una nit, marxant Ebn-Abed cap a Jaen, enduhentsen al cosí del comte de Barcelona. Ebn-Omar, salvantse de la desfeta ab alguns genets, lo segueix, y després d'algunes marxes l'atrapa a Guada-Bullon; l'interessa a fí de que compleixi 'l conveni ab lo barceloní, emprò escasseja de diners y s'aplaça 'l cambi, y En Ramon Berenguer I (fill d'En Berenguer, fill d'En Borrell) se 'n torna a casa ab lo príncep Raschid-ben-Mohamed-ben-Abed...

. . . .

»...Recull l'adalid Ebn-Omar la quantitat corresponent; va a Barcelona ab lo cosí del comte Ebn-Barandjah, li entrega 'l valiós present de trenta mil monedes d'or y rescata al príncep Raschid de Sevilla, tornantlo a llur pare ab Abu-Bekr de Tadmir, qui segueix professant més afecte a Ebn-

Abed, y fins se diu que aquest plora de goig al abraçar a llur fill.»

Després d'aquesta ressenya tantsols nos resta exclamar: Hauria valgut més que la sanch dels nostres guerrers, vessada als camps de Murcia, s'hagués esmersat a l'horta de Lleyda o als voltants de Tortosa, per animar més y més als catalans en prò de la reconquesta general de llur pahis, ventatja molt més positiva que les monedes d'or ab qual lluentor quedà enlluernat lo comte Ramon Berenguer. Emprò respectèm los misteris de que molt sovint va acompanyada l'historia d'aquells temps etzarosos; no volguèm endevinar desde tan lluny faltes que potser no existiren y que foren necessitats imprescindibles en la complicada situació en que devegades solien trobarse 'ls prínceps, havent de prescindir de lo que més desitjaven, o arriscantse en actes que tal vegada no haurien fet may de llur plana voluntat.

Ab aquesta consideració bé podèm, donchs, fer justicia a n'En Ramon Berenguer, perque encar que fós culpable per haver emprès aquesta expedició lluny de llur terra, llurs intents potser foren molt meritoris, com ho fou llur tacte y prudencia en assegurar, en mitg del perill, lo fiador o penyora per qual rescat havia de veure complert més endevant lo pacte fet ab l'emir sevillà, de manera que, si no pogué estalviar sanch, evità al menys que 's perdés l'or, y com ho fou igualment llur resolució en retirarse desde 'l moment que llur aliat no li donà prous garanties per entrar dignament en campanya.

¿Quí sab si l'expedició d'En Ramon Berenguer hauria sigut més trompetejada als anals de la reconquesta si l'emir Ebn-Abed hagués arribat a l'hora deguda y si no s'hi haguessin interposat les pluges que, no deixant atravessar lo riu Guadalmena, privaren que'l sobirà de Sevilla s'unís ab lo de Barcelona?

Los nostres historiayres antichs ignoraven per complert aquesta expedició, y 'l millor testimoni d'això n' es lo silenci d'En Pujades. Per lo tant, no sabèm fins ara quí devia esser lo cosí del comte de Barcelona que aquest entregà en pe-

nyora del compliment del pacte fet ab los alarbs. Potser algun dia's podràn fer averiguacions molt útils sobre aquest aconteixement si hi ha qui, afavorit per coneixements especials, se dediqui al estudi dels escrits alarbs dels que proceheix la nova. Ara com ara, també devèm a n'En Romey lo nom y filiació del qu' era walí de Lleyda en aquella ocasió, es a dir, El-Mutemir, fill del emir El-Moctadir de Çaragoça, lo que, segons sembla, promogué per encàrrech de llur pare desavinences y atropells ab les families principals, obligantles a emigrar y refugiarse ab Ebn-Mudjehid, senyor de Denia, ab quin motiu Omar excità al emir de Çaragoça per que lluytés contra aquell, ajudantlo personalment. Emprò cap èxit tingué aquesta guerra, de manera que l'ardit Omar rebé un gros desengany en aquesta terra, donchs ni tragué profit de llurs tractes ab En Ramon Berenguer ni dels que feu ab los Beni-Hudes, guanyanthi tantsols lo nostre comte, com es de pensar, ab les discordies promogudes entre les meteixes families alarbes.

En Monfar cita com a conquesta particular d'En Ramon Berenguer I la de la vila de Cervera d'Urgell, així nomenada antigament, que duguè a cap, diu, en ocasió d'haver arribat a Catalunya 'l cardenal Huch Candi, de qui 'ns ocuparèm a la part esglesiàstica, y ab l'ajuda del bisbe de Vich, l'abat de Ripoll, En Ramon de Timor (conegut desprès per Ramon de Cervera, a qui 'l comte confià 'l campament per anar a rebre al cardenal), En Ramon de Guardia, En Berenguer d'Anglesola y molts vassalls del comte d'Urgell.

Després d'aquesta conquesta no podèm citar cap més acte guerrer del nostre comte; emprò no devèm donar per acabada la part de guerres que correspón ressenyar en aquest capítol senç esmentar los esforços fets en llur respectiu comtat per l'hereu d'En Armengol de Barbastre.

Mort lo comte urgellès d'aquest nom, lo succehí llur fill, que 's deya igual qu' ell, conegut pel sobrenom *de Gerp*, per haver mort al castell nomenat així, qu' edificà prop de la ciutat de Balaguer. Se creu que 'ls primers anys de llur governació foren molt tranquils y sossegats, potser per haver

intervingut ab llur parent lo comte de Barcelona en la reforma de les antigues lleys del pahis, per lo qual se celebrà una veritable assamblea que donà per resultat la publicació dels *Usatges*. Emprò més endevant ja progectà la conquesta de la ciutat de Balaguer y llurs comarques, y aquest sol acte, que no pogué durse a cap del tot fins més tart, prova ja qu' En Armengol *de Gerp* no desdeya en res de llurs gloriosos passats. Quan l'ordre cronològich que seguim ho permeti, completarèm aquest detall, que per ara no pot esser més que una senzilla indicació.

Passant, en conseqüencia, dels fets militars als civils, examinèm aquí aquest primer y gran pas donat en lo camí de la civilisació per aquells antichs prínceps que al adquirir drets sobre l'enemich ab la força, no 's descuydaven d'afiançar per llurs súbdits lo dret que garantisa la lley y la justicia. Ja es sabut que desde la vinguda d'En Lluis *lo Piadós* a Barcelona, en virtut de privilegi especial d'aquest monarca, reaparegué en tota llur antiga força la costúm goda, de manera que 'l còdich visigoth fou l'única guia llegislativa per aquella nova societat espanyola que 's fomentava en aquest extrém de la Península, encar que baix la protecció dels monarques franchs.

Malgrat aquesta imposició voluntaria de l'antiga lley, única y general de la monarquia goda, destruida després y oblidada al restant d'Espanya pel rigor de les armes serrahines, los habitants de la nostra terra, ab la llarga emigració que sofriren durant lo captiveri de Catalunya pels alarbs, vivint baix la protecció d'una lley extranya per ells, insensible y involuntariament, ab lo frech seguit que havien de tenir ab los franchs, devien adquirir hàbits y costums igualment franques, y aixís, al establirse a Catalunya baix llur lley antiga y originaria, s'havien de trobar més d'una vegada practicant actes qu' estiguessin en contradicció ab aquela, més ben dit, lo vici de la costúm los devia induhir devegades a actes que no tolerava la llegislació proclamada y vigent: de manera que si no faltaven a la costúm com afiliats dels franchs, podien molt ben faltarhi com a neo-goths.

De moment, a la reconquesta no hi hagué altres elements de confusió llegislativa, donchs los preceptes dels reys franchs, donats per fomentar la població y 'l conreu dels erms, no estaven en pugna ab la llegislació goda que s'aplicava desde que 's constituhía a qualsevulla indret una societat; emprò, al cap de poch temps, segons manifestarem a llur degut temps, s'anà introduhint la costúm feudal, més bé com a imitació y abús que com a adopció d'un sistema general y aplicat igualment en general y d'una vegada.

Aytal innovació en una època en que ni estaven prou destriats los poders dels governadors o comtes que imperaven com a quefes suprems a Catalunya; en que aquests tendien a l'independencia, per més que oficialment guardessin fidelitat a llurs antichs protectors; en que 'l sistema feudal, per més que 's desenrotllés, no passava d'esser una pràctica o costúm a la que 's podien donar mil interpretacions, segons li convenia a cada ambiciós, y en que l'estat seguit de guerra moltes vegades servia de mal exemple perque s'entengués com a lley y justicia lo que no era més que força; aytal innovació, dihèm, no 's podia plantejar sinó quan, assegurat lo pahis per efecte de la decadencia o desballestament dels alarbs, pogués esser considerada Catalunya com una veritable nacionalitat, y llur quefe suprèm, adquirint predomini sobre'l comtes subalterns, pogués allunyar fins la més petita sospita de subjugació, es a dir, que 'l comte de Barcelona pogués donar com a fermament fonamentada l'obra de llurs gloriosos passats.

No es En Ramon Berenguer lo primer comte que veyèm en aquesta situació; emprò respecte de la gran obra de formació dels *Usatges*, ningú la pogué idear ab més oportunitat qu' ell, donchs, tant llur acert en la governació com llur extremada ardidesa a les batalles, li havien fet guanyar l'admiració de propis y extranys, donantli una nomenada que no arribaren a tenir molts dels prínceps que li eren contemporanis, ab tot y que alguns d'ells se titolaven reys. Lo resultat, donchs, del pensament concebut pel comte de Barcelona, era l'aparició d'un còdich que, sença derogar ni suplir

l'antiga llegislació goda, qu' encara estigué en ús y vigent a Catalunya fins temps molt posteriors, aclarís los dubtes que s'havien originat del agombolament de diferentes llegislacions, o, més ben dit, de diferents usos y abusos; que determinés lo nou practicable que no estava comprès al còdich visigoth, y senyalés, per més endevant, la manera de comportarse en certs actes de nova disposició.

Sença cap dubte, los *Usatges* eren, sinó un còdich, que bé se li podria donar aytal nom tenint en compte llur caràcter, l'ànima d'un altre més important còdich de llegislació purament catalana, que s'aniria ampliant y perfeccionant ab la seguida aparició de constitucions formades en futures Córts representades per totes les classes del pahis y presidides per llur monarca.

No sabèm les causes que pogueren inspirar a n'En Ramon Berenguer lo bon pensament de realisar la tasca del còdich català, no a impuls de llur capritxada, desitg o voluntat, pel estil dels decrets dels antichs emperadors, sinó subgectantlo al talent dels pèrits y a l'intervenció dels qu' en aquell segle podien esser considerats com a representants de la voluntat del pahis. Axís ho creyèm al veure que, entre'ls cridats pel comte, hi hà jutges y vescomtes, aquests potser com a més entesos en les qüestions que ara 'n diriem de bon govern, y després al observar los noms de families distingides que si veuen.

Ab tot, no 's pot donar gayre crèdit a alguns d'aquests noms, ja per la desigualtat ab que 'ls citen los diferents autors que parlen dels *Usatges*, segons lo còdex antich o exemplar imprès que han consultat, ja per creure que 'l veritable còdich no comença fins al primer *usatge*, essent tot lo demés que preceheix afegit en diferentes èpoques per comentadors o copistes. Lo capítol, donchs, que du per títol *Incipiunt usualia*, es un capsal posat al còdich després de fet, que, si fós del temps del meteix Ramon Berenguer, no se li donaria 'l sobrenom del *Vell* que li ha donat la posteritat o l'Historia, y l'altre capítol *Incipit prologus* es certament un pròech molt més modern que la capsalera, en lo qual ja s'hi

descobreixen pretensions de jurisconsult y historiayre per part del que l'escrigué, y en ell també 's donen a n'En Ramón Berenguer los noms de *Vetùs* y de *Hispaniae subiugator*, que no poden esserli contemporanis.

D'aquests dos capítols provenen les diferentes opinions que s'han donat sobre la formació dels *Usatges*, donchs a la capsalera antiga s'hi inclouen los ja esmentats noms dels triats pel comte, noms que no sabèm si l'autor de la capsalera 'ls consignà allí per detalls que 'n tingués o per suposicions que degués fer y fins potser ab alguna exageració en lo nombre per poder afalagar a algun llinatge, vici de que 'ns planyèm en més d'una ocasió; y com al meteix capítol se diu que 'ls *Usatges* se feren *assertione et exclamatione illorum terre magnatum*, això fa que alguns creguin haver sigut los magnats los que representaren al pahis en aytal ocasió (1).

L'autor del pròlech tingué idees més populars, donchs malgrat los noms que 's consignen al *Hec sunt usualia*, diu obertament que 'ls *Usatges* se constituhiren per En Ramon Berenguer y llur muller Almodis, *laude et concilio suorum proborum hominum*, y com ja sabèm l'accepció que té 'l *probus*

(1) Sia lo que 's vulla d'aquesta consignació de noms, hem procurat fixarlos de la manera més certa, per lo que 'ns hem valgut de dos còdexs sobre *Usatges* pertanyents a les antigues biblioteques de Sant Cugat y de Ripoll, conservats al Arxiu de la Corona d'Aragó. Per millor inteligencia del llegidor, traduhim los esmentats noms, colocantlos pel meteix ordre que tenen als còdexs llatins, y son:

Pons vescomte de Girona, Ramon vescomte de Cardona, Usalard vescomte de Bas, Gondebalt de Besora, Miró Guilabert, Alemany de Cervelló, Bernat Amat Claramunt, Ramon Moncada, Amat Eneas, Guillèm Bernat de Queralt, Huch Dalmau de Cervera, Guillèm Dapifer, Gaufret Bastó, Renart Guillèm, Gilabert Guitart, Umbert de Ses Agudes, Guillèm March, Bonfill March y Guillèm Borrell jutge.

En Monfar assegura, emprò sença justificarho, que també intervingueren en la formació dels *Usatges* En Armengol de Gerp y En Arnau de Tost vescomte d'Ager.

Entre 'ls esmentats noms hem observat que hi havia un Ramon Moncada y un Guillèm Dapifer; no sabèm a quina familia devia pertanyer lo derrer, ja que consta haver donat En Ramon Berenguer la senescalía de Barcelona lo 1055, 57 y 60 a la d'En Amat Heldrich y Ramon Miró d'Acuta, segons consta de diferents documents que cita l'autor dels *Condes vindicados* en lo tomo II, pàg. 75 de llur obra. Lo llegidor podrà recordar tot lo que s'ha dit avants respecte dels Moncades com a Dapifers o Senescals.

homo, sobretot a la nostra terra y a les nostres costums municipals, ningú podrà creure que aquesta paraula en plural puga ferse sinònima del mot *magnats;* de manera que, entenentho aixís alguns historiayres, han estatuhit que 'ls *Usatges* se feren ab intervenció de la classe popular, representada pels concells, y han anat a cercar ja en la formació dels *Usatges* y en la congregació celebrada ab aytal motiu la font de les nostres institucions lliures y la primera organisació de les nostres antigues Córts y municipalitats, tal com foren conegudes a l'Etat mitja.

Lo nostre dever de crítichs s'endreça a aclarir aquestes confusions històriques que, sinó han destruit la veritat, l'han falsejada; empró, parlant imparcialment y suposant més aviat per l'esperit del còdich y de llurs resultats successius que per aquests detalls desautorisats, dirèm que 'l nou arreglament llegislatiu no 's pogué fer sença l'ajuda de gran nombre de persones, y ja fossin magnats o jutges los cridats, de totes maneres demostra per part d'En Ramon Berenguer un bon desitg de complaure al pahis que governava, y per això no serà d'estranyar que, fins a cert punt, aquesta assamblea constitutiva fós, sinó la celebració de les primeres Corts a la nostra terra, al menys lo primer model informe o 'l primer intent per introduhir y anà perfeccionant les celebrades Córts de que tant se vantà en l'esdevenidor la nostra patria.

Ab tot, tingas present que al volum de les nostres Constitucions no 's fa esment de cap classe de Córts, després de la formació dels *Usatges* fins al temps del rey Alfons, fill del comte Ramon Berenguer IV. Hi ha 'l dubte de si 'ls *Usatges* foren o no escrits en català; En Diago creu que foren redactats en abdues llengües, llatí y català, empró no ho prova, y per lo tant hem de creure que llur afirmació no passa de suposició, que nosaltres admetèm senç escrúpols, fonamentats en les següents rahons;

Encar que En Ferràn I manà lo 1413 *que fossin comprovats los Usatges y les Constitucions generals de Catalunya, segons los antichs y veritables originals, y després reduits del llatí a la llengua vulgar catalana*, això no vol dir que no existissin en

llatí, sinó que, fentse una traducció general de tot lo llegislatiu existent, *a fi de que les lleys promulgades per llurs augusts predecessors fossin més manifestes y inteligibles a tots llurs súbdits*, era preferible que 'l nou còdich tingués un meteix llenguatge, lo que no s'hauria conseguit si s'hagués deixat alternar ab les traduccions del temps d'En Ferràn la sola que s'hagués fet dels *Usatges* en lo llenguatge més rústech de segles anteriors.

De Mallorca, que degué imitar la costúm de llur metròpoli civil Barcelona, hem vist unes *Franqueses* en català en un còdex anterior a n'En Ferràn que 's guarda al Arxiu de la Corona d'Aragó, y al meteix hi existeix l'inventari de la llibreria del rey En Martí, hont se fa esment dels *Usatges* escrits en la meteixa llengua. No hem de creure que aquesta traducció 's fés precisament al meteix regnat del monarca que la guardava, axís es que per poca antiguetat que se li concedeixi, y ja que no existeix cap disposició oficial anterior a n'En Ferràn per traduhir lleys y constitucions, hem de deduhir que als segles mitjos existien los *Usatges* catalans, copia, al nostre entendre, d'un altre exemplar oficial, donchs, si no hagués sigut axís, en va l'haurien copiat essent llibre que havia de servir de guia a jurisconsults y tribunals.

Si algun dia pot transformarse aquesta suposició en realitat, es a dir, que 's puga provar l'existencia del còdich en català del temps de llur promulgador, los *Usatges* adquiriràn molta més importancia de la que tenen, perque llavores se'ls podria senyalar com un dels primers y més antichs còdichs escrits en llenguatge vulgar o comú, ja que, fins sença resoldre aquesta circonstancia, «formen los *Usatges* (com diu En Capmany referintse a les alabances que 'n fan los doctes y crítichs benedictins en l'*Art de vérifier les dates*, pàg. 742), lo Còdich consuetudinari original de Catalunya, que ha sigut per espay de més de set segles la base de la Constitució civil de dita provincia, y es la compilació sistemàtica íntegra d'usos que 's coneix per MÉS ANTIGA Y AUTÈNTICA A OCCIDENT» (1).

(1) Creyèm seria una tasca de molta importancia y curiositat l'estudi

En altre erro incorre En Diago, per efecte senç dubte de confusió, respecte dels *Usatges*, y consisteix en creure que 'l cardenal Huch Candi intervingué ab altres bisbes en la congregació o Córts hont aquells se feren, y que fou una meteixa cosa 'l concili celebrat per la mutació de les cerimonies esglesiàstiques del ritual goth y 'l congrés per la formació de les lleys civils que tingué lloch l'any 1068, donchs aquestes se feren tantsols per autoritat dels princeps y ab aprovació dels varons ilustres palatins, y es del tot diferenta una reunió de l'altra, no sols per l'obgecte, sinó fins per la data y lloch, com veurèm a la part esglesiàstica.

Aquestes obres de pau dutes a cap per En Ramon Berenguer revelen clarament de la manera que tenia assegurades les de guerra, empró quan lo referit fins ara no fós prou per demostrar aquesta veritat, deixaria del tot convençut al llegidor lo detall dels tributs que'l nostre comte cobrava dels reyetons alarbs vehins.

Jà l'any 1048 (16 de juliol del any 18 d'Enrich), en temps de Na Isabel, primera muller del comte, los dos esposos donaren als canonges y esglesia de Sant Pere de Vich la meytat de la desena de la *paria* que 'ls hi pagava la ciutat o rey alarb de Çaragoça, prometent ampliarla a mida que conseguissen llur augment (1). L'Armengol d'Urgell prestà jurament de fidelitat a la meteixa comtesa Isabel prometent defensarla en llurs possessions y en los *tributs que llur marit Ramon rebia y rebés endevant d'Espanya* (2). A les esposalles otorgades per En Ramon Berenguer a llur derrera muller Almodis lo 12 de novembre de 1056, al senyalar una dot a aquesta, entre altres coses li dóna *les paries de Lleyda* (3). Per últim, en un conveni fet lo 26 de novembre de 1058 entre En

que 's fés explicant la procehencia de cada un dels *Usatges* respecte de les tres fonts que li assenyalèm; es a dir: goda, franca y feudal. Ho recomanèm als nostres jurisconsults y acadèmichs que al meteix temps reuneixin coneixements històrichs y llegislatius.

(1) *Condes vindicados,* tomo II, pàg. 44.

(2) *Arxiu de la Corona d'Aragó,* nombre 86 dels pergamins sença data d'En Ramon Berenguer I.

(3) Id. id. id., nombre 193 de id. id.

Ramon de Cerdanya y En Ramon Berenguer de Barcelona, sobre 'l recobrament del territori de les Ulujes, aquest promet a aquell ajudarlo a recobrar també les paries o tributs que 'ls senyors o reys de Çaragoça y Lleyda havien pagat als comtes de la Cerdanya ja en vida de llur pare, y en cambi l'altre jurà fidelitat al de Barcelona, comprometentse igualment *a anar ab ell a les cavalcades y hosts sempre y quan los esmentats reys de Çaragoça, Lleyda y Tortosa li neguessin les paries que també li donaven* (1).

Los comtes d'Urgell no foren dels que cobraren menys tributs dels reyetons vehins, y així, per acumular d'una vegada tots los detalls relatius a aquesta qüestió extractarèm breument la ressenya que fa En Monfar de les conquestes empreses per N'Armengol de Gesp, donant detalls especials de la de Balaguer, segons avants prometerem.

Dit autor suposa que acabades les Córts de Barcelona en que 's feren los *Usatges*, emprengué una guerra contra 'ls alarbs vehins per trèurels d'una vegada de totes les terres y límits de llur comtat; que valguentse de diferents cavallers y vassalls, baixà ab ells com un llamp per les vores del Segre, conquistant tots los castells que hi havia a l'una y a l'altra banda, desde hont passà a les riberes del Sió y s'apoderà de tots los llochs que hi havia per allí, arribant per últim fins a les viles de Sanahuja y Guisona, de les que també se 'n feu amo, prenent igualment en aquesta ocasió Linyola y altres pobles del voltant, fent presoners a molts enemichs.

Després que 's vegé amo del territori, 's dedicà a la conquesta de la ciutat de Balaguer, qu' era la plaça més forta y inexpugnable que quedava als alarbs per aquell indret, hont s'havien retirat tots ab lo millor de llurs hisendes, ab quin obgecte N'Armengol se fortificà al castell de Gerp, desde quin punt atacà a la ciutat per tots cantons y en particular per la banda d'Almata. Los assetjats se defensaven ab brahó, emprò fallàntloshi l'ajuda que 'ls podia arribar y espera-

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, nombre 231 dels pergamins sença data d'En Ramon Berenguer I.

ven de Lleyda, s'entregaren al comte ab condicions, calculantse que, per aquesta rahó, Almudafar se devia quedar ab lo castell o alguna part de la ciutat, per lo qual s'obligà a pagar paries o tributs al vencedor.

Aquest repartí totseguit los terrenys entre 'ls que l'ajudaren a la conquesta, «y aquestes donacions, afegeix En Monfar, foren ab pacte de que 'l tinguessin en feude pel donador, lo qual tenia tot lo comtat d'Urgell lliure de tot regoneixement al comte de Barcelona, per haverlo conquerit ell ab llurs forces; y aquesta prerrogativa y franquicia conservaren sempre tots los comtes descendents per ratlla mascle del casal dels comtes d'Urgell, fins a En Armengol VIII, lo qual morí sença fills, y 'l comtat feu mudança, perque tots los que 'l possehiren després d' ell fou ab certs regoneixements als comtes de Barcelona y reys d'Aragó, los quals vingueren a tenir lo senyoriu útil, directe y alodial de tot lo comtat, perdentse del tot la sobirania que tingueren los primers comtes, per haverlo guanyat ells ab llur espasa y adquirit dels serrahins».

Per més qu' en certa manera senyalèm l'època d'aquesta conquesta en general, per dirse que fou després de les Córts per la formació dels *Usatges*, quina data ja coneix lo llegidor, ab tot no 's pot senyalar la de llur fí, com tampoch la de la presa de Balaguer, perque, guanyada aquesta ciutat, diu lo cronista a qui seguim, y presos també 'ls pobles y castells que hi ha al seu voltant, y 'ls demés de les riberes del Sió y Segre fins al Noguera Ribagorçana, emprengué guerra contra 'ls alarbs de Lleyda y Fraga, y 'ls que hi havia à les vores del Segre, Cinca y Ebre, fins a la ciutat de Tortosa, en quina ocasió se li feu tributari 'l rey de Lleyda, prometentli paries, y més endevant lo rey de Çaragoça; emprò tota aquesta empresa que 's suposa començada després de la presa de Balaguer, no la començà En Armengol, segons En Monfar, fins al any 1091, vintiún anys després d'haverse començat l'altra, a comptar desde 'l 1068, en que tingué lloch la formació dels *Usatges*.

Pels anteriors detalls qualsevulla compendrà la mo

desproporció que hi havia entre la força alarba y la cristiana al nostre pahis, perque, ben mirat, no hi havia cap reyetó vehí, més o menys proper, que no dongués tributs o paries a algun dels nostres prínceps, al meteix temps que 'l prepotent comte de Barcelona 'ls cobrava de tots plegats; de manera que aquesta sola circonstancia es prou per explicar un dels calificatius ab que la posteritat distingí a n'En Ramon Berenguer I, segons després observarèm al tractar de llur epitafi.

Del únich emir o rey que sembla no haver cobrat tribut lo casal de Barcelona y si proves de bona amistat que després resultaren en profit de Catalunya, fou del sobirà de Denia y de les Balears, lo qual donà un notable privilegi a favor de l'Esglesia de Barcelona, de lo qual ja se 'n tractarà a la part esglesiàstica, y al notar aquesta deferencia per part de qui ni tantsols era fronteriç, arribèm a pensar (potser erradament) si aquest acte provindria de l'influencia que 'l nostre comte degué exercir en l' esperit del emir de Çaragoça y de llur fill lo walí de Lleyda perque desistissin de la guerra que sença motiu promovien contra 'l de Denia, y no fessin cas dels malvats concells d'Omar.

Avants de completar aquest període, explicant la mort y sepultura d'En Ramon Berenguer, convé aprofitat la nova de varis fets isolats que no deixen de confirmar cada un per la seva banda algunes de les tendencies característiques del nostre comte, fonamentats tots en documents existents, com també fixar l'atenció en altres documents que aduheix lo cronista Pujades. Lo primer dels referits fets consisteix en lo foment donat pel comte a l'encunyació de moneda, ja desde 'ls primers temps de llur regnat (1), com també en la llicencia concedida a n'En Marenci y Bonfilio Fred *admonetarios*, ab lo meteix obgecte, facultantlos en març del 1056 per encunyar sous de plata, llicencia que 's repetí lo 1058 (2); un altre fet notable es lo jurament de fidelitat fet lo 1054

(5) *Condes vindicados*, tomo II, pág. 29.

(2) *Arxiu de la* Corona *d'Aragó*, nombres 182 y 228 d'En Ramon Berenguer I. En un d'aquests dos documents, al designar la classe de moneda que ha-

a n'En Ramon Berenguer per lo comte de Besalú, Guillèm, lo qual se feu home propi d'aquell, reconeguentse llur feudatari (1); un'altre, la prometensa que va fer un tal Sunyer de fixar llur estada a Tamarit si llur muller lo volia seguir, y donar al comte llur senyor la meytat del peix, coral y demés que pesqués a mar; y per últim tots los que, com aquest, estàn compresos en les referencies que 's fan per l'autor dels *Condes vindicados* en llur interessant obra (2).

Los documents d'En Pujades a que avants hem aludit consisteixen en unes butlles del Sant Pare Gregori VII, de qual mal interpretat text ne deduheix 'y explica aquell fets que may han passat. Desde 'l començament del segle ja fou conegut un comte Gaucebert del Rosselló, al que succehí un fill del meteix nom, y a l'època de la primera butlla en que principalment se fonamenta la faula inventada pel cronista de Catalunya, any 1073, governava aquell pahis un successor dels Gaucefrets, nomenat Guillebert o Gelabert.

Nombrosos son los documents ab que pot acreditarse aquesta genealogia, entre ells alguns dels que citèm en aquest meteix capítol, procehents de nostre antich Arxiu Reyal o d'altres dipòsits qu' En Pujades manifesta haver visitat y investigat més d'una vegada. Lo meteix autor y tots los que han escrit la nostra Historia han nomenat sempre al Rosselló de la meteixa manera, y al esmentarlo en llatí, prenent exemple de les meteixes escriptures, s'han valgut també d'una paraula que malgrat llurs petites variants, vulgars com tots los noms propis llatins dels segles mitjos, venia generalment y en substancia a esser sempre aquesta: *Rossilio*, *Ros-*

Donchs bé; ab tot y aquestes consideracions que naturalment se li havien de presentar com obstacles al Cronista al

silionis.

agafar la ploma per consignar les grans coses que tantsols

via d'esser encunyada, diu, en català, *de pes de plata*, lo que recordèm per desengany d'aquells arcaistes que, al escriure en nostra llengua natural, tenen interès en substituir sempre la paraula *argent* a *plata*, per creure que aquesta es moderna o importada.

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, nombro 144 d'En Ramon Berenguer I.

(2) *Condes vindicados*, tomo II, pàg. 28.

vegeren llurs ulls a les butlles d'En Gregori VII, inclogué'l en llur Crònica universal un capítol (lo XL del llibre XV) hont nos explica que 'l comtat del Rosselló tenía en aquell temps, per més que estigués ocupat pels alarbs, un ardit y valent cavaller que 's deya Eubol, que era notable en fets d'armes y molt conegut dels homens d'aquella època per la nomenada de llurs fets, y al meteix temps considerat per home de gran esperit, de nobles pensaments y sobre tot incansable perseguidor de serrahins y defensor de nostra santa fè catòlica; lo qual se decidí y 's *ficà al cap* d'acabar d'un cop ab aquella barbra gent que tenia ocupades les forces, viles y castells de llur comtat y de les valls del Conflent y Vallespir; que ab aytal obgecte anà a Roma a veure al Sant Pare, qui li concedí que tot lo que guanyés seria d'ell, conservant emprò certs pactes que 'l Cronista ignora, emprò que li sembla *devien esser algunes condicions en les quals oferia y prometia regoneixer lo comte ab alguna temporalitat a la Santa Sèu apostòlica,* a quin fí obtingué Eubol un decret general y entredit rigurosissim contra tots los que per ells sols y sença aquell volguessin entrar a fer la conquesta, retenintse les terres sença regoneixement de la Santa Séu; per últim, que'l comte Eubol alcançà la total conquesta, y que axís es com per ella 's deduheix qui era comte del Rosselló en aquell temps, arribant fins a poderse creure, sença perill de errarse, que aquest ardit cavaller Eubol degué esser lo fundador del castell y vila d'Evol, cap del vescomtat que possehien los hereus d'En Galceran de Pinós en l'època en que l'advocat Pujades escrivia aquestes llegendes.

Axí s'expressa, aquest, en resum, al parlar de la primera butlla en que 's fa esment d'En Eubol; emprò al ocuparse en altre llibre y capítol (capítol III del llibre XVI) d'un altra butlla expedida per lo nomenament de delegats pontificis a Espanya, los quals venien ab lo meteix propòsit que revelaven los pactes fets ab Eubol, es a dir, lo de que tota Espanya 's regonegués súbdita y feudataria de la Santa Sèu apostòlica, y 'ls senyors y príncceps espanyols li prestessin alguna cosa de cens o tribut en senyal de suprèm senyoriu temporal, lo

Cronista 's recorda oportunament de que es jurisconsult, y aquesta qualitat, excitada per l'amor patri, fa brollar fonamentades rahons de boca del historiayre, lo qual, ab tot lo respecte de bon catòlich y salvant ab grans protestes lo perill, més gros en aquell segle, a que 'l podia dur la justicia de llur convicció, s'abrahona contra 'l delegat *negociant*, y defensa, en conseqüencia, lo lliure senyoriu temporal dels nostres comtes y reys, emperadors en llurs dominis y sença subgecció a cap altre poder.

Emprò, malgrat aquesta conversió que pren aquí llur discurs, no per això s'adona 'l Cronista dels erros en que ha incorregut llegint a la primera butlla més de lo que en realitat contenia, perque, al capdevall, aquesta no es res més que una llicencia donada a un *condottiero*, com se podria donar o potser se donà a un altre qualsevulla, ab l'obgecte de que vingués a aquests indrets d'Espanya, sença expressar quin ni a quina banda, més ben dit, que passés a terres del domini alarb, donchs ja sabèm lo que volia dir la paraula *Ispania* en aquells segles, y que conquerís lo que pogués, subgectantho després a la Santa Sèu, pacte que no te res de particular si se suposa que lo que s'adquirís novament no perjudicava en llurs plans y conquestes a cap dels prínceps cristians que tant havien travallat per escampar la fè catòlica, los quals, per altra banda, ja 's cuydarien de que 'l novell conqueridor no fes altra cosa que lo que li pertoqués.

Aytal privilegiat era un *comes* anomenat a la butlla *Ewlus de Roceio:* en lloch de pendre 'l Cronista aquestes paraules per lo que volen dir, *Ewlo de Roceio*, li semblà, sença dubte, que variant l'ordre equivaldrien a *Ewlus comes Rossilionis*, y d'aquí nasqueren la conquesta del Rosselló, del Conflent y Vallespir que no s'esmenten a tota la butlla, y la existencia del misteriós comte, la fundació d'Evol, les intencions de Roma y totes les demés montanyes que 's redreçaren devant de la fantasia del jurisconsult historiayre; y per que 's vegi finalment tot lo que exagerà al tractar de les conegudes condicions cavalleresques del conqueridor, sols cal recordar que, lluny d'esser lo que ell diu, lo Sant Pare ho expressa

ben al contrari quan, després del nom de Roceio, afegeix a la butlla aquestes significatives paraules; *cuius faman apud vos haud obscuram esse putamus* (1). Prenent *Roceio* com a nom de comarca o territori, no correspon al Rosselló, sinó a la segona Bèlgica, quals *Comites Roceienses* son realment coneguts a l'Historia pels noms d'Hilduí y Ebul.

Tornèm ara al comte Ramon Berenguer I. L'autor dels *Condes vindicados*, que tants documents presenta en llur obra per estudiar y coneixer aquest regnat, fa observar que «després de les necessaries y saludables reformes dels estats esglesiàstich y civil del senyoriu de Barcelona, de que ni tantsols se n'eximí 'l meteix sobirà que les promogué y feu, començaren per dissort en llur meteix palau y familia 'ls disgustos y odis ja referits», afegint que aquests sentiments avençaren la mort d'En Ramon Berenguer als cinquanta dos anys de vida y quaranta un complerts de govern, que morí, cinch anys després que llur muller Almodis, a llur ciutat y palau de Barcelona, 'l dia 27 de maig del any 1076, «després d'haver reparat, en los derrers de llur existencia, 'l repudiament de Na Blanca, unintse altra vegada ab aquesta dama en compliment del cànon IV del concili de Girona».

Al parlar avants del sepulcre d'En Ramon Borrell, capítol XI, ja explicarem lo lloch que ocuparen los còssos d'En Ramon Berenguer y de llur muller Almodis a l'antiga catedral de Barcelona, hont havien existit los sepulcres o sarcòfachs, substituhits després per les caixes de fusta qu' encara 's conserven, adjuntes a una de les parets laterals anteriors, en les que, com a guarniment y suplint la pedra que tal volta en altre temps donava compte dels personatges allí sepultats, s'hi veuen pintats per mà barroera uns obgectes alegòrichs al mitg d'un templet y unes inscripcions que per curiositat copièm:

---

(1) *Bullarium Romanum*, edi. Augustae Taurinorum, an. 1859, tomo II, pag. 58.

D. O. M.
Raymundo Bereng. Barcinonen.
Principi. Propugnatori ac muro
Christiani populi, disciplinaeque
Militaris exempl. hujus Basilicae
Una cum Almodis conjuge
Conditori, quem cum anno XXXXII
Feliciter regnasset invida
mors rapuit XXVII mensis
maii
Anno salut. humanae naturae
MLXXVI.

D. O. M.
Almodis. Comitisae. Fortuna.
Summae. auctoritati. non defuit.
Omnium. virtutum. exemp. hic
cum. viro. jacenti.
Capitulum. sepulcrum. jam
vetustate. collapsa tum
pientissimis.
Principibus B. M. instauran.
Curavit.
et. ab. cadem. temporis. injuria
post. duo. secula. repetita
iterum. grato. animo. vindicavit.
Anno MDCCLXXXVI.

Aquesta derrera data devia esser d'una renovació, donchs se creu que aquests epitafis foren compostos a mitjans del segle XVI, y dos escriptors alemanys, En Joan de Braun y En Francesch Hogemberg, que feren la descripció de la ciutat de Barcelona, donen la nova de que dintre de l'urna del comte hi existeix un pergamí qual contingut es lo següent: *Hic est Raymundus Berengarius, Princeps Barchinonae, Comes Gerundensis, marchio Ausonensis, qui mortuo patre Berengario comite, non tantum partem Barchinonae Principatus a Mauris ocupatam recuperavit, verum etiam Reges duodezim Maurorum campestri praelio victos sibi tributarios fecit, unde cognomen sortibus est propugnator et murus cristiani populi.*

Tota aquesta inscripció indica que no 's feu en temps

d'En Ramon Berenguer, en lo que senç dubte encara no era coneguda la paraula *mauri*, com veurèm en lo capítol següent.

La deducció que fa l'autor del escrit de que 'ls sobrenoms de *propugnator et murus cristiani populi* (a que 's limità més endevant l'autor dels epitafis) provenia d'haver vençut a dotze reys alarbs, prova que l'inscripció en pergamí es posterior al Anònim de Ripoll, donchs allí s'esmenta aquest triomf, encar que senç expressar los sobrenoms, que tant en los epitafis actuals com al amagat pergamí, y potser també en un altre epitafi més antich y desconegut, no tenen altra procehencia que la de l'acta de consagració de l'esglesia, hont consten clarament tant lo *propugnator* com lo *murus cristiani populi*, emprò sença fer esment del dotze vençuts.

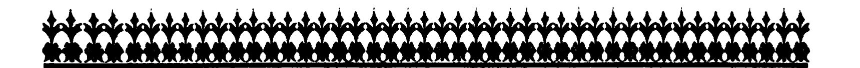
Per més que no valdria la pena d'aclarir aquesta derrera circonstancia, ho farèm per satisfer del tot al llegidor: tant l'Anònim de Ripoll com tots los que han perpetuat llur nova no tenien concepte de les categories y tecnologia alarbes, conservant tantsols, com a recort informe, les guerres d'infidels ab los nostres passats; per ells, lo caid, lo saheb, lo walí y l'emir eren tots *reys alarbs*, y així, comptant los tributs o paries que pogué cobrar en Ramon Berenguer, o més ben dit, los capdills ab que hagué de lluytar per cobrar aquells, bé podria esser que resultessin dotze reys, y fins més si convingués: lo de Tortosa, de Lleyda, de Tarragona, de Balaguer, de les Ulujes, de Fraga, d'Osca, de Jaca, de Çaragoça, de Barbastre, y qui sab si 'ls dos que promogueren la campanya de Murcia en la que hi intervingué 'l nostre comte. Prengui 'l llegidor d'aquesta capritxosa suposició lo que li sembli.

A més d'aquests títols que la posteritat conservà per guardar recort de les qualitats que distingiren al comte Ramon Berenguer I com a guerrer y governant, ell n'usà en certs actes de llur vida un altre qual significació 's presta a variades suposicions. Cert es qu' En Guifre, al Concili de Barcelona del any 906, se nomena príncep; emprò ni ell meteix ni cap de llurs successors se recorda de tornarlo a usar més,

lo que prova l'incert valer y la vaga aplicació d'aquest y altres calificatius semblants que més endevant fixa l'heràldica, segons es de veure per En Ducange y tal com ho acrediten diferentes escriptures dels nostres comtes. Aquests preferiren sempre 'l títol de comtes al de marquesos, per més que aquest sembli superior al primer, senç dubte per considerar lo de comte comprensiu del altre, es a dir, comtes de la Marca o comtes-marquesos, y tantsols l'adopció d'un altre de més superior podia donar a entendre a l'època d'En Ramon Berenguer I la certesa y força de la sobirania que exercien.

Si no 's digueren reys, degué esser perque no donarien més valer a aquest adgectiu que al qu' ells usaven, emprò en dos documents distints En Ramon Berenguer es nomena *princep;* l'un es lo decret del any 1054 contra 'ls que molestaven als canonges de Barcelona, y un altre, del 1058, l'escriptura de dedicació de la catedral, en la que 's dòna'ls tres títols plegats, *princep*, *comte* y *marquès*. Hi ha autors que 'n això hi veuen la causa de que a Catalunya se la nomena *Principat*, emprò al nostre entendre aquesta circonstancia tantsols hi coadjuvà, perque, ab més o menys constancia, los successors s'anaren titolant prínceps, alhora que aquella nova paraula no 's troba com a sinònim absolut de l'antiga Marca Hispànica y menys de Catalunya, qu' encara triga en trobarse nomenada d'aytal manera, coneixéntsela generalment, com avants, per comtat de Barcelona, lo que 'ns fa creure que 'l veritable començament del títol de *principat* donat a Catalunya no s'ha de buscar fins al temps d'En Ramon Berenguer IV y de llurs successors, per esser aquesta comarca la residencia del comte-rey, o sia del príncep que regia 'ls Estats confederats, segons farèm veure a llur degut temps.

Deixèm ara per lo vinent capítol la successió comú a n'En Ramon Berenguer I y a llur muller Almodis.

†

Augment de donatius a les esglesies y disminució de fundacions y construccions. Monestir benedictí de Cervià, subgecte al de la Clusa. Consagració de l'esglesiá nova de Girona, de la catedral de Vich, del monestir Arulench, de la catedral de Barcelona, de Sant Llorenç del Munt, de Sant Joan de Crosá, de Sant Miquel de Fluviá y de Santa Maria de Riguer: dependencia de Cuxá y dedicacions de les esglesies d'Urgell y d'Elna. Casa de pelegrins a Barcelona y esglesia del castell d'Ager. Relació de la moral pública: simonies, usurpacions, desconeixement de la superioritat geràrquica, mutua excomunió de prelats, confusió de metròpolis, exemple de capellans casats. Paraules del Sant Páre Victor III sobre aquest abús. La *Treva de Deu*: concilis o juntes per proclamarla y anatemes contra 'ls senyors usurpadors de les esglesies. Segon y veritable concili de Girona, presidit pel llegat Huch Candi: prelats que hi assistiren y canons que redactaren. Influencia d'aquests. Suposat concili, quan l'establiment dels *Usatges*, per la mutació del ritual, que fou molt posterior: se desterra 'l ritual moçarab per influencies franceses. Subgecció dels cristians de Denia y Mallorca a la diòcesis de Barcelona, consentida y firmada pel walí Mugheid y llur fill. En Patern, potser bisbe de Tortosa baix la dominació alarba. Bisbes notables. Bufonada del P. Villanueva sobre la *ínsula Barataria* del *Quixot* a Catalunya. Famós tabernacle de Girona, pagat per Na Ermesinda.

Ja exposarem al capítol anterior la rahó per la que anavem prescindint de consignar les adquisicions fetes per les esglesies, com també ho consignarem detalladament en los primers temps de la restauració general, en quina època era indispensable, per provar de la manera com se desenrotllava l'esperit públich en la reconstitució d'un poble catòlich. Ab molta més rahó devèm ometre ara aquests actes, donchs lo nombre de donacions fetes a les esglesies es infinit, com igualment ho son les permutes y demés escriptures de contractació de que abunden los dipòsits diplomàtichs, encaminades a millorar la propietat esglesiàstica.

Ab tot, no guardarà proporció ab lo nombre d'aquests actes lo de les noves construccions d'edificis sagrats, y es fàcil coneixer aquesta disminució, qu' encara serà més gran a mida que l'unitat esglesiàstica vagi apareixent més constituida y poderosa. May hi hagué tanta necessitat de construir y fundar com quan los nous restauradors trobaven, en llurs avenços, abandonades runes de temples catòlichs que havia destruit l'odi serrahi. Pot citarse tantsols com a notable la construcció del monestir de Cervià, al territori de Girona, que començaren a edificar En Silvi Lobet y llur muller Adelaida l'any 1053 per que hi visquessin monjos de la regla de sant Benet, per més que de moment aquest monestir se subgectà al de la Clusa al regne d'Italia; emprò de les actes de consagracions y dedicacions, que son en nombre important, se'n pot deduir l'acabament, més o menys proper, d'edificis que tal vegada haguèm esmentat ja com a començats en un període anterior.

En lo que 'ns ocupa, seguint l'ordre cronològich, podèm anotar las consagracions següents:

L'any 1038 lo de la nova esglesia de Girona, que havien fet edificar la comtesa Ermesinda de Girona y llur germà Pere, bisbe d'aquella ciutat; la de la catedral de Vich lo meteix any; les dedicacions de l'esglesia d'Urgell, a les que hi assistí la comtesa Constança ab llur fill Armengol, y la de Sant Vicents de Cardona, que diu En Zurita manà construir En Ramon Folch, fill de Guisla, les dues l'any 1040: la consagració del monestir Arulench, per En Guifre, arquebisbe de Narbona; En Berenguer d'Elna y En Guifre de Carcasona, ab assistencia d'En Guillèm y Na Estefania, comtes de Pallars, En Ramon Guifre, comte de Cerdanya; En Gaucefred, comte del Rosselló; la comtesa Adalaisa y altres varis magnats y abats lo 1046; la de la catedral de Barcelona, duta a la perfecció després d'alguns anys de travallarhi *(interjecte evolutione annosi temporis)*, ab assistencia dels arquebisbes de Narbona y Arelatench, y 'ls bisbes d'Urgell, Vich, Girona, Elna y Tortosa, y ab acompanyament d'un concurs molt lluhit y nombrós, lo 1057; les de Sant Llorenç de Munt

sobre Tarrassa, y de Sant Joan de Crosa, al comtat de Peralada, ab presencia de N'Adelaida, comtesa d Empuries, y altres magnats de llur palau, lo 1064; la de Sant Huguet de Fluvià, ab assistencia dels prelats de Narbona, Vich, Barcelona, Urgell y Elna, lo 1066; la dedicació de l'esglesia d'Elna, que havia cambiat de lloch, construintla en altre més enlayrat, assistint al acte 'l comte Gaucefret del Rosselló y llur muller Adalaida, lo 1069; y per últim la consagració de la de Santa Maria de Riquer, que devia esser dependencia del monestir de Cuxà, lo 1073.

D'altres actes potser se 'n poden deduhir construccions posteriors, com per exemple, de la donació feta pels comtes Ramon y Isabel per sustentar la casa dels pelegrins de Barcelona lo 1045; y de la que feu En Arnau Miró de Tost a l'esglesia del castell d'Ager, establinthi provablement canonges regulars lo 1048.

Qualsevulla deduhiria d'aquests actes l'estat més satisfactori per la Esglesia, y en conseqüencia per la moral pública en general; ab tot, era tan gran lo desballestament d'aquesta, que sembla miracle com la societat no retrocedí, tornant a caure en antigues supersticions, y d'aquest desconcert n'eren culpables totes les classes tant la civil com l'esglesiàstica, essent l'únich frè que la contenia la virtut y 'ls esforços de determinades persones, disposades sempre a contrarrestar l'influencia de les males passions que per tot arreu se desenrotllaven, Difícil es assenyalar ara les moltes y diferentes causes a que 's podria atribuhir aquella desgracia, qu'era general y s'escampava per altres pahisos en la meteixa època, segons veurèm, y aixís, atenintnos als fets, podèm dir, en resúm, que s'arribava a prescindir de la lley, avant-posant l'egoísme; s'arrencaven privilegis del superior massa confiat, enganyantlo ab frau; s'exercia com a costum ı més repugnanta simonía; alguns dels clergues, oblidantse els antichs cànons de l Esglesia espanyola respecte al us ıel matrimoni, se mostraven toçuts en oblidarse d'aquells, o ıdiferents a les prohibicions fetes ab aquest obgecte, y per ltra banda, 'l poble, tal volta imbuit per senyors ambiciosos

invadia seguidament les propietats esglesiàstiques, maltractava als sacerdots, posant a aquests en estat de defensarse; de manera que també 'ls meteixos cànons los hi prohibia.

Los exemples que citèm d'aqueixes aberracions socials, concretantnos al nostre pahis, seràn prou per convencer al llegidor. Avants hem parlat de l'excomunió del arquebisbe de Narbona, y ja no s'extranyarà quan se digui que «al tenir deu anys li compraren l'arquebisbat, y ell s'ho venia tot», segons expressió d'En Florez. Lo metropolità del que depenien les esglesies de Catalunya fou excomunicat moltes vegades: un senzill bisbe, l'Agatench, alçava l'excomunió al arquebisbe que Roma excomunicava, tal com se desprèn del concili tercer d'aquesta ciutat, en lo que s'excomunicava al bisbe per aytal atreviment y culpa; lo vescomte de Narbona, al queixarse als concilis narbonesos, dóna ben clar al arquebisbe 'l nom de *excomunicat simoniach;* y, ab tot y això, durant llur govern veyèm juntes y altres actes que tenen relació ab la nostra terra, en los que intervé y devegades presideix l'esmentat arquebisbe Guifre, qui, per esser fill d'un comte de Cerdanya o per altres causes fàcils d'endevinar, no hi ha dubte de que devia tenir a llur favor altres esglesiàstichs toçuts, tal com resulta del sínode celebrat l'any 1077 a Besalú, hont lo llegat pontifici Amat excomunicà altra vegada al arquebisbe y *tragué 'ls abats simoniachs* del comtat (1).

En Guifre tenia un germà que 's deya Berenguer y que era bisbe de Girona, al qual lo Sant Pare escrivia dihent que fes presents a aquell *los passats excessos de llur llarga vida*, y *'l judici de la divina venjança que ja l' amenaça.* En aytal situació fins arriba a inciarse una mena de cisma, donchs los bisbes que havien d'esser consagrats, no regoneixent l'autoritat del excomunicat y no haventhi encara metropolità tarragoní, havien de buscar un equivalent; Otó Ausciench, metropolità a l'Aquitania, s'oferia a ferho respecte d'un bisbe d'Ausona, ab l'aprovació d'En Guadall, que ho era de Barcelona, y d'això n'havia de resultar lo regoneixement de distints me-

(1) *España Sagrada*, tomo XXVIII, pàg. 154.

tropolitans, circonstancia que per força havia de torbar la disciplina.

Ja hem citat avants casos de simonia parlant del Urgell, y ara podêm afegir que entre altres de les queixes donades per l'esmentat vescomte de Narbona, en un dels concilis s'hi llegeix la de que, mort lo bisbe Eriball d'Urgell, l'arquebisbe adquirí dit bisbat per un llur germà nomenat Guillèm, pel que prometé donar fins a tres mil sous, lo que hauria sigut prou satisfactori pel vescomte a no esser en llur perjudici (1).

Passèm ara de la simonia a un altre escàndol. Lo bisbe Guislabert de Barcelona, que començà a esserho lo 1035, pertanyia a l'alta noblesa del pahis, donchs era fill del vescomte Udalart: lluny d'imputàrseli cap tara en llurs fets a dit prelat y cavaller, se 'l senyala com a molt complert y devot, emprò no 's pot dubtar que era casat ab una dama nomenada Guilia, de la que tingué un fill que fou capellà, y una filla, y si bé es possible que dugués una vida molt honesta, sobre tot d'ensà que 's dedicà a l'Esglesia, no 's pot dubtar que llur muller Guilia vivia després d'esser bisbe 'l marit, com aixís ho declara aquest en un feude de la torre de *Miralpeix*, que diu fer ab consentiment del capítol, y de llur muller y fill, detall que 's llegeix a l'*España Sagrada* ab referencia a n'En Tarafa y Diago.

L'any 1052 lo bisbe Guillèm d'Ancona otorgà una escriptura pública per lo qual donà en feude al canonge Armengol Ermemir, ab llur muller y fills, lo castell de *Medalia*, que era de l'esglesia y capítol, baix les condicions allí esmentades, una de les quals fou que, al faltar lo contractant y llur muller y 'l fill que senyalessin per la possessió, lo castell havia de tornar lliure y complert a mans del capítol (2).

Tan corrent era, per lo que 's veu, aquesta tara, que alunt al meteix contagi, En Víctor III s'expressa en los se-

(1) Si 'l Cronista de Barcelona hagués comparat aquests detalls respecte del quebisbe Guifre ab los qu' ell aduheix en llur Historia, tal vegada no li fòra simpàtich l'indisciplinat simoníach.

(2) *Marca Hispànica*, apèndix CCXXXVI.

güents termes al començament del llibre tercer de llurs diàlechs: *caeperunt ipsi Presbyteri ac Diacones laicorum more uxores ducere susceptosque filios heredes testamento relinquere.*

Lo tercer escàndol d'aquells temps, pel que lluny de culpar com fins ara a part del clero li hem de tenir compassió, donchs sempre 'n fou una víctima, era l' invasió y despullament de béns, sobre lo que reservèm los exemples per quan se tracti dels concilis y juntes sinodals en que 's proclamà la pau y treva.

Per tractar d'aquest remey, tan necessari y eficaç en una època de tanta corrupció, apelarèm a l'opinió d'una autoritat esglesiàstica, que en poques paraules nos donarà una idea justa tant d'aquell com del mal que 'l reclamava:

«A tot l'antich imperi francès, es a dir, França, Italia y Alemanya, feya dos segles que l'autoritat sobirana no era gayre respectada: los senyors de vassalls pretenien poderse fer ells meteixos justicia ab les armes; y com que 'ls senyorius se dividien tant com se volia, los atropells, robos y assessinats eren seguits, y per justificarlos sols calia la més petita aparença d' agravi o qualsevulla pretext d'enemistat. No paraven may les lluytes d'uns senyors ab altres o entre llurs vassalls, y ab l'escusa d'aquestes que 's creyen guerres justes sempre estaven en perill los comerciants, obrers y pagesos, y més que tots los clergues y monjos, que per llur professió no podien usar armes.

»Los seguits desordres que resultaven de tan fatal anarquia sembla que augmentaren molt per allà lo 1030, en los dos o tres anys que durà una forta esterilitat de moltes provincies de França, que les reduhí a un alt grau de fam, havent arribat a menjarse la carn dels homes morts y a matarlos per menjarsels. Alguns bisbes deyen que aquestes revoltes y atentats los havia d'evitar l'autoritat reyal, y que 'ls bisbes no havien de fer res més que exhortar als reys animarlos a que lluytessin ab brahó per tranquilisar la p tria, pregar a Déu que 'ls hi dongués acert y predicar a pobles lo perdó dels enemichs, la paciencia y la caritat.

»Altres bisbes pretenien que no tenint lo poder ci

prou energies o forces per evitar aquells mals, era just valdres, en benefici de la nació, del respecte que guardaven los pobles a l'Esglesia, y desitjaven que tots los fidels, baix pena d'excomunió, s'obliguessin ab jurament a no usar de les armes per recuperar lo que 'ls hi haguessin robat ni per venjar la mort d'un parent. D'això se 'n deya *Pau del cel.* Emprò les providencies més sovint adoptades foren les de la *Treva de Déu*, o aquelles ab que 's procurà deturar los desordres, al menys en alguns dies y llochs y respecte d'algunes persones. D'aquesta manera 's prohibia, baix pena d'excomunió y desterro o d'una penyora important, pendre res per força o venjarse de cap agravi desde dimecres a la tarde fins dilluns al matí y 'ls diumenges, dies d'Advent y diades assenyalades, y també atropellar en qualsevulla dia a monjo o clergue desarmat, y a home que vagi ab dònes, o violar l'esglesia o lloch sagrat» (1).

Així com lo mal s'extengué a França fins a l' Aquitania y altres provincies de la ratlla de Catalunya, s'adoptà a les meteixes lo recurs de les juntes esglesiàstiques y concilis hont se proclamés la *Treva de Déu*, y es natural creure que devien fer lo meteix a la nostra terra, tant més quan lo mal podia esser aquí pitjor, ja per l'orgull de cada comte subaltern, ja per la circonstancia de conservarse la dependencia esglesiàstica d'una metròpoli subgecta als reys de França, mentres que l'opinió pública era contraria a tota mena de subgecció a aquest regne. Emprò, prescindint d'aquest perill més gros, per la meteixa rahó d'esser los nostres bisbats dependents de Narbona, veurêm que tant en punts ultrapirenenchs dependents d'aquella metròpoli, ahont per precisió havien d'acudir lòs nostres prelats, com en altres punts de la banda d'ençà, ahont hi venien bisbes que no eren catalans, en aquella temporada 's celebraven juntes y concilis 'n obgecte es o bé l'excomunió d'invasors de les nostres lesies o bé la proclamació de la *Treva*, segons anèm a ımerarlos per llur ordre, complint així lo indicat poch ınts respecte al escàndol d'invasió.

(1) *Historia eclesiástica*, per Félix Amat, tomo XI, pàg. 234.

Sença comptar aquelles congregacions de bisbes en les que no hi consta l'obgecte de que tractèm, podèm citar lo concili de Narbona del any 1043, en lo que 's llençà excomunió contra 'ls invasors dels béns del monestir de Cuxà, de la que, ab tot, exceptuaren a n'En Guillèm, comte de Besalú, y a llurs fills, y a n'En Ramon, comte de Cerdanya, ab llurs germans y fills; sobre lo 1045 o en algun any proper (donchs aquesta data presenta alguna dificultat), se celebra 'l concili Tulugiench, al Rosselló, en lo que fou establerta la *pau y treva* per varis bisbes y magnats de la Marca Hispànica; l'any 1050, lo de Sant Tiberi, a la diòcesis Agatesa, contra 'ls invasors de les esglesies y possessions del monestir Arulench; lo 1055 una junta de bisbes celebrada a Narbona fulmina excomunió contra 'ls invasors dels béns de l'esglesia de Vich, y especialment contra En Guillèm Bernat de Queralt, a qui 'ls Pares diuen en llur sinòdica que «allunyi d'ell l'envellit sacrilegi y restitueixi a l'esglesia y canònica ausonesa les parroquies y esglesies que sabèm donà a llur canònica 'l bisbe Borrell»; per no fer cas de les excomunions los invasors, se tornaren a reunir a últims del meteix anys varis bisbes a Barcelona, baix la protecció d'En Ramon Berenguer y N'Almodis, los quals firmaren un decret en lo que s'hi llegia «que d'allí endevant no s'atreveixi ningú a violar les coses dels canonges, que són quaranta, y cap invasor del diner d'altri gosi entrar desde avuy a llurs cases, ni pendre de cap manera lo que 'ls hi pertany, emprò de manera que cap d'ells digui que són seves les coses que tenen per adquirir ab elles diners per ell o per un altre»; lo 1056, devant d'un sínode celebrat a Tolosa, los monjos de Ripoll se queixen dels invasors de llurs béns, y set anys més endevant anima als meteixos ab una important carta 'l Sant Pare Alexandre II, exhortantlos a conservarse en armonia: lo 1058 los bisbes reunits a Elna amenacen ab l'excomuni[ó] als que intentessin pendre aquella vila als canonges; lo 106[.] se celebra concili a Avinyó, presidit pel llegat apostòlic[h] Huch Candi, en lo que, després de tractar dels simoniachs, se despatxen lletres d'excomunió contra 'ls que pertorbaven

la quietut d'un monestir de Catalunya, que té d'esser Ripoll o Sant Pere de Roda; lo 1066 los bisbes que s'havien reunit per la consagració de Sant Miquel de Fluvià, decreten y manen que cap persona s'atreveixi a treure, pendre o minvar les coses pertanyents al monestir de Cuxà; lo 1068, baix la presidencia del cardenal llegat Huch Candi, té lloch a Girona un concili (del que després nos ocuparèm especialment), en lo que 's confirma y alaba la *pau y treva de Déu*, ja establerta al bisbat, haventse allargat aquesta desde la vuytada de la Pasqua fins vuit dies després de Pentecostès, ab la comminació d'anatema contra 'ls transgressors dels decrets allí establerts; lo meteix any se 'n celebra un altre a Vich, també respecte de *Pau y treva*, contra 'ls que violaven les coses de l'Esglesia, essent notable que, al parlarse del bisbat als decrets, se 'l suposa, a més a més, com a comprensiu dels territoris de Besalú, Peralada y Empuries, y que entre les proves s'hi esmenta la de l'*aygua freda*. En Baluzi creu que aquest concili fou presidit pel meteix llegat Huch, emprò del contingut del decret (1) no se 'n deduheix aytal presidencia, y sí tantsols confirmació posterior, o més aviat senzilla referencia a lo que 'l llegat va fer a Girona; y per últim correspòn al meteix any un altra junta de bisbes y abats tinguda a Barcelona sobre la *Pau del Senyor*, o confirmació de la meteixa, ab ordre dels comtes y aclamació dels magnats, en la que 's senyalen trenta passes al voltant de les esglesies com a límit d'invasió, exceptuant tantsols les que estiguin construhides dintre de castells (2).

En mitg del desordre que suposen en una societat aquestes providencies, ab tot no's pot fallar contra la meteixa en conciencia y resoludament, donchs se troben exemples que denoten alguna vegada la bona condició del invasor, o pel contrari la cobdicia del invadit. Així pot citarse, entre altres, qu' en una terrible profanació que l'any 1075 sofrí l'eslesia del monestir de Cuxà pels partidaris del comte Guièm Ramon de Cerdanya, l'invasor s'avingué a acceptar la

(1) *Marca Hispànica*, apèndix CCLXIX.
(2) Id. id. id. CCLXVIII.

penitencia merescuda pel 'sacrilegi; y avants, l'any 1054, en unes qüestions tingudes entre l'abat de Roda y En Ponç d'Empuries, aquest se subgectà a una restitució que li fou imposada segons les lleys y cànons, al meteix temps que acceptà del monestir *vuyt unces d'or y altres presents.* Exposèm, donchs, tantsols, y evitèm filosofar respecte d'una època tan dura per lo crítich.

Les juntes o congregacions de prelats de que hem donat compte, y que tendeixen principalment a purificar o quan menys a millorar l'època, evitant que caygui en més grosses convulsions, tenen, segons se veu, aquest obgecte determinat, prenent la forma generalment adoptada, y per més que alguns autors les hi donguin lo nom de concili, veritablement no ho son, poguent citarse tantsols com a tal, perque certament ho es, lo del any 1068 tingut a Girona, y que 'ls nostres principals crítichs esglesiàstichs senyalen com a segon d'aquesta ciutat, comptant com a primer lo celebrat cinchcents cinquanta anys avants, lo 517, segons ja 'n donarem compte a llur degut temps.

Donarà a coneixer la propietat de dit Concili 'l contingut de llurs importants cànons; la presidencia del cardenal llegat Huch Candi, enviat expressament pel Sant Pare Alexandre II per presidirlo; lo nombre de prelats que hi assistiren, es a dir, En Guifre arquebisbe de Narbona, En Guillèm d'Auxerre, En Berenguer de Girona, En Guillèm d'Urgell, En Guillèm de Vich, En Berenguer d'Agde, En Salomó de Roda, En Guillèm de Comenge, lo de Tolosa y Usez per procurador y sis abats; y per últim l'autorisació del comte Ramon Berenguer y Almodis, que l'havien demanat, desitjosos d'evitar los grans escàndols que donava de sí l'època respecte de totes les classes.

Per obrar ab lo degut acert, y guardant la deferencia que 's mereixen les persones més dignes de tractar aquestes qüestions, acudirèm al extracte que dels cànons del esmentat concili fan los PP. Merino y La Canal, continuadors de l'*España Sagrada*, en lo tomo XLIII d'aquesta importantíssima obra, y son com segueixen:

«I. En lo primer cànon condemnaren la detestable heretgia simoniaca, no solament en la colació dels graus o ordres esglesiàstichs, sinó també en la dels honors: es a dir, que ni lo un ni lo altre 's concedís al preu de dons o obsequis seglars, sinó al mèrit de la bona vida y de la ciencia. Y així com se condemna la mala adquisició als bisbes, així tambe's deu desterrar del còs del honor clerical, de manera que, segons la dita de Nostre Senyor, se dongui graciosament lo que 's rebé graciosament. En conseqüencia, cap llech o clergue vengui o compri l'honor esglesiàstich, ni 'l llech tinga ornaments esglesiàstichs, ni sia sagristà o bàjul.

»II. Pel segon establiren que l'esglesia que no cobri delmes, tinga al menys la quarta part per los preveres y clergues; y que de totes les coses que's posseixen, ja industrials, ja de conreu, molins, hortes, arbres y animals, se'n paguin delmes y primicies.

»III. Al tercer manaren, baix pena d'excomunió, que 's separessin los que havien contret matrimoni incestuosament, y se'ls hi concedís llicencia per contraure matrimoni llegítim.

»IV. Pel quart ordeneren que 'ls que havien deixat llurs mullers per unirse a altres, tornessin a les primeres si vivien; y deixessin les que no eren séves. De lo contrari, excomuniquen als incestuosos y als que no obehissen aquest cànon, y prohibeixen a tot cristià saludar als tals, menjar y beure ab ells, pregar ab ells, visitarlos en llurs malalties, a no esser en cas de satisfacció; y 'ls priven de sepultura esglesiàstica si moren sença penitencia y comunió.

»V. Pel quint obliguen als clergues que van armats a que deixin les armes, y planyin los delictes que cometeren duhentles. Si no obeheixen se 'ls treu del chor y se 'ls condemna a perdre la porció canònica y tota mena de benefici esglesiàstich, subgectantlos a les penes dels incestuosos si on rebetls en deixar aquestes coses.

»VI. Los clergues que fossin lectors y 's casessin, queen pel sisè cànon en lo meteix grau, y se 'ls permet estar ' chor, emprò no a la congregació canònica.

»VII. Pel setè 's redueix a la condició de llech al que,

essent subdiaca, diaca o prevere, contragués matrimoni o tingués concubina; y al desobedient se 'l subgecta a la pena del incestuós.

»VIII. Pel vuytè's concedeix seguretat y quietut als que abandonessin les dones y les armes; y a més se dóna protecció a llurs coses y persones, de tal manera que sia perpètua la pau y treva de Déu en llur favor.

»IX. Al novè prohibeixen rebre clergues o monjos d'altre pahis sença que presentin les cartes comendaticies o firmades de llurs bisbes.

»X. En aquest s'estableix que 'ls clergues usurers y ministres dels llechs sien deposats si no deixen llurs usures y agencies.

»XI. Pel l'onzè priven lo joch d'etzar y la cacera a tot clergue senç excepció.

»XII. Al dotzè excomuniquen als que roben o arrasen les possessions dels canonges o monjos.

»XIII. Per lo que respecta a les terres o possessions pertanyents al dret eglesiàstich donades pel bisbe o clero a homens llechs, decreten al cànon tretzè que, mort lo bisbe, abat o clergue que les donà, tornin lliures y complertes a l'esglesia a que pertanyien, essent injust, diuen, que permaneixi després de llur mort la donació dels que no poden deixar en successió o herencia les coses de l'Esglesia. Ni 'ls fills, hereus y successors dels llechs poden repetir justament o seguir en possessió de les coses de l'Esglesia, encar que llurs pares o parents les hagin tingudes molt de temps.

»XIV. Com que 'ls jueus per una banda no pagaven delmes, y per un' altra compraven moltes possessions ab notable perjudici de les esglesies, manen en aquest derrer cànon que 'ls compradors contribueixin ab los delmes a l'esglesia en quina parroquia hi ha les coses comprades, de la meteixa manera que 'ls donarien los cristians. Ja que perdi les pri micies y oblacions, diuen, al menys ha de rebre 'ls delmes»

D'aquesta manera s'expressen los autors derrerament ci tats: «Si per la gravetat dels remeys hem de formar judic de la dels mals, senç dubte que aquests eren gravíssims e

aquella part de l'Esglesia; y lo pitjor es qu' estaven tan arrelats que no 'ls deturaren aquestes determinacions. Axís es que, al cap de nou anys, calgué reunir un altre concili a la meteixa ciutat de Girona, veyentse per ell l'extrém a que havia arribat la corrupció».

Al capítol següent veurèm aquesta nova congregació, que no pogué arribar al bon terme desitjat per sugestions del arquebisbe de Narbona, com igualment lo que ocorregué a dita ciutat y a Besalú per conseguirho.

D'un altre concili donen compte erradament los nostres escriptors, per creure que a un meteix temps y a un meteix punt s'havien arreglat a Catalunya les cerimonies esglesiàstiques del ritual y les lleys civils o còdich civil conegut ab lo nom d'*Usatges*, y que havia presidit en tals actes lo cardenal Huch Candi. Ja deixarem provat, parlant de les lleys civils, que aquestes foren establertes ab complerta independencia dels esglesiàstichs, y cap intervenció pogué ni degué tenir en elles l'enviat de Roma. Per consegüent, l'esmentada congregació mixta quedaria reduida a un sol braç, al esglesiàstich, per tractar de lo que li competia; emprò, constant que no s'alterà res tocant al cambi del ritual avants del any 1071, hem de donar per fals, per lo tant, lo suposat concili presidit pel cardenal Huch Candi en lo meteix any y en ocasió d'establirse 'ls *Usatges*.

Lo sínode que's celebrà ab aquell obgecte a Barcelona no tingué lloch fins al mes d'abril del derrer any citat, després d'haver passat lo monjo cardenal per Aragó, hont conseguí que 'l rey Sanxo aprovés llur designi, de manera que aquesta fou la primera prohibició del ofici goth o toledà a Espanya, perque a Castella no 's començà a ensajar lo cambi fins al any 1078, y no s'acabà d'introduhir en aquells regnes fins lo 1085, y encara a Toledo 's consentí que seguís a les esglesies antigues lo ritual moçarab.

Ja hem vist avants que aquest reç era la meteixa liturgia missa y ofici que 'ls successors dels apòstols dugueren de Roma a Espanya, augmentant ab devotes oracions y himnes ompostos per sabis bisbes com En Pere de Lleyda, En Joan

de Çaragoça y altres sants y prelats. Si en aquest reç hi havien fet algunes alteracions los priscilianistes dels segles V y VI, ja 's purgà 'l missal d'aytals novetats en lo primer concili de Braga; aixís es que desde 'ls temps més llunyans fins a l'època del cardenal Huch Candi, totes les sospites que 's tenen dels textes de nostres llibres sagrats, com en temps d'En Fèlix y Elipand, queden esvahides després del examen de severs comissionats o inspectors que enviaren diferents Sants Pares, entre ells Alexandre II, qu' era 'l que tenia més interès en prohibir l'ofici moçarab, y en nom del qual obrava aquí 'l cardenal Huch; aquest Sant Pare examinà ell meteix lo sagramental y encomanà a altres sabis censors lo missal y llibres d'oracions y antífones, y després d'haverlos tingut dinou dies, lo Sant Pare ab tot lo concili (qu'En Baroni creu devia esser lo de Mantua contra 'l cisma de Cadaloo), los declarà lliures de tota mena de sospita d'heretgia, y manà ab autoritat apostòlica que d'allí endevant ningú gosés comdemnarlos, censurarlos o alterarlos (1).

Ab aquesta resolució sembla que hi havia d'haver seguretat; y ab tot, l'interès de Roma no acabà, y hem de creure que 'l devia promoure la França, hont s'havien adoptat desde 'l temps d'En Carlemany los llibres esglesiàstichs romans, al veure que 'l cambi comença per aquells Estats, com Aragó y Catalunya, hont puga afavorir l'influencia de princeses que procehien de cases ultrapirenenques, més adherides a les costums franceses, y en pahisos quals prelats, especialment a la nostra regió, depenien d'un metropolità, si així se pot dir, oficialment francès.

Aquesta y cap altra es la rahó de la precehencia d'aquestes parts respecte de Castella en l'adopció del ritual romà en substitució del goth o moçarab, donchs Na Felicia, muller del rey Sanxo, y N'Almodis, muller d'En Ramon Berenguer I, eren filles de comtes ultrapirenenchs, y a més a més lo nostre metropolità tenia la Sèu a Narbona.

Com si fós cosa providencial, semblava qu' en aquesta època tot contribuia a augmentar l'importancia del gran cen-

(1) Vegis Amat, *Historia Eclesiástica*, tomo IX, pàg. 209.

tré de Catalunya baix diferents conceptes. Lo bisbat de Barcelona adquirí llavores una extensió que ningú 's podia pensar. Ja fós per l'influencia del comte suprèm ab lo sobirà de les Balears y de Denia, Mugheid (per més que segons sembla fou per haverho demanat lo bisbe Guislabert), ja fós per altres causes que desconeixèm, al verificarse l'acte solemne de la nova consagració de l'esglesia de Barcelona lo 18 de novembre de 1058, se llegí un document important qual contingut, per llurs beneficiosos resultats, aprovaren y confirmaren los arquebisbes y bisbes allí presents, essent res menys que un privilegi perque 'ls cristians del bisbat de Denia (que així se diu a l'acta) y de Mallorca y Menorca estiguessin subgectes al prelat de Barcelona y no a cap altre, privilegi que 'l mes següent renovà y aprovà 'l fill de Mugheid, per haver mort aquest, y que 's deya Halí o Alí, junt ab llurs fills, essent de notar qu' en aquesta confirmació també 's cita alhora del bisbat de Denia, lo d'Oriola (1).

A l'acta de la consagració que acabèm d'esmentar hi consta un nou detall per l'historia dels nostres bisbats, y es l'assistencia del bisbe de Tortosa, nomenat Patern, que hem d'admetre com a pastor d'aquesta ciutat, subgecta encara als alarbs, baix la suposició de que l'adgectiu o calificatiu que acompanya 'l nom no s'errà al cartolari hont se conserva la memoria d'aytals documents.

De l'època d'En Ramon Berenguer se cita com a personatge molt il-lustrat al bisbe Oliva de Vich, de qui's conserven alguns escrits «que proven llur aplicació a les lletres, avenços y destresa en l'us de la llatinitat, quan tanta falta n'hi havia a Espanya», entre ells una carta escrita l'any 1023 al rey de Navarra Sanxo'l *Gran*, en respasta d'una embaixada que li envià consultantli *com a persona remarcable en noblesa, literatura y justificació*, respecte de si podria casar una germana

---

(1) Vegis *Marca Hispànica*, apèndix CCXLVIII, y la referencia del tomo XXIX de l'*España Sagrada*, pàg. 229.

Hem tingut ocasió de veure aquest document, que 's conserva original al arxiu de la Catedral de Barcelona.

ab un parent, de la que'n resultarien molts beneficis al regne y a l'Esglesia, evitant guerres entre cristians.

També 's pot citar, com a prelat dotat de coneixements poch vulgars en llur època, al bisbe Berenguer Guifre de Girona, segons així l'arribà a apreciar lo Sant Pare Gregori VII, essent per altra banda molt recomenable l'interès que 's prengué per lo sosteniment de les canòniques, com ho acrediten les moltes donacions que feu a favor de la de Girona, entre altres la de les terres y *insules* o *illes* que tenia a Salt, Santa Eugenia y Palau lo 1056 (1).

De la meteixa època d'En Ramon Berenguer data, segons refereix En Pujades, la fabricació del famós tabernacle de la catedral de Girona, que pagà la vella comtesa Ermesinda ab los diners que tragué de la suposada venda feta a llurs néts (de la qual ja està al corrent lo llegidor); y donèm aquest detall secundari com a final d'aquest capítol esglesiàstich, per corroborar la provabilitat de la deferencia que meresqué a aquella comtesa l'esglesia de Girona, ab una observació que 'l curiós pot fer encara.

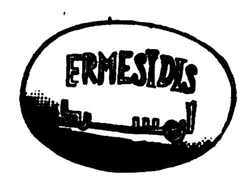
(1) Senç esser del tot necessari, hem esmentat aquest document del bisbe de Girona (que 's troba al anuari de la Canònica, plech 5, nombae 5, segons referencies de l'*España Sagrada)* tantsols per tenir la satisfacció de rebatre la grotesca observació que fa 'l P. Villanueva sobre una escriptura de Catalunya, quan en tò per demés festiu ofereix al tomo VII de llurs *viatges* uns *Documents que podrien servir per ilustrar l'historia de D. Quixot.*

Consisteixen aquests en una alocució o resposta del marquès d'Almazan, virrey de Catalunya, plena d'insults y calumnies contra 'l pahis (de la que 'ns ocuparèm quan li arribi 'l torn, renovant la prova de la poca simpatia que sentia per Catalunya l'acadèmich viatger), y després en una escriptura del any 1168, que 's guarda al monestir d'agustins de Santa Maria de Mur a la Conca de Tremp, per la que 'l comte de Pallars, Arnau Mir, donà a n'En Joan de Mur unes terres que diu estaven *in* INSULA *quae est in* PARATAVIA.

Ab tot y copiar En Villanueva un paragraf d'En Florià de Ocampo hont s'esmenten les illes dels Pireneus y d'haver pogut recordar que l'*insula* d'En Sanxo Pança no estava voltada d'aygua, consigna tot satisfet que'n cap diccionari grech. llatí ni espanyol trobà res que s'avingués ab aquella paraula, al meteix temp que confessa haver trobat en algunes escriptures l'esment d'*insulas* com a punt troç de terra.

Més que falta de memoria, pogué esser falta d'activitat o de voluntat la d'E Villanueva al donar tan febles seguretats, perque, a més d'existir als diccionar espanyols la segona accepció metafòrica de la paraula *isla*, en altre gran diccion ri que enclou les llengües a qu' ell fa referencia, lo *Calepinus septem linguarum*

Al molt interessant arxiu d'aquesta antiga Sèu, s'hi conservaven certes pedres que formaven part d'una joya desapareguda, entre elles una que tenia gravat lo nom d'Ermesindis en dos caràcters, es a dir, lo vulgar y l'alarb, nom que no dubtèm pertany a l'esmentada comtesa, y un'altra ab una llegenda en alarb que diuen té aquesta significació: *Oh, únich en les donacions y just en tos decrets,—augmenta ma ventura matí y tarde.* De poch temps ensà, les dues pedres queden incrustades al peu de la custodia, essent llur forma la següent:

hi havia trobat la significació de l'illa terrestre, y per cert ab detalls ciceronians y d'altres clàssichs; de manera que molt bé pogué passar la paraula del llatí a una llengua neo-llatina, ençara que un' altra llengua germana no la tingués. Aquest oblit o ignorancia fa exclamar a n'En Villanueva devant de les paraules que copia: «¡Vàlgam Déu! ¡Quí sab si En Cervantes degué tenir coneixement d'aquest detall per nomenar *Barataria* a l'însula d'En Sanxo!»

Al llegir nosaltres aytal pensada, confessèm que no sabèm compendre si l'autor se mofa dels aficionats als equívochs de paraules y dels comentadors del *Quixot* o de Catalunya; emprò lo cert es que 's burla d'ell meteix, donchs queda en ridícol ab los esforços que fa per simular l'equívoch, perque 'l *Paratavia*, del que 'n creu originat lo *Barataria*, no es una sola paraula ab l'accent a la penúltima sílaba, sinó dues de separades, lo que compendrá qualsevulla pel sentit malrat les majúscules ab que s'han escrit per l'efecte visual, de manera qué, al cap a la fí, la traducció literal d'*insula, quae est in parata via,* no es altra que la següent: *illa, la que 's troba a la via pública*, etz. Tot alegroy, En Villanueva fa quí un' altra exclamació dihent: *Ride, si sàpis!;* emprò a n'aquest llatí li hem de respondre nosaltres ab aquell antich vers: *Absona propriis auribus apta sonant.*

CAPITOL XIII

Ramon Berenguer II.—Berenguer Ramon II

Des de l'any 1076 al 1097

Crida a la successió, *pro indiviso,* dels dos fills bessons, y omissió dels demés que tingué En Ramon Berenguer I. Ramon Berenguer II y Berenguer Ramon II, corregnants. Progectes militars no realisats. Caràcter dels dos comtes. En Ramon Berenguer se casa ab Na Mahalta, filla d'En Robert Guiscart, de la que 'n té un fill del meteix nom del pare. La felicitat d'aquest promou l'enveja de llur germá. Errada interpretació del testament d'En Ramon Berenguer I. Proves de desavinença entre 'ls dos germans y partició dels béns y de poder. Amonestacions del Sant Pare Gregori VII, y motiu de dos partits. En Berenguer Ramon aspira al poder únich, y assessina a llur germá. Estudi crítich sobre l'acte del fratricidi. Sepulcre d'En Ramon Berenguer II, *Cap d'Estopes*, a la Sèu de Girona. Sepulcre dubtós al meteix temple. Governació única d'En Berenguer Ramon II, *lo Fratricida:* llur inacció al començament. En Atto de Carcasona intenta emanciparse de Barcelona. En Berenguer Ramon se proposa guerrejar contra 'ls alarbs. Grans lluytes entre aquests, y conquesta de Toledo per Alfons VI de Castella. Los alarbs, desesperats, criden als almoravides d'Africa. Origen d'aquests, qu' entren ab Jusef-ben-Taschfyn, mentres Alfons assetja Çaragoça. Batalla de Çalaca, hont no hi estigué En Berenguer Ramon, guanyada per En Jusef, qui 's titula desde llavores Emir-al-Mumenin. En llur ausencia 's tornen a desavenir los alarbs, y 'ls prínceps cristians ataquen los estats mussulmans vehins o fronteriços En Berenguer Ramon, unit ab lo rey d'Aragó, ataca al emir de Çaragoça y extén llurs dominis fins a Tarragona. Succeheix a Çaragoça Jusuf-al-Mutamir, qui fa guerra a llur germá, senyor de Denia, Tortosa y Lleyda. Lo Cid afavoreix al primer, y al segón l'ajuden lo rey d'Aragó y En Berenguer Ramon. Aprofitament d'aquest en les lluytes entre 'ls alarbs, llur campanya a Valencia contra 'l Cid, per qui es vençut, y transformació d'aquests fets per la poesia, en perjudici de la veritat històrica. Valencia, centre principal de les guerres: ventatja que 'n resulta per los nostres prínceps. Comença la dominació de moros. Ratlla variable entre la Catalunya Vella y la Nova. Fortificacions y dominis propers a Tarragona. Propòsits de reconquesta: erro d'En Dozy en la manera d'apreciarlos, encar que facilitant nous y utilíssims detalls. Inutilitat de la conquesta del Camp de Tarragona, y únich obgecte que pogué tenir. Lo bisbe Berenguer de Vich consegueix la dignitat d'arquebisbe de Tarragona. Donació d'aquesta ciutat y llurs pertenencies per En Berenguer Ramon a l'esglesia romana. Conquesta dubtosa de Tortosa. Mor En Armengol de Gerp, y lo succeheix En Armengol de Mollerusa: testaments notables d' aquell y del comte de Cerdanya.

Lo quadro circonstancial que acabèm de traçar sobre la època d'En Ramon Berenguer I, nos estalvia aquí la feyna d'apuntar detalls respecte dels successors immediats que són obgecte d'aquest capítol. Ab tot, hem de prevenir que

no mancaràn nous justificants de lo que s'ha indicat fins ara respecte dels successors, al meteix temps que algun dels fets més notables no quedarà tan resolt com senç dubte voldria 'l llegidor, imbuit de les seguretats d'altres autors antichs, menys escrupulosos que'l de la present Historia, amant de la veritat, encara que sia en perjudici propi.

No haventhi dubte sobre 'ls fills que tingué en Ramon Berenguer I, y recordant los fets que s'atribueixen al fill Pere Ramon fins que desaparegué a *Ispania*, es de creure que 'ls germans d'aquest, encar que no uterins, es a dir, los fills d'En Ramon Berenguer y de la comtesa Almodis, havien d'esser los immediats successors d'aquests, per ordre de naixença. Emprò, prescindint de lo que han volgut assegurar los historiayres y atenintnos als documents, vejam la fonamentada opinió que 's pot formar respecte dels dos fills posteriors a n'En Pere Ramon.

Després de no trobarse esmentat aquest ni tantsols al testament del pare, lo que fa creure més y més en llur no existencia, s'observa que l'herencia universal dels béns comtals se reparteix *pro indiviso* entre 'ls dos germans, de manera que, al citarse 'ls comtats y demés propietats, s'anomena indistintament com a hereu d'ells tant al un com al altre germà.

Ja hem vist en segles llunyans preocuparse ab l'amor filial fins los més grans conqueridors, y per ell, ab l'afany de fer reys a tots llurs fills, esquarterar los dominis qual conquesta 'ls hi havia costat molts anys de penes y vicissituts; emprò poques vegades hem observat que aqueixos meteixos dominis sien possehits y governats indivisiblement per dues persones, que, per la meteixa rahó, han d'ocupar en comunitat lo trono destinat sempre a un tot sol.

La rahó d'aquesta irregularitat tan perjudicial nos la dóna 'l nom dels successors: l'un se diu Ramon Berengue com lo pare, y l'altre Berenguer Ramon com l'avi, més be dit, lo segon te'l meteix nom del pare, en ordre invers, co si d'aquesta manera s'hagués tingut intenció de guardar cert semblança entre un y altre germà.

Devant d'aquesta circonstancia, suposat que s'ignora per complert la precehencia en lo neixement del un respecte del altre, y després de llegit lo testament del pare que 'ls fa hereus *pro indiviso*, no mancantli a n'aquest talent, com no n'hi mancava, per preveure 'ls perills a que d'aquesta manera exposava la seguretat de llurs dominis y de llur casal, massa desordenat desde 'l temps de Na Ermesinda, ¿quí podrà dubtar que En Ramon Berenguer y en Berenguer Ramon sien bessons y que s'ignorava la prioritat del neixement del un respecte del altre, o quan menys la costum o lley qu' en altres èpoques ha regit per senyalar en aytals casos la primogenitura? Axís ho hem de creure de bona fè y 'ns ho acaba de confirmar al veure que ja totseguit després de la mort del pare exerceixen los dos germans la sobirania units y al meteix temps, y que en nom dels dos alhora s'encapsalen les escriptures que proceheixen de llur governació.

L'autor dels *Condes vindicados*, de qui hauriem de repetir lo que ja consignavem al regnat anterior pel gran benefici que ha fet a l'historia patria ab la riquesa de documents que proporciona llur estimable obra, troba ja escriptures en que van units los noms dels dos germans, tantsols al cap de vintidós dies d'haver mort lo pare (18 de juny del any 1076 de l'Encarnació), y tant en aquestes com en altres que seguidament va citant de dates posteriors, s'hi observen sempre les paraules: *Nos pariter,—Nos duo fratres comites,—pariter gratia Dei comites,—ambi comites Barchinone*, etz., per les que s'allunya fins lo més petit rastre de dubte que 's pogués concebir respecte de la manera que succehiren a llur pare 'ls dos germans corregnants Ramon Berenguer y Berenguer Ramon.

Ja veurèm més endevant si hagué d'esser efímera l'ilusió del pare quan no sapigué preveure que 'l trono no admet companyó (veritat que ningú més que ell podria haver après les pretensions de llur ambiciosa avia) y 'l temps que ha durar l'aparenta armonia que revelen les fòrmules oficials una escriptura, donchs ignorèm lo que devia passar en falia y dintre 'l palau; emprò, de tots modos, no podèm ner que als primers temps aqueixa armonia, real o aparenta,

queda consignada als documents, y axí tantsols per documents hem d'acreditar llur desaparició quan arribi 'l cas.

Emprò avants, aventurant alguna suposició, podrèm preguntar si, malgrat la igualtat que 's nota al testament del pare, donà aquest a coneixer en alguna forma certa predilecció per un de llurs successors, y contestantnos nosaltres meteixos, no dubtarèm en assegurar que certament la descobrí aquell quan, al citar a llurs fills, anteposa 'l Ramon Berenguer al Berenguer Ramon. Se'ns dirà que un o altre havia d'esser citat en primer lloch, emprò aquest argument valdria quan aytal ordre no 's guardés als demés escrits y actes de govern hont havien de constar alhora'ls noms dels dos comtes corregnants, y no més cal parar atenció en los documents que's van citant per convencers de que sempre du prioritat lo primer dels esmentats noms al segon.

Si aquesta preferencia, legal o casual, pogué promoure certa enveja en l'esperit d'En Berenguer Ramon, com axís ho interpreten alguns dels nostres historiayres, no ho sabèm, com tampoch sabèm la suposada existencia de qualitats en lo caràcter d'En Ramon Berenguer per les que aquest pogués guanyarse més fàcilment l'afecte de llurs súbdits, naixent d'axò un altre motiu d'enveja per part del germà.

Al consignar nosaltres la poca certesa històrica d'aquests detalls, no per axò refusèm la possibilitat d'existir causes que conduhissen a una desavinença entre 'ls dos germans, ja fós la bondat del un o bé la maldat del altre; y no pot menys que admetres axí pels resultats positius. En Pujades ha arribat a donar una prova respecte d'axò quan cita una escriptura que existia avants al antich llibre major dels Feudes, en la que 'l comte Berenguer Ramon, lo primer any de llur corregnat, ja s'anomena comte y rey, títol que no pensaren en adoptar llurs successors fins després d'haverse unit Catalunya al Aragó.

Per més que aquesta prova pugui semblar fútil per s sola, val la pena de tenirla en compte com a precehent, j que pels fets hem de deduhir després l'ambició del bessó nc menat en segón lloch. A fí de distingir, l'Historia ha dona

al primer dels dos comtes germans lo sobrenom de *Cap d'Estopes*, per creures qu' En Ramon Berenguer era molt ros, y llur cabellera flonja y fina com l'estopa, al meteix temps que ha distingit a n'En Berenguer Ramon ab lo renom del *Fratricida*, a causa del assessinat de que més endevant parlarèm. Apuntèm aquestes circonstancies a fí d'evitar confusions en la narració successiva.

Com no abunden los detalls per acreditar lo que ocorregué en los primers anys del corregnat, no 'n consignarèm res de notable, sença decantarnos per això ni als escriptors que ja saben distinguir una encesa guerra entre 'ls dos germans desde 'l moment de la successió, ni als que, com diu ab molta oportunitat un dels autors que 'ns serveixen de guia, presentaren a aquells com lo Càstor y Pòlux de Catalunya, suposant que hi hagué entre ells la mellor armonia y fraternal estimació. Fóra difícil negar que anaren units en los actes de govern, y si no consten expedicions militars que per força degueren realisarse, en que obressin d'açort los dos prínceps germans, se descobreix al menys en los plans que concertaren l'acort d'un y altre, tal com se pot veure al tractat que 'ls dos comtes de Barcelona feren ab En Armengol d'Urgell, en que aquest prometé «ajudarlos a mantenir los tributs que rebien dels alarbs d'Espanya, y en la guerra contra Almoztadiz» (El-Moctadir?) (1).

En Pujades cita un' altra important escriptura de conveni, quan ja s'havien posat per obra les exigencies de partició de béns, de que després parlarèm, en la que, ab tot y aquesta circonstancia, un germà promet al altre y li dóna paraula de «que a la jornada que l'estiu següent pensava fer per mar y per terra contra 'ls enemichs, no la faria sença llur companyia»; y En Viardot, al parlar dels plans d'Aben-Abed, que intentava reconstituir lo califat y ferse ab la sobiranía gene-
', per lo que buscà aliances ab Alfons VI de Castella y al-
.s prínceps, compta, després del any 1079, o sia en temps
ls dos germans comtes, que 'l gran polítich d'aquell temps,
ministre Aben-Omar, «passà a la córt de Barcelona per

(1) *Condes vindicados*, tomo II, pàg. 109.

reanusar los llaços de l'antiga lliga que establí ab los catalans», prova certa de que 'ls dos representants de la governació marxaven d'acort, quan així quedava satisfet de llur visita 'l diplomàtich extranger.

Malgrat aquests detalls, no exposarèm la realisació de les esmentades empreses, donchs lo meteix orientalista que acabèm de citar explica 'l descontent que causà entre 'ls bons mussulmans aqueixos pactes oferts als infidels, y no 'ns dóna cap més detall de lluytes entre catalans y alarbs fins després del any 1085, mort ja En Ramon Berenguer, al donar compte del compromís en que 's trobava l'emir de Çaragoça per defensar llurs fronteres, atacat per aragonesos y catalans.

Pot considerarse com altra prova del acort en la governació la serie de juraments y homenatges prestats als germans per alguns de llurs súbdits, com aixís ho acrediten les cites diplomàtiques de diferentes obres.

Després d'aquestes observacions hem de deixar, donchs, lo motiu de la discordia, si realment existí, al sí de la familia, y com això tampoch consta sinó per deduccions de documents posteriors, que ja examinarèm, a falta d'historia hem d'apelar a la suposició, que bé 's pot admetre essent rahonable y prudent. Donat lo cas d' assentar com a indubtable 'l caràcter ambiciós d'En Berenguer Ramon, ¿serà impropi calcular com a altre motiu de llur enveja la major felicitat de llur germà? No hi haurà ningú que no ho regonegui molt propi, per mica que hagi sigut víctima d'aquella innoble passió en aquest món miserable.

En Berenguer Ramon era solter, y no hi ha cap detall de que deixés fills ni s'hagués casat may, y en cambi llur germà havia conseguit pendre per muller una ilustre princesa, de remarcables qualitats físiques y morals, y a seguit d'aquest goig n'havia conseguit un de més gran, com era 'l tenir un fill, fruyt pur y llegítim de noble y ferm amor. Cové explicar aquests dos detalls per la trascendencia que nen en los fets futurs.

L'autor dels *Condes vindicados*, resumint en llur obra l opinions de tots los que han escrit sobre aquesta materia

aduhint notables documents d'autenticitat indubtable, prova, tant per la força d'aquests com per l'unanimitat d'aquelles, qu' En Ramon Berenguer *Cap d'Estopes* contragué matrimoni ab Mahalta, Mahaud, Mata o Mathilde (nomenada axís indistintament en diferentes escriptures), tercera filla del notable y valerós príncep y capità normand Robert Guiscart, duch de Calabria y de la Pulla, y conqueridor de Sicilia, y de Na Sykelgaite, filla d'En Gaimar IV de Salerno y germana d'En Boemond, príncep d'Antioquia, haventse fet aquest matrimoni l'any 1078, y no avants ni en vida del pare com alguns creuen, per trobarse tantsols desde aquesta data memories d' aquesta comtesa als nostres arxius;y que 'l dia 11 de novembre del 1082 pari Mahalta l'únich fill que tingué d'aquest marit, al que posaren lo meteix nom que al pare, successor d'aquest y conegut després a l'Historia per Ramon Berenguer III. Remarquèm aquesta circonstancia d'esser fill únich per desfer los erros d'alguns autors clàssichs, entre ells En Zurita, com fa observar l'autor a qui seguím, que, per haver ignorat lo segón casament de Mahalta ab Aymerich I de Narbona, prengueren als fills d'aquest per germans veritables d'En Ramon Berenguer III, quan no ho eren més que uterins.

Explicats aquests dos fets que 's comprenen en tots los anys del corregnat d'En Ramon Berenguer y d'En Berenguer Ramon, falta donar a coneixer les dues catàstrofes principals que 'l caracterisen y 'l destrueixen, es a dir, la partició de béns y l'assessinat del *Cap d'Estopes.*

Si 'l *Fratricida* fou envejós desde'l començament, com ho proven llurs exigencies, més grans havien d'esser llur odi y ambició al veure la felicitat del germà dos anys després; y quan al cap d'altres quatre anys contempla una felicitat encara més gran en llur rival, ja no serà estrany que, encentlo una vana esperança, se decideixi poch temps després cometre 'l crim de que se l'acusa, privant axí de fruhir ulteriors y naturals felicitats al pare del nou rebrot, al rmà qu' era llur propia sanch y que fins llavores havia dut corona a mitges ab ell.

Vejàm primer com se feu la partició de béns. No dubtèm que desde'l primer moment de la successió, o potser d'avants, ja congriava En Berenguer Ramon en llur ànima (o al cervell com diu un dels nostres historiayres) l'ambició que l'arrossegà a les malvades obres que anèm examinant.

Lo Cronista de Catalunya, senç dubte per inadvertencia, diu que després de sepultat lo pare ab la deguda pompa funeral, los fills quedaren hereus per parts iguals, y que, en compliment de la derrera voluntat d'aquell, los esmentats hereus tractaren entre ells meteixos de la manera còm s'havien d'entendre per la governació de llurs senyorius y vassalls. Lo P. Diago tingué 'l meteix descuyt al parlar del primer document de partició, dihent que *'ls dos germans partiren de la manera que havia disposat lo difunt pare;* emprò 'ls detalls que presenten tant aquest com l'altre autor proven clarament que 'l senyalament fet pel pare no es altre que 'l comprès en llur testament, es a dir, la consignació dels béns que havien d'heretar llurs fills *pro indiviso* (1), donchs si s'haguessin marcat les parts iguals y la que corresponia a cada un, potser no hauria sigut tan intensa la impaciencia que 's suposa a n'En Berenguer Ramon, ni aquest hauria pogut inventar cap pretext legal per que 's contrariés la voluntat del testador, fent una nova partició.

No criticarèm l'acte del pare al deixar aquest gros motiu de divisió en llur familia, per esser difícil endevinar la rahó que l'obligués a ferho; emprò, si hem d'observar que al testament hi ha un buyt, ja que no expressa la manera còm s'han d'entendre en la governació dos sobirans d'un sol domini, y quins béns, de moment, han de esser comuns a tots dos. Per lo tant, es molt natural que 'ls historiayres calculin lo compromís en que 's degueren trobar los successors o hereus; la necessitat de buscar un medi de conduhirse ab ordre en la governació, y la possibilitat de que ab aytal motiu 's celebressin juntes y 's rebessin concells: tot això es molt natural, emprò no 's pot donar com a fet positiu o històrich sobre tot quan aquesta activitat se suposa esmersada, tan per l'acort en la governació com per la partició de béns.

Lo primer pot esser favorable y fins indispensable; emprò lo segon no queda provat encara que passés, y per lo tant no podèm senyalar al fet cap més data que l'indicada en lo document més antich que 'n fa esment, prescindint dels fets anteriors no justificats, que hem de suposar com a causes dels convenis posteriors.

En Diago assegura haver trobat al Reyal Arxiu cert document (lo que hem esmentat fa poch), pel que diu constava que totjust mort En Ramon Berenguer *lo Vell*, lo fill gran ja 's vegé precisat a prometre al petit, en presencia dels bisbes de Barcelona y Girona y dels vescomtes d'aquestes ciutats y del de Cardona, que partiria ab ell los estats, *de la manera que havia disposat lo difunt pare*. No precisa En Diago la data d'aquest document ni cap altra referencia, contentantse ab assegurar que l'havia trobat al Reyal Arxiu (lo que no conseguiren ni En Pujades, malgrat de *que 's transformà en Argus per buscarlo*, ni cap dels posteriors, provant això que de les substraccions atribuhides a n'En Marca ne poden esser culpables altres de més antichs); y 'l sol comprovant de pertanyer a l'època de que 's tracta es la cita del bisbe Umbert, que certament ho era llavores de Barcelona.

Per sospitosa donariem totseguit aquesta escriptura que suposen contenir una disposició del pare no coneguda, tal volta mal expressada; emprò no 's pot refusar quan, segons lo meteix P. Diago, també existia una ratificació d'aquella prometensa (igualment desapareguda del Arxiu) duhent ja data certa, es a dir, lo 18 de juny del any 18 d'En Felip, 1078, y essent otorgada en presencia dels vescomtes Ponç Geralt de Girona y Ramon Folch de Cardona, ratificació per la qu' En Berenguer s'obligava «a esser fidel a llur germà y a ajudarlo en tot lo que posseia, donantli a més en penyora y com a tributari al rey alarb Almudafar, ab lo que li pertanyia dels tributs, presents, donacions y usatges ab que havia contribuit aquell rey a llur difunt pare».

Quelcom indiquen aquestes escriptures, per més que llur citador no expressà llur contingut tant com hauria convingut; emprò de totes maneres, aqueix quelcom existent, pre-

ludi de discordia o ja discordia certa, era reconegut lo juny del 1078, dos anys justos després de la mort d'En Ramon Berenguer *lo Vell.*

Després d'aquesta data, després d'aquests documents, sien o no certs, los quals en opinió del autor dels *Condes vindicados*, «son més que suficients per provar la poca armonia, desconfiances y intents que ja avants de la partició de l'herencia hi havia entre 'ls dos germans, y en especial per part del petit, qu' exigia del gran aytals seguretats que no consta dongués ell may a llur germà»; la tan solicitada o desitjada partició no 's retrassa ja y 's du a cap formalment, donchs lo dia 16 de les calendes de juny del any següent (17 de maig del 1079) «se veu ja al comte Ramon Berenguer II, junt ab llurs magnats, partint la ciutat de Barcelona, castells, cases, torres, alous, desde 'l riu Besòs al Llobregat, Castellvell ab llur marca, Olèrdola ab llur potestat estàtica, etz., la torre de Dela, Vallmoll y llurs alous, Eramprunià, Benviure, Gavà, Pallejà, Garrosa, Les Franqueses del Llobregat y les dominicatures de varis pobles, aplicant la llur a cada part, y en quant a la residencia dels dos comtes al palau de Barcelona, disposaren que alternativament l'un germà hi visqués desde vuyt dies avants de Pentecostès fins vuyt dies avants de Nadal, y que mentres tant l'altre s'hostatgés a les cases d'En Bernat Ramon, ab reserva del castell del Port, partintse llur dominicatura, y també un parta d'homens y dònes jueus que serien esclaus y gent de servey» (1).

Després d'aquesta ja veritable divisió de béns entre 'ls dos germans, se troben al meteix Reyal Arxiu altres escriptures sença data, que contenen noves divisions, parcials o tal vegada rectificació d'altres, entre elles una que parla de Santa Perpètua, Montagut, Pontoncet, Vila de Magent, Tamarit, Cubells, Castellet, *Torre de Domne Dele*, Vallmoll y altres pobles y castells, y la que parla d'alguns *ferragenales qui sunt subtus Regumir ubi fuerunt factas naves*, sempre ab referencia a béns que havien sigut del difunt pare.

(1) Vegis per aquesta y demés referencies respecte a la divisió de béns lo tomo II dels *Condes vindicados*, pág. 111 y següents.

Lo nombre y diversitat d'aquests documents de repartició, en lloch d'un sol formal y general, lluny d'acreditar que s'anaven vencent obstacles y s'usaven recursos de concordia, proven més y més que 'l descontent anava pujant de grau, que may quedava satisfet l'ambiciós, y que, per lo tant, lo casal o familia comtal havia d'esser un niu embullat de qüestions, odis, disputes y amenaces. Qui ho dubti vegi les cartes del Sant Pare Gregori VII, y entre elles ne trobarà una, la de nombre 15 (llib. VI), datada del meteix 1079, per la que'l Sant Pare recomana y prega al bisbe de Girona que miri d'avenir als dos comtes germans barcelonins y aplacar la gran discordia que hi havia entre ells.

Anaven, donchs, los dos bessons en camí d'esser dos enemichs mortals, a erigirse cada hu per llur banda en capdill d'una facció o partit, y aquesta mala situació no podia, al cap y a la fí, donar altre resultat que una guerra civil, si avants, per un voler de Deu, no 's conseguia una veritable pacificació. Així sembla que s'intentà un any després, durant lo qual pot calcular lo llegidor a quin extrem se devia arribar, quan a 4 dels idus de desembre del any 21 d'En Felip (10 de desembre de 1080) se feu, per exigencia d'En Berenguer Ramon II y per havershi avingut lo germà Ramon Berenguer II, la definició o pacificació, per tallar les qüestions que tenien sobre les pertenencies del castell de Barberà y la meytat de la Bleda, Carcasona y Rodés, obrantse en això ab tanta precaució, que fins s'expressa hagi d'esser divisible en parts iguals tot lo que tal volta poguessin adquirir y alcançar en terres y honors desde la Clusa cap enllà, lo que prova la temensa de possibles heretaments o possessions que vinguessin a correspondre al comte de Barcelona en territoris o estats fòra de Catalunya.

Aquesta definició va en nom d'En Ramon Berenguer, y igintse a llur germà, usa sempre de la fòrmula *definit at-pacificat*, referintse a les propietats sobre les quals pogue-ı tenir qüestió; emprò una vegada, y això es lo més re-rcable al nostre obgecte, no segueix a aquelles paraules xpressió de cap propietat, y sí la del odi que fins aquell

dia li havia tingut llur germà, o que ell havia tingut a la gent d'aquest per llur causa: *Raimundus comes definit atque pacificat fratri suo comite Berengario totas ipsas querelas sive rancuras et malas voluntates quas habebat de illo vel ad suos homines per illum ad hunc diem.*

Malgrat d'aquesta formal concordia, ¿podrèm assegurar que s'aplacaren los odis y s'extingiren les passions? ¿Serà prou per calmar l'esperit del ambiciós la perfecta divisió de béns, si l'obgecte amagat de llur ambició es lo que precisament no s'ha dividit ni tantsols esmentat, lo poder y governació única dels estats que 'l pare deixà a llurs fills *pro indiviso?* Recordi 'l llegidor lo que ja hem notat avants; recordi que 'n l'època en que tingué lloch la definició y pacificació ja fruia En Ramon Berenguer II del goig conjugal, que, dos anys després de la derrera data esmentada, 'l pacífich comte tingué un altre goig més gran, com fou lo d'esser pare, y tal vegada 's decantarà a la nostra opinió, quan noti que desde'l naixement del fill a la desaparició d'aquell no hi ha més que 25 o 26 dies, donchs lo fill del *Cap d'Estopes* nasqué l' 11 de novembre de 1082, y En Ramon Berenguer II fou assessinat per allí 'l 5 o 6 del desembre següent.

Apart d'aquesta observació, reconeguda l'impaciencia del aspirant a la governació única, tal volta hi hagi qui trobi massa llarga la distancia que hi ha entre la data de la pacificació y la del assessinat, y nosaltres som los primers en regonèixeho; emprò potser no fou tanta com se creu, perque atès a que 'ls anys d'En Felip se poden comptar de diferentes maneres, desde la coronació pel pare, o desde la successió a aquest, en lloch de resultar l'any 21 corresponent al 1080 segons lo primer sistema, també podria esser, y es lo més provable, que correspongués al 1081, comptant desde la veritable successió que fou l'any 1060, y axís, encara que resultés més tart l'acte de la pacificació, seria molt més curt l'espay entre aquesta y l'assessinat y més apilotat lo conjunt de coincidencies que empenyessin lo fogós caràcter de *Fratricida* a tacarse ab lo nom que li dóna l'Historia.

Passèm ara a examinar aquest fet, sobre qual estudi tan

tes plomes s'han fadigat, y quina aclaració 's fa indispensable per l'enllaç que té ab altres fets posteriors.

Desde tres punts de vista pot esser considerat l'assessinat d'En Ramon Berenguer II *Cap d'Estopes*: desde 'l de la tradició admesa per molts dels nostres historiayres; desde 'l d'aparenta contrarietat ab altres fets, y per últim desde 'l de rigurosa justificació històrica.

Escoltèm primer a la tradició, tal com ha anat passant d'uns autors a altres, y com l'han anada presentant los cervells vulgars y 'ls poètichs.

Se diu que, anant de cacera 'l comte Ramon Berenguer per un bosch proper al camí de la ciutat de Girona, entre les viles de Sant Celoni y Hostalrich, li sortí de sobte llur germà Berenguer Ramon qu' estava al aguayt y 'l matà crudelment, causantli moltes ferides; que al temps de caure 'l desventurat Ramon, l'astor o falcó que duya a la mà, donchs llavores se caçava de cetreria, emprengué 'l vol y anà a deturarse demunt d'un varal que desde llavores ne digueren lo *Varal*, *Pèrtica* o *Perxa del Astor*, desde hont l'aucell estigué com en observació de lo que passava; que després lo *Fratricida*, ajudat de llurs còmplices, per amagar lo crim tirà 'l còs de llur germà a un estany que hi havia per allà a la vora, lo que desde llavores prengué 'l nom de *Gorch del Comte;* que buscant entretant los de la comitiva de la víctima a llur senyor, descobriren l'astor, y provant d'agafarlo, vegeren que s'hi resistia, fent volades curtes cap al estany, hont hi descobriren totseguit lo cadàver; que tret d'allí 'l còs del comte y portantlo a la ciutat de Girona per donarli sepultura eglesiàstica, l'astor anà volant sempre devant de la comitiva, fins que, arribada aquesta a l'esglesia, l'aucell se deturà demunt de la porta principal, hont reventà de sentiment y caygué mort de dolor; que al sortir lo clero per rebre 'l cadàver, lo piscol o xantre; per més esforços que feu, no pogué entoar lo *Subvenite Sancti Dei*, donchs no li eixien de la boca altres paraules que les de: *Ubi est Abel frater tuus, ait Dominus l Cain;* y per últim, que desde aquest moment ja no 's dub-

tà que l'autor del assessinat fós lo meteix germà del comte, es a dir, En Berenguer Ramon II *lo Fratricida*,

Ab aquesta tradició 'ns passa lo que ab moltes altres de la nostra terra, segons hem tingut ocasió de fer notar; es a dir, que no són aytals tradicions, y sí narracions de cronistes; de manera que l'aparenta tradició ha vingut a formarse y propagarse desprès d'existir ja 'l fet o motiu de la meteixa consignat a l'Historia.

Seguint per ordre invers la serie d'escriptors que la compten, trobarèm qu'En Pujades, qui resumí en un capítol general tot lo que parcialment havien dit los altres, seguí a n'En Carbonell, que a n'aquest li donà exemple En Marquilles, y per últim a aquest li serví de mestre lo may prou alabat per llurs faules En Tomich (1).

Avants d'aquest no s'ha de buscar la tradició, per més que ja existeixen los detalls històrichs, y nosaltres no la refusarèm, malgrat la mala nomenada del autor, per haverhi en ella un fons de veritat, preferible sempre a llur bellíssima forma poètica. A no esser aquesta circonstancia, no hi hauria que fiar gayre en los que, al ressenyarla y propagarla, sença pendres la molestia d'examinar los nostres arxius, han dit que la causa del assessinat era l'injusticia comesa per En Ramon Berenguer *lo Vell* en haver millorat y designat com a hereu universal a llur fill tercer, *Cap d'Estopes*, en perjudici dels altres, y sobre tot d'En Berenguer *lo Fratricida*, qu'era segón y li corresponia la primogenitura per mort d'En Pere Ramon; que totseguit de declararse a Girona qui era l'autor del assessinat, se remogué ja tota Catalunya reunint Córts y excluint de tots los drets a n'En Berenguer, qui perdé l'ús de la paraula, etz.; grossos erros que, com se va justificant, s'haurien pogut evitar fàcilment a no haverhi l'intenció de fer exagerades historietes de tots los aconteixements.

(1) Aquí convé recordar, com ja ho hem fet altres vegades, a fí de no ri-buir miracles a qui no 'n tinga la culpa, que l'obra d'En Tomich fou ac la molts anys avants que la d'En Marquilles, per més que hi puga haver post ri-tat en l'impressió, com resultava dels antichs originals o manuscrits.

Desde 'l segon punt de vista, 'l fet del assessinat ab totes llurs conseqüencies també presenta dificultats, encara que de mena diferenta de les que ofereixi la tradició per ella sola, sença cap fonament històrich. No 's pot dubtar qu'En Berenguer, ja fós autor o còmplice en la mort de llur germà, seguí regnant y exercint la tutela de llur nebot desde la desaparició d'aquell y per espay de quinze anys, d'acort ab lo previngut al testament d'En Ramon Berenguer *lo Vell*, duhent a cap durant aquesta temporada diferentes empreses y otorgant varies escriptures en nom propi o junt ab lo fill d'En Ramon Berenguer II.

Si era públich al pahis lo crim d'En Berenguer Ramon, ¿còm es que passen tants anys tolerant al trono al que duya la porpra tacada ab la sanch de llur germà? Y si tanta era l'ambició del *Fratricida* que arribà a esser criminal per poder regnar tot sol, ¿còm s'explica que l'assessí 's transformi en tutor del orfe, quan lo més plà y natural per part de qui tenia tan malvats instints era que 's desfés del fill igual que ho havia fet ab lo pare, sença quina catàstrofe no hauria arribat a conseguir l'obgecte de llur afany, com era 'l de regnar tot sol sença compartir lo trono ab ningú?

Aquest dubte no 's podria resoldre sinó suposant que de moment no volgués convencers lo pahis del crim de llur sobirà, o que aquest, horroritzat de llur propia maldat, experimentés una reacció en llurs malvats instints y s'esforcés en salvar al fill de la víctima, com a remey a les acusacions de la conciencia o per donar a compendre a llurs súbdits la falsetat del crim que se li imputava.

No seria aquest lo primer cas que podriem citar en prova de que cada malvat te llurs límits; y per altra banda, potser lo gran criminal, per l'istil d'altres tirans de totes èpoques, considerava com a part de llur política aquest comportament, perque d'aquesta manera'l pahis no 'l rebutgés avants de verificar les empreses que progectava o sabia ab la realisació d'aquestes tenir entretingut y entusiasmat al poble, que miraria com a secundaria la venjança d'un comte y senyor mort devant de la venjança general y xardorosa de la patria,

per la que l'animava 'l comte y senyor viu, quals dots de capità ardit y valent devien regoneixer senç dubte 'ls meteixos que sospitessin de llur mal caràcter.

Lo tercer punt de vista desde 'l qual hem de mirar lo fet de la mort d'En Ramon Berenguer II, es a dir, la rigurosa justificació històrica, acabarà de donarnos la llum indispensable per aclarir los dubtes que se 'ns han presentat al parlar del assessinat desde 'ls dos punts de vista anteriors.

No 's pot dubtar que 'l fill del *Cap d'Estopes* estigué baix la tutela de llur oncle desde 'ls primers anys; emprò convé observar que no perque l'oncle 's digués tutor, donchs legalment ho era segons lo testament d'En Ramon Berenguer *lo Vell,* ni per complir en aquest càrrech en lo tocant a l'administració dels béns, pot assegurarse que 'l menor estigués baix llur guarda. A n'En Berenguer Ramon li convenia no renunciar lo dret que li donava 'l testament de llur pare, y com no se sab del cert hont anà a parar la viuda del assessinat, que no devia deixar abandonat llur fill, això fa que admetèm al tutor, emprò sença 'l menor, es a dir, una tutela forçada per atribuírsela 'l principal representant del govern, amparat per la lley, si bé refusat per la justicia y per la voluntat del pahis.

Una escriptura existent al Reyal Arxiu, ab data de 21 de janer del any de l'Encarnació 1082, unes set semanes després de la mort del comte Ramon Berenguer II, nos prova 'l desamparament en que's trobà la desconsolada viuda, donchs tinguè d'empenyar a n'En Guillèm Senescal y a Arbert Raymon, per mil mancusos d'or de Valencia, 'ls delmes, usatges y serveys que percebia al castell de Sentmenat y esglesia de Sant Miquel d' *Auro,* fins que 'ls hi pogués tornar dita cantitat, essent lo motiu d'aquest tracte, per part de Mahalta, *atendre a llurs necessitats y a les d'un petit orfe.*

Aquesta justíssima substracció a l'autoritat del suprèr governant, o com si diguessim emancipació de la tutela l gal corresponent a n'En Berenguer, no podia agradar a n'a quest de cap manera, y prova, en cert modo, que la viud y'l menor no estaven a la vista ni baix l'immediata protec

ció del tutor, y per altra part prova aiximeteix qu' existia al pahis qui regoneixia la desgracia y 'ls drets del pobre fill del *Cap d'Estopes*, per més qu' en aquella data, tan propera a la catàstrofe, tal vegada no s'haguessin escampat y arrelat les sospites que s'havien d'anar sentint contrá En Berenguer Ramon II.

Lo cronologista que 'ns proporciona tots aquests detalls que anèm apuntant arriba a creure, en conseqüencia, que la veritable tutela la prengué primerament per ella sola la mare, «trobantlo provablement encara a Rodes, hont havia parit dos mesos avants al fill, com ho digué ell meteix en llur testament del any 1131». Lo temps que la viuda passà allí, y si tal vegada per més seguretat permanesqué fòra de Catalunya, no consta; emprò la segona part de la nostra observació, es a dir, l'existencia d'un partit que s'empenyava en venjar l'assessinat del *Cap d'Estopes* y en salvar a la muller y fill de la víctima es cosa manifesta, segon així se desprèn d'una escriptura per la qu' En Ramon Folch, vescomte de Cardona, s'avé ab un tal Bernat Guillèm, a 14 de les calendes de juny del any 24 d'En Felip (19 de maig de 1084), prometentli y donantli la quarta part dels delmes de l'esglesia de Sant Pere de Vilamajor, ab la condició d'esserli fidel y de que ajudi al esmentat vescomte, ab tots llur homens, a promoure guerra y venjar la mort d'En Ramon Berenguer, assessinat: *ut adjuvet ad jam dictum vicecomitem guerrejare et rancurare omnibus mortem Raimundi Berengarii, interfecti, comitis Barchinonensis*.

En aquest conveni no s'expressa quí era 'l matador o criminal; emprò quan la justicia pública no 's cuydava de ferho, y cap part té en tan noble progecte la persona que més s'havia d'interessar en llur realisació, com era 'l germà del mort y tutor legal del orfe, ¿quí dubta que aquest havia d'esser lo culpable, tàcitament expressat ab lo meteix silenci dels que's ligaven per càstigar un crim?

Aquest plà queda més descobert, com també la designació del criminal, un any més endevant, en que 'ls nobles del pahis celebren una junta per buscar tutor al orfe y a llurs

estats, nomenant a tal efecte a n'En Guillèm, comte de Cerdanya, y a llur muller Sanxa, y prevenint que quedés en tota llur força y vigor la tutela, encara que morís la comtesa Mahalta o contragués segones noces, detall que degué confondre al P. Diago, qui assegurà que la viuda del *Cap d'Estopes* s'havia casat després de mort lo marit ab Aymerich de Narbona, per sosteniment de lo qual se devien auxiliar tots mutuament y devien procurar atraures a llur partit al comte d'Urgell.

Més explícites son aquí les intencions dels conjurats, perque ¿còm es possible que uns vassalls, per llur sol impuls, despullin a llur sobirà d'un càrrech que per lley li pertoca, si no estàn decidits a presentarse en rebetlía? L'actitut y proporció qu' en aquesta època devien pendre les congregacions de lleals patricis havia de prevenir al criminal, y ja fós per efecte de protestes o seguretats que dongués lo fratricida, ja perque llur autoritat y preponderancia influís en l'esperit dels indiferents no congregats ab los venjadors, ja perque de bona fè s'atengués als drets que reclamava En Berenguer, sobre tot veyent que 'l conveni ab lo de Cerdanya no havia tingut efecte, y per altra banda la mare del orfe havia contret segones noces, com aixís ho feu Na Mahalta l'any 1086, lo resultat es que a 7 dels idus de juny d'aquest primer any ja trobèm, en presencia y ab l'aprovació de diferents magnats, entre altres En Berenguer bisbe d'Ausona, Guillèm Ramon Senescal, Arbert Ramon, Gerall Alamany y Umbert Jaucpert, regonegut lo comte de Barcelona Berenguer Ramon com a encarregat de la bailía o tutela del fill de llur difunt germà, pel terme d'onze anys comptats desde la diada de Nadal propera endevant, ab tot llur honor, potestat, dominicatura, etz.; per lo que 'ls referits magnats, y en llur nom lo vescomte Ponç y llur fill Gerall, qu' era als que dirigia la prometença de compliment lo fratricida, juren a n'aquest esserli fidels y seguirlo en llurs hosts y cavcades; essent després ratificada en altra escriptura aquel prometença pel meteix comte, ab oferiment d'administrar la tutela y deixarla al acabament dels onze anys compler

(que seria quan lo menor ne tingués quinze y pogués armarse cavaller, es a dir, quan estigués en estat de regnar y de succehir en la governació a llur desgraciat pare).

L'autor dels *Condes vindicados* aclareix ab irrefutables detalls la confusió originada d'errades interpretacions degudes a n'En Diago y En Pujades, los quals escamparen la falsa idea de que més endevant En Berenguer Ramon fou tutor en companyia d'un noble del pahis nomenat Bernat Guillèm (que alguns s'empenyaren, sença cap fonament, en nomenar Queralt), emprò lo cert es que 'l malvat oncle seguí ab la tutela de llur nebot, segons ho proven diferents documents, entre ells la carta que 'l cardenal y bisbe albanench Gualteri, nunci de S. S., dirigí a *Berengario comiti Barchinonensi et nepotti ejus Raymundo consuli* y a tots los princeps y clero, donant compte de lo resolt pel concili de Sant Gil sobre la restauració de l'esglesia metropolitana de Tarragona y demarcació de llur arquebisbat, l'any de l'Encarnació 1092; com també que l'any 1096 seguia En Berenguer Ramon ab lo govern del comtat barceloní, provant aquesta veritat una escriptura relativa a Tossa, derrera que 's troba d'aquest princep y que du la data de 28 de juny.

Los detalls que acabèm d'apuntar, úniques fonts per descobrir la veritat històrica, y quals referencies podrà comprovar lo curiós en l'estimable obra del cronologista tantes vegades citat, no donen cap llum respecte de les exposicions que fan alguns historiayres quan tracten de circonstanciar la vida del menor mentres se conservà baix aquest caràcter, poguentse dir tot lo més que, durant llur tutela, otorgà algunes escriptures titolantse comte y marquès, les que, essent anteriors al desembre de 1097, segons opinió del esmentat autor, «tantsols s'han de considerar com de contracte o negoci particular, y no governatiu, y baix la tutela de llur oncle Berenguer, encar que no ho expressi 'l document».

No podèm, donchs, assegurar lo que succehí en aquella temporada entre 'l tutor y 'l menor, ni fixar, per més que 'ns ho pensèm, l'actitut que devia anar prenent lo pahis a mida que l'orfe s'acostava a l'etat viril y sentia bullir en llurs ve-

nes la heroyca sanch de llurs avis. Encara més: en tots los documents aduhits no s'hi llegeix clarament declarat qu' En Berenguer Ramon fós l'assessí de llur germà, emprò per més que no ho trobèm així, ¿se podrà creure que 'l pahis no 'l senyalés per tal, y que, malgrat de la convenció dels magnats favorables a n'En Berenguer, havien de desistir de llur propòsit los que 's posaren d'acort ja lo 1085 baix la guia d'En Folch de Cardona?

Axís ho consignen los historiayres de Catalunya, encar que retrassant erradament l'època de la venjança, y tant aquests com la nomenada tradició compten qu' En Berenguer fou judicat *per batalla*, desafiat per un cavaller català, y que llur fí vingué a esser certament horrorosa, morint en lo *judici* o en la prova a que se 'l subgectà, o potser de les ferides que allí degué rebre, a Jerusalem, hont havia anat peregrinant en penitencia de llur pecat.

Part d'aquestes circonstancies queden realment justificades, y sobre tot la de qu' En Berenguer fou l'assessí de llur germà, emprò no per cap document contemporani. Ab tot, son los que ho consignen d'una època tan immediata y d'aytal caràcter, que bé poden admetres com a certs, y en vista d'ells no hi haurà qui pugui dubtar del crim que s'imputa al fratricida. Colocarèm breument y per llur orde aquests testimonis facilitats per l'obra cronològica que 'ns serveix de guia, y que de tanta importancia son per lo fet que anèm tractant.

Lo meteix fill del assessinat *Cap d'Estopes*, lo recomenat a la tutela del *Fratricida*, havent succehit ja en lo comtat de Barcelona, quina historia 'l designa ab lo nom de Ramon Berenguer III, a la donació o incorporació del monestir de Sant Llorens del Munt al de Sant Cugat, otorgada 'l dia 7 de les calendes de novembre (26 d'octubre) del any 1098, es a dir, a llur entrada a la governació, totjust transcorregu un any y mitg desde la desaparició del *Fratricida* (guiants per la data de llur derrera escriptura coneguda), s'express en una de les clàusules en los següents termes: *Donum illud quod a fratricida Berengario post parricidium Tomeriensi abbat*

(1) *inde dicitur esse factum, justiciae obvium, condempnatione dignum, meo meorumque nobilium generale judicio habetur semper irritum.*

Lo fill d'En Ramon Berenguer III, nét del *Cap d' Estopes*, y nebot en segon grau del *Fratricida*, En Ramon Berenguer IV, en un plet sobre pertenencies ab un tal Pere de Puigvert, que's fallà a la ciutat de Lleyda per allí l'any 1157, o sia 75 anys desprès del fratricidi, en una de les alegacions del judici, per impugnar com a falsa una donació feta per En Berenguer Ramon II, dóna entre altres aquesta rahó, en la que per incidencia s'hi descobreixen grans detalls; *immo hanc eamdem scripturam si veram stare constiterit, factam fuise post mortem Raimundi fratris sui quem ipse Berengarius Raimundi injuste et fraudulenter occidi fecerat, et ex hoc et propter hoc, fuit convictus et comprobatus ut homicidam et traditorem in curia Eldefonsi Regis Castelanorum, sicut multi hujus terrae homines noverunt.*

Per últim, en la declaració o dictamen per escrit que donà cert magnat de la cort d'Alfons, nomenat II a les histories d'Aragó y ab lo sobrenom d'*el Cast*, renét del comte Ramon Berenguer *Cap d'Estopes*, s'hi llegeix, entre les respostes que feu a dit monarca, sobre 'ls drets que creya tenir al comtat de Carcasona, no la certificació d'esser fratricida En Berenguer, emprò sí la d'haver sigut mort En Ramon Berenguer la diada de Sant Nicolau, y d'haber causat aquest fet una gran pertorbació a Catalunya: *avus vester Raymundus Berengarii* (lo III) *remansit in cunabulis in tali quidem etate quod in festo Sancti Martini natus fuerat, et in festo Sancti Nicolai primo subsequenti Pater eius interfectus fuit, unde Catalonia in tantum turbata fuit quod longum esset narrare.*

Apart d'aquests documents, que son prou per convencer de l'opinió general del pahis respecte del fratricidi, queda aquesta admesa per més endevant, consignantse en monu-

(1) Potser sia aquest abat lo de qui parla en Gregori VII en llur carta al bisbe de Girona, designat perque, en unió ab los de Ripoll y Sant Cugat, pacifiqui als fills d'En Ramon Berenguer I, *que estaven desavinguts per llur superbia y vanitat.*

ments històrichs d'èpoques posteriors, que no citèm per llur poca autoritat. Un d'ells, lo Cronologi de Ripoll, es lo que dóna 'l detall del punt hont morí 'l fratricida, *qui obiit in Gerosolima*, lo que sembla confirmat per l'opinió d'un historiayre que havia de publicar una obra en la que, assegurava, hi hauria detalls confirmatius d'aquella mort, emprò que no hem tingut la sòrt de poder llegir (1).

Després de totes les observacions que acabèm de fer, podèm resumir respecte del fratricidi dihent que l'opinió general del pahis l'admeté desde 'ls primers temps, que 'l declararen los parents més propers de la víctima, emprò que la nomenada tradició, ab totes llurs belles formes, proceheix tantsols del historiayre Tomich, que no sabêm si la inventà o si donà més proporcions a un'altra que existís avants, ja fós relativa al *Cap d'Estopes* o a un altre personatge (2).

Lo Cronista de Barcelona diu que «sortosament aquesta vegada la crítica històrica pot respectar la trabició, que, com no sia en les circonstancies de les paraules del capíscol, en res contradiu la veritat dels fets».

Lo cos d'En Ramon Berenguer fou dut, segons consta, a Girona, hont permaneix encara al sepulcre que hi ha sobre'l portal de la tresoreria, sençа cap inscripció, emprò ab la figura del comte demunt. D'aquesta manera 'l desventurat en vida ha sigut sortós en la posteritat, donchs llurs despulles no han sigut profanades com les de llurs gloriosos progenitors y successors que reposaven a Ripoll, Poblet y Santes Creus, hont los barbres del segle XIX, escarnint la civilisació de llur època, escupiren demunt dels més honrosos segells

(1) Vegis la nota posada per l'autor dels *Condes vindicados* al tomo II de llur obra, pàg. 139, relativa a M. E. Gauttier d'Arc, que morí avants de publicar la segona part de llur *Histoire des conquêtes des Normands*, hont havien de figurar los detalls a que aludim.

(2) Sis anys avants de que fós assessinat lo *Cap d'Estopes*, lo 1076, ho f[illegible] també a Penyalen En Sanxo V de Navarra, haventse comès lo crim al cam[illegible] essent l'assessí germà de la victima, y dihenttes Ramon com lo nostre fratricid[illegible] Apuntèm aquesta circonstancia tantsols com a curiosa, ignorant que hagi exi[illegible] tit a Navarra, com pogué esser molt bé, cap tradició respecte d'aquest fratrici[illegible] baix formes semblants al de Catalunya.

de l'historia patria, y esqueixaren la magestat del art enllaçat ab la relligió.

Segons sembla, la tomba del *Cap d' Estopes* ocupava avants un altre lloch, vora la porta de la Sèu; emprò l'any 1385, lo rey d'Aragó En Pere *'l Cerimoniós* la feu traslladar d'allà al paratge hont ara 's troba, segons l'inscripció que transcriu En Pontich, inscripció quina primera part (donchs la segona parla de la trasllació) potser fós copia o imitació de la que pogué existir en altre temps al costat del sepulcre. Diu així:

> Hoc in tumulo jacet corpus illustris ac potentis viri Domini Raymundi Berengarii Comitis Barchinonae, filii Domini Raymundi Berengarii qui Usaticos condidit.
>
> Hic propter multitudinem et densitatem crinium cripsorum, fuit dictus *Cap de estopes.*
>
> Qui vulneratus decessit nonis decembris anno Domini MLXXXII, et fuit sepultus in eodam tumulo constructo foris in presenti Sede juxta portam, et postmodum translatatus per Illustrissimum Principem et Dominum Domnum Petrum tercium Aragonum Regem, ipsius comitis octavum neptem, quinta die novembris anno Domini MCCCLXXXV regnique sui quincuagessimo.

Diu En Pujades que, en recort del astor que descobrí 'l crim, los vehins de la ciutat de Girona posaren una figura d'aquest aucell, de fusta molt ben travallada, pintada ab llur varietat de plomes, demunt de la porta hont se deturà, segons lo vegé'l meteix Cronista l'any 1604, y que després, per allargar y donar la deguda proporció a aquell sagrat temple, enrunant la paret vella o frontispici, 's tregué aquella antigalla; emprò fou tan considerat y atent l'arquitecte de l[...]ova obra, que al sol de l'esglesia hi posà una pedra gros-s[...]nés que les altres del paviment, y en ella esculpida y ben t[...]allada la figura del astor, quina pedra està a plom y per-p[...]dicularment posada hont avants hi havia la figura de f[...]a.

Al devant del sepulcre del comte hi ha 'l d'una dama. En Villanueva 's decanta a creure que hi ha enterrada Na Ermesinda, benefactora de l'esglesia; empró si donèm crèdit a les referencies d' En Pontich, que cita 'l Secretariat del 7 d'abril de 1412, fol. 82, aquella dama es la muller d'En Ramon Berenguer II, la que, ab llur tomba, fou traslladada del extrém de l'esglesia a l'esquerra de l'entrada y colocada a la paret entre la capella del Sant Sagrament y la de Sant Joan, casi devant del sepulcre de llur marit. Essent cert aquest detall, tindrien rahó 'l P. Diago y altres escriptors, los quals opinen que la comtesa Mahalta 's retirà, després d'enviudar d'En Aymerich, a Catalunya, hont morí, per més que no sien d'aquest parer los historiayres *del Llenguadoc*, que sols parlen de la mort d'aquesta dama dotze o tretze anys després d'haver començat lo segle XII.

Hem arribat a un punt del que n'hem de recular per lo mellor ordre: explicada la fí del *Cap d'Estopes*, convé reservar per quan sia ocasió 'ls actes de llur fill y successor, en qui 's perpetúa després la sobirania dels comtes de Barcelona. Donada també a coneixer, per necessitat, la fí del alevós Berenguer Ramon, perque l'historia dels fets axís ho exigia tractant del fratricidi, hem de prescindir ja de tot lo que tinga relació ab aquest crim, y considerant a n'En Berenguer tantsols desde 'l punt de vista de príncep regnant, examinar llur comportament com a governant, polítich y capità, així com los demés aconteixements que tenen lloch durant la temporada en que aquell ocupa per complert lo trono que 'l pare deixà dividit en dues meytats.

Si Catalunya fou teatre de lluytes y desavinences després de la mort d'En Ramon Berenguer II, gran compromís havia d'esser per lo fratricida atendre a tots los punts hont aparegués algun intent de rebetlia, y més si veritablement, com hem d'admetre, duya al cervell lo plà de la reconques general, y, per lo tant, del engrandiment de llur casal. A aquest pensament y ab aquell gran destorb potser hag d'obrar com obraren, en circonstancies semblants, los re de França y altres príncceps respecte dels Estats extrang

que s'anaren emancipant de llur domini; potser hagué de adoptar lo sistema de deixar que 's cremessin les cases llunyanes ab tal de que no 's calés foch a llur propi hostatge.

Fem aquest càlcul perque no trobèm cap detall ni document que 'ns parlin d'En Berenguer Ramon respecte d'un fet notable que refereixen los nostres historiayres, ocorregut en un dels Estats de fòra de Catalunya que s'agregaren al comtat de Barcelona.

Lo P. Diago es qui primer nos parla del fet, extractat després per En Pujades, y es, en resúm, que, a causa de les rebetlies ocasionades, tant a Catalunya com a França, per la desventurada mort del *Cap d'Estopes*, lo vescomte Atto o Ató de Carcasona, que fou fill d'En Renart *Trencavello*, pretextant inquietuts dels vassalls, s'apoderà de tota la comarca, pensant que, ab los disgustos y confusions que hi havia a Catalunya, no hi hauria qui mirés per la conservació de aquells Estats, y així de feudatari qu'era dels comtes de Barcelona 's feu amo absolut de la ciutat y estat, de que fins llavores sols havia sigut vescomte, encar que prometent y jurant als vehins que quan lo nou comte (lo fill d'En Ramon Berenguer II) succehís y fós d'etat de pendre ordre de cavalleria, entregaria 'l domini sença cap contradicció, ab lo que'ls de Carcasona quedaren enganyats, havent d'acatar com a senyor al intrús, fins qu' en temps d'En Berenguer III (com veurèm) recobrà 'l casal de Barcelona lo que avants havia perdut.

En Diago dóna aquesta nova sença dir d'hónt la treu o en què la fonamenta, emprò 'l Cronista Pujades fa evident que dita relació no es més que l'extracte d'un pergamí que produheix al tractar del recobrament, y del que ja n'hem fet esment, per incidencia, fa poch, es a dir, lo dictamen donat per cert noble a 'n Alfons, primer comte-rey d'Aragó, sobre ı propietat del comtat de Carcasona.

Certament aquest pergamí explica per extens tot lo que əfereix En Diago, emprò hi hem fet algunes observacions er les quals casi arribariem a deduir que llur contingut no ; caràcter de document, ni passa d'esser res més que una

senzilla apuntació de fets, que no sabèm si eren prou coneguts de qui 'ls descrigué.

Comença en llur capsal per aquestes paraules *Hec est memoria* (que nosaltres traduiriem *apuntació per recordar*); al peu no s'hi troba cap data ni firma, ni tantsols autorisació d'escribâ, y sobretot en llur contingut apareix per única vegada, cosa que extranyèm no hagi cridat l'atenció dels que 'ns han precehit, la idea de qu' En Ramon Berenguer *lo Vell*, al morir, deixà Catalunya (la primera vegada que 's troba nomenada així), per meytat entre llurs dos fills, y en calitat de millora 'l comtat de Carcasona a n'En Ramon Berenguer II, segons se pot veure en llur testament: *dimisit Cataloniam duobis filiis suis per medium; majori vero videlicet Raymundo Berengarii qui dicebatur Cap de Stopes dimisit Carcassonam cum omni comitatu per meliorationem in suo testamento, sicut vos potestis videre in eodem testamento*, detall que, d'esser cert, nos posaria en veritable confusió, després de tots los aduhits fins ara y del veritable testament, per los que s'ha provat que tot lo que deixà En Ramon Berenguer *lo Vell* a llurs dos fills fou *pro indiviso*, y sença cap millora.

No deixa d'esser curiós que ja En Pujades expliqui que'l tal escrit es «una carta o pergamí, que va sença nombre o nom (titolat *De civitate Carcassonae*) rodant per l'arca de la primera estancia del Arxiu Reyal de Barcelona», lo que prova la poca importancia que devia tenir, quan ni tantsols se li havia donat numeració (1).

Mentres no hi hagi, donchs, documents més formals que'l que acabém de citar, no donarèm a n'aquest gran autoritat, sia poch o molt lo que al fons tinga de veritable, com no dubtèm que realment hi hagué quelcom d'emancipació pels

(1) Lo P. Diago parlant d'un altre document sobre Carcasona, deya que 's trobava al nombre 360 del armari de Catalunya. En Pujades se preocupà, y llegint 370 en lloch del nombre citat, manifesta que no ha sapigut trobar lo document. Venen després los editors del Cronista, y en una nota corretgeixen la lleugeresa d'En Pujades, dihentli que actualment existeix l'escriptura al nombre 360, y axís es en efecte, duhent ara'l nombre modern 152 d'En Ramon Berenguer III. L'altre document *Hec est memoria* porta 'l nombre 730 en los trasllats de pergamins, empró no hem pogut comprovarlo ab l'original.

de Carcasona en aquella època, ho recordèm, més que per donar fè complerta al fet, per admirarnos de qu' En Berenguer Ramon II no fes res per la llur banda, o més ben dit, per regoneixer que si aquest no feu, fou perque materialment no pogué, ja perque estigués dedicat a altres plans, ja per impedirho 'l mirament que havia de tenir en que no 's desmembrés lo pahis hont hi tenia 'l principal y més antich domini.

Los historiayres del Llenguadoc al parlar del intent d'Ató, lo regoneixen just, suposant que lo que s'havia venut als comtes de Barcelona fou lo vescomtat de Carcasona ab certa condició, emprò es tan feble llur argument que no val la pena d'esser esmentat.

Lo braç del capdill català posà en moviment altra causa més important, un altre perill de més trascendencia. Tal fou la guerra ab los alarbs, en la que hi intervingué'l capdill castellà Roderich Díaz de Vivar, més conegut ab lo nom del Cid Campeador.

No es del nostre obgecte ni 'ns pertoca l'estudi d'aquest personatge històrich, quina importancia augmentaren la poesia y les cròniques, una y altres escrites ab posterioritat al hèroe. La tasca que començaren a fer En Risco y En Masdeu, y qu'en aquests temps han fet més perfecte En Romey, l'Hinart y En Dozy, es prou per coneixer la certesa, qu'es lo que busquèm en lo que 's refereix a la nostra historia. Axís es que, atenintnos als resultats de tan importants estudis, explanarèm segons ells lo quadro d'aconteixements en que intervingué 'l comte de Barcelona. No obstant, perque tinguen lo degut lligament los fets dels mussulmans enllaçats ab los que realisaren los nostres compatricis, convé avants buscar la font en causes llunyanes o en altres regions espanyoles de fòra de Catalunya, sença lo qual no seria complert lo quadro que traçarèm.

Ja coneix lo llegidor l'estat de desballestament que presentava 'l domini mussulmà a Espanya desde la desaparició del califat, y 'l gran nombre d'estats nous y enemichs entre

ells que s'anaren formant per tot arreu, erigintse 'ls walís en emirs o reys.

Entre aquests se distingien per llur rivalitat los de Toledo y Sevilla, tan aviat aliats ab los cristians com en guerra encesa. Aquests avencaren en llurs conquestes en temps d'En Ferràn I, y per més que després de la mort d'aquest monarca sobrevingueren també guerres civils entre 'ls espanyols, lo successor, Alfons VI, arribà a reunir justa o injustament baix llur ceptre tots los dominis que aquell havia possehit, y sobre tot dugué a cap una empresa qu'es de les més importants d'aquella època, es a dir, la presa de la ciutat de Toledo, de l'antiga capital dels goths, lo cor y 'l punt més fort de tota la Península, fet que omplí de consternació a tots los mussulmans.

Ab aquest motiu s'aplegà a Sevilla un concell o divan presidit per Aben-Abed, y en ell, dominats per la desesperació, y creyent en una certa profecia que assegurava haverlos d'arribar de l'Africa 'l remey als alarbs, proposaren cridar als almoravides en llur ajuda, proposta que tantsols refusà un membre d'aquella assamblea, per lo que fou escarnit.

Los almoravides eren una gran secta que tingué començ a la tribu de Lamtunah, que s'alabava d'haver tingut llur origen al Yemen o Arabia Feliç. No 'ls hi manca historia, que aquí seria per demés ressenyar, als Lamtunis; emprò sols cal recordar que a mitjans del segle XI, un imà de Feç nomenat Abd-alla-ben-Yasin, conduhit per un peregrí de la Meca, anà allí a predicar, logrant reduir aquells idòlatres al culte ortodoxe del Alcorà, de manera que arribà a esser un segon Mahoma.

Lo nou apòstol mussulmà donà a llurs convertits lo nom d'almoravides o morabites (*al-Morabethyn*, los devots a Deu, de lo que també 'n prové la paraula *morabit*). Los capdills de l'esmentada tribu, sometent a altres que s'havien subleva s'anaren acostumant al esperit de conquesta, y així logra ven l'any 1070 que 'ls berebers del Mohgreb los hi concedis sin un extens territori, hont fundaren la ciutat de Marroc (Marrakasch) y arribaren a esser amos absoluts de tota la

banda de l'Africa compresa entre l'embocadura del Senegal al Atlàntich, y l'antiga Cartago al Mediterrà.

A qui més principalment s'han d'atribuir aquests profits es al capdill Yusef-ben-Taschfyn, qu' era qui desempenyava aquest càrrech quan se reuní l'assamblea de Sevilla, y al que anaren a trobar los embaixadors d'Aben-Abed, implorant l'ajuda de llurs armes a favor dels alarbs d'Espanya. Lo capdill almoravide prometé posarse en camí totseguit, ab la condició de que se li concediria l'illa Verda (Algeciras), y aplegant nombrosos estols d'almoravides, berebers y negres passà l'estret y no 's deturà fins que acampà al voltant de les muralles de Sevilla, lo que ocorregué l'any 1086.

Lo rey Alfons, que havia renyit obertament ab l'emir de Sevilla, dividí llurs llegions, enviantne unes cap a Estremadura y treyent ab les altres los mussulmans d'Aragó, hont posà estret assetge a la ciutat de Çaragoça, devant de quals muralles rebé la nova de l'arribada d'En Yusef. Abandonant llavores l'assetge, crida a llurs aliats de Navarra y Aragó, reuneix tots los guerrers de llurs propis estats y 'ls mussulmans que li estaven subgectes per la capitulació de Toledo, y passa a unir totes aquestes forces noves a les llegions que avants havia enviat a Portugal.

Los dos grans exèrcits enemichs toparen als plans de Çalaca, prop de Badajoç, y allí 's donà la batalla més encarniçada de totes les que presencià Espanya en molts segles. Ab dificultat assegurariem que al aplegar lo rey Alfons al Aragó les forces de tots los aliats, s'hi comptessin les hosts de Catalunya ab En Berenguer, donchs encar que 'ls historiayres alarbs que descriuen la batalla de Çalaca diguin que 'l segón exèrcit d'En Alfons lo manaven Al-Barhanis y Garcia-ben-Radmir, y algú hagi comprès per aquests personatges a n'En Berenguer y al comte Garcia Ramirez, totseguit se comprèn que aquell era en Alvar Fañez, vassall del rey Alfons, qualitat que per cap estil se pot aplicar al comte de Barcelona (1).

(1) Posteriorment hem vist confirmada aquesta opinió per En Dozy, qui explica la diversitat de personatges que s'ha volgut indicar ab lo nom d'Al-Barha-

Los espanyols perderen la batalla, trobant los mussulmans després del triomf uns vint y quatre mil caps de cristians, y per tan assenyalada victoria prengué En Yusef lo títol d'Emir-al-Mumenin, que havien dut los califes omeyades. Després d'aquesta batalla, que omplí d'esglay a tots los prínceps cristians, y de quins dolents resultats també se 'n devia ressentir Catalunya, per més que llurs tropes no hi concorreguessin, Yusef hagué de sortir d'Espanya, y en llur ausencia's promogué nova desavinença entre'ls aliats alarbs, alhora que 'ls estats cristians procuraren referse de llurs pèrdues ideant noves empreses.

Mentres Alfons de Castella, desitjós de posar al abrich d'una invasió 'ls nous estats que havia adquirit, demanava socors al rey Felip I de França, qui li envià un exèrcit baix les ordres d'En Raimond, comte de Borgonya (ab qui Alfons casà llur filla Urraca), y un cert nombre de relligiosos per poblar los temples y monestirs de la nova provincia castellana, los demés prínceps y nacionalitats qu' eren amichs o aliats d'En Alfons, se decidiren desde llavores a pendre una actitut diferenta, a atacar als estats mussulmans fronteriços, ab los quals havien sigut tolerants o indiferents senç dubte a causa de pactes.

Los emirs aliats ab Yusef, dels que 'ls estats cristians cobraven tributs, tant per llur nou compromís com per l'esperança de sobrepujar a n'aquests d'allí endevant, es de creure que devien tractar d'estalviarse 'ls vergonyosos tributs: això era mancar obertament als tractats, era donar motiu a llurs enemichs a convertirse en irruptors, y així s'explica que, aprofitant los cristians les noves desavinences dels mussulmans, que ja no conservaven la gran força unida ostentada a la batalla de Çalaca, se llencessin a noves conquestes, y procuressin engrandir los territoris hont imperava la lley de Crist ab altres de vehins en los que hi regia la doctrina mahometana.

nis, los anacronismes que ab tal motiu s'han comès, la font d'hónt tragué l'er l'escriptor a qui nosaltres aludím, y per últim la manera com se troba escrit aquella paraula a les histories alarbes: *Albar Hanes*, a la vista de la qual no ha ningú que al moment no endevini llur significació.

Units lo comte Berenguer de Catalunya y 'l rey d'Aragó atacaren alhora al emir de Çaragoça, resultantne victories per un y altre capdill, donchs l'aragonès s'apoderâ d'Osca al meteix temps qu' En Berenguer extengué llurs dominis fins a l'antiga y enrunada ciutat de Tarragona, de lo que després parlarèm per separat per llur mellor comprensió.

Pels detalls que a llur temps aduhirèm se veurà que aquesta empresa d'En Berenguer havia d'esser avants o al començament del any 1091, y per lo tant s'ha de posposar aquest fet a la principal lluyta ab lo Cid, que fou anterior. Fem aquesta aclaració perque són varies les dates que han marcat los historiayres parlant d'abdós fets, avantposant o posposant l'un al altre segons les suposicions de cada un. Prescindim nosaltres dels motius que dugueren al Cid a aquests indrets, hont lluytà a favor dels que 'ls nostres soldats combatien, y anèm a lo principal.

Avants de morir El-Moctadir dividí 'ls estats entre llurs fills: lo més gran, Yusuf-al-Mutamin, quedà rey de Çaragoça, y l'altre, Mondhir, conegut també per Al-Hadjib, tingué'l senyoriu de Denia, Tortosa y Lleyda. Los dos germans se declararen la guerra, aliantse ab lo segón En Sanxo Ramírez, rey d'Aragó y Navarra, y 'l comte Berenguer de Barcelona; emprò Al-Mutamin, lo rey o emir de Çaragoça, tenia en llur favor lo Cid. Fós, donchs, quan fós que comencés aquest plà de guerra contra 'l çaragoçà, y ja que comptava ab l'ajuda del *condottiero* castellà Rui Díaz de Vivar, no tindria res d'estrany qu'en diferentes ocasions lluytessin ab los soldats d'aquests los nostres compatricis.

Emprò 'l fet més principal, la lluyta més alabada en cròniques y poesies, aquella en que 's diu haver ocorregut la derrota y entrega de la espasa, fou avants del 1083, potser lo meteix primer any de regnar sol En Berenguer, després del assessinat del germà. Se diu que 'l Cid entrà a Monçó a la vista del exèrcit dels aliats, per més qu' En Sanxo havia jurat que no s'atreviria a ferho; després se posà d'acort ab Al-Mutamin, y 'ls dos resolgueren fortificar y habilitar un

antich castell nomenat Almenara que hi havia entre Lleyda y Tamarit.

Enfeynat En Sanxo en altres qüestions, lo Mondhir, En Berenguer, lo comte de Cerdanya, lo germà del d'Urgell y altres senyors de la Marca, entre ells varis del Rosselló y de Carcasona, assetjaren lo castell; mancaren los queviures als assetjats, y no poguentlos socorrer lo Cid, que estava enfeynat en la presa del castell d'Escarp, avisà a Al-Mutamin lo perill en que 's trobaven llurs amichs. Aquest era de parer qu' En Roderich los auxiliés, y 'l Cid preferia que 'ls assetjats prometessin un tribut al enemich, a lo que s'avingué 'l çaragoçà; emprò al proposarho a aquells s'hi negaren resoludament. Indignat llavores lo Cid, ataca als assetjadors, los derrota, s'apodera d'un rich botí, y fa presoners al comte de Barcelona y a molts nobles catalans, als que deixa en llibertat al cap de cinch dies, y se 'n torna a Çaragoça, hont es rebut ab grans honors per llurs triomfs.

Aquesta es la relació del fet, que totjust detallen los historiayres de Catalunya, y està treta de l'historia que s'ha volgut fer passar com a més certa respecte als fets del Cid, historia que publicà En Risco treyentla d'un manuscrit que diu descobrí a la biblioteca del convent de Sant Isidor de Lleó, ab lo títol de *Hic incipit Gesta de Roderici Campidocti*, obra que fixament no s'ha provat en quin temps fou escrita, encar que sembli esser anterior al any 1238, emprò sempre posterior a l'època en que visqué l'hèroe, com no seria difícil provar.

Aquesta circonstancia, los molts erros que conté l'obra, l'estil rebuscat ab que està escrita (sobre tot al copiar cartes inacabables que 's suposen escrites pels personatges de qui 's parla, en lo que tal vegada l'autor volgué imitar los combinats discursos que 's troben en histories d'altres èpoques), y l'afany d'ensalçar al hèroe y de donar sempre importancia a la nacionalitat a que aquest pertanyia, fan ta sospitós lo llibre de *Gesta*, parlant històricament, com los d més vells escrits que tracten del Cid, y no hi ha cap rah per donarli la preferencia que li han concedit algus escri

tors per una circonstancia de la que després nos hem de ocupar.

Per aytal fí, examinèm la forma baix la qual se narrà antigament y pels nostres historiayres lo fet de la derrota del nostre comte pel capdill castellà.

Ignorantse en temps d'En Diago y En Pujades l'existencia del llibre de *Gesta*, aquests escriptors s'hagueren de fixar naturalment en les úniques obres, històriques o no, hont se comprenia un fet desfavorable a Catalunya per combàtrel provant ab detalls llur falsetat. Senç dubte vegeren que 'ls detalls d'aquest fet, propagat després en altres obres nacionals, no tenia cap més fonament que 'l *Poema del Cid*, hont s'hi llegeix:

> *Al* Conde *D. Remont á prisión le han tomado,*
> *Hy ganó á Çolada, que más vale de mill marcos de plata;*
> *E venció esta batalla, poró ondró su barba*
> *Prísolo al* Conde, *pora en tierra lo lebaba.*

Descobert lo desautorisat fonament, cap cas n'haurien hagut de fer pels molts erros que contenia; emprò tenint tantsols en compte que la combinació del fet a que donà lloch passava per històrich, moguts per l'esperit patri, 's dedicaven los esmentats autors a provar l'existencia d'aquells, valguentse de llarchs y convincents arguments. Lo principal erro era en llur concepte 'l nom del comte vençut, donchs l'any en que 's suposava haver ocurregut lo fet no existia a Catalunya cap altre comte Ramon que 'l fill del C*ap d'Estopes*, nen encara, y 'l comte regnant era En Berenguer. Si en lo principal hi havia erro, es a dir, si era falç lo personatge vençut, fals y errat havia d'esser tot lo demés, y per lo tant, negaren lo fet en rodó.

Molt lloable es l'interès dels nostres historiayres, y no nys ho es la gran feynada que esmerçaren per provar la setat d'un fet que no 's fonamentava en cap base històrica; nprò aquesta rahó, que al nostre entendre es la principal, mbé hauria de servir per refusar la narració poètica o 'ls crits no contemporanis fets per compatricis del vencedor,

encar que 'n lloch de *D. Remont* s'hi hagués llegit *D. Berenguer.*

La crítica no era llavores tan refinada y s'ha de perdonar aquest oblit dels nostres interessats historiayres. Més culpable es lo precipitat dictamen d'En Masdeu, que, tenint coneixement per En Risco del llibre de *Gesta*, únich en que's tracta d'aquest fet nomenant al comte vençut Berenguel y no Ramon, negà aquell per la rahó imaginaria de que En Berenguer, desde 'l fratricidi, no governà un sol dia a Catalunya, hont tothom li era contrari, y per lo tant, mal podien los catalans esser duts a campanya per una persona que odiaven y a la que no obehien, argument que podrà esser fill de bona voluntat, emprò que prova pel clar lo poch que s'entretingué 'l crítich abat en visitar los nostres arxius, en los que hauria vist testimonis sobrers de la governació del esmentat comte, que comprengué la serie d'anys anteriorment designada.

La troballa d'En Risco, es a dir, lo llibre trobat a la biblioteca de Sant Isidor de Lleó, es lo que decantà un xich a alguns escriptors a admetre 'l fet en conjunt. es a dir, la derrota, prescindint dels detalls, per veure que llur text, en certa manera, no contenia cap anacronisme respecte al nom del personatge vençut, qu'es Berenguer y no Ramon; emprò nosaltres, més exigents, sença negar per honra patria la possibilitat del fet, donchs creyèm que tots los pobles tenen victories y desfetes per explicar, preguntarèm als més imparcials: ¿Per què, si tant ple de falsetats està 'l *Gesta* com lo poema, s'ha de donar preferencia a aquell sobre aquest? Si aquell es posterior, ¿còm es que no s'atingué a lo que ja consignava la tradició explanada a la poesia, d'una manera diferenta, y si era anterior, còm es que 'n llur narració s'ometen los detalls ab que després s'ha perpetuat lo fet? ¿Cal fiar molt d'uns apologistes que tenen interès en fer sempre vencible a llur hèroe, y en presentar humiliat al que g plantarli cara, tant si 's diu Berenguer com Ramon? ¿Es p autoritat històrica un llibre no contemporani del persona de que tracta, quan no existeixen proves diplomàtiques

expliquin poch o molt a favor o en contra del fet? ¿Quí ha batejat la célebre *colada*, que guanyà 'l Cid al comte de Barcelona, ab un nom que ni es franch ni català, y tot lo més es castellà? Diguèm, donchs, tantsols, que les histories narren aquest fet, emprò l'Historia no 'l justifica, y així cada hu s'ho podrà pendre de la manera que més li convinga. Seguim ara 'l fil dels fets en que hi intervenen los personatges de que 'ns ocupèm, enllaçantlos ab los dels almoravides dels quals ja hem començat a tractar.

Després de la data en que suposèm la derrota d'En Berenguer es molt gran la complicació de fets que ocorren en diferents estats espanyols, de manera que llur explicació seria impropia del obgecte que 'ns guía en aquesta Historia. Reduhintnos, donchs, a lo que 'ns pertoca, anirèm exposant, tant per facilitar totes les noves relatives als nostres antichs compatricis com per deixar confirmada per elles la rahó de colocar en la data indicada la lluyta del Cid ab En Berenguer, y no després, per lo qual nos valdrèm ab preferencia del text d'En Dozy en llurs *Recherches*, hont l'autor presenta un ordenat conjunt de detalls procehents tant d'escrits nacionals com de tots los autors alarbs coneguts.

En general resulta, donchs, que sobrevingueren o seguiren al Aragó fortes discordies entre 'ls alarbs d'aquells dominis, y que un dels capdills rebetles solicità l'ajuda d'En Alfons VI, quí, víctima d'una mofa, anà en persona a Rueda, hont lo vegé 'l Cid, que 's trobava llavores a Tudela. Aquest pensà marxar desde allí ab llur rey, emprò, maliciant de llur sinceritat, se 'n tornà a Çaragoça (any 1084), hont Al-Mutamin li manà que fes incursions per llurs estats, entre les que s'hi compta una pel territori que dominava El-Mondhir, qui, per defensarse del castellà, l'anà a topar en companyia d'En Sanxo d'Aragó, emprò 'ls dos foren vençuts.

En això 's veu ben clar que les armes del Cid eren contraries a les dels prínceps nacionals Sanxo d'Aragó y Berenguer de Barcelona y dels aliats d'aquests.

No foren més petites les desavinences que també's pronogueren aquell any y 'l següent entre 'ls alarbs, arribant

fins a promoures una guerra de succesió, y solicitantse també per algun partit l'ajuda d'En Alfons de Castella. Mentres a Valencia 's proclamava a Al-Kadir, succehia a Çaragoça Ahmed-al-Mostain a llur pare Al-Mutamin, que acabava de morir, y 'l Cid seguia encara en aquesta ciutat. Al-Kadir tenia en llur ajuda una host castellana manada per Alvar Fañez, y primerament ab ella y després ab la política conciliadora que adoptà s'anà arrelant en llur domini; emprò com que entre 'ls súbdits que se li mantenien rebetles se distingia Ibn-Macur, governador de Xàtiva, s'hagué de decidir a escarmentarlo. Preparantse 'l rebetle per quan aquest cas arribés, solicità l'ajuda de Mondhir, príncep de Lleyda, Denia y Tortosa; accepta aquest lo progecte, envia per endevant forces alarbes, y ell, unit ab un estol cristià, qual sosteniment corria a càrrech del lleydatà, marxa cap a Xàtiva.

Aquest estol era format per soldats catalans, comendats per En Grau Alamany de Cervelló. Lo rey de Valencia fugí a llur capital a la vista de les tropes del Mondhir, y aquest prengué possessió de Xàtiva. Los valencians indignats al veure la vergonyosa entrada de llur rey, y calculant que les forces d'En Alvar Fañez no donaven l'ajuda qu' era d'esperar, intentaren entregarse al Mondhir, y sapiguentho aquest s'endreçà cap a Valencia per assetjarla.

Se diu qu' En Alvar Fañez estigué seguidament sobre les armes, tement que seria desafiat pels catalans; emprò no sabèm quins fets o desenganys degueren sobrevenir en aquella indecisió, donchs al cap de poch temps lo Mondhir alçà l'assetge y se 'n tornà cap a Tortosa. Desde llavores anà extenentse 'l desorde per tot Valencia, augmentaren les rebetlies contra 'l rey d'aquesta ciutat, se retiraren a Castella 'ls soldats d'Alvar Fañez y'ls cristians començaren nous atachs a la part llevantina d'Espanya hont no hi havia almoravides.

Això era al any 1088, y aprofitant El-Mondhir les dis(
dies de Valencia, tornà cap allí en companyia de soldats
talans: un de llurs generals derrotà a Al-Kadir, y tem
aquest tornarse a veure assetjat, demanà l'ajuda d'En ...

fons y d'Al-Mostain de Çaragoça. Aquest se deixà convencer, més ben dit, fingí accedir als prechs del valencià, per haverli promès cert capità que la ciutat li seria entregada tantost se presentés, y ab aytal confiança feu un pacte ab lo Cid, estipulant que s'ajudarien mutuament per guanyar Valencia, que aquest se quedaria ab lo botí y ell ab la ciutat.

Tots s'enganyaren en aquesta empresa: tement El-Mondhir que llur nebot y enemich, Al-Mostain de Çaragoça, seria més fort si arribava a ferse amo de Valencia, prometé desistir de llur intent, esser d'allavores ençà amich d'Al-Kadir y retirarse de Valencia ab tal de que allí no hi tingués cap domini 'l çaragoçà; Al-Mostain arribà a Valencia sença veure realisades llurs esperançes; lo Cid, que rebé grans presents del valencià, entrà en l'escrúpol de que 'l pensament de conquesta era irrealisable, perque en rigor la ciutat de Valencia era del rey Alfons, y Al-Kadir res més que un vassall d'aquest.

S'entornà'l çaragoçà y'l Cid se mantingué al territori de Valencia, prometent alhora a Al-Mostain y El-Mondhir que'ls ajudaria a pendre la ciutat quan se presentés l'ocasió, al meteix temps que donà seguretat a En Alfons de mantenirse allí com a vassall seu, sença que li costessin res les forces castellanes de llur exèrcit, y que guerrejaria contra 'ls alarbs fins a donarli 'l domini del pahis.

Ab aquest sistema 's mantingué 'l Cid a Valencia, essent amich de tothom y de ningú, y fent incursions en tots indrets en profit propi. Lo rey de Çaragoça (entrant ja l'any 1089), convencentse de que no 's podia refiar del Cid per ferse amo de Valencia, buscà aliança per altra banda, y se 'n anà a buscar al amích de llur enemich, a n'En Berenguer de Barcelona, qui tantsols hi accedí per l'afany de venjarse del Cid, y això prova o qu' En Berenguer havia renyit ab El-Mondhir, o que hi renyia desde llavores, aconteixement que ... deixaria d' esser ventatjós després per la total recon...sta de Catalunya.

...larxà, donchs, en Berenguer cap a Valencia ab intent ...nbestir la ciutat mentres lo Cid era a Castella; emprò al

tornar aquest sembla que l'altre no 'l volgué esperar y tractà d' aixecar l'assetge, alhora que 'l Cid s' abstingué d'atacarlo, malgrat los insults y amenaces dels soldats catalans, per la rahó (diuhen sença cap fonament) de que'l comte de Barcelona era parent del rey Alfons.

Lo territori valencià fou en aquella ocasió teatre de mil complicats acónteixements, y allí guerrejaren alhora tots los personatjes que anèm nomenant, lo meteix Alfons de Castella y Yusef l'almoravide, a la nova de quina arribada se 'n tornà 'l rey Alfons a Castella y 'l Cid a Elx, passant més endevant, al començament del any 1091, a Denia, marxant deprés contra Tortosa, prenent per últim a Mora (Morelet en alarb), y arrasant lo pahis de la manera més llastimosa en llur trànzit.

En aytal ocasió, El Mondhir reclamà a llur antich amich, al comte de Barcelona, prometentli grans cantitats. En Berenguer, que tantsols per venjarse del Cid havia arribat avants a unirse ab llur enemich lo çaragoçà, y no havia pogut lograr res a Valencia, no dubtà per igual desitg en posarse altra vegada de la banda d'El Mondhir, y organisant llur exèrcit s' anà a acampar a Calamoche, al territori d'Albarací.

Se veu qu' en aquesta ocasió no li mancà a n' En Berenguer Ramon II ni manya ni política, donchs per una banda recobrà l' amistat d' El-Mondhir, y per l' altra quedà bé ab l'enemich d'aquest, Al-Mostain, calculant que llavores devia esser lo çaragoçà tan enemich com ell del Cid, en termes que 'ls dos provaren demanar ajuda al rey de Castella contra 'l Campeador, per més que no 'n conseguiren cap resultat.

Estava 'l Cid acampat en una collada propera, y volguent Al-Mostain estar bè ab tothom, segons diuhen, sembla que l' avisà, donantli comte dels preparatius que feya: Berenguer per atacarlo; ab tal motiu 's trasmeten entre u y altra part cartes, desafios y insults; aquell s' apodera d rant la nit de les montanyes que volten lo campament d Cid, y a punta de dia 's llença contra llurs enemich

Aquests se preparen totseguit, y a la primera topada En Roderich cau del cavall, fentse una ferida; emprò llurs soldats, que no per això deixaren de batres ab brahó, venceren al comte de Barcelona, lo feren presoner ab cinch mil dels seus, entre 'ls que 's trobava En Grau Alamany, y saquejaren llur campament.

De primer moment lo vencedor tracta ab duresa al vençut, emprò totseguit se li mostra generós (segons costum) y accepta 'l rescat que se li oferí pels dos personatges, consistent en vuytanta mil marchs d'or de Valencia. Més endevant fins se suposa que En Berenguer reclamà la bona amistat del Cid, y que, acceptada, posà baix llur protecció part del territori que dominava, després de lo qual se'n tornà 'l comte a Barcelona.

Ab això tenim una nova derrota del comte Berenguer, molt semblant a la primera, y creyêm que lo meteix a aquesta que a la segona se li podria aplicar lo de l'entrega de la cèlebre *colada*, a menys de que 'ls dos casos sien un tot sol, o enterament fals l'avants relatat. ¡Hi ha a l'historia del Cid tants casos repetits y iguals a aquests, ab relació a altres personatges! (1)

Sembla que al saber la derrota d' En Berenguer, llur aliat Mondhir tingué tan gros sentiment, que morí al cap de poch, havent deixat un fill de pochs anys baix la tutela dels Benu-Betyr. Un de llurs dos germans governà Tortosa, l'altra Xàtiva y un llur cosí Denia, los quals, comprenent que 'ls hi convenia l'amistat del Cid, li oferiren un tribut que fou senyalat en cinquanta mil dinars al any. Es de creure que aquesta amistat no devia esser del gust d'En Berenguer, y tal vegada 's degui a això la resolució propera de la reconquesta, com veurèm.

Després d'aquets fets que intessent a l' Historia, ja no s'(nenta cap altra topada del Cid ab En Berenguer, y

(1) En Lluch de Tuy y En Roderich de Toledo compten un fet molt sembl: a la derrota d'En Berenguer al parlar d'En Pere d'Aragó lo 1097, com ob 'a En Dozy, qui es d' opinió que aquells dos historiayres confongueren un pe 1atge ab un altre.

aquell segueix tan aviat a Çaragoça, acontentant en los perills al emir, com a Valencia, quina capital ve a esser joguina de l'ambició del rey aragonès, del rey castellà y del meteix Cid, que al capdevall se'n fa amo, després de conservarla per algun temps los almoravides, qual sobirà, Yusef, havia conseguit destronar a tots los emirs o reys alarbs, deixant sol, per més que baix llur protecció, al de Çaragoça y alguns altres de la Espanya oriental que li eren tributaris.

Deixèm, ja, donchs, aquests fets que no son del nostre obgecte, calculant tantsols la ventatja que havia de resultar per los cristians d'aquests indrets aqueix isolament en que s'hagueren de trobar los descendents dels Beni-Hudes devant de les armes dels reys d'Aragó, que al capdevall s'havien de fer amos de Çaragoça, y dels comtes de Barcelona, desitjosos de recobrar la Marca en tota llur extensió, mentres les principals forces dels almoravides segueixen ocupades en altres indrets d'Espanya, ja per deturar l'empenta dels castellans que 'ls hi disputaven la terra pam a pam, ja per apaybagar les sedicions dels descontents que, recordant l'antich prestigi de la raça alarba, malehien lo dia en que havien cridat en llur ajuda a la dominadora raça africana y a llur sobirà Yusef.

En opinió dels orientalistes, desd'aquest cambi de races data la denominació de moros en lloch d'alarbs, com a derivada aquella paraula d'almoravide o morabita, per més que'ls historiayres lo hagin confós involuntariament sença destriar unes èpoques d'altres.

Ocupemnos ara de la conquesta de Tarragona, altre dels fets notables en que hi intervingué 'l comte Berenguer Ramon II.

Los historiayres antichs de Catalunya divideixen aquesta regió en dues parts, nomenant Catalunya Nova a la que va compresa entre 'l riu Llobregat y la ratlla d'Aragó y Valencia. Creyèm que ab aytal denominació intenten indi. la reconquesta feta després de tres segles d'haver posse los catalans l'altra part nomenada Catalunya Vella, que la compresa entre 'ls Pireneus y'l riu Llobregat, seguint

ratlla dreta desde la boca fins que s'ajunta ab lo Cardoner y Cardoner amunt fins més enllà de Sant Llorenç de Murull.

Axí s'ha admès aquesta divisió per costum, per més que ja diguerem avants que no 's podia senyalar ab certesa 'l límit o frontera entre 'l domini cristiá y l'alarb, perque, segons les vicissituts de la guerra, aquella avençava o reculava en diferents indrets de la ratlla a temporades, y lo que avuy era del domini dels cristians, l'endemà ho prenien los serrahins, o al contrari. Lo llegidor pot recordar que ja en una època molt llunyana vegerem enfeudacions de territoris corresponents al Camp de Tarragona, entre ell lo de Centcelles (Centum-Selle), auguri en aquella època de ditxoses esperances, esvahides més endevant, senç cap dubte, per no trobarse ja cap més nova d'aquelles avençades del domini cristià dintre del territori ocupat pels serrahins.

Los esforços dels antecessors d'En Berenguer, sobre tot dels més propers, encar que continguts a voltes per rahó dels tractats o per altres causes polítiques, devien donar alguns resultats favorables tocant a l'extensió del antich territori en direcció a la ciutat de Tarragona, grahó indispensable per realisar desde allí la conquesta del angle hont hi havia incloses les dues importants ciutats mahometanes, Lleyda y Tortosa, y per evitar l'aproximació d'esquadres alarbes a les costes catalanes, per tot lo qual Barcelona era un centre massa allunyat.

Axí veyèm que en la divisió del any 1079, feta pels dos fills d'En Berenguer *lo Vell*, se citen ja una munió de pobles o castells situats a l'altra banda del Llobregat, avants o desprès d'Olèrdula (fortificada ja molts anys avants, com hem vist); tals són Castellví ab llur marca, nomenat en molts documents antichs *Castrum vetus extremi Marcae*, Castellvell del extrem de la Marca, lo que no deixa d'esser significatiu; la meteixa Olèrdula ab llur potestat y estàtica, Arampruyà, Benviure, Gabà, Pallejà, Garrosa, les Franqueses del Llobregat, etz.; y a l'altra divisió, també esmentada al tractar de la successió y govern dels dos comtes germans, emprò que no té data, s'hi llegeixen ja noms que senyalen altres

dominis, alguns d'ells molt més apartats cap a Tarragona, com són: Santa Perpètua, que es al extrém superior dret del riu Gayà; Tamarit, al extrém inferior esquerra del meteix riu, a poca distancia de Tarragona, y prop del cap marítim més vehí que té aquesta ciutat, no gayre lluny de la Torre dels Escipions; Montagut, vora de Santa Perpètua, y a més, Pontoncet, Vila de Magent, Cubells y Castellet.

Encara hi ha més: tant a l'una com a l'altra escriptura 's cita la torre *Dela* o de *Domne Dele*, qual situació no 'ns atreviriem a senyalar (1), y Vallmoll, de qual nom no coneixèm cap més poble que 'l que hi ha a la dreta y vora del riu Francolí, més enllà de mitg camí de Tarragona a Valls.

D'aquests detalls ne podèm deduhir que molts anys avants de realisarse l'anomenada conquesta de Tarragona existien dominis dels comtes de Barcelona molt propers a aquella ciutat, y qu' en lo territori intermitg desde 'l Llobregat, si no hi havia senyoriu complert, sobre tot a les primeres comarques, consta al menys que abandonaven en diferents extrems les fortificacions guardadores de territoris agregats ja al casal dels Berenguers.

Facilitant aquesta bona disposició de les esmentades comarques lo trànzit d'exèrcits per possessionarse de Tarragona, qual defensa no havia d'esser molt ferma per part dels alarbs, per lo meteix que estava enrunada, de manera que l'interès d'adquirirla tantsols havia d'esser per l'importancia del punt y per restaurarla; y suposat que ja no podien mitjansar consideracions per part d'En Berenguer ab lo príncep alarb més vehí, senyor de Lleyda y Tortosa, d'ençà que aquest y 'ls de llur raça s'havien tingut de fer per precisió tributaris del almoravide Yusef, no es d'estranyar que, aprofitant la bona ocasió de trobarse isolats y desavinguts los emirs de l'Espanya oriental, mentres lo gran dominador

(1) En Diago creu que la torre de Dela es la meteixa Vilafranca, fonamen tantse en que aixís ho expressa una nota marginal posada en segles anteriors un document del antich llibre dels feudes del Arxiu Reyal; emprò cap autorit mereixen aquestes infondades notes, ab que més d'una vegada 's profanaren l codexs y registres, tantsols per la mania d'ostentar erudició.

africà estava enfeynat en les lluytes d'altres indrets d'Espanya, s'intentés per part del comte de Barcelona realisar la difícil empresa que havia sigut lo somni d'or de llurs gloriosos progenitors.

Emprò per explicar la realisació d'aquesta empresa convé fer dues preguntes molt importants: ¿Fou realment conquesta l'empresa d'En Berenguer contra Tarragona? ¿De qui sortí 'l pensament d'aquesta empresa? Al contestar a la primera pregunta exposant francament la nostra opinió, prescindiriem de la diversitat de parers que 's podien haver suscitat entre 'ls nostres historiayres, o més ben dit, entre 'ls homens que 's tenen per coneixedors de l'Historia, si no 'ns hagués sorprès una afirmació absoluta que va més enllà que totes les suposicions, consignada per un sabi modern extranger, a qui deu molt l'Historia de la nostra patria. Per lo meteix que acompanyen tan favorables qualitats al esmentat autor, hem de justificar l'erro en que incorregué, donchs la trascendencia de les errades dels sabis es la que hem de temer, y no pas la dels talents vulgars.

Al esmentar En Dozy un document citat per En Diago, consistent en un conveni pel qual En Grau Alemany de Cervelló deixa a n'En Berenguer Ramon la quantitat de set mil ducats d'or de Valencia, cedint aquest al altre en penyora 'l castell de Santa Perpètua (que ja hem vist hont se troba) ab data 15 de juny de 1089, y donant la casualitat d'esser en aquest any l'anada d'En Berenguer a Valencia en ajuda del emir de Çaragoça, ve a deduir l'autor esmentat que aquesta penyora no la feu lo comte de Barcelona ab l'intent de verificar la conquesta de Tarragona, sinó l'atach contra Valencia.

Aquesta opinió, que respectèm, no tindria gayre importancia; empròper fonamentarla comença En Dozy admirantse e que En Zurita digui qu'en aquest any En Berenguer rengué als alarbs lo litoral que hi ha entre Vilafranca y Targona, detall que no se sap hont lo pot haver trobat lo crosta aragonès, y lo que encara es pitjor, afirma que tant

l'una com l'altra d'aquestes dues ciutats ja eren cristianes de molt temps.

També preguntariem nosaltres al meteix temps al observador d'hont ha tret ell aquesta altra nova tan sorprenent, calculant per últim que tan pujada quantitat no la podia necessitar lo comte de Barcelona per adquirir un recó de terra desprovehit de fortaleses, com era, en llur concepte, l'espay comprès entre les dues ciutats esmentades.

Aquesta derrera afirmació s'esvaheix tota sola tantsols ab examinar los dos convenis avants esmentats entre 'ls comtes germans, y posarse devant dels ulls lo mapa de Catalunya: la major ventatja que En Dozy descobreix en la empresa de Valencia nosaltres no li sabèm veure, donchs avants que una conquesta incerta en territori llunyà y auxiliant al que poch avants era enemich, al emir de Çaragoça, conquesta tan incerta que s'esvahí com fum, era preferible y més ventatjós per lo comte de Barcelona recobrar en tota llur extensió la Marca de que era senyor (no l'espay sol entre Vilafranca y Tarragona), a més de que no era'l troç sença conquerir tan recó *(coin de terre dépourvu de forteresses)* com se suposa comparat ab lo restant de Catalunya y ateses l'època y situació en que 's trobaven los antichs prínceps restauradors de la patria general.

L'admiració produhida per la nova d'En Zurita, prescindint de que sia més o menys exacta la data, desapareixerà senç dubte al exposar les nostres rahons en resposte a les dues preguntes que hem fet avants, y al aduhir, per consegüent, los ressenyaments relatius a l'empresa de que's tracta.

Contestèm a la primera pregunta. No tantsols donen lo nom de conquesta 'ls nostres historiayres a l'empresa contra Tarragona, sinó que a més nos indiquen los preparatius de guerra, lo plà d'arrasament y destrucció, la previsió d'haver deixat municionats y provehits los castells d'Olèrdula y de Arramprunyà, fent alcaide d'ells a En Arnau Miró de Sa Martí (lo que consta per document), y per últim lo bon r sultat de l'empresa, assegurant que «molt aviat s'apoderar de totes les terres del pla, tant de la del Penadés com de

del Camp de Tarragona; y també 'ls hi prengueren tot lo que avuy se 'n diu *Camp de Tarragona*, tant a la vall com al plà, fins arreconarlos y acorralarlos en les afraus de les encinglerades montanyes de Prades y de Ciurana».

Aquests detalls los refereix En Pujades, treyentlos, diu, d'En Zurita y altres historiayres; emprò, salvant l'autoritat del cronista aragonès, no veyèm aquells justificats per cap document, y sí tantsols lo fet en conjunt, pels detalls que més endevant aduhirèm.

Quan, anys avants de l'empresa, queda justificat que 'ls comtes de Barcelona tenien propietats més enllà del castell d'Olèrdula y molt properes a Tarragona, seria de creure que 'l veritable camp de la lluyta, més que 'l territori intermitg, hont no negarèm que hi hagués combats, sobre tot si duyen l'intent d'arrassar y destruir les propietats dels contraris, havia d'esser la ciutat y camp de Tarragona l' obgectiu principal de la conquesta; emprò, desde'ls voltants de la destruhida metròpoli endevant, hem de creure que la defensa devia esser més forta, tant per afavorir més lo territori als alarbs dels quals era possehit y més conegut, com perque es de creure que l'emir de Tortosa y Lleyda, tenint recursos com tenia, mirés impassible l' arrasament y destrucció d'un territori hont vivien tants milers de súbdits seus, que 'n aquella apurada situació s'havien de transformar voluntariament en soldats, agregantse a l'host de llur senyor.

Heroica fou l'empresa d'En Berenguer al llençarse a una lluyta en que tenia per contraris als soldats y als paysans, més ben dit, a tot lo pahis, emprò per més que llur empenta'l dugués triomfant fins a les montanyes de Prades y Ciurana, necessitava molts recursos per mantenirse després als punts adquirits, havia de guanyar o reconstruir moltes fortaleses ›r conseguirho, molts soldats per guardarles y molta abneació per exposar a seguits perills a llurs soldats.

Mentres existissen ciutadeles o presidis mahometans com ›rtosa o Lleydà; mentres los alarbs tinguessin hont refuarse en les irrupcions dels nostres, podent referse allí per rtir ab nou brahó contra l'irruptor, l'empresa d'En Beren-

pae II indictione duodecima), en la que'ls hi prega y mana que ajudin al bisbe Berenguer en la restauració de l'esglesia tarragonina (*ut potentia et divitiis vestris in restitutionem ejusdem Ecclesiae devotissime et intensissime desudetis... Iterum iterumque vos, charissimi filii, admonemus, ut fratrem nostrum Berengarium in restitutionem Tarraconensis Ecclesiae adjuvetis*).

L'any següent, lo comte Berenguer fa donació de la ciutat de Tarragona y de llurs pertenencies a l'esglesia romana, emprò ab la condició de que les aprisions que fessin los guerrers no haguessin de satisfer cap tribut, deduhintse d'això que la conquesta era un fet futur (*ut principes universi, vel omnes alii, qui mecum insudaverint ad prefatae urbis restitutionem,* etz.), y dihèm que aquesta carta es del any següent per llur indubitable data, *era millessima vicesima octava, anno ab Incarnatione Domini millessimo nonagesimo,* detall irrecusable pel que 's prova no haverse realisat l'empresa avants de aquest any.

Després d'aquests documents segueix la butlla avants citada, quina data es *indictione quarta, anno Dominice Incarnationis millesimo nonagesimo primo, Pontificatus autem domini Urbani secundi anno quarto* (1), y en ella encara 's parla de l'empresa com no realisada, *qui in Tarraconensis Civitatis et Ecclesiae restaurationem pari studio insudaverint,* tant que s'expressa existir allí 'l domini alarb, *de his quae Sarracenorum ad praesens subjacent ditione;* per tot lo qual hem de convenir en que l'empresa del Berenguer comte y del Berenguer bisbe contra Tarragona no fou avants del any 1091 y sí en aquest (2).

Lo resultat de la meteixa 's comprova ab altres documents: en la butlla o epístola del any 1091, en que Urbà envia 'l tàlem a n'En Berenguer de Vich, alaba 'l Sant Pare la ferma resolució del Berenguer comte, *cum suae potestatis magnatibus non solum restitutioni praefatae urbis insistit, sed et urbem ipsam et omnem suae potestatis terram,* etz., explicant que'l con-

(1) *España Sagrada,* tomo XXV, apèndix XI, XII y XIII.

(2) Si 'l Cronista de Barcelona vegé tots los ressenyaments que acabèm de aduhir, nos admira que, sençа més ni més, fixi l'any de la conquesta ja en lo 1089, com se llegeix al marge de l'obra d'En Pujades.

queridor ofereix la ciutat y territori al Sant Pare y llurs Vicaris, als quals promet pagar un cens anyal de cinch lliures de plata, y que recompensa ab llibertats y costums als nous colonisadors que hi anessin; emprò en altra carta sençe any, encar que posterior al 1091, citada per en Flórez, lo Sant Pare Urbà expressa al ja arquebisbe tarragoní d'Ausona «qu' era veu comú no s'avençava gens en aquella expedició, y que havia parat la restauració de Tarragona, per lo que l'amonestava molt en virtut d'aquella carta sobre la vigilancia y solicitut en la perfecció d'aquell negoci: *Frequenti fama audivimus vestram illam industriam vestrum studium jam cessare, et Tarraconensem restitutionem jam pene deficere. Te igitur literaris praesentibus admonemus, ut hujus boni operis perfectionis sedulus operator existas*».

L'autor esmentat fa poch calcula per aquest document que la queixa del Sant Pare devia excitar l'nterès del nou arquebisbe per remoure l'esperit dels magnats sobre 'l restabliment de Tarragona, emprò que si alguna cosa feren, no serví; sapiguentse que l'any 1118, com explicarèm a llur temps, no estava restablerta la ciutat, ni alguns després, per privar la frontera dels enemichs l'avenç dels comtes; que si avuy guanyaven alguna cosa, l'endemà ho solien perdre, afegint, per últim, que fins després del arquebisbe Berenguer la catedral no estava dedicada ni coberta, sinó plena de brossa dels arbres que hi havien nascut de temps enrera, segons s'acreditarà al tractar de sant Olaguer.

A n'això vingué a parar lo bon pensament de la reconquesta de la ciutat y Camp de Tarragona; inútils esforços, sanch miserablement vessada, y al cap y a la fí recompensat tantsols lo seguit interès del bisbe ausonès ab la dignitat arquebisbal que no pogué ostentar may a la propia metròpoli. No pesèm desde tan lluny les intencions d'aquell actiu pre-..benehintles tantsols, donchs potser l' hi inspirà la Provi-ıcia aquell primer pas perque un altre prelat català, seguint fermesa llur rastre, logrés algun dia dur a cap l'obra que pogueren fonamentar les armes del comte Berenguer ls esforços del bisbe de Vich. En temps més oportú Tar-

ragona haurà d'esser arrencada al islamisme, y l'antiga metròpoli tornarà a esserho de la terra catalana.

Després d'aquests fets, de dates indubtables, no 's torna a saber res del comte Berenguer Ramon II, per més que passen alguns anys fins al de llur mort o desaparició, que ja diguerem se fixava en lo 1097. Donant la deguda fè a un document del arxiu de Ripoll, que cita l'autor dels *Condes vindicados*, s'ha de consentir en que 'l *Fratricida* regnà fins a dit any, donchs firma com a comte en la restitució del alou de Tossa 'l 28 de juny de 1096, al pas que, baix lo meteix caràcter, confirma ja per sí sol la referida escriptura 'l successor y nebot Ramon Berenguer III, sença que d'allavores endevant torni a esser esmentat l'oncle y antecessor.

Observa l'autor fa poch citat que precisament en la data de la desaparició d'En Berenguer Ramon II acabava de fer 15 anys lo jove Ramon Berenguer III, trobantse, per lo tant, en aptitut d'armarse cavaller y de regir llurs estats y senyorius, ab la particularitat, a més a més, de remetre tots los documents que parlen del orfe, llur fí y terme, segons llurs diferents detalls, al esmentat any 1096, lo que, acaba dihent, es molt digne d'esser remarcat. Los anys, donchs, inclosos entre les dues dates citades, o sien los immediats y anteriors al 1096, los hem de comptar com del regnat del *Fratricida*, y a n'aquest, per lo tant, hauriem d'aplicar algun fet que 's dóna com passat llavores.

Diu En Diago qu' En Ramon Berenguer III assetjà Tortosa lo 1095, y que renovà l'assetge lo 1097; y En Dozy, copiant la nova d' un autor alarb, emprò sença senyalar ab certesa l'any del fet, diu que «l'armada de Gènova y de Pisa 's dirigí cap al Nort y atacà Tortosa, al meteix temps que 'l fill d'En Ramir (En Sanxo d'Aragó) y 'l comte de Barcelona assetjaren la ciutat per la banda de terra ferma emprò que les forces cristianes no la pogueren pendre.»

Ab detalls tan incomplerts y foscos no es possible res dre res: si realment hi hagué un assetge l'any 1095, en q fill del *Cap d'Estopes* encare no havia sigut armat caval regia llurs estats, no hem d'atribuhir la gesta a n'ell sin

llur oncle. No tenint ressenyaments més positius, sença negar la possibilitat del primer assetge, acceptarèm tantsols com a més provable y justificat lo segon, ja perque lo 1097 podia efectivament En Ramon Berenguer III executarlo ab tota independencia y en llur nom, ja per justificarho fins a cert punt un curiós document aduhit per En Pujades, com es l'encomenameut del castell d'Amposta al comte Artal de Pallars, qui devia aixecar aquella fortificació per que servís de famós padrastre a la ciutat, la que prometia encarregarli igualment si l'arribaven a rendir, *cum ipso castro qui vocatur Suda*, document que du la data de 21 de janer del meteix any 1097; aixís es que pot considerarse com un dels primers actes públichs d' En Ramon Berenguer III, alhora que l' altra conquesta es, senç dubte, un dels derrers coneguts que en tal cas s'han d'atribuir a n'En Berenguer Ramon II.

Cal tenir present en aquest regnat lo que ja esmentarem al acabament del capítol anterior, al parlar dels tributs, relativament a l'empresa de conquesta executada per En Armengol d'Urgell, dit de Gerp, l'any 1901. Com a resultat de llurs esforços, Armengol conseguí que se li fessin tributaris los reys de Çaragoça y de Lleyda; y 'l 1092, segons se creu, morí al castell de Gerp, després d'haver governat vint y vuyt anys lo comtat, titolantse comte y marquès. Tingué dues mullers: Llucia o Lluciana y Adelayda: de la primera 'n nasqué 'l successor, nomenat Armengol com lo pare, y com a sobrenom, de *Moyeruca* o *Mollerusa*.

En Monfar dóna compte de dos testaments d'En Armengol de Gerp: lo segon, més important per aquesta circonstancia, es un altre dels documents desapareguts del Arxiu Reyal, y lo primer, anterior al any 1086, de que dóna compte En Zurita, expressa que 'l compte deixa llur fill ix la tutela del vescomte de Cardona, del comte de Pars y altres magnats; que encarrega al comte de Barcelona renguer Ramon y al rey Sanxo que tinguen lo govern l estat y de llur fill per defensa de la terra, prevenintloshi e lo que tinga la governació del comtat envihi lo noy successor al rey Alfons de Castella, y cridant finalment a la

successió del estat, cas de morir aquell, a llurs germans; a falta d'aquets a llur nebot l'infant En Pere d'Aragó (que després fou rey), y en substitució d'aquest, per falta de fills, al comte de Barcelona Berenguer Ramon.

Molt nos plauria veure aquest testament que En Zurita vegé, donchs se presta a moltes observacions, que no fem, ja que no es conegut ni expressa la veritable y derrera voluntat del comte.

Un dels documents més notables de l'època que historièm es lo testament d' En Guillèm Ramon, comte de Cerdanya: entre altres de les curiositats que enclou, nos ha cridat l'atenció la següent deixa: *Dimitto Sanctae Eulaliae Elenensi omnes malos usaticos in suo honore*, de manera que ja a les derreries del segle XI se dóna a les prestacions feudals nomenades *mals usos* lo meteix nom ab que se les coneixia en temps d'En Ferràn *lo Catòlich.* No deixa d'esser curiós també que al propi testament, al encomenar lo comte de Cerdanya la tutela de llurs fills al comte Bernat de Besalú, lo nomeni *llur senyor: in potestate et bajulia et defensione domini mei comitis Bisulduni domni Bernardi.*

—

†

Construcció del monestir de Banyoles, de Sant Pere de la Calçada al terme de Cervera, de l'esglesia de Santa Maria de Tremp, y de Sant Sadurní d' Urgell. Consagració de l'esglesia de Sant Martí al terme d'Egara. Fundació de canòniques agustinianes a Manresa y Vilafranca de Conflent. Monestir de Sant Ruf a Provença, cap dels agustinians y planter de bisbes de Barcelona. Es atacada la simonia y tots los vicis antichs: hi ajuden los comtes, en benefici de la disciplina esglesiàstica. Reformes de monestirs. Artal bisbe d'Elna, a qual consagració 's nega l'arquebisbe de Narbona, malgrat les ordres d'Urbá II. Junta esglesiástica a Castelló, per fallar, segons la lley goda y 'ls *Usatges*, una qüestió entre l'abat de Rodes y 'l de Banyoles. Restabliment del títol d'arquebisbe de Tarragona, més aviat que del arquebisbat, a favor del bisbe de Vich: lo bisbe de Barcelona acut a un concili de Narbona y després va a Roma per contrariarlo. Manament pontifici per que 'ls bisbes catalans obeheixin al narbonès. Contratemps de bon resultat per la independencia de la metròpoli esglesiástica. Cessió inválida de Tarragona a la Santa Sèu: judicis emesos per En Pujades y En Florez. Perjudicis ocasionats a Catalunya pel cardenal Huch Candí, castigat més endevant per la Santa Sèu. Somniada restauració de la ciutat y metròpoli de Tarragona per un arquebisbe toledá. Arreglo a l'esglesia de Vich, confós ab la restauraciò tarragonina. Concili a Girona, al que s'oposa 'l simoniach narbonès, expulsant al llegat y bisbes, als que ampara 'l comte de Besalú. Se celebra 'l concili a Besalú y després a Girona: llurs cànons. Concili de Nimes: bisbes catalans que hi assistiren. Confirmació inexplicable en l'acte de restauració de Banyoles. Bisbat com a sinònim de comarca. Nou bisbat de Roda: còm s'ha d'entendre. Retaule d'or de la catedral de Barcelona. Deixes de joyes a diferentes esglesies. Persecució d'arrians, vinguts de França, al Urgell.

REDUHIT es lo nombre que podèm donar aquesta vegada de construccions esglesiàstiques, per més que alguna 'elles no deixa d'esser notable.

Lo monestir de Banyoles se trobava enrunat per les invasions de llurs meteixos vehins, emprò l'any 1078, lo com-

te Bernat de Besalú y llur muller Ermengardis tractaren de reedificarlo, y subgectantse avants que res ells meteixos, obligaren a altres a tornar lo que d'ell s'havien apropiat. La reedificació durà vuyt anys y lo 1086 fou consagrada l'esglesia y's feu llur dedicació en presencia de molts bisbes.

L'any 1079 un tal Elemar feu donació al abat de Sant Pere de Rodes a fi de que s'edifiqués lo monestir, o més bé l'esglesia que li donà començament, de Sant Pere de la Calçada, de l'ordre de Sant Benet, dintre dels termes del castell de Cervera, lo que, en concepte d'En Pujades, era filiació del altre citat en primer lloch.

Lo meteix any es provable que 's dongués també començament a l'esglesia de Santa Maria de Tremp, destruida pels serrahins, donchs ab aquest obgecte feren varies donacions lo comte Ramon de Pallars y llur muller Valencia. Lo 1091 En Armengol donà al monestir de Sant Sadurní d'Urgell un lloch perque s'hi construís una esglesia en honor del meteix sant, senyalant una dot convenient per la construcció, y prometent al monestir que li donaria la mellor mesquita, després de la més gran, que hi hagués a Balaguer, quan la ciutat fos presa, ab la condició de que s'hi erigís un altar a sant Sadurní.

Entre les congregacions se pot citar com a curiositat la de Sant Martí, fundada pels habitants del poble nomenat *Sorbed*, al bisbat de Barcelona, dintre 'ls termes de Sant Pere d'Egara (*Sancti Petri Egarensis Ecclesiae*), de la que 'n depengué aquella en temps antich, segons aixís ho expressa l'escriptura qu' es de 5 de les calendes de maig de 1096. Estigué present a la cerimonia 'l bisbe Fulch o Folch de Barcelona, acompanyat d'una lluhida representació de canonges de llur esglesia.

Després d'aquests detalls que proven lo fruyt del esperit relligiós dominant en aquella somoguda època, poden consignarse dos exemples notables de fundacions de canònques, nous testimonis del resultat que indiquèm. La ciutat de Manresa que 'n temps d'En Ramon Berenguer *lo Vell* estava enrunada y que devia adquirir poques mellores en

turbulenta època del *Fratricida*, 's vege visitada 'l 1095 per En Berenguer, bisbe de Vich, qui, desitjant restaurarla y poblarla, determinà posarhi canonges regulars de Sant Agustí.

«Comparegueren a llur presencia (diu En Pujades ab referencia a un document) molts homens nobles, clergues y llechs, pregantli fos servit, ja que l'esglesia de Santa Maria d'aquella ciutat estava subgecta a la de Vich, y que la de Manresa, d'altres temps y de molts anys enrera estava destituida del servey de clergues y relligiosos de entregar da aquella esglesia en poder dels canonges seglars que solien habitarhi».

Lo bisbe accedí, posant als canonges baix la potestat del prior Bernat del Estany, prevenint que després d'aquest elegissen d'ells un subgecte ab condicions de succehirlo, excepte 'l consentiment del bisbe de Vich, y que l'esglesia de Manresa may més pogués sortirse d'aquella sagrada ordre.

Lo meteix any se donà començament a un'altra fundació per l'estil a Vilafranca del Conflent, segons es de veure pel testament que feu lo comte Guillèm Ramon de Cerdanya, qui deixà alguns béns ab aytal obgecte, encar que sença expressar si 'ls canonges havien o no d'esser agustinians (1).

Se coneix que llavores estava molt de moda a Catalunya l'ordre de Sant Agustí, y això devia provenir en grant part d'haver sigut nomenat bisbe de Barcelona, l'any 1086, En Bertràn, varó ilustre que pertanyia a la congregació del insigne monestir de Sant Ruf, de canonges regulars de Sant Agustí, a Provença, cap dels demés monestirs que dugueren lo nom d'aquell sant patró. Baix la norma o regla que ajudà a la perfecció d'En Bertràn guià 'l bisbe barceloní cada estat esglesiàstich y seglar; fundà després prop de dita ciutat un monestir del propi institut, per lo que dugué religiosos del de Sant Ruf, y en ell fou hont se tancà 'l canonge Olaguer, ıunciant a la vanitat del mon, encar que obligat a accep-· lo càrrech de prior, per succehir més endevant al meteix ›be que 'l destinava a aquell honorífich lloch. D'aquell mostir d'agustinians n'havia de sortir més tart aquell Ola-

(1) *Marca Hispànica*, apèndix CCCXI.

guer que tant havia de contribuir ab llur talent al bon crèdit de la nacionalitat catalana y a la perfecció de llur esglesia; y aquest detall es prou per justificar l'opinió que fa poch expressarem.

Cert es que anava donant assahonat fruyt l'esperit religiós d'aquella època, y per lo meteix es lloable la constancia d'aquells varons rectes que, malgrat tots los contratemps, procuraven escampar la bona llevor deixada pels apòstols, per més que semblés sembrarse en terra erma: los vicis d'indisciplina y simonia, alhora que 'ls mals recorts d'escàndols anteriors tant en lo civil com en lo esglesiàstich, encisaven encara a alguns ilusionats, y calia extirparlos ab mà dura sempre que 's presentés ocasió.

Perque s'havien apartat de llur regla y ordre monàstich los monjos dels monestirs de Camprodon, Arulench y de Sant Pau de Vallosa, 'l comte Bernat de Besalú 'ls subgectà al monestir Cluniacench y a llur abat Huch, l'any 1078; y ab lo meteix intent degué redimir lo feude en qu' estaven altres abadies subgectes al arquebisbe Guifre de Narbona.

L'any 1079, segons diu En Pujades ab referencia a n'En Diago, aprofitant lo comte Armengol de Gerp la presencia del llegat apostòlich Amat, bisbe ellerench, procurà que 's reformessin alguns monestirs benets que hi havia a llur comtat, los quals havien perdut gran part de llur nomenada y disciplina monacal; los reformats foren los de Sant Sadurní, Sant Andreu y Sant Llorenç, y molt en particular lo de Santa Cecilia, «com lo que més ho necessitava, perque 'ls abats havien afluixat en la disciplina regular y estava del tot estragat», de manera que, a demanda dels comtes, quedà extingit l'ofici del abat y 'ls dels altres monjos, y 'l monestir ocupat per monges o dones de la meteixa ordre, les que, 'n concepte del Cronista, devien anarhi desde 'l monestir de les Puelles de Barcelona, del que n'era filiació.

Per allà l'any 1091. En Guillèm Ramon, comte de Cerd nya, donà al monestir del Canigó y a llur abat Pere Suny lo de Santa Maria de Serrateix, qu' estava enrunat y qu monjos s'havien separat de llur regla.

Apart d'aquests exemples d'indisciplina, se 'n poden citar d'altres per acreditar que no sempre l'esperit de pau cristiana niava als cors d'alguns que havien de donar bon exemple, contra 'ls quals era indispensable que s'alsés la enèrgica veu dels veritablement cuydadosos del compliment de llurs devers y del triomf de la justicia.

L'any 1087, Artal fou elegit bisbe d'Elna, emprò negantse a llur consagració l'arquebisbe de Narbona, per suposar que a l'elecció hi havia precehit un conveni, lo bisbe anà a Roma a fí d'esser consagrat per mans del meteix Sant Pare Urbà, devant del qual manifestà llur inculpabilitat, y com, malgrat les amonestacions del Papa, encara 's negués l'arquebisbe, Urbà no tingué més remey qu' encarregar la qüestió a llur llegat Raineri, a fí de que, després d'esbrinar la veritat, fallés ab arreglo a justicia.

L'any 1090, lo comte Bernat de Besalú pacificà al abat Arulench y a un tal Ramon Matfred, que qüestionaven per rahó de l'esglesia de Sant Martí, emprò haventla restituida aquest al monestir, los monjos li concediren varis drets en alguns llochs d'aquella regió, ab lo pacte significatiu de que defensés dels malfactors als habitants d'aquells indrets.

Pel meteix estil intervingué, 'l 1091, lo comte Huch d'Empuries en una qüestió o plet que 's sostenia entre 'ls abats de Sant Pere de Roda y de Sant Esteve de Banyoles (que no sabèm per què alguns autors de l'*España Sagrada* han de nomenar sempre Bañols), sobre varies esglesies, aduhint dret cada un d'aquells a les de Sant Joan de Crosâ, Sant Cebrià de Pineda, Sant Genís y abadia de Sant Tomàs al puig de Piní; per buscar un acort se celebrà una junta a Castelló, y presentades allí les rahons convenients, se sentencià a favor de Sant Pere de Roda, fonamentantse 'ls jutges en l'autoritat de la lley goda y segons los *Usatges* del ahis, detall notable, segons observa En Baluzi, tant per esser la primera vegada que 's cita 'l nostre antich còdich, com per veures que no 's retrassà l'aplicació y us de llurs lleys después de promulgades per En Ramon Berenguer *lo Vell* y N'Almodis.

Podriem donar compte d'altres plets, més ben dit, d'usurpacions que 'ls motivaren, com, entre altres, lo que hi havia pendent entre En Bernat Guillèm de Queralt y 'l Capítol de Barcelona, l'any 1090, per apropiació d'unes vinyes a la montanya Judaica; emprò ja es hora d'anarlos ometent pel fí pacífich que van prenent d'allí endevant aquestes lluytes tan difícils d'acabar en temps més llunyans.

Segons prometerem a la part civil d'aquest capítol, ara tractarèm de la restauració de Tarragona en lo referent a la part esglesiàstica.

Estudiats ab calma 'ls aconteixements y ab la detenció que 's mereixen los detalls en que aquells se basen, s'observarà que més que la metròpoli tarragonina fou restaurat lo títol d'arquebisbe. A la butlla del 1091 avants esmentada's restablí 'l títol d'arquebisbe tarragoní a favor del bisbe Berenguer de Vich, de manera que desde llavores los catalans no havien de recórrer a cap altra metròpoli, per haver reaparegut l'antiga y propia de llur provincia ab llur títol y dignitat propia; emprò encara que aquesta restauració valia més que la del temps del Sant Pare Joan XIII, en que de les dues esglesies ausonesa y tarragonina se 'n feu una, y ara, baix la rahó de que l'esglesia de Vich havia sigut vicaria de la de Tarragona, se li donava aquesta Sèu al que obtenia aquella, es a dir, que 'l bisbe ausonès era l'arquebisbe tarragoní; ab tot, no habentse recobrat lo territori de la diòcesis metropolitana, lo resultat venia a esser tantsols que, en lloch de regoneixer per metropolità 'ls bisbes de Catalunya al arquebisbe de Narbona, d'allí endevant regoneixerien a un de llurs companys, elevat llavores, per llurs virtuts, llur interès o llur industria a aquell enlayrat càrrech.

No havia de veure ab gayres bons ulls aquesta promoció 'l bisbe de la principal ciutat, En Bertràn (que ja diguerem havia vingut de la Provença, de l'abadia de Sant Ruf), donchs apart d'esser aquella novetat contraria al arquebisbe de Narbona que l'havia consagrat a ell, y d'esser un y altre del territori ultrapirenench, no deixava d'esser al meteix temps un desengany per lo prelat barceloní, que regia la

diòcesis més nombrosa y que tenia llur cadira a la cort y centre més important de Catalunya, veure que s'elegia per la dignitat d'arquebisbe a un altre prelat català de més reduhida diòcesis.

Així veyèm que a les primeries del any 1090 marxà En Bertràn a Narbona y assistí al concili celebrat lo 20 de març per l'arquebisbe Dalmau ab alguns sufraganis, actitut quelcom significativa quan lo Sant Pare havia ofert restaurar la metròpoli de Tarragona en lo bisbe de Vich, es a dir, quan los demés prelats catalans o d'esperit català veyen arribar o acostarse l'hora de llur emancipació del arquebisbe narbonès. Encara va fer més lo bisbe Bertràn, y fou acompanyar a llur metropolità a Roma per oposarse a la restauració promesa al de Vich, perque en la prometensa que feu lo Sant Pare exhortant als patricis a la conquesta, concedíntloshi les meteixes indulgencies que si anessin als Sants Llochs de Jerusalèm o a altres peregrinacions, marcava la clàusula de *Salva Narbonensis Ecclesiae justitia*, es a dir, en cas de que mostri dret propi la narbonesa, com interpreta en Flórez, y ab aquesta salvetat no hi ha dubte de que tant lo perjudicat com llurs partidaris aduhirien tot lo que 'ls pogués afavorir, lo que de moment no deixaria de tenir algun valor als ulls del Sant Pare, quan en una carta al llegat Raineri manava als bisbes de la Tarragonina que obehissen al de Narbona mentres no s'acabava de restablir Tarragona. Emprò 'l narbonès no conseguí res, segons sembla, per no poder autorisar llur dret, més ben dit, per no tenirlo, donchs l'exercici de metropolità sobre la nostra provincia era interí, mentres Tarragona estigués sota 'l jou d'infidels.

L'autor derrerament citat observa que Urbà donà al bisbe de Vich l'esglesia de Tarragona, prevenint que, mentres questa 's restaurava del tot, mantingués la de Vich, y que o meteix previngué més endevant En Gelasi II a Sant Olauer, que tenia la de Barcelona, emprò concedint ja al un y al ltre 'l títol, dignitat y prerrogatives d'arquebisbe tarragoní, ncar que retenint cada un llur respectiva esglesia y diòcesis per mantenirse.

Desde llavores acaba, donchs, la subgecció al arquebisbe narbonès y la possessió de la metròpoli tarragonina 's realisaria tan aviat com desaparegués l'única causa que ho impedia y per la que 's tolerà avants l'interinitat del de Narbona, es a dir, tan aviat com lo territori de la diòcesis metropolitana passés de les mans dels infidels a la dels catòlichs, cosa que no se sabia llavores si era prop o lluny. Devegades los grans mals són causa de grans béns: les simonies y escàndols del arquebisbe Guifre potser feren sospirar als nostres prelats per l'autoritat respectable y digna d'un arquebisbe de la terra, sença tenirlo d'anar a reverenciar fòra de Catalunya; l'interès del successor d'En Guifre, l'arquebisbe Dalmau, y de llur partidari 'l bisbe Bertràn de Barcelona, encara que dividí als bisbes catalans en dos partits, potser ajudà a fomentar entre aquests la patriòtica idea de tenir un metropolità de la veritable provincia tarragonina; ¿qui sab si la qüestió entre 'l bisbe d'Elna y l'arquebisbe narbonès contribuhí a unir ab més estret lligàm a tots los prelats catalans? y per últim, ¿qui sab també si la meteixa aparenta contrarietat, més tart, d'esser l'Olaguer procehent de Sant Ruf y bisbe de Barcelona feu que tingués acabament decorós aquesta qüestió en bé de Catalunya? donchs al capdevall la dignitat concedida avants al bisbe ausonès passava llavores a qui no podia esser sospitós en l'amistat del arquebisbe narbonès y regia al meteix temps la principal diòcesis del pahis.

Benehím sempre 'ls secrets designis de la Providencia, quan per aquests o altres medis produheix tan bons resultats per bé de la religió y de la patria en l'antiga constitució de les nacions.

Emprò aquesta qüestió té dues branques, per qual importancia no podèm per menys de deturarnos una curta estona, ja que una y altra corresponen a l'historia esglesiàstica: la donació de Tarràgona feta per En Berenguer a la Santa Sèu, y la suposada restauració d'aquella ciutat per En Bernat, arquebisbe de Toledo.

En Pujades ja escrigué ab molta extensió sobre 'l primer punt, y si no ho hagués fet ab tanta inteligencia sobre un y

altre punt lo reverent Flórez (1), exposariem, en lloch dels resultats d'aquests travalls, com ho anèm a fer, lo que bonament nos hagués dictat la nostra rahó y la nostra conciencia.

Resulta, donchs, sobre 'l primer punt, que la Santa Sèu no tingué may cap dret sobre 'ls dominis d'Espanya, ni en temps dels romans que la entregaren als goths, y no a aquella, ni en temps d'aquests, arrians primer y després catòlichs. En la dominació general serrahina, tampoch podia alegar drets la Santa Sèu, corresponent, tot lo més, si es que considerêm aquella propietat com de ningú, als successors dels antichs propietaris, dels espanyols, y com que aquests reaparegueren en diferentes nacionalitats, aquestes eren les úniques propietaries, y encara més per dret de reconquesta, y may cap autoritat de fòra 'l pahis.

Essent Catalunya, per lo tant, una de les noves nacionalitats espanyoles, a ella meteixa li pertany la propietat de llur territori, y si En Berenguer feu donació a la Santa Sèu de lo que conquerís, no es per cap dret que aquesta hi tingués, sinó per voluntat y tal volta excedintse en llurs facultats, ab lo desitg d'alcançar lo perdó de llurs pecats, dels de llurs pares y llurs parents, *propter redemptionem peccatorum meorum, et patris mei Raymundi, et parentum meorum*, en representació de qual ofrena 's comprometia a pagar cinch lliures de plata cada any, sença que may s'hagi d'entendre que això 's fa per estipulació ab lo Sant Pare com a senyor, sinó per concell del titolat arquebisbe de Tarragona, del bisbe de Girona y dels vescomtes que expressa.

Aquest donatiu complertament voluntari y fins a cert punt condicional, ja que té per motiu suposat la conquesta de Tarragona, y 's realisa, no per cap dret, sinó per concells de particulars, es efímer desde que la condició no 's compleix, y quan los representants del pahis judiquin convenient donar un concell contrari. Com hem vist, la conquesta no 's dugué a cap; es inútil, donchs, tot lo pactat y promès, y

(1) Vegis *España Sagrada*, tomo XXV.

tantsols pot realisarse quan en noves circonstancies semblants altres princeps y senyors convingan obrar com en temps d'En Berenguer, segons veurèm a llur degut temps.

Després d'aquestes consideracions hi ha una observació notable a fer, y es que tal vegada ningú s'hauria recordat de fer aytals oferiments (no parlèm dels que tenien per costum los antichs sobirans per mostrar llur afecte al pare comú dels fidels y llur respecte y amor a la Esglesia catòlica), ab los quals se venia a regoneixer a la Roma cristiana successora en llurs drets de la Roma pagana y militar, si, per llurs particulars interessos y especulacions, un personatge bulliciós no hagués introduhit com a moda a la córt pontificia la reclamació de drets imaginaris, enganyant així la sinceritat dels Sants Pares, dels meteixos que després lo castigaren per llurs grans vicis, y comprometent en l'esdevenidor la pau de les nacions y potser la tranquilitat de la meteixa Sèu pontificia; y aquest era 'l llegat Huch Candi, ja conegut dels nostres llegidors, lo meteix que s'empenyà en lo cambi del ritual goth, y que tants trastorns ocasionà en aquest meteix intent les altres vegades que, parlant en nom de la Santa Sèu, vingué a predicar innovacions a la nostra terra.

La dificultat que ofereix lo segón punt quedarà aviat y fàcilment solventada. Se diu que l'arquebisbe de Toledo, En Bernat, restaurà Tarragona. ¿Quina feyna pot tenir un arquebisbe castellà en terra catalana, y precisament en temps de llurs antichs comtes independents? Un dels vicis més trascendentals a les histories d'Espanya, y en especial a les de Catalunya (com sempre anèm manifestant) es la transmisió de noves d'uns autors a altres, sença cuydarse d'esbrinarles y justificarles, fiats tantsols devegades en l'autoritat del primer que les diu, o més bé, enganyats per la categoria que aquest representa a la societat.

Començà l'arquebisbe Roderich de Toledo dihent «que" Sant Pare Urbà II manà al arquebisbe Bernat de Toledo, qua anava a la Creuada, que s'en tornés a Toledo, y en compt delsgastos que havia de fer en lo viatge a la Terra Santa, edi qués la ciutat de Tarragona y restituís aquella esglesia a

de que Llur Santedat provehís en l'arquebisbe com era acostumat». En Beuter copià aquesta nova, afegint que's troba al registre del Sant Pare Urbà II, y tots sabèm la facilitat que té aquest autor en afirmar certas narracions. D'En Beuter passà la nova a n'En Garibay, y heus aquí perpetuada la nova sença gayres dificultats. En Zurita s'acontentà ab dir que 'l Sant Pare encomenà la restauració de Tarragona al arquebisbe Bernat, y que per ministeri d'aquest foren dedicades al meteix temps les esglesies de Tarragona y Toledo; emprò 'l nostre Pujades, obrant aquesta vegada ab gran judici, perque havia llegit los arxiepiscopologis d'En Agustí y d'En Terés, que neguen lo fet, s'afermà també en aquesta opinió, encar que sença fonamentarla, alhora que de llur narració 'n surt prou llum per rebatre la nova.

Si no fossin prou totes les escriptures aduhides fins aquí sobre la restauració de Tarragona, en les que 'l Sant Pare parla sempre del pensament com degut al bisbe Berenguer y al comte de Barcelona, y may al toledà Bernat, tantsols caldria comparar la data de la vinguda d'aquest, 1097, ab la ja sabuda en que 's dugué a cap l'intent de conquesta, per que qualsevulla 's convenci de qu' en aquesta qüestió no se li deu res al foraster.

Ab tot, nosaltres som del parer que lo que degué fer lo Sant Pare, més que encarregar, devia esser recomenar al toledà la restauració, a fi de que no s'abandonés, y això no té res de particular, suposat que En Bernat passava a aquesta regió com a llegat apostòlich per abdues Espanyes, com axís ho fa a saber lo Sant Pare als nostres bisbes, dihéntloshi que rebin a aquell ab la deguda reverencia, y axís ho feren.

Fins hem arribat a llegir en algun autor (1) que llavores se feu primat de les Espanyes al arquebisbe toledà (sença recordarse de qu' en aquell temps estaven dividides en varis regnes o nacions, y que 'l nom d'Espanya no existia com a nació), emprò ni com a primat ni com a metropolità exercí aquí llurs funcions En Bernat, antich monjo de Cluni, y sí sols com a llegat apostòlich, de la meteixa manera qu'En

(1) L. Viardot. *Histoire des Arabes.*

Raineri, Candi, Amat y altres extrangers que vingueren avants o després, y aixís ho dona a coneixer per la firma que posà a l'escriptura sobre arreglament de dignitats y oficis de la catedral de Vich, del any 38 d'En Felip, vista per En Pujades: *Ego Bernardus Toletanae ecclesiae archiepiscopus et Sanctae Romanae ecclesiae legatus confirmo*, etc.

Tal vegada aquest arreglament, fet després de la tranzacció que allí conseguí en lo plet existent entre 'ls bisbes de Barcelona y de Girona, donà peu a la nova trasmesa per En Roderich, donchs podria molt ben esser que 's confongués la restauració de Tarragona, o sia l'arreglament d'aquesta metròpoli, ab l'arreglament fet pel llegat apostòlich a l'esglesia, es a dir, en llur personal de la Sèu, que era llavores metropolitana tarragonina o sia de Vich, donchs es cert que, sapiguent haverse ingerit y entrat contra dret, en algunes dignitats varis esglesiàstichs los condemnà, veyentse obligats los culpables a renunciarles humilment.

Aquesta es una suposició possible, y no dihèm res sobre la dedicació d'abdues esglesies, tarragonina y toledana, perque es un fet que no te res de particular y podria molt ben esser que 's fes al meteix temps y fins per intervenció del llegat, per més que aquest no tinga res que veure ab la restauració de la nostra metròpoli.

Al capítol anterior hem parlat del Concili celebrat a Girona l'any 1068, quals cànons foren de poch efecte per aquella corrompuda societat. Pochs anys després, y trobantse en tot llur desenrotllo l'escàndol, ocupà la Sèu pontificia En Gregori VII, molt mirat en lo compliment dels devers y auster de costums. Al saber lo Sant Pare que seguia la corrupció en aquells indrets, com no podia menys d'esser així quan lo simoniach arquebisbe de Narbona era'l primer que firmava'ls cànons que l'anatematisaven, encarregà a llur llegat Amat, bisbe d'Oleron, que tornés a reunir un concili a Girona, y allí combatés ab fervor contra la simonia y demés vicis regnants.

De moment aquesta determinació imposà quelcom al arquebisbe de Narbona, perque coneixía 'l caràcter ferm d'En

Gregori VII; emprò després posà en acció tots los ressorts de llur intrigant política, diu En Merino, per impedir los efectes del concili. Això era en lo 1077, y quan anava a realisarsel'intenció del Sant Pare, sença reparar en los medis, l'arquebisbe Guifre de Narbona promogué un esvalot contra 'l llegat, lo qual cregué oportú fugir de Girona y tancarse a Besalú, qual comte Bernat Guillèm lo rebé igualment que als altres bisbes y abats que seguiren després al llegat. Junt ab aquests tingué, donchs, En Amat a Besalú llur concili pacíficament, establint moltes coses importants y refermant la censura contra 'l metropolità, que fou anatematisat ab tots los abats simoniachs.

Això consta per un document existent al arxiu de la Corona d'Aragó, traduhit ja pels autors de l'*España Sagrada* (1), pel qual lo referit comte de Besalú declara 'l motiu d'haver rebut en llur castell al llegat, los actes del concili, los odis mortals que li valgué llur procehiment o condescendencia, la resolució que prengué de fer pagar per diferentes abadies un cens per l'obra de Sant Pere (lo qual hò feya per la salvació de llur ànima y de la de llurs pares), y per últim l'oferiment fet en llur nom y de llurs successors de cent mancusos d'or anyals, com a cens també de llur milicia, ja que desde llavores volia que Sant Pere 'l tingués per llur particular soldat.

Aquest oferiment revela en certa manera l'insistencia en les pretensions de Roma perque 'ls estats se fessin súbdits del Sant Pare en lo temporal, com explica oportunament En Pujades, pretensions a les que per cert no renuncià En Gregori VII, y de qui 'l llegat era aquesta vegada fidel intèrpret, poguent esser molt bé que llur influencia dugués al comte de Besalú al oferiment de doble sentit que feu; emprò foren inútils llurs esforços en aquesta part, donchs may se lograrà obertament que 'ls nostres prínceps se concertessin ab lo condottiero comte Roceio, a qui poch havia de costar oferir y rendir lo que no havia conquerit encara ni arribaria a conquerir en llur vida.

(1) *España Sagrada*, tomo LXIII, pàg. 235.

Per aquests detalls podrà coneixer lo llegidor lo injust qu' es confondre aquesta qüestió ab la simonia del narbonès, donchs aquest era enemich del llegat y s'oposava a llurs actes, no per esser partidari de l'independencia temporal de Catalunya, ni perque reconegués erro en les pretensions del Sant Pare y de llur llegat, sinó solament per veure en aquest lo jutge inflexible que seguia les petjades del arquebisbe simoniach y l'havia de castigar tart o d'hora, en benefici de la relligió catòlica. Lo principi d'autoritat es la base de totes les institucions, y no dubtèm que per ell abogarà, després d'aquests detalls, lo qui per patriotisme cregué haver d'estar més bé a favor del arquebisbe narbonès que del representant del Sant Pare.

L'any següent, 1078, degué cambiar quelcòm l'estat dels negocis del pahis, y devia desapareixer de Girona la dolenta influencia del arquebisbe anatematisat, quan lo meteix llegat que hagué de fugir de dita ciutat y presidí després a Besalú, tingué interès en aplegar nou concili hont primerament lo volgué celebrar, lo que prova que aprofitaren quelcòm los cànons establerts al castell del comte Bernat. Així, donchs, se celebrà 'l concili, que es comptat com a III de Girona pels autors esglesiàstichs, y en ell s'establiren los tretze cànons següents, que copièm de l'*Espanya Sagrada:*

«I. Que 'ls que assisteixin al altar en l'administració del còs y sanch del Senyor, es a dir, los sacerdots, diaques y subdiaques, com que s'han dedicat en lo clero a una vida més perfecta, no tingan comunicació ab dònes. Si en lo successiu 's casés algun públicament o tingués concubina, perdi llur honor y grau, y surti del chor fins que dongui una satisfacció canònica.

II. Cap bisbe gosi elevar o promoure per diner cap clergue en llur esglesia o vendre 'ls honors esglesiàstichs. Lo comprador, a més de perdre la dignitat adquirida ab diner, perdrà llur grau y quedarà subgecte a excomunió fins que deixi lo que adquirí malament.

III. Cap fill de prebere, diaca o subdiaca posseheixi a l'esglesia 'ls honors de llur pare, es a dir, que no s'heredi .

IV. Los fills dels clergues no sien promoguts a graus més alts; permaneixin, sí, en los que tenen, si no ho destorba llur vida.

V. També 's prohibeix als fills dels clergues, ja sien llechs, ja sien clergues, possehir los béns esglesiàstichs que l'Esglesia tingué a bé donar a llurs pares, y s'excomunica als que 'ls retinguin.

VI. Los clergues que vagin armats, si no deixen les armes, queden separats del còs y sanch del Senyor; se 'ls hi nega l'entrada a l'esglesia, se 'ls priva de sepultura esglesiàstica y de tota comunicació y de tot ascens a grau superior mentres fossin rebetls.

VII. Se prohibeix als clergues dur barba o cabell llarch, amagar la corona no rasuràntsela o duhentla petita, com avergonyintse d'esser comptats en la sòrt hereditaria del Senyor, y 's mana que d'allí endevant no duguin vestits militars de varis colors.

VIII. Los parents que, essentho en grau prohibit, estàn casats, sepârinse un del altre, y si no ho fan quedin separats de l'Esglesia.

IX. Si 'ls concubinaris y usurers no s'esmenen, sien excomunicats.

X. Se mana que les terres comprades pels juheus paguin delme a la parroquia en que estàn, com si les conreuessin cristians.

XI. Si hi ha hagut simonia en la consagració d'algunes esglesies, que les consagri canònicament lo bisbe llegítim; y si alguns clergues han donat diners per llur ordenació o han sigut ordenats per un simoniach, sien ordenats pel bisbe catòlich, donchs no hi ha en ells reiteració del ordre que fou nul.

XII. Se prohibeix rebre als clergues que no duguin cartes formades del bisbe a qual diòcesis pertanyen.

XIII. Es sabut, diuen per últim los pares, que les esglesies no corresponen als llechs; emprò si no se 'ls hi poden pendre del tot, al menys los hi prohibím les oblacions de

les misses o altars y les primicies. Prohibím també tota exacció per cementiris, sepultures y baptisteris».

Entre les firmes d'aquest concili 's troben, desprès de la d'En Amat, bisbe llegat de la Santa Esglesia Romana, visgerent de llur senyor lo Sant Pare; la d'En Berenguer, bisbe de Girona, y la del ardiaca Fulcó, representant del bisbe d'Urgell; emprò no la d'En Guifre de Narbona, qui, malgrat los anatemes, seguí titolantse *arquebisbe per la gracia de Deu.*

En altres concilis assistiren los nostres prelats, fòra de Catalunya, mereixent citarse particularment lo de Nimes, que celebrà 'l Sant Pare Urbà en juliol de 1096, haventhi concorregut En Berenguer, arquebisbe de Tarragona; En Bernat, bisbe de Girona, y En Artau d'Elna, com també En Pere, abat de Cuxà, En Benet de Banyoles, En Bernat de Ripoll y En Guillèm Ramon, que diu En Baluzi era dapifer del palau de Barcelona. No comprenèm l'assistencia d'aquest derrer personatge, y d'haver sigut alguna cosa més que espectador, nos decantariem a creure que aquella congregació més que concili devia esser junta conciliatoria, donchs allí 's feren les paus entre l'abat de Ripoll y 'l bisbe de Vich, arquebisbe tarragoní, que qüestionaven per haver aquest posat entredit a les esglesies de la jurisdicció del abat.

No podèm cloure aquest capítol sença observar algunes estranyeses que 's noten en los documents qu' hem examinat per escríurel, y sença donar compte de curiositats notables. A l'escriptura del any 1078 sobre la restauració de Banyoles, la primera de totes les que citèm, copiada als apèndixs d'En Baluzi baix lo nombre 290, apareixen al peu de la meteixa diferentes confirmacions quines firmes són molt admisibles, emprò la derrera no l'hem poguda compendre per més que 'ns hi hem fixat.

Diu aixís: *Ego Raimirus Dei gratia rex et electus Tarraconensis et Barchinonensis concedo et confirmo hoc quod superi scriptum est.* ¿Hi ha algú que puga explicar quí es aque *Raimirus rex?* Si es en Ramir *lo Monjo*, res té que veure ll vores lo monarca del primitiu regne d'Aragó en coses (Catalunya; si l'electe 's refereix a la dignitat d'arquebisb

es estrany que 's titolés així quan al meteix temps se titulava rey; y ja 's pretengui ab això indistintament considerarlo com a rey o metropolità, ¿què vol dir la barreja de *Barchinonensis* y *Tarraconensis* desconeguda a l'Historia? Si nosaltres haguessim pogut veure 'l document original potser fallariem resoludament sobre l'autenticitat d'aquesta firma, emprò de totes maneres sospitèm que a n'allí li degué afegir la mà de qui podia tenir molt d'interès per l'honor del casal, encar que prou escassetat de coneixements històrichs respecte a èpoques passades.

En Baluzi copia un document del cartolari d'Urgell, datat l'any 1086, consistent en una donació feta a n'aquesta esglesia per En Armengol de Gerp, que 's titula descendent del comte de Barbastre. La cosa donada es lo castell de Forés, adquirit avants per donació del comte Berenguer de Barcelona; emprò al esmentarse a l'escriptura, després del *castrum Forense*, segueixen aquestes notables paraules: *cum omni episcopatu castri Forensis sive Barberani.* No creyèm que aquest *episcopatu* sia cap bisbat, y sí tantsols una paraula, deixa del antich llenguatge incult, per la qual se volgué expressar una comarca o territori, de la meteixa manera que alguna vegada trobèm en aquest sentit la paraula comtat. Axís ho aclareix dita escriptura més avall quan diu: *ut semper sit alodium et episcopatum jamdictae ecclesiae usque in futuro aeco.*

Desde l'any 1080, en que 'l rey Sanxo Ramírez d'Aragó cobrà la ciutat de Roda, figura en los documents un nou bisbat d'aquest nom. Cert es que pel territori, considerades les fites d'antigues demarcacions, semblava correspondre 'l nou bisbat a Catalunya, emprò 'ls temps cambien les coses, y no existint fites fixes entre estats fronteriços, tallats devegades del domini alarb, a no esser que mitjansessin pactes entre prínceps vehins per l'extensió de llurs respectives conquestes, tal com se feu més endevant, la propietat o possessió es, sença disputa, del primer que la obté.

Aquesta indicació tantsols la fem per planyens del temps que perderen l'abat de Sant Joan de la Penya y 'l nostre Pu-

jades en arguments sobre 'l dret que Aragó y Catalunya tenien a aquell bisbat, y per evitar bonament que se n'ocupin los curiosos, quan poden, sença gayre feyna, fallar la qüestió per llur propi sentit. Ja veurèm més endevant los cambis y transformacions que ha de sofrir dit bisbat.

En Diago y En Pujades expliquen que lo 26 d'octubre del any 1082 lo comte Ramon Berenguer II y llur muller Mahalta empenyaren certes rendes per dos mil mancusos de finíssim or, que entregaren al bisbe y capítol de Barcelona a fí de que fessin construir una làmina que sempre estigués posada devant del altar o capella major de Santa Creu de dita esglesia; y com a llurs esplèndits benefactors los hi manqués alguna cantitat pera acabar de pagar als artistes, demanaren als meteixos bisbe y capítol mil mancusos més d'or, en penyora de lo qual los hi cediren los alous y senyorius que tenien a la parroquia de Sant Just de Svern, a Sant Joan de Llobregat o Despí y a Santa Creu d'Olordre.

Aquesta làmina devia esser l'antich retaule d'or tan alabat, al que 's devia donar un altre destí en les futures transformacions de la catedral. L'esmentèm tant per la curiositat de la nova com per esser un testimoni del esperit piadós dels nostres antichs comtes y de l'alta munificencia ab que aquests se distingien (donchs d'un altre donatiu semblant n'hem parlat ja ab referencia a la catedral de Girona), y fins, en certa manera, per l'utilitat que d'aytals detalls ne resulten per l'historia del art en general.

Al testament d'En Guillèm Ramon, comte de Cerdanya, fet lo 1095, s'hi troba també la següent donació, que es d'un obgecte semblant al que acabèm d'indicar; *dimitto ad retabulum Sancti Michaelis restaurandum meam concam, ed ad tabulam Sancti Martini meas copas et cifos.*

Aquest es lo quadro que presenta l'historia esglesiàstica al regnat que acabèm de descriure. Tant en ell com en els demés que 'l preceheixen, la pintura ha tingut que alternar devegades, oferint figures agradoses junt ab altres de repugnants, per no poder esser d'altra manera, a menys de mancar a l'Historia y de no volguer compendre lo que podia

donar de sí tan complicada època. No obstant, per més que per aquesta meteixa causa s'hagi tingut de donar compte de simonies, indisciplines, invasions y altres escàndols, fills tots ells de les passions d'homens més o menys rústechs, desde molt temps, com haurà observat lo llegidor, no ha aparegut pel pahis la més petita ombra d'heretgia.

La primera ab que topèm l'explica En Monfar, historiayre d'Urgell, que senç dubte la degué copiar d'algun antecessor seu, y perque 's vegi 'l resultat que conseguí l'intent, copiarèm al peu de la lletra 'l paragraf que conté la nova a l'obra de dit autor:

«Llavores (1080) entraren al comtat d'Urgell y per les valls d'Aràn y Andorra alguns homens extrangers, tarats de l'heretgia arriana, que encara durava al món: s'aculliren a un castell que 'n deyen Montlleó, y allí 's feren forts per ensenyar llur perversa y mala doctina. Lo comte y tota llur terra s'esvalotaren en gran manera, y sença donar temps a que escampessin llur verí, anaren al castell y l'atacaren, y 'n tragueren als heretges; y tota Catalunya ja havia près les armes contra ells.

»S'assenyalà molt un cavaller nomenat Arnau de Peraperetusa; aquest, per ordre d'En Armengol y ab gent propia, travallà ab tant esperit en l'expulsió d'aquesta canalla, que meresqué que 'l comte li donés un altre castell, y que 'l tingués per ell y llurs successors, y que, requerit, li haguessin de donar les tinencies. Llavores mudaren lo nom al castell y 'n digueren Castellbò, y 'ls descendents d'aquest cavaller prengueren aquest nom, y aytal llinatge durà molts anys a Catalunya».

Index

CAPITOL XI

RAMON BORRELL.—BERENGUER RAMON I

DESDE L'ANY 992 AL 1035

Pàgines

CAPITOL XII

Ramon Berenguer I

desde l'any 1035 al 1076

†

CAPITOL XIII

RAMON BERENGUER II.—BERENGUER RAMON II

DES DE L'ANY 1076 AL 1097

Historia de Catalunya

Historia de Catalunya

HISTORIA CRÍTICA

CIVIL Y ESGLESIASTICA

DE

CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REAL ACA-
DEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGI-
.CA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA
Y HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA:
OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECA-
RIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PRE-
MIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ
LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE
UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA
LO 1875 PER TRAVALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OB-
GECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CER-
TAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndixs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

TOMO VI

—

COMTES SOBIRANS DE TOTA LA MARCA

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1907

CAPITOL XIV

Ramon Berenguer III

Desde l'any 1097 al 1131

Grans qualitats d'En Ramon Berenguer III: llurs diferentes mullers. Inicia la política que seguiren sempre llurs successors. Represa de Carcasona. Armengol de Mollerusa va a Castella. Aclaració d'aquell sobrenom, y mort del comte. Succeheix al Urgell En Armengol de Castella, baix la protecció de llur avi Pere Anzures. Los alarbs de Balaguer li neguen los tributs, y s'aixequen tots los del territori. Impostos establerts per En Pere Anzures per la reconquesta. Irrupcions d'alarbs al Penadés. Conquesta y abandonament de les Balears pels pisans. Unit ab aquests la torna a empendre En Ramon Berenguer, y rahó del nou abandonament. Còm dehuen explicarse les lluytes al Panadés. Primera idea d'assetjar a Tortosa. Viatge del comte a Gènova y Pisa, en demanda de socors: lo Sant Pare 'l felicita y li envia un llegat. En llur ausencia's rebelen los de Castro-Fossis: al tornar los subgecta. Nova d'una conquesta de Valencia per En Ramon Berenguer III. Vinguda de la comtesa Dulcia, junt ab Olaguer, qu' es elegit bisbe de Barcelona a proposta del comte. Lo bisbe va a Roma y es nomenat arquebisbe de Tarragona desprès d'haverli cedit lo comte aquesta ciutat: intencions que hi pogué haver en aquets actes. Lo Sant Pare confirma la cessió, inclohenthi la ciutat de Tortosa. Segueix Olaguer retenint lo bisbat de Barcelona, va al extranger y a diferents concilis en busca d'habitants y restauradors de Tarragona. Va a Roma y es nomenat llegat per les conquestes d'Espanya. Plà estratègich del comte per la reconquesta de Catalunya la Nova, prescindint del arquebisbe. Fets d'armes del comte fòra del Camp de Tarragona. Olaguer dóna la ciutat en feude al normand Culeyo o Aguiló y 'l fa príncep de Tarragona. Agravis inferits al veritable senyor del pahis ab l'erecció d'un principat estrany. Suposicions sobre 'l príncep normand: llur viatge a Roma y a Normandia en cerca de reforços, deixant a llur muller lo govern y guarda de la ciutat. Nulitat de la restauració per aventurers.

Res tenim d'exposar aquí per descobrir la disposició en que's devia trobar lo nou comte de Barcelona, fill del *Cap d'Estopes*, al empunyar les regnes del govern, donchs ab coneixement exacte dels dos regnats anteriors, del de llur oncle y del de llur desgraciat pare, endevinarà fàcilment lo

llegidor lo curs de la vida del hèroe, desde llur naixement fins a llur arribada al trono barceloní.

Si 'ls esperits opresos per la desgracia y la tirania 's desenrotllen ab més grandiositat lo dia que respiren lliures y poderosos; si 'ls ignocents, abatuts per l'injusticia, senten ab llur primera esperança més possibilitat de realisar bons pensaments que aquells a qui ha afalagat lo benestar y la tranquilitat interior, de segur no ho resoldrèm; emprò sí afirmarèm que l'escola en que se educà desde llur més tendra infantesa 'l nou Ramon Berenguer l'hagué d'allissonar per l'esdevenidor, y que les meteixes contrarietats en que 's vegeren inclosos la patria y l'hereu de la corona comtal havien d'esser rahó per que lluhís en aquella 'l sol de la prosperitat y de la grandesa, y afavorís a n'aquest lo que 'l poble 'n diu sòrt, y qu' es més aviat justa compensació ordenada per la mà de la Providencia.

Lo que sentí contar, d'ensà que tingué us de rahó; la tràgica mort de llur bondadós pare; que s'hagué de privar del amor de mare, per comoditat d'aquesta y potser per conveniencia propia; que hagué d'estar baix la tutela de la persona que senç dubte li inspirava més horror; que veya'l pahis dividit en enverinats partits, y havia de fer seguits esforços per refusar indiscrets concells o per mostrarse impassible devant de falses protestes y potser imaginaries calumnies, cenyia la garlanda comtal (!) ab tota l'amplitut del poder que aquesta li conferia, empunyava l'espasa de cavaller sença que la lley li limités ja aquesta honra, veya allunyat d'ell al home de quina mà podia temer algun dia la repetició d'un crim sagnant, y en conseqüencia, desapareixent devant de llurs ulls les parcialitats civils que esbocinaven l'estat, podia comtar ab la formal ajuda de tots llurs vassalls units per realisar ab seny lo que fou ideal constant y principal de llurs gloriosos passats: l'expulsió total dels dominadors estranys que ocupaven una gran part del territori de llur Marca, y l'engrandiment moral y material de la patria catalana.

En Ramon Berenguer III, comptant ab l'amor de tots

llurs súbdits, desitjós de refer lo bon nom de llur llinatge y d'acreditar que, encar que jove, era varó triat per tan noble empresa, no havia de trigar en fer esperançar que algun jorn mereixeria ab justicia'l renom de *Gran*.

En và la passada desidia, o la necessitat imprescindible per causes ja exposades, pogué engendrar costums de rebetlia en feudes separats de la Marca y fins en algun territori d'aquesta; en và pogué quedar algun tant rebaixada l'entitat del comte de Barcelona als ulls d'altres monarques, per efecte de passats desconcerts que resultaven en descrèdit de la familia comtal; en và la prepotencia dels almoravides a l'Espanya mussulmana hauria donat seguretat indubtable al príncep cristià que, no comptant ab prou força, s'hagués llençat a disputar lo domini d'un territori a potencies islamites que, encar que no fossin sinceres amigues dels almoravides, en un moment donat podien comptar ab llur ajuda, quan no fos més que per evitar l'enrunament del domini alarb-africà.

En Ramon Berenguer III ostenta desde'ls primers anys de llur regnat prou energia per escarmentar als rebetls, logrant així refer en los límits del àmbit llegítim l'herencia que deixà a llurs dos fills l'avi del actual comte. En llur temps se creuan útils embaixades entre la cort barcelonina y altres potencies, y fentse càrrech de que per esser comte li convenia esser capdill, y que de capdills descendia, En Ramon Berenguer empunya llur espasa, y guiant ab ella a llurs estols, se llença al camp a topar ab la raça estranya contra la qual, per rahó de nombre, hagueren de refrenar tantes vegades llur brahó aquells ardits comtes de quina sanch y gloria tant com de llur domini's creya hereu lo nou sobirà de Catalunya.

Si aquest derrer interès acredita tantsols l'esperit d'En Ramon Berenguer, los altres dos ja revelen lo talent del príncep que, preveyent la necessitat de donar a llur estat tota l'importancia que li calía, procura aplanar los obstacles oposats a llur engrandiment y facilitar los camins per hont pot conseguirse aquest. En altres actes que anirèm detallant se

veurà acreditada axí meteix aquesta qualitat característica del nou comte, que no desmentí En Ramon Berenguer en tota llur vida, y per la qual tal vegada conseguí que les satisfaccions y capritxos personals no fossin, com en altres dies, impediments fatals als grans pensaments que degué concebir com a governant polítich y capdill militar.

Seguint aquest meteix ideal, nos admira veure que, malgrat llur isolament, no pensi 'l poch avants menor y després amo y senyor absolut en satisfer lo gros buyt que sent en llur pit tota ànima gran voltada en llurs mellor anys de soletat y de tristor: que no cerqués lo més dolç company del esperit, l'amor, sença'l qual sols pot viure satisfet aquell ditxós que sab concertar tots llurs afectes en un altre amor més gran, l'amor diví. No se li ocorre aquesta necessitat fins vuyt anys després d'haver pujat al trono comtal, que degué esser als vintitrés anys poch més o menys, terme de prou experiencia per l'home que desde'ls quinze y per espay de vuyt seguits ja fa ofici de sobirà y desempenya'l primer càrrech polítich y militar d'un estat.

Donèm compte ab preferencia dels matrimonis contrets per En Ramon Berenguer III, per millor aclaració de certes referencies successives y per evitar confusions genealògiques que tantsols podrien esmentarse, per rahó del ordre cronològich, interrompent devegades, ab noves poch anàlogues a la narració que's fes, la relació d'interessants fets pertanyents a un sol genre, y que convé contemplar desde un punt de vista exclusíu y determinat.

Per alá l'any 1104 contragué, donchs, En Ramon Berenguer llur primer matrimoni ab Maria Ruderic o Rodrigo. S'ha dit que aquesta dama era filla del Cid, per donarse a n'aquest en les histories aràbich-espanyoles que tracten de aquell segle 'l nom de *Ruderiç el Cambitor.* Nosaltres no neguèm la possibilitat de la filiació, que començà a sentar En Diago, y han admès després En Conde y En Risco, emprò en rigor no hi ha cap document que ho acrediti, y no es prou per la suposició'l sol nom de *Ruderic,* ja que serien molts los contemporanis del Cid que's devien dir de la meteixa

manera, com es de veure pels infinits cognoms que's conserven de Rodríguez, sença que'ls uns sien parents dels altres. Llavores encara duraven los noms goths que passaren a esser cognoms, y entre ells s'hi pot incloure sença dificultat lo de *Ruderic.*

Un dels autors més entesos en les histories alarbes, En Dozy, al tractar d'aquest matrimoni, consigna'l fet apoyat en la provable suposició que fa l'autor dels *Condes vindicados*, empró sença oferir cap ressenyament alarb, y per lo tant també'l podèm admetre baix aquest sol punt de vista, empró no com a justificació històrica. D'aquest matrimoni tantsols ne tingué En Ramon Berenguer una filla, de nom desconegut que's casà ab l'últim comte de Besalú.

Havent mort aquesta primera muller l'any següent, lo nostre comte tornà a casarse, lo 1106, ab una dama nomenada Almodis, quina filiació s'ignora, empró quedà viudo avants del 1110, o potser lo meteix any, sença haver tingut successió. Poch temps restà viudo, donchs se casà per tercera vegada lo dia 3 de febrer del 1112 ab Na Dulcia o Dolça. filla y hereva d'En Gerbert y Na Gerberga, comtes de Provença, essent aquesta unió, en virtut de les donacions fetes al nostre comte per llurs pares polítichs y pel meteix dret de la muller, lo principal camí que facilità a n'En Ramon Berenguer lo doble domini de la Provença y Catalunya. Més endevant nos ocuparèm dels resultats d'aquesta unió.

Aquesta vegada fou més sortós lo príncep català, per haver conseguit una regular successió, contantse entre'ls fills En Ramon Berenguer, IV d'aquest nom, hereu de la casa comtal barcelonina; En Berenguer Ramon, que fou comte de Provença en virtut del testament del pare, casat ab una filla del comte de Melgueil, y assessinat pels Baucis a mitjans del segle, y un altre nomenat Bernat, que devia morir i nt; y quatre filles: Na Berenguera, que casà ab Alfons VII d Castella; Na Ximena, que's casà ab En Roger, comte de F x; Na Mahalta, de la que no se'n sab gayre cosa, y per ú n Adalmuz o Almodis, que casà ab En Ponç de Cervera,

robada, *furtim et violenter*, del palau comtal de Barcelona per allà l'any 1148.

Avants que esser espòs y pare; avants de buscar una princesa per companya del home y del trono, En Ramon Berenguer volgué demostrar que sabia esser príncep y que'l noy ja era home digne de cenyir una corona. Ab llurs primers actes sembla iniciar lo nou comte de Barcelona la política que seguiren més endevant los comtes-reys, gloriosíssims sobirans de la Corona d'Aragó, donchs, avants de realisar grans empreses llunyanes, tractà de les que més d'aprop interessaven al engrandiment dels principals estats, es a dir, de treure als dominadors forasters que ocupaven gran part del territori català, y avants que aquestes empreses, cregué més útil (y en això's basa la futura política de que parlèm) conservar en pau la casa propia o'ls estats de llur immediat domini y dur la guerra a fòra escarmentanat ls rebetls dels estats llunyans, ab lo que guanyaria més seguretat en lo govern general y més nomenada y importancia per dur després a cap les demés empreses.

Lo meteix any 1097, primer de llur regnat y independencia, En Ramon Berenguer ja dugué a cap la reincorporació de Carcasona a llurs estats, y encar que no coneixèm los detalls d'aquesta jornada, los resultats acrediten quan menys la consecució d'un gran pensament.

Al capítol anterior hem vist com lo vescomte Atto, aprofitant la menor etat del senyor natural y les complicacions polítiques de Catalunya, s'apoderà del comtat y de la ciutat. En Pujades, que sembla vegé algun justificatiu del fet, afirma que la resolució del vescomte fou baix condició, es a dir, que per donar seguretat a la ciutat en certa manera abandonada, prometé guardarla en tant que'l senyor estigués baix tutela, y que al sortir d'ella li restituiria, y axís ho explica igualment la relació o dictamen del temps del rey Alfo (avants esmentat).

Lo faltar a aquesta prometensa o jurament fou, donchs, s gons sembla, 'l motiu que donà ocasió a l'empresa d'En R mon Berenguer; emprò al tractar d'ella En Pujades atril

heix tot lo mèrit als meteixos carcasonins, dihent que per esser tan extraordinaries les dots que distingien al comte, 's guanyà'ls cors de tots llurs vassalls, y que veyent los de Carcasona qu'En Bernat Atto no tractava de complir lo que havia promès y jurat, per més que'l comte li demanava la paraula y la guarda del jurament, de fet prengueren les armes contra l'esmentat vescomte Atto y s'apoderaren de totes les fortaleses de la ciutat y del comtat, les que ab molta puntualitat y fidelitat entregaren a llur senyor llegítim y natural, lo comte de Barcelona.

De la meteixa manera ho explica'l dictamen avants esmentat; emprò encar que admetèm de bona fè'l fet tal com se conta, y creyèm en la fidelitat dels de Carcasona, algun partit devia tenir l'usurpador quan alguns anys més tart arribà a reunir un exèrcit per reclamar lo que havia perdut, y axís, o hem de suposar alguna lluyta o esforç per part d'En Ramon Berenguer per rebutjar al intrús, o quan menys una preparació qu'en aquest temps ne diriem diplomàtica per atraures a aquells antichs vassalls desviats.

Ja sia, donchs, per medi de les armes, o per medi de la diplomacia, 'l resultat es la consumacio d'un acte important, ideat y complert pel nostre comte ja al primer any d'empunyar ab llibertat les regnes del govern, y com axís assentava la primera base de llur vigor o de llur previsió assegurant los dominis llunyans y donant prestigi a la casa comtal, no serà estrany que's llenci aviat a altres empreses dignes de llur futura nomenada (1).

De molt temps se perpetuà a la casa comtal l'interès

---

(1) Lo Cronista de Barcelona diu que «potser aquesta guerra, obligant al comte Ramon Berenguer a valdres de tots los recursos que's pogué procurar, li feu usurpar certes rendes esglesiàstiques, a conseqüencia de lo qual hi hagué llavores series disputes entre ell y'l bisbe de Barcelona», y que «parla d'aquests [illegible] y disputes En Pujades en lo llibre XVII, capítol XIX, decantantse, com [illegible]pre, a favor del clero». Tot axò no passa d'esser una suposició sença fona[illegible]t, essent lo cert qu'En Pujades explica tantsols la qüestió, sença alegar lo [illegible]ext que dóna motiu a la suposició del Cronista barceloní, y a continuació la [illegible]ença pacífica dels dos pledejants. Qu'En Pujades se decantés, sença més ni [illegible], a favor del bisbe, seria culpable; emprò ¿què té d'estrany que s'hi decanti [illegible]oriayre si avants s'hi decantà'l meteix comte pledejant?

d'obrar d'acort ab la d'Urgell, donchs, apart de llur íntim parentiu, era més trascendental la força que presentessin los dos casals units, y com més s'engrandís l'un, ab més seguretat y facilitat podria obrar l'altre en la realisació de llurs plans. Així, lo primer fet d'armes d'importancia a que's prestà'l nostre jove comte fou la conquesta de Balaguer, com aliat del senyor a qui corresponia aquesta ciutat y comarca.

Per lo que relata'l principal cronista d'Urgell, sembla que'l comte Armengol de Gerp, en llur testament deixà encarregat llur fill y hereu al rey Alfons de Castella; l'encàrrech se complí o no's complí, empro'l Cronista afegeix que'l nou Armengol (nomenat *de Mollerusa* a l'Historia per haver mort en aquest poble; *de Valladolid* per lo que després se dirà, y també *dels picaportes* per explicarse d'ell la feta de que havia arrencat los picaportes de les portes de Còrdoba, los que després se colocaren a l'esglesia de Santa Maria l'Antiga de Valladolid, hont l'infant En Pere de Portugal assegura que existien per allà l'any 1300), desavingut ab lo rey d'Aragó, havia passat als regnes de Castella, ab l'esmentat rey Alfons, y que trobantse allí, deixant mentrestant llurs estats baix la guarda del vescomte o d'un governador, se casà ab Na Maria, que altres nomenen Estefania, filla del comte Pere Anzures, senyor de Valladolid, qui donà aquesta vila o ciutat en dot a llur dita filla, per lo que'l marit vingué a exercir senyoriu en aquella.

En Pujades se plany ab molta rahó dels mals que ocasiona l'abandonament d'uns estats fiantlos a un governador; emprò, encar que d'acort ab ell si'l fet es cert, nos costa molt creure la folla capritxada del jove comte, perque, si tantsols en les lluytes ab los alarbs vehins costava prou penes y fatichs la reconquesta del territori, ab molta més rahó havia de vigilarlo y guardarlo al enemistarse ab la potenc cristiana fronteriça, ab l'Aragó, quin rey, per dret de cc questa, que era gran dret en aquells segles, li podia entrar llur propia casa y apoderarsen mentres lo veritable amo s'e

tretingués inútilment lluytant a favor d'altres princeps y en apartades regions lluny de llur patria.

Al nostre entendre, mentres no apareguin nous detalls, lo comte Armengol de Mollerusa degué anar certament a Castella y fins s'hi pogué estar més o menys temps, emprò no creyèm que hi anés ab l'intent d'abandonar llurs estats a mercè d'un governador quan l'amenaçaven greus perills, y sí, tal vegada, per efectuarse llur casament ab la filla d'En Pere Anzures. Lo Cronista segueix dihent qu'En Armengol tingué'l comtat onze anys, y haventse preparat ab trescents cavalls per resistir una irrupció d'almoravides contra'l rey Alfons de Castella, de qui'l d'Urgell era amich, sembla que topà ab gran nombre d'enemichs, que no està prou aclarit quins eren (segons afirma En Zurita), al poble de Mollerusa, hont foren derrotats, morint allí'l comte lo 14 de setembre del 1102.

Si'l nom de Mollerusa s'ha de pendre pel Mayorica del regne de Lleó, provaria qu'En Armengol no anà sol a Castella, sinó ab host propia, lo que ja tindria un altre caràcter, y si es lo Mollerusa d'Urgell, qu' es lo més provable, acreditaria que no sempre deixà En Armengol abandonats llurs estats y que per més que sortís llavores ab intent d'anar a Castella, los enemichs que'l derrotaren podien esser, més aviat que almoravides, alarbs vehins animats per la creixença d'aquells (1).

Al morir En Armengol de Mollerusa's trobà'l comtat en una situació semblant a la que presentava quan morí'l de Gerp; quedà un fill d'aquell, nomenat també Armengol com llurs antecessors, y més endevant ab lo sobrenom del *de Castella*, noy encara, y per aquest motiu nomenà'l pare per llur educació y govern a llur sogre'l comte Pere Anzures, qui s'encarregà de llur nét, que preferia, diu En Monfar, als d'al-

(1) Lo Cronista de Barcelona segueix lo parer dels que fan morir a En Ar[men]gol a Lleó, y parlant de la batalla afegeix que'*ls alarbs li tallaren lo cap, [d]uhentsel en triomf, com havia succehit un dia ab llur avi*. Y ja van tres caps [tall]ats a Armengols y guardats per enemichs. Fem aquesta observació tantsols [per] confirmar lo que hem dit anteriorment de qu' es fàcil que s'hagin confós los d'uns y altres Armengols, essent tan comú aquest nom en la familia dels [com]tes d'Urgell. La casualitat es possible a l'Historia, emprò convé justificarla.

tres filles, y durant tot lo que li quedà de vida's cuydà de la administració de llurs pertenencies. S'arriba, donchs, a compendre, que'l menor visqué a Castella ab llur avi y que'l comtat tornà a estar baix la guarda d'un governador o del vescomte, situació poch favorable que no deixaren de coneixer los alarbs habitants a Balaguer, y que vivien alli per pacte que havien fet ab En Armengol de Gerp, de qui's reconegueren súbdits y vassalls, ab prometensa de pagarli a ell y llurs successors certs tributs o paries.

Creyent l'ocasió oportuna y ensoperbits los mahometans de Balaguer ab l'ajuda que'ls hi poguessin donar los almoravides, tractaren de negar les paries y fins de treure de la ciutat als cristians que hi vivien, y axís ho intentaren en efecte, apoderantse dels castells y forces que tenien al comtat, sença fer cas del vescomte, y menys de la autoritat d'En Pere Anzures, «y quan menys se pensava en allò, perque era gran lo valor d'En Berenguer, comte de Barcelona, que reprimía l'orgull d'ells y assegurava tota Catalunya».

Aquest alçament ocorregué l'any 1106, y arribat a coneixement d'En Pere Anzures, aquest deixà'ls negocis de Castella encomenats a llur muller, y vingué ab la lleugeresa possible a aquestes terres, acompanyat, diuen, d'un lluhit exèrcit. En Pujades especifica més aquesta derrera circonstancia, dihent que'l exèrcit del comte's composava de la mellor gent que pogué aplegar, tant dels del comtat d'Urgell com d'altres bandes de Catalunya, y que, per engroixirlo més, determinà fer aliances y lliga ab lo rey Alfons d'Aragò, de Pamplona y de Navarra, fill del rey Sanxo y de la reyna Felicia.

Lo referit autor afegeix que per realisar mellor llur empresa'l comte Pere Anzures oferí al rey Alfons que, obtinguda la victoria y rendida la ciutat, li donaria 'l castell o *zuda* de la ciutat de Balaguer, y la meytat d'uns caste que encara ocupaven los alarbs; emprò que, havent coneg certa mena de fluixetat en lo rey, a causa de llur poca for estipulà y posà per condició que si no l'ajudava ab lo socc totseguit, s'entengués lo tracte en altres termes, regon

xentse en abdós casos lo noy comte d'Urgell feudatari del rey d'Aragó per lo que tingués en llur nom.

Aquests concerts y demés diligencies, afegeix, no tingueren lo resultat que'l comte Anzures esperava, perque, regoneixent que aquell rey se trobava feble y poch poderós per lo que s'havia d'empendre, y que'l comte de Barcelona era prou per ajudarlo, s'alià ab ell, implorà llur ajuda y feu ab ell los meteixos pactes y concerts que havia fet ab lo rey d'Aragó; y en certa manera confirma áquesta afirmació ab lo detall de la donació, posterior al assetge, feta per En Pere Anzures a n'En Ramon Berenguer III del castell de Montmor o de la Ràpita (1), de la meytat de tota la *zuda* y ciutat de Balaguer, y així meteix de la meytat dels castells de Laurens, Gerp, Castelló de Farfanya y Algerri, alguns dels quals eren dels promesos avants al rey d'Aragó, y després en la reversió generosa de tot això, encar qu'en feude, al comte d'Urgell, conservantse, mitjansant altra escriptura que cita, lo senyoriu directe de totes les coses que dels alarbs havia adquirit a Balaguer, de lo que'n feu donació a llur muller Almodis y als fills que d'aquesta dona tingués.

Lo Cronista de Catalunya està en desacort ab lo d'Urgell, donchs lo pacte ab lo rey d'Aragó, pacte que fou anulat y que'l primer considera anterior al fet ab En Ramon Berenguer, lo segon lo considera com a posterior a la presa de la ciutat, alhora que s'admira, desde'l punt de vista que ell lo veu, que'l comte Anzures, essent home tant sabi y experimentat, fiqués amos estranys en lo domini del nét. Ni l'un ni l'altre tindrien prou rahó per resoldre d'una manera absoluta, donchs del contingut de la escripura no se'n deduheix si la ciutat era guanyada o estava per guanyar, alhora que'ls castells encara segueixen en mans dels enemichs, y a més l'escriptura no duya data de dia ni d'any, motiu de la ɜocupació d'En Monfar al nostre entendre, perque, apart l d'admiració que a n'aquest li causa l'acte o «les grans ɑveniencies» que pogueren obligar al comte Pere Anzu-

(1) En Monfar lo nomena castell de Niummur, y de la meteixa manera ͻta a l'escriptura que copia en llur obra.

res per prometre coses que no eren seves, hi ha la circonstancia de no haverse provat per cap autor que'l rey d'Aragó ajudés a la conquesta, y sobre tot los actes de reversió ab feude fets pel comte de Barcelona son proves certes de que fou ell y no un altre qui l'adquirí; per lo tant, la suposició d'En Pujades d'esser lo pacte ab lo rey d'Aragó anterior y anulat es quan menys provable si no certa, per més que'l Cronista de Barcelona'l fassi molt posterior y dut a efecte.

Respecte de la manera com fou presa la ciutat no son molt explícits los nostres historiayres, y tal vegada no ho podien esser per manca de detalls: los dos que citèm diuen a poca diferencia lo meteix, es a dir, que la ciutat era forta per art y per naturalesa, y ab tot li donaren ferms atachs, essent presa al cap de poch temps per assalt, al meteix temps que'ls dos comtes, ab astucia y bon acert, feren també assaltar alguns castells y pobles de la ribera del Segre, «a fí de que cada hu tingués tanta feyna a llur casa (son paraules d'En Pujades) que no pogués cuydar ni donar socors a la del vehí»; tot lo que, segons assegura En Diago, succehí a les derreries del any 1108.

Dos anys més tart tingué lloch una irrupció d'alarbs que desbarataren en gran part, com avants indicarem, los travalls fets per En Berenguer Ramon II quan intentà la reconquesta de Tarragona y del Camp, segons així se desprèn del document en que's parla de la restauració d'Olèrdola (copiat de la Bailia general per En Baluzi), en lo que's declara que havent entrat una gran munió de moabites (morabites o almoravides) assolaren lo territori del Penadès, fins al castell de Gelida, no gayre lluny de Martorell, degollant gran nombre de persones y enduhentsen milers de captius.

Lo document citat marca la data any primer d'En Lluis, que correspondria al 1108, y concorda ab altre del derrer any del antecessor, que morí al abril del meteix any 1[illegible], consistent en la donació de varies parroquies, entre les s'hi compta Olèrdola, de manera que no's pot dubtar h[illegible] sigut aquest any l'irrupció, per més qu'en una relació preceheix al primer document citat se digui que ocorre[illegible]

l'any 1106. Aquesta lliçó fou dura per lo jove comte, emprò si es cert l'adagi de que «dels escarmentats ne surten los avisats», qui sab si aquest escarment fou la causa dels grans actes que després realisà.

En la meteixa data, a judicar per uns versos llatins d'una làpida de Marsella, qu'En Pujades copia d'En Illescas, sembla tingué efecte l'expedició dels pisans, sols, contra les illes de Mallorca, essent l'obgecte subgectar aquell cau de pirates que infestaven lo Mediterrà, ja molestant les costes de Catalunya, ja les d'Italia, per lo que'l Sant Pare Pasqual instà a la Senyoria de Pisa que passés a la conquesta de les illes Balears, com axís ho conseguí aquella, possehintne'l domini per espay de dos anys, després de lo que'ls pisans se'n tornaren, deixant bon reforç a Mallorca; emprò, ja fós per efecte d'una tempestat soferta al anarsen, de la que l'armada'n quedà molt malparada, o per altres causes, al capdevall tractaren d'abandonar la conquesta.

Axí com lo domini dels pisans a Mallorca hagué d'afavorir molt los plans d'En Ramon Berenguer, llur abandonament li fou més fatal que avants, donchs tornant a llurs antigues costums los venjatius alarbs, naturalment havien de tornar a pertorbar la tranquilitat de les costes marítimes, essent víctimes de llurs rapinyes los que les habitaven.

Aquesta provabilitat se deduheix del interès del nostre comte en aliarse pochs anys després ab los meteixos pisans per repetir l'empresa que aquests abandonaren, provant aquesta unió de les dues potencies en primer lloch que les forces marítimes de les nacionalitats d'Italia eren en aquell temps les més importants, y en segón lloch, que'ls pisans devien veure gran seguretat en l'aliança y també devien regoneixer com de gran importancia la nacionalitat catalana, quan llur cooperació'ls bastà per decidirse a empendre una conquesta que, provada en altra ocasió, no'ls havia produhit sinó disgustos y pèrdues.

També's comprèn per aquest acte qu'En Ramon Berenguer recobrà lo que havia perdut en l'invasió dels almoravides, perque si aquests haguessin seguit dominant al Pena-

dès, donant per lo tant molts mals de cap als habitants, lo nostre príncep no s'hauria entretingut en buscar gestes fòra de casa quan la propia li oferia gran ocasió per realisarne algunes.

D'aquesta memorable empresa, que's dugué a terme lo 1114, ne parlen diferents autors nacionals y extrangers, y algun d'ells ab prou confusió. Devant del estudi comparatiu que ofereixen, En Pujades se mostra molt circunspecte (lo que'ns fa creure que si'l Cronista hagués continuat llur obra fins als temps en que l'Historia es més rica en comprovants, hauria arribat a regoneixer los molts erros de temps més antichs que cometé per haver seguit a n'En Tomich y als de llur mena); y de consegüent, aprovant en gran part aquesta vegada llurs observacions, explicarèm lo fet en resúm dihent que avants de realisar llur empresa comunicà'l nostre comte, valguentse de lletres y embaixadors, ab lo Sant Pare Pasqual II, qui li envià com a llegat apostòlich al cardenal Boso o Bosó, per tractar la qüestió y començar la conquesta; que aquest llegat no sols animà a les persones seglars, sinó també als esglesiàstichs, per lo que's posà en contacte ab lo bisbe de Barcelona Guillèm Ramon, que també anà al exèrcit, seguit de gran nombre d'esglesiàstichs; que per aplegar recursos, arribaren los comtes a empenyar algunes de llurs possessions, citantse com a exemple'l penyorament dels molins d'Estadella y Altafulla al Capítol de Barcelona; que'l comte esmersà més d'un any en la conquesta, de manera que'l triomf s'ha de datar l'any 1115, segons axís ho expresa'l meteix Sant Pere Pasqual al rebre al comte y als seus baix la salvaguarda de l'Esglesia, per medi d'una altra butlla, en la que, entre altres paraules notables, s'hi llegeixen les següents: *Per anni longitudinem in Balearibus insulis contra hostes christiani populi desudasti: cui tuo, tuorumque consortium glorioso praecinctui omnipotens Deus gloriosam de hostibus suis victoriam conferre dignatus est*, etz.; y qu' en tan perfidiosa lluyta, que no's llegeix a l'Historia altra que ho fós més, axís ho assegura En Pujades, no obstant de declarar al meteix capítol «que no ha trobat, en lo poch que ha llegit, cap his-

toriayre que li hagi donat més ni menys llum sobre 'l temps que'ls nostres catalans estigueren y gastaren aquesta vegada en conquerir dita illa», hi morí'l venerable bisbe Guillèm Ramon, donant la vida per la salvació de llurs ovelles y feligresos.

No hi pot haver dificultat sobre aquests fets en general, donchs no deixen de fonamentarse en algun detall autèntich, emprò fòra d'això (a no esser pel poema d'En Llorenç lo Veronès, de qui desprès parlarèm), res se pot dir tocant a detalls de la conquesta y al veritable estat d'aquesta, quan, per sobrevenir un gros obstacle, hagué de desampararla'l comte per anar en socors de Catalunya que's veya amenaçada.

Los nostres autors, copiantse'ls uns dels altres la nova, relaten que, guanyada la ciutat de Mallorca y mentres fruien del triomf y En Ramon Berenguer repartia les despulles, rebé avís de Barcelona, per vies d'una saetia armada, de que'l rey de Tortosa, ajudat pel de Valencia, ab tots los alarbs de la serra y en particular los de les montanyes de Prades y de Ciurana, havien tornat a invadir, dirigintse sobre Barcelona, la qual ja teníen assetjada.

Si'l fet es cert, demostra prou bé la tàctica y previsió dels alarbs vehins, donchs cap ocasió mellor que aquella per realisar lo que avants no pogueren, y fa compendre que'l cop de mà devia esser resultat de secreta inteligencia entre'ls alarbs d'aqui y'ls de les Balears; emprò aquesta invasió no's troba justificada històricament, donchs l'únich detall en que's fonamenta es l'escriptura de consagració de Sant Andreu de Palomar, que havia sigut destruit pels pagans, fet l'any 1132, y com de les paraules que d'ella's citen, *ipse quoque locus et ecclesia jam destructa, et inhabitabilis facta est propter paganorum incursiones, et populus qui remansit jam dispersus est per multas ecclesias*, etz., no se'n deduheixi certament a quina incursió's fa referencia, poguent esser molt bé l'anterior a la conquesta de Mallorca, y per altra banda la data del document es posterior de divuyt anys, durant los que's podien confondre ab facilitat fets que's semblaven y's re-

petien molt sovint, no admeterèm l'esmentat fet sença més ni més, y així nos reduhirèm a dir que, fós aquesta la causa o un altra que ignorèm, lo resultat fou quedar també inutilisada aquesta vegada l'expedició a Mallorca, després d'haver estat los nostres lluytant per espay d'un any per conseguir la conquesta d'aquella illa, que, més o menys tart, havia de caure per últim en mans de les armes catalanes.

Ab tot, En Pujades relata, y ell se sab si ho copià d'En Desclot, autor no contemporani del fet, o d'algun altre, los detalls del retorn, los esforços gloriosos d'En Ramon Berenguer, y'l determini que hagueren de pendre'ls aliats al veures sença l'ajuda dels catalans, y baix aquest ordre explica que:

«Havent lo nostre sereníssim comte ordenat que la ciutat de Mallorca quedés encomenada als genovesos (los quals anaven plegats ab los pisans), ell ab llurs varons, nobles, cavallers y demés catalans s'embarcà y feu a la vela per venirsen a Catalunya. En aquell meteix dia que partí, ja de nit y molt fosch, prengué terra al cap Vell, que està entre'l riu Llobregat y Castelldefels, en lo qual ab algunes tropes de cavall y molta de peu, que'ls de la terra li enviaren, pogué avençar camí y barrar lo pas als alarbs.

»Sapiguda per aquests l'arribada del nostre comte, procuraren replegar llurs estols o esquadrons y fugir cap a la vila de Martorell, ab l'intent d'ocupar los punts que creyen anava a ocupar lo nostre comte. Emprò com los nostres s'havien donat bona manya y tota diligencia,'ls alarbs travallaren en va, y tot lo que feren no fou de cap efecte, sinó que, molt al contrari, anaren a caure en mans dels nostres, que's trobaven al pas estret (que nosaltres ne dihèm *Congost)* de Martorell.

»Veyentse'ls alarbs acorralats, com no duyen guies que los hi poguessin ensenyar altres camins, volguesen tornar enrera; emprò això fou pitjor, perque haventho sapigut los ardits barcelonins, sortiren de la ciutat en llur seguiment y'ls clogueren al mitg: lo comte'ls atacava per la reraguarda y'ls barcelonins per la devantera. Los alarbs lluytaven com

a desesperats, y'ls nostres, com a molt ardits los atacaven ab brahó; y per últim, la nostra gent feu tan gran destroça en aquella moresma, que de la sanch que vessaren baixaren les aygües del riu Llobregat tenyides fins a mar, haventhi de distancia desde hont se donà la batalla casi tres hores.

»Ab lo dit quedà del tot desfet l'exèrcit mahometà, que tan poderós y ensoperbit havia entrat, y'l comte se'n vingué a Barcelona carregat de despulles, xopes llurs armes de sanch serrahina y triomfant dels enemichs de Deu y del nom cristià. La ciutat lo rebé ab gran joya y content, aclamant-lo'l poble ab molts crits repetits de *Visca'l comte;* les dames y donzelles, per l'estil de les de Jerusalem a n'En David, li entonaven cants, y tots plegats l'acompayaren al sant temple a donar mercès a Deu, y d'allí a llur palau».

Es massa sabiduria la dels nostres escriptors quan, sença fonamentarse en cap document, nos descriuen tant per peces menudes un fet. Lo poema d'En Llorenç Veronès no'ns pot donar cap llum, per no arribar precisament més que fins la repartició de les despulles en la conquesta, o sia després del saqueig, es a dir, al punt en qu'En Ramon Berenguer l'hagué de desemparar; y dels llibres y histories conegudes no n'hi ha cap que sia contemporania del fet. Emprò, donat que, per no haver existit, no'ns hagi sigut possible a nosaltres veure lo que pogueren veure'ls antichs narradors, y admetent de bona fè una relació que al fons pot tenir quelcom de veritat, a qualsevulla se li ocorrerà totseguit què's lo que havia de fer lo comte de Barcelona després de tan gran triomf; una de dues: lo que acabava de desfer a tots los alarbs de Catalunya, reforçats ab tropes de Valencia; lo que havia tenyit ab sanch mora les aygües del Llobregat, guanyant ab això gran nomenada y segur prestigi, o se n'havia d'entornar a Mallorca a acabar llur empresa, a fí de no perdre la part de possessió que li correspongués d'aquelles illes, o més ben dit, ja que'ls alarbs anaven tan desfets, cap ocasió tan oportuna com aquella per trèurels de tot lo pahis, acorralantlos fins a Tortosa, y d'aquesta manera dur a bon terme la inutilisada conquesta de Tarragona y llur Camp

per poder assegurar alli la residencia del metropolità, com desde tant temps desitjava la Santa Sèu.

Aviat veurèm lo que's conta de les dues empreses, purificant també la veritat ab que correspon explicarse en fets de tanta importancia, y desfent, per lo tant, les ponderacions que s'han fet respecte d'ells; emprò avants, segons prometerem, permètins lo llegidor que diguèm, en breu resum, lo que's diu en l'esmentat poema del Veronès respecte de la conquesta de Mallorca, a fí de que, comparant, se pugui judicar ab més justicia dels aconteixements fins ara esmentats.

En Capmany, en quines obres històriques sobre Barcelona's reproduheix l'indicat monument històrich-poètich, assegura qu'En Llorenç Veronès es autor coetani del fet, y creyentho aixís hem d'acceptar la narració poètica que'ns fa com la més autèntica per explicar l'empresa. Segons ella, donchs, l'armada's componia de pisans, contribuhinthi també ab llurs subsidis los romans y luquesos, y no genovesos; anava ab ells lo llegat Bosó, y errant aquella'l camí, per no esser pràctichs los pilots, vingueren a parar al poble de Blanes, que creyen terra d'alarbs, per lo que's preparaven per l'atach quan digueren als que tripulaven les naus que'ls habitants d'aquell pahis eren cristians y catalans (y adverteixis que ab aquest nom estàn designats ja en tot lo poema'ls nostres compatricis); lo comte feu grans obsequis als forasters, los quals l'aclamaren com a suprèm capdill; per més comoditat, se manà, a instancia del llegat, que l'armada anés al port de Sant Feliu de Guixols, hont se reuniren tots los confederats, entre altres lo senyor de Montpeller, lo vescomte de Narbona, lo senyor d'Arles a la Provença, lo sagristà d'Arles y'ls barons del Rosselló, de Beziers, de Nimes y de tota la Provincia; després de lo qual passaren al port de Salou, desde quin punt s'havien de dirigir cap a Mallorca; emprò com que forçats pels vents hagueren de tornar al derrer port esmentat, vingué l'hivern y suspengueren l'empresa fins l'estiu següent, durant quin temps los pisans se'n anaren a llur patria a reparar l'armada, deixant llurs tropes a

Catalunya, y llavores la dugueren a cap, passant desde Salou als Alfachs de Tortosa a fer escala o provehir d'aygua, y d'allí a Ibiça y després a Mallorca, hont se fan proposicions als alarbs per rendirse ab varies condicions, emprò segons se veu hi hagué saqueig, prenent lo comte baix llur protecció als juheus.

Aquí acaba'l poema, explicant la rendició del derrer fort o alcàçar de la ciutat.

Comparada aquesta font històrica ab les demés a que'ns hem referit, treuriem, donchs, en clar que la que més fè'ns mereix suposa'l fet com no preparat pel comte, y que llur intervenció a l'armada fou casual; això no es obstacle per la gloria del fet ni en quant al mèrit que contragué En Ramon Berenguer, ja que, acabada la conquesta,'l Sant Pare li dóna mercès per llur interès en benefici de la relligió cristiana. Emprò'ns acut un dubte: si aquells pisans són los entesos mariners que's troben en aquell segle en diferents indrets del Mediterrà; si són los meteixos que pochs anys avants provaren per ells sols la conquesta de Mallorca, ¿còm es que aquesta vegada erraren lo camí y no sapigueren coneixer la costa de Catalunya? ¿Seria possible que'l retràs de llur expedició, per haver sobrevingut l'hivern, hagués donat ocasió a l'idea d'haverse realisat dos intents de conquesta, una vegada sençа'ls catalans y l'altra en llur companyia? ¿Còm es que l'autor del poema, així com explicà les dificultats del començament, y arribà a descriure'l triomf y'l saqueig, no parlà de les dificultats del acabament y del motiu per què'ls conqueridors no seguiren exercint senyoriu a les illes?

Lo llegidor podrà calcular respecte d'això lo mellor que li dicti llur bon juhí; los nostres dubtes y la manca de detalls que s'observen no'ns mou a resoldre, reduhintnos a admetre la conquesta, sia'l que's vulga'l motiu que la produhís; y en quant al resultat, no'ns atrevím a fixar res, perque no es possible, aventurantnos tantsols a creure que, ja fós certa la sobtada vinguda del comte y l'abandonament posterior de les illes pels pisans, ja fós que se'n anessin aquests y'ls nostres alhora y bonament, quí sab si'l fi de l'empresa's

reduhí a un contracte, sistema que molt sovint se seguia respecte a les ciutats del continent que pagaven tributs als nostres prínceps, essent tal volta'ls principals obgectes d'aquell compensar ab una grossa cantitat de diner als conqueridors y assegurar l'acabament de la pirateria en aquesta mar, lo que no deixaria d'esser una gran ventatja, per poderse dedicar després los nostres, ja que tindrien seguretat y recursos, a la veritable reconquesta del propi territori, y així sembla deduhirse de la butlla de felicitació del Sant Pare Pasqual, en la que, si bé parla dels travalls de la conquesta y del triomf o victoria, no esmenta res de la possessió o abandonament, y en cambi alaba'l nou pensament de dedicarse llavores a la guerra contra'ls moabites y al assetge de Tortosa.

Quan sia ocasió oportuna ja aduhirèm un document pel qual se veurà que no en và'ns hem atrevit a la suposició que acabèm de fer.

Avants diguerem que'l comte, triomfant a Catalunya, o havia de tornar a la conquesta abandonada o dedicarse a la reconquesta del pahis. No manca qui ha assegurat que intentà lo primer, y que ab aytal obgecte passà a visitar les repúbliques italianes; emprò, encar que això sia cert, fou, no ja per tornar a les Balears, sinó precisament per conseguir lo segón obgecte. Aquest viatge'l feu l'any següent 1116, y com consta no haverhi anat lo comte sol, sinó ab un exèrcit, deduhím d'això qu'en aquells temps no devia esser insignificant l'armada que devia tenir Catalunya.

Segons sembla, llur obgecte era passar a Gènova, Pisa y Roma, a fi de conseguir d'aquelles Senyories y de Llur Santedat diferents socors temporals y espirituals contra'ls alarbs, y molt en particular contra'ls de Tortosa; talment se convingué ab aquelles, que'l reberen ab gran pompa, sobretot a Pisa; emprò desistí de passar a Roma, aconcellat per les Senyories, en atenció al perill a que s'exposava, per les persecucions que l'Esglesia patía del emperador Enrich, gran enemich del Sant Pare Pasqual, y recordant a més les pretensions que aquell tenia al comtat de Provença, propi de la

muller del comte, perque cal sapiguer que ja en aquesta ocasió, y fins avants de la conquesta de Mallorca, En Ramon Berenguer havia contret matrimoni ab Na Dolça o Dulcia, hereva y senyora d'aquell territori.

L'infadigable capdill tornà del arriscat viatge, esperant, senç dubte, realisar la gloriosa empresa d'engrandir la patria, mentres envià llurs embaixadors al Sant Pare, que, aprovant lo nou pensament del ardit barceloní, li envià'l meteix cardenal Boso o Bosó, ja entès en negocis contra alarbs, en calitat de llegat, y la butlla de felicitació que avants hem esmentat. De passada, y al tornar lo comte, afegí un'altra gesta a les moltes que anava emprenent, y la recordèm, tant per l'importancia que té, com per esser lo document que l'esmenta'l testimoni veritable que dóna fè de dit viatge.

Tenint, donchs, coneixement de que'ls naturals del castell y poble de Castro Fox o Fossis, pertanyent al comtat de Provença, això es, de la jurisdicció dels comtes de Barcelona, s'havien rebetlat mancant a la fè promesa, determinà reduhir als rebetls per les armes, com talment ho conseguí, deixant així lo comte un nou exemple de llur activitat y donant una lliçó de disciplina als que tal volta en ausencia del senyor intentessin imitar als descontents. En aquella jornada's distingiren los barcelonins, y per aytal motiu'l comte'ls recompensà després donàntloshi un privilegi pel que eximí de la quinta part a llurs embarcacions que arribessin allí (es lo primér document que's troba a la colecció diplomàtica d'En Capmany).

Heus aquí les paraules més importants del esmentat document, que fou expedit l'any 1118: *ad liberandam Ispaniarum Ecclesiam cum hominibus meis per mare navigio Januam et Pisam adivi; in reditu vero in Provintia in obsidione Castri Fossi quod a justitia mea deviabat, illos detinui*, etz. (1).

Avants aduhirem l'opinió de que l'abandonament de Ma-

(1) Gran admiració li causa al Cronista de Barcelona veure que'ls nostres ›rs indistintament nomenin a n'aquest castell *Fossi*, *Fossis* y *Castellfoix*, per ›neixen ell més que un nomenat de *Fos*. Per nosaltres les dues primeres deinacions són lo genitiu natural de Fos o Foix, a més de que s'ha de tenir en pte la diferencia de pronunciació que ha sofert lo pahis al cap de tants segles.

llorca degué esser tantsols per efecte de tractat, y així se desprèn d'una carta sença data que escriuen los cònsuls de Pisa al comte Ramon Berenguer IV (1), en la que li recorden que després d'haver conquerit, en companyia de llur pare, la ciutat o illa de Mallorca, seguia habitada per serrahins, emprò baix la salvaguarda dels conqueridors, per lo que li preguen no permeti que'ls genovesos fassin cap perjudici a aquells islenys, los quals, segons se creu, pretenen intentarho: *Item ut noscitis, vestro cum patre, nos Majoricam cepimus, que licet a sarracenis incolitur, sub vestri tamen nostrique tutela remansit, que si quam sub nostri solacio pateretur injuriam, non illorum quidem sed nostrorum esset infamia. Unde, si Januenses, uti dicidimus, prephate civitati, vel Evise atque Maiorice* (2) *quidquam injurie inferre temptaverint, ut vestra nobilitas in hoc sibi non faveat, sed in quibus prevalet obsistere studeat, rogamus per nimium.*

En aquesta meteixa carta, entre altres dels bons recorts que evoquen los pisans, hi ha'l de la conquesta de Valencia per En Ramon Berenguer III, única nova que's coneix d'aquest fet: *Valenciam a vestro Patro retentam fuisse nunc autem a Sarracenis possessam,* detall curiós que'ns induheix a algunes consideracions, avants de parlar del resultat de l'anada del nostre comte a Italia.

Vejàm: quan se feu aquest viatje fou lo 1116, y en los primers mesos del any següent ja's troba'l comte a Catalunya; avants del any 1120 encara no s'havia realisat la conquesta de Tortosa, y no es provable que, duhent la pressa que duya En Ramon Berenguer, en termes que anà a tractar personalment ab lès repúbliques, trigués tant de temps esperant los socors dels pisans y altres. Suposat, donchs, que aquest socors devia arribar més aviat, ¿què es lo que feu mentrestant ab aytal ajuda'l comte? ¿Quín es l'obgectiu al

(1) *Condes vindicados,* tomo II, pág. 157.

(2) Al comprovar aquest document ab l'original, hem observat que la paraula *Maiorice* fou esmenada posteriorment, y que avants deya *Minorice,* cosa així li correspòn, per esser l'equivalent de *Maiorice* lo *prephate civitati* q... s'esmenta en primer terme.

que's dirigí avants de decidirse a empendre l'assetge de Tortosa? ¿Fou aquesta empresa'l començament o'l final de llur plà general de guerra? Si avants intentà dominar l'espay comprès entre Vilafranca y Tortosa, intent tantes vegades provat y tantes vegades inútil, ¿li podien servir d'alguna cosa les forces pisanes, quina prudencia'ls hi devia indicar sempre que no s'apartessin gayre de la costa?

Al dirigirnos a nosaltres meteixos aquestes preguntes, estudiant separadament los fets que ocorregueren en aquella època, y comparantlos, hem cregut que la resposta més oportuna era expressar la sospita que tenim de que En Ramon Berenguer concebí un plà estratègich diferent del que pensaren llurs antecessors, y de que'ls actes que dugué a cap eren fins a cert punt independents de la nomenada conquesta de Tarragona, ó més ben dit, que la conquesta de Tarragona y les campanyes d'En Ramon Berenguer son dos fets del tot distints, animats per persones diferentes y ab un fí també distint. Per això, encar qu'en breu resum, hem de donar aquí compte d'un nou personatge que comença en aquesta ocasió a figurar a la nostra historia; hem de parlar de sant Olaguer.

Diu En Pujades al explicar la desfeta dels mussulmans prop de Martorell, es a dir, després que'l comte tornà de Mallorca per venjar a llur pàtria amenaçada, que la comtesa Dolça, que's trobava a Provença, vingué d'allí per fruhir en certa manera del triomf de llur espós, acompanyada de molts ilustres y nobles senyors, y en particular del sant y venerable abat Olaguer, que ja ho era llavores del monestir de Sant Ruf en aquell comtat, y qu'en aquesta ocasió estava vacant la Sèu bisbal de Barcelona, per mort del venerable bisbe Ramon Guillèm, que morí a Mallorca.

Prescindim d'hont pogué treure'l Cronista aquest detall, ie provaría, quan menys, l'intimitat del abat de Sant Ruf › la casa comtal, y atenintnos al conjunt verídich que'ls oderns crítichs esglesiàstichs fan de les vides escrites del ınt, vejàm còm arribà a esser l'Olaguer arquebisbe de Targona.

Consta, donchs, que l'Olaguer, fill d'un antich secretari del comte, del meteix nom que'l fill, arribà de molt jove a esser canonge de Barcelona, y com, dotat d'excelses virtuts, desitgés santificarse més, demanà entrar al convent de canonges de Sant Agustí, que ab lo títol de Sant Adrià havia fundat lo bisbe Bertràn. L'Olaguer arribà a esser prior d'aquest convent, que era filiació del de Sant Ruf de Provença, y'l governà ab mirament edificant, per esser mestre en virtut y humilitat. Per pujar aquesta casa ab gran nomenada d'observancia, tractà de visitarla'l prior de Sant Adrià, y regoneixent, pel tracte, los pares del convent de Provença la justa nomenada que Deu havia donat a En Olaguer, l'elegiren per abat.

Ocorregué'l triomf d'En Ramon Berenguer a Mallorca, y venint realment la comtesa de Barcelona acompanyada d'En Olaguer en ocasió que s'havia de provehir la vacant de la Sèu bisbal, variant los electors entre personatges que semblaven dignes, al veure'l comte allí al abat de Sant Ruf, totseguit lo proposà al clero y poble, y tots a l'una y satisfets conegueren que aquell era'l triat de Deu, donchs voler de Deu era tot allò, com diu En Flórez, per engrandir a llur servidor.

Lo Sant, que no vingué ab aytals pensaments, dominat per una excesiva humilitat, fugí de Barcelona una nit ab llurs clergues; emprò com lo comte, trobantse més endevant a Pisa, donà instruccions a llur embaixadors a fi de que expliquessin al Sant Pare Pasqual lo cas del abat de Sant Ruf, aquell aprovà l'elecció y escrigué un breu molt urgent, absolvent a En Olaguer de l'abadia que desempenyava y manantli que acceptés l'esglesia de Barcelona, ab quin obgecte previngué al llegat Bosó que no estalviés les censures per obligarlo (1).

Això fou pel maig del any 1116, y havent arribat lo co[mte] te y'l llegat a la Provença, l'abat obehí y fou consagrat [bis]be de Barcelona a Magalona. Lo meteix any y'l següent

(1) *España Sagrada,* tomo XXIX, apèndix XVIII.

troba En Olaguer residint a Barcelona, hont assegurà'ls drets de llur esglesia, y l'altre, o sia'l 1118, disposant passar a Roma per rebre la benedicció del Vicari de Jesucrist, qu'en aquella ocasió era En Gelasi II, realisà llur propòsit, y sortint de la ciutat eterna en companyia del Sant Pare, per temença al emperador, trobantse a Gaeta, En Gelasi creà a En Olaguer arquebisbe de Tarragona'l 21 de març del 1118, donàntli'l tàlem ab tots los demés honors anexes a la dignitat.

Com acabèm d'indicar, aquesta concessió es del any 1118, emprò l'any anterior, y avants per lo tant de que En Olaguer anés a Roma, veyèm que'l comte de Barcelona Ramon Berenguer III, lo 23 de janer de l'any 1117 de l'Encarnació, fa donació al bisbe Olaguer y a llurs successors, *Episcopo Ollegario tuisque successoribus in perpetuum*, de la ciutat de Tarragona, que per molts anys permanesqué enrunada, *quae diu per multos annos sub destructione et eremo absque cultore et incolatu mansit*, donantli facultat per reconstituirla y habilitarla, y de dur allí ab aytal fí homens de qualsevulla dignitat o mitjania que fossin, *cujuscumque dignitatis et mediocritatis*, sença altra reserva per part del comte que'l domini y'l palau ab lo dret d'obligar als tarragonins, quan fós del cas, a ajudarlo en pau y en guerra, segons ell també'ls ajudarà com a fidels amichs.

En Ramon Berenguer fa aquesta donació de la ciutat a l'esglesia de la meteixa, que fou fundada en altre temps en honor de Santa Tecla, y a més a En Olaguer bisbe y als llurs successors que governessin l'esmentada esglesia baix obediencia de la Sèu apostòlica, *tibi Ollegario episcopo tuisque successoribus pontificibus qui eandem ecclesiam sub obedientia Sedis apostolicae rexerint ipsam;* de manera que dóna'l territori a la Sèu metropolitana que s'anava restablint y al bisbe, com ant essor dels que temps a venir regirien dita metròpoli, es a c als metropolitans, als arquebisbes.

¿Treurèm, donchs, d'aquest llenguatge que l'antecessor f menys que'ls successors? ¿Haurèm de creure, per això, c 'En Olaguer fós un senzill bisbe barceloní, sença tantsols

tenir los honors del antich bisbe ausetà que ab rahó's titulà arquebisbe de Tarragona, ja que acceptava la donació per ell y per l'esglesia metropolitana que havia de governar?

Nosaltres prescindím de presentar aquí l'embalum d'argumentacions de que's vantaren alguns dels nostres historiayres, per esbrinar si En Ramon Berenguer tenia o no dret pèr fer la donació; si En Olaguer era arquebisbe o no ho era, y si deu alegarse o no la donació de les esglesies feta pel Sant Pare Adrià II a n'En Carlemany, contant com a successors d'aquest als nostres prínceps. Nosaltres, desprès de fernos càrrech del estat de l'època, en que'ls drets nò són tan destriats ni explicits com en temps posteriors, dirèm tantsols que ningú contracta ab una persona dirigintse a ella pel càrrech o dignitat que representa si aquesta no l'obté o no posseheix la seguretat d'obtenirlo molt aviat. Així, per més que'l nomenament d'arquebisbe de Tarragona fet a favor d'En Olaguer no ho fós fins l'any 1118, quan lo comte contractava ab ell sobre la metròpoli esglesiàstica, senyal de que, o En Ramon Berenguer sabia que'l bisbe de Barcelona havia d'esser arquebisbe de Tarragona, ja fós per haverlo proposat a la Santa Sèu, ja fós perque aixís ho intentés fer a la primera ocasió, o que'l bisbe acceptant tenia quan menys una esperança de que s'atançava'l dia de llur enlayrament a la Sèu de la metròpoli.

A la confirmació que'l Sant Pare feu de la donació de la ciutat a la Sèu, feta al meteix temps que la creació d'arquebisbe, lo 21 de març del 1118, hi afegí l'esglesia de Tortosa, de quina conquesta's tractava perque Tarragona la gosés, mentres no's restablia del tot, esperant que'n cas d'esser conquerida aquella ciutat s'establís en ella bisbe propi (1); lo meteix any fou reconegut lo metropolità, quedant per lo tant y per sempre emancipada Catalunya del bisbe de Narbona, que sembla tornà a exercir aquest càrrech desprès de m[illegible]t En Berenguer de Vich, com aixís es de creure, ja que'ls s[illegible]cessors d'aquest no's titularen may més arquebisbes de T[illegible]

(1) *España Sagrada,* tomo XXV.

ragona; y pel desembre del meteix any 1118 se troben escriptures en qu'En Olaguer se nomena ja ab aquell títol.

Anèm a desenrotllar ara l'opinió que avants tantsols indicàrem: en tal estat, recordant lo viatge del comte a Pisa per obtenir ajuda de l'armada, després del contracte d'En Ramon Berenguer y En Olaguer, ab l'afany de conquesta del primer y'l nomenament d'arquebisbe del segon, naturalment creurà'l llegidor que va a començar un període de mohiment y d'activitat que al cap y a la fí asseguri'l domini del nou territori no conquerit, del que n'hem de considerar com a centre Tarragona, tant per lo senyor que's reservà dit domini com pel feudatari, ja que ab aquest caràcter hem de considerar fins a cert punt a En Olaguer; qualsevulla's creurà que les forces catalanes del comte de Barcelona han de contribuir a que l'antiga metropolitana restaurada quedi lo més aviat possible lliure de mals vehins, restaurada, fortificada y oportunament guardada, y que, després d'aquest nou període de la nova conquesta, s'arribarà totseguit a les ciutats de Tortosa y Lleyda, o sia a l'expulsió general de tots los alarbs que ocupaven aquell indret de l'antiga Marca Hispànica.

Donchs res d'això consta ni per documents, ni tantsols en les narracions dels historiayres; cap d'aquests explica què feu lo comte Ramon Berenguer ab llurs hosts desde la tornada de Pisa fins a les tan assegurades conquestes de Tortosa y de Lleyda, de que més endevant parlarèm, y en quant al nou arquebisbe, si s'ha d'admetre lo que refereixen los autors de llur vida, y en vista dels documents deguts a l'investigació dels sabis historiayres de l'*España Sagrada*, podèm dir que seguí ab l'esglesia de Barcelona, la que retingué pel motiu de no tenir encara Tarragona béns propis; que residí generalment a aquella ciutat, donchs no's citen e :riptures que duguin a la data'l nom de la nova metròpoli, y que'l primer any següent a l'erecció d'aquesta's troba alg nes vegades a En Olaguer, per complir senç dubte ab o igacions de llur ministeri en territoris apartats de Catal ya, com per exemple al concili que presidí'l Sant Pare

Calixte II a Tolosa pel juny del any 1119, y al concili *Remense* celebrat a la Galia-Bèlgica a l'octubre del meteix any, després del qual diuen los biògrafs del Sant que tornà a Espanya «duhent colons de varis indrets y persones útils per la defensa de Tarragona, quina restauració començà a posar en planta».

Los anys 1121 y 1122 també segueix En Olaguer a Barcelona practicant actes de conciliació y donant exemple de llurs virtuts, seuça que sapiguèm, encar qu'es de creure, si'ls colons y defensors de Tarragona complien ja'l destí que se'ls hi havia donat; emprò pel març del 1123 tornèm a trobar al arquebisbe fòra de Catalunya, a Roma, ab motiu del concili Lateranench primer, hont es de creure que contribuhí molt ab llur presencia per los saludables decrets establerts allí respecte de la creuhada d'Espanya, provantho'l nou honor que consegueix En Olaguer, donchs per l'abril lo Sant Pare'l nomenà, ab aytal obgecte, *llur llegat a Latere*, y ab aquest caràcter's troba ja de retorn a Catalunya pel setembre, dihent los biògrafs que «fruhint de dit honor, En Olaguer concorregué ab lo comte a l'expedició de Tortosa y de Lleyda, animant a les tropes, esmenant abusos y fent que's purifiquessin les conciencies».

Per lo nostre obgecte això seria una prova de que avants del setembre del 1123 encara no s'havia verificat l'esmentada conquesta.

Exposèm ara clarament la nostra opinió. Si'l comte hagués tingut l'intenció de conquerir la ciutat de Tarragona y llur comarca, no s'hauria avençat a fer la cessió de les meteixes, sinó que ho hauria dut a cap, y després, a llur degut temps, hauria vingut la presentació d'arquebisbe y llur nomenament, o hauria fet la cessió condicional, es a dir, per quan hagués adquirit lo territori. Emprò no es així, ja que, senç esmentar lo que per llur banda li toca fer, entrega la ciutat a En Olaguer «tantsols per restaurarla, tenirla y posehirla lliurement», ab llibertat per ell y llurs successors de reunir d'hont se vulla que poguessin homes de qualsev[illegible]a dignitat y mitjania per habilitar aquella terra»; al retorn del

concili Remense, o sia als derrers mesos del 1119, veyèm que En Olaguer «dú colons de varis indrets y persones útils per la defensa», prova certa que'ls del pahis no eren prou, o no volien, o no podien passar allí, y si eren prou per formar exèrcits que acompanyessin al comte a empreses llunyanes o difícils, com veurèm, senyal indubtable de que En Ramon Berenguer, avants d'entretenirse en la conquesta de Tarragona y llur Camp, inutilisada anteriorment, preferia ocupar tots llurs homens en adquisicions més positives, y que mentres tant deixava al arquebisbe la realisació d'aquella.

Ja qu'en los anys immediats no veyèm veritablement fixada la residencia d'En Olaguer a Tarragona, hem de creure que mentrestant no's pogué fer res a la ciutat, o que'ls que hi habitaven, fossin los que's vulga, devien atendre avants que res a l'obra de restauració, qu'es lo provable, y així venen a indicarho'ls biògrafs del Sant, y aquesta devia esser tant respecte als temples, que era l'obgectiu més propi del arquebisbe, com a les fortificacions per defensarse dels atachs dels alarbs, únichs vehins per la banda del Camp.

Si mentres los forasters o colons travallaven dintre, les hosts d'En Berenguer corrien per fòra, preparant la sumisió y organisació de la comarca, es cosa que no's pot assegurar; podrà esser que fós aixís, emprò nosaltres no ho sabèm, y avants de nosaltres ho han ignorat o callat tots los que han escrit sobre aquest fet en sentit històrich.

La deducció que d'això'n trayèm acabarà de confirmar y aclarir la nostra opinió: En Ramon Berenguer, ab los desenganys de llurs antecessors y ab l'exemple de l'irrupció almoravide que arribà fins prop de Barcelona, comprengué que era inútil entretenirse en apoderarse de runes y en dominar lo pahis pel sistema d'irrupció, que desvirtuaria després una altra irrupció enemiga; comprengué que de res li serviría ser amo de Tarragona y llur Camp mentres tingués al ex-em de la Marca una ciutadela mahometana que provehia ls alarbs de tots los recursos bèlichs per poderse llençar guidament sobre'l meteix territori que'l dia avants havien egut guanyar los cristians. Encara més: l'ardit comte no

creya tal volta segura la adquisició d'aqueixa meteixa ciutadela, la conquesta de Tortosa, si no assegurava, per guerra o per tractats, l'esquena del territori hont aquella estava compresa, si no anava avants a Valencia a provar la sòrt, com se sol dir, lluytant ab los dominadors d'aquell territori, que ja no era Catalunya, emprò desde'l qual podia aquesta rebre greus perjudicis.

No dubtèm que allí anà ab preferencia En Ramon Berenguer, y encar que'ls resultats no correspongueren a llurs ilusions, que no per això es menys *Gran* l'hèroe ab tot que no existeixen detalls ni narracions que'ns expliquin la marxa de llurs operacions, es positiu que'l nostre comte, junt ab llur exèrcit, y potser ab les forces aliades marítimes, estigué a Valencia y arribà a dominarla, com així resulta del important document que publicà l'autor dels *Condes vindicados* (1), consistent en una carta dels cònsuls de Pisa a n'En Ramon Berenguer IV en que li recorden la bona amistat que tingueren ab llur pare y que desitgen conservi'l fill en endevant, expresantse respecte de Valencia en aquests termes: *Patet evidenter vestre quidem sagacie Valenciam a vestro Patre retentam fuisse nunc autem a sarracenis possessam.*

Aquesta carta no dú data, omisió molt freqüent en escriptures d'aquells temps, y per això no podriem determinar l'any en que's verificà aquest fet; emprò ¿serà tan impropi atribuirlo a un dels anys inclosos entre'l contracte ab los pisans y la conquesta de Tortosa, en que no's tenen gayres detalls del lloch hont paren les hosts catalanes, ja qu'en anys posteriors es més justificada la presencia del comte en algun

(1) *Condes vindicados,* tomo II, pàg. 157.

Ab posterioritat hem llegit confirmada per En Lluci Marineo Sículo la rendició del rey de Valencia a n'En Ramon Berenguer III, afegint que's feu llur vassall, per més que no diu en què fonamenta tan interessant detall.

Lo Cronista de Barcelona s'empenya en que'l document dels pisans igua pot referir a aquesta època que a la del Cid. Cal que'l Cronista llegeixi més les dues primeres ratlles, y veurà que'l Ramon a quí va endreçada la carta,'l de quin pare's parla, du'l titol de *Principi Aragone,* que sols pot correspon a n'En Ramon Berenguer IV. No hi ha dubte, donchs, de que tantsols a n' Ramon Berenguer III correspòn la retenció de Valencia.

punt? Per altra banda, un càlcul rahonat afavoreix la nostra opinió, y es qu'en aquests anys més llunyans era més difícil y aventurat anar a lluytar ab los dominadors de Valencia, quin poder era més fort y temut.

Si la conquesta de Valencia per En Ramon Berenguer III resultà perduda, ab més rahó havia aquest d'assegurar quan menys la frontera, es a dir, apoderarse de Tortosa, y si acabà per un tractat, que de moment sempre devia donar algunes seguretats al comte, ab més motiu s'havia d'apoderar de la ciutat que dominava l'Ebre y guardava com endogalat per llur orgull lo gran troç no conquerit de Catalunya.

Així concebím la marxa regular del plà estratègich d'En Ramon Berenguer, y'n dihèm estratègich perque considerèm que, per facilitar la conquesta de Tortosa, procurà avants que aquesta's trobés isolada, com en efecte ho estava, donchs per una banda'l comte tenia la seguretat de que mentrestant los mahometans de Mallorca no molestarien les costes; per altra banda estava segur de que no havien d'arribar del Aragó recursos a favor dels alarbs tortosins, ja que Alfons *lo Batallador* s'havia apoderat de Çaragoça, l'any 1117, y'l 1120 regnava ja a tota aquella nació, haventne emigrat tots los mussulmans que avants hi habitaven; per altra banda comptava ab l'amistat del lleydatà (segons tindrèm ocasió de provar més endevant), y per fí, si es cert que firmà algun tractat ab los dominadors de Valencia, pot dirse que no havia de temer reforços d'aquesta ciutat a favor de Tortosa. Axís es qu'en tal ocasió, ja no calia sinó embestir y enderrocar d'una vegada aquell gran obstacle a l'independencia territorial de Catalunya. Emprò, ara preguntarèm: ¿quàn fou la presa de la ciutat mussulmana? ¿Hi ha prou proves que justifiquin aquest fet? Examinemho apart y ab tota calma.

Los autors que han escrit respecte d'aquesta conquesns han donat molt pochs detalls, reduhintse tots a dir ıe'l comte anà allí, que la rendí, y que la ciutat y llurs ha:ants se li feren tributaris, passant després desde allí a ͽyda, quin rey, ab lo mal exemple del vehí, s'entregà de neteixa manera que'l tortosí; los biògrafs de sant Ola-

guer tantsols per incidencia parlen també de la conquesta, donant per cert que aquell contribuhí a ella animant a la tropa, corretgint abusos y fent que purifiquessin les conciencies; emprò ni'ls uns ni'ls altres fonamenten en cap detall històrich lo que narren.

En Pujades, malgrat llur propensiò a extendres, no descriu res més que lo que's pot dir o suposar a tota conquesta, es a dir, que les armades y socors anaren als ports propers, que esperaren ordres per cert dia senyalat, que les embarcacions havien d'anar riu amunt y'ls soldats per terra, y per últim, que ab tanta lleugeresa y silenci's feu la cosa y'l plà pensat pel comte, que no fou vist ni sentit, aixís es que'ls alarbs se vegeren voltats en un moment y no tingueren més remey que ferse tributaris del comte.

Aquests detalls lo meteix se poden aplicar a la conquesta de Tortosa que a la de qualsevulla altra ciutat propera a un riu, y son de suposar encar que no constin; emprò lo principal, la prova de que la conquesta's dugué a cap, no la sapigué presentar lo Cronista.

Als biògrafs del sant, ja que tan poch parlaren del fet, com que no era llur principal obgecte, no'ls contradirèm ab esperit tan ferm com al historiayre civil; emprò sí'ls hi dirèm que, al assegurar lo que asseguren d'En Olaguer a Tortosa, tal vegada no feren més que donar per fet lo que'l meteix Sant Pare prevé que ha de fer lo nou llegat, no a la conquesta de Tortosa, sinó a la creuada general d'Espanya, segons axí pot llegirse a la butlla de nomenament (1): *ut ipsius consilio et dispositione corrigenda corrigantur et confirmanda cooperante Deo confirmentur. Si quae vero dubia in exercitu eodem emerserint, ipsius experientia terminentur*.

Lo cronista Pujades fou, donchs, qui més contribuhí a que s'admetés com a cosa indubtable la conquesta de Tortosa y Lleyda, y donà caràcter de certesa a llur justificació ad hint un document qual contingut de segur no volgué ente dre (2). Coneixent lo Cronista'l nomenament del llegat,

(1) *España Sagrada*, tomo XXV, apèndiv XVII.

(2) Lo Cronista de Barcelona, sença referirse, mes que a n'En Pujades, adn tot lo que aquest compta de les conquestes de Tortosa y Lleyda, y per lo ta

aiximeteix, com ho manifesta, les biografies del Sant, per més qu'En Diago (a qui degué copiar) hagués errat aquella data, havia de compendre qu'era una contradicció suposar efectuada la conquesta tres anys avants del en que's vegé obligada la Santa Sèu a nomenar un llegat per animar la guerra d'Espanya, prova certa de que no's feya gran cosa a la reconquesta.

Cert es que ell prescindeix d'En Olaguer a la conquesta y no abandona al primer llegat Bosó; emprò això es tantsols perque, volguent realisar la conquesta després de tornar lo comte de Pisa, era més propi esmentar al llegat especial que al general. L'investigador incansable fixa, donchs, l'esmentada conquesta l'any 1120, y això ho fonamenta tantsols en la creencia de que la de Lleyda fou posterior a la de Tortosa, servint aquesta d'exemple per aquella, y com, a llur manera de veure, al tractat fet entre'l rey mussulmà de Lleyda y En Ramon Berenguer hi ha la data del any 1120 (*18 cal. decembris anno XIII regni Leodovici regis*)(1), feu lo càlcul natural de que, si Lleyda's rendí en aquesta data y poch avants s'hagué de rendir Tortosa, calsenyalar lo meteix any per la rendició de Tortosa y's té resolta la qüestió, per més que'ls biògrafs de sant Olaguer diguen que aquesta no ocorregué fins l'any 1123.

Vegis de quina manera's fabriquen castells en l'ayre: En Pujades no té cap document per explicar la conquesta de Tortosa; la deduheix tantsols per suposició, creyent que a llur exemple's rendeix Lleyda: apoya aquesta en un document, y al capdevall, examinat aquest, no es absolutament res de lo qu'ell nos assegura. Certament existeix lo tractat de que parla entre'l rey de Lleyda y En Ramon Berenguer;

---

u en la meteixa tara que aquell per no haver examinat lo document original ue existeix al Arxiu de la Corona. Aquesta es altra prova de que les cites no crediten sempre l'examen, y que algunes vegades son més aviat cites de cites.

(1) A la edició d'En Pujades s'hi llegeix any XI, emprò això devia esser errada d'imprempta, en que no's devien fixar los editors, donchs ni porta aquesta ata'l document original, que hem vist, ni en tal cas correspondria al any 1120, ivent començat a regnar En Lluis *lo Gran* o'*l Gros* lo 1108.

empró de llur contingut no se'n deduheix absolutament que hagin estat en guerra'ls dos contractants, ni molt menys que hi hagi hagut assetge, ni regoneixement pactat o forçat en virtut d'una conquesta; la tal escriptura no es més que un senzill tractat d'ajuda mutua entre dos amichs, més encare, entre'l senyor y'l feudatari, com axís ho expressen les primeres ratlles en que Alchaid Avifilel (que aquest y no altre es lo veritable nom del mussulmà) diu al nostre comte: *sicut bonus senior debet esse fidelis amicus suo fideli homini et amico et sicut fidelis homo debet esse fidelis et verus amicus suo meliori seniori absque ullo enganno*; y l'obgecte es deixar lo nostre comte al lleydatà vint galeres y altres tants *Gorabs* (y no Gorbas com diu En Pujades) per poder enviar Alchaid doscents cavalls de cristians y de serrahins a Mallorca, hont ha de passar, en seguretat de lo qual lo lleydatà entrega en penyòra llurs fills y alguns de llurs homens, y en garantia varis castells o pobles, *Chalannera et Cegdi et Scarps et Soros et Calaterra et Aitona et Lebrid et Castel de ases* (1) *et Alcholea et donet ille Albesa et Efesta et Monte Acuto et Alchaid teneat Soses per suum alodium et suos molinos, in Lerida;* ab la circonstancia especial de no expressarse l'obgecte d'aquest viatge o envio de cavalls que's devia haver fet a últims del mes d'agost següent.

---

(1) Una de les referencies que té aquest document o tractat es a *Castrum dasens*, que'n català es *Castelldasens (asens,* plural *d'ase(,* y en llatí, segons se pot veure en los molts documents sobre l'actual poble y antich castell d'aquest nom, *Castrum asinorum*. Tantsols per fer una contracorrecció y evitar un erro comès per una persona molt respectable, l'esmentèm ara. En Dozy en llurs *Recherches* (pàg. 466) interpreta que *Castrum dasens* es *Chateau de Sainte Croix*, per creure senç dubte que la terminació *sens* era'l *saint* francès, y que significava *creu* o *croix* aquesta senyal ✠ que's troba a continuació d'una nova existent a la Crònica de Ripoll sobre la presa de dit castell: «*1062. Ob. Ranimirus rex, et fuit captum castrum dasens.* ✠ *Capta fuit civitas Jerusalem a christianis mensi augusti*». En Dozy copià aquest detall de l'edició d'En Villanueva, qui colo un punt derrera de la creu en lloch de posarlo al devant, donchs totseguit se c neix que l'antich cronista cridà l'atenció del llegidor ab la senyal cristiana, a d'indicarli que seguia una important nova per lo cristianisme, com era la pre de Jerusalem. Ab això queda en son lloch l'honor d'En Zurita, de qui, per na rar que Casteldasses fou près, diu En Dozy que «*est tombé dans une lourde b vue*»,

Aquest es, y cap altre, 'l contingut del famós tractat de qu'En Pujades ne deduhí la conquesta de Lleyda, per lo que suposà l'anterioritatde la de Tortosa, y en virtut del qual fixà l'any en que l'una y l'altra's realisaren. Emprò encara manca aquí lo més substanciós de l'interpretació, ab lo que's convencerà'l llegidor de que no en và diguerem qu'En Pujades no volgué entendre'l contingut del document.

Diu lo Cronista que la rendició de Tortosa fou avants que la de Lleyda, o com si diguessim, que'l lleydatà's va fer lo desentès fins que no vegé lo que li succehia al vehí, y totjust aquest escrit prova que avants de conquerirse Tortosa aquell ja era amich del comte de Barcelona, y tan amich (admiris lo llegidor) que promet a n'En Ramon Berenguer ajudarlo contra Tortosa y'ls demés pahisos hont hi havia alarbs: *et de Tortosa et de alia Hispania sit il li aiudadors sine malo enganno.*

Treyemne ara la conseqüencia: si per l'únich fonament que tenia En Pujades no's prova la conquesta de Lleyda; si del document se'n pot deduir menys l'anterioritat de la de Tortosa, ja que'l lleydatà promet ajudar per ella al comte; si'ls biògrafs del Sant nos parlen de la meteixa tantsols per incidencia, suposant fet lo que'l Sant Pare manava que s'havia de fer a tota la creuada d'Espanya; si no trobèm provisió de bisbe tortosí fins després de la conquesta d'En Ramon Berenguer IV, y si aquest en llur tractat no diu una sola paraula de conquesta anterior ni d'anteriors drets que allí li pertanyessin, ¿admeterèm aquella resoludament, donantla com a fet històrich y provat?

De cap manera. Admeterèm, sí, la possibilltat del intent, si val la pena de donar aquí alguna importancia a la tradició, emprò sols baix aquest punt de vista, y res més. Així ‹á d'esser desde'l moment que suposèm mirada com secun›ria per En Ramon Berenguer l'empresa de Tarragona, ›r dedicarse a altres de més importants, donchs en alguna ›a s'havia d'ocupar ab llurs exèrcits. Si'l comte no fou ›tós en aquestes, si hi hagué causes que impossibilitaren r realisació, no hem de descobrir nosaltres lo misteri que ho

reveli, ja que al entrar a l'Historia'ns trobèm ab la fosca més complerta.

Sia, donchs, o no sia certa la conquesta de Tortosa, que en tal cas d'haverse efectuat, no serà may avants del 1123, lo que no podèm negar es qu'En Ramon Berenguer no deixà de lluytar després d'aquesta data, y si després lluytà, bé podèm admetre que també lluytà avants.

Per allà al 1125 acudí'l nostre comte a Provença quan lo comte de Poitiers intentava apoderarse dèl comtat tolosí, en perjudici d'En Alfons Jordà, senyor d'aquell estat, ab qui hagué de qüestionar després En Ramon Berenguer per la possessió que l'afavorit comte tolosí pretenia del castell de Bellcayre, terra d'Argencia y altres punts de Provença, qüestions que acabaren en bé mitjansant un tractat.

L'any 1126 (y això potser sia la causa d'haver sigut excessivament generós lo nostre comte ab lo tolosí), per efecte d'una nova irrupció de moabites, com diuen los nostres historiayres, ha de saltar En Ramon Berenguer desde la Provença a les riberes del Segre, devant del castell de Corbins, qu'està situat entre les dues ciutats de Lleyda y Balaguer, hont la Noguera Ribagorçana s'ajunta ab aquell riu, y allí, segons expressa En Pujades, donant amplitut a les curtes paraules del Anònim de Ripoll, *Hoc anno ante Castrum Corbins incursu mohabitarum multi christiani perierunt*, diu que «a dita batalla (permetentho la divina justicia pels pecats del poble), essent los alarbs molt més nombrosos, quedaren los cristians, no solzament vençuts, sinó també desfets, morintne una gran part a mans d'aquells ferotges barbres, sença poderse ajudar los uns als altres», fet que feu decidir a n'En Ramon Berenguer a visitar al rey d'Aragó, per fer aliança y estreta lliga entre ells dos y llurs vassalls, ab l'únich objecte d'anar contra l'enemich comú, qu'eren los morabites, almoravides o alarbs.

Avants o després d'aquests aconteixements, vencedor o vençut En Ramon Berenguer, se'l troba sempre en distints indrets, empro a Tarragona y a llur Camp, per més que h

estigués alguna vegada, com es provable, no consta que hi fés cap empresa ni operació.

Per lo tant, se dedueix ben clar que l'anomenada reconquesta d'aquest important territori tantsols degué anar a càrrech dels *pobladors* y *defensors* de Tarragona posats allí per En Olaguer. De totes les memories que'ns resten de aquells temps ne vením a deduhir que eren poques les poblacions y caserius habitables que hi havia al Camp, y si dintre de la ciutat, com diu En Orderich, hi havia vegetació per tot arreu, fins al extrém d'haver sortit arbres dintre de la catedral, se pot calcular lo que devia esser per la banda de fòra.

En estat tan poch favorable, ab lo seguit perill d'enemichs, contra'ls quals havien d'estar sempre alerta'ls habitants, pochs o molts, de la ciutat, diuen qu'En Olaguer no podia complir al meteix temps les dues solicituts de lo espiritual y material, per lo que les volgué partir, quedantse per ell la primera, y buscant a qui encomenar la segona. Això justifica en primer lloch la presencia d'En Olaguer fòra del territori tarragoní, fins en pahisos extrangers, y en segón lloch lo poch que's devia guanyar en la seguretat de Tarragona, quan al cap d'alguns anys, no essent prou los primers colons y defensors que dugué, l'arquebisbe's decidí per un acte qual resultat no fou per cert gayre bò: donà en feude la ciutat a un capità normand que's deya Robert de Culeio, per sobrenom *Burdet*, conegut pels posteriors ab lo nom d'Aguiló (1), honrantlo ab lo fastuós títol de *príncep de Tarragona.*

Ni'l vescomte de Narbona del temps d'En Ramon Berenguer I, ni'l cavaller Bernat Amat de Claramunt, al donarli'l castell del port l'any 1060, havien arribat a tant. No devien faltar entre la córt del sobirà Ramon Berenguer III ilustres campions, Folchs de Cardona, Udalarts y altres hèroes que odien revestirse ab aquella distingida honra, y potser més gust del meteix comte, que, ab tot y desempenyar lo poer suprèm del pahis, poques vegades se dóna'l títol de

(1) De Culeio, potser Aquileyo, y d'Aquileyó, ab accent a la derrera, guiló.

príncep, com may pensà ningú de llur llinatge en dirse rey, esséntloshi tan fàcil; emprò res d'això observèm, y per lo tant hem de consentir en que la nova enfeudació, la creació del principat y l'empresa de restauració y defensa fou cosa particular y exclusiva d'En Olaguer.

Al capsal del document expressiu d'aquest acte (1) hi llegím realment que ho fa l'arquebisbe per concell y favor del comte Ramon, dels bisbats sufraganis y dels nobles del pahis, *emprò principalment a instancia d'En Ramon bisbe de Vich;* emprò a les firmes, després de les d'En Olaguer y En Robert, tantsols s'hi troben les del ausonès y d'un altre sacerdot, y potser aquests dos com a senzills testimonis; de manera que ab aquesta circonstancia, la omissió absoluta del domini que corresponia al comte (ja que se'l reservà en la donació que feu a En Olaguer y a la Santa Sèu) y la prestació d'homenatge (verificat totseguit, segons consta al peu) al arquebisbe y a llur esglesia, fentse home sòlit seu, se veu clarament que Catalunya anava a veures condemnada a esser partida en dos dominis; una part, l'antiga, dependent del comte de Barcelona y demés comtes antichs subalterns o independents, y l'altra dependent del príncep normand feudatari d'un poder esglesiàstich o de la meteixa Sèu romana.

En aquest cas podia ben bé dirse que s'havien complert ja les ilusions del temps en que'l ridícol comte Roceio havia de venir a ensenyar als nostres hèroes la manera de guanyar terres, que tota la flama del amor patri no era prou a dominar. L'experiencia'ns ensenyarà l'escàs fruyt d'un plà tan insegur.

Per més que's diga, ningú pot assegurar en què consistia la nomenada anterior del famós capità normand Culeio o Aguiló, y tantsols lo sobrenom de *Burdet* potser nos fassi sospitar, respecte de llur procehencia, que podia atravessar ab una banda'ls quartels de llur escut; en llur *Historia Esg siàstica,* En Amat diu que fou un dels que's distingiren assetge de Tortosa, emprò això més que un detall es una s posició; l'autor coetani Orderich Vital, que es a qui's deuh

(1) *España Sagrada,* tomo XXV, apèndix XVIII.

més noves d'aquella època, los biògrafs y altres posteriors indiquen tantsols qu'En Robert s'havia distingit a la guerra d'Espanya, sença detallar hont, y'l primer aclareix que trià per estada la ciutat de Tarragona; y com que trobantshi degué d'esforçarse per defensarla, d'això tal volta devia sortir la necessitat de donarli en principat, segons aixís ho deduhiren los autors de l'*España Sagrada*, al dir que «com a varó ilustre, capità esforçat y home qual interès ja tenien experimentat en exposarse per defensarla, d'ençà que la trià per víurehi, devia complir los desitjos de tots, mirant com a propia l'empresa de restituir la ciutat a llur grandesa».

Volguent En Olaguer afegir nova confirmació a llur acte, aconcellà a n'En Robert que anés a Roma a fi de que'l Sant Pare Honori aprovés lo disposat, y aixís ho feu lo restaurador material; emprò llur viatge fou quelcom llarch, donchs sembla que viatjà per Italia, y d'allí anà a Normandía a reclutar forces per tornar ab elles a Tarragona, lo que prova que llurs hosts eren escasses.

Durant aquesta ausencia, tenint los enemichs tan a la vora, ocorregué un fet que narra l'esmentat Orderich, y que descriurèm, tant per llur caràcter cavalleresch com per que acredita en certa manera que la part de fortificació s'havia restablert, y per lo tant, que s'anava realisant la restauració material interior. No mancà per res la persona d'En Robert, diu aquell autor, donchs llur muller Sibila, filla d'En Guillèm de Capra, dama d'esperit mascle y ardit, substituhia prou bé al governador, donant ordres, y a la nit, armada com un soldat y empunyant llur bastó insignia, pujava a les muralles, donava un tom d'inspecció per la ciutat y recomenava la vigilancia als centinelles y demés soldats; afegint que era mereixedora d'alabança «no sols per lo jove y escayenta, sinó perque a n'aquestes condicions hi afegia la que senyora d'un bon comportament com a servidora de llur :it, vigilant y esforçada en governar y defensar lo poble Deu ab fidelitat y prudencia».

Això era lo 1128, y al tornar lo comte Robert se diu que ernà ab encertat esforç, y ja devia haver conseguit mol-

ta seguretat o gran augment en llurs forces quan lo 1133 serví al rey Alfons d'Aragó a la guerra de Fraga, hont feu actes que no's compten dels demés capitans que assistiren a aquella sagnanta batalla.

Emprò anèm a la realitat: pogué En Robert comportarse com a valent soldat, pogué ajudar a la defensa y repoblació de Tarragona, pogué haverse erigit lo nou principat per lo *consilio et favore* més o menys explícit, o més o menys diplomàtich com diriem ara, del que era veritable príncep de Catalunya, del comte de Barcelona En Ramon Berenguer III; emprò al cap y a la fí la veritable idea d'En Olaguer no's complí de moment, donchs la ciutat de Tarragona, com tindrèm ocasió de provar, caygué altra vegada en mans dels alarbs (per més qu'En Flórez increpi a n'En Ponç d'Icart dihent que desde la donació feta a sant Olaguer seguí en poder dels cristians fins avuy dia); lo successor de sant Olaguer, l'arquebisbe Tort, mogut d'esperit veritablement nacional, procurà desferse dels aventurers, fomentant la repoblació del pahis y firmant una retrodonació, per la que cedí al comte Ramon Berenguer IV la ciutat de Tarragona y llur Camp; y per últim, los fills del famós príncep consumaren llur empresa assessinant a punyalades a un altre successor d'En Olaguer, al arquebisbe Huch de Cervelló (1).

A llur degut temps parlarèm d'aquests fets, que ara indiquèm propassantnos en l'ordre cronològich, tan sols com a conseqüencia de la opinió que hem exposat.

---

(1) Vegis En Finestres, *Historia de Poblet*, llibre I, disertació XIV, y l' xiepiscopologi d'En Blanch, cap. XVIII.

Gontinuació del precehent capítol

Desfeta de Fraga y noves ínfules dels alarbs lleydatans. Subgecció dels Castellets y del comte d'Empuries: observacions curioses respecte d'aquest personatge. Los pisans baix la salvaguarda del comte a Provença: tractat de comerç ab genovesos favorable als catalans. En Roger de Sicilia promet al comte una armada, que no ve, per anar contra'ls alarbs. Detall errat d'unes Corts. Diferencia entre la llengua provençal y la catalana: erros antichs. Observacions sobre la tradició d'haver salvat lo comte a una emperatriu d'Alemanya. Institució de l'ordre del Temple, comissionats de la meteixa que vingueren a Catalunya y primera donació que se'ls hi fa. En Ramon Berenguer III se fa templari sença deixar lo govern. Testament del comte y divisió de llurs dominis entre llurs dos fills. Primer exemple de la possibilitat d'heretar les femelles. Mort del comte y llur sepultura a Ripoll. Trasllat d'una calavera, que's creu esser la del comte, al Arxiu de la Corona d'Aragó. Los catalans, com a nació, prefereixen ajudar a En Alfons de Castella contra'ls infidels en lloch d'anar a Palestina: particulars que anaren a les creuades, entre ells una dama. Mercats a Catalunya. Franquicies d'Agramunt y prova de regir los *Usatges* al Urgell.

RECULÈM ara en certa manera y donguèm compte d'altres actes corresponents al regnat del comte Ramon Berenguer III.

Los aragonesos Zurita y l'abat de Sant Joan de la Penya diuen que després d'haver guanyat lo rey Alfons d'Aragó la ciutat de Daroca per allà los anys 1123 o 1124, entrà als confins de Catalunya per seguir la guerra contra'ls alarbs que s'havien defensat als castells y viles fortificades de les iberes del Cinca y del Segre, y que després d'haver vençut ls d'Alcolea passà a empendre la conquesta de Lleyda, a la que apurà tant, que al capdevall s'hagué de rendir, demanant lo rey alarb treves de tres anys y pagant en cada un d'ells paries y tributs.

Tantsols per l'autoritat del primer dels dos autors citats admetèm lo fet, per més que no sapiguèm en què fonamentarlo, donchs en la data en que's suposa, posterior de tres o quatre anys al tractat d'Alchaid ab lo comte de Barcelona, y molt anterior al d'aquest ab lo rey d'Aragó, no sabent si aquells podien haver renyit o si no eren aquests molt amichs, no podèm coneixer si l'anada del aragonès a Lleyda fou un favor o un agravi. Empró, sia lo que's vulga, dat cas d'haver succehit lo que conten los historiayres aragonesos, no fou de trascendencia en l'integritat del territori català, ja per la desfeta de Fraga, ab la que'ls alarbs lleydatans tornaren a guanyar preponderancia, ja per l'escusa que això pogué donar més endevant als catalans per apoderarse de Lleyda.

Ja veurèm a llur degut temps de quína manera ocorregué aquella desventurada empresa, que ennuvolà per moments les esperances dels catalans y dels aragonesos.

Al començament d'aquest regnat manifestarem de quina manera procurà sempre en Ramon Berenguer fer respectar lo principi d'autoritat, tan necessari en una època en que més calia l'unió per no facilitar ab discordies intestines (a que la organisació feudal donava ocasió algunes vegades) ventatges als enemichs generals de la patria.

En diferents períodes de llur vida, y malgrat les complicacions en que's vegé embolicat més d'una vegada 'l nostre comte, aquest complí ab gran acert lo propòsit ab que inicià llur regnat, y com a principals exemples ne citarèm dos, un dels quals té més trascendencia y significació de la que li han atribuit nostres historiayres.

Lo primer exemple ocorregué'l 1113, quan per motiu d'estar fruhint En Berenguer Ramon de Castellet, d'ilustre familia, alguns drets y senyorius del castell vell de la ciutat de Barcelona, y senç dubte, afegeix En Pujades, l'ofici de veguer d'aquell castell (sobre lo que havien entaulat plet l germans Ramon y Guillem Renart, procuradors d'En Ad bert, que havia sigut veguer de dit castell), lo comte, ja perque'l Castellet no volgués firmar de dret, o per altres ca ses que no'ns consten, entregà la vegueria als pretenden

y declarantse'l despossehit en rebetlia, apelà a les armes sença respecte a llur senyor; emprò aquest, dominantlo totseguit, lo tancà a la presó, y després de ferli sentir lo pes de la justicia, abaté'l descontent que'l culpat pogués manifestar donantli, en equivalencia dels drets perduts, altres sobre la ciutat de Barcelona.

Referintse En Pujades a fets posteriors, diu que'ls Castellets pagaven ab ingratituts als comtes; emprò, quan tan arrelat està l'esperit de rebetlia en una familia, ¿quí es capaç, després de tants segles, de endevinar la veritable causa que'l promogué, y en què consistia la justicia en tan fosca època? Ab tot, això no es obstacle per justificar lo caràcter del personatge que'ns ocupa, y axís ho anèm a acreditar encare més pel segon exemple.

Més d'una vegada hem fet notar al llegidor la mena d'isolament que presenta'l comtat d'Empuries durant una llarga temporada, y la poca intervenció de llurs comtes en qüestions generals del pahís; axò pot esser perque s'ignorin les noves que precisament hagueren d'existir o perque hagin desaparegut los documents que les contingueren; emprò, al nostre entendre, també podria esser resultat de la situació geogràfica del comtat, donchs llurs habitants no s'havien de preocupar d'alarbs fronteriços, com los hi succehia als comtes de Barcelona y d'Urgell, y encar que, senç dubte, no'ls hi devia mancar ocasió de distingirse rebutjant a pirates o irruptors de les costes, o per esser semblantes totes aquestes gestes, o per no haverhi qui les escrigués, axò feu descobrir a l'Historia cert buyt respecte d'Empuries, quina rahó compendrà fàcilment qui's fassi càrrech de les nostres observacions.

Si la gran antigor d'aquell comtat, lo llinatge dels primers comtes que'l governaren, les empreses marítimes que ometeren y altres causes que pogueren mitjansar en les lacions d'aquests prínceps ab los demés de la Marca Hisànica y en especial ab lo casal de Barcelona que anà sobrenjant als altres, pogueren engendrar, quan no gelosía, premcions d'igualtat en poder y en drets, ho ignorèm, per

més que no falten autors que aixís ho creuhen; emprò que'l comtat d'Empuries era'l que més ombra feya al de Barcelona, per no haverhi entre les dues families regnants ni tant parentiu com ab les altres, ni, per conseguent, tanta provabilitat de refondres en una sola dinastía, no cal dubtarho, y així, lo gran interès del barceloní havia d'esser cercar medis o perque arribés aquesta ocasió o perque d'una manera o altra aparegués l'altiu y independent casal d'Empuries com a dependent del de Barcelona.

Ja l'any 1111, o pels volts, pels pactes fets ab lo comte Bernat Guillem de Besalú, que era casat ab una filla d'En Ramon Berenguer y havia mort aquell any sença deixar hereu, entrà a possehir lo nostre comte'l dit comtat, que desprès donà en feude, junt ab Castellnou, Vallespir y Fonollet, al de Cerdanya, que també's deya Bernat Guillem, l'any 1112 (segons queda justificat tot això ab bons ressenyaments pel cronista Pujades); emprò com després, lo 1117, per iguals o semblantes causes que les que motivaren l'adquisició de Besalú, entrés també En Ramon Berenguer III en possessió del comtat de Cerdanya (sença que may s'hagi separat de Barcelona, com afirmen los nostres historiayres), d'aquí que'l nostre comte passés a esserho desde llavores tant del comtat de Cerdanya com del de Besalú, que ja era seu tocant al domini suprèm, si bé donat en feude al ceretà, essent aquesta derrera rahó y no altra la que tant feu pensar al Cronista de Catalunya, que no sabia compendre per què En Ramon Berenguer a la donació de Tarragona a sant Olaguer se titulà comte de Besalú y no de Cerdanya, com si'l senyor suprèm no pogués usar lo primer títol encar que hagués enfeudat lo comtat de llur nom, y com si no fos possible haverse realisat en un meteix any los dos aconteixements, es a dir, la donació al Sant y la mort del comte de Cerdanya, seguin aquest meteix ordre cronològich, o sia la mort ab posterioritat a donació.

Tenim, donchs, que'l comte de Barcelona y de Proven que comptava ab diferents senyorius a Carcasona y alt comptats vehins a aquest, que al altre títol de comte de C

rona, hi acabava d'afegir lo de Besalú y demés adjunts que donà després en feude al de Cerdanya, que tenia provabilitats o esperances de que ell o llur llinatge heretarien lo d'aquest nom, y que's veya reconegut com a superior pels poderosos comtes d'Urgell, no tenint enfront seu y dintre del territori general més que'l comte d'Empuries que tal volta pogués titolarse igual seu.

Per consegüent, reduhirlo a feudatari per qualsevulla medi qne fós era un gran cop diplomàtich, sobre tot si'ls camins que s'usaren per conseguirho's traçaren ab aquest intent, donchs de no esser axís hauria sigut tantsols obra de la casualitat. Los que de moment usà en Ramon Berenguer podràn semblarli a algú més aviat sincers y expressions del bon afecte que hi havia entre les dues families, emprò'ls resultats posteriors donaràn a coneixer més pel clar los intents del barceloní, essent en aquesta part testimonis de llur caràcter, qu'es l'obgecte que ara'ns mou.

Tinguis en compte lo següent: per haver de marxar a Provença quan les guerres ab lo comte de Tolosa (motiu que aduheix En Pujades, no dubtant nosaltres que'l devia veure aduhit en los documents que cita), tractà En Ramon Berenguer d'encarregar llurs estats a una persona de llur confiança, y igualment la guarda y mirament de llur fill; y com lo favor calia recompensa, al designar al comte Ponç Huch d'Empuries, li donà varies propietats en feude, entre elles lo castell de Circet, ab tots los feudes que per ell se tenien y li estaven anexes, y'l directe domini o senyoriu en lo dret, honor y senyoriu o baronia d'En Guillem Gaufret, y més endevant tots los alberchs del terme de Terrats, lo castell de Molins y llurs dependencies, y la vila de Figueres y de Buadella, per tot lo que'l comte d'Empuries prestà al de Barcelona'l sagrament o jurament de fidelitat y homenatge, renovant, afegeix, los antichs feudes que ja tenia heretats de llurs antecessors, y fentse novament home propi del príncep Ramon Berenguer y de llurs fills per sempre; y oferint, per últim, «que d'allí endevant lo valdria y ajudaria del honor que fins aquell dia tenia o havia de tenir, y així meteix llurs

vassalls per ell, es a dir, del castell de Pavia fins al d'Estopanyà, y desde'l d'Estopanya fins a la ciutat de Fraga, y desde allí a Lleyda, y de la ribera que parteix los termes de Lleyda y Fraga fins a Tortosa», oferiment pel que En Pujades aduheix ab rahó que al comte Ponç Huch li encomenà En Ramon Berenguer la terra com a llochtinent y general governador seu, perque si bé'ls feudes que li encomanava eren confinats al comtat d'Empuries, y d'aquesta manera creixia y augmentava'l senyor d'aquest llur estats, y era propi que per les noves adquisicions prestés sagrament, la defensa que prometia de terres que estaven de cap a cap de Catalunya y fóra de dit comtat, revela quan menys la confiança feta pel barceloní en la persona del emporità, y l'encàrrech de la vigilancia del pahis durant l'ausencia del primer (1).

Prescindint de si la renovació dels feudes que diu lo d'Empuries tenir de llurs antecessors era mera fòrmula o no, se pot dir que ab l'investidura dels nous feudes lograva per de prompte'l comte de Barcelona tenir baix llur subordinació al d'Empuries: donchs en qualsevulla assamblea o córt que'l primer celebrés, lo segon hauria de figurar tantsols com a feudari y alternant ab los demés, encare que fossin de gran categoria, que com ell tenien rebuts honors del príncep.

Emprò aquesta ventatja y la confiança que la motivés s'havien de veure ben aviat esvahides pel mal comportament d'En Ponç Huch ab En Ramon Berenguer, y encar que la conducta d'aquest fou originada d'una qüestió en que fins a cert punt no hi tenia res que veure'l de Barcelona, l'intervenció del senyor suprèm dugué al feudatari a obrar ab excés d'orgull, y ab lo càstich d'aquest vingué a resultar més gran ventatja per aquell, donchs llur triomf resultà na-

(1) La data d'aquest document que existia al *llibre dels feudes* es de 3 dels idus d'octubre del any 15 d'En Lluis lo *Gros*. En Diago la reduheix al any 1122, y En Pujades, seguint, diu, la cronologia d'En Joan Tillet, creu que s'ha de reduhir al 1124; emprò creyèm que'l primer tenia rahó, per esser sapigut qu' Lluis *lo Gros o'l Gran* començà a regnar lo 1108. En tal cas l'única dificultat ria llavores coneixer la rahó que mogué a n'En Ramon Berenguer a fer aqu contracte, si era talment llur anada a Provença o altra gran empresa per la qu comte s'hagués d'ausentar del principat.

turalment en més prestigi del que tenia valiment y força per humiliar als altius.

L'indicat pretext per ensoperbirse l'emporità fou una qüestió ab l'esglesia, bisbe y capítol de Girona, per rahó d'uns delmes que'ls antecessors d'En Ponç Huch havien usurpat a aquella y després restituhit mitjansant aute formal, que aquest se negà a regoneixer; per lo que's llençaren contra ell censures esglesiàstiques y's promulgà sentencia d'excomunió.

Se diu d'ell que se n'entrà pel comtat de Besalú y que pervertint a alguns comdors d'aquell territori, los investí d'alguns feudes que no li corresponia donar, fent gala d'acullir baix llur salvaguarda alguns homens bandolers y desterrats de Besalú y Girona, apoderantse del castell d'Hortal, qu'era d'En Berenguer Renart, y «no content ab això, afegeix En Pujades, se feu pirata y corsari pels mars del nostre principat, y lladre de camí ral, trencant la seguretat, pau y treva que per mar y terra té posada'l príncep en tots llurs senyorius per lleys particulars de la terra, que ja en aquests temps estaven establertes. Exigí y feu pagar drets als ciutadans y habitants de Barcelona, y dels passatgers que atravessaven llurs terres y comtats ne cobrava més tributs y drets que'ls que acostumava a rebre avants».

Nos sembla que queda enrera la més lluhida fulla de serveys d'un trabucayre dels nostres temps comparada ab la descripció que'l Cronista'ns fa del comte Ponç Huch. Nosaltres no deixèm de regoneixer los excessos d'aquest, emprò no hi sabèm veure ni més ni menys que un baró d'aquells per qual refrenament s'hagué d'inventar la *treva de Deu.*

Lo que narra en part En Pujades es cert al fons, emprò la pintura es exagerada, com no podia menys d'esserho donant per succehit lo que tantsols era deduhit per ell de dos ›cuments, es a dir, del conveni fet entre'l comte de Barcena y'l d'Empuries, y'l que firmaren després aquest y'l bis: de Girona, avants ofès (1).

(1) *Marca Hispànica,* apèndix CCCLXXV y CCCLXXVI.

Lo primer es, en veritat, un document molt interessant, y en ell se veu lo regoneixement pel culpable dels crims feudals que cometé, prometent esmena, y qui'l compari veurà la deducció y l'exageració del Cronista, donchs encar qu'En Ponç Huch diga que *caminos non frangat per mare vel per terram nec aliqua persona per eum et habitatoribus Barchinonae nihil consuetudinis requirat et aliis iterantibus debitam consuetudinem requirat*, no n'hi ha per afirmar, ab tanta certesa com ho fa En Pujades, fets y maneres d'executarlos; qual justificatiu no existeix més que al magí del que'ls explica.

La data d'aquest document es del septembre del any de l'Encarnació 1128, y per ella's pot deduir lo temps que pogué durar la confiança que devia mereixer lo comte d'Empuries a n'En Ramon Berenguer III, y que, al cap de tres anys y després de la rebetlia del primer, fou superior la ventatja del segon, per haver sapigut humiliar, reduhintlo a la calitat de vassall, al que poch avants se creya tan príncep y senyor a llurs terres com ho era a les llurs lo sobirà de Barcelona (1).

Acredita en gran manera l'activitat del comte Ramon Berenguer III lo mohiment d'embaixadors que envià a diferents llochs, ja ab obgecte comercial ja ab un propòsit polítich. Per allà l'any 1125 se coneix que no eren amichs los genovesos y pisans, ja que's feyen guerra de corsari mutuament. Una de les preses fetes per àquells a n'aquests tingué lloch als mars de Provença, hont los baixells pisans estaven baix la salvaguarda del comte, y suposat que d'això se n'originessin les discordies que apunta En Diago, qui assegura que's prohibí als genovesos la contractació a Catalunya y que aquí's posà près a llur embaixador, lo resultat fou arreglarse entre abdues nacions un tractat de comerç excessivament beneficiós per los catalans, encar que modificat des-

(1) Als apèndixs d'En Marca, CCCLXXIX, hi ha una carta d'En Po Huch d'Empuries, per la que's fa hereu de llur comtat, en cas de morir sen fills, al comte Guifre del Rosselló, data de 1130. Es un detall que cal tenir p sent en les futures successions del comte de Barcelona, donchs sabut es q aquest, ab lo temps, se titula també comte del Rosselló.

prés ab justicia, donchs la Senyoria s'obligà a pagar als comtes de Barcelona un cens de deu morabatins, en lloch de deu unces d'or que de primer moment s'havien exigit, per cada embarcació de genovesos que prengués port desde Niça fins als Alfachs de Tortosa, havent d'efectuarse'l pago a Sant Feliu de Guixols o a la ciutat de Barcelona. Aquests detalls queden plenament justificats per les referencies d'En Pujades.

L'any següent, 1126, En Ramon Berenguer proposà un altre tractat al príncep y duch de la Pulla, comte de Sicilia, Roger, per lo que'ls dos feren amistat y aliança, prometent aquest a n'aquell ajudarlo ab una armada de cinquanta galeres contra'ls alarbs, haventse firmat lo tractat lo mes de marc del 1127, indicció sisena, ab seguretat de complirlo l'estiu del any següent.

Lo comte prometé que a la indicció setena, que corresponia a la derrera època o estació que acabèm d'esmentar, estaria disposat per entrar en campanya y ajudaria a dit príncep per mar o per terra, mentres llur armada estigués als nostres mars; y aquest detall lliga bé, segons molt encertada observació d'En Pujades, ab la referencia d'un document fa poch citat, lo conveni ab En Ponç Huch d'Empuries, en lo que aquest s'obligà a seguir al comte de Barcelona en l'armada, dat cas que aquesta arribés, si bé allí no s'expressa quína y de quí fós dita armada, ni llur obgecte, per més que'l Cronista ho afirmi: *Et si navigium maris venerit, eat in hostem jamdictus Poncius Comes cum praefato Comite Barchinonensi et stet cum eo, et inde non revertatur sine eo aut sine suo mandamento.*

L'esmentat escriptor creu «que no donà cap resultat la vinguda de dita armada, ni menys se feu cap jornada; perque no's troba esment de que's realisés cap fet d'armes ni per mar ni per terra», y ho atribuheix, per part d'En Roger, a la instancia y queixa que contra ell se feya a Roma devant del Sant Pare Honori II, lo qual li feu la guerra sobre aixó.

Ja hem observat anteriorment la complerta ignorancia

que hi ha dels fets marítims del nostre comte y'ls dubtes que per la meteixa rahó tením respecte de la conquesta de Tortosa: los dos tractats que acabèm d'aduhir confirmen la rahó de la nostra desconfiança, perquesi bé pel primer s'arriba a compendre l'amistat entre catalans y pisans, pel segón comprenèm que l'ajuda dels segons degué esser molt feble, ja que's recorria a un'altra potencia d'Italia y a llur príncep Roger per alcançar lo meteix qu'En Ramon Berenguer se proposà avants ab los soldats de Pisa.

¿Podria esser efecte d'aquesta separació dels pisans lo meteix tractat fet pel comte de Barcelona ab los enemichs de aquells, los genovesos? No'ns atrevím a assegurarho; emprò sí podèm al menys calcular que l'aliança de Barcelona ab los genovesos no fou anterior al tractat ab los pisans, ab los quals los confonen molt sovint los nostres historiayres, y qu'es, per lo tant, exagerada, si no falsa, l'historieta de la creu de Sant Jordi, donada pels nostres en prova d'agrahiment a la república de Gènova.

No devèm passar senç aclarir un acte del regnat d'En Ramon Berenguer, al que's podria donar més importancia de la qu'en realitat se mereix, pel nom ab que'l batejaren En Pujades y altres, que asseguraren haver tingut lloch una *dieta, corts o estats que tingué'l comte de Barcelona a llurs vassalls.*

Qui tinga present lo que avants s'ha dit respecte de les juntes o congregacions per establir la *treva de Deu*, veurà, fins seguint los detalls del Cronista, que no fou altra cosa la dieta del temps d'En Ramon Berenguer III, y que res hi hagué allí de representació nacional, com ve a confessarho'l meteix Pujades al dir que les corts generals no estaven establertes ni ho estigueren fins molt més tart.

Respecte a la data d'aquest fet, lo Cronista calcula ab rahó que no pogué esser l'any 1115 com diu lo llibre d'an guetats de la Catedral (qu'es d'hont s'ha tret la nov donchs assistint a la junta sant Olaguer com arquebist mal podia esser així, per faltar encara dos anys per lo n menament, essent possible que l'escrivent ometés una X, p

lo qu'es més provable que hagi de fixarse ab preferencia l'any 1125.

Los nostres autors han donat excessiva importancia a n'En Ramon Berenguer III al tractar de les llengües provençal y catalana, suposant que's deu a n'aquest príncep la protecció que tingueren los trobadors y'l desenrotllo de la llengua que usaven en llurs cants, per la qual, diuen, influhí en gran manera'l català.

Lo nostre distingit amich En Manel Milà, desprès d'afanyoses investigacions y estudis, que acredita en llur remarcable obra *Los trovadores en España*, diu ab molta rahó lo següent:

«Alguns dels nostres historiayres cregueren que aquesta poesía, junt ab la nostra llengua, foren llavores comunicades als pahissos ultrapirenenchs. Emprò les llengües no's traslladen per un senzill casament de dos sobirans; apart de que'ls més antichs documents de la llengua d'*oc* nos la mostren establerta al S. de les Galies, y per lo que respecta a la poesía, un bon nombre de composicions anteriors a l'època dels trobadors, y fins les dels primers entre aquests, com En Guillèm de Poitiers, proven ab no menys seguretat llur existencia avants de l'unió dels casals de Provença y de Barcelona».

Nosaltres podèm afegir que tot lo que digueren los autors antichs a que fa referencia'l primer volúm de la Reyal Academia de Bones Lletres, fou un aplech d'erros, fills los uns d'excessiu patriotisme y'ls altres de la poca costúm en lo veritable estudi d'idiomes antichs y desnaturalisats o transformats: emprò erros de bona fê.

Convé ferse càrrech de l'uniformitat d'idioma que degué existir en temps molt llunyans a la Galia meridional y a Catalunya: que part d'aquella era continuació de l'Espanya en la derrera època del domini goth, y que, per efecte de l'irrupció alarba, permanesqueren allí molt temps tots los nostres emigrats fins que tornaren ab En Lluis *lo Piadós* per constituirse desprès en nació independenta; axís es que la llengua d'aquesta temporada degué esser una meteixa aquí y allí,

per més que ab imprescindibles diferencies locals per l'estat de rustiquesa; emprò, partida en aquestes dues regions, la d'allí hagué de sofrir varies influencies, car lo Llenguadoc no arribà a formar un còs de nació y'l poder aquità havia de lluytar molt sovint ab lo francès, alhora que la nostra regió s'anà organisant més y més, arribant a esser lo gran centre d'una confederació per hont s'escampà així meteix la llengua de Catalunya.

Les descomposicions de la llengua d'*oc* foren més variades cada dia y s'anaren semblant menys, al pas que'l llenguatge del nostre pahis s'anà perfeccionant seguidament y fentse més literari; emprò això no priva que hi hagués semblança entre totes, y aquesta semblança es la que ha donat peu als erros antichs.

Al observar los primers models que'ns citen de poesia antiga, per exemple les cobles d'En Rodel, príncep de Blaja, coetani d'En Ramon Berenguer III, lo català's cregué que'l llenguatge d'aquells era'l seu, perque hi trobà paraules catalanes, com així meteix ho pogué creure'l provençal perque també hi ha paraules que són més bé d'allí que d'aquí; emprò lo cert es que no pertanyia al un ni al altre, o als dos, perque dels dos hi ha recorts, y creguentse que'l llenguatge escrit y de la poesía era'l parlat del pahis, això feu que per fonamentar la suposició s'apelés a l'idea mecànica d'haver dut En Ramon Berenguer a la Provença'l nostre llenguatge per perfeccionar lo provençal.

Es molt possible que aquell influhís en aquest pel seguit tracte dels habitants dels dos pahissos, y que l'un prengués formes del altre; emprò'ls dubtes queden aclarits desde'l moment en que'ls moderns filòlechs han regonegut que ni'l llenguatge uniforme d'aquí ni l'heterogeni d'allí fou lo que serví per la poesía, que no té res que veure ab lo llenguatge parlat; de manera que'l que s'usava per aquella era convencional y exclusiu dels poetes, ja qu'en ell escrigueren diferents trobadors d'altres pahissos, que no eren ni de Provença ni de Catalunya, segons aixís ho ha declarat En Ray

nouard, donant al idioma poètich lo nom de *llengua de trobadors*.

Ab això queda, donchs, reduhit lo motiu d'importancia, atribuhit en aquesta part a n'En Ramon Berenguer III, senzillament a la protecció especial que degué donar als trobadors de llurs temps; y a fi de que's vegi ab certesa que correspòn al nostre comte, sença donarli ni llevarli, copiarèm un altre paragraf del esmentat Milà, que deixarà en aquest punt més confirmada la nostra opinió:

«Al regnat d'En Ramon Berenguer *lo Gran*, diu, se li pot atribuhir ab fonament, per més que sença cap detall positiu, l'introducció de la poesia provençal a Catalunya. Si en efecte fos cert, com no hi ha motiu per negarho, qu' en aquell temps ja hi havia trobadors a la córt de Provença, es natural que acudissen a la capital hont lluhia llur sobirana, y quan més tart (1117) visità'l nostre comte llurs nous estats, no es menys natural que aquells poetes li rendissin llurs homenatges; emprò res permet afirmar ab complerta seguretat l'escassetat de documents d'aquella primitiva època de la poesia trobadoresca».

Nos hem planyut d'exageracions, y ara'ns hem de planyer de falsetats.

Un dels fets ab que'ls nostres historiayres han cregut fer ressaltar més y més l'època d'En Ramon Berenguer III es la gesta realisada per aquest a la ciutat de Colonia, salvant, mitjansant batalla, contra uns falsos acusadors, a l'emperatriu d'Alemanya, que havia de morir, condemnada per llur marit que la creya infidel.

Com tota llegenda cavalleresca, aquesta va guarnida ab epissodis molt interesants: figura en ella un jutglar fidel que cerca per tot arreu qui salvi a llur senyora, y tantsols troba al comte de Barcelona; se descriu l'enginyosa manera com aquest, al arribar a Colonia disfreçat de frare, s'introduheix a la presó de l'emperatriu, única persona a qui descobreix llur calitat, rebent com a premi de llur desprendiment y en testimoni de la gesta que anava a empendre, un anell de la calumniada esposa; per últim se descriu lo triomf, la desapa-

rició del hèroe, lo goig del emperador, lo desengany dels cortesans, y, per efecte del agrahiment general, la resolució de venir tota la córt d'Alemanya a Barcelona, hont lo comte s'esforça de tal manera en obsequis, que «desde'l castell de Montcada fins al portal de la ciutat que se'n diu de Santa Eularia, que està vora la plaça nomenada del Blat, per espay de dotze milles, tot lo camí estava plè de taules, una tocant a l'altra, ab pa molt blanch, ben pastat y cuyt, ab abundor, y faysans, perdius, capons, gallines y polles, colomins, galls d'indis, y moltes altres aus, com son ànechs, oques, tudons, grues, tòrtores y altres semblants; moltes menes de guisats, menjar-blanch, arròç, fideus, farinetes, coques de colomí ab salça d'admetlla, ginestada y coses per l'estíl; molta mena de fruyta y molt bona, y fruyts de paella y confitures de sucre. Per altra banda moltes panades de badella y molts plats de bou, etz., etz.»

Aquesta relació's deu a un escriptor dels que més honren les lletres catalanes als segles mitjos, a n'En Bernat Desclot, empró cal confessar que tan distingit autor patí de la meteixa tara reconeguda en gran nombre dels que després vingueren, segons ja manifestarem al pròlech d'aquesta Historia: en tot lo que respecta a fets contemporanis o a èpoques riques en documents hi ha molts d'entre'ls nostres historiayres que mereixen fè y autoritat, empró tocant a temps anterior o escassos de noves, desbarren a tort y a dret tantsols per l'afany de dir quelcom que serveixi de començament a lo que després ha d'esser llur principal y especial obgecte, y En Desclot es un d'ells, sobre tot en aquesta part.

Seria dubtar de la bona fè que manifesta en lo restant de llur *Crònica* si diguessim que fou invenció sèva la gesta d'En Ramon Berenguer III a Alemanya, y axís es més rahonable calcular que devia pendre la narració d'un altre a tor que'l precehí, lo qual l'inventà o l'aplicà malament, vegada confonent persones, èpoques y pahissos.

Del cronista Desclot passà la narració a n'En Beuter (c mí dret per hont passaren totes les faules de la nostra Hist

ria); d'En Beuter la prengué En Diago, que esmersà en llur examen sis capitols, y d'aquest vingué a parar a mans del nostre mirat Cronista de Catalunya, qui, ab tot y regoneixer que no manquen autors extrangers que tenen lo fet per llegendari, fals y com a cosa de rondalla, com que'ls historiayres catalans lo tenen per cert y tots los catalans lo creuen per tradició certa passada de pares a fills, ell no vol deixar de seguirla, ja que del contrari seria en certa manera motiu d'escàndol

¡Quína manera de compendre'l Dr. Pujades lo qu'es Historia!

Ja feu bé en pronesticar que més endevant vindria un altre que potser donaria més satisfacció y gust *en ordre a aquest laberinte y intrincada historia*, protestant al meteix temps de llur bon desitg d'ajustarse a la veritat (protesta que trobaren molt ingènua y candorosa'ls anotadors de la Crònica, senç recordarse de qu'En Pujades no vivia al segle d'En Desclot y que era posterior a n'En Zurita), donchs si per satisfacció y gust s'ha d'entendre la manifestació franca als llegidors de no poderse provar històricament lo fet, es natural que la nostra declaració's prengui ab més gust que una rondalla sença fonament, que no sapigué justificar ni'l primer que la escampà ni'ls que després la copiaren y comentaren.

En Desclot no nomena a l'emperatriu salvada, dihent tantsols qu'era filla del rey de Bohemia; En Beuter la fa després filla del d'Inglaterra; En Diago, fent combinacions ab un document que no té res que veure ab lo fet, vol que sia filla del *emperador de les Espanyes*, En Alfons, y que'l fet havia passat a Espanya y no a Alemanya; y per últim En Pujades, admetent en general la narració del més antich, va a esbrinar tantsols quí pogué esser l'emperatriu salvada, ue creu esser la muller d'En Enrich V, nomenada Maldis (la Mahalta de l'Historia), filla realment del d'Inglarra, y s'entreté en llarchs arguments per esbrinar si l'espaa que s'endugué'l comte era o no la de Sant Martí, o la l'En Soler de Vinardell, o l'una confosa ab l'altra.

Si poguessim preguntar a cada un d'aquests autors en

què fonamenten les variants que han introduhit, de segur que no'ns podrien tornar resposta, tant més quan no consta l'any del fet, y per lo tant l'emperador d'Alemanya contemporani d'En Ramon Berenguer pot esser indistintament l'Enrich V, que començà lo 1106, o llur antecessor d'igual nom, que empunyà'l ceptre lo 1056; emprò, ab tants afanys per convencer als catalans de que la gesta del comte a Alemanya fou un fet històrich positiu y real, hem de declarar francament que ningú usà en llur defensa les dues úniques armes de que s'ha de valdre tot historiayre: la justificació pels ressenyaments, y la rahó per falta d'aquests.

Ab dues preguntes, donchs, ne tindrèm prou per refusar la dialèctica usada pels perpetuadors de la llegenda.

1.ª Fós·a Castella, fós a Alemanya hont se verificà la defensa de l'emperatriu, ¿hi ha algun document, y si no document, alguna historia castellana o alemanya que relati'l fet?

2.ª ¿Pot creures que, tan ocupat y amohinat com durant llur regnat havia d'estar lo nostre comte, ab los plans de conquesta que ideà, y en mitg dels perills en que'l posaven tant los alarbs com alguns rebetls de Provença y de Catalunya, segons acabèm de justificar, havia de deixar llur patria per anar a realisar una gesta cavalleresca a un pahis tan llunyà com era la ciutat de Colonia, y tantsols, per cavallerositat també, tornar a aquesta ciutat després de la vinguda de la córt alemanya a Barcelona, per tot lo qual necessitava molts mesos, quan ni temps tenia per reconquerir la ciutat y Camp de Tarragona, ab lo que podia engrandir llurs dominis?

Los tres autors que s'empenyaren en justificar la llegenda d'En Desclot esmenten un privilegi del emperador Enrich V, per lo que aquest donà al nostre comte la terra de Provença en senyal de remuneració de la gesta emprò ells meteixos saben donar compte d'aquest document, qu valia la pena d'esser transcrit, y la prova de no haver exi tit es un altre document que ja conegué En Diago, lo co veni fet l'any 1162 entre l'emperador Frederich Barbarroj

lo comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, y'l nebot de aquest, En Ramon, comte de Provença, en virtut del qual lo primer dóna al derrer en feude'l comtat de Provença, tal com lo té'l segon y llurs antecessors lo tingueren, *sicut tenet Comes Barcinonensis et praedecesores ejus tenuerunt.* De manera qu'en ell no's parla de cap enfeudació anterior ni molt menys de cap servey fet pel de Barcelona als emperadors.

Ja indicarem avants la pretensió que aquests tenien a la possessió de la Provença, hont los Baucis promovien seguides rebetlies; y axí, per poderla gosar lo comte llegítim ab tranquilitat, devia pensar, junt ab llur oncle, la subgecció al imperi d'Alemanya, per lo que senç dubte's degué efectuar lo conveni que acabèm d'indicar, y no per cap altra causa que consti a l'Historia (1).

Nosaltres no neguèm la possibilitat del fet; molt al contrari, regoneixèm en lo caràcter d'En Ramon Berenguer prou capacitat per empendre qualsevulla gesta d'aquesta mena, y ateses les costums d'aquell segle, creyèm que més d'una vegada's degué trobar algun príncep o gran senyor feudal en lo cas que's relata del emperador Enrich; lo que refusèm es tantsols la particularitat d'haver ocorregut lo fet en un pahis tan apartat de Catalunya, per compendres prou bé que, en lo temps perdut ab los dos viatges a Colonia, En Ramon Berenguer hauria posat certament llur patria en perill, quan tant li calia llur presencia; y per altra part no donèm entrada a l'Historia al fet com a veritablement històrich, per més qu'En Pujades l'admeti temerós del escàndol, donchs essent lo fi y obgecte d'aquella la veritat, mentres aquesta no's justifica, no passarà de llegendari lo que's relati, ni podrà tenir entrada més que al camp de la poesia, hont lo conservarèm sempre ab mirament.

Potser fou teatre de la gesta algun altre territori no lluny Catalunya; potser lo nom d'algun dels personatges era ual a un altre dels que figuren a la llegenda; potser aquesta oincidencia fou causa de mala aplicació per part del primer

(1) *Marca Hispànica,* apèndix CDXXXVII.

que narrà'l fet. Sença culpar, donchs, a ningú, limitemnos tantsols per ara a dubtar del fet tal com s'explica, y esperèm a que la casualitat o la constancia d'algun investigador descobreixi la coincidencia a que'ns referím, per donar aixís a l'Historia lo que li correspon, sença minvar per això la gloria que pertany al hèroe de l'empresa.

Estèm tocant al acabament del regnat d'En Ramon Berenguer III, y per lo meteix convé consignar un dels derrers actes de llur vida, per lo que tal vegada's revela ab més eficacia que cap altre la manera de sentir y de pensar del ardit comte.

Quan los resultats no corresponen a les ilusions, a les esperances, als esforços, entra'l cansament de la vida pública, y'l que ha volgut lluhir en ella, sent generalment indiferencia per tot lo que'l volta, s'empenya en apagar lo foch de l'ambició que avants l'abrusava, y deixa als altres que ab més bona sòrt emprenguin lo que ell abandona.

Quan los grans conqueridors, replens de triomf y de gloria han arribat al cim de llur ambició, y familiarisats ab la ventura toquen la realitat de les miseries humanes, cansats y indiferents devant del bullici mundanal y la vana ostentació, com En Carles Quint, no troben altre consol que la solitut, y llur goig més gran es viure apartats d'aquells sers que ells meteixos posaren en seguida agitació.

Si'ns pregunten en quín dels dos cassos pogué més fàcilment trobarse'l comte de Barcelona a qui la posteritat ha concedit lo nom de *Gran*, confessèm que no ho sabèm resoldre, donchs per ferho necessitariem possehir la riquesa diplomàtica desapareguda, hont degueren constar los detalls d'actes que la Historia ha callat, emprò que precisament hagueren de realisarse.

Que En Ramon Berenguer no pogué estar gayre satisfet del resultat de llurs esforços, ho diu prou l'estat de Catalun a llur mort, donchs encar que havia rebutjat ab gloria irruptors africans; encar que havia intervingut a la conque de Mallorca; encar que per drets de successió havia afe nous estats als que avants possehia, tot això no era prou

satisfer al que havia ideat grans empreses, que creya engrandir lo territori de llur patria fent actes de conqueridor, y que, per major seguretat d'aquesta, no dubtava en exposarse a perills llunyans; tot això feu En Ramon Berenguer, y, no obstant, més que satisfer llurs desitjos, preparà'l terrer a fí de que llurs hereus fruhissen de la cullita.

Axís com aquest desengany pogué esser la causa de llur resolució immediata, també ho pogué esser lo cansament de les batalles y l'aburriment de la vida pública, per la meteixa rahó, tal vegada, de que llur cor era molt gran. L'oportunitat per l'esmentada resolució's presentà trobantse ja viudo En Ramon Berenguer de llur tercera muller, Dolça, segons deixa provat l'autor dels *Condes vindicados* ab motiu d'una nova institució relligiosa que vingué a establirse al nostre pahis: l'Ordre dels cavallers del Temple.

Per lo gran concurs de catòlichs que per aquell temps anaven a visitar los Sants Llochs, a fí d'evitar los perills a que aquells s'exposaven durant lo tragecte desde la vora del mar, per hont molt sovint apareixien los turchs, s'instituhiren unes companyies de cavallers que guardaven los punts de passada: de primer los nomenaren cavallers del Temple de Salomó, per viure vora del meteix; després adoptaren regla o manera de viure relligiosa, y se'ls assenyalà vestit especial, qual distintiu més remarcable era capa blanca ab una creu vermella.

Més endevant se tractà de propagar l'ordre per Occident, y havent arribat a Catalunya alguns individuus o frares, En Ramon Berenguer prengué baix llur protecció a aquells relligiosos militars y'ls afavorí de tal manera que arribà al extrèm de volguer esser llur company; axís es que no tantsols vestí l'hàbit militar de l'Ordre, sinó que a més professà en ella, fent lo vot solemne de costum, segons consta tot ò en un document notable, qu'es al meteix temps lo testini d'ingrés del nou confrare a la congregació y la dona- a l'Ordre del castell de Granyana (senç dubte'l Granyena nés enllà de Cervera, que fins a llurs derrers temps posiren los cavallers de Sant Joan, successors en los béns s Templaris).

L'esmentada entrega la fa En Ramon Berenguer en mans d'En Huch Rigalt (Hugonis Rigaldi), y d'aquest nom citat a l'escriptura y d'un altre que's troba entre les firmes com a testimoni, *P. Bernardi fratris societatis Templi Salomonis*, ne deduhiren los nostres historiayres que'ls cavallers arribats a Barcelona eren dos, lo primer citat y En Pere Bernat; emprò es possible que fossin molts més, encar que no hi hagués ocasió de nomenarlos (1):

La data del document es del 2 dels idus de juliol del any de l'Encarnació 1130, y per la de la mort comte, de que més endevant parlarèm, se veurà'l curt espay que pogué gosar de la vida de templari'l que, al empèndrela, consignava llur propòsit ab aquestes notables paraules: *Haec quippe omnia facis, ut misericors Deus, qui cum dives esset in omnibus, pro me pauper factus est, peccata et offensiones meas clementer dimittat, et pro me ipso pauperem factum in divitias gloriae suae intromittere dignetur:* «Faig això a fí de que Deu misericordiós, que essent rich en tot per mí's feu pobre, se digni ab llur clemencia perdonarme'ls pecats y ofenses que he comès; y admetrem, fet jo pobre per mi meteix, a participar de les riqueses de llur gloria».

Pels càlculs dels nostres cronologistes, y acceptant com ells la data marcada al Necrologi de Ripoll, podèm dir qu'En Ramon Berenguer III morí'l 19 de juliol del 1131; donantli, donchs, l'etat de quinze anys en lo primer de llur regnat, o sia'l 1097, y agregant los que hi ha desde aquesta data ta a la de la mort, vindrà a resultar que'l comte degué morir a l'etat de quaranta vuyt o quaranta nou anys tot lo més, ab lo que quedà desfeta l'exageració d'En Diago, ja observada per En Pujades, de que al ferse templari En Ramon Berenguer era ja molt vell y malalt.

(1) En Pujades copià l'escriptura a que's fa referencia dihent que exis[...] al *llibre gros dels Templaris*, fol. 34. Nosaltres hem acudit al cartolari que [...] ta aquell títol, colocat entre'ls registres del Arxiu de la Corona d'Aragó, y [...] trobat lo document al fol. 93 antich o 22 posterior, no al 34 com diu lo Croni[...] Si l'esmentat autor aludí a aquesta copia y d'ella'n tragué la séva per llur ob[...] desde ara li assegurèm que feu molt mala comparació, donchs son molt gross[...] les discrepancies que s'observen entre una y altra, per més que's vegi que'l [...]cument es lo meteix.

No sabèm quína malaltía fou la que'l dugué al sepulcre, donchs encar que's diga que per la gravetat de la meteixa y veyent acostarse la mort va fer testament, convé recordar que foren dues les disposicions testamentaries que d'ell se coneixen, una del any 1121, y un'altra, la derrera y vàlida, del 1131, o sia del meteix any de la mort, y en aquesta no s'esmenta res que descobreixi l'indicada causa, donchs tantsols diu: *dum vivo et valeo et loqui possum credidi ordinandas omnes res meas pro ut ipse (Deus) inspirare dignatus est.*

Aquest testament, per la ordenació dels béns y per les deixes que's fan, descobreix clarament que no per haver adoptat En Ramon Berenguer l'hàbit de templari deixà l'administració de llurs terres y senyorius, ni tantsols lo govern y domini de llurs vassalls, y en prova d'això que disposa de llurs rendes y patrimoni lliurement.

Per algunes curiositats que enclou aquest document valdria la pena de transcríurel literalment, emprò tantsols apuntarèm lo més remarcable ab relació al obgecte general de aquesta Historia o a alguna particularitat de costums de l'època.

Los marmessors nomenats pel comte son: En Olaguer, arquebisbe de Tarragona; En Berenguer, bisbe de Girona; En Ramon, bisbe de Vich; En Aymerich *fratrem meum* diu l'escriptura (1); En Guillèm Ramon Dapifer, En Berenguer de Queralt, En Galceràn de Pinós, En Guillèm de Cardona, En Ramon Bernat de Guardia, En Guillèm Gaufret de Cervià, En Riambau de Baseia (2), y En Ramon Renar.

(1) Senç dubte devia esser En Aymerich II, vescomte de Narbona, fill d'En Aymerich I y de Na Mahalta. Aquesta dama, mare d'En Ramon Berenguer III, se casà en segones nupcies ab lo narbonès, y per lo tant lo nomenat germà pel nostre comte no'n pot esser d'altre que'l germanastre del nom esmentat.

(2) En Balaguer diu Bascia y interpreta que tal volta sia de Bas, emprò si hagués mirat bé l'original hauria vist que diu Bescia, cognom conegut a Catalunya. Parlant d'aquest document adverteix en una nota que «no cal fiar en la copia publicada a la *Marca Hispànica* perque *està plena d'errades*», calumnia o quan menys exageració que desdiu de l'imparcialitat manifestada en altres ocasions pel Cronista de Barcelona. Los anotadors d'En Pujades digueren que a l'obra d'En Marca s'hi llegien dos noms diferents dels que aquell cita, y això

Aquests noms serveixen al menys per donar una idea de les principals familíes catalanes d'aquella època.

Entre les innombrables deixes a esglesies, n'hi ha una de la tercera part de la moneda de Girona al monestir de Sant Pere de Galligans de la meteixa ciutat per l'obra de llur esglesia.

A la cavalleria de Jerusalem lo comte li deixa llur cavall *Danc*, ab tota llur armadura, y al hospital de Jerusalem una masia de Vilamajor, junt ab una altra que ja li havia donat, y llur cavall negre, que podrà redimir lo fill y successor Ramon per mil sous.

Deixa a Deu totes les lleudes y *mals usos* que imposà novament a les ciutats, *dimitto etiam Deo omnee leüdas et malos usaticos quos noviter missi in civitatibus meis*, detall curiós per quant senyala en certa manera l'època en que's donà començ a les odioses prestacions feudals que foren motiu de tants disgùstos durant los segles mitjos, fins que quedaren abolides en temps d'En Ferràn *lo Catòlich.*

Lo repartiment dels estats subgectes al domini d'En Ramon Berenguer lo feu entre llurs dos fills: al hereu, del meteix nom que'l pare, 'l feu comte de Barcelona, y al segon, que duya'ls dos noms a l'inversa, de la meteixa manera que'l *Fratricida*, Berenguer Ramon, li donà, ab independencia del altre germà, la Provença, detallant los comtats y senyorius (sença comptar los castells) de la manera següent:

Al hereu lo comtat de Barcelona y tots los honors de les

---

potser donà peu a n'En Balaguer per creure que'l segon era'l que equivocava, essent així qu'es lo primer. Si no temessim ofèndrel, arribariem a sospitar que no examinà l'original y que fins llegí molt per demunt les copies publicades, a judicar per lo que ell meteix nos diu, donchs comet les meteixes errades d'En Pujades en la distribució de les deixes, dóna al cavall del comte'l nom que aquell li doná, *Dandey* (senç dubte errada d'imprempta), y nega rodonament que al testament hi hagi la circonstancia d'haver deixat En Ramon Berenguer llur cavall a la cavalleria de Jerusalem.

No sabèm què vol dir lo nom del cavall *Danc*. Si es lo *Danguis* que's troba al llatí de l'Etat mitja (V. Ducange), significaria fortalesa, lo *donjon* francès; emprò això no passa d'una suposició a falta d'altra prova de més força.

Marques Espanyoles, *lo comtat de Tarragona y llur arquebisbat ab totes llurs pertenencies* (y en això hi podrà veure'l llegidor la mellor prova de que En Ramon Berenguer no's desprengué del domini de Tarragona, que s'havia reservat quan la cessió al bisbe Olaguer), lo comtat d'Ausona, 'l de Manresa, de Girona, de Besalú, Vallespir, Fonollet, Perapertusa, Cerdanya y Conflent, Berga, Carcasona y Redés; y al segon fill, la Provença y'ls honors que tenia a Rodes, Gavaldà y Carlades.

En cas de morir un dels dos fills sença successió, aquell que quedés entrava en possessió de l'herencia del altre, y si'l sobrevivent també morís, sença fills, passava l'herencia del fill gran a la filla que era casada a Castella, y la del fill segon a les altres filles, exemple patent de que la llegislació del pahis no refusava la successió de les dones.

Respecte de les filles casades hi ha una advertencia molt particular, donchs en quant a les solteres tantsols hi ha l'encàrrech de que llurs germans procurin casarles segons llur alt llinatge, *honorifice*, ab concell dels arquebisbes y bisbes y magnats de Provença: dita advertencia consisteix en prevenir lo cas de que les que s'havien casat fòra de Catalunya hi haguessin de tornar, senç dupte per viudetat, en qual cas, diu lo comte, l'hereu Ramon procurarà també casarles segons llur alt llinàtge, haventse d'estar mentrestánt, o sia fins que's tornin a casar, la filla de Castella a Llagostera, y la casada ab lo comte de Foix, a Ribes.

Entre les deixes piadoses se compten la de cent morabatins a Sant Pere de Roma, cinquanta a Santa Maria del Puig y cinquanta a Sant Jaume de Galicia, prevenint al meteix temps als almoyners que compleixin aquestes deixes y vesteixin a trescents pobres ab túniques.

Compta En Pujades que, trobantse malalt En Ramon Berenguer, se feu dur a un hospital; creyèm que aquest detall s tantsols una interpretació de les notables paraules del omte al professar de templari, dihent que's feya pobre per ruhir de la riquesa celestial. Per nosaltres lo provat es que

morí a Barcelona, y que d'allí fou portat al monestir de Santa Maria de Ripoll, segons ell meteix havia ordenat en llur testament. Lo cos del ínclit comte estava guardat en un sepulcre de pedra, en lo que hi havia esculpits diferents quadros alusius a la mort, enterrament y trasllació del difunt, y alguns versos llatins dels que tantsols se'n conserva una petita mostra en l'obra dels *Condes vindicados*, qual autor explica que «per haver estat aquest sepulcre per molts segles a l'eixida de l'esglesia al claustre a mà dreta, y exposat, per lo tant, als cops de pedra y entremaliadures dels noys, dits relleus estàn bastant malmesos, y es impossible llegir moltes de les lletres»; afegint que'l «dia 6 de juliol del any 1803 se traslladà dit sepulcre dintre l'esglesia per llur mellor y més decenta conservació, y's trobà'l cadavre sencer, de nou pams y mitg, ab totes les dents, barba llarga y cabell tirat a rós, dintre d'una caixa de fusta ficada al esmentat sepulcre de pedra».

L'any 1835, quan ocorregueren los fets que, 'n gran part, donaren motiu per l'extinció de les ordres relligioses (de que'ns ocuparèm a llur degut temps), Ripoll, la maravella artística, l'Escorial dels comtes catalans, fou invadit, saquejat y destroçat per unes colles d'homens ignorants y enemichs de tota civilisació; llur cinisme y refinada cobdicia'ls feu penetrar fins al interior dels sepulcres hont reposaven los antichs hèroes de la patria, creyent trobar allí richs presents y joyes o armes de preu, y descobrint sencera la momia del comte Ramon Berenguer III, la feren obgecte de llurs mofes y escarnis, arrossegantla ab infernal cridoria per dintre de l'esglesia.

L'interès de persones sensates pogué salvar a temps les profanades y escampades despulles del esquelet comtal, com també algunes caixes de papers que havien sigut del monestir. Sapigut això per l'arxiver de la Corona d'Aragó, En Pròsper de Bofarull, a qui'l govern comissionà per recullir y custodiar a dit Arxiu'ls diplomes y escriptures històriques dels arxius y biblioteques dels convents suprimits, nomenà

llur subdelegat al doctor En Eudalt Reguer, metge cirurgià de Ripoll, qui havia recullit los òssos d'un esquelet escampats per diferents punts de l'esglesia, tenint la certesa moral de que havien sigut del comte Ramon Berenguer III, y reclamats per l'esmentat senyor arxiver, foren cedits per dit senyor Reguer, y després traslladats al Reyal Arxiu, hont se conserven, guardats en una caixa de noguera, de forma senzilla, però propia, tenint a la part superior los atributs sobirans que corresponen al personatge que guarda, ab los escuts d'armes de Catalunya als costats, y a la part anterior la següent inscripció:

RAIMUNDUS BERENGARIUS III
OBIIT XIV. KAL. AUG.
A. D. M. C. XXXI.

Tots aquests detalls resulten d'un expedient del que'n formà part una sumaria informació de testimonis rebuda devant de les autoritats de la vila de Ripoll, ab l'obgecte de provar l'identitat del personatge, com axí sembla del conjunt, guardantse tan important document al meteix edifici hont se conserven les cendres.

No podèm acabar aquest capítol sença donar compte de certs auxilis y empreses qual realisació's devia exclusivament a la voluntat y resolució de particulars.

L'any 1100, per ajudar al plà de guerra que intentà'l rey Alfons de Castella contra'ls alarbs d'Andalusia y Còrdoba, diu En Pujades, deduhint lo detall d'un document autèntich, que hi acudí ab socors, afavorint al partit cristià, lo vescomte Aymerich de Narbona, ab molts altres senyors, nobles y cavallers de llur pahis, y qu'en llur seguiment y companyia hi anaren de Catalunya'l vescomte de Rocaberti ab molta noblesa y cavalleria del principat, haventlo auxiliat senyaladament En Berenguer de Canadal ab 6,800 sous moneda de plata, de que li firmaren debitori pels idus de maig.

Això era a Espanya, y aquests catalans feyen bé en auxiliar a una altra nacionalitat espanyola, si no feyen falta a la seva, en lloch d'anarsen a terres llunyanes, a Jerusalem per exemple, per contraure un mèrit y alcançar un fí que podien conseguir, ab igual dignitat devant de Deu y dels homens, sença moures de llur propia casa.

Fem aquesta indicació perque, efectuantse durant lo regnat d'En Ramon Berenguer III l'expedició destinada a recobrar los Sants Llochs, y entrant com de moda l'afany per contribuir a tan grandiós obgecte, ab tot y escamparse l'entusiasme per molts regnes cristians y d'interessarse en propagarlo, en bé de la creuada, tant los Sants Pares com los reys, coneixent aquells que igual fí's conseguiria y'l meteix servey se feya per part dels espanyols defensant a llur patria dels invasors mahometans, y que fins era més ventatjós per la relligió cristiana que la mitja lluna fós combatuda alhora a Orient y a Occident, en lloch d'animar als fills de aquestes regions perque anessin a Jesuralem, procuraren refrenar llur coratge y fins ferlos desistir de llur propòsit (com n'es exemple l'arquebisbe de Toledo, que vingué de llegat a Catalunya, segons ja hem vist), concedint ab aquest fí les meteixes indulgencies de que fruhien los creuats de Terra Santa als que a Espanya lluytessin contra'ls enemichs de la Creu.

Baix aquest precehent, y recordant lo llegidor les necessitats del nostre pahis en aquella època, no s'ha d'estranyar que sia reduhit lo nombre de catalans que figuren a les expedicions d'En Godofret de Bouillon. No obstant, com que fins convencentse de la rahó que poguessin tenir los Sants Pares per desaconcellar als espanyols la participació de les glories de Palestina, podien existir homens que o per compromisos particulars o per complir alguna prometensa s grada, impulsats per llur propia conciencia o per llur carà ter, no volguessin desistir de llur propòsit de fer lo que f yen los guerrers d'altres pahisos, això feu que tampoch f tessin catalans a les guerres d'Orient.

Com aquest acte o decisió procehia de la voluntat de cada individuu, resulta que'ls detalls per acreditar lo nombre de creuats catalans se troben escampats en una munió de documents particulars, no públichs, sença cap dupte desapareguts en gran part, y per consegüent no pot deduhirse pels exemples que's citin quànts foren los guerrers que deixaren la patria catalana per reforçar les tropes franques que lluytaven contra'l turch; consti tantsols que Catalunya, com a regió de l'antiga Espanya, estava interessada en escoltar y complir la veu dels Sants Pares que animaven per la defensa del terrer propi, emprò que aixís y tot tingué guerrers de sobres que respongueren al crit d'En Pere *l'Ermità* y corregueren a Palestina, alguns d'ells fins contra llurs propis interessos, que abandonaren per posar en perill lo còs y la vida.

Dos són principalment los autors que'ns han proporcionat noves sobre aquesta qüestió: lo cronista Pujades, per més que sença declarar les bases històriques en que fonamenta lo que compta, com hauriem desitjat, y l'historiayre Romey, que al derrer capítol del tomo segon de llur *Historia de España*, y com a notes, resumeix tots los ressenyaments que sobre aquest punt facilita l'arxiu de la catedral de Barcelona y en especial lo llibre d'antiguetats de la meteixa esglesia: aixís ho consignèm, a fi de no alabarnos d'una investigació que no hem fet y que sol correspòn al autor a que aludím, o potser a altres que l'han precehit.

Los creuats de qui's parla a la *Crònica Universal de Catalunya*, són, donchs, En Grau, comte del Rosselló; En Guillèm Jordà, comte de Cerdanya; un cavaller nomenat Vilamala, un altre barceloní de nom Azalidis, En Guillèm Canet y En Ramon Pere Albaris. En Romey cita al text los os comtes y En Guillèm Canet, y a les notes esmenta una cta de donació d'En Guillèm Berenguer, canonge de Barelona, datada a Trípoli de Siria a 3 de septembre de 1111, la qual disposa a favor de llur esglesia d'una hisenda que stava possehint a Montjuich, y va firmada per varis cava-

llers catalans que servien a les creuades, quals noms són: Guillèm Jofre de Servia, llur germà Cúcul, Pere Gueraus, Arnau Guillèm, Ramon Folch y Pere Mir o Miró; a més, un testament a favor de la meteixa esglesia, per una senyora que's deya Adhalaidis, del districte de la Roca, que marxà lo 1104 vestida de guerrer ab les tropes que s'embarcaren a Barcelona per anar a la creuada; y per últim, la nova de la mort del arquebisbe de Tir, barceloní, que morí conservant aquella dignitat, després d'haver sigut prior del Sant Sepulcre, segons aixís ho assegura'l *Gesta Dei per Francos;* tot lo qual fa deduir l'esmentat autor, ab fonamentada crítica, que, «per punt general, Barcelona fou la provehidora general de les primeres creuades en gent y armes».

Durant lo regnat d'En Ramon Berenguer III se fa esment, en alguns dels documents existents, de varis mercats que's celebraven a Catalunya, entre ells lo de Muhels, lo de Seguries, lo de Sant Pere de Camprodon y altres, detall que'ns mostra ja la bona situació en que's trobava'l pahis reconquerit y l'esperit comercial de llurs habitants.

Pertany a la meteixa època, y es un dels documents més interessants, la carta de població (y més bé diriem les *franquicies)* d'Agramunt, firmada pels comtes d'Urgell Armengol y Dolça, l'any 1113, per concell y voluntat d'En Pere y En Guillèm de Puigvert y d'En Guillèm y N'Arnau de Pons. No sabèm si aquests són àulichs del comte o representants de la població; emprò es de notar que la carta no s'endreça a la municipalitat, sinó senzillament y en general a tots los habitants y pobladors de la vila, que hi visquessin o hi anessin a viure, als que's fa franchs y lliures, no reservantse'l comte més que la fidelitat y la recta justicia; de manera que aquest es un dels primers exemples de poblacions de reyalesa, a quina importancia deu després la llur lo famós brac reyal que ha de figurar en los tres braços de la futura Dipu tació y en les institucions lliures ab que's distingeix pahis.

En l'aplicació d'algunes penes prevé'l senyor que's r

geixin pels *Usatges* de Barcelona, prova d'haverse introduhit aquest Còdich com a llegislació general del pahis, sença diferencia de comtats; ab tot, los adverteix que no fassin batalles ab ell ni ab cap senyor, batlle o veguer dels seus, de lo que se'n podia deduhir la residencia allí d'aquests dos oficials reyals, per més que no ho assegurarèm (1).

(1) *Marca Hispànica,* apèndix CCCL.

†

Major desenrotllament d'esperit cristià. Edificació d'un convent a Tagamanent, de l'esglesia de Vilabertrán, de la de Sant Esteve de Salses al Rosselló y reedificació de la d'Olot. Consagració de les esglesies de Guisona, de Santa Eularia de Corró de Vall, de Terrassa, de Sant Andreu de Sureda, de Santa Maria de Vallespir, y altres de menys importancia, ab expressió de les reliquies notables que's guardaven en algunes d'elles. Noves canòniques. Recorts de vicis antichs, anorreats per la lley y per un esperit de pau més gran. Restauració de Tarragona, casi inútil: se tracta d'ella al concili narbonès, establint una *Germandat*, a fi de que's contribuheixi ab almoynes. Concili IV de Girona, presidit per l'arquebisbe de Toledo com a llegat pontifici, per resolució de drets qüestionats. Delimitació de diòcesis: no s'extingeix la de Roda per unirse a la de Barbastre. Lo bisbe de Vich retrassa llur consagració, avants de deixarse consagrar per lo narbonès. Límits del bisbat de Girona. Hospital a Perpinyà. Canonisació d'En Odó d'Urgell per llur successor sença intervenció del Sant Pare. Donació de servents a l'esglesia. Cens grotesch, d'un *porch canonical*, al Capítol de Barcelona. Referencia a la vinguda de templaris, explicada a la part civil.

JA venim observant de lluny lo desenrotllo que adquireix la societat esglesiàstica a Catalunya. Quan l'època es confosa y'ls detalls escassos, per explicar la vida d'un poble o d'una de les classes en que està dividit, convé aprofitar fins les més insignificantes noves, y esser minuciós en los detalls; emprò a mida que's va acostant a llur perfecció y li sobren ...ments per ostentarse ab la robustesa y força que li corres...nen, la minuciositat en los detalls de nombrosíssims fets ...rjudicaria la part recreativa que deu oferir l'Historia, y ...í lo conjunt y potser lo resultat del conjunt es lo que ...a suplir en èpoques ja cabals y riques en ressenyaments ...tòrichs la minuciositat aprofitada als primers temps.

Per justificar la bona disposició cristiana dels nostres restauradors, fou indispensable a la primeria citar los exemples de caritat sença'ls quals no hauria pogut assentarse al pahis la relligió ni sostenirse'l culte; quan los exemples se multiplicaren; quan sortosament arriba a esser costum la caritat y generositat per les que la societat esglesiàstica passa a ésser propietaria; quan tant lo magnat com l'home del poble, aymants de la relligió que adoren, no clouen per derrera vegada'ls ulls senç haver contribuit a la glorificació de la que es per ells àncora de salvació al altre mon, lo deturarnos en actes particulars de tan heroyca virtut seria repetir sempre un meteix fet ab la sola diferencia de noms.

Si hem anat ometent gradualment les donacions (excepte les que's distingeixin per notables o extraordinaries), gradualment podriem ometre també altres series de noves ab determinat obgecte que fins aquí hem detallat tantsols per acreditar l'esperit y caràcter d'una època que's va perfeccionant, perque cert es que la generalisació y major nombre d'actes, encar que alternin ab altres de contraria aparensa, revelen sempre que'l fi a que's dirigeixen no es gayre llunyà, y que llur trascendencia va a produhir molt aviat una perfecció.

Desde aquest punt de vista seria natural començar a fer ab les fundacions, construccions o reedificacions, consagracions y dedicacions, lo que ja hem fet ab les donacions y deixes a benefici de l'Esglesia, perque si'ls medis per fundar y edificar no escassegen com als primers temps de la reconquesta, es clar que'ls efectes han d'esser abundants o nombrosos.

Limitantnos al regnat que'ns ocupa, certament podèm citar algunes noves de construccions que'ns han vingut a mans en l'investigació general; podèm, per exemple, rec dar l'edificació d'un convent al castell de Tagamanent, ç havia de dependir del monestir de Santa Fè *Conquen* l'any 1098; la de Sant Esteve de Salses al Rosselló, co truhida poch avants del 1114; la de l'esglesia de Vilabertı per llur prelat, avants del 1110; la reedificació de la d'Ol

que s'acabà'l 1116, y del any anterior altres varies a que fan referencia en conjunt los autors de l'*España Sagrada*.

En conseqüencia, poden donarse aixímeteix les cites de diferentes consagracions corresponentes a les esmentades esglesies lo meteix any d'haverse acabat o'ls següents, y altres isolades, emprò que són provable indici de construccions acabades de poch, com la de Guisona'l 1099, pel bisbe Folch de Barcelona; la de Santa Eularia de Corró de Vall, al Vallès, pel bisbe barceloní Berenguer, lo 1104; la de Terrassa'l 1112, pel bisbe Ramon, successor dels anteriors (qui colocà allí reliquies dels martres de Çaragoça y dels altres martres sant Sever, Julià y Valentí); la del monestir de Sant Andreu de Sureda, pel bisbe Pere d'Elna,'l 1121; la de Santa Maria de Vallespir, per Udalgari d'Elna, 'l 1130 (hont més tart hi instituhí ell meteix canonges regulars agustinians, prevenintloshi que no podrien tenir res propi, ni fins lo meteix prior, *un nit eis liceat habere proprium, nec ipsi ejusdem loci Priori*), y, en diferents anys del meteix regnat, les de diferentes parroquies y esglesies de més o menys importancia, tals com Santa Eularia de Provençana, Sant Sadurní del Penadès, la Magdalena d'Esplugues, Sant Julià de Palou al Vallès, Santa Maria de Martorelles, Sant Andreu del Palomar, la de Sant Nicolau vora'l castell d'Ager, de totes les quals nos en dóna també coneixement l'obra derrerament citada, consignant los anys respectius de cada acte, lo més alt dels cuals es lo 1105.

Sença aquests exemples, y si convingués una averiguació sobre aquest obgecte determinat, se'n podrien citar d'altres; emprò ¿se vol més prova de la ja inutilitat d'aquestes cites d'aquí endevant que llur meteixa abundor? testimoni infalible del estat pròsper de l'Esglesia al nostre pahis; de manera que ja no hi ha cap necessitat de justificarlo en a esta part.

Si hagués datat de més temps una institució que s'anava d enrotllant, la vida canònica y regular, també podriem o ar respecte d'ella baix lo meteix sistema: ab tot, encare h n de continuar donant les noves que apareguin a l'His-

toria, ja per esser notable l'afany que s'observa en instituir canòniques, com per estar realment l'institució al período de llur desenrotllo.

En diferents documents se troba esmentada la de Santa Maria del Mar, per lo comte de Pallars lo 1100; lo meteix any, després del concili celebrat a Girona que presidí'l llegat apostòlich Bernat, arquebisbe de Toledo, assistí aquest a la consagració de l'esglesia de Vilabertràn, a favor de la qual concedí'l llegat varis privilegis, decretant que'ls clergues reunits allí fessin vida canònica segons la regla de sant Agustí, sença tenir propietat y possehintho tot, *tamquam nihil habentes, et omnia possidentes*; lo 1102 s'estableix que visquin canònicament los clergues de l'esglesia de Sant Joan de Perpinyà, y'l 1111 's disposa que a l'esglesia de Santa María de Besalú hi visquin esglesiàstichs guardant també vida canònica.

Lo llegidor, en vista dels detalls y rahons que acabèm de presentar, creurà naturalment minvat a proporció (y a mida que's desenrotllen grans sentiments de pietat, que's fan grans esforços en prò del culte y s'endreçà pel bon camí al clero del pahis en benefici de la relligió) lo nombre d'escàndols que, ab dolor, hem tingut de consignar lo segle anterior: aquests son, en cassos donats, la mellor prova de que la justicia impera, com ara succeheix; donchs, viciats per mals exemples y a conseqüencia de l'imperfecció de costums los que obren sença dret, desde'l moment en que una mà forta'ls vol reprimir, se llencen ab atreviment, y de llur resistencia'n provenen qüestions sorolloses, qual desenllaç en bons temps com lo que desde ara s'inicien, es més aviat profitós que no pas perjudicial.

Assentèm aquesta veritat que l'experiencia històrica'ns ensenya, per esser realment diferents los resultats d'una meteixa qüestió segons sia l'època en que aquesta's promou. Quan l'autoritat es feble, quan los drets se confonen, qı la força es arma poderosa del que resisteix, la lluyta es mal exemple que ajuda a pervertir la societat. Quan la ll impera, quan l'esperit de justicia anima tots los cors, qn

l'autoritat té prou força per combatre la força del que resisteix, llavores la resistencia produheix una lliçó en gran manera moral per tots los que la presencien, que acaba pel càstich del resistent o pel regoneixement que aquest fa de la justicia, que dóna per conseqüencia la pau.

No manquen, donchs, en aquesta època exemples, quelcom nombrosos encare, d'actes que revelen en part la continuació de les males costums tolerades al segle anterior; emprò desprès d'aquests actes queda justificat lo vaticini que acabèm de fer respecte de la nova època en que anèm entrant. Ne donarèm compte en una ràpida descripció.

Cert es que l'any 1097 disputen lo comte Ponç d'Empuries y l'abat de Sant Pere de Rodes sobre drets deguts de vassall a senyor, que exigia aquell a un capellà de certa esglesia; que'l meteix any reclamaren los canonges de Barcelona, devant del llegat Bernat que celebrava concili a Girona, uns llochs defraudats pel bisbe d'aquesta ciutat, que'ls retenia ab lo pretext de que li corresponien per dret hereditari, essent en aquesta ocasió quan dit llegat volgué inquirir y informarse de còm havien adquirit llurs oficis o dignitats alguns individuus del capitol gironí, per judicar en justicia de llur possessió; que l'any 1100, En Guillèm Jordà, comte de Cerdanya, tingué d'escoltar les queixes del abat de Cuxà sobre tolerancia interessada de llurs antecessors que evitaren una reversió deguda al monestir (1); y que'l 1104 causà greus perjudicis y mals al monestir de Sant Feliu de Guixols lo senyor del castell y vila de Pals, En Bernat Oliver (quina historia, bastant curiosa, relata En Pujades); que'l 1108, lo meteix comte Ramon Berenguer III arribà a ocupar esglesies y altres coses del Capítol de Barcelona, donades avants a n'aquest per En Ramon Berenguer I; que'l

(1) Es curiosa y val la pena d'esser citada la data del document que acredita aquest fet, de que'ns dòna compte En Baluzi, per desengany dels que creuen que'l datar de Catalunya pels anys dels reys de França era quelcom més que un costum. Per aquest exemple's prova que's comptava pels anys dels monarques que regnaven a França, emprrò nó a Catalunya. Diu així: *Anno Christi incarnationis millesimo centesimo,* REGNANTE IN FRANCIA *Rege Philippo anno* X[illegible]II.

1113 disputaren molt fort los abats del monestir de Sant Miquel de Cuxà y'l de Santa Maria d'Arles sobre la jurisdicció de Sant Pere de Torrelles del comtat del Rosselló; que'l 1117, lo bisbe Olaguer de Barcelona promogué plet al monestir de Sant Cugat, devant dels jutges competents y del llegat cardenal Bosó, y que l'any següent un abat Berenguer, de la Grassa, que's deya germà uterí del comte de Barcelona, ab pretext de paternitat (com diu En Pujades), a mà armada, *seculari potentia fultus*, invadí'l monestir guixalench (citantse del any avants també algun desviament de llur regla per part dels monjos del monestir de Sant Pare de Galligans, per lo que's volgué enviar allí alguns monjos de la Grassa, dependents del esmentat Berenguer); que'l 1120, tingueren lloch les series desavinences entre'l capítol de Girona y'l comte Ponç Huch d'Empuries (de que hem donat compte a la part civil), y per últim, que'l 1130, tractant los monjos de Ripoll d'eximirse de l'obediencia al bisbe diocesà, ab l'excusa de que aquell monestir estava unit al de Sant Víctor de Marsella, no feren cas de les pretensions del bisbe y fins ni de les lletres apostòliques, *desiserunt et conspuerunt*, deixant de cumplir lo que oferiren quan lo concili de Clermont; emprò aquesta serie de mals exemples, com avants hem dit, en lloch d'acreditar la continuació de les dolentes costums anteriors, son lo testimoni més viu de la perfecta situació en que s'anava ostentant Catalunya, tant en general com en cada una de les principals classes que constituhíen llur població.

Observis lo desenllaç de tots los fets referits, ja sia a les histories conegudes, generals del pahis o particulars de les Ordres, ja pels documents coneguts, y's veurà que sempre duhene lo segell de la pau o de la justicia: entre la part civil y l'esglesiàstica sempre dóna fí a la disputa la concordia; entre dues congregacions esglesiàstiques, l'autoritat del superíor resol la qüestió; derrera de la resistencia del ence[illegible] t ve'l regoneixement de llur culpa y'l perdó; derrera de la [illegible] çuderia del rebetl, que's val de la força contra la força [illegible] l poder suprèm, ve l'humiliació del orgullós; derrera de la [illegible]

terada indisciplina, cau sobre'l culpable la poderosa mà de l'autoritat superior esglesiàstica, que ja pot obrar ab tota llibertat y energía, segura de que no minvarà llurs facultats cap poder estrany, y que, molt al contrari, l'han d'animar en llurs actes, per bé general del pahís, tant lo superior metropolità com lo quefe suprèm del Estat.

No's pot citar ni un sol exemple que s'aparti del desenllaç que indiquèm.

En endevant haurèm de minvar per necessitat los cassos d'invasió; les disputes belicoses en sosteniment d'un dret no passaràn de plets; podrà dirse que estàn en decadencia les vicioses costums de simonia y d'indisciplina; lo principi d'autoritat serà més acatat, qualsevulla que sia l'esfera hont s'ostenti; y, en conseqüencia, bé podrèm afirmar que falta poch perque la nacionalitat catalana entri en un nou període de civilisació, en la que no han de pendres com a defectes los cassos especials que poden ocórrer en l'esdevenidor.

Dihèm que falta poch per arribar a la desitjada perfecció constitutiva de la nostra nacionalitat, tant en lo civil com en lo esglesiàstich, perque ni durant lo regnat d'En Ramon Berenguer III se consegueix la reconquesta de la part de Catalunya compresa desde Tarragona al Ebre, ni, per la meteixa causa, la reaparició del arquebisbat passa d'esser una aspiració tocant a la possessió de la diòcesis metropolitana, y cal que passi un altre regnat perque's completi l'obra.

Ometèm aquí, per no repetir, la descripció que hem fet a la part civil, ab la que està intimament lligada, de tot lo que respecta al nou títol d'arquebisbe donat al bisbe Olaguer de Barcelona, de lo que vingueren a esser los travalls de restauració y defensa de l'antiga metròpoli y de les dificultats que's presentaren avants que'ls successors del restaurador fruhissen dels beneficis y comoditats que corresponien al suprèm quefe esglesiàstich de Catalunya, emancipat ja del tot de la Sèu narbonesa y lliure de les influencies estranyes que, per rahó d'aquesta dependencia, hagué de sofrir en altres temps en perjudici de l'unitat general del pahis y del esperit patri que havien de sentir en endevant tant los bisbes y abats com

los magnats y'l poble, atents tots als desitjos del comte sobirà y desitjosos ab aquest de constituhir una veritable patria independenta, alhora que temuda y respectada, y per lo tant ditxosa.

A la meteixa descripció hem donat nota dels concilis celebrats fòra de Catalunya, als que hi acudiren alguns dels nostres bisbes. Per lo que interessa a la restauració de Tarragona, podèm citar també'l narbonès, presidit per llur arquebisbe Arnau, legat pontifici, ab altres dotze bisbes, entre'ls quals hi havia En Ramon d'Ausona; un dels més interessats en aquella, En Olaguer, y a més los de Girona, Urgell, Çaragoça y d'altras diòcesis de França, «los quals, diu En Florez, considerant l'atràs de la metròpoli de Tarragona y volguent restaurarla, fundaren ab aytal fí una *Germandat* (símbol o confraria) en que cada hu dongués anyalment l'almoyna que pogués: los arquebisbes, bisbes y prelats de capítols y monestir, per ells y per llurs súbdits; los clergues y llechs, *dotze denaris* cada un, o lo que pogués, etz.»

Dels concilis celebrats dintre de la provincia tantsols podèm esmentar lo tingut com a IV de Girona, lo 13 de desembre de 1097, baix la presidencia del ja conegut arquebisbe toledà En Bernat, que vingué a aquesta terra ab caràcter de legat pontifici. Los autors que parlan d'aquest concili no copiaren llurs actes, qual contingut ignorèm; emprò, si'ns atenim als detalls que'n donan los autors que se n'han ocupat, a menys que hi ometessin lo relatiu a disciplina, hem de confessar qu'en ell se feu més obra de conciliació y de justicia sobre drets qüestionals, que no pas travall de cànons per la perfecció d'aquella, segons era generalment la costum.

Alguns dels actes que allí's practicaren queden ja referits tant en aquesta part esglesiàstica com a la civil del present capítol.

A l'època de que'ns ocupèm quedaven ben separades y senyalades les diòcesis bisbals de Catalunya; no obstant, cal fer alguna observació respecte de la de Roda.

Lo 1101 fou tornada a pendre, y per no perdres may més,

pel rey En Pere d'Aragó, la ciutat de Barbastre, y en conseqüencia, la sèu de Roda, ab lo beneplàcit del Sant Pare, fou traslladada a aquella ciutat, unintse les dues sèus, y axís havien de seguir, donchs tres anys més tart, al fer lo comte Ramon de Pallars certes concessions al bisbe d'Urgell, exceptúa tantsols aquelles esglesies de llur territori que la sèu de Barbastre refereix com a propies, y com aquestes més bé devien pertanyer al bisbat de Roda, quan no's citava aquest sinó l'altre, senyal de que allavores dominava'l nou nom.

Per lo tant, pot admetres lo que calcula En Pujades, de que la sèu de Roda no devia quedar extingida a pesar d'estar unida ab altre, y que'l nom dominant no es prou per admetre l'extinció d'aquesta.

Després del any 1100 s'observa al bisbat de Vich un retràs en la consagració del bisbe electe, y aquest detall que citèm es important per demostrar la disposició dels bisbes del pahis a emanciparse de Narbona, disposició que devia esser més viva per part del ausetà, com a successor del que havia sigut arquebisbe de Tarragona; de manera que, avants de deixarse consagrar per l'arquebisbe de Narbona, preferí mantenirse electe, fins que passà a Roma, hont s'ignora si ho seria o no per mans del Sant Pare.

Respecte del bisbat de Girona, mereix recordarse la butlla d'En Pasqual II (any de l'Encarnació 1115), confirmativa dels bens y privilegis de dita esglesia, per decretarse que'l bisbe «posseheixi y conservi tots los límits de llur parroquia de la meteixa manera que'ls tingueren llurs antecessors», senyalant aquests límits la butlla «ab la particularitat de posar a mitjorn lo bisbat de Barcelona, lo de Vich a llevant, los d'Urgell y Elna a tramontana, y'l mar a ponent». (1).

Com a curiositats notables que corresponen a l'època que historièm, poden citarse, apoyantles en documents, les següents: lo 1116, En'Arnau Gaufret, comte del Rosselló, y En Pere, veguer de Perpinyà, feren una donació que augmentà

(1) *España Sagrada*, tomo XLIII, pág. 199.

més tart lo primer, per construir un hospital hont fossin cuydats y curats los pobres malalts, acte molt honrós, per demostrar lo gran esperit de caritat cristiana que animava als nostres avis, ja demostrat anteriorment a Barcelona, hont també existía una institució semblant, que rebé nous augments los pximers anys del pròxim regnat, pel favor del piadós Olaguer.

Lo 1123 morí al Urgell llur bisbe Odó o Dot, fill d'En Artal, comte de Pallars; durant llur jovenesa havia fet vida militar, emprò reconegudes llurs virtuts y llur devoció per la vida esglesiàstica, al morir llur antecessor fou aclamat per bisbe ab totes les formalitats de consuetut, y donà durant llur vida tantes proves de les bones condicions y qualitats que possehia, que llur successor, veyent que per llur intercessió's feyen molts y notables miracles (segons compten los autors que s'ocupen de la vida del sant urgellès), lo canonisà, donant ab tal obgecte l'any 1133 un decret (que En Pujades copia) en lo que manà que's resés per ell no tantsols a la catedral, sinó a tot lo bisbat y que's guardés lo dia del seu nom com lo del sant diumenge y dies de Nostre Senyor.

Citèm aquest fet per haverse realisat sença intervenció del Sant Pare. En Pujades assegura qu'en aquell temps existia aquesta costum, es a dir, que'ls bisbes canonisaven per ells propis, emprò encar que no fós així, cal tenir present que aquell cas no era nou al Urgell, donchs ja observarem lo meteix quan la canonisació de sant Armengol.

Es molt notable'l document firmat pel vescomte d'Urgell l'any 1126, segons referencia d'En Baluzi, pel que's prova que'l comte Armengol y llur muller Arsendis, per remey de llur ànima y esborrar la memoria d'una invasió que aquell havia comès, donava al bisbe y capítol d'Urgell un servent a cada una de les viles y castells de llur domini, entre les que s'esmenten Balaguer, Castserra y Barberà.

Com a detall curiós y tantsols perque's comprengui la senzillesa de l'època, podriem afegir la donació feta pel bisbe Olaguer y'l capítol de Barcelona l'any 1128, a n'En Pere Miró, pagant aquest de cens un *porch canonical* la diada de

l'Assumpció de la Mare de Deu, y un parell de capons lo dia de Sant Andreu, *sub censu unius porci canonicalis... et... unum par caponum.*

Tot lo que podriem dir aquí respecte de l'institució de l'Ordre del Temple a Catalunya va inclòs a la part civil al parlar de la professió del comte Ramon Berenguer III.

Vencent, fins hont nos ha sigut possible, dificultats materials, nos hem decidit a presentar una copia d'aquesta moneda, potser la més antiga coneguda del temps dels comtes sobirans. Es d'or y du al voltant lo nom *Comes Raymundus*, ab una inscripció alarba a totes dues cares, al centre, que'ns ha sigut impossible reproduhir per complert, atès llur mal estat de conservació. Empró, constant als nostres orientalistes que l'inscripció aràbiga es la meteixa que's troba als dinars de Jahya-al-Moctali, dels anys de la Hegira 419 a 426, hem de creure que aquella s'usà tantsols com a guarniment, y capritxosament pels que cuydaren d'encunyar la moneda, que potser fossin alarbs, empleats a la *Zeca.*

Alguns numismàtichs, tal vegada guiantse per la forma y'l gust del tipo, l'atribuheixen a n'En Ramon Berenguer III, única rahó que'ns mou a donarla a coneixer, devent observar, empró, que si'ls citats anys alarbs fossin los de l'encunyament de la moneda, reduhits al compte vulgar, no'ns senyalarien lo regnat que's suposa, sinó'l d'En Berenguer Ramon I, per correspondre al 1028, en que regnava aquest princep.

Heus aquí les inscripcions:

Al-Ka-(cem, colocada aquesta terminació a la part baixa, segons costum).

No (hi ha) *Deu* sinó

Allah sols ell

no (hi ha) company per ell.

cem,

Waliyya-l-ahd (príncep hereu).

El iman Jahya

Al-Moctali Billah

amir dels creyents.

Idris. (Aquest es lo nom que ha de seguir al títol de dalt.)

CAPITOL XV

—

Ramon Berenguer IV

Desde l'any 1131 al 1137

—

Succeheix En Ramon Berenguer IV. Immillorable situació preparada per l'antecessor. Gran política del nou comte. Judici, segons la costum goda, entre'l comte y llur veguer Castellet. Ajuda als de Peralada contra'l comte d'Empuries, y primera tendencia dels pobles a ferse de reyalesa. Lluyta y reconciliació imaginaries entre'l nostre comte y'l de Tolosa. Propòsits de guerra contra'ls alarbs del territori. Donació de Tortosa a n'En Guillèm, senyor de Montpeller, qui havia d'ajudar a la conquesta y ferse vassall del comte. Batalla de Fraga y desaparició del emperador En Alfons. Lo comte assisteix a la proclamació d'En Ramir lo *Monjo* a Çaragoça y comença a esser conegut al Aragó. Li convé més a n'aquest regne unirse ab Catalunya independenta que ab altres Estats d'Espanya. Llegenda d'En Tomich sobre la mort donada per un Montcada al arquebisbe de Tarragona. Bando de Montcada y reconciliació ab lo comte. Indicació de les conquestes que ha de realisar després lo comte essent ja príncep d'Aragó. L'emir de Çaragoça Abu-Merwan, acorralat a la fortalesa de Rotha-el-Jehud, mor, y'l succeheix llur fill Abu-Djafar. Va cedint aquest totes les fortaleses y acaba la dinastia dels Beni-Hudes. Los alarbs d'Aragó y de Lleyda sofreixen lo predomini dels almoravides. Actitut incerta dels alarbs tortosins, guerra civil a Valencia y guerra a l'Àfrica entre almoravides y almohades. Situació favorable per los propòsits d'En Ramon Berenguer IV. Referencia a l'època immediata, corresponent als comtes-reys, quina dinastia comença per En Ramon Berenguer, comte de Barcelona y príncep d'Aragó.

Al tancarse la tomba del comte a qui la posteritat ha donat lo nom de *Gran*, passa a ocupar lo trono dels Berenguers un varó excels, per quina mà veu lo pahis realisades veritables y portentoses grandeses. Si pregunteu quin dels dos hèroes era més digne, difícilment vos respondrà l'Historia, per esser exarrahit lo temps en que abdós visqueren: s'hi troben consignats més aviat fets que no pas causes, y si pels fets podèm gloriar al segón, ¿quí pot assegurar que no s'ha de cercar l'origen d'aquets y la rahó de la

gloria que tributèm, en les causes degudes al primer? La situació del regne aragonès, l'aillament dels alarbs de Catalunya, les relacions contretes per En Ramon Berenguer ab altres sobirans d'Espanya, es cert que afavoriren al príncep català per les utilíssimes empreses que va idear des lo primer moment de la seua successió; emprò també es cert que aquestes havien sigut sempre'l somni daurat de llur pare, qui va acostumar al pahís a suspirar per elles, va exercitar a llurs homens en fadigues bèliques per quan se presentés ocasió per verificarles, y va deixar, per dirho axí, preparada la terra per que'l fill logrés lo fruyt de llurs afanys. En Ramon Berenguer no havia degenerat de la gloriosa sanch que'l precehia, y per això havia de regoneixer les aspiracions de llurs ilustres precehidors: tantsols calia que lluhís lo seu estel per complir lo que aquells no varen fer, prescindint de les necessitats que tal vegada endarreriren la obra. Lluhí certament l'estel, posant a nostre comte en situació ventatjosa: la obra suspirada de llurs avis fou, donchs, més fàcil d'esser portada a terme; les empreses posteriors o contemporanies foren resultat de la primera ventatja y del seu consegüent profit; una grandesa anà atrayent a l'altra, y En Ramon Berenguer IV va esser gran pels fets, com ho havia estat lo seu pare y com ho foren altres precehidors pels afanys ab que'ls intentaren en temps menys favorables.

L'exarrahiment de la època, com avants indicarem, pochs documents nos ha proporcionat per acreditar los fets més notables, poguent deduhir per ells lo caràcter y talent del hèroe que'ls va verificar: en altres segles, de civilisació més avençade, y en que l'Historia es quelcom més que narració cronològica d'aveniments, la privadesa que mereixen los escriptors del príncep que'ls favoreix es camí obert per obtenir fins les minucies que's refereixen a la vida del personatge que intenten descriure; mes en los segles en que'ns ocupèm se'ns ofereixen grans buyts, sobretot respecte als primers passos d'aquell y a les menudencies lo meteix de llur vida privada que de la pública, per la que, principalment, es venerat o avorrit. Fèm aquesta observació perque

quasi no podèm explicar altra cosa que'ls aconteixements generals en que prèn part nostre comte al cap de poch d'haver succehit al seu pare, y especialment durant los sis primers anys de regnat: fòra d'aquells, res nos consta de positiu per poder dir còm procehí, tant en lo govern com en l'administració, y fins en lo desinvoltiment de llurs qualitats personals, lo derrer dels Berenguers, lo destinat a adornar, avants de poch, llur garlanda comtal ab atributs reyals.

Malgrat aquesta omissió en la Historia, la diversitat dels aveniments que'ns toca referir del nou comte y la classe a que pertanyen, nos fan ja calcular tot seguit que En Ramon Berenguer era digne interpretador y continuador de la política dels que'l precehiren, donchs com ells inaugura'l seu regnat procurant ofegar des lo començ los gèrmens de revolta, per remoure obstacles a l'acció del poder públich y suprèm que li atanyia, y atrayent, al meteix temps, ab amor y magnanimitat, tots aquells elements que poden contribuir al benestar de llurs súbdits, del que regolfa, sença cap dupte,'l benestar del sobirà, y d'abdós lo de la patria en general.

Lo primer fet que'ns presenta la Historia en lo que prèn bona part lo nostre comte, qui tenia llavores setze o disset anys, es la brega entre ell y un ministre seu veguer de Barcelona, nomenat Ramon Berenguer de Castellet. Pel seu ofici era aquest feudatari del comte, son senyor, y com en algunes reclamacions que li feu se desmanés de paraula, En Ramon Berenguer va demanarli l'*estacament* de dret, o sia, que li firmés de dret en llur cort o que's posés a judici y dongués rahó de les querelles y queixes que tenia contra ell. Lo veguer va conformarse y va firmar de dret 500 morabatins, donant alguns fiadors; se nomenaren jutges per establir lo tribunal hont se devia substanciar lo procés, entre'ls que hi havia'l bisbe Olaguer; y escoltades les rahons, se donà la sentencia, condicional en alguna de llurs parts, per negar un y altre dels contendents qualques de llurs acusacions y no haverhi més remey en aquest cas, segons la lley goda, que confessar o remetres al judici de sagrament o desafiament.

Diago o Pujades son los que'ns' donen nova d'aquest aveniment, apoyantse en un document del antich llibre *dels Feudes:* curiós es lo fet, segons se pot veure per la relació que'n fan abdós historiayres, y nosaltres l'esmentèm tantsols per la part curiosa que té y per la deducció que pot ferse, lo meteix respecte del caràcter del comte que de les costums de la època. Les reclamacions d'En Castellet nos fan coneixer, donchs, qu'en aquell temps, per lo manteniment del veguer y llur cort, hi havia assenyalats certs arbitris en la ciutat, y que, de per sí,'l precehent comte n'havia inventat altres, injustos, que va cedir al veguer en paga de la senyoria o feude de Terrassa, que havia tingut; al morir En Ramon Berenguer III va penedirse d'aquella violença, y manà que no's seguís ni's repetís, y devent lo fill complir lo precepte del pare, per això no volia satisfer a En Castellet, qui havia fet lo contracte estant convençut de la injusticia d'aquell impost, empro, veritablement, ne sortia perjudicat, perque així se quedava, com a veguer sença l'arbitri, y com a particular sença l'antich feude.

Als ulls d'un legista imparcial, prescindint dels devers entre vassall y senyor, y més si poguessim tenir nova de precehents respecte les relacions que mitjançaren en lo derrer regnat entre'l senyor suprèm y la familia d'En Castellet, potser la rahó seria a mitges; emprò, atès lo llenguatge insolent del reclamant (que arriba a esser notable per lo desvergonyit, per més que'ns fèm càrrech de la rustiquesa dels barons feudals), y qu'en llurs rèpliques lo comte arribà a dir «que duptava molt qu'En Berenguer Ramon de Castellet tingués dret a la possessió del ofici que usava y que fos tan valedora que per ella pogués fruhir lo càrrech», no es pas gens estranya la declaració feta pels jutges, que resolgueren qu'En Castellet possehís tot lo que pogués probar haverho adquirit de mans del vescomte, o d'En Reverter llu fill, ab aprobació y autoritat del comte, y que tornés tot lo demés, lo que tingué lloch l'abril de 1133.

Ab molt acert reflexiona En Pujades després d'aquest aveniment, espresantse d'aquesta manera: «Còm va acabar

aquest plet, si tingué execució la sentencia, s'hi va haver composta, o si probà'l veguer los articles que se li deixaven a major prova, o bé, per falliment d'aquesta, tingueren de batallar, no se sap ab certesa; si bé es veritat que no manquen sospites de que fou lo derrer, donchs consta que no tenint lo veguer l'autoritat y aprobació, o consentiment, de llur príncep y senyor per adquirir aquell feude, o per haverlo perdut com ingrat, tingué de tornarlo a mans del comte, y aquest lo donà en feude a En Reverter, fill del vescomte, en l'any tercer del rey Lluis *lo Menor,* y després a En Guillèm de Guardia, fill del meteix Reverter.»

Los apuntaments interessants que nosaltres deduhim de aquest conjunt son: l'esperit de justicia que animava a nostre comte, ja en los primers anys del seu regnat, quan així se subjectava a les decisions d'un tribunal, que, regintse per la lley goda, fins podia obligarlo a batres ab llur vassall; lo respecte del fill a les disposicions del pare; la consideració del príncep per llurs vassalls per no gravarlos ab injustes exaccions, y per fí, la fermesa de caràcter que tot suprèm governant dèu tenir, y més en los primers anys del govern, per no donar motiu a llurs amichs y oficials d'abusar de la inexperiencia o generositat del senyor. Encara més: per la declaració del desafiament que fan los jutges del plet, veyèm no tantsols la mescla de la lley goda ab la costum franca que permet aquell, sinó també la continuació d'abdues en les noves lleys que regeixen lo pahis, com pot comprovarse acorrent als *Usatges*, en lo titulat *De batalla*, del que on deixen de parlar los antichs comentadors.

Altre dels aveniments notables d'aquest meteix any fou'l socors que donà nostre comte a tres cavallers, Gambert de Peralada, Ramon de Torrelles y Aymerich llur germà, que's nomenaven senyors de Peralada: aquests van presentarse a En Ramon Berenguer, segons sembla, en nom propi y en lo de la vila, deixant aquesta baix la seua protecció, fentni donació y posantla en les seues mans y defensa.

Lo fet, de per sí, semblaria no tenir gran importancia, y fins tindria aparences d'injust, emprò, ab bon acert lo cro-

nista Pujades indica (donchs coneixeria'l document hont aquell s'hi comprèu) la causa del pas que donaren los Peralatenchs, això es, la tempestat y persecució que'ls amenassava de part del comte d'Empuries, llur vehí y comarcà, y a la vegada enemich de la població, de tal manera que fins prohibí a llurs vassalls que anessin al mercat de Peralada.

Lo lector recordarà lo que ja explicarem en lo precehent capítol respecte les pretensions del comte d'Empuries, y lo que mitjansà entre En Ramon Berenguer III y En Huch Ponç, ab motiu de les usurpacions fetes per aquest al Capítol de Girona, de lo que'n resultà, fins a cert punt, la subgecció del emporitanench al barceloní; podía pensarse que, en la primera successió que hi hagués, o sia quant faltés lo senyor que va mostrar més predomini, l'enjovat renovaria les pretensions, com així va succehir pochs anys després, y, per aquesta rahó, no es gens extrany que Peralada acudís al valiment del senyor suprèm, donchs d'aquesta manera, conservant seguretat en la pau, tenia l'esperança en la guerra d'esser població de reyalesa, com fidel al senyor suprèm. Al seu degut temps veurèm còm se cumpleixen los temors dels Peralatenchs y còm sap fer valdre'l seu dret y mostra admirable energia nostre jove comte ab lo reincident comte d'Empuries. Una prova de la gran previsió y politica d'En Ramon Berenguer IV es, en nostre concepte, lo haver admès los oferiments fets pels de Peralada, y a la vegada un exemple trascendental per que's desenrotllés lo desigt de les grans poblacions a fugir de dominis particulars, per no dependre d'altre que del poder suprèm, camí segur per lo que havia d'arribar algun dia a constituirse lo famsó *Braç reyal*, qual importancia es la que enlayra més nostres antigues institucions representatives.

Altre fet bèlich d'En Ramon Berenguer compten alguns autors, y'l deixariem per incert si no regoneguessem la necessitat de desvaneixer la importancia que pot donarse a les relacions d'algun d'aquells, per l'autoritat que, ab justicia, tenen en altres cassos. Escriu En Pujades que, l'any 1135, «després d'haver tornat a llur casa'ls prínceps, barons, nobles y

cavallers que havien travallat en les paus dels reys d'Aragó y de Castella, se despertaren les antigues contendes entre'ls comtes Berenguer IV de Barcelona y En Alfons Jordà de Tolosa; que estant ja a punt de brega y havent previngut lo de Barcelona a la seua gent d'armes per posarse en orde de guerra contra'l de Tolosa, li hauria fet molt forta a no haver sigut per la concordia que Deu va voler se fes entre ells: se reconciliaren lo 18 de setembre del any 1135 del Senyor, fent lo de Tolosa jurament y homenatge de fidelitat al de Barcelona, d'esserli fehel y lleyal, lo seu aliat y valedor contra tots los princeps del mon, esceptuant contra'l rey En Alfons de Castella, que, com ja s'ha dit, era cosí germà seu.» Declara'l Cronista que això ho escriuen Zurita y'l mestre Diago, mentre que'l seu caràcter investigador no sap trovar res que corrobori'l fet: la referencia que fa es certa, emprò ni l'Analista aragonès ni Diago especifiquen d'hont tragueren la concordia de que parlen.

Los historiayres del Languedoc ometen lo fet, per no reconèixel, més ben dit, per no haver existit motiu per dita guerra y concordia, si be indiquen la opinió dels queací van propagar la nova, tantsols per rebàtrela, dihent que'l seu origen no pot esser sinó l'errada interpretació d'un document que deuria esser un senzill conveni de bona amistat y ajuda, tan comú en aquells temps; aquest argument seria més fort si dits savis, en lloch de la conjectura que fan, haguessen publicat lo document que pogué equivocarse ab la concordia; de manera qu'en aquesta lluyta tan poch trempades son les armes d'uns com la dels altres.

Nosaltres en cap colecció havèm pogut trovar ni la referida concordia ni'l document suposat pels Maurins, y admirats de la referencia de Diago y Zurita, que fins citen la data de aquella (18 de setembre de 1135), havèm examinat detingument los índexs antichs del Reyal Arxiu, y no havèm scobert ni un petit apuntament que fassi al càs.

Creyèm, donchs, o be que's va equivocar la concordia tribuída a En Ramon Berenguer IV ab la que feu En Ramon Berenguer III ab lo tolosà desprès de les lluytes de

aquest ab lo comte de Poitiers (de la que així meteix parla Zurita),—donchs donant la casualitat d'haverse firmat aquesta també al mes de setembre, y deu anys justos avants de l'altra suposada, com lo número final es lo meteix, diferenciantse tantsols la decena, podria molt be haverse près un 25 per un 35,—o que va interpretarse malament, y es lo més provable, un document existent a la colecció d'En Ramon Berenguer IV (n.º antich 103), emprò que pertany, sença cap dupte, al seu precehidor: es la prometença feta per En Alfons, comte de Tolosa, a En Ramon comte de Barcelona, marquès de Provença, d'ajudarlo fehelment en les guerres que tenia ab en Guillèm, comte de Forcalquier; si be deu recordarse la circunstança de no portar data aquest document. No poguentse, donchs, justificar històricament lo fet de que acabèm de parlar n'hi ha prou per are ab refutarlo, mentres que no apareguin veritables proves.

Si tinguessem de citar les enfeudacions y altres actes particulars que subministren los documents pertanyents a En Ramon Berenguer IV en los primers anys del seu regnat, ne tindriem prou per provar quan menys la seua activitat; emprò com l'activitat sia tantsols filla del mirament que's te pel compliment d'una esperança, provant aquell, queda provada aquesta, y d'aquesta se'n dedueix la continuació de les idees que sempre animaren als precehidors del nostre comte.

No hi ha necessitat d'esperar que lluheixi aquell estel que ha de fer d'En Ramón Berenguer IV un dels hèroes més famosos d'Espanya en aquells temps: avants que'l comte de Barcelona tingués gran preponderança, com príncep y senyor d'altres estats fòra de Catalunya, no pot duptarse que'l sobirà català sentia inflamat lo seu pit de noble ardor, fins veure complert lo desitg d'allunyar per sempre del àmbit de la seua Marca tots los dominadors estranys que la tenien enjovada: Tortosa, la ciutadela mussulmana hont s'havien forjat sempre'ls més impensats plans de resistença al esforços dels comtes de Barcelona, era l'ombra que destor

bava'l repòs al jove animós y ab desitjos de gloria y de grandesa per sí y per la seua patria.

Mentre qu'En Ramon Berenguer se desvivia per conseguir lo fruyt del seu afany, ja avants, y potser ab lo mirament polítich de tenir dintre'l pahis com feudatari un senyor d'un domini ultrapirenench (que no fou pas aquesta sola vegada que ho procuraren los nostres comtes), aprofitant l'ardidesa y nomenada d'En Guillèm, senyor de Montpeller, acreditat en les guerres de Castella y Aragó, en les que intervingué, va proposarli un conveni que aquest va acceptar: li donava En Ramon Berenguer, en feude, per ell y llurs successors, la ciutat de Tortosa, quan fos presa, corresponent En Guillèm ab seguretats y ventatges, com són ferse home sòlit o vassall seu, ajudarlo en tot lo que volgués y guerrejar contra qui li manés lo de Barcelona. Veus ací les paraules més notables d'aquesta enfeudació: *Quando vero ipsa civitas Tortuosa in potestatem Christianorum devenerit, habeat eam prædictus Guillelmus et progenius ejus per ipsum comitem cum omnibus sibi pertinentibus,* etz. Va ferse aquesta donació'l 5 de las kalendes de Janer del any de l'Encarnació 1136.

Veurèm al seu degut temps lo resultat que tingué aquest plà; lo que ara podèm assegurar es que fins en lo desitg que aquell revela, En Ramón Berenguer se mostra digne continuador del pensament del seu pare, perque, sença entretenirse en empreses secundaries y passatgeres, com la de traure maures d'altres indrets de la comarca, va voler començar per lo més estrém, destruhint, per dirho així,'l pont per hont sempre ab facilitat s'internaven a Catalunya les algarades que venien de les demés parts d'Espanya.

En los primers anys del regnat del nostre comte va haverhi la batalla de Fraga, en la que morí o desaparegué'l nomenat *emperador* En Alfons (de lo que parlarèm en un dels inents capítols, al esplicar l'embranquement de la casa de Barcelona ab la d'Aragó). Menciona l'Analista aragonès los personatges que hi prengueren part, emprò no parla pas del omte de Barcelona: en va seria voler qu'En Ramon Berenguer hi hagués assistit, quan no tenim proves autèntiques

que ho justifiquen y, lo meteix que'ls escriptors aragonesos, tampoch ne parlan los historiayres catalans. La rahó de provabilitat en pro o en contra seria fundada si poguessem saber l'estat de relacions que existiren entre En Alfons y'l comte de Barcelona, o fer constar que no existien, donchs es prou cert que la valença de nostre comte al Aragó no començà fins aprés la desfeta de Fraga, y ja que cap testimoni pot valdrens, callèm, com ho han fet també nostres precehidors, prescindint d'averiguar les causes que ho han motivat, o d'endevinar les que privaren a En Ramon Berenguer d'anarhi, en cas de que no hi anés, com es provable.

En unes entrevistes que's tingueren a Çaragoça lo meteix any de la proclamació d'En Ramir *lo Monjo*, per conciliar los diferents partits que s'havien format ab motiu de la nova elecció de rey, diu En Pujades que va assistirhi lo comte Ramon Berenguer, afegint que, segons li sembla, «degué esser un dels que més travallaren en fer aquestes paus y concordia entre'ls dits reys... y aquesta pogué esser la rahó y causa, de que, temps a venir, ab tan complerta voluntat, lo rey d'Aragó En Ramir li dongués per muller la princesa Na Petronila: que si nostre comte hagués sigut contrari a la seua pretensió al regnat d'Aragó, no hauria condescendit ab tanta benevolença y amor en donarli per muller a la seua filla.» Prescindint de la justificació històrica, 'l parer d'En Pujades es rahonat, y pels efectes casi devèm admetre aquest fet com lo començ de la valença del nostre comte al Aragó.

També's diu que un altre dels que intervingueren per fer les paus, cosa que no va conseguirse llavors, fou'l bisbe Olaguer: la calitat d'aquest personatge a Espanya, donchs ja recordarà'l llegidor que va esser legat apostòlich, y la igualtat d'intencions que tindrien tant ell com lo nostre comte, segons se pot pensar, farien obrir los ulls als aragones partidaris d'En Ramir, per coneixer que l'ajuda de Catal nya, independenta llavors de les demés potencies espany les, poderosa de per sí y ab un príncep jove y ilustre per s

birà, donaria també al Aragó l'independencia que tant necessitava.

Alguns historiayres nomenen també altre personatge català, En Guillèm Ramon de Montcada, com principal movedor d'aquesta idea y dels bons resultats que després se conseguiren, esplicant ab tal motiu que havia tingut d'allunyarse de Catalunya per haver comès un crim. Lo cronista Desclot, va indicar aquesta causa, sença esplicarla, y En Tomich, lo gran inventor de rondalles, afanyós per descobrirla, y no fixantshi prou, va dir que va esser per haver matat al arquebisbe de Tarragona, quan lo que llavors ho era, Olaguer, no va morir fins lo 1137, y de malaltía y mort natural. Diago esmenà acertadament lo desvari de Tomich, y no prou content ab demostrarlo, fins tractà d'inquirir la veritable causa, que fou una qüestió d'ayguas del rech comtal ab lo mateix Ramon Berenguer, qüestió que's va complicar ab altre de divorci entre En Guillèm Ramon y la seua muller Na Beatriu, de les que s'originaren bàndols y parcialitats que commogueren lo pahis, fins que, per la intervenció d'alts personatges, va transigirse, tornant d'una part al toçut pretendent los feudes que avants havia tingut, y d'altra, escursantli les facultats que volia atribuirse; de manera que per llà l'any 1135 havia fet les paus ab lo comte de Barcelona, declarantse home propri del sobirà y havent fet renovació d'homenatges. Per no interessar a l'Historia general, no engrunèm lo que va comptar d'aquestes bregues En Diago, y després, ab referença al mateix, lo cronista Pujades, qui va intentar ab una errada esmenarne un'altre comesa per En Zurita, qui assegura qu'els Montcades havien près aquest cognom de llà en avant per la cessió del feude del castell d'aquest nom que los hi feu En Ramon Berenguer, cessió que l'Analista aragonès va confondre ab la renovació del feude. Ab aquesta declaració n'hauria tingut prou En Pujades per desfer l'errada d'aquell, y ab tot va recorrer al gran argument de que no pogué esser així perque «des l'any 754'l trobèm ab l'altesa, cognom y nom dit de Montcada,» sença fixarse qu'en lo VIII segle no hi havien cognoms, y que la familia del Dapifre o Se-

nescal va nomenarse Montcada des lo casament d'En Guillèm Ramon ab Na Beatriu, qu'era la qui'l portava y la veritable descendenta de la familia axí coneguda, com havèm amostrat en altres llochs.

Nosaltres aclarim aquest fet tantsols per restablir la veritat y per no atribuir als personatges més o menys importancia de la que'ls hi pertoca: cert es, donchs, que'l Montcada fou exilat de Catalunya; pot esser cert que's trobés a la batalla de Fraga en ajuda del rey En Alfons, y per consegüent a Çaragoça quan hi va haver l'entrevista per fer les paus, hont es fàcil que's trobés ab lo seu senyor y ab En Olaguer, y que seguís l'opinió d'aquets personatges y la encoratgés; emprò d'això a fer del Montcada'l movedor de la vinenta unió hi ha molta diferencia, encara que concedim al senyor feudal totes les bones qualitats de noblesa, generositat y amor patri ab que la poesía sap abillar llurs personatges. Bell es lo que diu, y de la manera com ho diu, En Desclot d'aquell antich cavaller, y si al consignarho sigué ab veritable intenció històrica, llavors no hi ha dupte que hauriam de posar a En Montcada a la meteixa alçada d'En Ramon Berenguer y d'En Olaguer, o potser nomenarlo ab preferiment, per lluhir en aquest cas com bon noble y amador de la felicitat de la seua patria.

No constant altres fets notables d'En Ramon Berenguer IV avants de la data en que comença la seua privadesa y domini al Aragó, preferim suspendre ací la relació d'aquests, per seguirlos al començ d'una nova època, que axí devèm considerar lo temps en que s'uneixen ja per sempre Aragó y Catalunya y en que lo comte de Barcelona afegeix a llurs títols lo de príncep d'Aragó, encapçalant una nova dinastia quins sobirans s'han de nomenar en avant, nó ab lo distintiu propri d'un o altre dels estats confederats, sinó ab los dos a la vegada, comtes-reys, emprò prenent en lo tracte comú'l superior o sia'l de rey, que avans no pensaren en donarse comtes de Barcelona ab tot y esser superiors en senyori poder a altres prínceps que, ja feya temps, s'amostraven tota l'ostentació de la magestat reyal.

Clohent ací aquesta època del domini dels comtes de Barcelona, podriem cloure també la del domini alarb a Catalunya, donchs, per mà del príncep de qui tractèm, prompte quedarà'l pahis lliure per complert d'aquells dominadors estranys, que encare tenien en poder seu una gran part de la Marca. Mancaria, veritablement, aquest aconteixement per arrodonir l'època de la dominació alarba: donchs, tant per la millor distribució dels fets com per guardar l'orde cronològich que seguim, farèm una senzilla descripció dels derrers triomfs de les armes catalanes dessus los alarbs y maures del pahis, això es, la presa de Tortosa y Lleyda y l' expulsió total dels enemichs armats, reservantnos lo desmenuçar aquestes profitoses campanyes per l'època del príncep d'Aragó, que portant aquest títol va esser quan les va portar a terme'l comte Ramon Berenguer, y considerantles com lo derrer resultat dels preparatius combinats per ell des los primers anys del seu regnat.

Mentre tant, y per què'l lector se fassi càrrech de la situació respectiva dels futurs vencedors y vençuts, y puga atendre'l desenllaç de la decisiva lluyta que's prepara, bó es donarli ací nova de lo referent als mussulmans de Catalunya en aquesta derrera plana de la seua historia. D'ençà de la presa de Çaragoça, l'emir d'aquesta ciutat, Abu-Merwan-Abd-el-Melek, nomenat Amàd-el-Daulah, vivia retret en la fortalesa de Rotha-al-Jehud, de la que ja parlarem en altra ocasió, avorrit y gayrebé abandonat de llurs vassalls, per motiu dels tractes y aliances que havia fet ab lo rey En Alfons y dels auxilis que li donava contra'ls almoravits. Per llà l'any 1130 va morir en aquell castell, succehintlo'l seu fill, Abu-Djafar-Ahmed-el-Daulah, qui, segons En Romey, en l'espay de tres anys, anà cedint al enemich totes les fortaleses que li quedaven a la ratlla oriental d'Espanya, de manera que era un rey sença vassalls, y ab ell va acabar la dinastia dels Beni-Hudes, tan poderosa en altres temps. Hi hà la rehença de que's va traslladar a Toledo, donchs instat per l'emir Taschfyn per que li cedís la fortalesa hont residia, a cambi de unas possessions en aquella capital, entre la temen-

ça de que llurs meteixos vassalls entreguessin la fortalesa als almoravits o'l rey En Alfons lo desemparàs, va cloure'l tracte per llà l'any 1133. Per això podèm deduhir que eran pochs los alarbs que quedaven al Aragó, y que'ls que hi havia eren partidaris dels almoravits. També ho devien esser los de Lleyda, donchs lo vinent any, després del triomf de Fraga,'l walí que hi manava, Ebn-Ganya, va cuytar a ferho assaber al emir Taschfyn (1).

Incerta es la situació de Tortosa, tant si era almoravida en realitat com en aparença, donchs llurs vehins, los de Valencia, estaven partits en molts bàndols. Ebn-Abdalazis, a qui provablement seguiria aquella ciutat, corria, formant poderosa host, contra'ls almoravits de Jàtiva y altres llochs, y en cambi, Abdalà, nebot del walí lleydatà Ebn-Ganya, entrava en lo regne valencià, fent corregudes y causant destroces per totes parts, situació que més tart donà per resultat una sublevació general del pahís contra aquells.

La guerra a l'Africa entre dits almoravits y'ls almohades, que prompte havien de cambiar lo domini, succehint los primers als segons, era també llavors viva y encarniçada, y ab tanta cuyta y en mitg de tanta incertesa de part dels mussulmans de nostre territori, es fàcil preveurè que a la millor ocasió, quan també acabessin les inquietuts y parcialitats entre'ls vehins cristians de fòra Catalunya, y més quan se sossegués l'Aragó, sabria'l príncep català lluytar per l'honra de la seua casa y deixar lliures del verí mahometà'ls dos estats que reunia baix lo seu domini; millor dit, sabria fixar lo fonament de la poderosa confederació Catalana-Aragonesa, que tant va assenyalarse per l'egolitat d'intencions y de sentiments, per la seua independencia y per la seua preponderança lo meteix a Espanya que'n tots los àmbits del Medite-

(1) L'actitut y comportament del walí lleydatà Ebn-Ganya 'ns decant sospitar que Lleyda va sofrir algun setge dels almoravits, y de resultes se muda allí'l govern, donchs en temps d'Arvifilel, qui va pactar ab En Ramon Ber guer III, de segur que la ciutat no hauria procehit tan decididament a favor d almoravits y contra'ls cristians d'Aragó, que estaven ab pau ab los vassalls d Beni-Hudes.

rrà, de lo que'n foren primers testimonis la florosa Valencia y les tan disputades illes Balears, unides més tart per lo llàs federal a nostra creixenta nacionalitat.

Deixèm, donchs, per la nova època que segueix la continuació dels fets del comte de Barcelona En Ramon Berenguer IV, quan ja al seu títol de comte hi afegeix ab justicia'l de príncep d'Aragó.

CAPITOL XVI

—

Descripció general de costums

—

Llegislació: necessitat de fixarla, per llurs diverses procehencies. Anterioritat del còdich dels Usatges al d'En Enrich I d'Anglaterra: veritable caràcter d'aquell. Servents: de l'Iglesia al començ, dels Comtes més tart. Sirvents feudals y homens del senyor. Primeres noves dels *pagesos de remensa* y dels *mals usos*. Esclaus, estranys al pahis. Significat de comte, marquès, senyor, baró, vescomte, veguer, batlle, cort o curia, jutge, etz. Alts oficials en lo palau comtal. Senescal. *Miles. Placitum.* Magnats: la seua jurisdicció. Honor y honors. Potestat o *postats*. Naturalesa, fidelitat y altres homenatges. Jurament o *sagrament;* desafiament y desnaturalisació. Formació del exèrcit feudal: vestidures militars y armes. Soldats, inscrits o *de taula*. Cavalleria a la geneta. Marina: adopció del còdich maritim per les nacions italianes. Vestidures civils. Cabell. Vestits de dames y d'ecclesiàstichs. Gerarquies ecclesiástiques. Patronats. Agricultura: franqueses, *aprisias*, enfiteusis, arbres y fruyts que's conreuhaven, bestiar, mines, sal de Cardona, mides per les terres, mesures. Monedes. Comerç. Fires y mercats. Cambi de fruyts ab l'Africa y Orient. Joyes y altres obgectes de gran preu, espases, cadires, copes, anells, creus, retaules, etz.; legats a les iglesies. Arquitectura: estil llatí o romá degenerat, bizantí secundari, y reminiscences del alarb. Construccions barbras ab imitacions de mosaychs romans. Monuments alarbs: banys, lo *mirahb*, l'inscripció del Ebre. Llengua catalana: existencia a França de dos idiomes, en lo Nort y en lo Mitgdia: subdivisions del derrer, més romá, Provençal, Llengua d'Oc, Llemosí: afinitat entre la llengua del Mitgdia y'l romá parlat pels catalans, y com aquest va ferse idioma ab carácter propri. Noms antichs ab que fou coneguda la llengua catalana: impropríetat de nomenarla modernament llemosina. Quán va començar y a qui's deu aquesta denominació extrangera. Quán y còm comença'l catalá escrit. Naturalesa y textura gramatical del catalá. Oblit culpable y errades d'En Romey al parlar de la formació de les llengues a Espanya. Inflecsions, contraccions, transformacions, substitucions, termenacions y derivacions peculiars del catalá. Es substituit, en la poesía, per la llengua convencional dels trobadors. Poesia llatina. Escriptors cèlebres y llurs obres. Elogis a Catalunya y testimoni de la seua ilustració per lo gran Gerbert (Silvestre II entre'ls Papes).

No haventni prou ab la narració general dels fets, per mésques espliquen llurs causes y efectes, per donar idea ..mplerta d'una època de la qu'es útil conèixer fins los més ..etits detalls del seu propri aspecte, aném a ordenar, segons

costum, totes les noves aillades o secundaries relatives a les costums en lo temps de ladominació mussulmana a Catalunya, y a la vegada dels Comtes, y així 'l lector tindrà més exacte coneixement de lo que ha vist en los precehents capítols. Nostre sistema, per poch que puguèm, es lo d'incloure en la meteixa relació d'un fet o en la descripció dequalsevol període tots los documents o testimonis que ajuden a caracterisarlo; y per això ometrèm ací tot lo que s'hagi aprofitat en aquelles, circumscrivintnos a lo que puga esser considerat com aillat o sobrer y propri d'una determenada costum que avants no s'hagi esplicat.

La llegislació del pahís en los primerstemps de la reconquesta va esser la visigoda, més ben dit, la provinenta del Còdich dels Goths y de llurs lleys, alternades aquestes potser ab una que altre costum franca. L'introducció del feudalisme, per lo meteix que'n part complicaria la llegislació més primitiva, induhiria a la necessitat de fixar, y d'això 'n resultà lo famós y ja esplicat Còdich dels Usatges. Aquest recull, del que ja havèm manifestat l'opinió dels savis autors de l'Historia del Languedoc, repetida després per En Capmany y altres historiayres y comentadors, d'esser lo més vell que's çoneix a Occident, resplandeix ab major importancia quan busquèm la formació y promulgació del còdich més antich atribuit a la nació que més s'hagi distingit per lo seu esperit llegislatiu y per lo seu amor a les institucions representatives. L'any 1135 morí'l rey Enrich I d'Anglaterra, y per molta anterioritat que's vulga suposar al pretengut còdich que se li atribueix, trovarèm que'l dels Usatges de Barcelona li porta sexanta anys de ventatge, això sença retraure l'opinió d' En Guizo autoritat forta en la materia, qui assegura que lo còdich d' Enrich no es d'aquest rey, y sí una compilació feta aprés d'ell.

Los comtes que anaren succehint a En Ramon Berenguer *lo Vell* afegiren altres usatges als primitius; empró nosaltres prescindím d'aquestes afegidures, per considerarles tantsols con enriquiment y major extensió del primitiu còdich. En ell hi resplendeix l'amor a la justicia y 'l respecte a la

lley, qu'es, segons la seua propia definició, *especial dret*, donchs *cada poble ab llurs costums se dona a sí mateix una lley propria, perque una llarga costum es tinguda per lley*, y es tan gran la severitat en l'aplicació de les penes que, tocant a criminalitat, no distingeix lo tribunal (1) al senyor del vassall, per més que un dels elements constitutius del còdich sia essencialment feudal. En los Usatges s'aclareix també 'l bon orde en los afers judicials, s'hi prescriuen los devers entre senyor y feudatari, s'hi donen regles a favor del comerç y, segons l'escassa ilustració de l' època, s'hi fixen les equivalences pecuniaries de les penes y s'assenyalen les diverses classes d'aquestes, més o menys barbras, sient en aquesta part exòtica parió als demés còdichs, cartes-poblas y costums locals de aquells temps en totes les nacions.

Poques vegades en nostres documents primitius hi sonen les paraules *ingènuu*, *llibert* y *esclau*, com tal vegada se conservarien en altres indrets d'Espanya, quals pobles no havien passat per una emigració tan llarga com la nostra, mentre la que podien haverse obligat o confós aquelles paraules. No pot duptarse, emprò, qu'en la reaparició del nostre poble baix la costum goda renovada existirien, sinó les paraules, los objectes, donchs equival a la tercera la paraula servent, millor dit, existiren servents y nó esclaus, com los tingué l'època goda anterior, y existint la servitut es consegüent que existiria la redempció, ençare que no s'usés la mateixa paraula *lliberts* per indicar als redemits o fets lliures. Hi hagué servents de la Iglesia al començ, n'hi hagué del comte feudatari com representant del rey, y quan va introduhirse'l feudalisme va tenirlos, ab major rahó, 'l Comte, que va anar fentse independent y sobirá, y'ls tingueren també'ls nobles y senyors feudals.

(1) S' ha de tenir molta cura en l'interpretació de la paraula *Curia*, que's trova molt sovint en los Usatges, traduhida al vulgar antich per *cort* qu'es lo mateix que «tribunal», com la paraula francesa *Cour de justice;* y ho advertím perque haventla interpretat algun autor modern per Corts, que també es *Curia* en latí, y ab tot y tractarse de la part judicial, ha vingut a dir que «lo Còdich barceloní concedeix gran ascendent a la nació congregada en Corts y al parer del príncep».

Proven que existia la redempció'ls testaments del comte Seniofret de Cerdanya, l'any 966 (1), d'En Bernat de Besalú, lo d'aquest declarat en judici 'l 1020 (2). Diu així 'l primer: *Et de ipsos meos et ancillas, illi qui traditi fuerunt fatiatis illos liberos propter remedium animæ meæ; et alii qui fuerunt de parentorum meorum remaneant ad fratres meos; exceptus ipsos duos, id est, Stephanum et Amalricum, qui mecum fuerunt ad Romam.* Vet-ací les paraules referides en lo segón testament que dihém: *Vervos vero omnes suos masculos quos in domo sua retinebat mandavit liberos facer propter remedium animæ suæ. Ancillas vero remaneant ad uxorem suam.* Ab això veyèm que l'amo o senyor estalviava o deslliurava, emprò no creyèm que per això's fes algun acte o cerimonia especial: devia dependre tantsols de la voluntat, consignada en qualsevol document, donchs cap nova havèm trovat que ho justifiqui d'aquella manera.

En aquells temps l'abús era tan general, que'ls senyors feudals, preocupats ab l'ús de jurisdició en llurs feudes (que se'ls concedia o venia), arribaren a inventar y introduhir noves prestacions, injustes, per los homens que la casualitat o la necessitat havía posat baix lo seu jou senyorial, y aquestes obligacions, a més d'esser noves y injustes, no eren les del veritable vassall, qui's limitava a la fedelitat, a la prestació pactada y a l'ajuda personal en les guerres que sostingués lo senyor; d'ací, tal vegada, perque'ls d'aquesta nova categoria de *sirvents* feudals (que ab aquest sinònim y ab lo d'*homens* se troven esmentats algunes vegades los vassalls) fossen considerats en certa manera com servents. Aludim ab això als nomenats *mals usos*, de que tractarèm quan sia hora: alguns d'ells comencen ja a trovarse en documents dels derrers segles, y convé posar atenció en aquesta circumstancia, donchs això prova que'ls coneguts més tart per *pagesos de remensa (pages*, de *pagus*, territori, equivalent a *servent del terroç* o *de la gleva*, y *remensa*, de la paraula llatina barbra *re dimensa*, més ben dit, de la vulgar antiga *reemensa*, derivad

(1) En Marca l'assenyala com comte de Barcelona y copia'l testament e la'pèndiç 104.

(2) *Marca Hispánica*, apéndiç CXCI.

del verb *reembre,* redimir), no serien los que estaven sotsmesos ab cumpliment de tots los set mals usos coneguts, sinó tantsols a algun d'ells, y com aquestes noves servituts eren impostes solament per la cobdicia dels barons o senyors, se comprèn que, per voluntat del meteix senyor, podrien redimirse ab moneda, diferenciantse ab això del complert vassallatge feudal, que no's podia redimir, y d'ací que'ls de remensa fossen considerats com servents, emprò servents feudals (1), diferenciantse dels primers de qui havèm parlat, procehents de la costum goda.

Si alguna vegada se troven esmentats los esclaus, pot dirse que aquesta no es cap classe integrant de l'antiga societat catalana, y sí solament una importació estranya, per esser los primers esclaus los alarbs empresonats, corresponent a l'esclavitut que ells imposaven als nostres, poguent dir, per lo mateix, que ho eren unicament de guerra.

Ja havèm consignat lo significat de la paraula *comte* en los diversos ordes per que anà passant fins arribar a sinònim de sobirà; lo de la paraula *marquès*, així com la confusió d'una y altra, y les seues aplicacions arbitraries; igualment lo dels demés magnats que, ab diferents noms, voltaven als primitius governadors que delegava'l rey franch per les marques.

En l'època feudal havèm parlat també dels *comitors* o *comdors* y *varvesors*, que constituien la primera noblesa, y en lo desenrotllo d'aquella institució pot haverse observat com lo *dominus* o senyor, en moltíssims documents nomenat *senior*, se fa sinònim de *baro* o *baró*, près del teutó *bahr*, equivalent al *vir* o *varó*, de la mateixa manera que entre'ls pobles que parlaren la llengua romana l'*homo*, home, equivalia a súbdit o vassall; així, molts que s'han nomenat barons en los temps més moderns, per haverse fet revalidar lo títol en temps de les dinasties posteriors a la dels Reys catòlichs, o que guarden algun antich pergamí hont sòna'l nom de

(1) Ausias March diu una vegada *esclau de remensa;* emprò es lo poeta qui la, per qui *esclau* o *servent* no serien més que sinònims per expressar l'home pateix tenint la voluntat opresa.

llurs precehidors ab aquell títol, podent tenir per cert que la seua baronia no es la denominació d'una categoria heràldica,—igual en nom a les així introduhides a Espanya segles després,—sinó una senzilla equivalença de la paraula senyoriu, que lo mateix podia tenirse d'una comarca que d'un aillat y insignificant castell.

Lo comte tenia sempre com més acostat un vescomte, y tan aviat com los comtats subalters anaven juntantse a la casa de Barcelona, s'hi deixava a tots un vescomte en representació del que tenia'l poder sobirà. En temps més posteriors va haverhi oficials que duyen lo nom de reyals, per esser nomenats pel rey, servint per la cura de la justicia y encarregats de certs afers del govern: en temps dels Comtes no sabèm quína denominació general tenien, emprò es cert que n'hi havien, com ho son lo veguer, *vicarius*, encarregat d'un districte o corregiment y que administrava justicia tant en lo civil com en lo criminal als vehins del seu districte; lo batlle, *bajulus*, inferior al veguer, y que també curava de la justicia, emprò solament en certs cassos y determenades materias. Ab aquest derrer nom se coneixia la primera autoritat civil que posava'l comte sobirà al devant d'aquelles poblacions ja una mica importants que eren de reyalesa o les havia fet lliures y franques de tota jurisdicció particular. Creyèm que abdós oficials tenien ja llavors lo seu respectiu tribunal, *cort*, en llatí *curia*, com en los segles prop-vinents (encare que no ho podèm justificar), mentre'ls que varien quelcom en llurs facultats lo meteix lo veguer que'l batlle. Per los noms d'algunes persones y fermes de testimonis que a vegades van acompanyades del calificatiu *judex*, calculèm que devia existir la denominació jutge; emprò no sabèm si deurie entendres solament per individuu d'un tribunal o també per lo representant de l'administració de justicia en determetat lloch, creyent que hi havien abdós oficis.

A més d'aquests oficials, no duptèm quèn lo palau de comte sobirà l'hi hauria altres encarregats del cerimonial del servey personal del príncep, més o menys semblants al antichs *Comites*, que tenen la seua aquivalença, en las cort

modernes, ab los noms de cavallerís, coper, cambrer, etc.; emprò havèm de dir que poques noves hi ha d'això. En un document del any 973, de que ja parlarem, ferma un tal *Guallus princeps cocorum*; en altre del 1017, relatiu a En Bernat de Besalù, hi ha 'l signe d'*Ademarii custodis palatii nostri;* en altres del 1131 y del 1134 s'hi veuen 'l de *Guillermi Raimundi Dapiferi*, y per fí, en un del 1141 hi va després del *Dapiferii Barchinonensis palatii* (2). Ja es sabuda l'equivalença de *dapifre* o *senescal*, y que aquest era 'l que estava encarregat del servey militar. Una sola ferma havèm vist, la de *Petri Raimundi*, acompanyada del calificatiu *militis* (1), emprò, atès lo mancament de documents en lo llenguatge vulgar, no resoldrèm quína seria llavors la veritable equivalença del *mil*, si era efectivament un militar, a les ordes del senescal, o si tenia aquesta paraula l'ample significat que se li ha donat en segles posteriors, per designar indistinctament lo cavaller, lo noble y fins lo senyor feudal.

Com oficials podrien també esser considerats los que constituhissen lo consell dels comtes, qu'es segur lo tindrien, donchs en molts actes ells disculpen, a vegades, la seua responsabilitat, dihent que'ls feyen *cum concilio et auxilio magnatum, nobilium et ecclesiasticarum personarum*. Nosaltres creyèm que, lo meteix per aquest objecte que per nomenar los jutges que devien formar tribunal en lo *placitum*,—devant del que's debatien qüestions de tots graus, y al que fins lo príncep hi estava sotsmès,—en lloch d'esser aquests oficis durables o per sempre, depenia la seua elecció, per un determenat acte, de la voluntat del comte, perque hi figuren en abdues congregacions bisbes y magnats alternant ab jutges y altres homens d'ignorada categoria, y molt sovint se veu un meteix personatge figurant en lo consell, en lo tribunal y fins en les juntes per la treva de Deu, lo que'ns fa pensar que'l comte nomenaria per aquest ofici als meteixos que'l

(1) *Marca Hispànica*, apéndiç CXVI, CLXXVII, CCCLXXXII, CCCLXXXV y CCCXCIX.

(2) *Marca Hispànica*, apéndiç CCLXXXVIII.

voltaven o be als que's distingien per alguna circumstancia en aquella antiga societat. Dits magnats no tenen a Catalunya una denominació segura y general, donchs los *richs-homens*, considerats com una mena, son exclusivament d'Aragó. Així uns y altres, com tots los que tenien jurisdicció, podien per dret aixecar forques y coltells en lo districte del seu senyoriu, denotant ab això l'ús del mes y mixte imperi.

No repetim ací lo que ja havèm esplicat referent a les diverses maneres de repartir la proprietat des los primers temps de la restauració y les prestacions que l'afectaven; ni menys, per igual rahó, lo que pertoca als principis del feudalisme. La paraula *honor*, y més be en plural *honors*, que's troba tan sovint en nostres documents, no solament significa feude, sinó, ademés, y en general, qualsevol possessió, que podien adquirir lo meteix los cavallers que'ls plebeyans, assegurant En Marquilles que a Catalunya a tots los bens immobles se'ls deya *honors*. Emprò, quan l'honor era feudal, naixien del contracte de concessió certes obligacions que havèm d'esplicar: lo feudatari se feya vassall del senyor, això es, que aquest tenia jurisdicció dessus lo primer, o *potestat*, com se diu en documents posteriors, trobantse escrit en los documents catalans *postat* y *postats*; al rebre 'l feude, 'l feudatari tenia obligació de donar la potestat al senyor, y això era equivalent a prestar vassallatge o sia reconèixer lo feude ab totes les obligacions que com a feudatari li corresponien, segons la seua mena.

Les relacions de fedelitat o vassallatge que hi havien entre 'l senyors y llurs súbdits o feudataris eren les que's nomenen generalment de *naturalesa*. Lo feudatari devia també prestar homenatge al senyor, emprò 'l cerimonial va mudar, segons les èpoques, y era divers segons la categoria del feude: n' hi havia de boca y mans, que'l prestaven, regularment, tantsols los nobles, donchs los feudataris que no ho eren feyen altra cosa que'l de mans, que consistia en posar seues entre les del senyor, en senyal de subgecció, y equiva a una presa de possessió del feude, verificada en la persc del vassall, que, com part integrant de la meteixa cosa

feudada, 's declarava, per aquesta ficció legal, home, més ben dit, cosa propria del senyor. Per això 'l vassall villà devia, a més del homenatge, prestar jurament de fedelitat, per lo que s'obligava als serveys purament personals. L'homenatge de boca, o sia'l bés que'l feudatari donava al seu senyor, equivalía, en los nobles, al jurament de fidelitat, o *sagrament*, com diuhen les escriptures d'aquells segles, que tenien de prestar los villans.

Era lley de guerra que quan un senyor feudal volia procehir per la vie d'armes contra algun dels seus feudataris, lo *desafiés avans*, això es, declarés trencada la fè y amistat que ab ell tenia; y del meteix modo'l vassall quan volia desagraviarse d'ofenses rebudes del seu senyor, per endevant tenia de *desnaturalisarse* o donarse per lliure del jurament de fidelitat que li devia. En certs cassos se podia subinfeudar y això permet compendre la diversitat de categories que neixien considerantse com a més nobles y magnats los que tenien mayor extensió o nombre de feudes; y com qu'un dels pactes de la infeudació era'l de seguir al senyor a la guerra, d'això'n resultava la formació dels exèrcits d'aquell temps, donchs lo sobirà cridava als gremis feudataris, aquests als inferiors o a llurs vassalls; de manera que, apart dels verdaders senyors, hi havia'l gran nombre de tots aquells que, sença tenir baix la llur jurisdicció a altres feudataris, devien, en virtut de laconcessió del feude, acompanyar al senyor y servirlo en ses hosts y cavalcades, per lo que són generalment coneguts ab lo nom de *servents*. No sabèm quins noms se donaven als quefes d'aquests grupus militars y la manera de organisarse per la guerra; cal pensar, emprò, que devien usarse los ja coneguts en segles immediats quines costums no corresponien a la ressenya d'aquesta època y'ns reservèm descriure en la vinenta. Per les noves que tením d'expedicions diverses, se veu que ja en los pri-
iers temps de la reconquesta y més endevant, quan les ar-
es catalanes arrivaren fins a Còrdoba, los cavallers y llurs
ıvalls anaven completament coberts de ferro, usaven espasa

llarga de dos talls, escut, llansa, massa y daga y potser altres armes de les que sols s'han conegut en segles més avençats; los servents o peons devien usar per armes defensives lo capell y la corassa de ferro, y per ofensives, induptablement, les maleiyes que empleaven durant l'Etat Mitja los de la mateixa classe, lo que fa pensar qu'entre ells devia averhi arquers, ballesters, llancers y altres que sols empleaven l'espasa y potser l'aixa, ensemps que la daga. Qui sab si, en certs moments, no bastant la plebe feudal, se reclutaven soldats, això es, enganxats o inscrits, coneguts més endevant per *de taula* (per que acudien a la taula hont se allistaven)' empro no podèm justificarho. Lo que si podèm assegurar es que la milicia d'almogàvers, que pertany a aquesta classe tan coneguda en temps dels comtes-reys, no's trova mencionada ni un sol cop en los documents y demés escrits de la dinastia catalana anterior, lo qual ens fa creure, com demostrarèm a son temps, que devia esser organisada pels primers successors de Ramon Berenguer IV. De la cavalleria lleugera o a la *geneta* tampoch s'en troven anteriors noves; empro no duptem que, ab la guerra d'algarades que també tingueren d'adoptar los nostres contra'ls irruptors vehins, lo bon exemple de la cavalleria alarba los va ensenyar a imitarlos

Per més que no podèm donar detalls sobre l'antiga Marina,'l lector podrà formarse'n idea, com dels coneixements nàutichs dels catalans recordant les expedicions de que ja hem parlat, lo contracte de Ramon Berenguer III ab el walí alarb de Lleyda, y finalment, que nostre Còdich marítim fou adoptat en los vinents segles per les potencies italianes que més se dedicaren a la navegació.

Difícils y escasses son les noves que podèm donar dels vestits civils, per esser unicament la túnica la prenda més nomenada en los antichs documents, y com que podia prestarse a diferentes variacions d'extensió, colors y adorn senҫa perdre sa forma, es per això que, senҫa fixar aquelle calculèm que la túnica era'l vestit més comú, ja sigui mès menys semblant al faldillí posterior, ja imiti a la llarga

folgada qu'era comú en temps dels Goths: axí son túniques la sobrevesta, la cota de malla y fins la senzilla *gonella* del villà que's perpetua durant molts segles. El cabell, durant la Etat Mitja,'s porta llarch a la linea de les espatlles y es de creure que en los primers segles de que tractèm com a època de transició, devia encare durar l'influencia de la costum goda, això es, que exceptuant cassos de comoditat, també devia usarse'l cabell llarch com lo portaven los goths, y axí, la veurèm més endevant, adoptada pels almogàvers. Les dames, en llurs vestits hi portaven adornos de pells, com ho veyèm justificat pel testament de Guisla, comtesa de Cerdanya lo 1020, ahont diu: *Movilem vero meum quem habeo, id est, meum bombicum et meas pellicias, unam martrinam et aliam armellinam, vendite ut melius potueritis.* Assegura Masdeu que'l vestit dels esglesiàstichs no's distingia del dels seglars sino en esser llisos y d'un sol color modest, qualsevulga que fos y que a los canonges seglars se'ls hi manà expressament lo vestit talar. No's refereix dit autor a Catalunya, mes atenent a l'esperit general que animava a la part bona del clero en aquells segles, podèm creure que lo que's va fer en altres extrems d'Espanya en quant a eixa costum o moda, degué practicarse axís meteix en nostre pahís y que la resolució del Concili de Coyanza hont se renovaren les decretals antigues en virtut de les quals los qui tenien ordre sagrada devien anar ab barba, cabell curt y corona oberta en lo cap com la que portaven los frares de missa en nostres temps, se pendria axís meteix en alguna de les congregacions esglesiàstiques de Catalunya.

Se conserva en la nostra esglesia la disciplina antiga ab lo meteix ordre de gerarquia esglessiàstica, componentse lo cos de ministres sagrats, de bisbes, preveres, diaques, subdiaques y demés clergues menors.

Com conseqüencia de la vida monàstica, 's varen intro- ir les dignitats d'abat, prior, degà y en la vida seglar que ·ren los canonges, se va donar començament a empleus o ;nitats quins noms se troben ja en antichs documents y ıan perpetuat fins a nostres temps, com lo *caput schola* o

capiscol, lo *sagristà* o *sacriscustos*, qu'era lo president de la sagristia, etz.

Los privilegis de patronats concedits als fundadors de llochs fins a llurs fills y descendents se conserven ab lo meteix sistema qu'en lo temps de l'Espanya goda, en quina justificació l'autor derrerament nomenat presenta curiosos exemples de Catalunya, com ho fa també quan parla de la distribució de beneficis que no eren de patronat, la qual, diu, depenia enterament del bisbe, a qui estava també encarregada l'administració de les demés rendes esglesiàstiques, per més que tant en l' un com en l' altre tenia de consultar als canonges principalment per donacions y contractes de compra y venda que no li eren permesos sença acort del Capítol.

Va decaure, naturalment, la agricultura quan la primera irrupció alarba ab l'abandó que varen sofrir les propietats y ab les tales y devastacions que feyen los enemichs pera vence en los punts que feren resistencia. Mes, un cop dominat lo pahis pels alarbs o reconquestat en part pels naturals, lo perjudici sols sigué passatger, quan per efecte de les mútues algarades com ha succehit en temps de nostres guerres civils, los uns entraven en los terrenys dels altres y procuraven inutilisar tot quan pogués esser de profit als del band oposat: perque, fora d'aquestos cassos, ja s'ha vist pels privilegis dels reys franchs y desprès dels comtes, les franquicies concedides als qu'acudien pera deshermar los camps y per habitar les poblacions, les *aprisias* donades als conqueridors quins, naturalment, pera treure profit dels terrenys presos, los feyen cultivar, y finalment los contractes que a n'aquest fí s'originaren conforme's va explicar a són temps, en especial l'enfitèutich y per altra banda'l coneixement que tenien los alarbs en agricultura conreuàntla fins com a ciencia, mereixent citarse per molt cèlebre entre ells lo sevillà Abú-Zacaría-Ben-Aluam, qui acomodà al clima d'Espanya (sego afirma Casiri) tot lo bò qu'havien escrit Caldeus, Grech Llatins, Africans y Espanyols, y la gran protecció que Al kem y Abd-al-Rhaman I havien donat als séus súbdits p

que molts terrenys siguessin, no solzament productius sinó y tot fèrtils, benèfica influencia que no podten menys d'experimentar los alarbs pobladors per tant temps de Catalunya la Nova, y de quina participació no seria just eliminarlos.

Donaràn idea de la classe de cultius fomentats en aquella època certes frases que's troven en alguns documents, com en la escriptura de donació de Seniofred al monestir de Cuxà any 961 hont se llegeix: *curtes et frutos et hortalibus et ipse ferraginale, et ipse campus qui finitur in ipso ciminterio sancti Saturnini, et terrus et vineas cum illorum verdegariis;* en l'execució de testament de la comtesa Ava a favor de l'esglesia d'Elna l'any següent, *cultum vel incultum pomiferis vel impomiferis, pratis, pasquis, silvis, garricis, vioe ductibus vel reductibus;* en la donació del comte Borrell al monestir de Sant Sadurní en 964, *arbaribus glandiferio... sestarium desicoda et exeminam unam de vino... et jornals duos ad messes colligenda et jornals duos ad ipsa era;* en la que féu Bernat de Besalú al monestir de Sant Genís any 1000, *olivariis virdigariis et loschis.* Si la remaderia, es en certa manera, una prova del desenrotllo de l'agricultura, tenim datos antichs que acrediten lo foment d'aquella y'l molt apreci que's feya del bestiar en un dels dos testaments derrerament citats, lo de Seniofred, qui entre'ls molts llegats que fa s'hi compta una gran part d'eugues, vaques y bous, comptantse en conjunt 20 de les primeres, 6 de les segones y 4 de les derreres.

Com altra conseqüencia del bon estat del territori, pot citarse l'explotació de mines: no determinarèm los travalls que sens dubte's feren, prò en els documents de contractació al cedirse la propietat ab totes les dependencies, se trova alguna vegada *cum trobis et minis*, etz.. y per més qu'això sigui fòrmula, prova qu'alguna causa originaria devia haverhi pera adoptarla. No fóu descuydada en aquesta part la sal de [Ca]rdona y qui dubti del molt cabal que d'ella's feya en [aq]uells temps, llegeixi un curiós conveni que's va fer en [10]00 entre Fulco, bisbe d'Urgell, y Guillém Ramón comte de [Ce]rdanya, y en ell trovarà que per la sola quarta part

d'aquell preciós mineral, ab los honors del senyoriu, va cedir lo segón al primer lo domini de dúes viles y li va donar en diners 1000 unces d'or.

Les mides més comuns que's troven mentades en nostres documents son les següents: en coses de llaurança, desprès de la paraula general *pecia* ó pessa, que no tenia extensió fixa, y en la que hi ha devegades la *gleva*, qu'es el terrer cèntrich ahont hi ha la casa (ademés de significar també l'hisenda arrel en conjunt de propietats), hi ha la *paraliata* (en català *parellada*) que era la terra que's podia llaurar en un dia ab una parella de bous, la *modiata* ò mojada que segons interpretació de Masdeu es la que porta un *almud* de sembradura y a proporció la *mediata* o *semodiata*, la *quarta* o *quarterata* y la *sexterata*. La mesura ordinaria del blat y demés grans y llegums era alguna vegada'l *modium* que'ls alarbs nomenaven *almud* com aixi se pronuncia encare en altres provincies hont fou més comù, prò entre'ls catalans va mesurarse generalment el blat per *caficios* y *migerias*, servint també aquesta última mesura per lo vi, sense qu'hagin d'esser aquestes mides franceses, com pretén Masdeu (qui va llegir *ruficios* per *caficios*) (1), puig bén espanyol es el *cahiz*, y la radical de *migerias* declara bé que la paraula està presa de la llengua vulgar del pahis, en la que encare's diu *mitg*.

Les monedes, algunes eren les meteixes qu'estaven en ús en temps dels Goths, los *dinarios* de coure y les *lliures*, *unces* y *sòus*, aixì d'or com d'argent y devegades d'argent-daurat, segons consta per un rebut de Guillèm comte de Cerdanya, a qui'l monastir de Sant Martí de Canigó va prestar en diner, pel terme d'un any, *vint lliures d'argent purissim molt bén daurat;* se fa menció també en alguna escriptura de *sòus malgarenchs* ó millor *melgarenchs*, més petits que'ls altres, de valor setze *dinarios*, com se pot col-legir de dos di

(1) Lo document més antich que's coneix escrit en romanç castellá qu'es un cambi fet per l'abadesa de Sant Climent ab Ferrán Pedrez, del any 1206 copia per Romey, s'hi trova ab freqüencia la paraula *cafizadas* com a mida del blat de sembradura.

plomes de Barcelona hont se reduheix cada unça d'or a cinquanta sous catalans. En una escriptura de Ramón Berenguer I de 1056, com en altres de temps més posteriors, s'hi troven també nomenats *mancusos* y *morabatins*, les dúes d'or.

Es dificil poguer fixar la classe de comers que feya Catalunya en aquells segles, prò guiantnos pel general d'Espanya y atenentnos a la situació geogràfica de nostra comarca, no podèm dubtar qu'als punts ahont devìa enviar sos productes a cambi d'altres, eren França y Italia, que rebíen nostres sedes, teles y panyos per sa mellor qualitat ó més perfecte elaboració. Indiquen ja la activitat del comers interior les noves qu'hèm donat de mercats, a les que poden afegirshi les facilitades, sobre fires, per l'autor qu'anèm nomenant, qui diu, sempre ab referencia a documents coneguts, que Barcelona'n celebrava una cada any ab molt concurs durant vuyt o dèu díes, per la festa del cap-d'any, de la consagració de la Catedral, y altra la ciutat d'Urgell per les festivitats de la Mare de Déu d' Agost y Sant Miquel de Setembre, en les que la concurrencia durava un mes. Per facilitar lo comers y'l concurs de mercaders a les fires, el comte Ramón Berenguer I va donar un privilegi, prevenint qu'en temps y lloch de mercat no's poguessin embargar les mercaderies als deutors ni donarlos cap altre destorb ni molestia. Parlant el referit autor de les cullites o productes que no poden deixarse de pendre com obgectes de comers, diu aquestes paraules: la pesca de mar, rius y llachs; la cera y mel; la pèga, gomes y resines, y altres obgectes semblants, se troven nomenats en molts documents de la Espanya alarba, principalment en diplomes de Catalunya. S. Romey, segurament en vista dels documents alarbs a que's refereix, assegura que pescaven lo coral per les costes d'Andalusía, y per les de Tarragona. En altre punt de sa Historia afegeix aquest autor un curiós dato comercial, al tractar de Abu-Djafar, qui a últims del segle XI dominava a Çaragoça y en altres pobles de la Espanya Oriental, entre'ls quins se compten Lleyda y Fraga: «Amo del llit inferior del Ebre,—diu—de Tortosa, del port dels Alfachs, y de Tarragona, enviava ses naus carregades ab los productes

d'Espanya a la Scharkyia del Africa, a Iscandarria (Alexandrìa), y als mars de Siria (Bahr el schum), rebent en retorn les mercaderíes de l'Orient de la Persia, India y Arabia, y resultant així'l més rich dels reys alarbs d'Espanya.

La pública riquesa general qu'hèm de suposar, en vista dels datos allegats, comparada nostra situaciô ab la d'altres regnes vehins y ateses les relacions manifestes de nostres comtes ab los estats d'Italia, hem de creure que no faltaria cert luxe, y que l'argent y l'or s'emplearien per diferents obgectes d'adorno, aixís en la societat civil com en la eclesiàstica. Los testaments de nostres prímceps y senyors son plens de llegats fets a iglesies, tant d'obgectes de valor com de quantitats per construhirlos de metalls preciosos. Ja recordarà'l llegidor lo que diguerem del retaule de la Catedral de Barcelona en temps de Ramon Berenguer I y del de Girona, regalat per Ermesinda. En lo testament del Comte Armengol d'Urgell fet en 1010, tots los llegats son en unces d'or y, entre altres, mereixen citarse per notables los següents: *ad Sancta Maria sedio Vico Orgellensis sella meliore de argento et freno meliore de argento et ipso meo mantello meliore cum ipso sfibbalio de auro... et ad Santa Cruce de Barchinona uncias de auro decem un de emant palleos pro capas... et ad Sancto Cucuphato cenobio uncias triginta de auro ut faciant tabula ante altare... et ad Sancta Maria in Onicio ipsa mea spada cum auro, et ipso fodoro de auro et rengas cum ipsa fibula de auro, et ad Sancta Fide cœnobio gradales duas de argento, ad Sancto Vincentio de Castres anapos duos de argento, et ad Sancto Gerallo cœnobio de Orliago anapos quatuor de argento;* en lo de Bernat de Besalú de 1020 s'hi llegeix: *vascula sua aurea et argentea quod ad ipso die habebat donare faciant ad cœnobium Sanctæ Mariæ Ripollenti... Adalbertus de Casas* (que seria un servent) *donet quisque uncias de auro ad Sancta Maria de Culera ad crucem faciendam, et faciant illum liberum. Arnallus de Riopullo donet quinque uncias de auro ad Sancto Petro de Castronovo propter crucem quæ ibidem debebat, et faciant illum liberum*; en el de Guillèm Ramon de Cerdanya en 1095 diu el testador: *Dimitto... ad Artallum Episcopum meum anulum et meum lectum... Iterum dimitt*

ad retabulum Sancti Michaelis restauran dum meam concam, et ad tabulam Sancti Martini meas copas et cifos: y finalment, en la concordia feta entre'l comte Ramon Berenguer III y Pons Huch d'Ampuries en 1128, (de la que avans s'ha parlat) es sumament notable la garantia que dóna aquest a n'aquell, expressada en los següents termes: *Et mittat Comiti Poncius jumdictus pro decem millia solidis ensem cum toto suo guarnimento, et comes commendet ipsam spadam cum isto guarnimento P. Raymundi de Villa de Man, quicam teneat ab hoc Pascha usque ad aliud;* de tot lo que venim a deduhir en resum que s'usaven cadires, frenos, gots y copes d'argent, vaixelles, botonadures, civelles, guarnicions y veines d'espasa d'or, que hi havia espases, anells y llits de gran valor, y que en les iglesies se feyen també d'aquests preciosos metalls retaules, graderies y creus.

Res mencionèm en aquesta ressenya sobre escuts d'armes o heràldichs y banderes d'aquells temps, per esser assumpte qu'ens convé tractar particularment en lo pròxim capítol ab motiu de l'unió d'Aragó ab Catalunya y de les armes reyals que usaren desd'aleshores los Comtes-Reys.

En la ressenya anterior, al final de l'època goda, hem manifestat la provabilitat d'haverse extès en nostre país lo gust per les grans construccions d'arquitectura bizantina. Encare que per efecte de la irrupció dels alarbs, destruhida l'antigua nacionalitat, se confongueren los recorts d'art y en les construccions precehí més bé, potser, l'idea d'utilitat o necessitat al bon gust, ningú podrà negar qu'en aquesta part, la costum romana durà com a imitació a Espanya tot lo temps que dominaren los goths, y més relacionats aquests ab la cort bizantina qu'els que'ls succehiren en les diferentes nacionalitats espanyoles durant lo domini alarb, tingueren més proporció que'ls derrers d'introduhir o deixar in-.oduhir en lo sol patri la nova costum de Bizançi. La rela-ó interrompuda ab aquest centre artístich anà reaparexent mida que les referides nacionalitats, Castella, Catalunya, o ortugal, s'anaren engrandint, y cobrant seguretats d'esta-ılitat y de grandesa, a mida que, per aquesta circunstancia,

va rehabilitarse'l comers y prengué nova volada la marina, realitat que podèm certament fixar ja a derrers del segle XI y començaments del XII. Eixes consideracions nos induheixen, per lo meteix, a pensar que les construccions, bén entès les religioses, aixecades en època de la reconquesta, devien participar, en sos diversos períodes, de les reminiscencies que quedaren de l'època goda en sos derrers temps y de les noves importacions adquirides per efecte d'haver establert les avants dites nacionalitats, relacions de comerç en pahissos orientals, o ab altres qu'estaven més en contacte ab lo Orient. Perteneixerien, donchs, nostres esglesies, al nomenat estil llatí, qu'era'l romà degenerat, quin estigué en boga especialment en los segles IX y X, y després lo bizantí nomenat de segona època o secundari, qu'era una barreja del bizantí primer (quines esglesies presentaven en sa planta la forma de creu grega ab atri y cúpules semiesfèriques, siguent al ensemps atrevides y riques en la part material), y de la construcció llatina o romana, tant que s'observa patentament marcada la fusió entre'ls dos estils, nou ús que pot senyalarse com en boga durant lo segle XI. L'estil alarb apareix també sovint en les construccions que's conserven de dit genre, y la forma barbre que's nota alguna vegada en eixa part, per esser potser imitació dolenta, y en la part romana per degenerada, dóna a nostres esglesies un caràcter especial que admira als artistes. Barbres són les construccions de Sant Pau del Camp de Barcelona y la de Sant Joan de les Abadeses, ab sos claustres, obra del segle IX, ab la particularitat, la derrera, de tindre imitacions de mosaychs romans, ab figures de dufins y gossos, tal com ja's practicava en les grans construccions bizantines de la primera època.

Eixa particularitat s'observa també en l'esglesia de Sant Pere de Tarrassa, encare que no tenim datos per assegur si es obra imitada posterior. Axís en los dos monestirs qu acabèm de citar, com a Santa Tecla la vella y a Sant P de Tarragona, no menys qu'en sa catedral y especialme en ses columnes, descobrirà prompte'l curiós, patents mc

tres de l'art alarb entrelligat ab l'obra romana o bizantina, y'n més o menys proporció, potser no sobressortint tant com los indicats monuments, observarà igual barreja en los claustres de la catedral de Girona y de Sant Pere de Galligans y'n l'esglesia de Sant Daniel de la meteixa ciutat, en la de Sant Cugat, en la del monestir de Poblet y en alguns altres que podriem citar, perteneixents la majoria als segles XI y XII. L'esglesia de Sant Pere de Galligans de Girona mereix citarse com especialitat bizantina, y en particular la petita esglesia de Sant Nicolau, immediata a n'aquella, com preciosa joguina de dit art.

La curta estada dels alarbs a l'Antigua Catalunya y'ls destrossos que sofriren les poblacions, lo meteix en eixa com en la Nova, per la reconquesta, són potser lo motius que'ns quedin tant escassos restes de construccions dels alarbs. D'aquests se'n conserva un molt notable, ja pel seu obgecte, ja pel seu mèrit artístich, al ensemps que per pertanyer a Tarragona, quina ciutat, com sab molt bé'l llegidor, no va passar d'esser una ciutat comercial y marítima, més o menys aprofitada durant la dominació dels alarbs, però destituhida, com a població, de tota importancia civil y militar, degut, sens dubte, a ses immenses ruines. Recordèm eixa situació, portant a la memoria tot lo que s'ha dit sobre l'estat de la catedral que intentava reconstruir Sant Olaguer y per això serà més d'admirar lo resto monumental que anèm a descriure, com la casualitat de trovarse conservat en la meteixa catedral, donchs podria semblar qu'en lo meteix local del temple catòlich hi hagués existit lo mahometà, o la mesquida, lo que no podèm creure, y potser millor que'l reste alarb fou trovat en altre lloch y colocat després, per més fàcil contemplació y oferir saludable contrast, en el claustre de la santa esglesia, pels cuydados d'algun gelós anticuari, que'ls tingué en altres segles molt estimables l'antiquíssima ciutat, potser perteneixent al meteix Capítol catedral. Tant es així, qu'en un curiós llibre de son arxiu, *de rebus gestis Ecclesiae Tarraconæ*, consta la colocació del reste alarb en ol claustre a començaments d'aquest segle, per obsequiar al prímcep

d'Asturies En Ferràn, al passar per aquella ciutat l'any 1802. Diferents escriptors han parlat d'aquest monument, emprò Conde fou lo primer que publicà una copia del meteix, dihent, referintse als autors alarbs de sa colecció, qu'era la fatxada del Mihrab o siga l'oratori interior de la mesquida principal de Tarragona, que manà construir Abderahmann III, rey de Còrdoba, després de sa incursió en 960, a quin any sembla que correspon la data del comte mahometà que'n lo monument s'expressa. Aquest, donchs, consisteix en un quadrillong de marbre, en quin hi ha obert un arch alarb sostingut per dues columnes aparents, formant una veritable porta, a quin entorn seguint los dos angles del quadrillong y alternant ab diferents adornos, destaca, en grans caràcters, una llegenda que, traduhida al català, es com segueix: «En nom de Deu: la benedicció de Deu sobre Abdalà Abderahman, Primcep dels fidels, perllongui Deu sa permanencia, que manà que aquesta obra's fés per mans de Guiafar, son familiar y llibert, any trescents quaranta nou.»

A la ciutat de Girona, en lo convent de Caputxines, existeixen uns banys alarbs, quina perfecta descripció féu l'ilustrat autor de *Bellezas de España*, encar que sença consignar lo temps en que pogueren esser construits, limitantse sols a dir que foren obra dels sectaris de Mahoma, y així creyèm los atribuheix al temps en que'ls alarbs dominaren a Girona y no a altre posterior, a imitació dels antichs. Forma aqueix monument, segons sembla, una mena de templet, sostenint ab sa extremitat superior l'empenta de la volta y formant en lo inferior com un receptacle pera l'aygua. Rodeja el bany una barana octógona y de poca elevació y demunt d'ella s'aixequen vuyt columnes molt esbeltes y airoses. En los capitells s'hi noten fulles de palma, executades ab molta delicadesa. Demunt d'elles carreguen los archs semicirculars, extremadament graciosos, y segueix lo mur bona altura fins a la volta, coronantla una petita cornisa hon s'apoyen les curves d'aquesta, y formant una mena de *àtic* que serveix de sosteniment a altres vuyt columnes de més petites dimensions. Los capitells d'aquestes també te

nen palmes y fulles capritxoses. Aquest segón còs sobressurt del sostre y pels intercolumnis baixa suau la llum a tot lo bany y estada. En los murs hi ha ninxos que servirien per deixar les sandalies. Fins fa poch temps se conservaren també a Barcelona uns banys alarbs y encar que deteriorats y destinats a altres usos, donchs servien per estables, los pogué visitar encare l'erudit viatger En Isidor Bosarte en 1786, com que a n'ell devèm la descripció que anèm a extractar, malgrat no participèm en absolut de sa opinió, quan estableix qu'eren de construcció alarb, però no construits en temps dels alarbs, sinó en lo dels Comtes de Barcelona, per ordre d'aquests o de la ciutat, y per mà d'un arquitecte alarb dels que habitaven a Granada, Sevilla o Valencia, donchs siguent l'època dels comtes la meteixa dels alarbs, si dominant aquells, aquests s'apoderaren algun cop de Barcelona, y fins al derrer comte no foren llensats del Camp de Tarragona y de Tortosa, si entre'ls Catalans visqueren pactats als vensuts, a qualsevol se li ocurrirá que poguè esser la construcció alarba y per arquitecte alarb, y que aquest no tenia necessitat de venir de Granada o de Sevilla donchs tant alarbs eren eixos com los de Lleyda, Tortosa o Tarragona. Aquest es nostre parer, y salvant que'l senyor Bosarte, al dir comtes, volgués significar reys, es a dir, comtes-reys, en quin cas podria admetres l'obra mes com a imitació. Heus aquí l'extracte de la descripció promesa: «Estaven los antichs banys en l'estable de la casa que fa cantonada a la Boqueria y al carrer dels Banys y en un tros de corral de la meteixa casa. S'entrava per una pendent del portal, donchs lo sol o pis dels banys se trovaba molt més baix que'l del carrer, y tant fondo que, havent donat llum a l'estable desd'arran del meteix empedrat del carrer quedava molt alta encare sobre les menjadores, y la volta d'aquesta part de l'edifici que servia de sostre del meteix estable, se trovaba poch més o menys al nivell del carrer. De la porta s'anava baixant per altre pendent, y deixant a l'esquerra un passatje que conduhia al petit corral, fet dintre'l circuit del edifici antich, se veia al enfront un *sudatorium* en figura de temple, sostinguda sa cúpula, qu'era tallada endins en trian-

gles, per dotze columnes de marbre blanch, quins capitells no estaven labrats y mostraven la figura, com si estiguessin forrats d'una tela. La cúpula se tancava ab un forat figurant una estrella per quin entrava la llum. El marbre de les columnes més semblaba de Génova que de Catalunya, donchs era molt blanch. A mà esquerra, anant al corral, se veya agafada a la paret una canal seguida, feta de barreja de cals, per ahont anava l'aygua al bany. Algunes columnes, que sostenien archs avans d'entrar al *laconicon*, semblaven restaurades de temps posterior, y demunt del capitell d'una s'hi veya un forat qu'hi cabia la mà, fet espressament per algun fí. Tocant al restant del edifici, se coneixia qu'era un claustre, y un de sos quatre costats lo qu'allavors servia d'estable. Per altre de les parets se veya sortir un bon tros de pedra y travallat en ella un forat rodó. Sus voltes y parets estaven estucades, com igualment la cúpula del *laconicon*. Lo pis era tot de marbres, de quins ne tragueren molts y'ls portaren a l'Esglesia dels Jesuites en la Rambla... Ab el forat estrellat per hont entrava la llum a aquest templet, jogaven los demés aspirralls de les voltes, donchs tots eren estrellats també, d'obertures estretes, per que entrés la llum precisa desde dalt als que's banyaven, y'l vent no pogués entrarhi.»

Un monument alarb, guarda, emprò Catalunya, quin, en lo seu genre, es rara especialitat, deguent a n'això que no hagi desaparescut. Consisteix en una inscripció oberta en la roca viva que forma'l llit del Ebre, y qu'aquest banya al passar, a una hora lluny del poble de Ascó, a la vora oposada, tenint el primer trassat o signe un pam d'elevació y seguint los demés proporcionalment. Diferentes copies s'han tret d'aquesta llegenda; l'examinaren en và alguns dels que passen com inteligents en aquest ram, y per nostre part podèm assegurar que ferem dos viatjes a Constantinobla, sen treuren fruyt, mes al fí tinguerem lo gust de poder propc cionar sa interpretació a nostres llegidors, mercés a nost amich l'ilustrat orientalista anglès Enrich Stanley, qui, un zel que sempre li agrahirèm, no deixà de consultar fi conseguir el resultat qu'expressa una de ses cartes, la q

transcrivim literalment, per deixarli a n'ell tot lo mèrit que li correspon: «He rebut una contesta a la carta que he escrit a Constantinobla, relativa a l'inscripció alarba de la vora del Ebre. Mon amich me diu que la major part dels que l'han vist creuhen qu'eixes lletres no eren mes qu'imitacions de lletra alarba, fetes per un ignorant; emprò qu'ell creu lo contrari, que's troven en l'escriptura Maghriby del segle VII A. H., y llegeix. «Ahmed ibni Abdillah ibni Hayyan», nom molt comú entre los historiayres y poetes del Maghrib. Diu també que lo que hi ha demunt y dessota y als estrems de l'inscripció hi seria per adorno; y podria llegirse «Khabban», emprò no coneix cap personatge d'aquest nom. Ell creu que eixa inscripció senyalaria la mortalla d'algun home de vida devota, o d'algú que volgué amagar sa mortalla als tirans. Jo no crech qu'eixa inscripció pogués ser imitació, puig en aquell temps ningú perdia l'estona en fer falsetats qu'a res podien conduhir. (1)»

Parlèm ara de la llenga Catalana. Manifestarem ja nostra opinió sobre'l llenguatge vulgar que's parlaria a Espanya en temps dels Goths, aixís com de les causes que motivaren la formació dels diferents dialectes, castellà, català, portuguès, y especialment les diverses influencies germàniques y alarbes respecte dels dos primers. Convé ara tenir present la temporada d'emigració que passaren en la Galia los Goths fugitius habitants a Catalunya y la manera com tornaren a establirse en una gran part de llur pahis, sença generalment, tornar a esser expulsats, això es, per una conquesta breu, general y segura, com a poble constituit usant altre cop llur antiga lley, y ab forsa y prou elements per sostenirse y anar progressant com a nacionalitat més o menys independenta. Lo pahis ahont havien permanescut emigrats los catalans era en part continuació del antich domini vigoth, y prescindint de moment de si en eixa part a que'ns

(1) La tradició vulgar del pahis senyala eixa inscripció com a recort del ınt ahont fou desembarcat lo cos de Santa Paulina (la filla de Artemi y Càndi-.) quines reliquies o imatge's veneren en el proper poble d'Ascó. No està d és la tradició quan no se l'avantposa a l'Historia.

referim parlaven un romà rustech diferent del que's parlés en los demés estats vehins que no havien dominat los Goths; lo cert es, que, desde molt antich, se reconegueren en lo conjunt de pahissos que constitueixen la França actual, dues menes de parlar, una a l'altra part del Loira, vers el Septentrió, y altra a la part de cap ací, o sigui vers el Mitjorn. Aquell llenguatge que perteneixia a la veritable França, encare que llatí també, conservava més influencies y ressabis germanichs y teutonichs y es lo fonament de la llengua francesa que s'ha anat perfeccionant fins avuy, al pas que l'altre era general y més essencialment llatí, poguentse, per lo tant, donar ab més propietat a n'aquest lo nom de romà que a l'altre.

Per això potser arribà a donarse, ja segles enrera, al país en que's parlava la llengua meridional el nom de Romania o de França llatina. Atingudes les pertorbacions que sufriren los estats d'aquest territori, avants que la casa de França no'ls tingué completament dominats, les lluytes qu'alguns sostingueren, ja contra'ls Franchs ja contra'ls alarbs, ja aliats ab los segons contra'ls primers o a l'inversa, y l'esperit d'emancipació qu'anà cundint, de lo que s'originà més tart la formació d'estats independents o de grans feudes, que cap vincle de nacionalitat tingueren ab altres vehins, per més que uns y altres reconeguessin la sobirania de la casa de França; donà per resultat la major descomposició d'aquell idioma o dialecte romà en altres subdialectes, alguns d'ells vivint, encare que més desfigurats, en nostres temps, com a més influits del Francès, ab quina ortografia s'escriuhen ara una gran part. Quan aquesta llengua descomposta, que servia pera l'us comú de tots los habitants meridionals, comença a esser escrita o cantada, prengué diferents noms de localitat, y segons l'empenyo de cada enaltidor, se'l batejà ab lo nom de la localitat lo conjunt de dialectes més o menys semblants entre ell que s'entenien en diferentes comarques, sença que, per altr part, deixés de reconeixers a voltes la major bellesa o per fecció que distingia a un sobre'ls demés.

Difícil seria assenyalar veritables limits geogràfichs a la llengua nomenada provençal, malgrat hi ressaltin posteriorment marcades diferencies característiques; no menys dificil seria encertar la rahó per que'l trovador gramàtich Ramon Vidal donà a n'aquell llenguatje'l nom de llengua llemosina, car ignorèm si ab això volgué indicar la preponderancia del dialectal llemosí sobre'ls demés, o perque així fos nomenat pels d'aquest país, prescindint del nom que li donguessin altres comarques (que seria més de creure seguint la opinió del senyor Milà, qui diu que dit R. Vidal «degué esser ressó d'una oposició llemosina al nom de provençal»); lo meteix obstacle trovariem potser al volguer consignar les rahons que tingueren Albert de Listeron y el Monjo (com fa observar igualment lo propi senyor Milà) per «nomenar catalans, no precisament a la llengua, sinó als pobles que la parlaven, oposantlos als francesos», això es, aquells pobles qu'altres haurien pogut nomenar també provensals o llemosins; y per ultim, no deixaria d'esser atreviment per part nostra, no ja observar la diferencia que pogué haverhi entre'l significat d'algunes de les referides denominacions, y la de llengua d'Oc en que's troven alguns escrits en prosa, sinó buscar el ver origen d'eixa expressió que fins arrivà a donar nom a la comarca en general, y que no pot duptarse fou justament significativa per esser la que en més estensió de territori y y per més temps ha servit per designar la llengua del Mitjorn. Los habitants de la *Marca Hispànica* o *Catalunya*, usarien naturalment la meteixa llengua de que tractem, prescindint are de ses denominacions, y practicada en lo propi sol desde'l temps de la reconquesta, anà adquirint fesomia propia, a lo que pogueren ajudar senç dupte tres causes: 1.ª, la diferencia que pogué ja existir en temps dels goths entre la manera de parlar dels d'aquesta banda del Pireneu y la que distingís als de l'altre, per més que uns y altres deenguessen del domini goth y malgrat fos petita la diferenia, deventse tindre present que'l poble que vingué a establirse a Catalunya no era un poble nou o estrany, sino'l successor del meteix que l'habitava quan l'irrupció alarba;

2.ª, la situació geogràfica, puig qu'entre'l conjunt de pobles que parlaven la llengua d'Oc y la Marca d'Espanya hi mitjansava'l Pireneu, que deixava en cert modo aillada a Catalunya y en millor situació per constituirse ab una autonomia particular, de la que formava part lo llenguatje especial de sa comarca; y 3.ª y principal, la tendencia dels Catalans a constituirse en veritable nacionalitat, gloriós fi que, després de conseguit, feu necessari, com passà en totes les demés nacionalitats, l'elevació del llenguatje vulgar y sols parlat a llengua escrita oficial y literaria; així que, al meteix temps de passar a n'aquest us les demés llengues dels romancers, també hi passà'l català, pulintse y prenent caracter propi, fins arrivar a esser ab el temps llengua de sabis y de polítichs.

La denominació de llenga Catalana, es clar que no té altre origen que'l d'haverla usat los habitants de Catalunya, y encare que en los temps que no passà de parlada no consta eixa denominació ni cap altre especial sinó'l de romanç ó vulgar com així meteix se nomenaven totes les neo-llatines d'aquells temps, ja en lo de'n Muntaner se trova nomenada catalana, *catalanesch*, y així segueix nomenantse durant lo domini dels comtes-reys, no sols a Catalunya, sinó en los demés estats ahont s'introduhí. Efecte d'una interpretació falsa, comensaren a Espanya los literats a donarli lo nom de *llemosina* (en quin erro hem caigut també nosaltres en altres ocasions), y la causa no es altra que la d'haver près com una meteixa llenga el llenguatge variat y general del Llengadoc y el Català, recordant la denominació que donà a n'aquell lo trobayre gramàtich Ramon Vidal, quina autoritat en temps posteriors, com observa oportunament Milà, feu prevaleixer el nom *llemosi* a Espanya aplicantlo indegudament. Y tant es aixís, y ab tanta impropietat se fa l'aplicació, que a escrits de diferents dialectes ultrapirenenchs se'ls nomena provençals o *patois*, y precisament als catalans, axò es, als d'aquella branca que s'esquinsà del gran arbre llemosí, així nomenat per Vidal, y qu'arribà a ferse vera llenga de una gran nacionalitat, se'ls hi dona pels espanyols lo nom

impropri d'escrits llemosins. Encare que hi hagué molta semblança entre'l llenguatge de Catalunya y'l del territori francès nomenat Llemosí, lo que no es provable, donchs no es aquest llindant ab l'altre, sinó més aviat dels més apartats, no hi hauria rahó per nomenar a la llengua del primer còdich marítim, a la llengua d'En Muntaner y d'En Desclot, al llenguatge del major territori y nacional lo nom del menor, que porta al ensemps la desventatge d'esser extranger. ¿Sería, per exemple, propri que nomenessim llengua gibraltarina al castellà, perque en castellà se parla a Gibraltar? Comença l'erro de que'ns queixèm ja en lo segle XV, puig avans d'eixa època no hi ha documentdel que'n resulti donarse altre nom que'l de català al gran idioma parlat al ensemps a Catalunya, Mallorca, Valencia, Sardenya y demés estats per hont s'estengué l'influencia catalana. Després de tan dolenta adopció,'ls que propagaren més l'erro foren los cataloguistes que, pera diferenciar les obres escrites en català de les castellanes, donaren a n'aquelles la clasificació de llemosines, y tant s'ha estès lo vici, que's difícil desferlo.

Finalment, altre causa ha contribuit també al mal, causa que revelarèm, per esser de fàcil comprobació, sença ànim d'ofendre a ningú: tal es la desaparició del vincle germànivol que unia en altre temps federativament als estats de la Corona d'Aragó hont se parlava català, derrera lo que alguns escriptors, poch pràctichs en l'estudi del referit idioma, han preferit donar un nom provincial o local a la llengua de llur territori avans que nomenarla ab lo nom comú antich (impropietat tan manifesta com si, per no nomenar llengua castellana la que's parla en diferents territoris, sença esser de Castella, se les tingués de coneixer per llengua gaditana, llengua navarra, llengua sevillana o llengua murciana), y encare més, per no nomenarla ab lo nom espanyol de llengua catalana a la que no'n mereix d'altre, prefereixen avants donarli lo sobrenom extranger de llengua llemosina.

Ateses les rahons que acabèm d'exposar, no dèu buscarse donchs l'origen del català escrit en la tan celebrada

acta de confederació jurada per Lluis II a Carles *lo Pelat*, son germà: *Kar. pro Deus amor et pro Christian poblo et nostro commun salvament, etz., etz.,* que devèm a Nithardo, autor coetani, donchs aquest llenguatge es mostra del que parlarien en la cort d'aquells reys més germànichs que nosaltres y que tots los llatins del Mitjorn, llenguatge sumament informe comparat ab lo que comença a apuntar en los documents tres segles després, y encare donat cas de pendres com a mostra del llenguatge romà ó vulgar, seria'l precebidor o avi comú de totes les llengues y dialectes meridionals, y podria consignarho com a punt de partida de llur precehencia cada hú dels referits dialectes coneguts antany o aparescuts en temps més propers, prò no exclusivament lo català. Desde Carles *lo Pelat* fins los derrers Berenguers, ja hèm dit quin espay de temps va passar, y com no existeix cap prova ni dato escrit es impossible poder assegurar que'l llenguatge del jurament sigués lo dels súbdits de Guifre *lo Pilós*, com tampoch les variacions que pogué experimentar en tan llarga temporada y com arrivà a dessemblarse a la fí d'aquell caràcter obscur y a apareixe ab fesomia propia.

Saltant, donchs, eixa època de grans encare que desconegudes vicissituts per la llengua, sols devèm cercarla, encare que sia parcialment y en petites proporcions, en aquells documents dels segles X, XI y XII, especialment en los sagraments y homenatges dels derrers, hont, a manera de fòrmula, per rusticitat del notari y nó per altra rahó, se troven frases soltes catalanes per mellor expressar lo que aquell no sapigué dir en llatí, o perquè axís era inteligible als contractans (com ja observarem en altra ocasió), per exemple *prefata sicteurè et attenré á te-et exinde noten forçaré-que tu men convenrás per nom de sacrament si to drcçaré o to emendare si tu hoc xecipere volueris-si ipsam forisfacturam no lat dreçava o no lat enmendava* (1) *fidelis ero sine engan-illas conventias quas habet con vengudas ad vos* (2)—*no lo tolré ne lo lenlotré nel dezebrè nel eng*

(1) *Marca Hispànica*, apèndix CXCVI de l'any MXXIII.
(2) *Marca Hispûnica*, apêndix CCLIII de l'any MLX.

nari—per enomen de isto sacramento—ne comonir no men vedaré ipsa emenda recebré o la perdonaré et tenré—(3) *adjutar ero a tener et ad aver et a defendre et a guerreiare sine tuo engan.*

No's cregui, per cap istil, que això sigui un llenguatge de transició, això es. que'n l'època dels documents citats existís un idioma barreja de vulgar y llatí, y la prova que'n los demés escrits que no pertanyen a la classe especial de sagraments y homenatges, encare que la sintàxis sia vulgar ab paraules llatines més o menys barbres, es que no's troben generalment les expressades fòrmules, per no necessitarles: la rahó d'aquesta estranyesa es sols, segons ja indiquèm, la rusticitat de l'època y melior la del notari. Romey, parlant del castellà, 'ns ofereix una mostra d'aquesta manera d'escriure, en un document del any 1191 y encare que'l titula *mostra del romanç barrejat ab lo llatí,* s'hi observen, més que frases senceres com les referides, paraules romanes llatinisades y l'introducció o ús de proposicions aplicades com en la llengua vulgar. lo que s'observarà així meteix tant en los documents castellans com en los catalans fins en segles posteriors, quan aquella parla ha passat ja a escrita y quan, per altra part, potser hi ha més ensenyança de llatí. Emprò, sigui lo que sigui d'eixes observacions, en cap de abdúes llengues s'hi troba avuy, en l'any que donèm per acabada l'època a qué pertany aquesta ressenya, cap document ni escrit qual llenguatge sigui exclusivament lo romanç y en quant al català, fins que sigui ocasió de presentar eixa interessant mostra, no podèm consignar encare ab certesa la contextura y caràcter particular de nostra llengua, per més que les fòrmules fà poch presentades sien induptablement, proves infalibles de l'existencia del llenguatge vulgar o parlat, y per elles poguèm ja deduir ayres propis del idioma que s'han conservat fins als nostres temps, com són, la terminació del pretèrit en *va* y no en *ba*, la terminació del futur, les nèrissis per causa de la sinalefa *len. ten, to,* (equivalent a *t'ho*),

(3) *Marca Hispànica,* apèndix CCLVIII de l'any MLXLV.

l'ús del *ho* ú *o* en lloch del pronom *lo*, l'omissió en los infinitius dels verbs que acaben en *er*, quan preceheix també dita lletra a l'última vocal, *defendre*, y l'empleu de la meteixa en lo cas contrari, això es, quan a la vocal no la preceheix cap *r*, *tener*, *haver*, etz., etz.

L'autor nomenat fa poch, Romey, malgrat haver reconegut en algun punt de sa historia la nacionalitat catalana y l'importancia de son idioma, al parlar del grandiós impuls que prengué la nació espanyola després de la mort d'Alfons VIII de Castella, un de quals grans resultats sigué la formació de l'idioma, mira ab ulls massa moderns y poch pràctichs l'importancia que mereix la societat espanyola de aquells segles, donchs sença ferse càrrech de la gran part de nació que quedava encare per conquerir, y de la gran extensió de terreny per hont s'escampà l'idioma de Catalunya (no exteneńtse més per limitar los convenis les conquestes), considera a la nacionalitat castellana com representació única de l'espanyola, y sols s'ocupa del desentrotllo de son idioma, sença fer cas dels demés. Cert es que senyala entre totes les llengues neo-llatines les dues germanes en que Cervantes y Camöens *rasguearon sus partos peregrinos é inmortales*», prò si se li pot dissimular que omites la formació de l'idioma de *Os Lusiadas* per esser are Portugal un reyalme separat d'Espanya, no li perdonèm qne deixés de donarnos una idea de la parla d'Ausias March y de Montaner, que bé poden figurar y mencionarse sença rubor de cap espanyol al costat d'aquells dos genis d'eterna fama. Prescindint d'aquest capritxo o distracció, convé fixarse en algunes afirmacions que senta dit autor al parlar de nostre idioma: diu que «*el catalán, parto de la lengua romana usada generalmente en las Galias bajo Luis «el Bondadoso», venía á ser propiamente un dialecto empañado de arábiga y mellizo del romano*». Concebim que sigui *mellizo* dels demés dialectes o que sigui una de les descomposicions de l' llengua romana, qual denominació pot aplicarse a cada un d'aquelles, prò nó siguent dialecte, això es, fill, sigui *melliz* de la mare; y en quan a esser *empañado* d'alarb, admetèm l calificatiu suposant que ab ell se vol indicar la part lleu qu

a lo català li correspòn d'aquella llengua, perque malgrat sant Eulògi se planyi de que'n lo segle IX «sonava vulgar y casi exclusivament l'alsrb en boca dels cristiana», no pot esser això respecte de Catalunya y sí dels cristians d'altres extrems d'Espanya, o més bé dels moçaràbichs, als que senç dubte fa referencia l'escriptor martre.

Sença negar, donchs, que'l català tingui la séva part d'alarb, aqeusta es insignificant. y molt més si's compara ab lo castellà, que té, a més dels sòns guturals, lo *ceceo* y l'ús més prodigat de la *h* devant de les vocals, ayres, sobretot los dos primers, que manquen en totes les demés llengues neo-llatines. La paraula *guad*, riu, ab que comença la denominació d'un gran nombre de rius d'altres provincies d'Espanya, no's troba aplicada ni sols a uu de Catalunya, y l'únich lloch hont se conserven noms geogràfichs que ofereixen l'etimologia o radical alarba, es lo derrer recó de Catalunya la Nova,—de hont foren trets los laarbs en lo segle XII, per no tornar a fixar ja més sa planta en aquesta terra,—les montanyes de Prades y Ciurana y les immediacions de la Rivera de l'Ebre cap a Tortosa.

Així pot assegurarse, en conseqüencia, que'l català es més essencialment llatí que'l castellà, com també que per ses inflexions y'l valor de ses lletres té aquell més punts de contacte ab los demés idiomes neo-llatins que'l segón.

Durant loe segles en qué hi manquen datos o en que l'idioma es sols parlat, anà prenent lo llenguatge vulgar aquells ayres especials que després lo caracterisen y que'l diferencien dels demés que són sos propis germans; emprò, ¿qui es apte per fixar quan començaren aquests ayrcs, quan los abusos passant a usos començaren a constituir la fesomia propia de l'idioma? Nosaltres sols podèm deduir que fóren, perquè després los hèm trobat; los resultats són los que podèm admirar des del moment que nostres ulls veuen lo primer monument filològich, lo primer document escrit en vulgar; prò des de quan data aquest vulgar, ningú pot descobrirho. Romey en són travall sobre'l castellà, 'ns dóna una mostra d'aquests resultats, qu'expressen l'antiga tendencia

de la llengua nova al passar del llatí. o més bé del romà, al romanç o neo-llatí, y despertant en nosaltres, sa bona idea, la de fer lo propri ab la llengua catalana, aquí van observacions y mostres, encare que sols com breu ensaig, per no correspondre tan llarch y complicat estudi a l'obgecte general que guia are nostra ploma.

En quant a inflexions y sóns, sença repetir aquí lo que ja manifestarem en la ressenya final de l'època anterior, podèm dir que té'l català la *s* suau entre vocals, expressada doble quan ha de sonar fort, lo doble sò de la *o* y de la *e*, obert o tancat; los sóns de *ge* y *je*, *xe* y *txe*, equivalents lo primer al *je* francès, lo segón al *che* en la meteixa llengua o *sec* italià, y'l derrer en mitg de dicció a la *ch* castellana, en tot lo que's diferencía del castellà y se sembla més als altres idiomes neo-llatins.

Se marca axí mateix aquesta diferencia per algunes terminacions, com són la *s* sola per assenyalar lo plural, la *ns* per los dels que acaben en singular ab vocal aguda, *bo*, *bons*; *be*, *bens*, y l'aglomeració a vegades de dues consonants al final, com, *valls*, *manant*, *camp*. Altre qualitat característica es la d'unir l'article o'ls pronoms *me*, *te*, *se*, emitint la vocal, a l'inicial de la paraula que segueix, com se fa en altres llengues, lo que's fixa actualment per medi del apostrof: *l'ou*, *l'ull*, *m'estima*, *t'anyora*, *s'oblida*.

La principal tendencia de la llengua catalana es la contracció, de lo que resulten innombrables monossilabs, més que'n cap altra llengua, qualitat que la fá flexible y facilita en extrem la versificació, prestantse, per lo mateix, a la música y al cant. Heus ací la prova en exemples escrits en les tres llengues, llatí, castellà català: *paucus*, *poco*, *poch*,—*digitus*, *dedo*, *dit*, *gaudium*, *gozo goig*,—*ossis*, *hueso*, *os*,—*cornu*, *cuerno*, *corn*,—*bonus*, *bueno*, *bo*.

L'*au* dels llatins, lo mateix que'n la llengua castellana cambia generalment en *o*:—*aurum*, *or*,—*paucus*, *poch*,—*ga dium*, *goig*,—*thesaurus*, *tresor*,—*pauper*, *pobre*.

Se converteix sovint la *i* en *e*, com en *imperator*, *emperador* —*cingere*, cenyor,—*siccusi*, *sech*,—*pilus*, *pel*,—*sigillum*, *segel*.

La *u* se transforma alguns cops en *o:* de *gutta*, *gota*,—de *duplex*, *doble*,—de *currere*, *còrrer*,—de *ulmus*, *olur*,—de *musca*, *mosca*,—de *tussis*, *tos*,—de *buxus*, *boix*—de *multum*, *molt*.

La *o*, qu'en les paraules castellanes *nuestro*, *vuestro*, *pueblo*, *suelo*, *sueño*, *hueso*, *huésped*, etz., se decantà a transformarse en *ue*, en les derivades catalanes va conservarse com al llatí, *nostre*, *vostre*, *poble*, *somni*, *hoste*, etz.

Es usual la substitució de *b* per *p*, de *capra*, *cabra*,—de *cooperire*, *cobrir*,—de *episcopus*, *bisbe*.

La *c* prengué'l sò de *g*, encare que no constantment: de *acus*, *agulla*,—de *alacres*, *alegre*,—de *crassus*, *gras*,—de *ficus*, *figa*,—de *urtica*, *ortiga*.

Los sòns de *cl* y de *pl*, que'n castellà se transformen en *ll* inicial, son iguals en català al llatí: *clavis*, *clamare*, *plenus*, *planus*, *pluvia* y *plorare* fan *clau*, *clamar*, *ple*, *pla*, *pluja* y *plorar*.

La *h* supleix molts cops en català'l sò d'alguna consonant dura en mitg de la dicció, com en *audire*, *ohir*,—*judeum*, *juheu*,—*laudare*, *lohar*.

La *t* es terminació constant aixís en los noms com en los participis, no devent servirse may de la *d* final, y'n mitg de dicció se conserva generalment com la radical llatina: *bot*, *dit*, *fet*, *fat*, *ardit*, *acabat*, *amat*, *donat*, *pietat*, *caritat*, *igualtat;* y si algun cop se muda la radical en *d* es més aviat en algun verb: *nadar*, *rodar*, *vedar*, encare que'n pochs.

La *f*, que's substituheix per *h* en la major part de les paraules castellanes, quina equivalencia llatine comença per aquella lletra, no cambia en català: *faba*, es *fava*,—*falco*, *falcó*,—*fames*, *fam*,—*farina*, *farina*,—*factum*, *fet*,—*fel*, *fel*,—*ferire*, *ferir*,—*ferrum*, *ferro*,—*fillius*, *fill*,—*fossa*, *fossa*,—*femina*, *fembra*,—*formica*, *formiga*,—*fumus*, *fum*,—*fuga*, *fuga*,—*furtum*, *furt*.

La *g* se conserva generalment en los derivats: *gelu*, *gener*, *gypsum*, *fugere*, *legere*, *regina*, *sigillum*, *sagitta*, s'escriuen en català *gel*, *gendre*, *guix*, *fugir*, *llegir*, *regina*, *segell* y *sageta;* si be en altres paraules desapareix del centre per efecte de la contracció, com de *magis*, *mes*,—*magister*, *mestre*.

No hi ha regle fixa sobre la *n* perque en unes paraules

desapareix y en altres no: d'*insula*, s'ha dit *illa* o *isla*,—de *esponsus*, *espós*.

En algunes veus que'ls llatins escribien ab doble *nn* o ab *gn* o *ng*, s'han substituit aquestes lletres per *ny*, qu'es equivalent, en el sò, a la *ñ* castellana o a la *gn* italiana y francesa. *Annus*, *canna*, *cingere*, *pugnus*, *tingere*, se traduheixen *any*, *canya*, *cenyir*, *puny*, *tenyir*.

La *q* se transformà sovint en *g* en mitg de dicció, de *aliquis*, *algú*,—de *aquila*, *aguila*,—de *aqua*, *aygua;* y en l'escriptura se conserva l'inicial etimològica, com en *qual*, *quant*, *quatre*.

La terminació *tia* d'alguns noms llatins se transformà generalment en *cia* com *justicia*, *prudencia;* devent recordar malgrat això que'n los primers segles del català escrit se trova sovint la terminació com en llatí, encare que no dubtèm que's pronunciaria del meteix modo que si estigués escrit ab *c*.

La terminació *bilis*, casi sempre se transformà en *ble*, *terribilis*, *terrible*,—*nobilis*, *noble*.

La conjucció *y*, are tan sovint, quasi no s'usava en los primers temps; en son lloch s'usava la *e*, y molt l'*et* llatine qu'anà desapareixent més tart.

Ab això basta per donar una idea general del camí qu'anà seguint l'idioma romà, desprès de passar per la barreija dels dialectes de les Galies, per constituirse en idioma neo-llatí en l'especialitat catalana, y aixecarse a l'altura dels demés que's parlaven a Europa en aquells temps.

Encare que'l llenguatge vulgar parlat passà, en l'època de que'ns ocupèm, a escrit, no se'l feu servir, que sapiguèm, per la poesia, puig totes les composicions que's troben fins a les mitjanies del segle XIV estàn escrites en la llengua convencional que Raynouard nomena de *trobadors*, barreja capritxosa del provençal parlat y d'altres dialectes, en la que'l trobador de cada territori introduhia llurs variants, sença que per això se fes meys inteligible a llurs iguals.

Lo meteix en los estats del mitjorn de França que a Catalunya y demés nacionalitats d'Espanya, hi hagué trobadors

que feren gala de cantàr en aquella llengua que no per mudable y capritxosa deixava d'endevinarse, y nostre Montaner, qu'es lo pare de la prosa catalana, quan te de parlar com trobador o te d'introduhir versos en sa Crònica, no ho fa en català, sinó en el llenguatge de *trovadors*: *En nom de ceyll ver Deus qui feu lo cel el tro, etz.*, En Manel Milà, en sa rica obra de *Los trobadores en España*, ab tot y creure que lo llenguatge dels trobadors era la meteixa llengua d'*Oc* perfeccionada y més culte, fundantse tots los seus usos en la parla comú, dona la següent opinió: «Lo convencional degué consistir en un gran esmero, en una elecció depurada de paraules (*mots triats*), en l'ús frecuent d'alguns vocables a quins se los donava un valor especial, y que constituien una terminologia sols inteligible pels iniciats. Era, al nostre veure, una convenció fraseològica, y per dirho aixís oratoria, mes be que gramatical». Observa'l meteix autor que Ramon Berenguer IV sigué «el primer comte de Barcelona que veyèm alabat per la poesia occitànica»; y n'hi ha prou ab recordar, per consegüent, l'unió de Provença y Catalunya en temps de Ramon Berenguer III, les relacions qu'hi ha desde alesshores entre abdós pahisos, y'l major desenrotllo qu'anà adquirint nostra nacionalitat, per que's comprengui que si trobadors existien ja en temps d'aquest comte, no seria Catalunya el pahis que menys los proporcionés, siguent, com ha sigut en totes èpoques, patria inspiradora de grans sentiments.

La poesia llatina, aixís a Catalunya com en lo demés d'Espanya, se conservà, o millor diriam revisqué en los temps de que tractèm, emprò no en son antich sistema mètrich sinó ab consonant, segons es de veure per nonbroses làpides cristianes, himnes y altres composicions relligioses.

Com a nn dels exemples més antichs y indubtables, (ıchs no es possible confondrel, ni sospitarlo d'època post .or, citarèm l'inscripció que's trova en l'antiguíssima port le Sant Pau del Camp de Barcelona:

«Hec Domini porta—Via est omnibus orta.
Janua sum vitae—Per me gradiendo venite.»

Apart d'aqueste genre, poques poesies nos queden de aquell temps, poguent citarse solament un anonim de Barcelona que escriguè «una poesia tolerable» (són paraules de Masdeu) en elogi del comte Ramon Borrell, fill de Borrell, que morí en 1017. En ella s'hi trova de tot, consonant y assonant, y donarem d'ella una mostra per curiositat, poguent acudir lo qui desitgi llegirla sencera a En Marca, col. 427, ahont la trovarà copiada ab tota exactitut:

«Ad carmen populi flebile cuncti
Aures nunc animo ferte benigno
Quod paugit meritis vivere laudes
Raimundi proceris patris et almi.
Bellis terra potens ubere gaudens,
Quo nunc Hesperiae vulnere languens,
Cui turris patriae est lapsa repênte
Raimundus procer, hunc morte premente.
Clara progenies pulcra Borrelli
Raimundus teneris cepit ab annis
Dux insigne patris, jus maderandum
Christi praecipuns munere factus, etz, etz.

Per parlar d'escriptors devèm limitarnos precisament als eclesiàstichs, llumaneres sençe quines no havien regnat en aquells temps més que tenebres. En los primers temps de nostra restauració potser les inteligencies privilegiades se dedicarien a obrar més positivament, axís respecte a la fundació d'esglesies, com a la propagació del cul y a la conservació de la disciplina, que a deixar consignades en escrits les proves de ilur talent. Desde Fèlix d'Urgell, quina celebritat ja té coneguda el llegidor, quasi no's té coneixement d'altre autor a Catalunya fins los segles x y xi. Se menciona a Bonfili, bisbe de Girona, que seria famós per sa doc na, segons lo desitg que tenia 'l celebrat Gerbert de conei y parlarhi.

L'insigne abat Guari, del monestir de Sant Miquel Cuxà (diu Masdeu) qu'era amich del meteix Gerbert, seg

memories d'aquella meteixa edat, esbargia los raigs de sa doctrina per tot el mon, Lo bisbe de Oliva Vich, de qui ja té coneixement lo llegidor, avants monjo y abat de Ripoll, mort l'any 1047 (diferent potser d'altre monjo del meteix nom y monestir, qu'escrigué sobre el cicle pasqual), nos deixà entre altres obres «un sermó sobre Sant Narcís martre de Girona: la vida de la beata Afra, que siguent meretriu hostatjà en sa casa a dit Sant, y desde aleshores se convertí a Deu ab tota la familia, y quatre cartes de diferents assuntes, l'una circular en que donà la nova de la mort de son germà lo comte Bernat I de Besalú; la segona al arquebisbe de Burgos, que li havia donat mercès per la circular avants mentada: altre a En Sancho *lo Major* rey de Navarra, que li havia demanat concell sobre un casament entre parents, y la derrera a ses monjos de Ripoll, en la que, després d'haverloshi participat altres assuntes més serios, se diverteix ab ells familiarment, encarregantloshi que cuyden molt al seus cignes y descrivintloshi les noves habilitats d'una grua qu'havia comprat (1).»

En lo lloch corresponent hem parlat extensament d'En Gerbert y de son mestre, lo bisbe Atton d'Ausona. En Romey, al parlar del reyalme d'El-Hakèm y d'En Borrell, fa una curiosa relació, que no podèm menys de copiar aquí, tant per la prova d'ilustració que d'ella resulta a favor de Catalunya, com per les noves d'escriptors catalans que comprèn: «Passà a Espanya,—diu—per estudiar ab un bisbe d'Ausona nomenat Haton, qui estava enterat dels llibres matemàtichs dels alarbs, y pel seu estudi arrivà a esser lo primer matemàtich del Occident. Fóren tals los progressos que va fer ab aquell mestre Gerbert (que després sigué papa ab lo nom de Silvestre II), en matemàtiques y física experimental, que a sa tornada'l tractaren de bruixot. Se li ibuheix generalment l'introducció a França dels guaris-

(1) Qui desitji saber més per extens los datos en que s'apoyen aixes noti- acudeixhi a les referencies que fa Masdeu en la nota de la página 224, vo- n XIII de sa *Historia de España*.

mes alarbs y dels rellotges de balancè. Gerbert demostrà ja a Catalunya aquella activitat y eficacia que tant l'enlayrà després.... Huch Capeto, rey dels franchs, y l'emperatriu Teofania, muller de Nicèfor Focas, elegit per l'exèrcit emperador dels grechs en 963, s'amistaren estreta y successivament ab Gerbert a sa tornada d'Espanya, aquell encarregantli la educació de son fill Robert, y aquesta l'enlayrà a conceller íntim y company de sos viatges. Se trobava d'arquebisbe de Reims ja En Gerbert quan colocà'l primer rellotge (qual mohiment mideix un balancé) que s'havia vist a Europa, adguisició deguda també als alarbs d'Espanya; y aquella classe de rellotges sigué l'única que s'usà a Europa fins que Huyghens inventà'l pèndul.

En mitg de son major enlayrament, may Gerbert oblidà l'Espanya, hont havia passat lo més florit de sa joventut en intimitat ab Borrell y Haton. En una carta a l'abat de son antich monestir d'Aurillac, y en altra a Bonfili, bisbe de Girona, parla d'una obra sobre Aritmètica publicada per un espanyol nomenat Joseph. En altra carta a Lupit de Barcelona, li prega breu però encarescudament que li faciliti un tractat d'Astrologia qu'aquest havia traduhit de l'alarb. Altres dues cartes seves, dirigides a dos subgectes diferents son curulles del seu desitg de tornar a Espanya. «Te diré confidencialment,—escriu en l'una a l'abat Nithart,—que sols penso poguer sortir d'aquí, sia per retirarme al Palau imperial de Oton, o bé per tornar a l'Iberia, que vaig deixar ja fa tant temps.»

Ningú pot dubtar ab això que la ciencia aquí enlayrada, al tractar de Gerbert, té son origen immediat en la escola de nostra Patria; y per que's vegi'ls bons recorts que'n tregué'l sabi, fins després d'haverse enlayrat a alt personatge, vagi per remato d'aquesta ressenya altre troç que copièm també de l'autor derrerament citat, ab lo que posarèm lo sagell a justa fama de que disfrutaria ja en aquells temps la Nac catalana: «L'Italia,—diu per fi en l'altra carta—hont esti vivint, bull de guerres y de tirans, y així no'm queda m arbitri que'l de la filosofia, y per poguerla assaborir, tinc

de tornar a lo meteix que vaig deixar, y pendre de nou lo camí d'Espanya, segons m'ho està aconcellant mon amich l'abat Guarino; allí'm consolaré ab les cartes de ma sobirana la emperatriu Teofania *(Domina mea Theofania)* acreedora a tota estima y acatament; y allí no aniràn pas a descoratjarme les angoixes ab que estàn los francesos omplint l'Italia.»

¿Qui dubtarà, desprès d'aquests datos, viva expressió dels desitjos del sabi separat del lloch hont saborejà'l més grats consols per l'esperit, que l'Espanya que nomena, la patria per qui sospira, ha d'esser precisament l'Hispania de la Marca, lo breçol de Borrell y de Haton, la seva estimada Catalunya?

CAPITOL XVII

—

En Ramón Berenguer IV comte-princep d'Aragó

—

Desde l'any 1137 al 1162

Record de les dominacions que precehiren a la constitució de la nacionalitat independenta. Patria catalana. Idea y origen del antich reyalme d'Aragó: ventatges de confederarse ab Catalunya. Importancia de la confederació com a forma. Per què'ls comtes se nomenen després reys. Desaparició d'Alfons *lo Batallador*. Examen del testament d'Alfons, pel que deixá'l reyalme als cavallers del Sant Sepulcre, als Hospitalaris y als Templaris. Los aragonesos rebutgen la successió del fill d'Alfons, y elegeixen rey al germá, *lo Monjo* y bisbe de Roda, En Ramir. Peripecies entre aragonesos, navarros y castellans. Propòsits d'En Ramir d'ingressar novament a la relligió. Tracten los aragonesos de casar a Na Petronila, filla d'En Ramir, ab lo comte de Barcelona y disposicions a favor d'aquest. Drets del comte per lo domini d'Aragó y examen dels documents en que's funden. Límits d'Aragó hont exercí domini lo comte. Conveni estrany entre'l comte y'l rey de Navarra. Testament de Na Petronila. Armes de l'antich regne, y armes reyals de tota la Corona d'Aragó. Títol de Príncep d'Aragó. Pau entre'l comte de Barcelona y'l d'Empuries. Política d'En Ramon Berenguer. Fundació del orde del Temple. Rebetlies dels Baucis aplacades pel comte. Los catalans en la conquesta d'Almeria L'armada de Gènova al servey del comte. Conquesta de Tortosa. Repartiment de la ciutat. Los alarbs. Data de la conquesta de Lleyda. Principi de la llibertat política de les ciutats: Carta-pobla de Lleyda. Imaginaria irrupció d'alarbs contra Tortosa y faula de les dònes defensores. Noves rebetlies dels Baucis y de Trencavello, aplacades pel comte. Límits de les conquestes a Espanya.

VENÍM seguint un poble en sa marxa desde segles remots que, destinat per la Providencia a ocupar lo territori ... ara nomenèm Catalunya, anà experimentant les fluctua... ns de la sort, ja barrejantse en son principi ab los dife... ts extrangers que s'aposentaren en ses costes, després

d'haverlos mirat com enemichs; ja mixte y especial en ses costums per efecte de sa situació geogràfica, que l'apartava en cert modo de les irrupcions centrals, adherintse més fàcilment a la civilisació romana, com a medi estratègich; per rebutjar a n'el qui venint de la part occidental intentaven aplanarho tot per interès propri; ja, romanisat, agermanantse ab lo reste d'Espanya per proporcionar los majors timbres de gloria y de grandesa a la dominadora del món; ja transformantse lentament baix un nou domini no menys estrany que, al ampararse de tota la península ibèrica, havia d'adoptar ses costums y llenguatge, sença deixar, per això, que'ls naturals s'igualessin en drets y goigs als vencedors; ja, en fi, sortint de sa meteixa obgecció per efecte d'una desgracia general, pel desquiciament degut a les irrupcions alarbes, y reapareixent en l'indispensable lluyta, ab tota l'energia de sos primers temps, per reivindicar lo sol propri, que tantes y tan indignes plantes petjaren, y per proclamar nous drets baix los quals havia de constituirse com a poble independent y poderós.

Los habitants d'aquella part del territori hispà que's tanca entre'ls límits del Pireneu, 'l mar y l'Ebre, no formen ja incertes tribus, no són ja servidors de Roma, ni obligats súbdits del Goth, no són ja desesperats guerrillers fent per necessitat vida bèlica y errant, per venjarse del qui s'ha apoderat de ses hisendes y ha incendiat les seves llars; són, sí, xardorosos partíceps d'una societat nova que'ls dóna vida y protecció, alentats per lo més noble amor patri y ab ferm coneixement de sa dignitat personal; aquell antich territori s'anomena ja Catalunya, per ell, llurs fills s'anomenen catalans, sa lley impera sola en lo clòs de sa Patria trencats ja tots los vincles que la feyen dependent d'altre poder més vast y borrat per sempre tot recort de sugecció, lo meteix a franchs que a hispans.

Aquest nom poden portarlo'ls nostres perque a Espan viuhen; prò catalans són y catalans s'han de nomenar, perq desaparegut l'antich y general poder que'ls unía a tots erigintse en nacionalitat cada un dels estrems de la per

sula, del nou y particular territori han de pendre'l nom los reconqueridors, y així com gallegos, asturians, viscaíns, lleonesos, castellans, portuguesos, navarros y aragonesos, han d'esser los catalans nomenats ab son nom propri, fins y tant que després de molts segles, per nous secrets de la Providencia, hagin de tornar a esser tots hispans, quan Espanya tinga de tornar a esser una y'ls noms de nacionalitats vingan a parar en sinònims de noms de provincia.

Bé's pot dir, donchs, nació la patria catalana, quan, en temps dels últims Berenguers, sia aquella contada per tots com a tal y reconeguts llurs prínceps ab tots los drets y consideracions que a los demés monarques de la península se'ls hi concedeixen.

En lo capítol anterior hèm manifestat la bona disposició ab que'l comte Ramon Berenguer IV donà començament a són famós regnat, y ja indicavem també la possibilitat de deure-s a les bones dots del jove príncep la major gloria que li espera, y avants, la favorable oportunitat d'engrandiment de son poderiu, ab la federal unió que després s'ha de realitzar entre Catalunya y altra nació o estat vehí. En aquest punt deixarem aleshores la relació dels fets del comte, donchs que l'immediat succés de que primer nos haviem d'ocupar havia d'esser aquesta celebrada unió, o sigui 'l fet junt ab les causes que'l motivaren; mes com per tractar del comte català enlayrat ab l'altra dignitat de príncep aragonès nos es precís avants donar a nostres lectors idea d'aquell nou regne que'n endevant havia d'esser germà de Catalunya, cumplim primer aquesta util tasca, ab lo que resultaràn després més clares les ventatges qu'ha d'obtenir lo príncep y més reconeguda l'utilitat de la propera y ja per sempre indestructible confederació.

En tres nacionalitats diferentes devèm anar a cercar lo començament de lo que vingué a nomenarse ab lo temps reyalme d'Aragó, en la meteixa d'aquest nom, en la de Sobrarbe y en la de Navarra. S'assenyala com a època provable de la restauració del territori de Sobrarbe l'any 734 pels cristians de llurs montanyes, los que aclamaren després per

rey de Navarra a *Iñigo Arista*, quedant així desde aleshores units abdós estats y corrent la meteixa sort fins a mitjans del segle XI. Quedà, donchs, altra vegada Sobrarbe independent, encare que per poch temps, donchs, haventse casat un successor d' *Iñigo*, Sanxo 'l *Major*, rey de Navarra y Sobrarbe, ab Na Major de Castella, dividiren entre llurs fills los estats, tocant a Gonzal lo reyalme sol de Sobrarbe l'any 1035. Tres anys després d'aquesta data morí Gonzal, y un altre germà seu a qui havia tocat l'Aragó en lo repartiment, Ramir I, heretà Sobrarbe, y desd'aleshores quedaren aquest y aquell reyalmes units per sempre, sobressortint, emprò, lo nom primer y sença sonar ja'l nom de Sobrarbe més que com a possessió feudal.

En lo primer terç del segle VIII, se conta també qu'imperava al Aragó, ab lo títol de comte, un tal Aznar, que's creu era dependent de Navarra; mes quan l'aclamació d'Iñigo Arista per rey de Navarra, se creu així meteix qu'aquest s'apoderà del comtat que donâ després a un altre successor séu, García Ximenez de Navarra, per congraciarse ab sos amichs, a Galindo I, fill d'Aznar I, l'any 830, ab lo que quedà Aragó separat de Navarra.

A mitjans del segle X tornen a unirse tots aquests estats, per haver casat a una successora de Galindo, Na Endregots, ab son cosí García III de Navarra y Sobrarbe. En tal estat d'unió sigué quan tingué lloch lo dit casament de Sanxo *lo Major* ab Na Major de Castella, la repartició d'estats entre llurs fills, y després la reunió, baix lo ceptre de Ramir, d'Aragó y Sobrarbe, per no desunirse més y prevaleixent en tot lo nom d'Aragó. Prò no devia aquest reyalme seguir sol encare, puig per semblants vicissituts estava condempnat a passar d'un domini a l'altre. Al morir Sanxo V de Navarra s'aclamà per rey en aquest pahis al que regia l'Aragó, Sanxo I d'aquest reyalme, y abdós estats tornen a unirse en 1076. Un successor, Alfons I, se casa en 1109 ab Urraca de Castella, y per aquesta causa s'apleguen los estats d'abdós esposos baix son ceptre, això es, Aragó, Navarra y Castella; prò, anulat lo matrimoni, tornen a separarse, quedant al-

tre colp los dos primers sols com avants estaven, regits per Alfons: per haver mort sença fills se divideixen aquests reyalmes, elegintse respectivament un rey en 1134, y recayent l'elecció al Aragó en Ramir II *lo Monjo*, germà del meteix Alfons.

Després d'aquesta minuciosa ressenya cronològica de les vicissituts per que passà Aragó, al que veyèm juntarse y desjuntarse continuament, ¿hi haurà qui dubti de l'utilitat que devia reportar dit reyalme, emancipantse per sempre d'altres nacionalitats que'l mirarien com un estat secundari, y aliantse, sença subjecció, ab altra, poderosa y independent, vehina y amiga, junt ab la qual se reforçaria la seua estabilitat y creixeria induptablement sa importancia?

Les ventatges que la confederació aragonesa tenia que experimentar, tantost s'acabessin d'expulsar los derrers restes mahometans de Catalunya, que seria molt aviat, son visibles si es mira la seua situació geogràfica; per una part altres regnes cristians vehins, Navarra y Castella, li donaven certa seguretat de que no sufriria irrupcions d'alarbs per aquell cantó; pel Nort, tant Aragó com Catalunya quedaven resguardats per la valla del Pireneu, més enllà del qual no tenien de veure cap enemich, al menys aleshores; Catalunya, ab l'apoyo d'Aragó, podia contar en les seues lluytes ab l'ajuda dels montanyesos més guerrillers, qual caràcter indòmit y constant sobrava per portar a cap les més arriscades empreses, y en cambi Aragó, sient purament montanyès, se transformava, ab la unió de Catalunya, en potencia marítima, donchs tenia'l Principat tota la costa que s'extén des del cap de Creus a les boques del Ebre, y llurs relacions ab altres potencies del Mediterrà eren conegudes ja desde temps, ab lo que—fixis molt ab aquesta circumstancia'l llegidor—aventatjava sobradament a Castella, puig que 'ls alarbs dominaven tota l'Andalusia, y a ells pertanyien Murcia y Valencia, única porta per hont podien arriscarse a entrar los enemichs mahometans, contra'ls quals bastaria ja aleshores l'esperit patri dels habitants de nostres regions, disposats sempre a lluytar contra usurpadors y tirans. La dinastia que

de llavors en avant havia de regir los dos estats, això es, la dels princeps de Catalunya, oferia així meteix altre ventatja, que no deu passar desapercebuda, y es que, malgrat d'existir relacions de parentiu entre aquella y'ls monarques d'altres extrems, no hi havia per part de nostres comtes cap dependencia o servitut, ni havien mitjansat contractes que poguessen produhirla, ni podien temer, per llur posició y llurs forces, res que'ls conduhis a doblegarse enfront de altre potencia, perque si bé'ls dos Alfons que's succehiren a Castella ostentaven lo títol d'emperadors d'Espanya, més que donar a n'aquest títol l'extensió de significat que se li podria donar segons lo llenguatge actual, s'ha de considerar solament com una gala de poderiu, recordant l'efecte d'aquesta denominació en temps dels Romans, y nó com renovament del Imperi d'Occident, tant perque així no's nomenaren los reys castellans, ni'ls francesos, ni altres que haurien pogut tenir igual capritxo, ni tampoch per que'l significat d'Espanya en aquells segles ni tantsols comprèn la totalitat de la península ibèrica, coneguda are per Espanya, sinó'ls territoris dominats pels alarbs, als que creyen tenir dret los reys de Castella, y qu'esperaven conquerir, emprò jamay'ls demés hont s'havien aixecat altres nacionalitats, prenent possessió ab igual dret que aquells, y en prova d'això que ditas nacionalitats van seguint y creixent indepandents, que Castella seguix nomenantse Castella sença adoptar lo sinònim d'Espanya, y que'ls seus reys, després dels Alfonsos, no tornen a nomenarse més emperadors, desapareixent aquest títol per sempre.

La colocació, donchs, d'un príncep independent y fort al cap dels dos estats, era, sença cap mena de dupte, una garantia d'estabilitat, de seguretat, y en conseqüencia de proper engrandiment, com axís efectivament va esser.

Emprò la major ventatja que havia de resultar de l'unió, més que de totes aquestes circumstancies, sorgía de la forma que se li donà. No explicarèm la manera gradual com aquesta anà apareixent, perque seria difícil, prò, admirant únicament los resultats, podèm endevinar les causes que precehi-

ren al adoptarla. Si Aragó y Catalunya s'haguessen juntat considerant solament l'igualtat de dependencia d'un y altre, haurien esdevingut segurament complicacions que podien enervar l'acció del millor govern, y qui sab si n'hauria resultat un tercer poble, una monstruositat, que borrés la fesomia del seu respectiu origen; si l'un s'hagués sotsmès al altre, la situació del estat dominat hauría sigut sempre desagradosa y haurien nascut repugnants antipaties entre aquest y l'estat dominador. Per evitar aquests contratemps, se convingué la forma federativa; quedà cada estat ab llurs costums, la meteixa llegislació y'l propri idioma (donchs may deixà Aragó de parlar lo castellà), y procurant los reys successius extentendre llurs favors lo meteix en benefici d'un estat que del altre, prò sença confondrels, va lograrse que abdues nacionalitats, agermanantse, sença cedirse ni usurparse res mutuament, arrivessen a constituir un poble que, sient heterogeni per rahó de la seua particular autonomia, fos lo més homogéni en los sentiments y actes que tendien a la prosperitat y grandesa de la patria comú.

Per això veurèm en lo successiu que'ls prínceps, encare que siguen nomenats reys, ho son solament d'Aragó y al Aragó, hont los juren com a tals, y en los demés estats son reconeguts y jurats solament com a comtes, això es, a Catalunya, Rosselló, Sardenya, etz., y aquesta es la rahó per que nosaltres los nomenèm comtes-reys, per diferenciarlos dels primitius reys del reyalme d'Aragó, y per recordar qu'es la branca mascle dels comtes de Barcelona la que entra a regnar al Aragó, afegint al seu antich títol lo superior o de rey.

Un exemple modern aclarirà la rahó que aleguèm: la casa de Saboya regnava a la vegada al Piamont, a Gènova y a l'illa de Sardenya, que porta la denominació de reyalme: donchs bé, malgrat esser aquest estat de menys importancia que'l conjunt dels demés y estar separat de la península; malgrat nomenarse comument piamontesos als súbdits del duch de Saboya, 'l rey se titula rey de Sardenya, y'l seu exèrcit se li ha donat lo nom d'exèrcit sard, en les guerres en que ha près part, segons pot recordar lo llegidor. Porta-

va, donchs, lo sobirà'l títol de rey de Sardenya solament perque la denominació de reyalme que porta aquest estat es més enlayrada o superior que la dels altres, que són ducats y comtats, y pel meteix estil pot calcularse'l per què se titularen reys los successors del comte de Barcelona En Ramon Berenguer IV, donchs dominaven al Aragó y era aquest estat lo qui tenia un títol més enlayrat que'ls demés (1).

Convenia fer aquesta aclaració, tant per guia successiva en la present Historia, com per desvaneixer l'efecte que hagin pogut produhir les distraccions, o quelcom més, d'alguns escriptors als quals s'han escapat més d'una vegada frases com les que segueixen: —quan Aragó conquerí Catalunya;—quan Aragó extengué llurs conquestes fins al mar; —Catalunya que estava sotsmesa al Aragó, etz., etz.

Emprò tornèm als fets, retrocedint, segons prometerem, al temps de la desaparició del rey Alfons, per anar cercant origen més cert als que's realitzen a l'època en que'ns ocupèm.

Esplica Zurita que l'emperador En Alfons, més conegut per *lo Batallador*, havía convingut ab lo comte Peranzures moure guerra als reys de Lleyda y Fraga y correr les riberes del Segre y del Cinca, lo que realitzà enrotllant Mequinenza, y fent després la via de Fraga pel mes de Juliol de 1133. Per la descripció que fà d'aquest poble l'autor dels *Anales* se pot compendre lo dificultós de la conquesta: «aquesta està, diu, a l'altre part del riu (Cinca), en un clot y vorada de montanya que va seguint y fa cadena, del nort cap a mitjorn, y per aquella banda té serrats molt alts y tan drets que cobreixen y guarden lo lloch, que per aquell cantó no pot esser combatut. Al cantó del riu, 'l lloch es tan estret que fà congost, y tota aquella part del riu es un estimbader, y la pujada per aquella costa es tan estreta que poden molt pochs defensarla.»

Sembla que sigué inútil l'intent d'En Alfons d'assetjar

(1) Reservèm per altre capítol, com a lloch més oportú, la prova d'hav[illegible] comptat son respectiu número'ls antichs reys, prescindint dels que regnaren [illegible] lo reyalme d'Aragó primitiu.

Fraga, donchs insistí dues vegades y totes dues tingué de aixecarlo, siguent l'últim al Abril del any següent, per lo que'ls alarbs s'ensoperbiren. Ab la seguretat que aquests tenien, la donaren en sortir a lluytar ab los cristians del campament, y innovat d'això 'l walí Ebn-Ganya, que Zurita nomena Avengama, rey de Lleyda, sortí d'aquesta ciutat ab un cos selecte de cavalleria, disposat a fer correries per impedir que'ls assetjadors de Fraga rebessen provisions. Mentres los de dins estaven lluytant ab los de fòra, arriva de sobte'l refors que conduhia Ebn-Ganya, y 's tira demunt dels cristians; Alfons, al veure aquella novetat, parteix llurs forces en dues meytats, destacant l'una a contrarrestar l'empenta de la cavallería lleydatana; prò no foren prous, y 'ls alarbs, ab nou alè per la primera destroça, esparveraren als soldats aragonesos, acabant ab una desfeta de la que pochs s'en salvaren, inclòs lo rey En Alfons, que morí o desaparegué. Sabudes son les diferentes opinions referents a la fí d'aquest rey que uns creuen mort en lo començ del combat, altres que morí a Sant Joan de La Penya, hont se refugià després de la desfeta, y altres, per fí, asseguren qu'anà acabar los seus dies a Jerusalem; prò nosaltres prescindim de elles, atenentnos solament a la realitat de que no va apareixer més desd'aquell succés; de manera que si l'home no morí, 'l personatge deixà de viure en l'Historia.

Examinêm are'ls resultats de la mort o desaparició d'En Alfons, per anantse acostant al punt de nostre principal obgecte. Ya en 1131, estant En Alfons ab lo seu exèrcit en la ciutat de Bayona, havia fet testament, ordenant de llurs reyalmes y estats de la manera més original y exòtica que's puga imaginar, puig, no poguent llegar varis feudes a diferentes iglesies, declarà hereus y successors de reyalmes y senyorius al Sant Sepulcre de Jerusalem, o sia als que tenien lo càrrech de guardarlo, als Hospitalaris y als Templaris, «ab la meteixa lley y condició que'ls reys En Sanxo 'l seu pare, En Pere 'l seu germà, y ell l'havien tingut,» disposició la més contraria a tota constitució y sistema de govern que puga existir, y que, encare que fos realitzable de moment, tenia

que conduhir després a la més gran anarquia y a una desastrosa guerra que destruiria'l reyalme y sería en descrèdit de la religió; y aquest testament, segons sembla, fou ratificat pel meteix testador a Sarinyena, pochs dies avants de la desfeta de Fraga. Es natural que quedessen descontents los subdits dels estats que regia En Alfons, per no sapiguer compendre còm podia exercirse senyoriu per tants diferents y nombrosos amos, y sobre tot per considerar qu'havian siguts guanyats ab gran heroisme y esforç per llurs precehidors aquells territoris que, sença més ni més, y solament pel capritxo d'un rey, tenien de passar a mans estranyes y incapaces de governarlos; nasqueren d'això diferentes opinions, se despertà alguna qu'altra ambició y de qui menys s'esperava, ambició que sigué burlada pel bon sentit dels meteixos aragonesos.

Lo fill de la reyna Urraca de Castella, que havia sigut muller d'En Alfons *lo Batallador*, y després, divorciada d'ell, com besneta qu'era la mare del rey En Sanxo'*l Major*, alegà dret a la successió; prò'ls aragonesos no volien al pretendent, que també's nomenava Alfons (VII de Lleó y II de Castella), y que's titulà així meteix emperador, per la rahó, com expressa Zurita, de «l'enemistat y odi que'ls castellans los tenien, per les grans alteracions y guerres que'n temps del Emperador se mogueren a Castella, donchs ells havien tingut al seu càrrech los principals llochs y forces d'aquells reyalmes y molt temps los havien regit y governat, y temien que serien tractats ab gran insolencia y superioritat, y les llibertats y furs los hi serien minvats y trencats, o patirien per l'odi que feya poch los tenien lo meteix lo rey que llurs naturals».

Ab aquestes consideracions, per estalviar escàndols, y potser aduhint un antich dret, per coneixer que *recte non facerent* los que pretenien succehir o eren proposats per adictes y parcials, «guardant la naturalesa y obligació que devien tenir a la descendencia y a la sanch dels antichs reys», concebiren lo patriòtich pensament de donar preferencia entre tots al que fós de dita sanch, y així elegiren l'infant En

Ramir, fill llegítim del seu rey y senyor natural, y germà del que morí a Fraga, monjo llavors de Sant Ponç de Tomeras.

Los navarros no estigueren d'acort ab los aragonesos, dihent que no seria apte En Ramir per lo regiment del reyalme ni per defensar la terra contra'l rey de Castella, 'l qual, després de la mort d'En Alfons a Fraga, havia assetjat Vitoria y prengué alguns caserius del reyalme de Navarra, aplegant aprés llur gent per apoderarse del reyalme d'Aragó, y així, donchs, se proposaren rebre per rey al intrús En García Ramírez, fill del infant En Ramir, qui's casà ab la filla del Cid y era nét d'En Sanxo, que mataren a Roda; aclamantlo per rey en l'esglesia de Pamplona, per lo que quedaren separats dels aragonesos, que passaren avant en la seua elecció, enviant a cercar a Roda, d'hont llavors era bisbe, a En Ramir, perque comparegués a Monçó, hont s'havien congregat; pregaren al meteix temps, de part del reyalme, al Suprèm Pontífex que li dongués dispensa per sortir de l'orde de Sant Benet, y'l facultés per casarse, ja que devia esser rey, y obtingudes aquestes mercès, aclamaren per rey d'Aragó a En Ramir a la ciutat d'Osca, després de lo qual lo nou monarca, convençut de la pública conveniencia, contragué matrimoni ab N'Agnès, germana, segons se creu, del comte de Poitiers, malgrat hi hagi autors que suposen tingué altra muller, diferencia que pel cas no te importancia.

Alguns descontens d'Aragó seguiren lo partit del rey Alfons de Castella, qui's dirigí a dit reyalme ab lo seu exèrcit, disposat a contrarrestar a En Ramir; abdós contendents passaren successivament per Çaragoça, obrant cada hú com a rey y confirmant privilegis; entre'ls personatges que's reuniren en dita ciutat quan hi estigué En Alfons, hi havia'l comte de Barcelona, qui li era cunyat, y com que per aquests se concordés cert arreglament en virtut del qual En Ramir podria tenir en feude les viles y castells qu'En Alfons havia près, sembla qu'En Ramir va persistir en la taleya y rebujà sempre la prestació d'homenatge.

D'aquesta manera passà fins l'any 1135. La situació d'En

Ramir s'havia tornat més aflictiva per haverse fet lo rey de Navarra, García Ramírez, vassall del castellà y abdós haverse lligat contra ell. Es tan gros l'embolich que ofereixen los aconteixements d'aquells regnats, per ignorarse causes y antecedents, que l'historiayre té de limitarse a referirlos més bé que a esplicarlos, perque, malgrat la confederació dels dos reys vehins, sè veu de sopte molta concordia entre'l de Navarra y l'aragonès, ometentse còm s'ho va pendre'l de Castella: neixen després recels, venen inconseqüencies y s'acaba ab una guerra entre navarros y aragonesos, sença que's vegi tampoch a En Alfons de Castella favoreixent positivament a cap dels dos, y a la fí, tractant de vigorisar la guerra contra'l de Navarra, precisament per aquest motiu, se fa amich y confedera ab lo castellà, son primer antagonista y de qui més se podia temer al Aragó, tant pels plans que de temps havia portat com per esser senyor del navarro, qui li havia prestat homenatge.

Aquesta concordia donà resultats inesperats, donchs En Ramir convingué en que tota la terra que fou conquerida per l'emperador En Alfons *lo Batallador*, lo seu germà, s'entregués al rey de Castella per que la defensés durant la seua vida, per lo qu'aquest va fer homenatge a En Ramir, lo qual, si es cert (segons aixis ho afirma l'Historia antigua de Sant Joan de la Penya), provaria la poca valua del títol d'emperador, ja que qui'l portava oferia homenatge a altre monarca espanyol; en unes Corts que llavors se celebraren a Osca, 'l rey En Ramir declarà que la seua voluntat era tornar a la vida religiosa, y efectivament va escollir l'iglesia de Sant Pere per la seua residencia mentre visqués; a Alagon se vegeren després lo castellà y En Ramir, hont aquell tornà a n'aquest la ciutat de Çaragoça, de la que's titulava rey, y recomenà'l rey aragonès la infanta na Petronila (donchs -- las Corts d'Osca, al manifestar lo propòsit de retirarse, l motivà la rahó de tenir ja hereva que'l succehís en lo regr al rey de Castella, qui li mudà'l nom pel d'Urraca y trac de casarla ab lo seu primogènit; estranyes maniobres de (plomacia que, si'l pare les tolerava, no podien agradar a

mare ni complaure als aragonesos ni als que s'interessaven per l'independencia nacional d'Aragó; donchs era de témer que tornés a juntarse aquest reyalme ab lo de Castella. Aquesta temença sembla que decidí als bons patricis a no acceptar la proposta del castellà, y llavors sigué quan tractaren del casament de la infanta, que encare era nena, ab lo comte de Barcelona.

Al veure aquest desenllàs, qualsevol se pensarà que'l castellà ha de tornar al seu antich camí, veyent burlada la seua enveja; que han de tornar guerres, y que les histories tenen d'abundar en relacions de tan importants aconteixements; donchs rés d'aixà: 'l plà del matrimoni ab En Ramon Berenguer passa avant; en la cessió que fa després En Ramir al seu gendre se declara esplícitament que «en quant al reyalme de Çaragoça, que li havia donat En Alfons emperador de Castella durant la seua vida, ab homenatge que li restituiria després de la seua mort, diu qu'es la seua voluntat que compleixi ab lo comte de Barcelona, lo seu gendre, lo qu'era obligació d'ell;» y si quelcom hi hà en les histories, de les que podèm pendre com a ressó general a Zurita, no es precisament d'aquest, sinó de més avant; donchs no torna a mentarse a En Alfons més que per fer després concordies y tractes ab lo príncep d'Aragó, quan aquest prén legalment les regnes del govern.

De quina manera això succehí seria temeritat afirmarho, y'l llegidor per sí meteix pot fer los seus càlculs, recordant lo que ja diguerem en altre ocasió referent a la valua d'Olaguér, la bona fama de nostre comte, les ventatges de la unió ab un estat vehí y independent, y finalment lo parentiu que hi havia entre'l meteix Alfons de Castella y nostre Ramon Berenguer, per estar aquell casat ab Berenguela, germana d'aquest.

Tractèm are en particular del curs qne segueix la estensió de domini que va ostentant lo comte de Barcelona en los estats de sa futura esposa, y dels drets que En Ramon Berenguer pogué retraure per exercir-lo. Lo senyor Fragia, en la *Ilustración del reinado de D. Ramiro II* (que publicà en un

dels volums de Memorias de la Reyal Academia de la Historia) dexà ben provat, per una munior de documents ocults a la sagacitat històrica dels antichs, l'exercici del referit domini; emperò, a gran maravélla del qui llegirà tan important treball, és de observar que no aporta l'acadèmich les més cabdals noticies atanyents al dret en què podía fundar lo comte barceloní lo càrrech que exercia. Ignoram si dexà de visitar l'Arxiu Reyal de Barcelona, del que-n dóna comptades citacions; emperò, per més que axí fós, no podía passar-li per alt la ecsistencia que aquell ofereix dels referits documents, per tant com reproduhits se troben en la obra de la *Marca Hispánica*, de la que-n copía aximetéix escriptures en corroboració del obgecte del seu discurs, y entre élles algunes de les que mencionam. Al retraure-les nosaltres, devèm, emperò, a tall de historiador conscient, declarar lo caràcter dels espressats documents, palesant-ne la nostra sencera opinió.

En l'Arxiu Reyal de Barcelona, essent format, en la part de registres de Cancillería, en témps dels comtes-reys y essent, en la part d'escriptures autèntiques, continuació del depòsit diplomàtich ecsistent en témps dels comtes sols, o sía dels prínceps del llinatge masclí, no-s troben generalment, sinó en molt reduhit nómbre, escriptures autèntiques o pergamins corresponents als reys d'Aragó primitius, per ésser més propri que fóssen recondites en la capital d'aquest reyalme; y encare lo metéix dret federal, per ventura, empatxava que passassen d'un estat al altre los obgectes que més convenía conservar en aquell que més directament interessaven. Axò faría, sens dupte, que no podènt tenir los reys de la segona dinastía més a mà 'ls documents de la primera, ordenassen, com fóra en aquest cas y d'altres que podríem citar, fer-ne cartularis per guía y coneximent dels qui deguéssen tractar o defendre antichs drets atanyents a la familia reyal. D'aytal mena és ún, veritable còdech y escrit en vitela, qui, colocat are com a primer en la tanda dels registres, porta la denominació especial de *Varia I, Alfonsi I feudorum,* coneguda en las citacions d'antichs historiadors per

Lo llibre major o gran dels feus del arxiu Reyal, qui porta los documents als quals nos referim. No deuen, donchs, citar-se com a autèntichs, car nó ho són; emperò atesa la llur condició, considerant lo llenguatge y fòrmules del llur contingut, vista la proprietat dels noms de llurs testimonis y parant esment en llurs comptes o dates, ningú no dexarà de regonèxer-los per veritables, o més bé com a puntuals y verdaderes copies d'autèntichs qui han ecsistit; de manéra que, sens dificultat, se-ls hi pot donar fè, com la hi donaren abans respectables historiadors, entre élls Zurita, car, no essent axí, no recomptaría aquest analista féts que sols d'aquells resulten, com serà de veure al pas que-ls anèm esplanant ab referencia a tan interessants escriptures.

Un dels primers documents a què fem referencia és la donació que lo rey Ramir feu de sa filla y reyalme, en Barbastre, a 11 d'Agost de 1137, al comte de Barcelona Ramon Berenguer. ¿Què podèm interpretar, entre tan notables personatges, y con se tractava del benestar de tot lo pahis, per la paraula donació, atanyent a la persóna de la princesa, sinó l'equivalent de venidores esposalles? L'autor dels *Condes vindicados* nos dóna per cert que, al verificar-se aquestes, Petronella tot-just comptava dos anys d'edat; car, «essent mort don Alfons *lo Batallador* de resultes del fét de Fraga, en 1134, sens altre successor que son germà En Ramlr, és evident que no pogué aquest casar-se ab Na Agnès fins al any 1135, o pot-ser a les primeríes del trenta-sis, ón per primera vegada apareix aquesta reyna, en la escriptura del monestir de Sant Joan de la Penya que cita lo senyor Tragia: e d'aquí és, que la dona Petronella comptava sols dos anys d'edat lo díe 11 de Octubre del 1137, con lo seu pare En Ramir la donà per muller al comte de Barcelona». No deu, perçò, entén-dre-s donació de la persóna, per més que sía interpretat com a confiança féta al futur marit per que la nina estiga sóts la sua cura y vigilancia, y menys en vida de la mare: emperò és induptable que aquella prometença o seguretat era un vincle qui en sí ne portava un altre, o com si diguessem una condició de la que-n penjava una altra.

Prescindint de les bones qualitats qui ornaven En Ramon Berenguer, per les quals se gonyas la simpatía dels aragonesos, o de les rahons que aquests teníen per preferir-lo a altres prínceps, ningun dret de successió no podía fer valdre lo comte de Barcelona per dominar en Aragó. La voluntat del últim rey era la única cosa que podía favorirlo, y no sabèm si aquexa sols éra prou, ateses les lleys del terrer, ja que tampoch bastà la voluntat d'En Alfons per fer hereus los Templers y Hospitalers. Que la voluntat del terrer, més forta en aquest cas que la del Rey, l'acceptava, no pot duptar-se dés del moment que li vehèm exercir lo podèr suprèm, y que aquest és respectat per los aragonesos: emperò, tocant a la donació, bé podèm dir que la del reyalme sol no s'hauría féta, menys del supòsit de tindre ab lo témps l'acceptant un dret de successió; y per consegüent donava En Ramir a En Ramon Berenguer lo reyalme, no per donar-lo-hi simplement, mas per que havía ésser espos de la successora en aquell: de manera que lo comte de Barcelona contreya, lo compromis inevitable, al acceptar lo reyalme, d'emmullerar-se més o menys tart ab Na Petronella, ab la reyna d'Aragó, sóts pena, si no ho complía, de renunciar a aquell domini y de circumscriure lo séu a Catalunya. Parlam solament d'aquest cas, çò és, de mancar a la paraula lo Comte, no d'aquell en què romangués vídue sens fills, js previngut en la propria donació, puix encare que desaparegués a-les-hores lo seu dret, son comportament podía induhir los aragonesos a sancionar ab la llur voluntat la del Rey, per lo bé de la terra.

Veus-ací les cabdals paraules del document al qual nos referim: *Ego Ramirus Dei gratia Rex Aragonensis dona tibi Raimundo Barchinonensium comes et marchio filiam meam in uxorem cum totius regni integritate sicut pater meus, etc.*; ...*taliter facio tibi Raymundo Barchinonensium comes et marchio ut si proefata fili mea mortua fnerit te superstite donationem prefati regni libere e inmutabiliter habeas absque impedimento post mortem meam.* L prestació de feheltat al Comte, a conseqüencia d'aquesta e: criptura, y la observança del seu contingut, corroborat al

jurament, se troba a continuació, en lo meteix cartulari demunt dit, y entre los fermants figuren los principals cognoms aragonesos, Entença, Ferriç, Maça, Garcés, Llucià, etz.

Fem totes aquestes observacions per çò que veurèm més endavant, al tractar d'un fét inesperat qui podía comprometre la pau del reyalme y dexar sens efecte la disposició d'En Ramir.

Malgrat d'aquest formal instrument, bé és de veure que alguns abusaríen de la bondat o de la estremada senzillesa d'En Ramir (que certs escriptors arriben a presentar com a inepte y ridícol, inclús Flórez y lo metéix Tragia), puix que sens constar en aquell reserva alguna, y essent ans bé donació del reyalme com l'havien tingut son pare y son germà, dóna-s a enténdre que lo monarca renunciant accediría a ecsigensies o pretensions de malvolents, y seguiría donant allò que no podía donar, lo qual procehiment motivaría reclamacions per la part del Comte. Així-s desprèn d'una altra notable escriptura, conservada aximetéix en lo llibre dels Feus y reproduhida per Marca, portant la data del metéix mes d'Agost de 1137, o sía setze díes aprés de la primera, en lo castell de *Jerb* (que Zurita y gayre-bé tots los autors interpréten Gerp, vora Balaguer, y algú ha llegit Ayerbe), en virtut de la qual declara En Ramir que tot quant havia donat y concedit a qualsevol, ab posteritat a la donació que havia féta en Barbastre al comte de Barcelona, sía írrit, null y de ninguna valor, prometent noresmenys no donar res dés d'aquell jórn sens consell y bona voluntat del Comte; declaració que fermen aximetéix los més notables aragonesos, y que porta al peu aquesta molt important advertencia, provant l'engany sofert per lo Rey: *Hoc totum facio propter multas deceptiones et fraudes quas a multis sum passus et ne mihi ulterius fiant hunc modum imposui.*

En lo primer dels documents que citam, o sía la donació la filla y reyalme, ès de observar que, com a previsió ıdent, per ventura, no-s desprèn solament lo Rey del seus ets y facultats, ni encare dels seus títols, puix que, a la l'un paragraf ón espréssa que si volía augmentar la dona-

ció o fer entrega d'altres honors al Comte pogués fer-ho, afegeix aquestes notables paraules: «y jo lo dit rey Ramir sía rey, senyor y pare en lo referit reyalme y en tots los seus comtats, entant que bé-m plaurà», *et ego præfatus Rex Ranimirus sim Rex, dominus et pater in præfato regno et in totis comitatibus tuis dum mihi placuerit;* de manéra que no solament no-s desprenia En Ramir del seu senyoríu en Aragó, sinó que, en virtut de pacte segurament, fins declarava tenir-lo en los comtats d'En Ramon Berenguer, o sía en Catalunya. Emperò les circumstancies (que al present fóra difícil d'endevinar) variaríen durant lo témps que passà dés de la donació a la veritable presa de possessió del reyalme per En Ramon Berenguer, puix que als 13 de Novembre del metéix any de la Incarnació 1137, estant a Çaragoça, y en presencia *multorum nobilium hominum*, fermà un altre document (també ecsistent en lo llibre dels Feus) en virtut del qual enfregà al Comte tot quant abans s'havía reservat, *totum ei dimitto, dono, atque concedo quidquid retinueram in ipsa alia carta donationis regni quam ei antea feceram cum filiam meam ei dedissem*, si bé aquesta clàusula està en contradicció, fins a cert punt, ab una altra qui segueix després (ço que provaría la inconstancia y volubilitàt de caràcter atribuida a En Ramir per Tragia), posât que s'hi espréssa axí: *haec quae illi proesentialiter dono et omnia quae habebat semper habeat ad servitium meum et fidelitatem omni tempore.*

Tan equívoch llenguatge solament podia acceptar-se estimant poch la voluntat del irresolut donador, per creure que bastaba, com bastaría, la voluntat general del pahis, en la confiança de que l'acceptant sabría obrar com a home formal, malgrat de les restriccions del renunciant. En aquest metéix document vol, préga y mana En Ramir a tots los homens, cavallers, clergues y pehons, *cunctos homines, milites, clericos ac pedites* que tinguen llurs castélls, fortaleses y d-més honors per lo comte Ramon, axicom los deuen ten per lo Rey; y axicom a rey l'obehesquen en tot ab incessa feheltat, *ita per eunden Raimundum Comitem deinceps teneant*

habeant sicut per Regem debent habere et tenere, et ei tanquam Regi in omnibus sub continua fidelitate obediant.

Aquesta és la clàusula qui ab sa interpretació ha donat peu a alguns per dir que En Ramir féu rey d'Aragó a En Ramon Berenguer, y que per consegüent pogué aquest intitular-se rey. L'estricte significat d'aquelles paraules no és que li donga nom de rey, sinó que l'obehesquen com a Rey y tinguen per éll los feus com los tindríen per lo Rey. Donchs tan fora de lloch trobam la opinió d'aquells escriptors catalans qui aytal interpretació li dónen, com la deria d'alguns aragonesos en fer constar que jamés lo comte de Barcelona se nomenà ni pogué nomenar-se réy d'Aragó: car, en veritat, ¿que hi fa que En Ramon Berenguer no tingués en aquesta part la més insignificant de la magestat, lo títol (ilusió de intrusos vençuts y de desbostats), si tenía la part més principal, lo domini y govern, reforçat de més a més ab la bona voluntat dels súbdits? Precisament a Aragó, per les seues lléys especials, qui fins permeten *mudar rey* si fós convinent, és allà ón menys nos hauríem de meravellar que proclamassen rey al qui coneixíen que éra bó per al càrrech y la dignitat: y puix que no-s féu, senyal de que hi hagué alguna alta rahó d'estat per dexar de fer-ho, no la repugnancia que lo pahis hi tingués. Y aquesta rahó podía ésser o lo respecte que així volgués manifestar-se al rey abdicant méntre visqués, o la seguretat per la futura reyna, çò és per Na Petronella, fins a tant que hagués contrét matrimoni ab lo designat espos, o la poca importancia que En Ramon Berenguer dongués al frèvol títol, com no la hi donaren los seus antecessors, qui bé podíen haver-se nomenats reys si haguéssen volgut, sens que ningú los ho hagués contrastat.

Façа-s cada hu compte, si no, que d'haver-se intitulat los Berenguers reys de Barcelona o de Catalunya, no per açò haguéren dexat los aragonesos d'acceptar En Ramon Berenguer IV, y llavors rey fóra nomenat en Aragó son *prínceep o dominador.* Marcam aquestes paraules, car, de fét, són aquests los únichs títols de què fa ús lo nostre Comte ab re-

ferencia al seu domini en Aragó, en tots quants documents espideix per avant; y per més que sol citar-se-n ún, com és la carta de libertat donada al monestir de Banyoles (copiada en la Marca) ón se nomena *Rex Aragonensis*, és evident que aquesta paraula posada al començament està errada, com va observar-ho ja l'editor, puix que en lo restant del document no tórna a intitular-se rey, y al peu posa son signe y nom solament acompanyats del *Comes*.

Totes aquestes escriptures a què-ns referim fóren vistes per Zurita, lo qui, parlant del llur contingut, diu que no cal duptar-ne y pot ésser tingut per molt ferma veritat, per quant són aquelles verificades ab altres instruments. No obstant, per determenar les fites qui podíen atribuir-se a Aragó, no rahent ab algun instrument qui-ls designe, ha de valdre-s lo dit autor de çò que abans escrigué lo de la historia antiga de Sant Joan de la Penya, qui suposa que en la donació féta per En Ramir al Comte havia assenyalada la limitació del reyalme. En la donació que conexèm no hi hà tal limitació; que fóssen dues les donacions no és provable, y si l'autor de la historia antiga d'Aragó suposà en lloch de çò que estava consignat çò qui s'hi deu enténdre, fóra difícil de provar. Axí que, prescindint del orígen y acceptant çò que per necessitat acceptà Zurita del historiador de Sant Joan de la Penya, copiarèm les paraules del Analista, per que un hom veja ón exercí domini En Ramon Berenguer: «Per la part de Hariça fins Herrera, y d'allà a Taraçona y a Tudela, ab les viles y castells qui s'endouen dins d'aquests termens; y pertal com Tudela, qui fóu gonyada en témps del emperador D. Alonso, germà séu, ans de la conquesta de Çaragoça, fóu per éll donada a-les-hores al Comte d'Alperxe durant sa vida, y lo Comte la havía donada en matrimoni al Rey D. García de Navarra son gendre, ab donya Mergeline filla séua, lo rey En Ramir declarà que son gendre lo Comte de Barcelon[a] seguís lo seu dret com millor pogués.» Passa després a pa[r]lar del regne de Çaragoça, del qual espréssa allò que ja d[i]guérem, a sabèr, que l'havía donat al emperador de Cast[e]

lla, y limita, finalment, la part de Navarra, de què prescindim.

En tal estat, podèm dir, donchs, que per arrodonir lo reyalme y possebir-lo En Ramon Berenguer ab tota plenitut de drets, tan sols li calía vèncer dos obstacles qui no dexaven d'ésser gréus, y éren: Primer, alcançar la renuncia del dret que-s creguéssen tenir los Templers y Hospitalers al reyalme d'Aragó, en virtut del testament d'En Alfons, y segón, la reversió a la corona aragonesa del reyalme de Çaragoça que possehía lo rey de Castella. Conseguí absolutament lo primer, segóns consta en altres documents del llibre dels Feus, consistents en la donació féta per Willerm patriarca de Jerusalèm, *comunicato Iherolimitani regni consilio una cum Petro venerabili Dominici Sepulcri priore omnique canonicorum conventu eiusdem*, de 4 de les calendes de Setembre del any de la Incarnació 1141 (1), y en la que fa Raymundus Mestre del Hospital, a 16 de les calendes de Octubre de 1140, sóts igual compte, ensémps que en una confermació féta per lo Papa, ón se fa referencia als Templers ab aquestes paraules: *et fratres Sepulcri cum concensu Patriarche Ospitalarii et Templarii eandem terram tibi postea concessione noscuntur sicut ab eis nobilitati tue concessa est in scriptis propriis robozata.* Y quant al segón, com que En Ramon Berenguer éra ja conyat del emperador de Castella, entrà en aliança ab éll y ab los seus fills D. Sanxo y D. Fernando, y aquests tot d'una li cediren la ciutat de Calatayud y lo reyalme de Çaragoça ab lo demés a què-s creyen ab dret. Aquests dós grans serveys del Comte seríen prou per sí sols a gonyar-li la benvolença de tots los aragonesos.

Som ja arribats al punt del aventurat compromis en què podíen veure-s tant lo reyalme d'Aragó com lo seu dominador. No hi hà dupte de que la administració d'En Ramon

(1) Hi hà noresmenys en lo metéix cartulari una carta escrita per lo Patriarca a En Ramon Berenguer, al qui diu, entre altres espressions falagueres, aquestes notables paraules: *ut vestri humanis fama quasi lucerna lucens in medio Christianorum et sarracenorum*, etc., lo qual prova la gran anomenada que sabé bentost gonyar-se en tot lo món lo nostre Comte.

Berenguer éra celebrada per los aragonesos, que a ell éra degut lo perfeccionament y vigoría d'aquella nacionalitat, que los esforços per aconseguir aytals benifêts los feya lo comte de Barcelona en virtut d'un dret condicional, cedit per l'últim rey, y d'un dret futur que adquiriría con fós marit de la successora dels antichs reys, y que ab aquesta havía fermades venidores esposalles, essent Na Petronella de dós anys d'edat. Donchs bé, malgrat de tots aquèsts motius y formalitats, lo díe primer de Juliol del 1149, o sía con ja Na Petronella comptava catorze anys, fermà lo nostre Comte un conveni ab lo rey de Navarra, don García, per lo qual li prometía casar-se ab sa filla Blanca, y fins assenyalant-se abdos sobirans, per rahó del dot, diferents castells (1). Soptats nos ha dexat semblant document, la importancia política del qual crehèm difícil de resoldre, puix no sabèm si la prometença que enclou és un engranall diplomàtich o un colp-de-cap del nostre Comte. Alguns escriptors han volgut deduhir-ne la ecsistencia de dissensions entre En Ramon Berenguer y l'emperador de Castella per haver-se-n aquest dut allà Na Petronella: emperò ni axò és ben provat, ni sabèm veure encertat pensament, per venjar-se dels detentors de la futura esposa, casar-se ab una altra princesa, posat que axí restava més lliure Na Petronella per maridar-se ab lo fill del castellà, y per altre part s'esposava lo Comte a que los aragonesos se li mostrassen descontents.

A més d'axò, com ja diguérem, dés del méteix any 1137, En Ramon Berenguer y N'Alfons de Castella amblen plegats y aliats contra lo de Navarra, arribant a concordar-se per llevar-li y repartir-se lo reyalme. En l'any 1140 se-n va lo castellà a Navarra, ón té algunes assentades, entre Calahorra y Alfaro, ab lo rey García, de les que-n resultà (pareu-ne esment) «romandre concertat desposori entre l'infant don Sanxo, fill primogènit del Emperador, y donya Blanca filla del rey de Navarra, a vinticinch de Octubre del metéix any», çò és, ab aquella metéxa Blanca a que-s refereix nou anys després en sa prometença al comte de Barcelona.

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, pergamí 214, de Ramon Berenguer IV

Parlant d'aquexa senyora l'analista Zurita, diu que «tenía l'Emperador en podèr séu la infanta donya Blanca, qui éra molt nina, y estava maridada ab l'infant don Sanxo fill séu» (de manéra que, d'ésser axò cert, y lo que recompten de Na Petronella, seríen ja dues nines en poder del rey de Castella, transformant-lo axí en institutor de tendres princeses casades o per casar segóns convingués), «y no obstant, continua, que havía establert ab lo rey don García una molt confermada pau, ab grans penyores, emperò per les pretensions que tenía en los llochs que lo rey de Navarra havía ocupats, que fóren del rey don Alonso, avi séu, *com també lo princep don Ramon persistís en sa demanda en lo dret del reyalme de Navarra, que los reys d'Aragó pacificament havien possehit,* tornaren de nou a prosseguir les llurs pretensions, y sóbre aquesta rahó tinguéren assentades en Tudela, tocant a Aygues Caldes, en lo reyalme de Navarra, a 27 de Jáner de 1151, etc.»

La data d'aquestes entrevistes és posterior a la estranya prometença de què parlam, y fins posterior al casament d'En Ramon Berenguer ab Na Patronella, çò és, al formal compliment del pacte celebrat entre aquell y lo rey En Ramir a-les-hores que li cedí lo reyalme y la filla, de manéra que roman nula la prometença al navarrench, y no hi hà de què culpar al príncep d'Aragó. Mas ab tot y això, entre los pactes que allà s'establiren, aprés de prometre l'Emperador y son fill D. Sanxo al príncep d'Aragó que l'ajudaríen a la conquesta del reyalme de Navarra, promet aquest de part séua al Emperador, segóns copiam del Zurita «que lo rey D. Sanxo, fill séu, dés lo jórn de Sant Miquel en avant tenía sa muller la infanta Donya Blanca, germana de D. Sanxo, rey de Navarra, ab sí *y la dexaría, con al Princep d'Aragó bé li plagués, y fós la seua voluntat y lo-n requeris, y se-n apartaría perpètuament,* lo qual oferí lo rey D. Sanxo complir, y feren-se plet y homenatge los uns als altres en les seues propies mans, al fur y costum d'Espanya».

Ab tot quant acabam d'espondre ¿quí tindrà cor d'assegurar ab certenitat quínes éren les rahons que en tan mala

situació posaven la infanta donya Blanca de Navarra, ja que lo comte de Barcelona, encare aprés de casat ab Na Petronella, té dret a separar-la del seu propri marit per tots-témps, y aquest respecta bonament la condició que se li imposa? Repetimací que no-ns vehèm ab cor per deslligar aquest embull, del qual valdría la pena que se-n ocupassen particularment los escriptors o acadèmichs aragonesos y catalans, con la ocasió se-ls presentas, y solament, com a congectura, podèm dir ço que ja indicarem al començament, a sabér, que la prometença del Comte al de Navarra, per ventura, no fóu més que una estratagema per alcançar les pretencions que tenía sóbre lo dit reyalme: donchs, no essent axí, mal haguéra complert poch témps després çò que ell sabía que estava obligat a complir, o sía lo matrimoni ab la princesa Petronella.

La data certa en què-s verificà lo dit casament no consta, y sols per congectures pot deduhir-se. Los uns senyalen l'any 1149, y són los més; los altres, a mitjans del 1150, per semblar-los que havent promès en l'anterior casarse lo nostre Comte ab la infanta de Navarra, no axí tan soptosament podíen variar les circumstancies, cosa que nosaltres ignoram si éra o no avinent; y d'altres en lo 1151, per rebaxar no més los nou mesos del prenyat de la data en què anava de part *laborans partu* la reyna Na Petronella, que era a 4 d'Abril de 1152 de la Incarnació, com si no ensenyas la esperiencia que no totes les dones romanen prenys des que-s casen. Per nosaltres són indiferents aquests càlculs, puix nos basta sabèr que lo matrimoni de Na Petronella ab En Ramon Berenguer se consumà, per fer valdre lo fèt com un nou reforç als drets que aquest havía adquirit en Aragó, y essent aqueixs l'obgecte principal que al present nos ocupa, acabèm d'alegar-los encara que sía devançar-nos per un moment de la gradació cronològica que anam seguint.

En la darrera data citada, donchs, propera al part de N Petronella, per obrar ab la prudencia que corresponía a l successora dels antichs reys en una situació en la que pc haver-hi perill de la vida, otorgà testament en la ciutat d

Barcelona, y per aquest nomenà hereu del reyalme d'Aragó al fill que li nasqués, essent mascle, dexant l'us-de-fruyt al Comte ab la proprietat en cas de sobrevivença del pare, a qui recomana lo dot y casament honorífich del qui nasqués, essent femella. Axí s'expréssa, tocant al domini del Comte en Aragó: *ea videlicet conditione ut dominus et maritus meus Raimundus Comes Barcheonensis habeat et teneat et possideat integriter et potenter sub imperio et dominatione sua totum praedictum regnum cum omni sibi pertinente honore omni tempore vitae suae, post obitum vero suum remaneat totum sopradictum regnum integriter filio meo jamdicto.*

Apart del dret propri que lo Comte cregués tindre en Aragó, per les reversions dels Templers y Hospitalers y d'En Alfons de Castella, del que més o menys condicionalment li transmetés lo darrer rey, y de la espectativa que tenia dés que s'era unit en matrimoni ab Na Petronella, ab lo testament d'aquesta acaben de reforçar-se tots los drets d'En Ramon Berenguer: y éra axò tan cert y admès, que ab tot y no havèr mort la muller, reyna d'Aragó, en lo testament que féu de paraula lo Príncep, prop de Turin (encare que reduhit desprès a sagramental), disposà del reyalme d'Aragó com de cosa propria, dihent los testimonis o declarants qui ho presenciaren: *et dimisit filio suo majori Raymundo omnem suum honorem de Aragone et Barchinona atque universum alium suum honorem ubicumque eum habeat, etc.*

Aclarada aquesta part principal de drets corresponents al comte de Barcelona, príncep o dominador d'Aragó, podríem dés d'ara ordenar la tanda de féts notables ab los quals, en abdós estats, s'assenyalà en vida aquell pros varó de la seua època. Abans, no obstant, y com de passada, convé esbrinar una qüestió en què no ha rahonat ab fonament ningula de les parts qui la ha sustentada. Tal és la del escut d'armes qui fóu constant divisa dels Comtes-reys, conegut generalment (si bé pot-ser séns la proprietat que requereix lo llenguatge heràldich, que no-ns envergoneix de desconèxer) per barras d'Aragó.

Per més respecte que meresquen alguns historiadors d'altres segles, tant per lo llur esperit de investigació y sana crítica, com per les demés qualitats qui són de suposar en lo qui-s dedica a la molt noble tasca d'escodrinyar la veritat, precis és confessar que no podien abraçar tota la erudició necessaria que-s requereix en lo present segle, con la sciencia històrica és arribada al cimal de sa perfecció, facilitant estudis especials sóbre diverses branques qui abans se passaren per alt o be-s miraren com a secundaris, tals com la arqueología en totes ses manifestacions, la numismàtica, la epigrafía, la filología, etc. Lo metèix Pujades que Zurita, Blancas y Marineo Sículo, y ab major motiu, per rahó d'antiguitat, l'autor de la antiga historia d'Aragó, poden esser comptats, y ho dihèm séns esperit de ofendre, entre lo nómbre dels historiadors a qui aludim. No curant los úns ni los altres d'esbrinar en quina època fóu donat principi al ús d'escut o blasó d'armes, ni de quin témps y còm s'introduhí la heràldica, desconeguda dels antichs, crehent que los usatges del témps en què escrivien éren estats sempre los metéixs (com axí és de observar encara al tractar de institucions), esplicaren l'origen y adopció de les nomenades Barres catalanes, conforme quiscun, segóns éra català o aragonès l'escriptor, ho veya més favorablement a sa respectiva nacionalitat. Prou n'hi hagué de que ún, valènt-se de sa autoritat, digués que, en la donació féta per En Ramir al Comte, se consignà lo pacte de que dés de llavors Aragó usaria les armes de Catalunya y no les antigues del reyalme, per donar-ho com a cosa justificada y repetir-ho a una veu los demés, séns pendre-s la molestia d'eczaminar aquell instrument, en lo qual no-res d'axò hi sona. Blancas y l'abat de Sant Joan de la Penya asseguren que axí s'havia parlat entre aquélls dós sobirans; Marineo, qui ho admet, hi afegeix «havèr-se establert que com hi hagués jornada, l'alfèreç del estol qui portas l'estandart reyal fós cavaller aragonès;» Zurita, fent derivar lo primer de *alguns escriptors catalans*, que nomena, diu que *no ho té per gayre cert*, donant com a gran prova «havèr vist alguns segells y divises antigues dels reys d'Aragó

dés del témps del rey En Pére, nét del comte de Barcelona, que éren de les armes que tingueren los reys llurs antecessors, y córre la veu d'havèr-les preses aprés de la batalla de Alcoraç, a la hora que fóu gonyada Osca dels maures, que són la creu roja en camp d'argent ab los quatre caps;» y Pujades, per fí, contrariant a Zurita per lo dupte que-n té, s'ampara en la gran rahó d'havèr posat En Geroni Blancas, qui *era curiós en açò de donar-nos dibuxades les armes dels reys d'Aragó*, les dels comtes de Barcelona al començament del regnat d'En Alfons, fill d'En Ramon y Na Petronella, en prova de que s'adoptaren les del llinatge masclí, ab la qual fí renovella la faula ón se recompta ésser lo blasó de Catalunya gonyat per En Guifre a-les-hores de la guerra ab los normans.

Per fallar bréument en aquest punt, basta recordar, alegant lo comú sentir dels cabdals historiadors moderns, que fins a les Crohades no començà l'us del blasó, a conseqüencia de la moda o costum que introduhiren alguns cavallers de pintar un emblema o mót en lo seu escut militar y defensiu, per distingir-se los úns dels altres, de què-n resultà pintar-se després constantment lo dit emblema, que prenguéren los successors encare com a distinctiu o recors de familia, en un camp que tingués fórma d'escut: y d'aquí vénen los noms d'*escut* y d'*armes* que més tart usà la heràldica per designar los signes corresponents a tal o qual llinatge.

Ni Aragó ni Catalunya, y de segur ni la major part de les nacionalitats conegudes, poden justificar quins distinctius teníen abans de la època a què-ns referim, y si banderes portaven en llurs campanyes, prescindint de les llurs colors, que seríen a plaher, bé podriem aventurar crehent que tot lo més hi ressaltaría una creu o un altre símbol cristià. Afermar lo témps ón aquesta senzillesa antiga fóu substituida per signes heràldichs fóra difícil; emperò, de totes les maméres és de convenir que ni les barres en Catalunya ni los caps en Aragó no s'introduhiríen abans que arribas ací la moda introduhida per los crohats.

Encare admitint aquest fét, per la aprohismasió, en témps

d'En Ramir y d'En Ramón Berenguer, si ún fa memoria del sistéma federal establert en la Unió, no-res tindria de particular que lo reyalme d'Aragó adoptas un signe y Catalunya un altre, ni menys queper la sus dita rahó del llinatge masclí prevalgués com a escut reyal y general lo català. Emperò ni açò tampoch no és cert, per no tindre més antiguitat l'escut de les quatre barres que del témps d'En Pére lo Catòlich, nét d'En Ramon y Na Petronella (segóns que provarèm al parlar del dit monarca); de manéra que aytal emblema o blasó no-l prengué En Pére per ésser català o aragonès, sinó com a distinctiu reyal y general de tots los estats que regía: y com aquesta nova costumança, per l'esperit federal, donaría idea a quiscun estat per compondre-s un distinctiu, en aquella hora y no abans adoptaría Aragó per lo seu reyalme l'escut dels quatre caps, com aximetéix fóu adoptant gradualment lo seu peculiar cada nou estat qui s'anà agregant a la confederació Catalano-Aragonesa, çò és, Valencia y Mallorca. Ni menys és de meravellar que, malgrat d'ésser les barres l'escut reyal dels Comtes-reys, síen també conegudes per blasó particular de Catalunya; puix que essent-ne la residencia constant dels Prínceps, per la qual rahó és nomenat Principat, no-res té d'estrany que aquest usas com a distinctiu lo del seu senyor, com li servía d'estada, y en lo costum, axicom ja manifesta Zurita, eren los Comtes-reys catalans, y en català parlaven y escrivíen, y en Catalunya, per fí, veyen la llum primera y la darrera.

Ab açò regonexèm are fàcilment la feble rahó de Zurita per provar la seua asserció: si aquest ilustrat autor hagués citat diplomes en lo segell dels quals s'hi vegés l'escut dels quatre caps, y aquests diplomes haguéssen estat d'assumptes generals de la Confederació o particulars de Catalunya, espedits per lo príncep d'Aragó o per lo seu immediat successor En Alfons, rahó tindría en creure que fóren usad indistinctament les quatre barres o bélosquatre caps. Emp rò precisament los que diu que havía vists són del monar a qui fóu concedit l'us d'aquelles com a armes reyals y r de ningun antecessor; de manéra que, ab tot que ecsistisse

escriptures atanyents a interessos esclusius d'Aragó, ab llurs segells amostrant los quatre caps, no s'oposaría açò a la preferencia de les armes reyals y generals, puix no gayre més tart d'adoptar-se aquestes o al metéix témps, Aragó podía havèr inventat o introduhit les séues, y usar-les los monarques alguns colps y en determenats cassos al trobar-se en lo dit reyalme.

En corroboració de tot quant acabam d'esposar, recomanam solament als curiosos, als qui serà avinent veure y acomparar antichs segells, una observació per la qual restaràn vençuts tots los duptes que abans poguéssen tenir, imbuits de çò que los antichs escriptors diguéren: sémpre que lo segell té la divisa dels quatre caps, generalment és de plóm, petit, y lo nom del rey va solament acompanyat de *Rex Aragonum*; emperò essent lo segell general, és constantment gran, de cera vermella (o de Mallorca, com ne digueren en aquell témps), penjant d'una cinta vermella y groga, qui són les colors del blasó, tenint la figura del rey a cavall, amostrant en la sóbre-vésta y escut militar del genet, axicom en la gualdrapa del animal, lo distinctiu de les quatre barres, y en la lligenda que acompanya, a més del *Rex Aragonum*, s'hi llegeix també *Comes Barchinone*, y devegades, segóns en quines èpoques, fins los títols d'altres estats agregats a la Confederació, en los que lo monarca exercía senyoríu. Són, donchs, les quatre barres per costum distinctiu del Principat, emperò originariament deuen ésser considerades com a escut reyal y general de tota la Confederació, y no d'altra manéra ni ab anterioritat al rey En Pere *lo Catòlich*, abans del qual ninguna noticia no consta d'escut particular d'Aragó ni de Catalunya.

Esbrinada la qüestió de les armes, entrèm, segóns ja indicarem, en l'engrunament dels féts que portà a bona fí lo comte de Barcelona, dés de que s'intitulà ja príncep d'Aragó, o que tinguéren lloch durant lo seu regnat.

Per dues vegades havèm ja parlat de les rebelions dels comtes d'Empuries en témps d'En Ramon Berenguer III, y en los primers anys del regnat de son fill; d'axò anam are a

parlar, axícom havèm fét veure la necessitat que tenía la casa de Barcelona d'estar en pau ab la d'Empuries, al pas que refrenant-la en los séus fums. La causa primitiva de la rebetlía, sóbre les réndes y senyoríus qui pertanyíen a la catedral de Girona en la esglesia, vila y térmens de Castelló d'Empuries; y lo valiment o salvaguarda donada per lo Comte, en l'any 1133, a la vila de Peralada y als séus senyors, ab què-s termenà la segona rebelió, se repetiren de bell-nou en lo metéix any d'entrar En Ramon Berenguer en lo domini d'Aragó. Si ab la atenció que demanaven los grans assumptes polítichs que llavors se tractaren, cuydaren veure una ocasió propicia per renovellar bregues, fent compte que-s mirarien secundariament per lo qui estava enfeynat en alts afers, ho ignoram certament, puix per més que axí parega, no perceb la nostra sagacitat, dés de témps axí llunyans, a descobrir causas ocultes qui poguéssen ecsistir, emperò que no-s deduhen fàcilment del contest dels documents coneguts. Nos param, donchs, en los resultats, ab la certesa dels féts, assegurant que aquesta vegada lo comte d'Empuries, no solament insistí en lo metéix que abans havia atemptat, y trencà allò pactat y promès al comte de Barcelona referent a aquells anteriors enemichs, si que noresmenys augmentà are lo nómbre d'aquests, per tal que no content ab empatxar al paborde de Girona y als seus camparols lo conresar les terres, alienar-les, o cambiar-les, y ab havèr fortificat, posant-lo en peu de guerra, lo castell de Carmençó, passant tot-seguit a usurpar drets dels de Peralada, fóren tantes les injusticies, injuries e invasions que verificà contra diferents vehins, feudataris y particulars (la llista dels quals, ab curiosa minucia de tots los greuges, nos facilita Pujades), que En Ramon Berenguer se vegé obligat a amblar contra lo qui trastornava lo pahis, mancant a la lléy y a la feheltat jurada al seu senyor.

L'un dels seus primers actes ón s'hi dexa entreveure s política, puix manifesta la disposició d'entrar en sò de guer ra y de insistir en lo valiment que abans donà als senyors y vila de Peralada, fóu apoderar-se del castell de Roca-bertí y fortificar-lo; car, estant lo dit castell sol dues lleugues llun

de la referida vila y sehent en mig de les terres que lo d'Empuries possehía en lo Rosselló y en l'Empurdà, en éll venía a constituir un centre estratègich per dirigir operacions a totes bandes en perjuhí del feudatari rebetle, y allà més que en ningun altre punt podía comptar ab la prompte ajuda d'una població vehina qui acabava de rebre greuges d'En Ponç Huch.

Entretant apar que lo comte de Barcelona, per dur a acabament lo plan d'escarment, s'encaminà vers Giróna; mas al saber-ho lo d'Empuries, «com a astut y sagaç que éra (axí s'espressa Pujades), jogà manyosament, posant la seua casa en mans del dit comte de Barcelona, y ab aquesta artimanya fóu avinent de conseguir perdó de ses culpes y despropòsit que havía comesos».

Ab tót y la renitença del d'Empuries, no sabèm si per excessiva clemencia o per enlayrada política d'En Ramon Berenguer, a qui no convenien tals destorbs per lo compliment dels seus estesos plans, o pot-ser per mediació de alguns ilustres barons, segons creu l'espressat Cronista, romangueren ofegats instantaniament los grans aparellaments de la una y de la altra part. Féta, finalment, pau y amistat, tornà per tercera vegada jurar feheltat lo comte d'Empuries al de Barcelona, derrocant, per orde d'aquest, fins a les valls, lo castell de Carmençó; prometé no destorbar en los seus drets al bisbe y canonges de Giróna; viure en pau y en bona amistat ab los de Perelada, y aximetéix, per medi de concordia y donant-se mútues penyores, transigí ab tots los altres que tenía agreujats: y en tant se descobre aquesta vegada lo daler del comte de Barcelona en apaybegar y fer transigir, com que, per part séua, promet que també derrocarà lo castell de Roca-bertí, si no és en desplaher del comte d'Empuries, ab lo qual donà a entèndre lo respecte que tenía a la lléy feudal, puix que éra lo dit castell dels vescomte del seu nom, qui éren los més immediats vassalls d'En Ponç Huch. Era, per tant, quelcom més que cortesía solicitar llavors la venia del senyor directe per fer-ho, ja que ab éll estava lo nostre Comte, dés d'aquell moment, en pau:

y encare més, que en la transacció ab los de Peralada s'estableix que sía admesa y córrega en aquesta vila y terra la moneda encunyada per lo comte d'Empuries, tenint lo senyor de la dita vila ensémps lo dret de percebre sis diners per lliura de la que s'encunyas.

Aconseguit tan aventatjós triumfe per En Ramon Berenguer, és natural que retornas allà ón lo cridaven més positius interessos. Per acreditar-ho, observà ab justicia Pujades, aferrant-se en la opinió de Diago, que tan bell punt com tingué lo nostre Comte la administració del reyalme aragonès, no partí tot dret vers Castella per concordar-se ab lo seu conyat, l'Emperador Don Alfons, sinó que en l'entremig se-n vingué a Catalunya a ordenar bréument y ab la seguretat necessaria l'afer del comte d'Empuries, observació que justifica lo Cronista recordant que la pressa de posessió del dit reyalme éra en Novémbre del any de la Incarnació 1137, y lo Comte estigué a Girona en los darrers díes del dit any, qui, segons aquest compte, correspon als últims del mes de Març del any següent, comptant per Nadal, puix comprenen los anys de Incarnació de Març a Març, a més de que los concerts ab lo de Castella no-s fermaren fins al Febrer de 1140.

La mira que portava tots-témps lo nostre Comte, per anar desempatxadament en les seus empreses, de tindre sossegat y ordenat lo pahis, s'entreveu en los actes com lo que acabam de mencionar, y noresmenys en algunes rauxes de generositat conegudes, per mijà del quals havía de gonyar-se la estimació d'aquelles persónes qui més podíen ajudar-lo en la realització dels seus plans. Devèm citar, com a exemple, la investidura que donà del vescomtat de Barcelona a Reverter, ensémps ab tots los alous y senyoríus que ell tenía en lo monestir del Vallés, vers l'any de la Incarnació 1139.

Era aquest sistema sols una part de sa política, puix que lo seu principal mirament, de gran resultat per la independencia de la nacionalitat, éra no dexar-se humiliar jamés per los qui mancassen a la feheltat que li devíen, y percaçar

per camins polítichs, renuncies y reversions de dret, ab que s'enfortissen y fóssen més segurs los pertanyents a la Corona, segóns havèm ja tingut ocasió de veure al parlar dels Templers y Hospitalers y del Emperador de Castella. Los actes qui acrediten aquests miraments són los que anirèm apuntant, séns alternar-los ab los ja referits, al tractar dels altres drets constituits del domini del nostre Comte en Aragó, qui pot ésser considerat com un punt especial, dexant al llegidor lo bon judici de considerar que aquells fóren féts entant que gradualment anaren-se verificant. Parlèm-ne, donchs, per son orde, relatant lo que per avant convé mencionar.

Més d'un colp férem avinent als nostres llegidors quant difícil no és endevinar ò engrunar la política de tan embullat temps. Si la amistat del castellà ab lo navarrench podía ésser perillosa al nostre Còmte, o si les unions y desunions eren devegades mijans convinguts per realitzar altres plans, no ho sabèm: emperò sía çò que-s vulla, durant aquella amistat s'atreví lo navarrench a esvahir lo reyalme d'Aragó, afegint Pujades que ho faría per estar aliat y favorit del rey Lluis de França, profitant la absencia personal del Comte del reyalme, per trobar-se a Giróna ab motiu d'un concili, y vehent que los aragonesos estàven ocupats en fer guerres als maures en les confrontacions de Lleyda y Urgell.

Una part d'açò pot ésser cert, si bé nos gordaríem d'afermar-ho d'una manéra tan absoluta com ho fa lo Cronista: és lo cert que lo navarrench esvahé, y no ho féra a no tenir grans seguretats de no veure-s tormentats los seus dominis durant sa absencia. Fóu axò en l'any 1143. En Ramon Berenguer, qui sabía preveure ab temps lo perill, cercà lo medi de burlar-lo, y a tal obgecte, sots escusa de fomentar una institució naxent, fià a la cura de nous y esperts militars un dels estréms del reyalme per ón podía ésser fàcil la entrada, axí dels fronterers coligats com de les osts aràbigues del interior de Espanya.

L'any anterior a la darrera data citada, çò és en 1242, manà fortificar y fornir abundosament la castell de Daroca,

y tantost trametent una lletra al Gran Maestre dels Templers de Jerusalèm (1), en la que li recordava los antichs drets que aquests cavallers tingut havíen en Aragó, y manifestava-ls lo gran desig que tenía de recompensar-los, per qual rahó li demanava la remesa de deu *freiles* (2), ab l'obgecte de fundar, no solament lo dit castell, sinó que ensémps los hi donà lo castell y la vila del meteix nom ab altres moltes possessions més o menys immediates, y los cedí la desena part de tot quant gonyaren en Espanya, ab altres moltes prometenses, prerogatives y concessions que-ls hi feu.

En axí vingué a conseguir tres beneficis lo compte príncep d'Aragó: féu callar los planys que pot-ser ab lo témps podríen moure-s per los templers; esquivà, ab l'ajuda de aquests, que s'organitzassen tantots los llurs homens de guerra, que li hauríen fallat a tenir-se d'entretenir sémpre gordant fronteres, y posà en seguretat l'un dels estréms més perillosos dels seus dominis, dexant-lo axí lliure per dedicar-se ab igual cura al ordenament o a la adquisició d'altres punts qui podíen oferir iguals perills, com bentost veurèm.

Estan concordes l'Analista d'Aragó y lo Cronista de Catalunya respecte d'un fét valerós del nostre Comte, per més que ningun dels dos autors se detura a esbrinarlo sóts lo punt de vista legal o de justicia. Tres documents distincts cita l'autor dels *Condes vindicados* per los quals lo comtat de Provença passà a mans y poder del comte de Barcelona En Ramon Berenguer: l'un, y és lo més notable, consisteix en la donació féta per la comtesa Giberga, viuda de Girbert comte de Provença, a sa filla Dólça, de tots los béns qui éren estats del seu marit y pare respectiu, data primer de Febrer de 1112, consistint aquells en los comtats de Provença, Gabaldanench, Carladench y Rotunench; l'altre, o sía la nova donació que la propia contesa mare féu lo díe 3 del metéix mes y any, de sa filla Dólça per muller al comte de Barcelona En Ramon Berenguer III, ab tots los referits comtats; y

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, nómbre 149 antich, d'En Ramon Berenguer IV.

(2) Cavallers professos d'un orde militar. (N. del T).

darrerament, una tercera donació en virtut de la qual, la metéixa comtesa Dólça, intitulant-se ja comtesa de Barcelona, lo die 13 de Janer del propri any de 1112, cedeix al seu marit, En Ramon Berenguer, tota la seua herencia paterna per durant la seua vida, ab condició de passar-la aprés als fills comuns (1).

D'aquets tres documents resulta que tots los estats possehits per los comtes de Provença, sogres de En Ramon Berenguer III, passaren a aquest per conducte de sa muller Dólça, y aquesta los adquirí com a herencia assenyalada per sa mare, vídua. Es cosa més que provada que Na Dólça no éra la filla única de Girbert y Gerberga, puix que tenía una altra germana, nomenada Stefanía, qui-s casà ab En Ramon de Baux, conegut en les nostres historiesper Bauci.

Prescindint nosaltres de les facultats y miraments que podíen tindre aquells antichs prínceps sóbre lo repartiment dels estats que possehíen entre llurs fills, y de si la successió per femelles estava en ús a Provença, çò qui apar induptable, consignen los tres indicats documents que tots los béns dels comtes provençals passaren a la filla major o primogènita; y axí, encare que s'hagués donat algun castellet en dot a la segona filla, semblaría la herencia de la primera quant menys excessiva y desproporcionada.

Lo jurisconsult Pujades, parlant d'aquests féts, no éntra en consideració alguna de justicia, ni jutja com en altres ocasions, limitant-se a dir qne «ficà-s en lo cap lo dit Ramon de Bauci que, posat que la bona y millor part de la hisenda dels seus sogres hagués d'ésser de Na Dólça, per ésser primera y major que Na Stefanía, ab tót y açò se li havía d'adjudicar a la dita Na Stefanía, muller séua, gran part d'aquell comtat de Provença».

En totes les avinences successivas entre los Baucis y la casa de Barcelona no sona com a proprietat d'aquests, y enare en feu, sinó un sol castell, lo de Trencataya: de conse-

(1) Veja-s les referencies que-s fan en lo vol. II dels *Condes vindicados*, lana 163.

güent, per més legal que aparega la disposició de la mare Gerberga, és clar a més no podèr desproporcionat lo repartiment dels béns. Noresmeys de que la disposició és d'una comtesa vídua, y no en virtut del testament del pare; ab lo qual, axicom ab les prescripcions dels comtes anteriors, pogué estar en pugna Na Gerberga, propassant-se dels seus drets y facultats, al fer un senyalament tan estès en favor de sa filla Dólça.

Totes les questions de desproporció són promogudes generalment per los primogènits, per desmembrar los pares la herencia principal, ab la fí de que los segons nats no romanguen infortunats; y si aquestes injusticies són filles de la amor paterna, con nos fem càrrech de que és una dona y mare la qui per igual impulsió les comet, apar que hauríem d'esperar encare menys desproporció, sóbre-tót essent los successors de la dita mare solament dues filles; emperò també sabèm que hi ha dones voluntarioses e injustes, y ningú no-ns dóna per clar si pogué Na Stefanía, ab rahó o sens élla, ésser menys volguda de la mare, que no la altra germana casada ab lo comte de Barcelona.

Fem aquestes observacions per demostrar que, per ventura, los planys dels Baucis no serien del tot injusts y ho acàbam de creure al veure la disposició de la casa de Barcelona a transigir en quantes rebelions se promouen, encare que sens minva dels seus drets y possessions, o millor, a no espletar la rigor que tan comuna y acceptable éra en aquells segles, contra los que en constant rebetlia mancaven a llurs prometenses y homenatges al llur sobirà o senyor cabdal.

Esclarida ab la nostra congectura aquesta part del dret qui és lo veritable origen de les questions ab los Baucis, anèm are als fets que-n resultaren, assenyalant-los bréument no més que per donar una idea del mou com procehí lo nostre Comte cada volta que la familia de Bauci atemptà ren vellar los seus planys, per veure si ab lo témps s'obtenía qu la terra de Provença s'emancipas del tot, sinó del domin del valiment que semblava ostentar demunt ella Catalunya.

Durant la vida d'En Ramon Berenguer III s'abstingu

ren los Baucis de pretendre, y solament ho imaginaren al veure que en Provença no succehia lo comte de Barcelona, sinó son germà segón, nomenat Berenguer Ramon: encare més, y en açò se déxa veure la mala intenció del pretendent, va declarar-se lo Bauci en guerra oberta contra son nebot lo comte de Provença, no dés de que aquest se possessionà dels seus estats, sinó a-les-hores que son germà, lo comte de Barcelona, y príncep d'Aragó, se trobà enfeynat en grans afers polítichs y empreses, axicom per les dates podrà fer-ne memoria lo llegidor.

Fóu, donchs, lo veritable aparat de reclamació a mà armada envers l'any 1144, emperò séns donar motiu En Ramon Berenguer IV a que los partidaris del Bauci se féssen poderosos, e impulsat, com és de creure, per l'afecte que portava al seu germà, aplega un poderós estol, se-n va devers la Provença, y lluytant ab vigoría, atrau bentost a sa obediencia tot lo pahis, que roman sóts la guarda del legítim comte, obligant alhora a En Ramon de Bauci a transigir, dexant-li solament en feu lo castell de Trencataya, y rebent-ne, per tant, lo degut jurament de feheltat (1). Restà d'aquest

(1) En aquesta rahó ajudà lo comte de Barcelona a Guillèm de Montpeller a conquerir la ciutat d'aquest nom, los habitants de la qual estaven en rebelió, y escomunicats. Lo Cronista de Barcelona culpa als cronistes catalans (voldrà dir a Pujades y los séus), per les errors que cometen, al arribar en aquest punt, mancats de noticies al escriure la època, y aconsella que sía consultada la historia del *Languedoc*. Al cap y a la fí, les errors se reduheixen solament a havèr cregut Pujades que Montpeller estava per los Baucis, séns dupte per havèr-se féta la conquesta con la guerra ab aquests, puix, per lo demés, ningú no pot disputar lo triumfe ni negar la presencia personal del nostre Comte en aquell setge. Les noticies que no conégueren los que lo senyor Balaguer nomena cronistes, no les facilita aquest autor, y consultada sa única referencia, la historia del *Languedoc*, resulta que lo principal exèrcit de què allá fa esment és lo d'En Ramon Berenguer, ausiliant als Genovesos ab quatre embarcacions, de manéra que lo personatge més cabdal d'aquella empresa, lo més poderós, éra lo nostre Comte, séns lo qual poch haguéra fét lo petit y espellegrinat senyor de Montpeller, qui sémpre anà a la çaga de millories, seguint y servint a aquell. Guillèm pogué fer lo paper de víctima, mas lo nostre princep fóu l'hèroe de sa defensa, y axí bé podèm dir ab tota la bóca que lo conqueridor de Montpeller fóu certament lo comte de Barcelona. Y més, ¿qui-ns assegura que los rebetles de Montpeller no féren causa comuna ab los Baucis, axicom s'ès vist alguns colps associar-se diverses rebetlíes per ocasionar un cataclisme general y anar a raure per ventura ab un remey inesperat?

incendi algun caliu que calía revifar a la primera ocasió favorable: no passà gayre témps, tot lo més un parell d'anys, menys de que aquesta s'oferís, y fóu con morí lo comte Berenguer de Provença, traspassat, segóns córre la veu, per una sageta que li desparà un ballester dés d'una nau enemiga, en una de les empreses marítimes que atemptà, dexant un fill de sa muller Beatríu (filla y hereua d'En Bernat IV comte de Menguell, que los nostres historiadors nomenen Melgori), qui tenía per nom Ramon Berenguer, com lo seu avi, y com lo seu oncle lo Príncep d'Aragó, qui s'encarregà de sa tudoría.

A semblant novitat, En Ramon de Bauci tórna a insistir en les seues pretensions, malgrat dels juraments prestats al comte de Barcelona En Ramon Berenguer IV, lo qui ab major motiu que no abans, y pot-ser sentint major perjudici en sa absencia, hagué de tornar sens trigar a la Provença, ón se apoderà de totes les poblacions y fortaleses, mudant en élles governadors y alcayts, y aprés de prevenir-se a la defensa, prengué a son càrrech la tudoría del nebot, y s'intitulà dés de llavors marquès de la Provença, alternant aquest sóbre-nom ab los de príncep d'Aragó y comte de Barcelona.

S'assegurà lo tudor y patró fent sancionar tots los seus actes per los principals senyors de la Provença, qui-l regonegueren aximetéix com a marquès, lo qual en lo nostre concepte no porta en sí senyoríu directe y absolut, per creure que solament féu-lo servir sóts la antiga accepció de gordador d'una marca o frontera per un altre, çò és, com a defensor de la Marca de Provença per lo seu nebot, qui éra lo Comte y senyor, puix que entendre-ho altrement fóra tractar-lo d'usurpador, y d'esser-ho, ab la matéxa facilitat se nomenaría comte, y dexaría de nomenar-se axí lo nebot.

L'aparat deturà de prompte, car tan bell punt com mancà la presencia personal del comte de Barcelona, la guspira de la rebelió ocasionà un nou e instantani incendi: los fills d'En Ramon de Bauci isquéren en campanya, y al príncep d'Aragó li calgué volar per tercera vegada a Provença. Més, com regonegués la necessitat d'escarment, puix que aytal des-

torb li empatxava de passar avant en los seus plans, féu sentir als rebetles lo pès del seu braç, perseguint-los séns repos en los pobles y en los camps; talà y cremà, con va creure-ho necessari, los úns y los altres; derrocà castells; féu presoners, y alcançá per fí donar vigor e importancia al partit qui defensava son legítim senyor, com axí ho acredità la ciutat de Arles, qui féu recular los partidaris de Bauci.

Per aquests féts venim a compendre que s'inutilitzaren los medis de rebetlía, y naturalment éra d'esperar que aximetéix romangués anorresada la causa, esclafat lo cap de la sérp per que no tornas a alçar-se. Lluny d'esser axí, y séns tindre en consideració la sanch inútilment escampada, lo metéix En Ramon de Bauci va retre-s en mans del comte de Barcelona, a sa voluntat y mercè; acabant la gran rebelió ab una nova transacció, ni més ni menys que la anterior, çò és, pau ab lo veritable comte de Provença, renovació del feu de Trencataya o Trencatalla, y homenatge y feheltat al nomenat marquès de la Provença.

Cita Pujades, en corroboració d'aquests féts, dos documents, qui en son témps eczistien en lo ja citat llibre dels Feus, emperò que, per dissort, no fórmen ja part d'aquest interessant Cartulari, si bé merexen, a parer nostre, sencera fè y crèdit. Zurita y los historiadors del *Languedoc* afegexen que aprés mijançaren altres pactes y concordies entre lo príncep d'Aragó y Stefanía y sos fills: mas ne prescindirèm per are, posat que lo nostre obgecte és solament manifestar per semblants féts les grans qualitats característiques d'En Ramon Berenguer IV, qui ab la seua inesplicable activitat sabía donar prompta solució als afers més complicats, séns minvar-ne perçò la patriòtica idea qui l'esforçava; a saber, l'engrandiment de sa nacionalitat y lo bon nom de la casa qui fou breçol de tants de prous varons. Ocasió tindrèm més per avant de parlar altre colp de la Provença, al renovellar-se pretencions y lluytes: per are no palanquejam en adoptar, com a pinacle d'aquests aveniments, lo parer del Cronista de Catalunya, quí suposa ansiosos los d'ací, con la tornada del Comte, per estar-se aparellant per la jornada d'Almería, fitó

que havíen escollit los diferents sobirans d'Espanya coligats, per endreçar los llurs poderosos tréts contra lo morisma.

Durant los féts de Provença y l'anar y tornar del nostre Comte, apar que no cessaren les prevencions d'aquest contra lo de Navarra, ja que fins és pública fama l'acostament d'estols a les fronteres y lo setge de Sos, que gonyaren los nostres. Portava de cap En Alfons de Castella de subjugar algunes ciutats andaluses, y sóbre tót d'apoderar-se d'Almería, arsenal poderós, de ón se proveyen los enemichs de les nacions cristianes d'Espanya; no podent per sí sol, éra-li útil coligar-se ab les dues principals potencies qui llavors alternaven ab la castellana; mas, estant encesa la lluyta ab lo rey de Navarra y lo príncep d'Aragó, no restava altre arbitri que idear una treva entre abdos sobirans, brindant-los a participar de les glories y profits que resultaríen de la presa de Almería.

Axí fóu complit de fet, tenint-se unes assentades a Sant Esteva de Gormaç, per Novémbre de 1146, que, comptant per Incarnació, finía en lo Març següent; y fem aquesta advertencia per que ún no crega major l'espay que transcórre entre les assentades y la conquesta, al dir que aquesta tingué lloch en lo següent any 1147,

Per més bon estol que tingués l'emperador de Castella, dificil li fóra d'empendre la conquesta de una ciutat marítima, car ja havèm abans advertit que en aytal témps no tenía aquella potencia ni podía tenir marina, y que la veritable nació marítima éra a-les-hores Catalunya, o sía la nacionalitat regida per lo príncep d'Aragó; calgué-li, donchs, recórrer a aquest lo rey castellà, y no tenint-ne prou, segurament, per los seus estesos progectes, solicità una altra potencia del Mediterrani, la més avançada sens dupte en aquells témps per empreses marítimes, com-se-vulla que comptava ab una poderosa armada. Trameté En Arnau, bisbe d'Astorga, ab comissió a Gènova en demanda de aucsili, sóts certs pactes: devía primer, emperò, lo comissionat entendre-s ab En Ramon Berenguer, comte de Barcelona, y fins antigues cròni-

ques hi afegexen ab Guillèm, duch de Montpeller, qui potser també prestaría alguns dels seus vaxells, no gayres, si hom hi para bé compte. Pacificats per la treva l'aragonès y lo navarrench y consents en ajudar al castellà, enllestits los tractats ab los genovesos, y fets los preparatius de guerra per part de tot los aucsiliaris, fóu assenyalat lo primer díe d'Agost següent com a terme immutable en lo que aquests devíen concórrer.

La oportunitat que ab açò ofería-s a En Ramon Berenguer no podía ésser més favorable, en primer lloch perçò que interessava en una empresa que havía de procurar-li fama y profit, segur de no dexar en perill lo territori durant sa absencia, y després, perçò com alternant ab los genovesos, podría axí mès fàcilment tractar ab élls del compliment d'altres plans anàlechs, en profit esclusiu de Catalunya y Aragó, aprés d'haver-se realitzat la conquesta d'Almería. Y axí fóu; car, segóns apar, la armada genovesa arribà ab anticipació a la platja de Barcelona, y estant allà, com Zurita refereix, confermant aquesta provabilitat los venidors féts, «tingué ab élls una assentada lo príncep En Ramon, per que a la tornada lo servissen a éll en la guerra que volía fer contra los maures qui teníen algunes forces molt principals en la costa, y passassen a guerrejar contra los maures qui teníen les illes de Mallorca y Menorca, y oferiren que aniríen ab la llur armada a sóbre Tortosa o contra algunes de les dites illes». Ja veurèm a son temps efectuat aquest venturós pensament del nostre famós cabdill: mas tornèm are a la empresa d'Almería, per la que estan ja aparellats tots los convinguts.

Recompta en Pére Tomich, y ho corrobora Diago, que en aquesta jornada hi fóren lo comte En Armengol d'Urgell, nomenat *de Castella*, lo senescal Guillèm Ramon Dapifre de Montcada, En Guillèm de Cervelló, En Gilabert de Centelles, En Ramon de Cabrera, senyor de Moncluys; En Guillèm d'Anglesola, En Ponç de Santa-Pau, En Guillèm de Claramunt, En Huch de Froya, En Pére de Bell-lloch, En Guillém de Mediona, En Bernat de Tous, En Fracesch de Monbuys,

En Pére Ramon de Copons, En Guillèm de Talamanca, En Bernat de Plegamans, En Bernat Desfar, En Berenguer de Sentmanat, En Vidal de Blanes, En Pére Pallafols, En Bernat Dos-rius, En Joan Pineda, y En Galceran de Pinos, de qui assegura Pujades que éra l'almirall de la armada, afegint encare un altre cavaller nomenat de Sant-Cerní o *del Miracle*, lo qui, ab Pinos ensémps, corre la veu de que fóren presos, portats a Granada, y d'allà, per miracle, traslladats a llurs propries cases, ón s'hi trobaren la hora més impensada.

No donaríem compte d'aquets noms, per obrar ab tota certitut, si deguéssem solament fihar-nos del Tomich, especialment tractant-se de cognoms y niçagues: emperò lo fét de repetir-los Diago, y veure que, llevat d'algun cognom estrany, corresponen generalment a la època, los admetèm, jutjant que-s deduhiría la noticia de la llur anada, per les signatures d'alguna escriptura contemporania ón figurassen los dits personatges com a testimonis.

En lo metéix fonamentaría, sens dupte, Pujades l'almirallatge de Pinos, y en quant al miracle d'aquest y del Sant-Cerní, que lo Cronista creu a ulls-cluchs, dexàm la decisió a discreció del espert lector. Romey, prenent-ho d'altres histories qui parlaren del fét, guiant-se per antigues cròniques de Castella, dóna compte dels personatges qui acorreguéren a la conquesta, com si fós quiscun representació d'un estat; emperò los dits personatges, en sa major part, no són sinó grans feudataris d'En Alfons de Castella, de manéra que al costat d'aquells podríen figurar aximetéix, tractant-se d'una gloria comuna a les nacionalitats espanyoles, grans llistes de navarrenchs, aragonesos y catalans, per tal com les veritables nacionalitats o estats qui hi contribuiren són únicament Castella, Navarra, la confederació catalano-aragonesa, y, com a aucsiliar pactada, la República de Gènova.

L'Emperador, aprofitant tan venturosa ocasió, provà, tot de passada, çò que abans pot-ser per sí sol no hauría atemptat; entrà en Andalusía, acampà en los encontorns d'Andúxar, prengué los castells de Banyos, Cazlona y Baeza, y

encare afegexen alguns que reté Còrdova, entrant en pactes ab lo seu rey, a qui dexà encomanada la ciutat, per no convenir-li a-les-hores al castellà descabalar lo seu estol, y per fí dexà-s caure sóbre Almería en lo terme que s'havía establert.

Conforme són los recomptadors d'aquest fét genovesos, castellans o catalans, varía més o menys la relació en perjudici d'algú: los nostres, per bóca de Pujades, suposen que los castellans y navarrenchs arrivaren tart, y aprés que la gent de mar havía fétes ja bones valentíes; los genovesos no-s déxen d'afermar que ells fóren los primers, que per sí sols maniobraren ja heroycament; y no és poch l'enlayrament que los castellans donen als seus ab preferencia, per considerar la empresa com a pensament del llur rey, segóns axí, de fét, cal confessar. Ab tót, crehèm que aquestes diverses interpretacions, que interpretacions són més que no versions distinctes, poden conciliar-se, calculant que podíen ésser los genovesos los primers d'entrar, com-se-vulla que la llur armada era poderosa, sens endossar aquesta triga als catalans qui aniríen en conserva ab la metéxa armada, y podíen los llurs vaxells no ésser los primers en orde al entrar en lo port, emperò sí participar tantost de tots los plans qui-s combinaríen, axicom podía ésser que la arribada tardana dels castellans y navarrenchs, ja que s'éren entretinguts en conquestes de passada y no-ls corresponía batallar sinó per la part de terra, ans de lo qual convenía dominar la part marítima, fós per ventura combinació estratègica. Mas atenent-nos nosaltres al fét de la gésta, y prescindint de minucies generals, posat que anam no més a cercar la part de intervenció que allà tingué Catalunya, podèm dir que, en lo terme assenyalat, lo díe primer d'Agost, féren cap sóbre Almería tots los convinguts, que l'Emperador ab los séus procurà avançar per terra contra la ciutat, destroçant-ne les muralles ab tota lléy de màquines militars, y que la armada combinada lo anà estrenyent, fins al punt de impossibilitar tota exida per la costa y de desembarcar-hi les trópes que conduhía.

Aquestes trópes, segóns recompta lo metéix analista de Gènova, Justinià, semble que éren catalanes, puix diu que lo cònsol genovès no permetíe que los seus saltassen en terra ab la escusa de que-ls hi mancaven cavalls, y que, aplegant en aquella rahó la armada catalana, poguéren efectuarho, passant a combatre la ciutat, y ordenant després la distribució de les naus, per donar lo colp al fer-se clar lo díe vinent: prova certa de que la tardança de la armada catalana no era per rahó de temps, sinó del orde servat en la anada y conserva.

Sovintejaren en les avançades renyides escaramuses per abdues parts, intentaren-se pactes y convenis qui-s frustraren per causes que ignoram, y aprés d'ésser romasos allà los assetjants més de dos mesos y mig, a 17 d'Octubre, vigilia del Evangelista Sant Lluch, al fer-se díe clar, fóu començat l'assalt per los nostres y durant la lluyta per espay de tres hores, fins que, passades aquestes, romangué la ciutat retuda y saquejada, vehent-se los maures constréts à tancar-se en la çuda, de ón exíren ab pactes, quatre o cinch jorns després, pagant una crescuda rehemçó. Féu-se després lo repartiment de les despulles, donant-se a quiscú çò que li corresponía, y duhent-se-n noresmenys cada nació un obgecte notable com a recort de la prohesa, havent escollit, segons recompten, lo nostre Comte les portes principals de la ciutat, per colocar-les en un portal dels de Barcelona, en memorie (1); entant que Don Alfons, com a promovedor d'aquella

(1) Innocent y grotesch està lo Cronista de Catalunya al parlar de les portes d'Almería portades per los nostres a Barcelona, *ab les que*, (diu) *qual altre Samsó, entrà lo Comte triumfant en la ciutat; tenintse per tradició de pares a fills que les manà posar al portal nomenat llavors de Santa Eularia y després de la Bocaría*, etc. Sens fer cabal de que en temps d'En Ramon Berenguer IV no hi hauría, de segur, la linia de fortificació de la Rambla, ón hi hagué la porta coneguda ab aquells dos noms, per ésser obra posterior, cerca Pujades en aquest f. la font y etimología de la paraula *Bocaría* (qui prové d'unes carniceríes prop res ón s'hi venía antigament carn de boch cabriu), assegurant que a Cataluny equival *badar* o *bocar* a embadalir-se, y que ab embadalit o meravellat, qui a la bóca badada està mirant quelcom, solen dir-li *¿què mires, bóch* o *badoch?* axí vingué a nomenar-se aquell lloch Bocaría, per ésser-se agombolat allá gra nómbre de barcelonins per veure aquells trofeus o portes, davant les quals re

gran empresa, romangué ab la possessió y domini de tot lo conquestat,

Hi hà qui creu de que en aquest any de 1147, a setze de Agost, morí lo rey En Ramir, per més que en antichs annals li fan alguns anys més de vida. Retrahem aquest fét, car, d'ésser cert lo primer, tindríem que hauría dexat de viure l'últim rey del llinatge aragonès estant lo príncep d'Aragó fora del reyalme, per ésser aquella data immediata y següent al terme assenyalat per la conquesta d'Almería.

En lo metéix any adés referit, conclosa la jornada d'Almería, se-n tornaren a Barcelona les armades genovesa y catalana. Descomptant çò que-s deduheix per los documents, trobam conformes tots los historiadors, entre los quals devèm incloure aximetéix l'annalista de Gènova, en que s'escauría per l'ivern o prop d'éll con les armades arribaren a la nostra capital. Aytal rahó, puix que no és l'ivern la millor rahó per a campanyes y la fadiga de la empresa d'Almería, decidiren al Príncep a ajornar la nova campanya de Tortosa per la primavera vinenta, y entre:ant apar que la armada genovesa o una part d'èlla passà a Gènova per refer-se, acorrent deprés o estant aparellada en los mesos immediats al terme convingut.

Parlarem ja anteriorment de la donació que féu lo Comte de la ciutat de Tortosa a Guillèm de Montpeller: ab los anys que minjançaren dés d'aquella data, pot-ser hi hagué motiu per nò complir del tot allò promès abans a Guillèm, çò és, donar-li tota la ciutat en feu, per quant a-les-hores que En

taven tots com espalmats y quasi ab les bóques badades.—Nosaltres sí que havèm de confessar que som romasos ab la bóca badada al llegir la curiosa esplicació del Cronista de Catalunya, qui admet de tót en tót lo de Barcelona. No está aquell menys ingènuu al donar noticia de la joya que se-n portaren los genove---, un plat d'esmeragda, tot d'una péça, que éll, seguint les invencions del Me-.a y Beuter *té per molt cert ésser lo plat o plata en què posà-s en la tauta lo steriós Anyell Pascual, en la darrera cena, etc.*, sens recordarse, al dir açò, la humilitat, senzillesa y pobretat del divinal Mestre y dels seus dexepbles. uesta joya, qui de fét se conservava en Gènova, y que no éra més gran que ı taça o escudella, díu Zurita, ab referencia a altres autors, que la tragué- . los Genovesos en la conquesta de la Terra Santa, a la presa de Cesaria.

Ramon Berenguer espletava tota la poderosa armada de Gènova, que algunes despeses li ocasionaría, per adquirir çò que desijava possehir deu o ónze anys abans, senyal de que no bastaren les forces del senyor de Montpeller per fer la jornada ab la reexida que convenía. Noves concordies, donchs, y nous pactes és de creure que en aquesta ocasió ells tractaríen, y per endavant podèm assegurar que al Comú de Gènova li prometé lo Príncep la tercera part de les ciutats o llogars que-s gonyassen ab la seua ajuda, afegint que en los punts conquerits tindríen los genovesos la llur esglesia, bany, alfòndech y jardí, y podríen per endavant tots los de la seua nació tractar en los reyalmes y senyoríus del Príncep, séns pagar ningun dret de portes, ribatge y d'altres; emperò ab la condició de regonèxer-lo a éll y als seus successors per senyor directe. Prometé encare a En Guillèm de Mont-cada, segóns escriptura qui eczisteix, la terça par de la ciutat, essent lo més notable que, al entaular ab éll aquest nou pacte, li promet aximetéix les illes de Mallorques, per quant salta a la vista l'interès que lo dit Guillèm tenía en ésser conqueridor de ofici, circumstancia que no és la millor, a parer nostre, per fer conquestes (1).

Ab aquesta y d'altres concessions que anirèm vehent, se confirmarà més y més lo sistéma y tacte que tenía en totes les seues empreses y actes lo nostre Comte, qual éra, obtenir lo benefici anch que fós quelcom onerós, y després, valént-se de transaccions o reversions, obtenirlo en absolut.

Finalment, fets tots los preparatius que són de suposar, y que fóra oficiós de descriure, partí de Barcelona la armada al vint y nou de Juny del any següent, y arribà lo primer de Juliol a la boca del riu Ebre. Per l'annalista de Gènova, no havent-n'hi d'altre nacional qui sía contemporani, podèm donar alguna noticia de la jornada, en la que, segóns apar, figuraren com a principals senyors de Catalunya, En Bern arquebisbe de Tarragona, En Guillèm, bisbe de Barcelor

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó,* pergamí 189, d'En Ramon Berenguer IV.

En Guillèm de Mont-peller, En Guillèm Ramon Dapifre, N'Arnau Miró, comte de Pallars, En Bernat de Bell-lloch, En Guillèm de Castell-véll, lo seu germà En Albert, En Père Bertran, En Ramon Pujalt, En Guillèm Sant-martí, En Ramon de Cervéra, En Ramon Fólch de Cardona, un altre Ramon Fólch, En Ponç de Santa-Fè, En Ramon de Boxadors, En Pére Bertran de Mont-pelat, En Guillèm de Cervéra, En Guillèm de Mont-cada, En Guerau o Giralt de Jorba. En Pére Sànxeç y En Berenguer de Tarroja, los quals noms, séns dupte algun, s'han endevinat per les signatures d'alguna escriptura d'aquells témps y aveníments, segóns que ja d'altres diguérem; de manéra que per lo metéix cami podèm aventurar que s'afegesquen als referits personatges los qui, com a testimonis, sóts-signen més tart la carta-poble de Tortosa, a saber: Fra Berenguer d'Avinyó, lo Mestre del Temple, Fra Ramon de Cubells, preceptor de Miravet (y no de Miraut com se llegeix en Marca), Fra I de Corbéra, preceptor de Montçó, En Pére de Sant-menat, En Guillèm de Copons, lo Batlle del Comte, y d'altres cavallers y frares, lo nom dels quals no és previngut fins a nosaltree.

Posada la armada naval en vistes de la ciutat, aprés d'haver presa la ruta pujant riu amunt, segóns espréssa lo referit autor foraster, se partí l'estol en tres parts; la úna, en la que alternava la gent de peu genovesa ab la del pahis, qui ocupava lo lloch més inferior de la terra, cap al riu; la altra, en l'estrém oposat, dominava un collet o turó proper, ón éren lo Comte y En Guillèm de Mont-peller, ab altres principals senyors; y darrerament los Templers, ab gents de diverses nacions qui hi concorrégueren, allogaren-se enfront d'un revellí qui estava no gayre lluny del riu.

Tancat d'aytal manéra lo pas del pont, y estreta la ciutat per totes bandes, esperaren uns quants dies per veure còm e resolíen los de dins; emperò com aquests, confiats en la ıur valor o en llurs recorsos, no-s moguéssen, apar que hi -agué alguna indiscreció per part dels nostres, qui embestien soptadament y tot d'una, séns esperar orde superior.

Emperò per més que bregaren en l'assalt per espay de tres hores continues, n'exiren escarmentats.

Llavors, recompten, que-s posaren en exercici los castells de fust, conseguint per aquest mijà atansar-se a les muralles ab seguretat, y obrir-hi, a força de picots, un portell per ón s'introduhiren dós dels dits castells ambulants, l'un dels quals se dirigí vers la meçquita y l'altre vers la çuda. Bon descalabre produhiren en les torres y cases aquelles màquines ambulants, si bé ab rahó calcula Pujades que no seria menor lo descalabre rebut per ells, posat que l'annalista qui recompta aquests féts calla lo resultat, y, per altra part, és sabut que nó-s gonyà la ciutat aquest jórn.

Prosseguint les maniobres per alguns díes, anaren-se retent les torres foranes, fins al nombre de 40, y en tal estat haguéren de retraure-s los maures en la çuda, com a fort principal, difícil d'assaltar, posat que-l rodejaven unes grans valls o fossats, de molt profunditat y amplada, de manéra que la operació de les màquines o castells ambulants éra allà inutil. Dóna-s a entendre, ab tot, que la ciutat romanía dominada per los assetjants: mas, per los assenyalats obstacles, apar que passaren tres mesos séns dominar la çuda, aón los maures se mantindríen confiats de que-ls arribaria algun socórs de Valencia o d'altres bandes. Perduda aquesta esperança, y cegades les valls a força d'enramades, y establertes unes grans platafórmes, abansaren-se los castélls, enginys, màquines o que-s vulla que fós, los quals fóren no menys combatuts que los primers.

Per una escriptura que copía Pujades, és de veure que, examplant-se més de çò que hom creya la conquesta, sobrevindrien necessitats hi hauria escassedat de diner per les soldades; emperò fent remey de la fretura, o vençuda pe ventura aquesta, sovintejaríen encare més dés de llavors la acomesa contra la çuda, produhint tant de malbarat que, re duhits los mauritans, cridaren a parlament, demanant corant díes de tréva, al cap dels quals, si no-ls venía reforç, prome tíen donar-se, en fermança de lo qual cediren cent maure dels més principals en ostatge. Accedí lo Comte a aytal pa

raula, y en tan perillosa estada per part dels nostres, fa creure que si abans passaren freturas, no sería are menor; mes los socorrégueren patriòticament los barcelonins qui-s trobaven en aquella jornada, assenyalant-se en aquest servey principalment En Benet Marcus, En Joan Martí Aymerich, En Guillèm Pons, N'Arnau Adarro, En Pére Amalrich, los fills d'En Arnau Pére d'Archs y En Armengol de Manresa, los qui prestaren al Comte 7.700 sous, donant-los per élls lo Comte, en penyora, los molins nous y vells de Barcelona, y tots los usatges y lleudes, fins que pogués fer la restitució de la dita quantitat.

Aquest tracte, qui consta per escriptura autèntica, porta la data del 3 de Desembre de 1148, y com lo príncep, referint-se en aquella a la quantitat prestada diga *quod mihi accomodàsti in exercitu et obsidione Tortosae*, podèm concloure que en lo sus-dit díe de Desembre no s'havia obtingut encare la conquesta, sinó que durava lo setge, ja sía contra la çuda sola, ja contra aquesta força y part de la ciutat. Lo 31 de Desembre, per fí, la çuda de Tortosa fóu entregada al Príncep d'Aragó; y calculant oportunament Pujades que, tota-hora que s'entregaren, senyal de que éra lo coranté díe establert en la tréva, deduheix, rebaxant de la citada data lo coranta jórns, que aquella sería tractada sóbre lo 21 de Novémbre prop passat. Possible és axò, emprò ningú no-ns assegura si los maures, desenganyats, compliren lo promès ans de finir lo térme, que a-les-hores variaría la data deduhida.

Féta la entrega, féu-se lo repartiment de la conquesta, donant a quiscú allò que li corresponía o conforme s'havía pactat; si bé en lo atanyent a la proprietat y domini de la ciutat féren-se los tractats abans establerts. Axí, donchs, correspongué als genovesos la terça part d'aquella; una altra tercera part, y de més a més la çuda, a En Guillèm de Mont-cada; y de la altra tercera part que li tocava al Príncep, donà aquest als Templers qui l'ajudaren un cinquè, que éra lo pactat, no en contracte especial per la conquesta de Tortosa, mas la primera vegada, con per establir-se l'orde

en lo pahis fóu-los promesa la dita part en quantes conquestes fóssen fahedores y élls hi ajudassen.

Convé, ans de passar avant, esclarir certa confusió originada de la manéra de comptar los anys, respecte a la veritable data en què donà-s per termenada la conquesta de Tortosa. Havèm vist que s'encomençà aquesta al Agost de 1148, comptant per Incarnació: inseguint l'orde dels féts referits, vehèm que la entrega tingué lloch lo 31 de Desémbre, del metéix compte, puix de creure-s que aquest mes havía de correspondre al 1149 de la Incarnació haguéra durat la conquesta disset mesos, lo qual no és cert.

Malgrat d'aquestes indubitables noves, lo Zurita, corregint una historia antiga dels Comtes de Barcelona, ón s'hi espressava que Tortosa era estada gonyada lo díe vint-y-cinch de Octubre, diu que és de parer que «hi hagué confusió quant al témps en què fóu ajornada ab lo díe en què fóu retuda», assegurant poques ratlles més amunt havèr-se colt aquest acte lo darrer díe del mes de Desémbre.

Rahó tindría fins ací l'Annalista Aragonès, emperò al precisar l'any digué ésser lo de 1149 de la Nativitat. Si bé algú prengués, com no mancà qui ho féu, la data de la carta-póbla de Tortosa per la del triumfe, de cap de les manères és d'admetre la data de Octubre, puix que-s firmà aquella eseriptura lo díe abans de les calendes de Desémbre, fésta de Sant-Andreu, qui correspon al darrer jórn de Novémbre. Mas dexant la questió del díe, corregit per Zurita, de ninguna manéra no pot admetre-s la rendició en 1149 de la Nativitat, car si la carta-póbla, qui és posterior al triumfe, és sols del 1149 de la Incarnació, y per Novémbre, lo Desémbre anterior y darrer, qui és la data de la conquesta, correspon al 1148 d'aquest compte, y rebaxant per sobrepuig çò que li correspon per reduhir-ho a anys de la Nativitat, bé compendrèm que per ningun estil no fa a admetre la errada del Zurita.

No-s crega ningú que aventurèm al dir axò, donchs la carta-póbla no pot ésser anterior al triumfe, y en élla lo Comte s'intitula ja marquès de Lleyda, çò és, que s'era ja verifi-

cat la conquesta d'aquexa ciutat. Sabut és que aquest acte tingué lloch en l'any de la Incarnació 1149, ab posterioritat al mes de Març en què comença aqueix compte; y puix lo Desémbre anterior se verificà la rendició de Tortosa, no hi hà més remey que rebaxar un any, y axí resultarà lo 1148, comptant encare per Incarnació, y ja may l'immediat. Aquest any, devançant al de la Nativitat dés del Març, dexava al d'aquest compte encare en 1147, y solament pot admetre-s 1148, respecte del 31 de Desémbre, per los qui començaven a comptar l'any de la Nativitat dés del díe d'aytal fésta, o sía lo 25 de Desémbre.

De manéra que, donat y rebatut, segóns lo parer nostre, la conquesta o sotsmissió de Tortosa tingué lloch lo darrer díe del any 1148 de la Incarnació, 1147 de la Nativitat, segóns la actual manéra de comptar, y 1148 del metéix compte per los qui fan començar l'any en 25 de Desémbre; emperò ja may 1149, com vol lo Zurita, per no avenir-se ab ningun d'aquest comptes y reduccions al acomparar los féts, y per ésser aquest metéix autor qui ho contradiu, al assegurar-nos en un altre capítol «que fou assetjada Lleyda (fét posterior a la conquesta de Tortosa) en lo mes de Setémbre del any de la Nativitat mil cent coranta y nou».

Darrera les minuciositats que havèm retretes per esplicar la conquesta de Tortosa, assenyalant les fonts de òn procehexen, roman del tot a les fósques la Historia, tocant a d'altres noves y resultats; ni per documents, ni per les histories aràbigues, qui no-res mencionen d'aquest fét, ni encare per les relacions dels nostres historiadors qui anaren-se copiant successivament, sabèm quí éra lo walí, rey, saheb o çò que fós, qui governava a Tortosa, quins pactes s'establiren ab éll, aón feren cap los alarbs espulsats y la rahó per que no-ls favoriren los llurs amichs y correligionaris. Altre remey no-ns resta sinó la congectura, únich camí en semblants conflictes, llà ón los elements historichs manquen.

Ja en altra ocasió diguérem que, ateses les lluytes qui anaven recruant-se entre los almoravits y los almogets, y la actitut incerta de la comarca de Valencia, no éra possible

precisar quin fóra lo partit que seguiría lo suprem governador de Tortosa, lo nom del qual debades havèm cercat. Romey nos díu que en l'any 1149 Valencia no pertanyía ni als almoravits ni als almogets, sinó a un rey nomenat Abu-Abdalà-ben-Mordanisth (conegut per Boabdell en les escriptures), lo quí, segóns apar, sabía profitar les ocasions per enlayrar-se, y que, a poch de la conquesta d'Almería, havía fét un tractat de pau y concordia ab los genovesos, document que copía dels arxius de Gènova. Si lo tortosí éra manifést partidari d'algun dels dos bándols, dóna-s a entendre que lo vehí Abu-Abdalà, com a especulador neutral, no-l favoris: emperò, encare posat cas que dependis Tortosa del valencià, mal podía aquest valdra-li, com-se-vulla que per axò li hauría calgut batallar contra genovesos y rómpre, per consegüent, lo tractat que ab élls establert havia per los seus propòsits.

Axí regonexèm lo motiu per que los alarbs tortosins haguéren d'entregar-se, vehent passar los coranta díes de la tréva séns que-ls arribas socórs algun. Açò que aquests féren aprés que Tortosa romangué del tót sóts lo poder dels nostres, és un altre dupte que ab certenitat no podèm resoldre; emperò posat que restaven comarques vehines, séns comptar encare Valencia, qui seguíen l'Islamisme, prescindint de les diferencies de partit o bandería, porta a pensar que, o per força o per voluntat, passaría alguna part als territoris de Lleyda y Fraga, y s'estendrien per les montanyes de Prades y Ciurana, ón aviat los trobarèm, séns comptar los qui s'internaríen per altres provincies d'Espanya, apart dels molts qui restaren en la ciutat assegurats per lo vencedor, com axí consta per document.

Ja que la Historia no dóna més de sí, no-ns apartèm, donchs, d'élla, y donèm per conclosa aquesta famosa jornada, suposant aximetéix que la armada genovesa se-n tornaría al seu pahis, que los seus representants romandríen a Tortosa, per vetllar la part de proprietat que-ls tocà per sort, y que ensémps ab aquets aniríen los demés proprietaris ab lo Príncep y senyor, ordenant tot al-hora lo millor govern y

administració que convenía donar a la ciutat novament adquirida, y en la què tan variats senyors havíen d'exercir jurisdicció.

Los dos cabdals documents qui recorden aytal prohesa y dónen noticia dels nous habitadors de Tortosa són la ordinació féta per En Ramon Berenguer per seguretat dels maures qui per avant havíen de ocupar cert arrabal determenat de la ciutat, establint lo regiment sóts lo qual havíen de governar-se per avant, ab llurs agotzirs, alfaquís y altres autoritats, y concedint-los-hi l'ús de la llur religió y la conservació d'una meçquita, instrument curiosíssim per lo barroher y entremesclat llenguatge del seu contingut; y la carta-póbla en què-s fa lliures als habitadors cristians de certes exaccions.

Lo primer document, poch conegut fins are, està en lo nostre Arxiu reyal, portant la data Era 1186, qui correspon al 1148 de la Incarnació; y lo segón, fét ab posterioritat, segóns abans indicarem, es ja donat a la llum en aplechs coneguts, portant la data de Novémbre del any de la Incarnació 1149 (1).

Les nomenades *Costumes de Tortosa*, preciós monument de legislació local, que poques ciutats poden ostentar, no són resultat immediat dels documents referits, ni menys fóren coordinats en témps d'En Ramon Berenguer. Lo variat nómbre de jurisdiccions a que estava subgecta la ciutat de Tortosa, per efecte de les concessions indispensables que li calgué fer lo Comte per tirar avant la conquesta, la duplicació de oficials d'un metéix títol y càrrech qui havíen de representar a diferents senyors, y les questions que posteriorment s'originaren d'aquexes metéxes causes, privaríen çà com llà d'establir les costumes, qui havíen de respondre a les generals del pahis y ab los drets d'aquells. Per esquivar les confusions qui-n podíen nàxer, en l'any 1277 se nomenà una comissió de jutges àrbitres, entre los quals hi havía lo bisbe

(1) V. *Arxiu de la Corona d'Aragó,* nómbre 209 d'En Ramon Berenguer IV; y *Marca Hispánica,* apèndech CDVII.

de la metéxa ciutat, N'Arnau Jardí, los qui declararen y afermaren les costumes en per avant; y sols d'aquesta època data lo referit còdech, per més que anteriorment, segóns se manifésta en lo proemi, eczistíen moltes costumes escrites per als ciutadans, los quals deyen que les devien seguir, en tant que *la Senyoría* ho contrastava.

Ja en lcs seus viatges féu oportunament aquesta observació lo P. Villanueva, criticant ab justicia a Martorell, cronista de Tortosa, qui consignà ésser les costumes establertes per En Ramon Berenguer.

Durant lo sétge de Tortosa tingué lloch, segóns apar, la reconciliació entre lo nostre Comte y una de les seues germanes, qui éra estada robada del palau comtal, aprés de la mort del pare, per lo noble En Ponç o Pons de Cervéra, segóns per amunt ja indicarem. Diago y Pujades se cansaren debades per provar quína podíe ésser la infanta robada, si sería Na Mahalta o una altra germana qui fóu comtesa de Besalú; emperò ab gran abundor de documents ja ha justificat després l'autor dels *Condes vindicados* ésser una de les filles solteres de qui parlà lo Comte genèricament en lo seu testament, y qui tenía per nom Na Adalmuç o Almòdiç.

Per esmena d'aquesta injuria, donà lo raptor En Ponç de Cervéra al Comte conyat séu, en franch alou, lo castéll de Castéll-fullit, que tot-seguit l'encomanà En Ramon Berenguer IV en feu, per que d'allí-avant li fós fehel y li prestas lo corresponent homenatge, essent colt aquest acte y l'altre qui-l motivava, lo díe 7 de Setémbre del any de la Incarnació 1148, confórme ho proven los documents recondits en lo Reyal-Arxiu.

Entant que durava la jornada de Tortosa, sembla que lo navarrench, com que s'éra acabada la tréva d'Almería y no s'éra apagada la rencor, se profitá embestint la terra d'Aragó y gonyant la vila de Tahust y los Fays. Mas poch h[illegible] guéren de importar aquestes petiteses al Príncep, qui ab l[illegible] gran cor que tenía aspirava més famoses empreses, cons[illegible] guides les quals poch li costas de tórnar les fronteres e[illegible] llurs veritables punts.

Darrera la campanya de Tortosa, pas aventurat, si bé lo més profitós per l'examplament e independencia de Catalunya, regonexería lo conqueridor que no convenía, com axí solen dir, adormir-se a la palla, y que profitant de la ardor dels seus soldats, ja brègats en la guerra, fóra aquella ocasió més propicia per verificar la reconquesta general respecte de les ciutats ón s'hi conservava encare lo domini musulmà.

No trigaría, donchs, gayres mesos lo Príncep en dur a acabament lo seu plan, ja que, dominada Tortosa a la fí de any, calía algun témps per dexar assegurat y ab bon govern aquest punt, y ab tót, vuyt mesos després se-l veu ja dirigint altres operacions militars y conduhint los seus soldats a noves glories. Axí ho manifésta Zurita, assegurant que «manà ajustar los richs-homens y cavallers d'Aragó y Catalunya, y la gent de guerra assoldajada, los més pràctichs y exercitats en aquella, que llavors ne deyen almogavars, a diferencia de la altra gent que concellivolment se feya y anava a servir per témps limitat, anà discorrent per les riberes del Segre y del Cinca, ón hi havía llogars molt poblats de morisma, qui prou damnificava, y posà sétge a Lleyda, vers lo més de Setembre del any de la Nativitat mil cent y coranta nou».

Si bé al fons y en general sía certa aytal nova, hi hà dues observacions notables a fer a ella referents: la úna, que no sabèm si li haguéra estat avinent al Zurita podèr provar que eczistis en aquella època la milicia dels almogavars, s'entén com a còs militar organitzat per al servey de la Corona de Aragó, tan conegut en altres segles, séns que perçò ho neguèm absolutament, puix que podèm assegurar que no-ls havèm vist nomenats una sola vegada en document algun fins al segle següent; y una altra, que, com a conseqüencia l'altres errors cronològiques ja observades, la data de la conquesta de Lleyda no pot ésser la que diu, segóns anam a demostrar.

Ja manifestarem la contradicció del Annalista aragonès con digué que Tortosa fóu gonyada en lo darrer jórn de De-

sémbre de 1149 de la Nativitat, y Lleyda (no obstant d'ésser aquest fet posterior) en lo Setémbre del metéix any, cosa que no tindría res de particular si aquests anys fossen realment de Nativitat, y fós aquest compte començat per lo 25 de Desémbre. Emperò probat que no són de Nativitat, y sí de Incarnació, ja que afermarem la conquesta de Tortosa en lo 31 de Desémbre de 1148, seguint aquest darrer compte, la de Lleyda verificada en lo primer més de Setémbre vinent, posat que l'any de Incarnació se comença per lo Març, caldria colocar-lo en 1149 de Incarnació y no de Nativitat.

La carta-póbla de Lleyda conferma la veritat de la nostra observació, puix que la seua data és *mense Januarii anno Dominice Incarnationis MCXLVIIII:* lo mes de Janer cap molt bé dins l'any de la Incarnació 1149, com que és lo penúltim més del any qui fineix en lo Març. Axí, donchs, reduhint are aquesta data, segóns lo compte de Nativitat, confórme férem ja al tractar de Tortosa, y com a conseqüencia del càlcul llavors establert, podèm dir que aquest mes de Janer del any de la Incarnació 1149 pot ésser de Nativitat, car de fét aquest Janer és lo ségón qui passa aprés de la presa de Tortosa, que fóu en lo Desémbre de 1147 de la Nativitat, segóns lo compte, mas lo Setémbre anterior a la carta-póbla, çò és, lo mes en què posaren sétge a Lleyda, per lo metéix d'ésser del any anterior, no correspon sinó a 1148 de la Nativitat, sóts pena de voler fer la carta-póbla anterior al sétge, o un agombolament de comptes ininteligibles.

Be és de veure que la noticia de les conquestes de ciutats, posteriors a la de Tortosa, les devèm més bé als cronistes aragonesos que no als catalans, per tal com Pujades, qui procura recollir tot lo dels anteriors, no apunta gran nómbre dels catalans que-hi concorreguéren, y encare los noms que menciona se troben mesclats ab los molts noms de senyors feudataris d'Aragó que apuntà Diago copiant-los de Zurita. Són los senyors catalans lo comte d'Urgell, N'Ar nau Mir, lo comte de Pallars y En Guillèm Ramon Dapifr y és de creure que, anant-hi aqueixs, no seríen pochs los d diferents llinatges qui hi concorreguéren, sens que sía In

propri calcular que fóssen los metéixs qui ajudaren en Tortosa.

Emperò, passant per alt aquest detall, qui no és lo més de pès, lo cert és que los escriptors aragonesos y los catalans no detallen altres menuderíes més generals e indispensables per tractar de la nova jornada. Tot se conclou en dirnos que al metéix témps de posar sétge a Lleyda se posà ensemps a Fraga, que abdues se retéren en un metéix dia, a 24 de Octubre, y que en lo metéix any se gonyà també Mequinença (segóns referexen uns Annals molt antichs de Castella); emperò no-res absolutament, no-res sóbre preparatius y plans, no-res sóbre lo comportament de assetjadors y assetjats, no-res qui-ns dó per clar a quina parció aràbiga pertanyíen los habitants dels tres punts conquerits, si los nostres féren o no pactes ab ells, y aón anaren a parar aprés de vençuts.

Referent a Mequinença y a Fraga, ni una congectura no podèm fer tan sols, y en quant a Lleyda, atesa la disposició del seu walí Ebn-Ganya a-les-hores de la batalla de Fraga, a que los triumfants almogets no eren pervinguts encare a aytals estréms de la Península, y a que no són tants los anys qui transcórren dés de la mort d'En Alfons *lo Batallador*, podèm quant menys congecturar que sería pot-ser walí lleydatà del témps d'En Ramon Berenguer IV lo metéix qui anà contra N'Alfons, o sinó un successor del seu llinatge y partit, y de totes les manéres aquest y los seus sotsmesos partidaris del almoravits.

¡Quí sap si aquesta metéxa disposició dels alarbs lleydatans favorí lo plan estratègich del príncep d'Aragó, que tenía per segur que no vindríen los almogets a destorbar lo perjudici que les armes cristianes havíen de causar als enemichs d'aquells, los almoravits, ni tampoch hi faríen cap los d'aquest bàndol eczistents en altres provincies, per tenir prou feynes y treball ab defensar-se en los llurs respectius punts de la nova raça qui anava triumfant per tot arreu!

Ja que la Historia o los documents no dónen més de sí sóbre aquestes conquestes, no hi afijam nosaltres ni llevèm,

cenyint-nos únicament als resultats coneguts. Si en l'Octubre fóu la entrega de Lleyda y la carta-póbla és del Janer següent, transcorreguéren entre la una y la altra data sols dos mesos, durant los quals és natural calcular que aniría ordenant-se la administració y govern de la ciutat, verament precisat en lo citat document.

Acomparada la carta-póbla de Lleyda ab la de Tortosa, és aquella més espressiva y determina més la part de bon govern interior, de què pot deduhir-se la major facilitat que hi hauría en la dita ordenació, per ésser lo senyor únich, per més que-s donga la ciutat en feu al comte d'Urgell, tant que en lo nom d'aquest y del príncep d'Aragó, qui éra lo senyor directe, s'otorga aquell document qui bé pot nomenar-se privilegi a favor dels habitants de Lleyda, assenyalant-los en certa manéra lo sistéme a que deuen atemprar-se en l'esdevenidor.

Curioses són algunes noves consignades en la carta-póble, tant respecte al estat de la ciutat com al govern: dóna-s a enténdre que aquesta no-s compendría solament en l'espay fortificat y que tenía alguna part derruida, de la qual cosa podría, per ventura, deduhir-se-n la darrera defensa, puix que al cedir lo Príncep junct ab lo comte d'Urgell *(qui per manum Comitis Barchinonensis Ilerdam habeo)* la ciutat als habitants y pobladors en general, diuen *totam civitatem Ilerdae tam constructam quam destructam, tam infra muros quam extra muros ut ibi habitetis et populetis et mansiones aedificetis.*

En la dita carta ja hi sona lo càrrech de batlle de la ciutat y lo del veguer, per tal que bé pot assenyalar-se dés d'a-les-hores un nou vegueríu tenint lo seu centre en la ciutat conquestada. Sona-hi encare la *curia* o tribunal, qui sería ben segur lo metéix del veguer, y per més que la donació va endreçada als habitants y pobladors en general, en lo còs del document se fa referencia a la municipalitat, donant ja als seus indivíduus lo nom de *prohomens* y concedint-los-hi la facultat de jutjar y apaybegar les injuries y malifetes qui esdevinguessen entre los habitants, ans que, per élles, la qüestió o querella fós passada a la curia, distinció notable qui

esplica poch o molt la favor y espandiment de la institució municipal, ja en aquell témps, y amostra al-hora lo camí per ón aquesta va fent-se gran en l'esdevenidor (1).

Per los testimonis qui sots-signen en la carta-póbla de Lleyda, dóna-s a compendre quant certa és la intervenció de distingits personatges en aquella jornada, per més que síen clars los llurs noms en les nostres histories: signen, aprés del comte de Barcelona, N'Armengol comte d'Urgell, son fill del metéix nom, N'Arnau Miró comte de Pallars, En Guillèm Ramon Dapifre, En Ramon de Pujalt (equivalent a Puig-alt), En Bernat de Bell-lloch, En Guillèm de Jorba, En Guillèm de Cervéra, En Guillèm de Castéll-véll, En Berenguer d'Anglesola, En Berenguer Arnau d'Anglesola, En Gombau de Ribelles, En A. de Ponts y En Berenguer de Torroja.

Una firma xocant és d'observar entre les referides, al llegir aquest document en los apèndechs de Baluzi, a sabèr, *Ildefonsi Regis Aragonensis et Comitis Barchinonae*, qui no pot ésser altre que lo fill y successor del príncep d'Aragó. Mas ¿còm podía signar lo rey N'Alfons d'Aragó, fill d'En Ramon Berenguer y Na Patronella, en un document datat en l'any de la Incarnació 1149, si encare ni éra engendrat, puix que nasqué lo díe 4 d'Abril del 1152?

Davant aytal anacronisme, havèm procurat séns triga comprovar la copia del colector ab l'exemplar del Arxiu Reyal, al qual fa referencia, y efectivament havèm notat que

(1) Parlant l'insigne Capmany del esperit de industria, estingit en los primers segles en què regí lo sistéma feudal, diu que les arts no podíen trobar abrich ni foment méntre no hi haguéssen homens lliures qui les poguéssen exercir, y que axò s'obtingué dés que En Ramon Berenguer IV adoptà lo pensament de concedir nous privilegis a les ciutats. «En virtut d'aquests privilegis, continua, nomenats *Chartae Universitatis*, se restituí la libertat als vehíns de moltes viles y llochs, borrant tot senyal de servitut, y eregiren-se los Comuns o Cossos Municipals en totes les ciutats governades per un Consell, qui-s componía de nagistrats elegits d'entre los seus propris moradors: en los uns pobles, intitulats *Consiliari;* en los altres *Cònsules;* en altres *Jurati,* y en altres *Paciarii*... Encare no en una centuria totes les ciutats y moltes viles de Catalunya, destitui-'es fins a-les-hores de furs y jurisdicció guvernativa, assoliren de fet los fona-ients de la llur libertat política.» *Campany, Antiguas artes de Barcelona*, .. I, plana 3.

tras la signatura del Príncep o Comte seguía la del séu fill, lo rey N'Alfons. Emperò observant al peu que aquell document no és original, y sí solament transllat, havèm calculat, sens temor d'errar-nos, que la dita signatura la afegí lo successor en lo document con pujà al trònus per la mort de son pare, y a manéra de confermació; podènt molt bé ésser que, per no posposar-se als magnats, fermas en algun espay anterior e immediat a la signatura del pare, com aximetéix pot-ser signaría l'Armengol d'Urgell, fill, y d'aquí resultà que al treure-s lo transllat en època posterior, seguint lo copista l'orde de colocació de les signatures, cometés, menys de salvedat, aquest anacronisme involuntari, la qual rahó és fàcil de compendre.

Durant lo sétge de Lleyda recompten alguns autors especials que esdevingué un fét molt notáble, origen de la institució d'un orde militar fembril en la ciutat de Tortosa. D'abdos aveniments nos ocuparèm, resumint al-hora çò que diuen los dits historiadors, emperò seguint-los ab l'esperit de crítica que és mester con se tracta de féts qui-s confónen ab tradicions, o de tradicions qui-s confónen ab faules.

Primer de tót convé fer avinent que no-res diuen d'açò que anam a tractar ni lo Zurita, annalista d'Aragó, ni lo Pujades, cronista de Catalunya, que sabut és en los témps ón escrivíen, y tan solament Feliu, annalista de Catalunya, més modern entre los escriptors generals, nos ne dóna compte ab referencia a autors qui han escrit ab posterioritat al Cronista particular de Tortosa, En Martorell de Luna.

Esplica aquest, donchs, y tras éll los qui l'han copiat, que entant que lo Comte estava ocupat en los sétges de Lleyda y Fraga, hi hagué una irrupció de maures contra Tortosa; que los habitants d'aquexa ciutat, solicitaren ajuda d'En Ramon Berenguer, qui-ls contestà que no podía valdre-los, en vista de la qual cosa los habitants se resolguéren a ésser nous saguntins ó numantins, fent bonament lo propòsit de matar les llurs mullers y fills, amontejant després tot los llurs havèrs per incendiar-los, y formar axí una gran pira ón devíen llençar-s'hi los tortosins ans que entregar-se

al enemich. Sembla, emperò, que una discréta dona, comprenent la tabollería dels homens, revestí l'instint de propria conservació ab la vestidura de patriotisme, y congregant les dones donà-ls-hi entenent de que no havíen d'ésser tan injustament tractades de inútils, y que, armant-se elles per la defensa de les muralles, podríen los homens anar al encontre del enemich, com axí ho féren, vencent-lo y foragitant-lo del tót: de ón aprés, en memoria de tan notable prohesa, s'instituí l'orde del *Axa*, com a distinctiu de les dones, que consistía en portar aquestes un feix d'armes de carmesí o de grana cosit a un escapolari per l'estil del que usen los cartoxos, que-n deyen *passa-témps*.

Engalanen aquesta relació diferents curiositats, com la de que, cofoys los tortosins ab lo triumfe, al sabèr que lo comte de Barcelona regressava del sétges de Lleyda y Fraga y feya cap a Tortosa, al moment d'entrar li tancaren la porta, com recordant-li sa ingratitut, y que nò més a les bones y dólces paraules que-ls hi parlà, prometent-los esmena, se conseguí transigir y tornar a la antiga amistat: que en lo moment de la lluyta, arriscant-se un escodró de maures a embestir lo portal, per veure si podía penetrar, va ,raure ab un pelegrí o romeu qui-l defensà ab gran *virilitat y furia*, per tal que al instant los posà en cuytada fuyta, crehent-se que éra lo dit romeu l'apòstol sant Jaume; que per avant se donà en aquella ciutat preferencia a les dones, tant que en la missa s'allogaven davant tot-hom, per més que hi hagués oficials del rey o de la ciutat, etc.

Nosaltres prescindirèm d'aquestes curiositats, com a seguici del assumpte principal, y solament nos ocuparèm d'aquest, que és çò que-ns convé atès l'obgecte qui-ns guiha. Ninguna historia contemporania no eczisteix qui recompte lo fét de que tractam, ni una sola nova no resulta del còdech de les *Costumes*, y en ningun document no s'hi entreveu la menor reminiscencia qui puga servir de llum per esclarir axí lo fét de la irrupció dels maures, com lo de la institució del orde de la *Axa*. Si los autors citats (als quals fa a afegir los de la *Espanya sagrada*) conegueren la tradició

y la menyspresaren, alguna valor té lo llur silenci, y si los anteriors al Cronista de Tortosa la ignoraren, fa creure que no éra comú lo coneximent d'aquella; con precisament la ignoraven los qui cuyden investigar y consignar los féts.

Deu, donchs, atribuir-se séns vacilar la propagació d'aytal crehença solament al Cronista tortosí, per ésser lo primer qui la donà impresa a la llum: emperò, parlant ab justicia, no es éll lo qui la inventà o posà per escrit, sinó l'autor dels *Coloquis de la insigne ciutat de Tortosa*, lo cavaller Cristòfol Despuig, qui escrigué prop de setanta anys abans que lo Martorell.

Lo P. Villanueva en los seus viatges nos descobrí lo camí per fer aquesta troballa (1), y nosaltres, qui havèm tingut en podèr nostre los referits coloquis, havèm ben observat que aquests fóren escrits en 1557, y que la obra del Martorell isqué a la llum en 1626, trobant-se en aquells totes les menuderíes del recompte que demunt férem.

Es aquest llibre un exemplar de mal gust, y en va hi cercarà hom proves y fonts de çò que s'hi recompta, puix que tot dóna-s per sabut y ab açò ne té prou l'autor: mas com no sía aytal sistéma suficient al crítich, havèm de començar primer preguntant sóbre la possibilitat del primer fét qui dóna peu al segón, car de no havèr-hi invasió de morisma no sería mester la defensa ni les dones; y després observant si lo fét és invenció del Despuig, o és ja reportat per aquest d'un altre escriptor més antich o desconegut.

Tocant a la irrupció, de què no parlen los nostres principals historiadors, hi hà que regonèxer la situació dels alarbs en aquell témps: ja vehérem que Tortosa no fóu socorreguda durant los coranta jórns que esperaren los de la çuda, y les rahons en què fundarem aquest defalt. Los almogets, com diguérem, no éren arribats encare a tals estréms y trigaren molts anys a dominar Valencia: los habitants d'aquesta provincia és provat de que no pertanyíen als partits beligerants; y los ja desféts almoravits teníen a-les-hores per cab-

(1) Posteriorment havèm vist una edició de la obra del Martorell, en la qual, al marge, s'hi fa referencia als *Coloquis* de Despuig.

dill precisament lo walí de Lleyda Ebn-Ganya, qui abrigava la pretensió d'intitular-se *rey d'abdos reyalmes* (com si diguéssem de Castella y d'Aragó). Mas poch podèm atribuir a aquest la irrupció, méntre que en lo pahis qui éra estat céntre o origen del seu govern acabava de perdre la cabdal ciutat, Lleyda; entant que son interès li eczigía no separar-se de les immediacions de Granada, per ón s'internaven llavors los almogets, com per aquells verals morí acoltellat en aquell metéix any; y con, per arribar a Tortosa, li calía atravessar per pahis enemich, com ho éra seu en aquella ocasió Valencia, segons acabam de manifestar.

D'aquesta manéra esplica Romey la mort d'aquest cabdill dels almoravits: «Mort de ses ferides lo divendres 11 de *schaban* del any 543 (1148); lo soterren en Cazbe Baz y en la Makbora de Badis ben Habus, saheb de Granada. Ploraren-lo los parçoners de la dinastía de Yusuf com al darrer almoravit; y éra estat lo trabador de la furibunda batalla de Fraga y l'homeyer del prohom dels seus reys, lo Satanas de la infeheltat, El Adfuns, rey d'abdos reyalmes».

Lo metéix autor que acabam de citar, parlant en altre lloch de sa historia de la dinastía dominant a Valencia en aquell témps, s'espressa axi metéix en semblants termens: «Mijançaren vint-y-cinch anys fins que la ciutat y regne de Valencia caygueren sóts lo domini dels almogets, y segóns un historiador estractat per Casiri, éra d'élls Valencia en l'any 566 (1170 de J. C.). En aquell entremig de vint-y-cinch anys, la ciutat, com consta en lo metéix Casiri, estigué subgecte a un rey, nomenat allà Mohamet-ben-Sadeo. Desconfiren-lo prop de Granada los almogets en 557 (1161 de J. C.). Encare que Casiri li desfigurà un xich lo nom llatinitzant-lo, bé és de veure que és Boabdell o Abdalà del tractat de 1149: y axí, lo dictat de rey de Valencia que allà éntra, escau als documents històrichs, en quant éra emir sobirà o saheb de Valencia, dictat que los cristians solíen traduhir per rey.»

Ja havèm provat que aquest Boabdell o Abdalà era amich dels genovesos qui éren amichs del comte de Barcelona y conqueridors de Tortosa. Zurita, de qui ho prenguéren aprés

Diago y Pujades, recompta que, *segóns en memories antigues apar*, isqué a la fí del any 1152 lo príncep d'Aragó ab lo seu estol per anar en ajuda de Lobo, rey de Valencia, qui éra son vassall, contra los Maçmuts, qui éra una bandería de maures molt poderosos enemichs d'aquells, y posat que la data d'aquesta anada s'enclou en los vint-y-cinch anys del domini de Boabdell, havêm de pendre com una variant de aquest nom, desfigurat per los nostres cronistes, lo de Lobo (1), ja que no-s regoneix altre rey, y per allò deduhir dues favorables conseqüencies: 1.ª, que lo rey de Valencia estava en pau ab lo príncep d'Aragó, y 2.ª, que, lluny d'estar aparellats de fer irrupcions los de Valencia, ans freturaven de la ajuda dels nostres per lliurar-se dels forasters qui-ls menaçaven.

Si, donchs, los almogets no arribaren ni poguéren venir encare; si los almoravits se veyen desconfits en Catalunya per les nostres armes y en Granada per llurs metéixs correligionaris; si los valencians éren amichs, com que, a son témps, solicitaren ab preferencia la nostra ajuda, ¿quín gran estol de maures havía d'ésser lo qui s'atrevis a volèr recobrar una ciutat poderosa de fresch conquestada y ben gornida, com havèm de suposar, méntre que lo Príncep ab son victorios exèrcit tenía medi de fer caure en bréu témps les fortes muralles de Lleyda, Fraga y Mequinença?

Pot-ser algú dirà que fóren los fugitius d'aquestes metéxes ciutats o los encastellats en Prades y Ciurana: si los primers, calculèm que de poch bonayre estaríen per metre sétges a ciutats majors, a-les-hores que fugíen vençuts per no saber-ne gordar altres de menors; si los segóns, traga-s la proporció de les forces que podríen tenir aquells arraconats, séns relació ni esperança alguna, per contrarrestar lo poderós y aguerrit estol del Comte, qui sabé donar-ne compte en bréu témps, con va creure-ho oportú. Y encare en lo cas de ésser ùns y altres dels del pahis, tenint com teníen no gayre

(1) Ab lo costum català d'anteposar, moltes vegades, l'article al nom propri, podía ésser (sens que-ns sentam fums d'etimologista) que, per abreujar, pronunciassen solament en aquell témps les dues primeres sílabes d'aquest conjunct, dihent Lo Bò. o Lo Boab, en lloch de Lo Boabdell.

lluny los exèrcits del Príncep, no n'hi hà per pendre los habitants de Tortosa una resolució tan estréma, heroyca o barbra, com la que recompten, de voler imitar los saguntins y numantins. Donchs, apart de no ésser tal rauxa propria de aquell edat, no prèn hom tals decisions, com ensenya la Historia, sinó aprés de llarchs sétges, con s'és perduda tota esperança y han sofert los assetjats tota sort de penuries, séns romandre-ls més que la mort o la deshonra, de tot lo qual no hi havía llavors perill, ni per la situació decayguda dels alarbs, ni per la puxança de la nacionalitat que regía lo príncep d'Aragó.

Donant com a no succehit lo sétge de Tortosa per los alarbs aprés d'havèr-la recobrada lo comte de Barcelona, és natural que refaçam aximetéix lo fét que s'esplica com a conseqüencia d'aquell, la defensa per les dones y la institució del Orde de la Axa. No obstant, com lo nostre devèr, atès l'obgecte d'aquesta Historia, consisteix en justificar çò que negam o aprovam, essent aquest fét un dels qui més poden afalagar la amor propria dels tortosins, per que jamés no puga dir-se que-l combatèm per fantasía, puix que lluny estam de inferir lo menor greuge a tan antiga y noble ciutat, nos n'ocuparèm, moguts tan sols del desig de presentar en la *Historia de Catalunya* los féts qui la fórmen sóts lo veritable caràcter que a cadascú li correspon.

Lo metéix que diguérem del sétge havèm de dir are del orde de la *Axa:* no hi hà historia contemporania qui-l puga esplicar (1), no-res ne mencionen les *Costumes*, en ningun document no-s troba la menor referencia; no havent, per consegüent, qui retrega la escriptura de institució o privilegi, y, per fí, los escriptors més notables ja citats passen per alt la menció del fét, resultant fins are, que sapiam, ésser l'autor dels *Coloquis* lo primer qui ho esposa. No tenint aquest la imaginació del Tomich, qui és mestre en invencions, havèm de creure que tan poètich assumpte lo pendría d'altre autor, o

(1) Axí lo *Cronicon Dertusense* com lo *Rivipullense* dónen noves dels sétges de Tortosa y Lleyda; emperò ni l'un ni l'altre no referexen lo nou sétge de la primera ciutat, y tampoch, per tant, l'heroisme de les dones.

més bé, que sería sa relació sols fruyt d'esplicacions donades per algun contemporani per cercar la font d'un costum que teníen les dones tortosines, tocant a certa peça o arreu del llur vestuari, en lo qual portavèn cosida una axa de color carmesina o de grana.

Sía l'un, sía l'altra dels dos supòsits, com ningú no-ns ha citat fins are ningun autor anterior al Despuig qui referesca lo succés, a éll tan solament devèm atribuir-lo, y qualsevol podrà discórrer la fè que meresca un escriptor qui esplica un fét per primera vegada quatre-cents anys aprés d'havèr succehit, séns alegar document ni procehencia alguna qui ho justifich, o qui ho faça admetre, quant menys, com a tradició continuada dés de la època en què suposen que esdevingué.

Los esforços del Despuig se reduhexen a provar la existencia del costum en una època propera a la en què ell escrivía, y si bé s'observa, totes les seues proves se reduhexen a dir que lo Reverent mestre Baltasar Sorio, lector de la Seu, *persona de molt gran autoritat y doctrina, com que passava llavors del noranta anys d'edat*, havía vist algun d'aquells hàbits, nomenats *passa-témps*, com la insignia de la axa de grana, a casa del ardiaca Garret, en los primers anys que estigué a Tortosa, si bé llavors ja no-ls usaven; y a citar com a testimoni indubitable la seguretat donada per la senyora Francesca Despuig, muller d'En Pére Joan Despuig (de la que-n diu l'autor, parent seu séns dupte, *que fonch una molt gran sort de dona y molta autoritat y veritat, digna successora per cert de tan singulars matrones*), de que *en los primers díes de la seua edat* se trobaven a casa séua mólts d'aquells vestuaris ab la insignia, no havènt-hi dona honrada qui no-n tingués, jatsía que no se-ls posaven.

Encare que ajuden poch per justificar degudament un fét històrich la velledat d'un eclesiàstich y la discreció d'un dona, puix que hom pot ésser un bon ardiaca o dona nob líssima y errar en la esplicació històrica d'un obgecte ja fo d'us; ab tot, admetrèm la bona fè del Despuig en aquest part y dirèm que pogué de fét eczistir a Tortosa abans d

xv.[en] segle lo costum de vestir les dones la sobrevesta o escapulari de la Axa, emperò sens resoldre si allò pogué ésser distinctiu d'una confraria, si un escut parlant recordant lo nom que alguns aplicaren malament a Tortosa, *Fulcis*, o d'altra modoría o costum de què no se-n té noticia.

Los veritables crítichs qui s'han ocupat d'aquesta crehença són ben clars, y lo Villanueva, qui és lo qui ho ha fét ab major estudi, és vingut en certa manéra a creure en la existencia del costum, emperò séns gosar a assegur-ne les fonts.

Molt hi hà per dir, no obstant, referent als arguments qui fan a pendre-s com a favorables, y puix ab élls y contra élls és com pot esclarir-se la veritat, vejam çò que alega lo crítich viatger, y observèm nosaltres çò que cregam just.

Lo primer argument negatiu del antich succes l'ampara Villanueva en lo privilegi concedit per Felip IV: en un sétge que soferí Tortosa durant lo regnat d'aquest monarca distingiren-se molt particularment les dones, conduhint faxines, portant gavions de terra y *concorrent a les faccions ab tant de risch y perill com los soldats més valerosos;* fóu suplicat, ab tal motíu, lo Rey que-s servis fer alguna mercè a les dones, y accedint Felip a la demanda, los concedí franquesa dels drets de General y bólla de tota sort de vestits, axí de seda y llana com de llí, que comprassen o entrassen en la dita ciutat.

Lo valor de les dones tortosines en lo xvii[èn] segle dóna motiu per un privilegi Reyal, mas, si Tortosa s'honrava ja ab una gloria anàloga en sa passada historia, ¿còm no va mencionada en lo nou privilegi? ¿còm al agraciar a les amaçónes del xvii[èn] segle, no-s féu la menor referencia al gloriós antecedent de las qui-s distingiren en lo xiiè?

Si actualment les ciutats de Çaragoça y Girona soferissen un novell sétge com lo qui les féu cèlebres en témps de la guerra de Independencia, y per allò les condecoras lo govern de la nació ab un nou y honrós títol, de segur que en lo diplóma ón aquest se consignas romandría igualment consignat lo recort de la prohesa anterior.

Si no prova aquesta omissió lo ningun coneximent del fét, prova l'oblit de la nomenada tradició y quant menys la poca estima donada a la relació del autor de los *Coloquis*, perpetuat per lo Martorell.

Malgrat d'aquest silenci, que, per confessió del metéix Villanueva, *fa gran força segóns les regles de crítica*, té per cert aquest autor lo distinctiu, no l'orde, de la *Axa* y son ús fins al referit temps, y-l porten a creure-ho axí dues proves monumentals: 1.ª, l'havèr-se trét en l'antich cementiri alguns sepulcres ón hi está de relleu la *axa;* 2.ª, l'eczistir en los claustres de la catedral, ón éra costum en témps antich reunir-se lo Concell, una pédra ab tres òvals, en lo primer dels quals havía pintat una torra, antich escut de la ciutat, en lo segón la Verge, que no és la de la Cinta, y en lo tercer una axa, senyals evidents de pertànyer aquelles insignies al orde públich, no a familia, y d'esser-ho la darrera, d'una cosa comuna a una ciutat.

No negarèm les honors de càlcul al fét per l'ilustre viatger, mas nos apar que no portà lo raciocini fins allà ón deguéra conduhir-lo un veritable crítich. Nos esplicarèm: que-ns hagués citat algunes tómbes o sepulcres ón, per llurs inscripcions, o per havèr-hi esculpides figures de dones ab lo *passa-témps*, pogués comprobar-se la eczistencia del antich costum, en bona-hora; emperò tan solament nos cita la esculptura de la axa, isolada, séns comprovant qui esplich son obgecte.

Villanueva, qui éra estat a Barcelona, y veuría les runes dels antichs cementiris parroquials, podría recordar molt be que en aquesta terra, empori de les arts en tots los segles, notables per les nombroses confraríes d'artesans qui s'hi establiren, y especial en aquesta part per lo poderós estament al qual aqueixs se gloriejaven de pertànyer, éra costum arrelada distingir axí la tómba comuna dels confrares, com la senzilla llosa que messionejava la familia d'un artesà, d'u *menestral*, més o menys acabalat, ab lo símbol del ofici qu aquelles y aquest havien exercitat en vida, séns necessita moltes de vegades, de consignar ningun nom acostat d

aquell. Làpides havèm vistes ab una llançadora, ab una çabata, ab una pala de fórn, ab una axada y ab altres mil obgectes qui representen sols la ocupació a què s'inclinà lo difunt. Y essent Tortosa una ciutat d'aquesta metéxa terra, seguint naturalment los seus metéixs costums, ¿quí podrà negar que les escultures de la *axa*, trobades en lo seu cementiri, síen sols la espressió del indicat costum artesà y no altre? ¿Que-ns fugirà de la memoria que hagué d'havèr-hi allà en la antigor molts fusters de ribera *(mestres d'axa)*, y que a élls poguéren pertànyer los sepulcres ab la axa esculpida, sens inscripció, que-s trobaren en lo cementiri?

Lo segón argument és més fluix encare: la esglesia de Tortosa ab ses dependencies, enclós lo claustre, no fóu començada fins al any de la Incarnació 1158, y durà la seua fabrica vint anys. Ningú, donchs, no posarà en dupte a quina lley d'arquitectura pertanyía, y en mig de les transformacions que pogué havèr sofertes l'edifici en general, precisament lo claustre és lo més intacte, de manèra que aquell local és lo metéix ón solía aplegar-se lo Concell. Ja se-n parla a-les-hores del establiment de les *Costumes*, y no obstant, los óvals se fèren llisos séns esculptura alguna; hagué d'ésser, per tant, resolució posterior de pintar-hi les insignies que comprèn, y com les tals pintures o afegidures síen impropries de la arquitectura a què l'edifici pertany, segóns és de observar en les demés parts del metéix, d'ací vé que regonegam ésser posades allà aytals insignies en època posterior, incerta.

Ha confós Villanueva la reunió del Concell, de la municipalitat, ab la del capítol eclesiàstich, crehent que alguna vegada podía celebrar-se aquell a requisició de la clerecía, lo qual fóre impropri segóns les nostres institucions, puix que lo *concell públich* o *general* de què parlen les *Costumes* no significa reunió de tres estaments o braços, cosa que no podía fer Tortosa ni altra ciutat alguna, eczistint la Deputació o General, sinó ajustament dels prohoms de la ciutat qui constituíen lo concell municipal, çò és, lo Concell.

Aferrat en la seua interpretació creu, donchs, lo Viatger,

que aquells tres òvals o escuts representen l'estat civil, eclesiàstich y militar, corresponent al darrer la axa, símbol ja may emplegat a Catalunya per designar lo braç militar.

Emperò, encare admetent-lo, tindríem que lo símbol de lo valor de les dones servía per designar los homens qui per son ofici devíen ésser valents, y si éra sol emblema comú a la ciutat, no seríen les tres insignies divises de tres braços, sinó una sola ab tres espressions, equivalentes entre sí, y puix la pintura pogué fer-se a-les-hores que s'éra ja inventada la comptalla, mal nomenada tradició, sería fàcil que ab les dues primeres insignies haguéssen volgut assenyalar les variants del antich segéll de la municipalitat, qui en algun témps tingué una Verge, y ab élls lo posterior de la axa, per major espressió.

Fútils proves són, per consegüent, quantes se-n retrauen per esplicar-nos lo significat de la axa pintada en un edifici d'arquitectura gòtica, de la esculpida en làpides sepulcrals séns inscripció alguna, y finalment de la de grana que, per nova adquirida per ancians d'altres més antichs en lo témps dels quals no eczistía ja lo costum, se recompta que portaven cosit les dones a un escapulari semblant al dels frares cartoxos, y al qual donaven lo nom de *passa-témps*.

Ja havèm vist de quin témps arrenca le esposició històrica, la falla de proves per acreditar-la, y lo poch cabal que-n han fet los principals historiadors. Axí, en resum, dirèm tocant a aytal obgecte que lo segon sétge de Tortosa per los maures, aprés de la conquesta per En Ramon Berenguer, no és cert, y que la nomenada tradició del orde de la Axa no té ningun aguant, podènt-se tot lo més concedir que en la antigor usassen de fét les tortosines del escapulari ab la insignia, emperò sens que romanga històricament justificat lo seu origen, son significat, ni menys la duració del costum, de portar tan singular distinctiu sóbre la vestidura habitual (1).

(1) Lo Cronista de Barcelona admet lo fét de les proféembres y l'orde de la Axa, que fins suposa instituit per lo Comte esclusívament per les dones de Tortosa.

Apartèm-nos are de Tortosa, y tornèm al nostre Comte. Ningun autor ni document no-ns aclarexen ab certesa con esdevingué lo casament ab Na Patronella. Pujades lo suposa l'any següent al sétge de Lleyda, trobant-se En Ramon Berenguer en aquesta ciutat, y lo Zurita diu que-s concertà estant lo Comte sóbre la ciutat, o sía durant lo sétge: emperò ni l'un ni l'altre no ténen més origen que la dita del Tomich. Los vinents resultats d'aquesta unió nos esplicaran, sinó la data certa, la aprohismada y probable.

Per veritable mal fat havía de pendre-s çò que solía esdevenir con lo incansable Príncep atemptava realitzar alguna empresa d'alt interès nacional: donchs al empendre-le o entant que la estava realitzant, apuntaven rebelions o altres destorbs qui haguéren fet desistir a un altre esperit menys esprovat en la constancia que lo d'En Ramon Berenguer. No dormía lo Comte fins a vèncer l'obstacle, y entretant s'aparellava ja per la hora que, lliure, pogués dur a terme la seua patriòtica idea. Axí, al seguir la seua vida, la trobam alternada d'aquets diversos féts, lo compliment dels quals, a la darrería, havía de fonamentar la gran obra nacional fantasiada per lo qui regía la astrugança de la confederació catalano-aragonesa.

No sabèm per què l'annalista Zurita se mostrà tan escas al donar compte dels esforços del Príncep en les terres ón la hidra de la rebelió prengué per costum alçar continuament lo cap. Respectam los motius que pogué tindre per aytal omissió, y puix en aquesta part la crònica de Pujades és més abundose en noves, y son autor s'ampara en veritables documents històrichs, seguirèm lo orde ab que va donant aquelles, esposant-les en vista dels metéixs comprovants que alega.

Ans, emperò, convé que lo lector tinga present çò que havèm insinuat en altres ocasions. Los estats del Mig-díe de França eren una presa disputable entre lo sobirà de la nostra nació y lo monarca de França: més o menys tart havía de fer-se-la séua l'un dels contendents, mas entretant, com se veurà en lo discurs dels segles, aquell obgecte ha d'ésser

la causa contínua de les guerres entre Aragó y França, per no poder tolerar aquesta nació que a les portes de la séua se desenrotllas una altra nació poderosa, qui, no cabent en los seus límits, anava estenent-se per totes les illes mediterranies.

Si ja en los témps d'En Ramon Berenguer se manejaren ressorts diplomàtichs des del nort, confessam que no ho sabríem justificar: emperò és lo cert que ab ses rebelions contra lo domini o protecció de Catalunya, que no havía de repugnar als comtats y senyoríus ponentins, de la Galia, vinguéren a fomentar los senyors d'aquests una causa llunyana qui tenía per obgecte assimilar a la raça del nort de França la del estrém oposat, la sement de la qual éra séns ningun dupte lo metéix de ón procehía la raça catalana.

Anèm, donchs, a espondre los féts, si bé que de la manéra més concisa, per aténdre principalment al resultat, fent veure la gran política d'En Ramon Berenguer en la manéra de acabar sémpre les temptatives de infeheltat o d'emancipació que poden ésser atribuides als grans feudataris ultrapirenenchs. En l'any de la Incarnació 1150 (notam aquest comte per que ún millor veja lo curs dels aveniments aprés de les correccions demunt fétes), aprés de realitzades les conquestes de les ciutats, y con s'éra dibuxat un fàcil camí per foragitar de les nostres montanyes les rera-çagues fugitives de la població aràbiga, apunten de la altra part del Pireneu dues noves provocacions qui obliguen al comte de Barcelona a posar-se en guarda. Los hereters dels Baucis, ab llur mare Stefanía, perfidíen en les pretensions que ja per dos colps tingué lo pare llur; y lo vescomte Trencavello, qui ho éra de Beziers y Carcassona, sóbre los quals estats havèm ja referit lo dret que tenía la casa de Barcelona, s'excedeix del ofici que exercía, fent certa ostentació de senyoríu. Contra abdós va ab forces lo Príncep d'Aragó; y al acostar-se aquest, los nous Baucis y Stefanía ténen que fer semblants dels antichs, se posen en mans del Comte y acaben per signar un tractat, en virtut del qual romanen ab los metéixs drets y possessions d'abans, signen novament

feheltat y revoquen totes les innovacions que havíen introduhides aprés de la mort d'En Girbert, çò que esdevé en lo mes de Setémbre del any darrerament citat.

Quant al Trencavello, és de veure ben clar lo prompte efecte que produhiría lo fét anterior, con al mes de Novémbre següent, del metéix any de la Incarnació 1150, lo sublevat vescomte havía jurat ja de nou feheltat al comte de Barcelona, rebent en feu la ciutat de Carcassona, la de Redas y lo castéll de Lauros ab los llurs respectius territoris, tot aximetéix que ho havía tingut son pare En Bernat Aton (1).

Era mort aquell any lo rey García de Navarra, lo gran enemich del nostre Príncep; y lo successor se trobaría dispost, séns dupte, a mantindre viu l'odi del pare, puix vehèm que, a la tornada de Provença, solicita En Ramon Berenguer una entrevista ab l'emperador D. Alfons, la metéxa de què abans havèm parlat al tractar de la infanta Na Blanca casada ab D. Sanxo de Castella; y en la dita assentada, que tingué lloch per lo mes de Janer següent en Tudilen, tocant a Aygues Caldes, en Navarra, féren lo plan de repartiment d'aquest reyalme entre abdos, prometent lo de Castella ajudar al Príncep en la conquesta: y encare allà metéix se traçaren per endavant los termens de les que tocava fer a Aragó y Castella, assenyalant per aquell Valencia dés del Húcar fins a Tortosa, Murcia y son reyalme, llevat dels castells de Lorca y Vera, lo qual mencionam per ésser aquest pot-ser lo punt de partida per los venidors tractats ón s'establí çò que corresponía a quiscun, o en altres móts, per ésser aquest lo primer frè qui deturà als nostres de fer en l'interior d'Espanya conquestes qui trigaren mólt a realitzar-se, posant-los en lo cas d'adquirir per força, ja que no podíen adquirir-ne més en Espanya.

Quatre mesos aprés de la assentada, en lo Maig, tè de passar altre colp lo nostre Comte lo Pireneu, per malifétes que cometía lo comte de Foix contra lo de Provença. Es d'advertir que lo Trencavello, de qui havèm parlat, maridà una filla séua, nomenada Cecilia, ab lo de Foix (nomenat Ro-

(1) *Marca Hispánica,* apendéch CCCCX y CCCCXI.

ger Bernat, y no Giudon, com va errar-lo Diago, corregint-lo oportunament Pujades, segóns ho confermen documents eczistents), fent-se lo contracte en presencia d'En Ramon Berenguer, a qui regoneix com a *senyor séu* lo Trencavello, *Iterum dono vobis in manu fidelitate praenominati Comitis Barchinonensis et Principis Aragonensis domini mei*, etc., y donant als nuvis en dot Carcassona y Redas ab los llurs termens y tot quant pertanyía a aquella ciutat en lo Tolosà, de manéra que lo nou rebetle éra lo futur gendre d'altre qui acabava de transigir o contractar ab lo comte de Barcelona sóbre territoris que ab lo témps havíen d'ésser del de Foix.

Si lo perjudici que aquest podía tenir en los drets que esperas casant-se ab la filla del vescomte de Carcassona l'empatxà de sublevar-se, o ho feya ab voluntat del seu futur sogre per convenir-se després, lo ignoram: emperò és lo cert que volà aquesta nova com una espurna de infeheltat, si bé restà prompte apagada ab la sola presencia del Comte, en les mans del qual hagué de posar-se després lo rebetle, entregant los castells d'Heyras y Foix, que tornà a rebre en feu, pagant de sobrepuig una penyora de deu mil sous en pena de la gosadía y força féta contra rahó y justicia, segóns axí consta per document que refereix Pujades.

En aquesta època assenyalen los nostres historiadors la anada del nostre Comte a Valencia en ajuda del nomenat rey Lobo, séns que ún tinga ulterior noticia d'aquesta jornada y dels seus resultats.

Durant l'any 1152 de la Incarnació no-s té altre noticia de guerres estranyes filles de meçquines ambicions, com les que acabam de indicar: emperò l'any següent, té d'examplar altra vegada los seus plans En Ramon Berenguer, per fer cap a aquelles terres de ón brotaven sempre tots los destorbs y contrarietats a la definitiva constitució de la nacionalitat.

Era lo comte de Sant Gil y Tolosa, En Ramon, lo qui promovía aquesta vegada la sedició; y la causa y trascendencia dels seus actes afectava sobremanéra los interessos de més d'una nació, si bé un ho mira.

Per compendre aquesta asseveració convé esposar ací la ramificació política del aveniment y la taula dels sobre-dits interessos. Lo comte de Tolosa tenía una germana qui-s maridà ab lo comte de Puitiers y duch de Guyana, de la qual unió nasqué un fill nomenat Guillèm, pare de Na Elionor, muller a-les-hores del rey d'Anglaterra. Abans havia estat casada aquesta senyora ab En Lluis VII de França, emperò s'anulà lo matrimoni per rahó de parentiu, y Na Elionor passà a esser esposa del anglès. Ab rahó o séns élla pretenguéren los esposos de la germana del tolosench certs drets que aquest no volía cedir, o més clar, lo francès cercava escusa per apoderar-se de Tolosa, y l'anglès estava encare més ficat en voler per éll aquexa ciutat.

En lo darrerament citat any començà la lluyta entre lo comte de Tolosa y lo vescomte de Çarcassona Trencavello, aquell antich rebetle qui acabà per jurar feheltat y prestar homenatge al comte de Barcelona, arribant al estrém de que lo tolosench féu presoner lo seu enemich y lo servà en dura presó, de la que pogué escapar.

Com a recurs o en venjança favorí després lo Trencavello en ses pretensions al rey d'Anglaterra, y com a vassall que éra del comte de Barcelona, reclamà, en les seues angunies, lo favor d'aquest, qui anà a donar-lo-hi, de manéra que la guerra empresa per lo Príncep d'Aragó contra En Ramon de Tolosa era de reclamació per los greuges inferits al vassall, que requeyen, en conseqüencia, contra lo senyor.

Los engrunaments d'aquesta guerra són per nosaltres desconeguts, emperò sa duració fóu llarga, com veurèm, arribant a creure que ab les altres ocupacions que tenía En Ramon Berenguer per ací no li seríen gayre favorables les empresas que allà progectas, puix taht com duraren aquelles tórnen a rebetlar-se los Baucis, apoderant-se del castéll del seu nom (any 1155 de la E.)

En semblant embull, l'anglès procura bufar la dama al francès, y apodera-s de Tolosa: ajuda-lo-hi lo Trencavello; y com a aquest lo defensava llavors lo comte de Barcelona, vé a favorir també aquest la mira del rey d'Anglaterra, per

burlar lo de França, y d'aquí naix la amistat íntima entre En Ramon Berenguer y N'Enrich, los qui aplegats en l'any 1159 del compte que are seguim, posen estret y pressurat sétge a la ciutat de Tolosa.

Naturalment aniríen ab lo nostre Comte, com es sabut positivament, los grans feudataris que tenía a la altra part del Pireneu, y com lo tolosench no tingué més arbitri que arrimar-se al rey de França, parent séu, veus-ací en tal complicació posat en oberta pugna lo mig-díe de la França, sóts la protecció del príncep d'Aragó, ab lo rey Lluis, curiosa pintura que havèm de veure espesses vegades y que és are certament lo presagi de la futura política dels nostres Comtes-Reys (1).

Lo setge de Tolosa calgué alçar-lo (passèm per alt les causes que fóra fàcil suposar), y dexà-s per l'any següent; emperò de llavors ençà lo nostre Príncep, conexent per ventura que li valía més ordenar la propria casa ans de favorir les ambicions de les altruy, treballà, séns perdre un moment, a recobrar lo perdut; anà a posar setge a Trencataya, lo posà a Arles, que-s gonyà; anà arrencant inombrables castells del poder dels Baucis, y sembrà l'aperduament per tot lo territori, fins que, per donar fí a aquella guerra, axí com veurèm, intervingué l'Emperador, en mans del qual y en podèr de aquest dexà lo nostre Príncep lo poble de Baux o Bauci.

Suspengam are per un moment la relació dels esforços que li calgué fer al nostre Comte, en determenats cassos, a la altra part del Pireneu, reculant un xiquet per donar compte d'altres actes y empreses que en los dominis d'ençà s'efectuaren, aprés dels quals podrèm esplicar més oportunament lo resultat dels que En Ramon Berenguer portà a acabament en la Provença.

(1) Tras aquests indicis, apar impossible que un dels més moderns crono gistes francesos, Mr. Duruy, haja comès la lleugeresa de consignar en la s Cronología l'exalçament del nostre Comte, dihent que passá a ésser Princep Aragó *conservant-se, emperò, respecte de Catalunya, com a feudatari de Fr ça*. De segur que lo respectable cronologista francès, a qui seguim en altres c sions, no fóra capaç de presentar-nos un sol document qui acreditas aytal dep dença, estingida ja dés de molt de témps.

En un dels entrevals dels féts abans referits, en l'any 1152 de la Incarnació, esdevingué en Barcelona lo primer part de la reyna Petronella, de què ja donarem compte al parlar dels drets adquirits per lo Príncep sóbre Aragó. En la donació *mortis causa*, féta a manéra de testament per la reyna, *partu laborans*, al seu marit, maravella-s Zurita de que «escloga de la successió dels reyalmes les filles, declarant-hi, que no romanent d'ella fill mascle, lo Príncep maridas les filles que tingués conforme al llur estat, heretant-les com éra de rahó, y li restas a ell lo reyalme».

Que s'admiras del primer punt, és de compendre, car a la fí eczistía lo costum, y la metéxa Petronella heretà, com a reyna, del seu pare: emperò lo segón, çò és, la donació del reyalme, lliure, al Príncep, no hi hà motiu per maravellar-se-n, puix noresmenys dels drets legals adquirits per aquest, en un pahis ón fins és crehença general que-s *podía mudar rey con ne fós obs o convingués*, bastava la donació de la esposa y la bona acceptació del poble per que lo marit fós considerat com lo personatge més propri e legal en lo domini y govern d'Aragó.

Certament admira aquest acte, emperò admira per la gran previsió que revela, y com a prova de les grans simpatíes que tenía En Ramon Berenguer en lo reyalme de sa muller. ¿A qui, dònchs, més oportunament podía aquesta dexar-lo? ¿Calía-li esposar de bell-nou lo terrer a les contingencies y perills per ón passaren aprés la mort de N'Alfons en Fraga? ¿Als inconvenients de regencies y tudeles, a la facilitat dels enganys de què podía ésser víctima una inesperta dona, no éra preferible lo domini de qui tenía acreditat ja que sabía regir y governar, privant d'aytal manéra que renasquéssen antigues ambicions, que tornassen d'altres Péres Atares, que apareguéssen reys fingits, y que, en suma, s'ofegas altre colp Aragó en una mar de anarquíes?

Mas anèm al nostre principal obgecte: la previsió de la reyna no pogué tener lo mal resultat que pot-ser temés l'Annalista aragonès, puix que Déu favorí los nostres príncceps, donant-los un fill mascle, al qui posaren lo primer nom

del pare, nom que-s mudà després, com veurèm; y encare que aquest fét d'ésser nat lo successor en Barcelona parega, de colp y volta, une simple noticia volandera, no déxa d'ésser un dels primers indicis per provar, ab molts d'altres que anirèm retrahent, que per avant fóu tots-témps la dita ciutat la residencia constant de la cort y dels Comtes-Reys.

Sembla que lo Comte no-s trobava a Barcelona durant la perillosa situació de la reyna, y que la nova del venturós part la rebé estant a la vila de Borja, ón estava component unes questions qui s'éren promogudes sóbre senyoríu entre los hereus de don Pedro Atares y los cavallers templers y hospitalers.

L'any següent al darrer citat, o sía en la primavera del any de la Incarnació 1153, pogué posar per obra lo gran Príncep una de les més legítimes y grates aspiracions, la espulsió total de la morisma qui s'éra albergada, tras la rendició de Tortosa, Lleyda y Fraga, en lo darrer baluart que li romanía del seu antich domini, en les espadades montanyes de Prades y Ciurana.

Ocupen aqueixs munts una part del territori qui-s troba entre Tarragona y Tortosa, a la esquerra del Francolí, en sa part alta, ón hi hà les fonts o naximent d'aquest riu, de manéra, segóns la descripció del Pujades, que aquella ciutat les mira per Llevant, la mar per Ponent, y Tortosa entre Ponent y Llevant. No cal sinó posar los ulls per la carta de Catalunya (nos referim a la del Aparici) per heure qualsevol plè convenciment de la aspredat del terrer ón s'axéquen aquells munts, que fóra major en aquelles centuries ab los grans boscatges qui-ls poblaríen, y del favorable alberch que havíen d'ésser per los fugitius, qui no podènt sostenir-se ja en les ciutats y en les planes, esgordaríen, en la llur decayguda esperança, aquell impenetrable territori com a darrer salvaguarda ón poguéssen aguantar-se fins que los demé maures d'Espanya o la ómbra del llur profèta los anas a re dimir. Per més que podía ésser aquell territori, plè d'alte serres, ab alguns castells qui les defensassen, ab desavinen viaranys y perillosos congosts per un estol assetjador, un a

tre Muradal, dés de ón se féssen los seus habitants la ilusió de gitar-se, en contínues algarades, contra los pobles cristians de la contrada, puix que és de sabèr que no-ls teníen gayre lluny, com després dexarèm provat; emperò inútil havía d'ésser ben prompte aquell avant-pit, eczistint un exèrcit numerós y aguerrit per voltar-lo en totes direccións y posar en estretor als qui darrera aquell se manteníen.

Abans, segóns déxa-s entreveure, tingué ja la bona idea lo Príncep, al obgecte de no distraure-s en dos punts distincts, de netejar altres recons secundaris ón s'hi conservaven encare reçagues de infehels; anà apoderant-se de diferents llochs de les riberes del Segre y Cinca, y lo comte de Urgell, junt ab En Guillèm Ramon de Mont-cada y les seues respectives gents, aprés de fer-se seus gran part dels castells que hi havía en los referits territoris, s'apoderaren, per fí, dels de Serós, Aytona y Gebut.

No havent-hi, donchs, ninguna provabilitat d'empatxament interior, éra senzill lo plan, sóts lo qual, séns gran vessament de sanch, podía derrocar-se tot d'una lo darrer avant-pit musulmà. Lo castéll més important, per estar a la part alta y més enlayrada d'aquells munts, éra lo de Ciurana. Esclafat aquell empinat cap, en lo qual teníen fits los ulls los maures dels encontorns, decauríen les parts secundaries, y posant diligencia en pendre los passos y serres, en termens que de ninguna manéra poguéssen ésser socorreguts los qui allà dins s'arraceraven, poch havíen de trigar a veure-s aquests obligats a sotsmetre-s, com axí de fét esdevingué, restant en breus díes senyor lo nostre Comte dels munts, de les serres, dels castélls y de tots los seus moradors.

Va distingir-se singularment en aquesta empresa lo cavaller Bertran de Castellet, al qui encare és atribuit, en certa manéra, lo consell d'aquella, y axí, en paga dels seus bons serveys, donà-li lo Comte la tinença del castéll y fortalesa ab la vila y sos termens en feu, sóts certes condicions: y lo nou senyor, afanyant-se a repoblar aquell territori, anà repartint proprietats als nous habitadors qui hi anaren fent cap, essent de creure aximetéix que, entre aquests, hi hauría

alguns alarbs sóts salvaguarda y ab especials pactes, fent a notar ab atenció que, entre les libertats que-s concediren als primers, hi éren compresos los furs y usatges, tals com los tenien o gaudien los habitants de la ciutat de Lleyda.

Aquest privilegi de població (que eczistí en l'antich llibre dels Feus) fóu concedit lo 29 d'Abril del any de la Incarnació 1153; y puix és admès que fóu en la primavera con tingué començament la empresa, d'aquí que per la mencionada data se deduhesca lo poch témps que hagué de durar la jornada.

Bé fa bò a dir que ab aquest acte romanía del tot lliure del domini musulmà tot l'espay de Catalunya qui-s comprèn entre los Pireneus y l'Ebre, y En Ramon Berenguer podía ab rahó vanagloriar-se d'havèr dut a venturós acabament la idea constant del seus progenitors, aquella idea que començà a germinar ja en témps dels governadors primitius, qui no fóren prou a realitzar los poderosos monarques de França, que-s desenrotllà ja ab un obgectiu nacional en témps dels Guifres, que prengué gradualment esforç en témps dels seus successors, y que fonamentà, per fí, ab gloriosa maestría l'ínclit En Ramon Berenguer IV.

En témps d'aquest Comte, lliure ja Catalunya de tota dependença feudal, veya-s noresmenys lliure d'enemichs interiors, y los dominis forasters restaven embadalits davant l'únich y poderós del comte de Barcelona: lo nom de Catalunya sonava ja per tot-arreu de la antiga Marca Hispànica.

Cert és que limitava lo nostre territori l'Ebre, mas no consta fins aón pogués esténdre-s a la altra part lo domini del més proper senyor aràbich, sía de Valencia, de Denia o de ón-se-vulla. Lo procehir del nostre Comte dona-ns a compendre que ans bé fóren los territoris vehins ultra-ibèrichs antigues dependencies del saheb ó walí de Tortosa, puix, menys de donar repos al braç tras les victories de Prade-condúu lo Comte los seus a la altra part del cabalos riu, emprèn la conquesta del castéll de Miravet, qui éra preen nent entre los d'enllà, com ençà lo de Ciurana, y per ta

produhí la seua presa lo metéix resultat que la d'aquest, respecte dels llochs circumvehins.

Axí activa fóu aquella nova empresa, que, als 24 d'Agost, o sía quatre mesos aprés de la de Ciurana, éra ja Miravet en podèr del Príncep, si bé que-s gonyà ab grans penes y traballs (són paraules del Zurita). Segons costum, que hom pot havèr observat, dés del foment del Orde del Temple en la nostra terra, encomanà En Ramon Berenguer aquella nova frontera a En Pére de la Roveyra, mestre del espressat Orde, prevenint axí atindre resgordada ab tota seguretat la nova adquisició ab tótes les demés que-s confiaven a aquells religiosos cavallers, lo cabdal institut dels quals era esquivar que los infehels penetrassen en les terres o dominis cristians.

Los alarbs foragitats, axí de Miravet com de Ciurana, se entén los qui no restaren sóts pactes en lo pahis, consta que-s translladaren a Valencia, resultant aquesta nova d'una apuntació, ab referencia al arxiu del duch de Cardona, a ón és referit que ab motiu d'unes disputes promogudes sóbre los *emprius* de Ciurana, fóu mester pendre certa informació; y a tal obgecte lo Comte comissionà al metéix Bertran de Castellet per que anas a pendre-la *dels maures qui abans éren en Ciurana, y després s'éren albergat en lo régne de Valeucia* (1), y axò fóu verificat en lo metéix any de la presa d'aquell castéll.

Aprés de les adquisicions que acabam de mencionar, gaudint-se en la estensió general del domini que exercíen los nostres comtes, vindrá naturalment a la memoria del llegidor un fét que més amunt dexarem enlayre, per continuar-lo en ocasió oportuna, la reconquesta de Tarragona y lo seu Camp, qui devía anar a càrrech del nomenat príncep Aguiló o Bordet, a qui engalanà ab aquest títol lo primer arquebisbe.

Qui pogués determenar què-s féu lo restaurador civil de Tarragona, entant que lo comte Ramon Berenguer portava venturós acabament las empreses que havèm descrites, y tingué alguna part en la reconquesta del Camp, de segur

(1) *Arxiu municipal de Reus*, plica 15, n. 17.

que aportaría un prou gran servey a la Historia del pahís. Emperò, apart d'ésser axò difícil per lo mancament de indicis, és confusa la situació per la pertorbació a què podría induhir los que hi hà eczistents.

Per unes curioses notes qui parlen de la població del Camp (1), consta que en lo Janer del 1150 se doná a poblar la terrer de Riudoms, en lo Març lo de la Buella, en l'Abril y lo Juliol del 1152 lo Burgà, y lo port de Salou, ón se comprometé lo poblador a edificar un castéll vora la mar, en lo Setembre del 1154 lo terrer de Cabrils, y axí successivament altres punts en distinctes direccions, los que prescindim de nomenar per are en atenció a que-n tenim prou per arribar a la darrera data que referim.

Encara més, en lo metéix any 1154, lo Robert, príncep de Tarragona, declara que Reus, a qui ja dóna lo nom de *vila*, és part de la donació que féu a la esglesia de Sant Fruytós, con lo beat Olaguer lo constituí príncep de la dita ciutat, y açò ho fa posat *in extremis*, per temor de Déu y per la comunicació que l'arquebisbe Bernat li fa de que no fall a la veritat tocant a la donació de la espressada vila.

Eczistint en lo citat any de 1154 la familia dels príncеps novament en Tarragona, es de creure que ab les forces que comanava s'obtindría la reconquesta que suposen les noves poblacions indicades ans d'aquesta data; mas ¿quí s'esplicarà que, ja dés lo 1151, eczistía una formal escriptura, per la qual l'arquebisbe Bernat, ab aprovació del papa Eugeni III, tórna a donar la ciutat de Tarragona a En Ramon Berenguer IV, de la propria manéra com lo pare d'aquest, En Ramon Berenguer III, la havía donada a sant Olaguer y a la esglesia de Santa Tecla?

Si lo nostre Comte acceptava la retrodonació públicament, no havíen de fer gayre bona cara, que digam, los de la familia d'En Robert Aguiló; y si aquest se-l mantenía

(1) Facilita aquestes notes, ab referencia al Arquiepiscopologi de Blanch, al manuscrits del arxiu d'En Antoni Gil y Vila, l'autor dels *Anales históric de Reus,* lo nostre benvolgut germà N'Andreu de Bofarull.

tolerava en l'ús del seu dret per la Esglesia, ¿a què venía que l'arquebisbe cedís al veritable príncep de la terra çò que éra legalment del altre príncep fictici?

Apregonèm un xich més lo terrer y per ventura descobram lo tresor que cercam: en la dita retrodonació, si bé és féta y fermada en la esglesia de Santa Tecla, e hi hà entre les signatures la del Comte y los seus magnats, la qual cosa comprova que En Ramon Berenguer no menypresà d'entrar en aquella ciutat qui éra com esceptuada de les seues conquestes, sía ací llegit lo motiu per què l'arquebisbe se resol a aquell acte, *propter ipsius civitatis restaurationem et malorum hominum illum perturbantium inquietationem*, çò és, per restaurar la metéxa ciutat, y ab motiu de les inquietuts causades per los mals homens qui la pertorben.

Aquests pertorbadors havien d'ésser, donchs, los metéixs qui-s prestaven a ésser restauradors, y axí és natural supondre que havènt-hi discordia contre abdos senyors, temporal y espiritual, apelaría aquest al únich recolze ab què podía comptar en lo pahis, al comte de Barcelona; y com en la familia d'aquest havía d'eczistir un greuge o ressentiment personal, d'encà que a les barbes del sobirà del pahis s'erigí en príncep a un aventurer norman, d'aquí que per borrar lo greuge y tenir al metéix témps lo favor del agreujat, éra lo millor esposa-lo en lo seu antich dret, fer-li novament a mans çò que li havíen privat de possehir lo seu parc y lo primer arquebisbe.

Com que lo nostre Comte tenía péndents altres conquestes y empreses, fins a haver-les realitzades no volía lluytar obertament ab lo principat y los seus, puix que açò fóra un nou destórb, y axí venim a calcular que ab tot que-s féu la retrodonació, se gordaría aquesta recòndita per algun témps, fins que fós més oportú declarar-ho, y perçò no devèm maravellar-nos de que vejam, ab posterioritat a aquella, seguir la familia d'En Robert Aguiló en Tarragona, situació del tot falsa per abdues parts y que havía de donar per resultat una de dues: o la transacció ab lo comte de Barcelona, con aquest

se declaras obertament, o una sedició de desastrosos resultats.

Abdues reexides tingué aquell complicat drama: la primera consta en un document, datat lo 4 de Juny del any 1153 de la Incarnació, ón diverses persónes, entre elles l'amich del Comte, En Bertran de Castellet, y l'arquebisbe Bernat declaren havèr vist y ohit com En Robert y sa muller Agnès donaren á la Esglesia, al arquebisbe y al comte Ramon Berenguer dues parts de la ciutat y del seu territori, romanent la tercera part per lo dit Robert, document qui-s veu confermat alguns anys després, en lo 1162, primer del regnat de N'Alfons, per un altre consistent en una informació o declació pareguda a la altra, en la que los signants, a instancia del Rey y per aclaració de la veritat, espliquen la cessió anterior que féu En Robert, entregant, com en cerimonial, una certa pédra al Comte, y que aprés de la mort d'aquest, la vídua de Robert, Agnès, y son fill Guillèm negaren lo fét, dihent no haver-se verificat ja may semblant entrega (1): la segóna reexida fóu la natural conseqüencia d'aquest metéix succés, desavinences contínues entre l'Arquebisbe y los successors de N'Aguiló, fins anar a raure en les escenes de sanch que esplicarèm al seu témps.

Si algú vol sabèr quína força legal podríen tenir aqueixs

(1) Abdós documents se lligen en los apèndechs CCCCXXI y CCCCXXV de la *Marca hispánica*, ab referencia al Arxiu Reyal. En lo primer d'En Baluzi dona-s al príncep de Tarragona lo nom de Robert II, y no cahèm en lo motiu per que li dóna aytal numeració; en lo segón ún llig la data 1157, anacronisme patent, posat que en aquest any vivía lo Comte, y no regnava encare N'Alfons.

Fàcilment havèm esclarida la causa d'aquesta errada: copià Baluzi l'un y l'altre document d'un registre ón hi há diferents transllats d'escriptures, relatives a Tarragona, y qui porta ara lo títol especial de *Varia 3 Alfonsi I et aliorum. Rescripta et instrumenta super Terrachone et Campum;* la de què-s tracta tenía la data en nómbres romans, com de costum, MCLXII, emperò la X, lo perfil de la qual era quasi imperceptible en la part baxa, fóu esmenada en època posterior per lo qui no pará compte en l'anacronisme y cregué veure en aquell signe una V, de què vingué a resultar la data reproduhida per lo Baluzi MCLVII, com axí pot comprobar-ho lo qui contemple aquell escrit ab mirament. En lo metéix registre s'hi troba un altre document molt curiós, qui conferma de sobres la nostra opinió; tal és, la tanda de mútuus planys que esposaven al-hora axí lo príncep de Tarragona com l'arquebisbe.

documents, li dirèm ab tota ingenuitat que no és tanta com la que podríen oferir essent veritables cessions o donacions fermades per lo qui-s desprenía del seu dret y proprietat, puix que no passen d'ésser unes informacions manades pendre per una part interessada. Are, tocant a la llur força històrica, declaram que és molta, puix que llur contingut nos revela la bona armonía que regnava entre la autoritat superior eclesiàstica y lo cap del Estat, la deria de rebaxar la importancia del príncep fictici, y la tendencia a percaçar açò que díes a venir y naturalment havía d'ésser Tarragona, un territori més agregat als dominis del comte sobirà de Barcelona, exceptades sémpre les regalíes eclesiàstiques.

De tots aquests féts podría traure-se-n altres moltes conseqüencies, tan curioses com les metéxes causes qui les motivaren; mas dexam semblants passa-témps per lo qui sía més atrevit que no nosaltres: prou que havèm fét donant-los per clar.

Ab aquesta notable aventatge alcançada per lo nostre Comte, y tras la adquisició de tot quant fíns a-les-hores éra estat en domini foraster, convertí En Ramon Berenguer en fitons séus altres obgectes pareguts per los llurs resultats, encare què de índola diferent. Las *diopolis* o ciutats paitides acaben sémpre per guerres desastrades entre llurs habitadors: Tortosa albergava en son sí catalans, genovesos y mauritans, emperò aquesta mescla no éra tan perillosa encare com la diversitat de jurisdiccions a què estava subgecte lo vehinat. Ninguna avinença calía fer ab los maures, per lo fét d'estar avassallats; mas ab los genovesos convenía d'una manéra o altra arbitrar algun camí, tant per estalviar que un día no paras en discordia la mescla d'homens qui éren de diferents nacions, com per anar reduhint les jurisdiccions, que éra lo principal mirament dels nostres antichs prínceps, y aquest camí no podía ésser altre que lo d'una compra, la que de fét se verificà, comissionant al efecte la Senyoría de Gènova a un dels seus cònsols, nomenat Enrich Guerchio, lo qui, aeompanyat d'altres diferents associats, passà a Catalunya a veure-s ab lo Comte, y abdós fermaren lo contracte en

la ciutat de Lleyda, en lo mes de Novémbre del any de la Incarnacio 1153.

Fóu lo preu que-s donà per la part de Tortosa que possehíen los genovesos 16,640 morabetins *(morabatinorum marroquinorum marinorum Ajadinorum Lupinorum Melechinorum*, diu l'original (1), reservant-se los venedors la illa de Sant-Llorenç, a la qual esglesia se comprometía lo Comte trametre anualment, a manéra de cens, un frontal de valua de 15 morabetins, y noresmenys que ningun home d'aquella nació qui fés habitatge dés de Portvendres a Mònaco hagués de pagar usatge o consuetut alguna en Tortosa, ab alguna altra reserva de menys importancia.

Es recomenable lo capítol que dedica a semblant fét lo Pujades, car aprés d'esplicar minuciosament lo contingut de aquell contracte, no oblidant en aqueix cas la investigació necessaria per esclarir l'assumpte, dóna-ns noticia d'altres dos contractes posteriors, eczistents en l'Arxiu Reyal, per los quals un hom vé a compendre que-s remediaren algunes dificultats procehents del primer, y-s donà ferma basa a la seguretat que convenía a la una y a la altra part, per que en ningun témps poguéssen sorgir reclamacions y suscitar-se discordies.

Lo segón dels referits contractes té per obgecte principal la fermesa de termens per realitzar la paga, donant-ne garantíes, y oferint en ostatge los fills de families molt distingides, com éren la de Montcada, Tarroja, Castéll-véll, Bell-lloch, Cervéra, Castellet, Péra-tallada y Llers, no portant la dita escriptura ninguna data.

La tercera és la propria venda que féu la primera vegada al cònsol Enrich, ab la diferencia d'ésser la quantitat sols de 16,000 morabetins, ja sía, com calcula Pujades, que los 640 fóssen ja pagats o per haver-se reduhit lo preu a aquesta menor quantitat, y de fermar lo contracte un altre cònsol nomenat Baldoví; per la època del qual consolat, puix tampoch no porta data aquesta escriptura, deduheix encertadament

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, nómbre 266 d'En Ramon Berenguer IV.

lo Cronista que degué efectuar-se en l'any 1154, que éra con aquell corresponía.

No sabèm si la nova adquisició del Comte encendría enveges, o si eczistíen ja motius llunyadans de injusticia per fer-se mútues reclamacions los senyors de Tortosa, si bé que és molt probable que les reproduhissen abdues causes, perçò que ab posterioritat al darrer any citat se mouen grans plets entre lo nostre Comte y lo Senescal Guillèm Ramon Dapifer de Montcada.

Són curiosos sóbre-manéra los planys que-s fan en judici aquests dos personatges, y del llur engrunament (respectant la opinió de la Cort o tribunal qui les dirimeix) venim a compendre que abdós teníen rahó, o millor, que abdós teníen culpa, essent mester lo témps per corregir abusions de la una y la altra part.

Pujades nos dóna jà un estracte d'aquests interessants documents; emperó és precis veure-ls per estens per regonèxer la importancia del llur contingut (1). No porten data, y no obstant han tractat d'afermar-la dos diferents autors: al marge de la obra del Pujades, éll, o pot-ser los traductors, marcaren l'any 1154, y lo Baluzi en los apèndechs de la Marca arribà a escriure poch menys que 1165, anacronisme manifést, puix que mal podía contractar o formar part en un juhí aquest any lo Comte si morí en 1162. Lo que induhí a aquest autor a adoptar la citada data fóu una transacció y un conveni (2) sóbre punts en part mencionats en los planys, qui porten l'any XXVIII del rey Lluis, data que, reduhida al compte comú, resulta efectivament aquella època.

Nosaltres havèm mirat l'original y havèm vist que no està esmenat; axí que, tal reducció ha d'estar basada en algun fét desconegut, puix que a seguir la veritable cronología l'anacronisme sería inevitable, car, si lo testament sagramental del Comte, fét poch abans de la seua mort (3), és del

(3) *Marca Hispánica*, apéndech CCCCXLIV.

(1) *Marca Hispànica*, apéndechs CCCCXLV y CCCCXLVI.

(2) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, pergami nómbre 1 de N'Alfons I.

any de la Encarnació 1162, y del regnat d'En Lluis *lo Jóve* lo vint-y-sis (*pridie nonas Augusti anno ad Incarnatione Domini MCLXII Regni Ludovici Regis Junioris XXVI*), mal podrèm admetre contractes ab data del any vint-y-vuyt d'En Lluis, signats per lo qui morí en l'any vint-y-sis, o sia dos anys abans. Lluis *lo Jóve* començà a regnar en 1137, o millor, succehí a son paree n aquest any, mas lo pare, Lluis *lo Gros*, féu consagrar lo seu primogènit y l'associà al govern, y mort aquest príncep, fóu consagrat a Reims lo segon-nat, qui era lo Lluis, al qui és de creure que associaría també al govern com ho estigué son germà, essent la data d'aquesta consagració lo 1131, dés de la que podría molt ben fer-se que comptassen los qui escrigueren lo conveni y transacció demunt dits.

Axí, fóra l'any resultant posterior al any 1154, emperò no posterior al de la mort del Comte, y axí cal que sía, o almenys, encare que, segóns lo compte del Pujades, admetéssem lo succés en aquest metéix any, ha d'ésser de díes y mesos posteriors als en què-s tancà lo contracte ab los genovesos, puix que en lo metéix juhí de planys entre lo Comte y lo Senescal s'hi parla d'aquells com no tenint ja domini ni possessió en la ciutat (*faciat guardam illius tertiae partis quae fuit Januensium*).

Es un fét notable, qui correspon al metéix any darrerament citat y revela la gran influencia d'En Ramon Berenguer en los diferents estats meridionals de França, lo valiment y protecció que cercaren en lo nostre Príncep los senyors bearnesos, ab motiu d'ésser mort llur vescomte y senyor, nomenat En Pére, y ésser romasos los fills d'aquest nins y orfens. Era En Pére vescomte de Gavaret, y axí la veritable hereua del Bearn era sa muller Guiscarda, que lo Pujades aferma, ab rahó, ésser morta en lo metéix any, fundat en un document que cita (1), deduhint d'ací que, al pe

(1) Actualment porta aquest document, en l'*Arxiu de la Corona*, lo n.º : dels pergamins de R. B. IV. Sa data és 1154 de la Incarnació. Era 1192 y 1152, com se llegeix en lo Pujades, sens dupte per errada de caxa, puix tant Cronista com los seus traductors y editors sabíen bé que no poden lligar les d dates o comptes ab la sola diferencia de dos anys, con se-n necessiten per co cordar los trenta-vuyt complerts.

dre aquesta resolució los barons y magnats del Bearn, fóu aprés d'ésser romasos los fills del vescomte orfens de pare y mare.

Efectivament, consta en lo dit document que, morta en l'any de la Incarnició 1154 la vescomtessa Guiscarda del Bearn, s'aplegaren vers lo mes d'Abril, en Camp-franc, tots los magnats *(omnes illius terrae proceres)* y subgectaren aquell senyoríu al comte de Barcelona, aclamant-lo Senyor y Governador, (*dominum et rectorem*), y prestant-li homenatge, salvada sempre la feheltat als fills del Vescomte. Ja may no s'és vist prestar feheltat y homenatge a un senyor suprem, y salvar-la al mitjà o feudatari; axí que, aquesta circumstancia posa terminantment en clar que lo senyoríu del Comte éra interí y transitori, consistint més aviat en la protecció y valiment, si no éra tudela, que devía exercir lo príncep d'Aragó a favor dels orfens, governant lo pahís en la menor edat d'aquests, y lliurant-los de tiraníes y ambicions forasteres.

No sería gens difícil en la Historia descobrir lo qui, en tal cas, podía assenyalar-se legal y originariament com a senyor suprem del vescomtat del Bearn, que, en los témps de què tractam, deu considerar-se ja independent. Emperò aquesta metéxa rahó posa més y més alt la importancia política d'En Ramon Berenguer, sobre-tót vehent que l'entrar ell en tan noble empresa és per aclamació, com axí ho abonen les innombrables sots-signatures que hom llegeix al peu del petit document referit.

Es de fer esment també en lo metéix any l'assentada que tingué lloch a Burgos, passant després a Toledo, entre lo rey Lluis de França y l'emperador de Castella, qui li éra sogre, a la qual va concórrer lo príncep d'Aragó ab gran seguici y cort. La germana d'aquest, com ja és sabut, éra esposa de don Alfons, y axí En Ramon Berenguer acudía allà com a oncle carnal que éra dels reys de França y conyat del de Castella.

Prescindim de çò que recompten los cronistes castellans sóbre los motius per que vingué a Espanya lo rey de França, per no fer al nostre obgecte, cenyint-nos únicament a

recordar les llohances que aquest féu del nostre Príncep y los obsequis que lo català prodigà al francès a la tornada, aprés d'havèr-lo acompanyat fins a la ciutat de Jaca, encare que sens relatar aquelles ni aquests, per falla de documents.

Correspon encare al propri any de la Incarnació 1154 la mort, en Castella, del comte Armengol d'Urgell, aquell metéix tants colps retrét, qui en sa infantesa estigué sóts cura del comte Pére Ançures, y que tant ajudà en la conquesta de Lleyda y demés de la nostra patria; per lo qual heretà en lo comtat d'Urgell lo fill e immediat successor, nomenat aximetéix Armengol com lo seu pare y per renom *lo de Valencia.*

En los anys prop-vinents al darrer citat (inseguint lo metéix compte) esdevingueren alguns féts y complicacions notables que en sa major part indicarèm solament per correspondre més aviat a la historia general d'Aragó que no a la particular de Catalunya.

En lo 1155 fóu lo gran escarment fét per lo nostre Príncep als Baucis, qui disputaven la Provença a la comtessa Stefanía, atribuint-se a aquesta època la alegació de «dos privilegis (segons manifésta lo Zurita) que N'Huch de Bauci havía obtinguts dels emperadors Conrat y Federich Barbarroja llur nebot, per los quals los éra donat tot l'Estat que lo comte Gibert y la comtessa Giberga avis llurs teníen;» la qual nova convé tenir ben present per futures aclaracions.

Més, dés del any vinent 1156, se renovellen amistats entre lo Príncep y lo rey de Castella contra lo de Navarra, s'obliden los concerts per tindre que acudir aquest a la guerra dels maures, o per çò que ell sabía: tractantse esposalles de futur entre En Ramon, fill del nostre Príncep y de Na Petronella, ab la infanta dona Sanxa, filla del emperador de Castella, complint-se aquesta cerimonia de fét alguns anys després, com axí veurèm. Tórnen-se a renovellar les promeses y concerts oblidats a causa d'havèr mort en 1160 l'Emperador, y d'estar ben dispost lo seu fill y successor lo rey don Sanxo a favor del príncep d'Aragó; se verifiquen nous tractes entre los meteixs, tocant al homenatge degut al de

Castella per causa de les ciutats de Çaragoça y Calatayut, que-s reduhiren a ésser tingut d'acudir lo d'Aragó con lo de Castella se coronas, devent en aquell cas romandre davant éll ab un estoch desenvaynat en la mà, durant la coronació, del qual homenatge fóu després donat per lliure l'immediat successor d'En Ramon Berenguer.

Per part del navarrench són de observar aximetéix semblants en-renous: signa de primer tréves en 1156, trametent al efecte lo bisbe de Pamplona en ostatge; tórna a embestir, trença lo promès, y comprometent al seu representant, cal que intervinga, per fí, en tal conflicte fins lo pontífech Adrià IV en persóna; y per complir alguns d'aquests compromisos, tan bell punt veu-se obligat lo nostre Príncep a anar-se-n a Castella, axicom a córrer, si bé sémpre ab aventatge, a les fronteres de Navarra per rebujar al irruptor, o, passant lo Pireneu, caure soptosament demunt los rebetles d'enllà, en una banda, y en la altra respondre magnànim y generós a la veu d'amichs o de perseguits qui reclamaven lo seu valiment y ajuda, com a la hora que en 1157 ajudà y valgué a la vescomtesa de Narbona Na Ermengarda contra alguns senyors qui la enujaven, tot pertorbant-li la pau dels seus estats y senyoríus.

Són aquestes darreres paraules del Pujades, qui dóna noves del fét, amparat en dos documents; donchs del metéix, en conclusió, ne copiarèm d'altres, per la curiositat que demostren en prò del galant y complert cavaller En Ramon Berenguer, defensor de la perseguida senyora narbonesa: «En aquells díes que-s deturà a Narbona, tractà ab la dita Vescomtesa los afers que li convenia tractar ab ella; y al tornar-se-n no-s pogué obtenir de la Vescomtessa que no isqués y vingués acompanyant lo seu cosí fins a Perpinyà, com aximetéix l'acompanyaren l'arquebisbe Berengari de Narbona y molts ilustres barons y nobles cavallers de sa casa y cort. Estant, donchs, a Perpinyà, se posà per escrit y féu-se públich instrument, per mà y davant escrivà, de çò que havia tractat de paraula a Narbona, y fóu, que axí ella

com tots los seus estats que havía heretats dels seus pare y germà, los posava sóts la protecció, mà y poder del seu cosí lo comte de Barcelona y príncep d'Aragó En Ramon Berenguer. Féu-se aquesta escriptura en lo mes de Febrer del any 1157. Y fét lo dit aute y pública escriptura, la dita Vescomtessa donà en ostatge al nostre Comte dos nobles varons e ilustres cavallers del seus senyoríus, nomenats En Guillèm de Pitheus y N'Armengol de Leocata, ensémps ab los castélls que élls tenien per élla. Tot lo qual féu la dita Vescomtessa per la seguretat de les despeses y messions que havía fétes lo nostre Comte defenent-la y mantenint-la en los seus estats y senyorius. Consta la veritat d'aquesta escriptura y concert en lo Reyal Arxiu de Barcelona, llibre segón dels Feus, foli 269. Allà remet los meus llegidors si sabèr-ne volen.»

Morí en l'any 1157 de la Nativitat, sens havèr regnat més que un any, lo rey de Castella don Sanxo. Hi anà lo nostre Comte, pot-ser ab dóble mira política per çò que portà a acabament, puix que se-n dugué ab sí, a la tornada, la infanta dona Sanxa, qui ab lo témps havía d'ésser la seua nora, y dona Rica, Rixa o Richilda (1), vídua que éra del emperador D. Alfons. Tenint la primera senyora al seu costat, assegurava En Ramon Berenguer l'un dels seus progectes qui més l'interessaven, y ab la segóna, çò és, la vídua Richilda, encare xamosa, aparellava un altre plan, vencent, per mijà d'un matrimoni, uns enemichs entoçudits qui tenien lo valiment del emperador d'Alemanya.

Ja havèm vist los privilegis que aquest otorgà als Baucis, y dreturers o no dreturers, éren sémpre nna arma contra la que les adverses éra costós lluytar. Neboda del Emperador éra Richilda, y puix lo nebot del nostre Príncep, lo comte En Ramon Berenguer de Provença, no s'éra emmullerat care, acceptant per esposa aquella senyora, obtenía lo pat cini del Emperador y sofrenar la enveja dels pretendents domini de Provença.

(1) Veja-s Florez, *Reinas Católicas*.

Es natural pensar que semblant idea era deguda al óncle y senyor del jove comte de Provença, En Ramon Berenguer de Barcelona, posat que és ell qui tramet embaxadors al Emperador, lo qui d'aquest los reb per l'indicat obgecte, y ab lo qui porta després a acabament un tractat, per donar estabilitat a la Provença y al seu govern per avant.

L'únich, emperò trascendental, obstacle que hi havía ab axò, éra la decisió manifésta que calía pendre En Ramon Berenguer en favor del Papa scismàtich que favoría l'Emperador; puix hi havía a-les-hores scisma, y per les questions que-n resultaren se trobava llavors Frederich a Italia sóbre la ciutat de Crema: y axí, de fét, s'indica lo compromis al llegir en lo citat contracte que lo Comte rebés y obehis al Papa Víctor (qui éra l'antagonista d'Alexandre III, aclamat per los no imperialistes) y que-l fés acceptar en totes les seues terres y dominis.

Lo pacte sóbre lo domini consistía en que l'Emperador confermas a En Ramon Berenguer de Provença tot lo comtat d'aquest nom en feu, tal com tingut l'havíen los seus antecessors, ab algunes excepcions respecte de Forcalquier y Arles y la paga de cert cens annual. Sía aquest pacte o lo de la obediencia a En Víctor qui oferissen dificultats impossibles de vèncer sens una entrevista personal, puix que los altres són secundaris, o que realment fós per efecte de çò que-s prevé al final de la concordia, çò és, «que per les immediates calendes d'Agost lo Comte de Barcelona y lo de Provença devíen passar a la cort del Emperador a jurar la cosa capitulada y prestar-li lo degut plét y homenatge,» lo cas és que allà partiren óncle y nebot, sens fer cabal dels perills qui s'oferíen de tots indrets a conseqüencia de la guerra produhida per lo scisma, encaminant-se vers Turin, que éra "\ ón se trobava llavors En Frederich ab sa cort ensémps.

No porta data alguna la concordia; mas sabent la de la ort del Comte esdevinguda lo díe 7 dels ídus d'Agost del

(1) *Marca hispánica*, apèndech CCCCXXXVII.

any de la Incarnació 1162 al dirigir-se a Turin (*proficiens ad colloquium conflitum inter eum et Romanorum Imperatorem apud civitatem de Thaurins* (1), prevenint-se en lo tractat que allà havíen d'anar los contractants en lo mes d'Agost prop-vinent, nos fa deduhir que-s féu aquell ab anterioritat a aquest mes del citat any, emperó menys de precisar-ne la època.

Fóu aquesta la darrera y fatal jornada del nostre magnànim Comte, que bé mereix lo nom de jornada l'esforç que feya a-les-hores que del seu resultat calía estalviar pot-ser en l'esdevenidor jornades belicoroses, y éra mester conquerir, almenys de bones a primeres, lo benestar de la Provença.

Esvahit d'una malaltía, va morir-ne en lo burch de Sant Dalmau (*gravatus infirmitate quia obiit in burgo Saacti Dalmatii*) (1), afegint-hi lo Pujades, per més que ignoram de ón ho trau, que va trobar-se ja malalt lo nostre Comte al sortir de Gènova, aón s'éra aviat per mar, y que recruant-li la dolencia al jaquir aquexa ciutat, s'agreujà més en lo burch de Sant Dalmau, ón fóu tingut d'aturar.

No justifica la data y lloch de la mort lo testament sagramental dessus dit; y per més que no sía aquesta mena de documents la que més fè y seguretat nos inspir, esplicarèm ab tot lo seu contingut, per lo metéix que fóren complides les disposicions del testador tals com juraren sabèr los testimonis, per relació del quals s'estengué tantost lo testament. Aquests, qui eren En Guillèm Ramon Dapifer, N'Albert de Castéll-véll y lo Maestre Guillèm, capellà del Príncep, davant l'arquebisbe de Tarragona, la major part dels bisbes de Catalunya, jutges y magnats aragonesos y catalans, en Osca, al 5 dels ídus de Octubre del metéix any, declararen que, conservant lo Comte la memoria y la parla lo díe abans de les nones d'Agost, disposà verbalment çò qui segueix:

(1) En les *Constitucions de Catalunya*, o millor en son proemi qui p. dels Comtes, no diu Sant Dalmau de Génova, sinó Sant Dalmau de Gir L'autor dels *Condes Vindicados* ja fa notar aquesta errada, emperò a parer tre no cal inculpar a antichs cronistes, com fa lo de Barcelona, ni encare al téix jurisconsult redactor del proemi, puix d'una hora lluny és de veure que passa d'ésser una errada de caxa, prenent una *n*, per una *r*, y una *v*, per una

que fós lo seu còs soterrat a Santa-María de Ripoll; que lo seu primogènit Ramon tingués les honors d'Aragó y Barcelona y lo demés que li pertanyía, llevat de çò que dexava al segon fill Pére; que aquest heretas y tingués en feu per lo seu germà la Cerdanya, Carcassóna y lo dret que tenía y podía tindre a Narbona, no podènt gaudir del seu dret fins que fós armat cavaller; que la Reyna tingués Besalú y Ribes, per la seua manutenció; que per mancament d'En Pére, tot quant a aquest corresponía que passas al altre germà Sanxo, y a aquest també çò del primogènit, en cas de morir lo Ramon sens fills lledesmes; que dexava la seua capélla a la esglesia de Sant Rufo de Lleyda; que hom pagas los sèus deutes; y finalment que axí los béns com los fills los encomanava sóts la guarda y defensa del rey Enrich d'Anglaterra.

Per donar noticia del compliment de la prima disposició, relativa al còs del Comte, copiarèm çò que diu l'autor dels *Condes Vindicados*, al qui consideram ben informat per les bones relacions que demostra tenir ab los monges del insigne monestir de Ripoll. «Axí fóu complert, diu, translladant lo cadavre d'aquest gran Príncep dés de Gènova al dit Reyal Monestir, aón jau y se conserva son sepulcre, que l'autor del *Gesta Comitum* y moltes escriptures antigues diuen ésser d'argent. Consisteix en una gran caxa de fusta sostinguda per vuyt colones de pédra comuna, que abans éren quatre de fust, dins la qual hi hà una altra caxa qui conté sa calavéra boy sencera: emperò ans de la invasió dels francesos, en lo Juny del 1794, se conservava també sencer tot lo cadavre, que devegades se dexava veure a algunes persones de distinció».

«Lo sepulcre estava, de fét, ornamentat y cobert ab moltes plaques d'argent que los francesos robaren en lo dit ıy, y encare obriren la caxa, y se-n portaren una espasa ɔlt llarga qui estava tocant al metéix; lo qual ha estat usa d'havérse desfet o conservat meny entegre que lo del ıı pare En Ramon Berenguer III. Demunt lo metéix se-

pulcre, en la part avuy esterior y abans interior de la primera caxa, estan pintades les armes de Catalunya y la efigie del Comte, assegut, ab espasa y sceptre, y lo següent rètol, ab lletra a faysó del segle XIV o XV, ón diu:

Dux ego matre, Rex conjuge, Marchio patre:
Marte, fame fregi mauros, dum tempore degi;
Et sine factura, tenui Domino sua jura.»

A continuació copía lo citat autor un epitafi o elogi fúnebre qui, escrit en pergamí, abans penjava d'una tauleta part defora de la primera caxa, y que no reproduhim perçò que equival al seu contingut, ab major seguretat per al llegidor o curiós, la justificació històrica qui és estat obgecte del present capítol.

Remetent are lo lector a la ressenya que férem de quant succehí a Ripoll en l'any 1835, y a les referencies del espedient que-s promogué per la translació de les despulles del comte En Ramon Berenguer III, veurà que en tan malestrada època fóu aquest més venturós que no son fill, puix que no roman póls ni rastre del famós príncep qui examplà la comuna patria, reconquerint una gran part de Catalunya, y que havía assentat la primera basa de les institucions municipals y de la antiga llibertat, grans recorts que desconexíen los sicaris moderns escarnint allò metéix que invocaren al destruir, en plena civilització, les millors planes de la art, de la historia y de la moral pública.

Los fills mascles que tingué de Na Petronella lo nostre Comte fóren los tres nomenats en lo testament del pare, y noresmenys un altre ilegítim, nomenat Berenguer, qui fóu abat de Montaragó; y les filles Na Dólça, qui diuen que's maridà ab un rey Sanxo de Portugal, y Na Lionor, que suposen casada ab un comte d'Urgell a la qui li diuen los Benedictins Na Berenguera, si bé es de confessar que aytals noticies, respecte de les femelles, no tenen ningun fonam històrich, y d'admetre-s, donaríen lloch als majors anac nismes, com axí vé a demostrarho l'autor dels *Condes Vi cados* en sa obra genealògica.

Los actes consegüents a la mort del príncep d'Aragó, En Ramon Berenguer IV, com que alguns d'élls són preparatius del major dret en virtut del qual ha d'heretar lo primer qui s'intitula rey de la confederació catalano-aragonesa, los dexarèm per encomençar lo següent capítol, endreçat al fill d'En Ramon y Na Petronella.

†

Reedificacions y construccions de temples. Observacions sóbre los monestirs de Santes-Creus y Poblet. Positiva institució del Orde del Temple. Moralitat del Comte en bé de la Esglesia. Questions de prelats. Concilis qui no merexen aquest nom. Concili de Narbona: tribut de cént vergens. Idem duptós de Tarragona: institució del *símbol* o confraria. Sínodes. Mort d'En Oleguer. Provisió de les seus de Tarragona, Lleyda y Tortosa. Català elevat a bisbe Tirench.

CONFÓRME havèm indicat en la part eclesiàstica del precehent capítol, minven a proporció, durant lo regnat d'En Ramon Berenguer IV, les fundacions, construccions y consagracions d'esglesies, ab la circumstancia, emperò, de que si aquesta vegada són en reduhit nómbre, exceptat les dels pobles novament adquirits dels maures, qui de llavors ençà s'alçaren o habilitaren per lo cult, en cambi, per ésser ja la època favorable y l'espandiment y grandesa de la nacionalitat patent, s'erigexen moniments a la religió y a la art, la memoria dels quals, encare entre enderrochs, ja may lo témps no borrarà.

Ans de ocupar-nos d'aquestes fundacions, val, no obstant, la pena de mencionar certes reedificacions y construccions qui s'assenyalen, entre las que generalment omitim, per alguna circumstancia especial, tals com la de la esglesia de Sant-Mamet de Rimors (en 1150 de la Incarnació), que-s posà en cor lo bisbe Bernat de Girona en donar-hi fí, dotant-la ab terres de la parroquia de Fortià, pertanyent al monestir

de Rodes, alou de la esglesia romana, malgrat de resistir-s'hi los monges d'aquest monestir, lo clergue de Fortià y de altres personatges en nom del Papa, alegant antigues escriptures, amonestant, protestant y requirint, emperò séns vèncer ab tot y axò al bisbe, qui s'amparava en que era aquell territori pertanyent a la esglesia de Girona; la de Santa Eularia del Camp de Barcelona en 1155, d'especial recordança, tant per haver estat en la antigor témple gentílich (segóns opina lo Pujades), com per anar acompanyada la reconstrucció d'una institució de dotze pabordíes, qui continuaren fins que en lo XV^èn segle se uní aquella colegiata ab la de Santa Agnà, y seguí encare aprés de la seua secularització; y finalment, la de la esglesia del monestir Arullench en la diòcesi d'Elna, sóbre l'any 1157, per la magnificencia ab que-s celebrà la dedicació del témple restaurat, puix que fóu En Berenguer, arquebisbe de Narbona, com a legat apostòlich, gran nómbre de bisbes y abats de la terra, y una séns fí de magnats acompanyant a En Guillèm, vescomte de Castell-nou, a la qual familia era deguda, en part, la obra.

Mas passant d'aquestes importants reconstruccions a les sumptuoses y molt grans fundacions que havèm assenyalades, podèm dir que, en aquesta part, fóu la època d'En Ramon Berenguer la més gloriosa, puix que-s donà principi als famosos monestirs de Santes-Creus, de Poblet y de Bellpuig de les Avellanes. Los historiadors qui se-n han ocupat lo dónen per fundat en l'any de la Incarnació 1150, y translladant llur veu lo croniste Pujades (si bé errant l'any), nos refereix que abans d'establir-se lo monestir en lo lloch ón are se troba, estigué en diverses bandes, de les que anà mudant-se per major avinentesa, essent lo primer monestir y originari del de Santes-Creus lo nomenat de Valldaura, del Orde del Cistell, que fundà En Guillèm Ramon de Montcada, manant venir los monges necessaris del monestir de la gran Selva, tocant a Tortosa.

Prové aquesta afermació del contingut d'un document en lo qual realment consta que En Guillèm Ramon Dap

fer y los seus fills Guillèm, Ramon y Berenguer de Mont-cada(1) fan donació al abat de la gran Selva d'unes honors en la montanya de Cerdanyola, per que allà construyguen un monestir del Òrde del Cistell, essént la data d'aquesta escriptura lo díe abans de les nones de Desémbre del any sus-are citat.

Les fites de les honors donades no basta la carta geogràfica a comprovar-les, y com per altra part no menciona lo document lo nom del monestir, no podèm de aquesta sola font deduhir ab certesa que la fundació dels Mont-cades sía lo monestir de Valldaura, y menys que aquest sía lo primitiu de Santes-Creus.

Abdos noms, com a sinònims, usa en lo títol del referit document Baluzi, al copiar-lo en l'apèndech de la Marca, ab referencia al arxiu de Santes-Creus, y d'aquest metéix ne retrau un altre que és una donació féta per los propris personatges al monestir de Vall-lauria, que no hi hà dupte és lo primer de nom paregut. Donchs posat que al de Vall-lauria donaren més tart Geraldo Alman (Guerau Alemany), Guerau de Jorba y Guillèm de Mont-agut unes honors en la ribera del Gayà, en lo lloch nomenat Santes-Creus, és de convenir facilment en la possibilitat dels cambis de què parla lo Pujades, y d'ésser lo de Santes-Creus lo metéix de Valldaura.

Sóts lo primer y actual nom, ab tót, no pot comptar-se la fundació en la indicada data, car lo segon document que assenyalam és del any de la Incarnació 1154, y la donació del terreny de Santes-Creus del 1160, dates qui caben dins lo regnat d'En Ramon Berenguer (2).

Tocant a la fundació de Poblet, caldría dir-ne mólt si haguéssem de seguir la tradició, qui-ns compta haver viscut ja en témps dels maures, a-les-hores que dominaven los munts

(1) Es de observar en les signatures d'aquest document que lo pare signa ...fer y los fills Mont-cada, cosa que tenim interès en fer avinent, per a con...nació de tot quant havèm dit, en diferents indrets, tocant a aquests dos cog...ns, aplicats indistinctament a una metéxa familia en èpoques precehents.

(2) *Marca Hispánica*, apendèchs CCCCXII, CCCCXIII y CCCCXIV.

de Prades y Ciurana, un ermità nomenat Poblet, a qui lo rey maurità de Ciurana volgué perseguir, y com sémpre campas miraculosament de la presó, meravellat lo règol, mudà la persecució en protecció, y cedí-li totes aquelles montanyes, ón aprés de la conquesta manà En Ramon Berenguer fundar lo convent o monestir, fent venir monges forasters, que n'hi hà qui creuen tramesos per lo metéix Sant Bernat dés de Clairvaux.

Lo primer historiador formal de Poblet, Finestres, cita los diferents documents aràbichs qui diuen que eczistiren en lo monestir, contenint la donació féta per lo maure de Ciurana al ermità: emperò lo fét és que solament va veure-n traduccions, y que los originals ja no eczistíen. Tocant als metéixs, apart de que molt ne digué aytan savi historiador, y de la gran prudencia que per necessitat hagué de portar, molt més no podríem dir y afegir, esclarits per les llums de la moderna crítica; emperò no essent lo nostre obgecte, nos cenyirêm solament al (per nosaltres) primer document històrich y de importancia conégut, qual és la donació féta per En Ramon Berenguer del lloch nomenat *Hort de Poblet*, al abat Sanxo y als seus monges del monestir de Font-freda, per que vinguen a fundar en lo citat lloch un monestir Cistercià, donació qui duu la data del 15 de les calendes de Febrer del any de la Incarnació 1149, veritable principi de la cèlebre fundació qui-ns ocupa (1).

Si havèm de creure al Cronista de Catalunya, la fundació de la esglesia, monestir y fàbrica de Bell-puig de les Avellanes per N'Armengol d'Urgell y sa muller Dólça, part dellà lo riu Segre, no gayre lluny de Balaguer, tingué lloch en l'any 1160, fent venir de França alguns religiosos procehents del monestir nomenat Casa de Déu: de manéra que, prenent exemple d'aquest, fóu lo de Bell-puig lo primer que hi hagué a Catalunya del Orde Premostratench.

Monfar, l'historiador d'Urgell, retrassa de sis anys aques important acte, y corroboren aquesta metéxa opinió Abarc

(1) Finestres, *Historia de Poblet*, disert. XII, plana 123.

y d'altres historiadors. D'aquell autor, com a pinacle de aquesta part, copiarèm algunes ratlles, suficients a donar una idea general de les més notables fundacions d'aquella època, per més que sía açò repetir poch o mólt, y valdament entre les fundacions que-s referexen n'hi haja alguna qui més aviat corresponga al regnat vinent, com veurèm: «A Catalunya, diu, per aqueix témps, s'edificaren molts monestirs y esglesies, car la cristianitat y religió floríen mólt entre los prínceps d'élla y sos vassalls. Eren-se edificat los monestirs de Poblet, Santes-Creus y Vall-bona, del orde cistercià; Scala-Dei, del orde cartoxà; y Roda y d'altres, del orde de Sant-Benet.» Comptant-se, entre les fundacions, les Canòniques, poden citar-se com a cabdals la de Sant Miquel de Marmellar, la de Santa-Eularia del Camp, de Barcelona, la de Tortosa y altres varies que sería oficiós recomptar.

Encare que en témps d'En Ramon Berenguer III començà a ésser conegut l'orde del Témple a Catalunya, la veritable institució, çò és, l'espandiment d'un gran còs militar qui, a imitació del de Jerusalèm, *cuydas d'aquesta part occidental d'Espanya*, no-s verificà fins al témps d'En Ramon Berenguer IV. En la part civil haurà vist lo lector los serveys que prestaren y estaven destinats a prestar los Templers en lo regnat del llur institutor y la mira que aquest portava en favorir-los: mas, considerant ací no més que la institució sóts la color religiosa, devèm donar-ne compte, manifestant que lo nostre Comte la favorí cedint al nou Orde grans proprietats axí en Catalunya com en Aragó, deslliurant-lo de moltes càrregues y honrant-lo ab infinits privilegis y exempcions, tant que s'obliga lo Comte a no fer jamés pau ab los maures séns mijançar lo consentiment dels Templers.

La escriptura o acort per dexar formalment instituit l'Orde se fermà a Girona a cinch de les calendes de Desémbre del any de la Incarnació 1143, en mans d'En Ebrart, maestre de França, y d'En Pere de Rovesa, maestre de Provença, y d'altres cavallers, ab assistencia de gran nómbre de bisbes, abats y magnats, aquésts en sa major part, y bé podríem dir tots, catalans, y sóts la presidencia d'En Guidon,

cardenal diaca y legat de la Santa Esglesia Romana, segóns és de veure per les signatures qui-s troben al peu del referit document (1).

L'esperit de justicia qui-s va desenrotllant en la època d'En Ramon Berenguer, y del qual ne dóna lo primer exemple lo cap suprem del Estat, esplica bé la gran diferencia que hi hà, tocant als costums, entre los passats segles y aquell en què vivía lo nostre prohom, agradós preludi qui revela lo major desenrotlle encare ón han d'atényer aquells en los venidors segles, per ésser d'aquí-avant lo fonament d'élles la justicia y la moral. Donar a quisqú çò del séu és l'emblema constant del nostre Comte; axí li vehèm en lo moment de partir per Almería (conforme ho espréssa un document ja molt conegut) desarrelar un antich abus qui s'éra introduhit, per part dels oficials reyals, al esdevenir la mort d'algun bisbe, decretant que en tal ocasió no síen saquejats los béns pontificis qui-s trobaríen en los seus palaus, castells y senyoríus, com axí ho féren los batlles y veguers del seu pare y d'altres antecessors, ans bé fossen féts a mans senccrament als bisbes successors per lo llur profit, per ésser semblant procehir apartat de les lleys divines y humanes: en la qual cosa imità al nostre Comte alguns anys després, en 1162, son parent Armengol d'Urgell, lo qui féu igual decret contra semblant robaría (*rapinam* ne diu en lo document), y reservant-se tot lomés la guarda interina fins al pendre-n possessió lo bisbe successor. Axí, igualment, l'admiram con, en 1159, otorga a en Berenguer bisbe de Girona totes les esglesies y llurs capellaníes qui, diu, se conservaven injustament y contra tota rahó en servitut per diferents nobles d'aquexes regions; y axí regonexèm, per fí, lo desig de pau y armonía entre los diversos podèrs, eclesiàstich y civil, al pendre sóts la seua salva-guarda y fins reforçant-la ab promesa de feh... tat, la esglesia d'Elna, çò que promet al seu Pastor, lo bis... Udalgari, com a hereu y successor dels comtes de Besalú... Cerdanya.

No empatxava aquest bon procehir, no obstant, qu...

(1) *Marca Hispànica,* apéndex CCCCII, y *Arxiu de la Corona d'Ara...* pergamí 159 d'En Ramon Berenguer IV.

promogués alguna questioneta sóbre drets y jurisdiccions, que en aqueix témps no merexen les disputes més que lo nom de questions, per no esser ja a mà armada com antigament. La que nasqué entre En Gaubert d'Avalrí y lo bisbe d'Elna per los motius indicats, o sía per regalíes y drets en la ciutat d'aquest nom, sóbre l'any 1155 (1), y l'escàndol promogut per l'abat del Canigó, qui defugía de prestar obediencia axicom la prestaren tots-témps los seus antecessors als abats de la Grassa, són les dues úniques taques que ofereix lo període que historiam: emperò abdues són delides instantaniament, la primera per mijà de la més espontania concordia que sots-signen los dos entoçudits contendents, acatant la deliberació d'un tribunal amistós compost de persones respectables y amigues de la pau, y la segóna ab lo pès de la autoritat suprema, qui no permet que s'arrelen les abusions en perjuhí de la disciplina eclesiàstica, ab la confermació de la sentencia d'entredit, tramesa en 1161 per lo papa Alexandre III.

Referma aquest esperit de justicia noresmenys la disposició en favorir-se mútuament de la autoritat civil y de la eclesiàstica: lo comte Huch d'Empuries concedeix al abat y monges de Sant Pere de Roda, 1155, la facultat de tindre una carabela o barca per pescar en los estanys superior e inferior de Castelló, y en la mar, ab filat o qualsevol altre estrument, séns obligació de pagar delmes o altre dret, prevenint encare més, que si los seus successors prohibissen la pesca algun díe, no degués en la prohibició ésser compresa la barca del dit monestir. Y lo successor de Sant Olaguer, regonexent la improprietat de la cessió de Tarragona féta per lo pare d'En Ramon Berenguer IV, tórna a aquest çò que de dret y per necessitat calía estar sóts lo seu domini, per nor de no agreujar y perjudicar lo sobirà y de fomentar divisions qui haguéren estat sémpre un mal de la nacionalitat catalana.

Entre los concilis qui fan a recomptar en la temporada que descrivim, crehèm no deu ésser mencionat com a tal la

(1) *Marca Hispánica,* apèndech CCCCDXXIV.

reunió celebrada a Girona per la formal institució del orde dels Templers, del qual ja s'és parlat en la part civil, per més que com a concili n'hagen fet esment diferents historiadors nostres y de forasters, puix que ni té veritable caràcter de concili, per concórrer allà gran nómbre de persónes no eclesiàstiques, ni tenim noticia d'altra deliberació de les que solament per eclesiàstichs puguen ésser preses, conforme ho déxa veure la escriptura qui parla del acte, únich obgecte y resultat de la congregació celebrada a Girona. Ni tampoch deu ésser comptat com a concili una reunió celebrada a Barcelona per Sant Oleguer, al obgecte de determenar la immunitat en què devíen subsistir los dits cavallers Templers, malgrat lo document que, per comptar aquell aplech com a concili, alega lo Diago.

Per més que ja no-ns correspondría parlar dels concilis celebrats fora de Catalunya, o sia en la antiga metròpoli narbonesa, d'ençà que roman restablerta la dignitat arquebisbal tarragonina, y lo pahis està emancipat d'aquella, emperò convé mencionar lo celebrat a Narbona l'any 1134, tant per haver-hi concorregut bisbes de la nostra terra, com per lo curiós motiu que per ventura los hi induhí. Fóren aquests lo bisbe Ramon de Carcassona y Udalgari d'Elna, pastors de diòcesis les més llunyanes de Tarragona, y la darrera propera a la mar per ón pot-ser crohaven més avinentment los pirates baleàrichs o d'altres punts.

Ab la triga de la restauració de Tarragona, per més que la dignitat d'arquebisbe eczistis, no podía aquest infondre ni la autoritat ni la esperança que infonguéren los successors d'Oleguer en témps més posteriors jatsía immediats, axí que, no-res tenía de particular que los bisbes d'aquelles diòcesis més llunyanes del cap y més acostades per tant a la antiga metròpoli narbonesa, acudissen encare a aquesta e- les llurs fretures, a-les-hores que del antich metropolità p(díen sens dupte algun esperar més veritable consol que d(que per esser-ho en lo pahis calía conquerir abans lo territ ri de la diòcesi, valènt-se d'estrangers, per estar ocupats l guerrers nacionals en altres operacions per ells més impc tants.

En lo citat concili, donchs, s'alçà lo mencionat Udalgari d'Elna per fer present la gran calamitat que sa diòcesi patía, a causa d'havèr-hi entrat los sarrahins y havèr fet gran damnatge en los cristians, que havíen-se-n amenats captius, demanánt per la llur rehemçó no menys de *cént vergens jóvens*, a les quals paraules, commogut l'arquebisbe, decretà que hom cercas lo diner necessari, per compensar aquell tribut immoral, per tota la diòcesi de Narbona, y a aytal obgecte concedí als qui hi contribuiríen remissió plenaria de tots los pecats, aprés d'una véra confessió, llevat dels pecats públichs, per lo qual perdó era precis enténdre-s lo contribuyent ab son respectiu bisbe.

Es de interès aquesta nova, tant per havèr-se questionat mólt referent al tribut de les *cént donzélles* corresponent a d'altres punts d'Espanya, com per provar (ab perdó dels orientalistes) que exercíen aquesta mala usança los senyors alarbs, puix que en la propria Catalunya eczisteix una tradició consemblant, a Bagà, apart de la que vehèmací confermada per la Historia respecte de la diòcesi d'Elna.

En l'any 1146 (per supost de la Incarnació), passat lo mes de Juny, recompten que un concili fóu colt a Tarragona, dedins la esglesia de Santa-Tecla, presidint-lo lo metropolità Bernat, ab los seus sufraganis bisbes, abats y demés varons religiosos, ón, entre altres coses, fóu instituit lo *símbol* nomenat confraría, de la qual se declararen confrares lo papa Eugeni III y San Bernat, abat de Clairvaux.

Troba-s la noticia d'aquest concili solament en la obra del Marca, séns referencia alguna. Bé recordarà lo lector que en l'any 1127 o 1128 se-n celebrà ab igual obgecte ún a Narbona, al qual concorregué Sant Oleguer ab alguns dels seus sufraganis (del que-s conservava una acta en l'arxiu de Àger, regonegut per lo Caresmar (1). De ón, donchs, calcu-l'am que pendríen per concili çò que no sería més que una orde o recomenació del arquebisbe Bernat per al compliment de çò que havía establert lo seu antecessor En Olega-

(1) *España Sagrada*, vol. XXVIII, apèndech XXII.

ri en lo concili de Narbona, o pot-ser fóu aquest aveniment confós ab los esforços féts per En Eugeni IV y Sant Bernat per l'establiment de noves crohades.

En l'episcopode, durant lo témps que descrivim, hi hagué algunes novitats, ja lamentables, per lo curs natural de la condició humana, qui arrapa les més privilegiades eczistencies con més estímables y utiloses nos aparen, ja del tot agradoses per efecte dels triumfes de la nació que, ab les llurs conquestes, obría majors espays ón poguéssen aparellar-se noves diòcesis.

Caygué malalt En Olegari, segóns apar, en ocasió en què tenía lloch un sínode, confós per algun autor ab un concili de Tarragona, del qual no se-n ténen noves. Lo Cronista Pujades és de parer que aquell sínode fóu l'ún dels dos annuals que solíecoldre l'antiga Esglesia, a sabèr, l'ún en lo Setémbre o Octubre y l'altre en la entrada de la coresma, si bé cal tenir en compte que la hora que s'emmalaltí En Olegari era per lo Novémbre; emperò de totes les manéres consta que-s celebrave un sínode a Barcelona al qual no concorreguéren sinó clergues, y esforçant-se lo Sant per inculcar lo seu devèr als concorrents, malgrat de sentir-se malalt, s'agreujà més y més, en termens de conèxer y de manifestar que ja no-l tornaríen a veure en ningun altre sínode; y realment morí lo díe 6 de Març del 1137, a la posta del sol. De manéra que, per més que-s celebras llavors un altre sínode, com axí sol creure-s, no gaudí aquest sinó de la benedicció, no de la presencia del arquebisbe, per no havèr dexat lo llit d'ençà que començà d'agreujar-se.

Fétes les degudes exequies, fóu soterrat, segóns apar, en lo claustre de la Catedral, de ón sería translladat més tart al túmul o panteó ón are s'hi venéra, assegurant lo bisbe Dimes de Lioris que l'estat de incorrupte en què-s conserva lo sant còs, és axí, ab tot d'havèr estat sepelit en la terra.

Dues vacants restaren, donchs, aprés la mort d'En gari: la d'arquebisbe de Tarragona y la de bisbe de Ba lona: provehí-s la primera dignitat en En Gregori, abat

monestir de Cuxà (abans Exalatench), lo qui fóu en rigor lo primer arquebisbe electe de Tarragona, puix que En Olegari no entrà a ésser bisbe ab aquell títol, sinó de Barcelona; per què, valènt-se d'una espressió del Flórez, podèm dir que En Olegari «clou ab sa benaventurada memoria l'estat de la esglesia primitiva;» y la segona dignitat la obtingué En Arnau, cognomenat també Armengol, que éra canonge de la metéxa esglesia de Barcelona.

Conquerides les ciutats de Tortosa y Lleyda, se provehí la llur respectiva seu bisbal, y fóu nomenat per aquella, jatsía trigant alguns témps, En Gaufret, abat del monestir de Sant Rufo en la Provença, qui era lo planter predilecte en aquell témps d'escollits per la dignitat bisbal. De manéra que axí fóu cercat subgecte de bona procehencia, y s'allogà un dexeble de Sant Rufo en una ciutat ón s'hi conservava, encare a travers de la dominació aràbiga, viva la tradició y memoria del mestre.

Lo nou bisbe dertusench fóu consagrat a Tarragona per l'arquebisbe Bernat, ab assistencia dels bisbes de Barcelona, Girona, Vich y Elna; aprés de la qual cosa dotà lo Comte la nova esglesia, assenyalant-li grans réndes, y cedint-li totes les possessions que la meçquita major de Tortosa tenía en témps dels maures; ab totes les meçquites, axí les que los sarrahins havien dexades o dexassen desertes, com les qui estaven en peu, tant dedins com defora la ciutat, ensémps ab tots los alous y proprietats llurs, y encare més cént morabetins de les paries per los abillaments y vestidures dels canonges.

D'aquesta escriptura de donació (1) deduheix lo Pujades que los canonges de Tortosa éren agustinians reglaris, súbdits al abat de Sant Rufo de Provença, advertint de passada que con la Santitat de Clement VII estingí y suprimí, en 1592, les cases particulars d'aquella santa religió, per algunes libertats dels professors d'elles, manant que les esglesies y dignitats fóssen secularitzades, esceptuà y dexà d'estingir y suprimir los canonges de Tortosa, les canonges mon-

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, pergamí 241 d'En Ramon Berenguer IV.

ges de Sant Bartomeu de Bell-lloch de la vila de Perelada y les d'Eula de la vila de Perpinyà.

A la metéxa religió de Sant Rufo pertanyè don Guillèm Pèreç, qui éra bisbe de Roda y Barbastre, de ón fóu promogut a la nova esglesia de Lleyda (1), a la qual passà, situant-se de prompte en la nova ciutat, y portant ab sí los ardiaques, part del Capítol y algunes joyes y reliquies. Dés de llavors se nomenà bisbe de Lleyda y Roda, títol qui-s conservà per algun témps (2).

Com a gloria eclesiàstica de la nostra terra, ja que parlam de bisbes, devèm consignar, a la fí d'aquest capítol, la curiosa nova que-ns dóna En Guillèm Tiri, reproduhida per lo Baluzi, a sabèr, que havènt-se promogut per diferents rahons certa discordia entre dos contendents sóbre la càtedra o seu Tirenca, de comú acort y ab universal aprovació, fóu designat per ocuparla un varó d'estréma senzillesa y mansuetut, temerós de Déu, llunyat de tot mal, benehit de Déu y dels homens, nomenat Pére, qui éra prior de la esglesia del Sant-Sepulcre, natural de la Espanya citerior y nat en la ciutat de Barcelona. Digne éra d'aquesta recordança lo compatrici qui, segóns opinió dels qui han propagat les seues virtuts, éra *nobilis secundum carnem, sed spiritu nobilior.*

---

(1) Com agustinià pot dir-se que éra lo Péreç de la religió de Sant I séns assegurar perçò que fós procehent del monestir d'aquest nom, puix di P. La Canal que éra lo Guillèm Pèreç fill de Jauspert y de Urraca, y canon ardiaca de la esglesia de Roda con l'eligiren bisbe.

(2) Veja-s *España Sagrada,* vol. XLVII, escrit per lo P. Baranda, y n menys lo capítol XXIX del llibre XVIII del Pujades, ón s'indiquen les ra qui induhiren a aquesta translació, y alguns dels seus resultats posteriors.

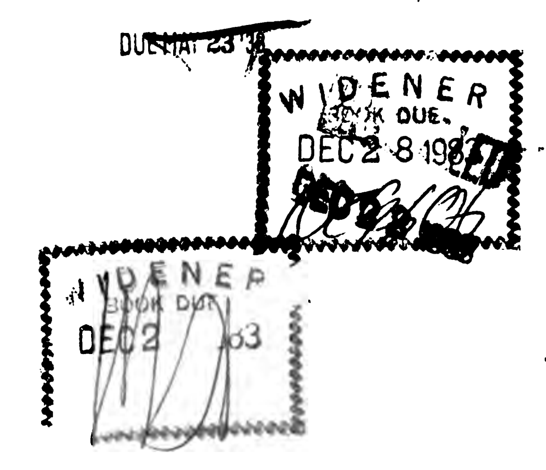

Index

CAPITOL XIV

RAMON BERENGUER III

DESDE L'ANY 1097 AL 1131

WIDENER
BOOK DUE
DEC 2 8 198
WIDENER
BOOK DUE
DEC 2 3